

Pümkösti Árpád

**Rákosi a csúcson
1948-1953**

**EURÓPA KÖNYVKIADÓ
Budapest, 1996**

TARTALOM

Előszó

Első fejezet

- 1. Mintha nőne**
- 2. Egy és oszthatatlan!**
- 3. Börtönhatás**
- 4. „Itt nem tetszik primás lenni!”**
- 5. Csuklógyakorlat**

Második fejezet

- 1. Rajk-per: „gyanúsak a soványak”**

Harmadik fejezet

- 1. „S vígan fütyülök én”**
- 2. Gajdeszba küldés**
- 3. Magánélet, víkend**
- 4. „Kedves Rákosi elvtárs!”**
- 5. „Meg voltunk lepetve”**

Negyedik fejezet

- 1. „Széttaposott felöntés”**
- 2. Isten ajándéka**
- 3. Rákosiné, a keramikus**
- 4. Kommunista antiszemitizmus**
- 5. A büntethetetlen**

Függelék

- Olvasmányok, források**
- A fontosabb dokumentumok fejezetenként**
- Dátumok, események RM életében**

ELŐSZÓ

Földrészek hitték, nincs pokol, közben a tornácát rótták. A szent kísértet nemzedékek életét fosztotta ki. Százmilliók szégyellik infantilis évtizedeiket. A révületet. Hogy hittek a mennyországban. Ez a közös bűn.

Nem a téma minden összefüggését felderítő tudományos művet, nem monográfiát írok, hanem olvasókönyvet. Egy triptichon második részét tartja kezében az olvasó a magyar történelem egyik legnépszerűtlenebb hősről. Ebbe az elsődlegesen történészi feladatba véletlenül csöppentem. Emellett RM kiátkozottságának is szerepe lehet abban, hogy a róla szóló első könyvemnek itthon csak magánvisszhangja volt, ám a kritika – tisztelet egy-két kivételnek – hallgatott róla.

1986-ban azzal a szándékkal kezdtem történelmi szociográfiába RM életéről, hogy bemutatom: a teljesen más Rákosi- és Kádár-rendszer mégis ugyanaz. A rendszerváltásig az „ugyanaz” volt szalonképtelen, azután pedig a „teljesen más”. Rákosihoz mintha végképp csak a horror illene.

Rengeteg előítélet, mendemonda, legenda él vele kapcsolatban. A rendszer bukásáig fenntartott titkolózásnak megvolt a hatása; az érdeklődők kizárólag a visszaemlékezésekre hagyatkozhattak. Szenzációszámba ment a nyolcvanas években a Szabad Európa Rádió (Zsille Zoltán) beszélgetésfolyama a mély önvizsgálatot tartó Hegedüs András volt miniszterelnökkel (ez több nyelven megjelent nyomtatásban is). Sok új részletet tártak fel a moszkoviták közé tartozó Vas Zoltán egymás után sorjázó életrajzi kötetei is. Érdemük a dió feltörésében vitathatatlan, akkor is, ha az irattárak megnyitása után kiderült, bár évekig tagjai voltak a legfelső pártvezetésnek, Rákosiék nem osztották meg velük a legfontosabb ismereteket, így a legendák rombolói legendák építőivé is váltak. Ellentétben Vas Zoltánnal, Hegedüsnek írói ambíciói sem voltak, szociológusi szemlélete révén a hiányos ismeretanyagból mégis pontosan tudta rekonstruálni a társadalmi folyamatokat és eseményeket. De a részletekben nála is sok a pontatlanság. Az, hogy Rákosi eredeti nevét ő is Rothként említi (mint az Akadémiai Kislexikon), lényegtelen ahhoz képest, hogy például egyedül ő tud a Párt Tisztaságáért Felelős Bizottság létezéséről, mint a legbizalmasabb kérdések eldöntésének szervéről. (Ez az Államvédelmi Bizottság lehetett.) De nem kései értékelést akarunk adni a vitathatatlan értékű megnyilatkozásról, csupán jelezni szeretnénk a hiteles tájékozódás korlátait.

Itthon az alapvető visszaemlékezések – például Nagy Ferenc, Szász Béla könyvei – csak nagy késéssel jelenhettek meg. Helyettük gyarló életrajzi töredékeket (például Kállai Gyuláét, Nógrádi Sándorét, Fodor Zoltánét) olvashattunk. Jellemző a korra, hogy elfogultsága ellenére is az egyik legtöbbet idézett dokumentummá Farkas Vladimír kötete vált, pedig ő nem volt a tagja a vezető testületeknek.

Néhány év óta már nem a kor egyébként megharmadolt dokumentumai állnak a tájékozódás útjában, hanem inkább az új előítélet.

Ki mer akár csak emlékeztetni is rá, hogy a kommunizmus csírája gyönyörű humanista mozgalom volt? A kóros elváltozás miatt azonban nincs helye semmi elgyöngülésnek annak ellenére sem, hogy a torzulás csúcsain is megmaradt valami az eredeti szándékokból, gondolatokból, álmokból. Akkor is léteztek ezek, amikor a sztálinizmus kezdte felfalni őket, a

saját szülőit, amikor minden erényt és eszmét kezdett átváltani az ellentétére. Glatz Ferenc azt írta: RM neve összefonódik a huszadik század egyik nagy kísérletével, a kommunizmus történetével. A kommunizmus ma „minden-okolásra alkalmas”. Hasonló minősítő fogalom lett, mint az ötvenes-hatvanas években a „burzsoá”, a „kapitalista”, a „reakciós”... A társadalmi egyenlőség, az élet egyes alapszolgáltatásainak ingyenessége (iskola, egészségügy stb.), a munkanélküliség felszámolása stb. évszázados kommunista célkitűzések. A kommunista pártok Európa történelmében 1920, de 1945 után is valós érdekeket megfogalmazó, a demokráciák részeként élő tömegpártok voltak... végül a „megvalósult” sztálini kommunizmus diszkreditálta magát az eszmét is. RM élete elején részese volt egy nemzetközi kísérletnek. A tizenöt év fegyház után a Szovjetunióba „szabadulva” már csak függvénye egy nagyhatalmi politikává torzult ideológiának, szól Glatz summázata.

A háború a kommunizmus kezére játszott. Az ideák bomlása, a világ széthullása idején ez az eszme biztos kapaszkodónak látszott. A várakozást fokozta, hogy a kommunizmust megfertőzte az ortodox kereszténység messianizmusa. S akkor Messiás kellett.

Mindenki jót akart, mégis különös rossz lett belőle. Egy kommunista magyar író, a pokoljáró „kicsi, mérges öregúr” fel is teszi a kérdést: „Saját érdemem-e, hogy a kor nagy bűneinek nem lettem aktív részese?”

Az építésre használt legértéktelebb anyag az ember volt. Önmagában ez is kizárja a „jó” és a „rossz” centizgetését. Hát hány szakértséges ellensúlyoz egy recski deportáltat? Néhány millió magyart tényleg nem érintettek a törvénytelenések, fiatalok is voltak, s most azt mondják: Mennyi nagyszerű dolog is történt! És mennyi történhetett volna, ha nem állnak az útjában?

Mára annyi az előítélet a téma körül, hogy erős kíváncsiság, szigor és empátia kell az ismerkedéshez. Érvényes mindez Rákosira is. Szembenézni nem csupán vele kell – ebben nincs kockázat –, hanem a korral, esetenként önmagunkkal, familiánkkal, apáinkkal, nagyapáinkkal, szóval kicsit magunkkal, akik nem ismerünk a családra a gyerekkori képen.

Kellemes kötelesség ismét köszönetet mondani azoknak, akik megosztották velem emlékeiket, tapasztalataikat. (A beszélgetések többségére 1987–89-ben került sor.) A segítőtársak között vannak hajdani pártvezetők, kívülállók; ismert politikusok, ismeretlen testőrök, vadászok, háztartási alkalmazottak, továbbá újságírók, írók, akik közül a nevét legalább itt és ekképp engedte említeni: Aczél György, Balogh Mózes, Barcs Sándor, Bebrits Anna, Beck Edit, Beck János, Berek János, Biszku Béla, Bogár István, Boldoczki János, Bozóky Éva (Donáthné), Brestyánszki Ilona, Bugyi Ilona, Csendes Károly, Demény Pál, Dénes István, Egri Ferencné, Egri Ibolya, Farkas Vladimír (az Adibekov-könyv fordításával is), Fehér Márta, Fodor Zoltánné, Fogarasi Jánosné, Folkmayer Tibor, Földes László, Földvári Rudolf, Fritz János, Garányi József és felesége, G. István, Gáspár Gézané, G. Lajos, Gáspár Margit, Halas Lajos, Hegedüs András, Horvát Vera, Katkics Ilona, Katona Éva, Kékesdi Gyula, Kígyós Elek, Kiss Ilona, Korom Mihály, Kutrucz Gizella, Lakatos Éva, Lázár Egon, Lőrinczi Augusztá, Lukács Tibor, Marosán György, Matusek Tivadar, Ménes János, Mészáros Sándorné, Miljánovits György és Pál, Nádor Ferenc, Ny. Béla, Nemes János, Oszkó Gyula, Petri Miklós, P. Magda, dr. Policzer Miklós, Pióker Ignác, Polyák János, Pongrácz Zsuzsa, Rév Miklós, Rosta Endre, Rostás István, Ruzsinkó Mihály, Sárai József, Sátor János, Schiffer Pál, Sebes Sándor, Sibelka Perleberg Artúr, Skolnik József, Soproni János, Szabó Piroska, Széll Jenő, Szepesi Imre, Szerényi Sándor, Szigeti Ferenc, Szirmai Károly, Sztópka János, Tábori András, T. Zsuzsanna, Tóth Károly, Tömpe Andrásné, Tömpe István, Vas Márton, Vásárhelyi Miklós, Vadász Ferenc, Vas Zoltánné, Vég Béla, Visontai

Ilona és Zab Ferenc. A családtagok közül itt csak D. Kardos Évának mondhatok köszönetet. (Emlékeiket, véleményüket a születési év feltüntetésével is elkülönítem a nyomtatásban vagy irattárban fellelhető, idézőjelek közé tett szövegektől, és nekem mondott szavaikat gondolatjel vezeti be. Mind a tőlük, mind a más forrásból való szövegekben szereplő kiemelések tőlem származnak.)

Tanácsaival (alkalmasint saját vagy mások emlékeinek felidézésével, átadásával is) több kutató (történész, levéltáros, kriminológus stb.) segítette könyvem megírását, így: Balogh Sándor, Borsányi György, Gosztonyi Péter (aki rám testálta Rákossal kapcsolatos levelezését). Továbbá Györffy Sándor, Háncs Ernő, Király István, Kövér Ágnes, Réti László, Rákosi Sándor, Ságvári Ágnes, Zinner Tibor. Korom Mihály és különösen Hajdu Tibor szinte konzultánsként segítettek. Külön is meg kell említenem a Politikatörténeti Intézet, illetve a Magyar Országos Levéltár segítőkész munkatársai közül T. Varga Györgyöt, s baráti tanácsaiért, segítségéért Gyurkó Lászlót.

Többen nem éltek meg már az előző kötet megjelenését sem; segítségük azonban beépült e könyvekbe. Közülük egészen különleges a párt, azaz Rákosi első és örökös foglyának esete: Demény Pál szavai, emlékei megtalálhatók az itt következő oldalakon is, a Demény Pál Alapítvány pedig – mások mellett – anyagilag is támogatta a kötet kiadását.

Még egyszer köszönet mindenkinek, akit illet.

ELSŐ FEJEZET

1. MINTHA NŐNE

Ötvenhárom évesen már nem szokott nőni az ember. A Vörös Hadsereg nyomában a Szovjetunióból hazatérő RM mégis magasodni kezdett. 1945 után három-négy éven át „szemlátomást” nőtt.

Ha az *első látásra* csalódást keltő termete visszatérő gúny tárgya volt és maradt is, ennek oka nem csupán 156-157 centiméteres magassága, hanem, hogy vélt vagy való tetteihez, híréhez mérték fizikai valóját. (Termetéhez sok volt a nyolcvanvalahány kiló. További „államtitkai”: 41-es cipőt viselt. 1948-ban még a XIV. Szabó József u. 25-ben lakott, telefon: 123–410. Kocsijának rendszáma: A–1289, gyártmánya: Horch. A börtönben töltött tizenöt év alatt Vácott az 1392-es, és a 7567-es, Szegeden a 8009-es, majd a 4309-es számú fegyenc volt. Urnaszáma: F/1558, Budapest, Farkasrét.)

A könnyű magyarázatokat kereső közvélekedés RM előnytelen külsejére vezeti vissza tetteit: a kis ember nagy zsarnok. Csak hát a sorsokat és a történelmet sem centire mérik. A torz test csupán hajlamát erősíthette, hogy túlkompenzáljon mindent, hogy kisebbségi érzését valamiképp enyhítse. Erényi Tibor szerint Révai egyenesen azt állította, hogy e küllemnek is szerepe volt abban, hogy RM lett a magyar párt első embere: vagyis annak, hogy nem volt sem kifejezetten urbánus, sem intellektuel alkat. De ez inkább Révai meglepő magyarázkodása.

Távolodva a nevével jelzett korszaktól, egyre inkább úgy emlegetik csak, mint kicsi, kopasz, kellemetlen, kövér (zsidó) embert, vagy mint egy született gonosztevőt: Rákosi (Roth) Mátyást. „*Mindegy, hogy nem Roth, hanem Rosenfeld! Lélekben roth volt, vörös!*” Pedig klisékkel azt is nehéz megérteni, hogy az 1948-as könyvnapon „ezer torok kiáltja” a nevét, hogy kitüntetésként adták és vették dedikált könyvét.

1948-ban még tartott az a „gazdasági csoda”, amely Magyarországot Európa legfürgébb talpraállói közé emelte. Az újjáépítésen, a közlekedés helyreállításán túl a földreform, a stabilizáció, a megszűnő éhezés (a kenyérfejadagot húszról huszonöt dekára emelték; az ára kilogrammonként egy forint), a munkanélküliség felszámolása tény volt. 1948 nyarán Ausztriából ötszáz gyermek üdült Magyarországon. Az újságokban hirdették: „Egy kilogrammos szeretetcsomagot küldhet Németországba.”

1948 szilveszterén is Bugyi Ica (1928) szolgált fel Rákosiéknál:

– Ott volt családotul Révai, Farkas és Rajk is. Szép volt, jó volt, lehet, azért, mert fiatalok voltunk, lehet, azért, hogy nem különböztettek meg bennünket. Természetes volt, hogy ők a politikáért voltak felelősök, mi pedig azért, hogy a vendégségben minden rendben menjen. Ott se nem ettünk, se nem ittunk. Ami ízlett, azért megkóstoltuk. Aztán azt mondtuk, hogy amit ránk szántak, csomagolják össze. Így jobban jártunk. Éhező világ volt. De ha valaki narancslét akart, kinyomtam öt narancsot. Egyszer aztán azt mondtam, a szentségit, ha te ötöt, akkor én hármat: és meg is ettem egy ültő helyemben! Ez olyan élmény volt, hogy nem igaz. Nem azért, mert arra gondoltam, hogy az nekem jár. Egyenrangúként kezeltek bennünket, bennem mégis az élt,

micsoda megtiszteltetés, hogy ott lehetek Rákosi elvtárs közelében! A kivételezettség azért sem zavart minket, mert az a tudat volt bennünk, hogy biztos a szovjetek küldik.

Előttük nem kellett hajlongani – eltűntek a tekintetes, a nagyságos és a kegyelmes urak: a társadalmi egyenlőtlenségek. Eleinte viccelődni is lehetett róluk. Például: Sztálin és Rákosi elégülten konstatálja, hogy a két nép milyen boldog. A kocsiban is azon tanakodnak, miképp tehetnék népeiket még boldogabbá. A gépkocsivezető hátraszól: hajtsak a Dunába?

1948-ban RM az akkor népszerű sírverset is megkapta:

„Halálban is lehet áldás:
itt nyugszik Rákosi Jenő.”

A sommás ítékezés nem képes megmagyarázni még a szervezett tapsokat sem, nemhogy RM második meg első helyét a négy esztendőn át megtúrt közvélemény-kutatás népszerűségi listáján.

A meghökkentő külsejű és meghökkentő ismeretanyaggal brillírozó politikus lenyűgözte partnerei többségét. Többé-kevésbé a választókat is meg tudta nyerni. Ehhez persze nem csupán RM vitathatatlan képességére volt szükség, kellett hozzá partnerek is. Vagy a hiányuk.

Hajdani felvidéki parancsnoka, majd hatalmának ostorozója, a szociáldemokrata Böhm Vilmos szerint: „Nagy idők voltak – de hol maradtak a nagy emberek? Rákosi éles eszű, művelt, több világnyelvet – angol, orosz, francia, olasz, német – beszélő ember. Moszkva akaratát következetesen követő, simulékony jellemű vezetője pártjának... Az átlagpolitikusok sorsa, hogy nincs idejük, de nem is tudnak nyugodtan gondolkodni. Rákosi elkerülte ezt a sorsot... Elsőrangú tárgyalófélnek bizonyult. A módszert azonban nem a börtönben, hanem Moszkvában tanulta meg: kifárasztani a másik tárgyalófelet... legfőbb erőssége, hogy az orosz megszállás különleges hatalmat biztosított számára, és ellenfelei gyengék, gerinctelenek voltak. A versenytársak nem voltak versenytársak, minthogy módfelett alacsony színvonalat képviseltek.” (Az 1950. februári központi vezetőségi [KV] ülésen kivételesen nem a marxizmus „klasszikusaitól”, hanem Bismarcktól idézett: „Amikor én nem értek valamivel egyet, mindig úgy kezdem, hogy elvben egyetértek vele.”)

Sikeréhez kellett a tisztának hitt eszme, kellett a kor, kellett a vágy az igazságosabb társadalomra, a tisztább életre. Rákosi–Roth–Rosenfeld mi vagyunk. Bennünk élt. Belőlünk (is). *Rajtunk nőtt nagyra.*

Ha az emlékezet véres kezű diktátorként tartja is számon, nemigen lehet bizonyítani, hogy saját hatalma érdekében nyúlt volna a terror eszközéhez. RM és elvtársai meg voltak győződve arról, hogy szigorúan a párt és az ország érdekében cselekszenek, sőt végveszélytől mentik meg a pártot, a „szociálistust”, a proletariátust. Ez azonban nem enyhítő körülmény, különösen mióta az örök boldogságot szolgáló cselekedetek soráról kiderült, mennyit érnek.

A bankvezér báró Ullmann György, miután RM 1945-ben szemtől szemben „reakciónak” nevezte, azt írta naplójába: „Rákosi Mátyásnál voltam cca. 2 1/4 óráig. Ez volt eddig kétségtelenül a legérdekesebb látogatásom és meglehetősen benyomást tett rám a biztos célkitűzésű határozott, erősen túlzó és túlzott álláspontokat elfoglaló, kétségtelenül tehetséges ember. Mindent tudott rólam.” Az RM által lecsukatott Kéthly Anna 1972-ben azt írta róla Gosztynyi Péternek: „Sok okos és nagyon művelt ismerőseim (sic!) is szívesen beszélgettek Rákosival, mert méltányolta, méltányolni tudta jó tulajdonságaikat, főleg szakismeretüket fogadta el, és amennyiben ezek a megszállók követelésével nem álltak szemben, alkalmazta is.” Az

elismerések ellenére miért kellett mégis betiltani a közvélemény-kutatást? Mert kevés volt az első hely, neki arra is garancia kellett volna, hogy az egy igaz eszme képviselőjeként örök első legyen.

Az 1947–48-ban gyakorlatilag hatalomra kerülő kommunista vezérkar meghatározó személyisége RM, de nem korlátok és kényszerpályák nélküli vezér. Műveltségéhez, politikai hajlamához nem társult elméleti tudás – bár azt vallotta, hogy a marxizmust meg lehet tanulni egy év alatt. Nem volt igazán érzéke a kérdések elvi, gondolati megközelítésére: elmélyült elméleti írása nincs. Kiesett a tizenöt börtönben töltött esztendő is. A nagy szovjet politikai és hadigépezet sok – gáncsoskodásra azért képes – névtelenjéről nem tudta, kinek az embere. A megszálló hadsereg is csak akkor nem szólt bele az ügyekbe, ha nem akart. Ám a zsebkendőnyi mozgástér testére szabott volt. Lejátszotta társait. Féken tudta tartani az egész mezőnyt. Szükségből, de szükségtelenül is el tudta tüntetni, akit csak akart. Hatalmát soha, senki nem fenyegette, mégis mindig talált ellenfelet, ellenséget.

Nagy Ferenc azt írta róla közvetlenül azután, hogy őt a miniszterelnöki székből kémkedéssel vádolva emigrációba üldözte: „...jól informált és kulturált ember, jó emlékezőtehetséggel. Profi politikus, teljes mértékben Moszkva eszköze. Gyakorlatilag és lelkileg neki semmi köze nem volt a magyar emberekhez. Délkelet-Európa hasonló vezetői közül Rákosi volt a legnagyobb politikai kaliber.”

Elvetemedett tehetség. Hatalma legalább annyira fakadt Sztálinból, mint saját adottságaiból. Föld és Hold. Együttállásukat a helyzet szülte. Ez sem mentség, csupán a magyarázat része.

Bárki lett volna RM helyében, bizonyos kérdéseket ő is csak legfelső szinten tudott volna elintézni; lejjebb senkinek sem volt hatásköre a Szovjetunióban. Négy évtizeden át Magyarországon is mindig csak egy embernek volt komoly tárgyalási lehetősége Sztálinnal, Hruscsovval, Brezsnyevvel. Önmagában ez a kizárólagosság is óriási hatalmat adott.

Bár az előző kötet az MKP és az MSZDP 1948. június 12–14-i egyesítésével zárult, elkerülhetetlen némi átfedés a tisztánlátás érdekében.

A háború utáni első években csupa tanácstalanság volt a tábor, azért is, mert még nem volt tábor. Sztálin Rákosit is óvta attól, hogy „forradalmi sebességre” kapcsoljon. Néhány évig a szövetséges hatalmak világháborús együttműködése s az USA fölénye, atommonopóliuma is visszafogta a szovjetizálást. RM a kommunista párt 1946-os, III. kongresszusán még hosszú átmeneti – demokratikus, többpárti – időszokról beszélt, s hangsúlyozta, hogy „a szocializmushoz nem csak egy út vezet”, s az eredmény „magyar földön termett, magyar viszonyokhoz szabott szocializmus lesz”. Egy év múlva már nem beszélt erről.

Ahogy szaporodtak a SZU összetűzései a Nyugattal, több olyan lelkes támogatóra volt szüksége, mint első számú szövetségese, Jugoszlávia. S a békétlenség 1947 őszén megszülte a békétábort. Az atombombával szemben „létrejött” a Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodája, a Kominform. A kelet-európai országok határozottabb ellenőrzése, az egységes háterszág építése azt eredményezte, hogy a keleti kommunista pártok nem maradhattak versengő pártok: szűkült a mozgástér. A Kominform alakuló ülési naplójából Zsdanov egy mondatát idézem csak: „Át fog alakulni Kominternné” – vagyis a kommunista pártokat Moszkvából irányító központtá. 1948 elején véget vetettek a prágai pluralista rendszernek: 12 polgári miniszter helyére kommunistákat állítottak. (RM mesélte egy rokonának, hogy Gottwald tanácsot kért tőle a „kormányválság”

idején. Miközben ő Dimitrovnál, Szuszlovnál meg Titónál kuncsorgott tanácsért, Gottwald hozzá fordult.)

Magyarországon az egypártrendszer megteremtésének gondolatát RM veti fel 1948 márciusában az MKP funkcionáriusai előtt. A koalíció népfrontos felszámolásának lényege, hogy a „többi pártok csak a fővárosi szervezet által lesznek, és a falvakban, vidéken különösebb szervezete, komoly erőteljesebb szervezetei csak a kommunista pártnak lesznek”.

Ebben az irányban tett első lépés a kommunista és a szociáldemokrata párt egyesítése. Ez a németeknél már 1946-ban megtörtént, a románoknál és a csehszlovákoknál 1948 elején. Sztálin mégis azt mondta a szocdem elnök Szakasits Árpádnak, hogy a Magyar Kommunista Párt (MKP) és a Magyar Szociáldemokrata Párt (SZDP) inkább maradjon külön, közben RM és Szakasits helyettesei, az ő távollétükben, összecsapták a fúziót; ami azért elő volt készítve...

Sztálin leállíthatta volna az egyesítést, ahogy sokkal jelentősebb elképzeléseket is lefűjt (például Jugoszlávia és Bulgária föderációs tárgyalásait). De nem tette, és Szakasits sem tett semmit az egyesítés ellen. Sztálin és Rákosi összejátszását sejteti a különös hír, miszerint: „*A Magyar Kommunista Párt javaslatára* elhatározta a Minisztertanács: a magyar kormány a jóvátétel összegének csökkentését kéri a Szovjetunió kormányától.” És a nehézkes Moszkvából négy nap múlva – épp az egyesülési kongresszus előtti héten – megérkezett Molotov válasza, hogy a Szovjetunió elengedte a hátralévő jóvátétel felét. (Annak a propagandafogásnak, hogy 65 millió dollárt elengedtek, ma is lehet örülni, akkor is, ha tudjuk, hogy a kifizetett 70 millióval, a többszörösen kedvezőtlen feltételek miatt Magyarország már jócskán teljesítette aránytalan kötelezettségét. S 100 millió dollárral kellett kártalanítania Csehszlovákiát és Jugoszláviát. Továbbá eltartotta a rekviráló orosz csapatokat, a „német javak” szovjet kezelésbe kerültek, s gyárakat is „internáltak” a SZU-ba, nem beszélve a több százezer magyar kényszerszolgálatára hurcolásáról.)

Ha a szovjet kormány megolajozta is a pártegyesítést, RM igazából az SZDP fölszámolását kívánta. 1946 májusában a pártiskolán kijelentette: „...*egy kommunista párt nem egyesülhet semmilyen körülmények között egy szociáldemokrata párttal.*” 1948 decemberében ugyanott – fél évvel a két párt egyesülése után – azt mondta 1919-ről: „A legsúlyosabb hiba az volt, hogy... a két párt egyesült.” 1960-ban, 12 évvel az egyesülés után Aczél Györgynek és Nógrádi Sándornak, a Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) nála járó küldötteinek elmondta, hogy ellenezte a két párt egyesülését: az SZDP-t szét kellett volna verni, s vezetőik közül senkit sem lett volna szabad bevonni a vezetésbe. 1962-ben így fogalmazta ugyanezt Aczéléknak: „Miniszterek, PB-tagok lettek azok, akik 2-3 hónappal azelőtt életre-halálra harcoltak ellenünk.” „Én aztán tudom, hogy kik voltak a szociáldemokraták, *eleget szenvedtem tőlük.*”

1952-ben Illés Bélának felidézte, hogy első találkozásuk alkalmával Lenin kérdésére a pártegyesülésről elmondta, hogy „Kun csinálta... Lenin elvtárs azt mondta, hogy első üdvözlő távirata után figyelmeztette a magyarokat, hogy nincs semmi biztosítéka annak, hogy a szociáldemokraták be ne csapják a kommunistákat”. 1936-os perében is ebben a szellemben beszélt róluk. 1948-ban nem volt hatalma a szocdemek bekebelezésére, de a kész helyzet nehezen viselte, s kifundálta, hogy a megduzzadt párt irányítására „a nagy párton belül feltétlenül ki kell alakítani egy szűkebb kommunista aktívát, aminek a létszáma 200–250 ezer lehet. Ezekről a dolgokról kifelé nem beszélhetünk, mert a szociáldemokrata elvtársak *azt hiszik*, hogy ki akarjuk zárni őket a vezetésből”. Ha netán a nagy taglétszám miatti ijedség vezette is őket erre a lépésre, a vége az lett: a szocdemeket ki-, sőt bezárták.

Különös egyesülés. Szakasits szerint Sztálin nem akarta, ő sem akarta, Rákosi sem, mégis egyesültek. A bolsevikok képesek voltak 180 fokos fordulat idején változatlanságról beszélni, az apró módosításokat viszont döntő fordulatnak nevezni. A „változás oltárán”, az ügyet megtestesítő elvtársaikat áldozták fel.

Még a munkáspártok egyesülése előtt szóba került Marosán György (1908) és RM között a munkásmozgalom története, s RM megjegyezte: „Nem a szocdempárt történetének a megírása a gond, hanem az MKP-é!” Mert a kommunista pártokban a tagok halálának helye és az időpontja is szörnyű titok.

1948. június 12–14-én az Országházban alakult meg a Magyar Dolgozók Pártja (MDP). Ha a szociáldemokraták mertek és akartak volna olvasni a jelekből, nem lett volna illúziójuk az egyesülést illetően. Miféle fúzió az, ahol az új párt programját, a szervezeti szabályzatot és a személyi változásokat kizárólag kommunisták terjesztik elő (RM, Farkas Mihály és Rajk László)?

Bugyi Ilona (1928) felszolgált a kongresszuson: – A küldöttek megkapták a kis szendvicsüket, meg mit tudom én, mit. A szünetekben a PB-tagok ettek, kávét ittak. Egyszer odajött Révai, és azt mondta: kínálgassa Szakasitsot meg Marosánt, igyanak feketekávét tejszínhabbal!

1948 novemberében a KMP megalakulása 30. évfordulójának ünneplése előtt RM beszédvázlatára Szakasits megjegyezte: „K. Mátyás! ...a baloldali szociáldemokratákról ugyancsak megfeledkeztél... Úgy érzem, egy-két szót lehetne mondani az együttműködésről is, amely másfél-két évig tűrhetően funkcionált.” RM: „Ebben a folyamatban elévülhetetlen érdemeket szerzett a szociáldemokrata baloldal.”

A tejszínhab mellé Szakasits megkapta a névleges pártelnöki tiszteletet, és „természetesen” RM maradt a főtitkár, megszűnt viszont a főtitkárság s vele együtt a főtitkár-helyettesi rang, amelyet korábban Farkas Mihály és Kádár János töltött be. Az említetteken kívül a Titkárság tagja lett még Gerő Ernő, Révai József, s Szakasits mellett egy másik szocdem: Marosán György. Vagyis a nyolc tagból kettő volt szociáldemokrata. A Politikai Bizottságban kicsit jobb az arányuk; akárcsak a 66 tagú központi vezetőségben (15 szocdem, 23 százalék). RM 1962-ben meg is jegyezte: „Romániában is egyesültek és ott egyetlen szocdem PB-tag sem volt.” Kiszorításuk sejteni engedte, milyen szerep vár a mostohatestvérre.

A párttagok körében a kommunisták fölénye 6:4 arányú volt még ekkor is. De ezt is csak az ismert politikai módszerekkel, a „lenini elvek” alapján érték el. Előbb az „úgyis mindegy, melyik pártban vagyunk” felkiáltással átcsalták a „gyengeszívű” szocdemeket a KP-ba, akik persze mentek maguktól is. Végül, attól való félelmükben, hogy nem lesz kivel egyesülni, tagfelvételi zárlatot rendeltek el, ám az MKP-ban ekkor állítólag már százezer előjegyzés volt: ennyien kérték, hogy antedatálva vegyék fel őket. Bár az SZDP eltűnése miatt aggódtak, mégis kikényszerítették a párttisztogatást – a „jobboldali” szocdemek kizárását –, majd lenyelték őket. (A korábbi 750 ezer szocdem párttagból 240 ezer került át az MDP-be.)

Végére sem értek az egyik purgatóriumnak, indult a másik: az új tagkönyvek osztásának ürügyén az egyesült párt is felülvizsgálta tagságát a „szociális összetétel javítása, az osztályidegenek eltávolításának érdekében”. Kikérdezték minden párttagot, kizárták „a jobboldali szocdemek híveit és a karrieristákat”, de inkább az önálló véleményűekre, a belső ellenzékre vadásztak. Kovács István (1911) dolgozta ki a tisztogatás, a visszaminősítés rendjét, s állítja: – Nem az volt

a szempont, hogy valaki melyik pártból jött, hanem, hogy megfelel-e vagy sem. – Végül is kizártak negyedmilliónál (16%) több MDP-tagot, s maradtak 880 ezren.

Bugyi Ilona (1928) húszéves volt a felülvizsgálat idején: – Szőnyi Tibor, a káderosztály vezetője három óra után jött ebédelni. Kérdezte, izgulok-e. Mondtam, hogy izgulok, mert biztos kizárnak a pártból, mert nincs pártmunkám. Igaz, hogy vasárnap mentünk a Szabad Nép-agitációkra, de hétköznap este házi agitációra nem tudtam menni. Udvarlóm se lehetett, mert ha este elkezdtünk szedelőzködni, hogy hazamegyünk, rögtön jöttek, hogy egy tea kell, vagy pirítós kell. Kérdezte is Szőnyi: Hogyhogy nincs pártmunkája? Mikor kezd maga? Mondtam, hogy reggel fél hétkor. Este mikor megy haza? Kilenckor, netán később. Na, látja, mondta, magának az a pártmunkája, hogy az elvtársakat kiszolgálja, hogy ők *az igazi pártmunkát* elvégezhessék.

Ságvári Ágnes említette: – ’48-ban visszakerültem a pártközpontba, s akkor már „állt” a párt, s az Akadémia utca 17-be mi, munkatársak is csak *külön* belépővel mehettünk át. Kovács István katonás pártot épített. A pártszervezés teljes egészében az ő kezében volt. – Horváth Márton, a Szabad Nép felelős szerkesztője így írt utólag: „Ez a tömegpárt nem annyira az egy nézetet valló, inkább a különböző nézeteiket elhallgató emberek pártja volt... Sem tisztogatás, sem nevelés rövid idő alatt nem segíthetett... *heterogén tömegpártban csak a terror eszközével lehetett monolit egységet teremteni.*”

– A pártegyesülés után hivatalosabbá vált a légkör, az ülések levegője is megváltozott, mert össze kellett szokni – említette RM egyik titkárnője, Lőrinczi Auguszt (1920). Szakasits Árpád lánya, Klára viszont azt állítja: az apja észrevette, hogy a négyes fogat mindent előre eldönt, és még a PB-ülés is csupa formalitás.

– A két párt egyesülése után két Politikai Bizottság ülésezett – mondta G. Lajos (1926), a Rákosi-villa gondnoka. – Az egyik a kommunista pártiakból állt, és a Szabó József utcában Rákosiéknál találkozott, a másik volt a hivatalos, s ez az Akadémia utcában, a pártközpontban tartotta az összejöveteleit. Csak néhány ilyen különtanácskozás volt, és akkor ezt mi természetesnek tartottuk.

A kommunista vezetők az ölelkezések ellenére sem voltak őszinte viszonyban a szocdemekkel. Rákosiék még a köztük forgolódó, a két párt közötti kapcsolatot tartó Marosánnal sem szoktak össze. RM fenntartásait nemcsak a „moszkvai”, hanem a hazai vezetőtársai is osztották, hisz mindannyian ismerték a szocdemek „múltját”, hogy pártjuk a német megszállásig legalisan működhetett Magyarországon.

– Amikor az egyesülés után átkerültünk az MDP-be, ott reggeli van, ebéd van, vacsora van, különmozi van, különüdülő van: tulajdonképpen bezárkóztunk egy olyan világba, amelyik a státusnak, az apparátusnak készült. Semmi nem jellemezte a pártot ennél jobban – mondta Marosán György. – Rögtön ezután Rákosi telefonált, hogy el kell költözni a Baross utcából. Megszoktam, szerettem ott lakni, de közölte: Mindenre érvényes a határozat! Villába kellett költözni.

Ez nem egyszerű költözés volt, hanem biztonsági intézkedés, amire maga Sztálin szólította föl a kommunista pártok vezetőit. Ugyanis 1948. július 14-én merényletet követtek el az olasz kommunisták főtitkára, parlamenti csoportjának vezetője, Togliatti ellen. A merénylő diák – poggyása: egy alsónadrág és Hitler *Mein Kampf*-ja – négy lövéséből három talált: Togliatti vérátömlesztést kapott. Sztálin táviratozott neki; s az esemény újabb ok volt a gyanakvásra, világrésznyi szigorításra.

G. Lajos (1926), a Rákosi-villa gondnoka az első lakását a Togliatti elleni merényletnek köszönhetette. RM ugyanis „a nemzetközi burzsoázia” merénylete után megkérdezte, nincs-e valakinek olyan családi problémája, ami elvonná az őrsegről a figyelmét? Apropó, maga most nősült, van már lakásuk? S néhány nappal a kérdés után lakást kaptak.

– A Togliatti-merényletig az öreg szabadon járkált az emberek között a piacon, a felvonuláson, de a Parlamentből is átsétált a pártközpontba. Ezután elintéztük az Elektromos Műveknél, hogy az utcai kandeláberekbe rakjanak lemezeket, hogy a villa sötétben legyen. Péter Gáborék már csinálták az utazási trükköket, az útvonal-váltogatást. A kocsin rendszeresen cserélgették a rendszámot, előfordult, hogy Rákosi „postásautóval” utazott. A Cadillacnál aztán abbahagyták ezt a gyermeteg módszert, de a vidékre használatos vászontetős Horchnál még nem.

A Cadillacet '48 őszén pénzszállító kocsinak hozták be a Magyar Nemzeti Banknak – folytatja G. Lajos. – Legalábbis ezt mondták. Külön reflektorok voltak rá felszerelve kétoldalt, s ezeket egy karral belülről lehetett mozgatni. A krómozott lámpákkal a fekete kocsi annyira feltűnő volt, hogy néhány nap után leszedték, és az indexkarokat indexlámpára cserélték. Tudtommal a gyárilag páncélozott kocsira Mészárosék (RM testőrei – P. Á.) egy sóderbányában ráengedtek két géppisztolysorozatot, hogy miként bírja. Mivel az ablakait nem lehetett lehúzni, valami szellőzőt építettek bele, de semmit sem ért. Melegben Rákosi több alkalommal előreült, ahol legalább az elefántfület ki lehetett nyitni. Perzselő napon ebben az acéldobozban a személyi biztosítóknak szabályosan kipállott az ülepük a hátsó ülésen, mire leértek Aligára.

Egyre ritkultak Rákosi „kirándulásai az életbe”, majd elmaradtak. Otthon nem ültek ki az udvarra, sétálni sem jött ki nappal, csak este. Ha a kísérők már elmentek és bentről felkapcsolta a kinti villanyt, tudtuk, hogy sétálni indul és a kert négy sarkában felállt a négy géppisztolyos őr, és ő mint egy rab rőtta a köröket.

– 1948-ban ő még kiment a Garay téri piacra – mondta Bugyi Ica. – Nem tudom, mi történt utána. Amikor levelet vittem, vagy küldtek valahová, előfordult, hogy azt mondták: Ica, tűnj el, mert jön ki a Rákosi elvtárs a vécéről! Miért? Nem bántom én őtet. Nagyon vigyáztak rá. Merem mondani, nagyon. Legalább hatan vagy nyolcan. Boda Gyuri, az egyes számú kísérője hatalmas nagy ember volt. Úgy néztek ki együtt, mint Zoro meg Huru. Na, egyszer, amikor Rákosihoz mentem, ez az ember megkérdezte: „Mit viszel abban a pohárban, Ica?” Mérget. Az úgy elhallgatott, hogy soha többet nem kérdezte, mit viszek a pohárban.

A főtitkár már golyóálló üveg mögül figyelte a világot. A kommunista (párt)elit valószínűtlen fehér arca – a „Kreml-arcbőr” – is azt mutatta: nem mertek élni.

Maga RM így idézte fel a történeteket Tolnai Gábornak: „Moszkvából hazatérve nemcsak üzemekben fordultam meg, gyakran jártam a pesti utcákon. Szóba elegyedtem emberekkel, még a vásárcsarnokban is beszélgettem az árusokkal. Napjaimhoz hozzátartozott az életben való forgolódás. Ez a szabadság 1948-ban megszakadt... A Togliatti elleni merénylet után Sztálin táviratot küldött a világ kommunista és munkáspártjaihoz... hogy a pártok vezetőinek élete nem magánügy; el kell követni mindent biztonságuk érdekében.” Rákosi elmondta, hogy nehezen viseli az elzártaságot. Ilyen körülmények között *megszűnt számára a valóság igazi megismerésének lehetősége.*

S ha igényelte volna? De hát a politikust inkább a valóság megváltoztatása, nem a megismerése hajtja. Különösen áll ez az új világ teremtésére szegődött kommunistákra. Ahogy nőtt a párt hatalma, úgy vékonyodott a valósághoz vezető köldökzsínór. Több volt a vágjuk, mint ami

megvalósulhatott. Kezdték őket zavarni a tények. Utalást sem találni arra, hogy egy jelentést, egy javaslatot azzal utasított volna vissza, hogy nem igaz, nem ez a valóság. Elutasította, mert ellentétes a párt célkitűzésével, mert sérti a proletariátus érdekeit vagy nem felel meg valamelyik határozatnak. A valóságot a vágyak, a határozatok helyettesítették.

A saját korlátaival sem volt tisztában. Tolnainak állítólag azt mondta: „...ha én azt az utasítást kapnám, hogy férközzem be Truman elnök környezetébe, beférköznék.” A Rajk-ügyben a tanúnak „kinevezett” amerikai Noel Fieldhez akart a börtönbe bemenni álszakállban, s beszélni vele. Vágyott valami hősi tette ellenére, hogy aligha lehetett volna álcázni a külsejét.

Idealista materialista volt ő is: valóságnak vette a terveket. A katolikus politikus Barankovics István naplójában így írt: „...megismertem azt a sajátos kommunista észjárást és sajátos kommunista relativista etikát, mely a látszatot valóságnak, a valóságot látszatnak, az erényt bűnnek, a bűnt erénynek, a jót rossznak, a rosszat jónak mondja, sőt látja és hiszi, és amely – a valóságtól teljesen elidegenedve – az »objektív tények« és a »szubjektív tények« önkényes fogalmával dolgozik.”

– A merénylet után szigorították a személyes védelmet is? – kérdeztem a pártórség egykori parancsnokhelyettesét, Miljánovits Pált (1925).

– A pártórség a két munkáspárt egyesüléséig nyolc objektumban (Akadémia utcai, Köztársaság téri székházak, Rákosi lakása, Karolina úti pártiskola, Vafosz üzlet plusz raktár, Cyklop garázs, Béla király úti vendégház és az Ilka utcai raktár) tizenkét szolgálati helyen végzett őrzési, rendészeti feladatot. '48 őszén a Szaktanács, a mai SZOT-székház őrzése, védelme is a mi feladatunk lett. Szervezetileg az őrséghez tartoztak a futárszolgálatot teljesítők, és a székházakba belépési engedélyeket kiállító alkalmazottak. A teljes létszám hetven fő körül volt.

Az őrség felügyelete a gazdasági osztályon Bálint Józsefhez tartozott, majd az ő halála után Rákosi sógora, Csillag Miklós vette át a munkát. Miután Csillag Miklós a Földművelési Minisztérium Gépesítési Főigazgatója lett, a Titkárság az őrségi felügyeletet a káderosztály túlterhelt vezetőjére, Szőnyi Tiborra és helyettesére, Szalai Andrásra bízta. Rákosinak – csak neki! – az első perctől kezdve volt egy kísérete, és a gépkocsivezető is „beavatott ember” volt. A testőrök a Rákosi-titkársághoz tartoztak. 1948-ban a pártórség addigi parancsnoka, Tóth Karcsi a határőrséghez került, s Krémer Miklós került a helyére, és én lettem a helyettese. '49-ben rövid ideig parancsnok volt Bizony Károly százados, de mire körülnézett az ember, már eltűnt, és akkor már nem is tudtuk, hogy mi lett vele. Semmit. Csak egyik napról a másikra nem jött be, és a harmadikon megjelent Halas Lajos. 1949-ig mindenki pártalkalmazott volt. Rákosi első testőrei – Mészáros, Tábori és Bukor is – pártalkalmazásban álltak, de a később belépő Boda már ávós főhadnagy volt, aztán hamar őrnagy lett.

– Egy alkalommal két hétig helyettesítettem a Szabó József utcában, a Rákosi-lakáson – szól közbe Miljánovits Pál öccse, György (1928). – Ez azt jelentette, hogy addig ott laktam a többiekkel az alagsorban. Csak a gyanús eseményeket kísértük figyelemmel. Ha valaki érkezett, az őt nyitott ajtót, de igazoltatás sem volt.

– Képezték magukat erre a feladatra?

– Nemzedékünket a háború nevelte – mondja Pál. – Alapos kiképzést adott a kötelező levente foglalkozás is. 1948-ig közvetlen személyi támadástól nem kellett tartani, inkább provokációtól vagy orvlövészekről. A velük kapcsolatos teendőkre spanyolos elvtársaink és a Szovjetunióból

hazatért magyar partizánok oktattak bennünket. Rákosi kocsijában géppisztoly, s a kísérő és a sofőr zsebében pisztoly volt.

(Rákosi biztonságára nemcsak az egyetlen testőr és a lakásán lévő hat ór vigyázott, hanem a meglátogatott üzemek, intézmények kollektívája, az ottani rendezőgárda és a területileg illetékes rendőri, karhatalmi szervek is. Az R-gárda alulról jövő kezdeményezés alapján az MKP területi és üzemi pártbizottságai védelmére szerveződött. [Nem azonos az R-csoporttal, ami rendőri akciócsoport volt.] A kék inges, vörös nyakkendőös gárdisták az erőt és az egységet is demonstrálták. A rendezvények biztonságát a helyi R-gárdisták ún. „ötös civil csoportjai” garantálták. Mivel mindenkit ismertek, az idegen emberekre fokozottan figyelhettek. A két munkáspárt egyesülése előtt az R-gárda létszáma megközelítette a húszezret. Felügyeletét a szervezési osztály, illetve Farkas Mihály látta el.

A többlépcsős védelem rendszere korszerű volt, megfelelt az akkori követelményeknek. 1948 nyarától kezdve Farkas Mihálynak mégis az volt a véleménye, hogy az ellenség aknamunkája fokozódik, viszont a pártórség „kisiparos módszerekkel” dolgozik, nem hatékony, az R-gárda pedig amatőrök gyűjtőhelye: így nem lehet felvenni a harcot az ellenség támadásaival szemben. A pénz nem számít, erős hadsereg és erős belső karhatalom kell! Állami feladatként a PB minden tagjára és Rákosinéra is ki kellett terjeszteni a személyi biztosítást. Az érintett vezetőket jól védhető családi házakba költöztették. Rákosiék sem maradhattak a sűrű beépítésű Zuglóban. A Szabadság-hegyen kisajátították a Lóránt út Istenhegyi út felőli szakaszát a majdani Rákosi-villa számára és az őrségi század elhelyezési körletének. Az Akadémia utca és a Zoltán utca sarkán, a Rákosi irodahelyiségeivel szembeni bérházból elköltöztették a lakókat, s ide került az akkor szervezett párt- és kormányőrség laktanyája. [Mivel az épület nem felel meg a célnak, három éven belül új laktanya építését kezdik meg, az épület újból lakóház lesz, ávéhas szolgálati lakásokkal.] Rákosi személygépkocsiját páncélborítással, szobája ablakait golyóálló üveggel látják el.)

– Szigorúbban válogatták a pártőröket?

– Vitték tőlünk pártiskolára az embereket, ahonnan már nem hozzánk jöttek vissza. '48 tavaszán olyan kevesen voltunk, hogy Krémer Miklós parancsnokkal együtt javasoltuk a főnökünknek, Szalai Andrásnak, a káderosztály helyettes vezetőjének, hogy az utánpótlás érdekében kerüljünk át az ÁVO-hoz (csak később lett Államvédelmi Hatóság). Mivel a Rajk-perben Szönyi és Szalai is benne volt, belekerültünk mi is a szórásba. '49-ben elküldték Krémert, '50-ben engem; azokat, akik javaslatot tettek az ÁVO-hoz csatlakozásra, vagyis saját magunk kinyírására.

De megyek sorban. A pártórséget 1949. március 10-én szüntették meg. Feladatait és embereit átvette az államvédelem X-es osztálya: megalakult a párt- és kormányőrség. Ez majd 1956 decemberében átadja a helyét a BM Kormányőrségnek. A három nevű egy szervezetben megfordult vagy tízezer ember.

(Rejtély, hogy a pártalkalmazott Rákosi-testőrök közé miért rakták be 1946-ban az ávós Bodát. Vajon miért kellett egy kísérőnek megbízhatóbbnak lennie – ha az volt –, mint annak, aki az álmát nem ávósként vigyázta? Péter Gábor beszélte volna rá a főtitkárt? RM beleegyezése – félelme? – azért sem érthető, mert továbbra is a hasonló magasságú kis Mészáros állt hozzá a legközelebb. Azt mondják, hogy ő volt a legokosabb e csapatban, jegyzői tanfolyamot végzett, majd letette a mozigépészi vizsgát, és ő csinálta a filmvetítéseket. 1949-ig Mészáros Sándor is pártalkalmazott volt és a főtitkársághoz tartozott, majd amikor az ÁVO századosként átvette,

maga előtt tolta Bodát, aki főhadnagyból rögtön őrnagy lett, s aki hálából ki akarta nyírni a kis Mészárost, de RM leintette. Boda György rafinált volt, szeretett intrikálni, sok munkatársát kinyírta, társai ezért sem kedvelték.)

– A Bodához beosztott tisztek – Bukor Kálmán, Hegyi Pál, Makai Márton és Mészáros Sándor kísérők – korábban partizánok voltak. A gépkocsivezetők sokszor változtak. A leghosszabb időt Szirmai Károly, Harmath Antal és Nyolcas Béla töltötte ott. Rákosi gépkocsija körül ettől kezdve van elő- és utánfutó. Rákosiné testőre és kísérője Kalász Dezső, gépkocsivezetője Gergely István. (Halas Lajos megírta RM három kocsijának egy kalandját: „Martonvásár után kb. két kilométerrel az egyenes úton velük szemben egy személygépkocsi, mintha tökrészeg ember vezetné, hol az úttest jobb, hol az úttest bal oldalán kötött ki, csaknem az árokba borult. Zele az URH-készülékével hátraszólt a Rákosi kocsijában ülő őrnagynak, tanácsot kért, mit csináljanak. Menjenek neki, szorítsák az árokba, mondta az őrnagy. Így is történt. Nekihajtottak, vele együtt az árokba borultak, és agyrázkódással megúszták.”)

A hármas fogat tagjait testőr kíséri, lakását az új szervezet őrzi. Ezeket a feladatokat a korábbi hetven ember több mint tízszeresével, egy megerősített zászlóalj erejével láttuk el. A párt rendezőgárdáját elsorvasztották, de a legaktívabb tagokat igyekeztek megnyerni tisztí iskolára, és onnan a honvédséghez vagy az államvédelemhez kerültek.

– A Togliatti elleni merénylet nemcsak szigorúbb biztonsági intézkedéseket szült, hanem a túlhajtott éberkedés nyitánya is volt – említi Vég Béla (1922). – Például biztonsági okokból nem evett Rákosi vidéken, hanem egy fadobozban – amiben tányér, evőeszköz, termoszban leves és hideg sült volt – vitte magával az ennivalót és esetleg a megyei első titkárt is ő kínálta meg. (1948 őszén a pártközpontnak élelmező tisztje is lett. Nem tudni, hogy Ádám Manóné, Téri Teodóra kiszemelésében szerepe volt-e annak, hogy RM még a Galilei-körből ismerte. Az ő feladata lett a konyhák szervezése, ellenőrzése, Rákosiék háztartásának rendszeres felügyelete, az ott dolgozók kiválasztása.)

Rákosinak kapóra jöhettek a biztonsági intézkedések. A párt mindenható, mindent megoldani hivatott. Tudni akart mindenről: mindent nekik kellett elintézniük. Ez nem sikerülhetett. A kisiklásokért RM is másokat hibáztatott, s még erőteljesebben kereste a „mindenütt megbúvó ellenséget”. „Az ország gondja, baja” rákényszerítette a felületes döntésekre. Nyomban véleményt, utasítást írt az elé kerülő iratokra. Megjegyzései tekintélyes részében nincs semmi eredetiség – egy-két mondatban nehezen is lehetne. E tömör megállapításokból, utasításokból ítélve a párt, különösen pedig RM egyre kevésbé volt koncepcionális vezetője az országnak, inkább olyan minden lében kanál, amilyenné egy mindenható válik, függetlenül szándékától, sőt bizonyos fokig a rátermettségtől is. Ő is mindenbe beleszólt, akár tisztában volt a mélyebb összefüggésekkel, akár nem. Jegyzetkéiben, szavaiban és cselekedeteiben egyaránt tetten érhető a tájékozatlanság és a meglepő éleslátás. Nem kisstílűsége alakította ki a metódust, inkább a rendszert meghatározó bizalmatlanság tette ilyenné őt. Küldetéséből is fakadt, hogy nem csupán a lényegi dolgokat tartotta kézben. Néhány emberben bízott, ha bízott, s csak ennek a szűk körnek volt módja cselekedni.

Bár ezen évek eseményei fölött ott az akasztófa árnyéka, ennek ellenére talán belefért volna a rendszerbe némi lazítás. Talán az is, hogy ezek az 1948-ban formálódni kezdődő úgynevezett népi demokráciák ne az árnyak kergetésében versengjenek egymással. Hosszú lista kerekedne abból, hogy a tábor országai mibe hajszolták egymást. Mibe vitte őket vezéreik

„munkaversenye”, hogy megmutassák egymásnak, de főképp Moszkvának, hogy mire képesek. S ebben a versengésben RM túl sokat remekelt, pedig a többiek sem hagyták magukat.

1948 októberében, a román–magyar labdarúgó-mérkőzés alkalmával Szepesi György riportot akart készíteni Bukarestben a román politikai és gazdasági élet fejlődéséről. Kérését azzal utasították el, hogy Magyarország a politikai fejlődésben még nem tart ott, ahol ők... „Ugyanakkor arról tájékoztattak bizalmasan, hogy a román párt most értékeli a magyar párt két frakcióra szakadását.” (Szerintük az egyik frakció Rákosi és Vas, a másik Gerő és Rajk irányítása alatt áll.) Megállapították azt is, hogy „a magyar párt nagymértékben elpolgárosodott”. Szepesi említette az esetet Szabad Nép-es kollégáinak, s amikor ez Révai fülébe jutott, számon kérte, kinek mesélt erről, s feljegyzést kért a történekről. Ezt azzal küldte tovább vezetőtársainak: „Az effajta jelentések Romániából szaporodnak. Véleményem szerint ezt nem szabad annyiban hagynunk, hallatlan rágalmak ezek, és elbizakodottság.” (1948. november 15-én feljegyzés készült a román–magyar viszony kérdéseiről. Ebben említik: a nemzetiségi kérdés Romániában megoldott, nemzetiség nincs is, csupán magyarul beszélő románok. A versengés miatt is tartottak az összehasonlítástól. 1949-ben Sirokó azzal utasította el a magyar lapok felvidéki terjesztését: „Ha a magyar lakosság a Szabad Népet olvasná, arra hivatkozna, hogyan oldjuk meg mi a kérdéseket. Ez keresztezné az ő munkájukat.”)

Rákosi előszeretettel sarkallta azzal az országot, hogy lemaradtunk. A KMP fennállásának harmincadik évfordulóján kijelentette: „A felszabadulás utáni első két esztendőben helyenként lemaradtunk a szomszédos országokhoz képest, de most e szakaszon is kezdünk felnyomulni a többi népi demokráciák színvonalára, s utolérjük őket.” Gerő polemizált vele: „...a románokkal és a lengyelekkel szemben el vagyunk maradva a hadsereg terén, de gazdaságilag nem vagyunk elmaradva és politikailag sem.” RM mégis benn hagyta ezt a részt. Pedig másfél hónappal ezelőtt azt írta Barwichából (a Moszkva közeli kaderszanatórium nevét németesen írja): „Az elvtársak közül Szuszlovval, Dimitrovval és Mikojánnal beszéltem. *Meg vannak elégedve a magyar helyzettel.* Mikoján külön megemlítette, hogy a kereskedelmi tárgyalások folyamán meglepetéssel látta, milyen gyorsan helyreállt a magyar gazdaság.”

Ha e versengés nélkül könnyebb lett volna is az élet; megfélemlítettség nélkül nemigen létezhetett volna népi demokrácia. És kevesebb ellenséggel, kisebb félelmekkel, szakszerűbb vezetéssel? A szovjet–jugoszláv viszony romlásából nem olvasható ki biztató válasz.

1948 júniusában a Tájékoztató Iroda (Kominform) bukaresti ülésén trockista renegátnak minősítette, ezzel gyakorlatilag kizárta soraiból a Jugoszláv Kommunista Pártot (JuKP). Az ülésen a szovjet küldöttséget Zsdanov, Malenkov és Szuszlov vezette, a magyar pártot a trojka: RM, Gerő és Farkas (akik két héttel a pártegyesülés után sem vittek magukkal a Parnasszusra egyetleneg szocdem vezetőt sem).

A szovjet–jugoszláv viszály oka az volt, hogy a körtáncban Tito nem koreografált lépéseket is tett. Önállószkodott. Sztálin ezt nem tűrte. Ellentétük a második világháborúig nyúlt vissza. Sztálin csak fél szívvel támogatta a partizánháborút, utólag mégis azt kívánta, hogy Jugoszláviában felszabadítóként ünnepeljék a Vörös Hadsereget; ne győzelmi, hanem felszabadulási ünnepet üljenek. Nem segítette Belgrádot Trieszt megszerzésében sem, amelletts összecsaptak a vegyes vállalatok elszámolásánál, s a JuKP PB ülésén elhangzott: a SZU ki akarja zsákmányolni őket. Sztálin még tűrt, bár akkori álláspontja szerint Tito az egypártrendszer ügyében is balos túlzásokra ragadtatta magát. Egyszóval tartósnak látszott a kapcsolat azért is,

mert a Szovjetuniónak oroszánrésze volt a jugoszláv hadsereg megteremtésében, Jugoszlávia iparosításában s külkereskedelmében.

Sztálint dühítette, hogy Belgrád és Szófia az ő jóváhagyása nélkül kötött barátsági szerződést. Mivel a feddést elfogadták, Belgrád maradt a kedvenc. Terítéken szerepelt, hogy az addig is gyámolított Albánia Jugoszlávia szövetségi részévé válik. Ezt Moszkva inkább támogatta, mint nem. A másik összecsapásra akkor került sor, amikor Tito kihagyta Moszkvát abból a döntésből, hogy a görög polgárháború miatt csapatokat küld Albániába. Tito újra önkritikát gyakorolt, Moszkva pedig meghívta a jugoszlávokat a nézeteltérések tisztázására. Raportra rendelték a bolgárokat is, mert Dimitrov azt nyilatkozta, hogy az összes népi demokrácia és Görögország föderációra lép. Sztálinnak az volt a véleménye, hogy nincs nagyföderáció, Jugoszláviának pedig Albánia helyett Bulgáriával kell szövetkeznie, s a görög partizánokat sem támogathatja, mert – ezt nem mondta ki – nem akar a Nyugattal katonai konfliktusba keveredni. Titóék az ukáz ellenére újabb segítséget ígértek a görög testvérpártnak, sőt a JuKP PB megállapította, hogy Moszkva a saját elképzeléseit erőlteti a népi demokráciákra. Ráadásul Belgrád megtagadta a „szokásos” gazdasági adatok kiszolgáltatását a szovjeteknek. Válaszul Moszkva visszahívta katonai és polgári tanácsadóit. Tito ezt túlzásnak tartotta, hisz csupán az történt, hogy a kérdéses adatokat nem egy-egy intézménytől, hanem a kormánytól vagy a JuKP-tól kellett volna kérniük. Moszkva válaszában szovjetellenességgel, oportunizmussal, revizionizmussal vádolta a jugoszláv vezetőket, de a nézeteltérések igazi okát, az önálló Balkán-politikát nem említették. Titóék bocsánatkérés helyett benyújtották a számlát a SZU Jugoszlávia-ellenes tetteiért. Az 1948 tavaszát kitöltő dühödő levélváltás során Moszkva már Buharinnal s Trockijjal példálózott. Belgrád viszont letartóztatta a szovjet besúgókat.

Rákosiék nyomban segítettek Moszkvának haragudni: kemény levelet írtak Titónak. (RM mindig bátran bírálta azokat, akiket Moszkva: Titót, Gottwaldot, Gomulkát.) A szovjetek biztatására a levelet elküldték a többi pártnak, s ők érve a szóból, követték a magyar példát. Ismertté vált L. Gibianszkij kutatásaiból az is, hogy Moszkvában hasonló támadást készítettek elő a lengyel vezetőkkel, főként Gomulkával szemben, főképp azért, mert a mezőgazdaság kollektivizálását a jugoszlávokhoz hasonlóan visszautasították. De dorgálás várt a csehekre is. Készült az SZKP KB Külpolitikai Osztályán egy feljegyzés „A Magyar Kommunista Párt vezetőségének nacionalista hibáiról” is, ám az előbbiekkal ellentétben Rákosiékat nem vádolták antimarxista állásponttal, bár felvetették, hogy a nacionalizmustól hajtva Rákosi is akadályozta a német javak átadását a szovjeteknek, a sajtó pedig ahelyett, hogy a szovjet kultúra eredményeit propagálná, „szenzációs, elvtelen sőt csaknem pornográf anyagokat is közöl”.

Tito meghívta a szovjeteket a nézeteltérés tisztázására, de Moszkva ezt elutasította, mert a többiek okulására Kominform-ülésein akarta az ügyet kitergetni. Gibianszkij megállapítja: „Az MKP vezetősége ismét megpróbált mindenkit megelőzni a Kreml kiszolgálásában.” Felajánlották, kezdeményezik a Tájékoztató Iroda tanácskozásának összehívását, „a JuKP és az MKP viszonyának megvitatására”. Gomulka pedig Moszkva és Belgrád között kívánt közvetíteni. Pieck s Gheorghiu-Dej próbálta rávenni a jugoszlávokat, hogy menjenek el a tanácskozásra. Moszkva is elfogadott volna még némi jugoszláv önkritikát, de Tito azt felelte, mivel a vitát nyilvánossá tették, hagyni kell maguktól lecsitulni a hullámokat.

Az 1948. június 19–23-ig tartott konferencia szünetében állítólag maga Zsdanov említette, hogy bizonyítékok vannak a szovjet biztonsági szervek kezében: *ügynökök szívárogtak be a jugoszláv vezetésbe*. Ezt a koholmányt Kosztov és Togliatti nyomban terjeszteni kezdte.

RM ajánlotta, hogy a Kominform Belgrádból Budapestre tegye át a székhelyét. A jugoszlávok elleni kérlelhetetlenségben is túltett másokon. Viszont szót emelt a kollektivizálás gyorsítása ellen. Ő és a lengyel Berman elmondta, hogy a parasztok irtóznak a kollektív gazdálkodástól (jobb lenne társasművelésről beszélni), s aláhúzták az önkéntességet. Javaslatuk fölött Zsdanov elsiklott. A kollektivizálást szerintük a háborús feszültség sürgette: csak így lehetnek ütőképesebbek, szervezettebbek.

A bukaresti határozat megállapította, hogy a JuKP irányvonala eltér a marxizmus–leninizmustól, jóváhagyta az SZKP kezdeményezéseit Tito, Kardelj, Gyilas és Rankovics „helytelen politikájának leleplezésére”. Megvádolták a jugoszláv vezetőket, hogy barátságatlanok a SZU-val, az SZKP-val szemben. A jugoszlávok azzal az állítással, hogy államuk alapja a parasztság, megsértették a lenini tételt a proletariátus vezető szerepéről, s kulákpárttá változtatták a JuKP-t. Trockizmust, törökbasa-rendszert emlegetve a kommunista grémium megállapította: „Nincs demokrácia, nincs választás, nincs bírálat és önbírálat” – mármint a jugoszlávoknál. Végezetül finomkodva közölték, hogy magukat és pártjukat kívül helyezték a testvérpártok családján: vagyis ők csinálták maguknak a bajt.

RM unokahúga, D. Kardos Éva ismerte Tito fiát Moszkvából: „Lehetséges, hogy árulók a partizánok?” Ha a párt mondja, így van – felelt ő is milliókhoz hasonlóan. „Nagybátyámra gondoltam, még ő is kerülhet hasonló helyzetbe.” S ez nem naiv feltevés! A veszély mindenkit fenyegetett. (Gomulkát végül azért távolították el ’48 szeptemberében a lengyel párt éléről, mert: „...nem értette meg teljesen a népi demokráciák és a Szovjetunió közötti viszony alapvető ideológiai tartalmát.”)

A főtitkárok, akik eddig irigyelték, hirtelen gyűlölni kezdték Titót. A III. kongresszuson RM még Jugoszlávia és Magyarország föderációs együttműködését taglalta, s először Jugoszláviával kötött barátsági szerződést. Ha RM nem is volt Budapesten Tito látogatásakor, tőle indult ki a törleszkedés a cári allűrökben pompázó pártvezérhez. A sok sündörgés eredményeként sikerült lealkudni a jóvátételből, s RM remélte, hogy Tito közvetítője lesz Sztálinhoz. Igaz, hogy Tito őt is megalázta, de ez nem volt újdonság. A határozattal ennek is befellegzett. Senki sem sejtette, hogy a nagy barátságnak ez lesz a vége. A jugoszláv vezér bukásának RM is örülhetett volna: eggyel kevesebben állnak a sorban, de félhetett is, hogy reflektorfénybe kerül a viszonyuk. Lélekszakadva különlevélben mondta hát el Titónak a „magáét”, így is megadva Moszkvának, ami jár.

A „moszkovita” Sziklai Sándor épp Jugoszláviában tartózkodott a Tájékoztató Iroda közleményének kiadásakor, és első döbbenetében oda nyilatkozott: „A félreértés majd tisztázódik, a mi barátságunk önnel örök és megbonthatatlan.” Fodor Zoltán írja: „Rákosit olyan haragosnak még sosem láttam, mint amikor a nyilatkozat az asztalára került. Azonnal behívatta Sziklait. A következő percekben a dupla ajtón keresztül csak tompa ordítózást lehetett hallani, amikor Sziklai ismét megjelent az ajtóban, úgy nézett ki, mint egy zokogó gyerek, akitől elvettek valamit. Hamarosan megtudtam, hogy ez valóban így volt: Rákosi a párttagsági könyvét vette el.” Ha Sziklai visszakapta is a tagkönyvét, aki így meghurcolta, az már nem a nyájas, megnyerő modorú Rákosi Mátyás volt.

A bukaresti dokumentumot a lóhalálában összehívott központi vezetőségi ülésen RM (is) a második világháború utáni kommunista világmozgalom legfontosabb határozatának nevezte: „...*valóságos iránytű*, amely a JuKP kérdésein és hibáin keresztül pontosan újra megállapítja a párt és a proletariátus, a párt és a dolgozó nép viszonyát” – vagyis mindent. RM csak ekkor

ismertette az MDP és a JuKP levélváltását is. Belgrád vádolt: „...mindazok után amit a magyar fasiszta megszállás elkövetett... foghegyről és pökhendin kitanít bennünket, és a mi orrunk alá dörzsöli azt, amit Horthyék csináltak a jugoszláv néppel szemben.”

Az MDP KV első határozata (1948. június 30.) pontosan megértve a helyzetet, kimondta: Magyarországon is fenyeget a polgári nacionalizmus, a sztálini Szovjetuniótól való eltávolodás és a szocializmusba való *békés belenövés illúziójának a veszélye*. RM kijelentette: „Utasítottuk a Politikai Bizottság tagjait, hogy legyenek résen és csírájában fojtsanak el minden olyan kísérletet, amely a felszabadító Szovjetunió szerepének lebecsülésére vagy elhomályosítására irányulna.” (Cím a Szabad Népben: „A marxizmus–leninizmus a győzelem egyetlen útja.” Röviden: a szovjet minta az egyedüli mérce. (RM 1948. november 20-i beszédének a tervezetében azt írta a Kominformról: „Ez az iroda nemcsak egyeztetési és összhangba hozza a kommunista pártok működését, hanem kicseréli tapasztalataikat, s az SZKP vezetésével értékes útmutatásokkal is szolgál.” A margóra Révai azt írta: „Politikus ezt így nyíltan kimondani? Útmutatást mondanék.” RM finomított: „...és az SZKP-val az élen”) Majd a novemberi KV-ülésen kimondta: „az alapon, a lényegben, a döntő kérdésekben” *nincs külön út*. Szakasits variánsa: „Csak egy út van: a Szovjetunió vérrel megszentelt és dicsőséges útja.”

1948. július 6-án Keresztes Mihály jelentette Farkasnak, hogy a Kiszgazdapárt parasztképviselői az akkor még miniszter, de hamarosan miniszterelnök Dobinál jártak, és azt kérdezték, ezek után van-e még értelme részt venni a politikai életben, s „szeretnék, ha Dobi is velük menne”. Keresztes szerint főnöke, Dobi igyekezett meggyőzni őket álláspontjuk helytelenségéről.

Rákosiék is a népfrontmozgalomra támaszkodó jugoszláv mintára tervezték az egypártrendszer bevezetését. S Titóék megbélyegzése után is folytatták a szervezést, mondván: ott osztályidegenek is bekerültek a népfrontba, ami a mi esetünkben kizárt. (Zavarában a Szabad Nép Titót elvtársnak és olcsó ravaszkodónak is nevezi.)

1937 óta a bukaresti határozat volt a kommunista világmozgalom első „közös” döntése. Sztálin több főtitkár óvatossága ellenére megbélyegezte a második embert, s nagy lett a csönd, meghúzták magukat. Bár Lazar Brankovnak, a jugoszláv követség budapesti ügyvivőjének szabad bejárása volt a Rákosi-villába, akárcsak Puskin szovjet követnek, RM nem merte tőle megkérdezni: „Mondd, Lázár, mi lesz nálatok?” Pedig Brankov világos sátozott Ford kocsija a Kominform kiátkozó határozata előtt valamivel megjelent a villa előtt, s G. Lajos, a gondnok beengedte, de RM nem volt otthon: – Vagy tizenöt percig beszélgettem velem, aztán elment. Amikor Rákosi hazajött, tudomásul vette, hogy ott járt, csak Boda érdeklődött, hogy mit akart, amiről nekem persze fogalmam sem volt.

RM nem merte visszahívni Brankovot, aki 1987-ben elmondta, hogy „A magyar vezetők nem érdeklődtek ezek után a dolgok után”, a Tájékoztató Iroda határozatát követően már csak Péter Gáborral találkozott. Jó pont reményében RM Gottwaldba is belerúgott. 1949 márciusában „bizalmas” (Moszkván keresztül menő) táviratot küldött Prágába: „Csehszlovákiából rendszeresen szállítanak hadianyagokat Jugoszláviába, időnként talán izraeli jelzéssel. Mi visszatartottunk több mint száz Jugoszláviába küldött repülőmotort. Emiatt a jugoszlávok protestáltak. Jelenleg a határon feltartottunk 76 háromtonnás teherautót. Kérek tájékoztatást, hogy átengedjük-e ezt a szállítmányt, amely, amennyire tudható, hadianyag Jugoszlávia számára. Kérem az azonnali választ. Üdvözlettel: Rákosi.” Meg is veregették a vállát: „Moszkvai barátaink úgy tartják, helyesen lépett, amikor visszatartotta a tranzitként a Jugoszláviába irányuló

repülőgépmotorokat és teherautókat, valamint, hogy ön az említett táviratot elküldte Gottwaldnak.”

Tito pártkongresszus elé vitte a viszályt. RM tüstént javasolta Szuszlovnak, hogy menjenek el és járassák le a jugoszláv vezetést. Moszkva, a Tájékoztató Iroda nevében javasolta: ne vegyenek részt a kongresszuson. S az MDP Titkársága is úgy döntött, hogy a párt nem képviselteti magát Belgrádban. (A kongresszuson Tito még éltette Sztálin elvtársat.)

Bár a déli határon még nem épültek a betonbunkerek, Jugoszlávia kiátkozása játék volt a tűzzel. Ha igaz az ÁVH októberi jelentése, Zomborban és Újvidéken tüntetések követelték, hogy telepítsék ki a magyarokat, mire ők (?) *Délvidék visszatér* plakátokat helyeztek el az autóbuszokon és a nyilvános helyeken.

1962-ben RM elpanaszolta Aczéléknak, hogy milyen rettenetes volt a jugoszlávokkal dolgozni. Pökhendiek voltak. Lement Belgrádba autóval. A sofőrjéről kiderült, hogy ’37-es nyilas. Seholl semmi fogadás. Referált Titónak a magyar viszonyokról, problémákról. Utána Tito egy sor kérdést tett fel, majd RM megkérte, hogy ő is mondjon egyet-mást a jugoszláv dolgokról. „Nagyon szívesen: az időjárás az Adriai-tenger felett... és elkezdett beszélni az időjárásról.” Tito valami fehér arannyal díszített svájci tengernagyi ruhában pózolt, RM pedig szürke útiruhában volt.

Sztálin azt mondta Rákosinak Titóékról, hogy „revizionisták és ki kell küszöbölni őket”. Igaza volt, állapította meg később RM, bár akkor még vitatkozott vele, hogy mégiscsak jól harcoltak. Mire Sztálin dühösen azt mondta: Mit csináltak volna? Körül voltak fogva, védtek a bőrüket!

1948. július 30-án Tildy Zoltán köztársasági elnök lemondott. A hír szalagcím a Szabad Népben, s az alcím idézet Tildy lemondóleveléből egyben hűségnyilatkozatából: „*Közvetlen környezetemhez tartozó személy súlyosan vétkezett a magyar állam, a Köztársaság, népünk érdekei ellen*”, illetve „Teljes mértékben egyetértek a magyar népi demokrácia egész eddigi politikájával”. Az oldal alján két hasábon az ok: „Őrizetbe vették Csornoky Viktor volt követet.” Tildy vejét hazaárulás és kémkedés vádjával tartóztatta le az ÁVO. A külföldi lapok kikényszerített lemondásról, teljes kommunista uralomról írtak. Az AFP francia hírügynökség tudósítója viszont azt állította, hogy ez nem lehet kommunista puccs, hisz néhány hete arról volt szó, hogy Tildyt másodszor is elnökké akarják választani.

Tildynek azonnal le kell mondania – döntött a PB –, „mégpedig olyan szöveg szerint, amit mi állapítunk meg”. Ő pedig megírta Rákosinak is: „Kedves Barátom! Mai napon levelet intéztem az Országgyűlés elnökéhez. Bejelentettem köztársasági elnöki tisztemről való lemondásomat. Neked külön is meg akarom írni, mi késztetett erre a megmásíthatatlan elhatározásra. Nem politikai ok... Tudomásod van azonban arról, hogy családomhoz tartozó vőm milyen súlyos vétket követett el, hozzá állami szolgálatban, a magyar demokrácia ellen. E bizalom megingásáért még csak neheztelés sincs bennem, nyugodt és békés szívvel teszem le tisztemet. Mindnyájatok eddigi barátságát őszintén megköszönve, köszönet: Tildy Zoltán.”

A történeteket nyugtázó másnapi KV-ülésen RM talán először mutatta be félelmet keltő oldalát: „...ami most Magyarországon folyik, nem elszigetelt jelenség, hanem része az általános nemzetközi helyzetnek... amelyet az amerikai imperialisták július második felére készítettek elő... háborúval fenyegető szituációt teremtettek, minek egyik részlete a berlini válság is volt, és melynek magyar mellékhatása lett volna... az, hogy a *Magyar Köztársaság elnökét családostul külföldre szöktették volna*, anélkül, hogy lemondott volna.”

Tildy gyanús volt az 1946 végi összeesküvés idején is: „Nem akarom azt állítani, hogy aktív részese volt, de valószínű, hogy engedte a dolgot fejlődni, gondolván, ha sikerül, úgy is jó, ha nem sikerül, mossa kezeit.” Csak azért nem szakítottak vele, mondta RM, mert ki kell használni a bizonytalan szövetségeket is. Az összeesküvők elleni harc „mellékágaképpen Tildyné kiment Amerikába »látogatni«, és ez természetesen nem egyéni kíváncsiság volt, hanem egy politikai misszió... Szabadjon figyelmüket felhívnom arra, hogy abban az időben amikor Tildyné, mint a Tildy-féle politika követője Amerikában járt, azokban a hetekben, a francia kommunista pártot... tíz nappal később a Olasz Kommunista Pártot kiszorították a kormányból... és ugyanezekben a napokban a mi Nagy Ferencünk is kint tartózkodott Svájcban, hogy megbeszélje ennek a politikának a magyarországi végrehajtását. Részletesen kidolgozzák azt a tervet, aminek alapján a magyar kommunistákat olasz vagy francia mintára kiszorítsák (sic!) a kormányból. Tildyné ennek a vonalnak a kidolgozására ment Amerikába”.

RM szerint a Nagy Ferenc elleni vád Sztálintól származott – amit persze Tildy ellen is fel lehetett használni. Az előző kötet írásakor még nem ismertem annak a rossz minőségű magnófelvételenk a jegyzőkönyvét, amely 1962-ben készült Aczél György és Nógrádi Sándor Rákosival folytatott nyolcórás krasznodari beszélgetéséről. RM nekik említette: amikor mondani akarta Sztálinnak, hogy miért Dinnyés a miniszterelnök, ő leintette: csinálják, ahogy jónak látják, „én meg vagyok elégedve azzal, ahogy Nagy Ferencet elintézték”. Ez az ő tippje volt, állította RM. Sztálin értesítette őt 1947-ben: „Razvedkánk (hírszerzésünk) közli, Nagy Ferenc azért van Svájcban, hogy megbeszélje a kommunisták kiszorítását a kormányból, ahogy az Franciaországban, Olaszországban, Finnországban... megtörtént... Amennyiben azonnal nem intézkedik és... nem használják fel a távollétét...” A hiányos szöveg kiegészíthető a miniszterelnök emigrációba kényszerítésének történetéből.

Sztálin 1947. májusi üzenete jeladás volt: „lehet továbbmenni”. RM olyan gyorsan ugrott, hogy amikor Puskin szovjet követ meghallotta, hogy kormányválságot robbantanak ki, „elkezdett velem balhézni”, emlékezett RM. Ha Sztálin kegye nem is az örökkévalóságnak szólt, érdemes megismételni, amit 1947 közepén mondhatott Rákosinak: „én meg vagyok elégedve azzal, ahogy Nagy Ferencet elintézték”. Tessék megjegyezni!

Csornoky lefogásakor RM megkérte Bognárt, nyugtassa meg Tildyt, hogy ellene nem terveznek semmit. A KV előtt azt mondta: „Összekötő ezekben a dolgokban Csornoky volt, az Amerikai Egyesült Államok magyar követségének (helyesen: Magyarország amerikai követségének) első beosztottja, egy korrupt, karrierista kalandor, aki azonnal leszerződött ott az amerikaiakkal, kémkedett nekik és amikor már a dolog túl vastag volt, Nagy Ferenc bukása után, mi visszahívtuk.” Megemlítette, hogy a vej Tildy követelésére lett kairói követ, „bár én figyelmeztettem az elnököt, hogy ebből baj lesz”.

Csornoky Viktort az apósa választotta 1945-ben kispap képviselővé, majd hamarosan a washingtoni követség tanácsosává nevezték ki. Poggászában bélyegeket és más értékeket csempészett ki az országból (talán inkább csak akart kicsempészni), s vissza kellett hívni állomáshelyéről. Kairói kinevezésével nyilván azt akarták elérni, hogy cselekedetei alapján elkergetik Tildy Zoltánt – írja Böhm Vilmos, mivel Csornoky korruptségét mindenki ismerte. Egy év múlva RM is elmondta: „Mi már ’45-ben is tudtuk, hogy Csornoky csirkefogó, de csak ’48-ban vezettük elő. Vigyázni kellett, hogy ne a választás előtt pattanjon ki, mert ez megzavarta volna a választási munkát.” A maga idejében sem titkolta, hogy minden részletet kidolgoztak: „Gondos politikai tervet csinált a párt, hogy *hogyan lehet ezt a dolgot úgy elintézni, hogy*

politikailag a nép is tanuljon belőle, és a párt meg erősödjön belőle.” RM szerint Csornoky felesége, vagyis Tildy lánya is kém. A genfi amerikai felderítő szolgálat vezetője javasolta a hölgynek, hogy „Tildy ne mondjon le, úgy szökjön külföldre, mert akkor sokkal nagyobb nehézségeket tudna okozni a magyar demokráciának”.

Szakasits köztársasági elnöki jelöléséről azt mondta: ez bizonyítja, hogy megbecsülik a volt szociáldemokratákat, aminek hatása lesz világszerte a szocdem munkásokra. (Szakasits nem örült a jelölésnek: „...életemben olyan boldognak nem éreztem magam, mint mióta megtörtént az egyesülés és részese lehetek ennek a nagy országépítő munkának.” Megválasztásakor Rákosit magyar Sztálinnak nevezte.) Tildy elnöki hivatalának személyzetét Kádár, Szőnyi és Péter Gábor lekáderezte, s a kirúgottak helyére MDP-tagokat állítottak.

RM: „...amit mi most ezen a héten csináltunk a magyar burzsoáziának, de ezen túlmenően a nemzetközi reakciónak egy újabb súlyos veresége.” Azt, hogy Sztálin Nagy Ferenc elleni (hamis) vádját ráhúzta Tildyékre is, némán tűrte az ülés mintegy nyolcvan résztvevője, köztük az eszes Révai meg a más gyakorlaton nevelődött szocdemek. Az egyetlen reakció az volt, hogy amikor az államrendőrség államvédelmi osztályát, az ÁVO-t említette, kitört a taps.

Tildy Zoltán és felesége a Rózsadombon élt nyolc évig házi őrizetben. Farkas Vladimír (1925) elmondta: – Rákosi utasítására mikrofonokat kellett elrejtetni a lakásban; mert tudni akarta, mit csinál Tildy és a felesége. Nem volt elég, hogy kompromittálta és félreállította, még az is érdekelte, hogy viseli mindezt. Nekünk azonban olyan kezdetleges volt a technikánk, hogy nem jutottunk semmire.

A házi őrizetből 1950. december 15-én ismét írt Rákosinak: „Átköltöztünk minden szempontból nagyon megfelelő, új otthonunkba, ahol nemcsak elsőrendű lakást, de igen régi vágyam teljesedését biztosító munkalehetőséget is kaptunk.” Amiért folytathatta növénytermelési kísérleteit, háláját juttatta kifejezésre „őszinte, igaz tisztelettel”.

A miniszterelnök után RM a köztársasági elnök lemondatását sem tisztességes eszközökkel érte el. S ebben a krimiben már halott is volt: Csornoky Viktort halálra ítélték és kivégezték.

2. EGY ÉS OSZTHATATLAN!

A napilapok szerint 1948 nyarán nem volt uborkaszegzon. Tallózás a Szabad Népből: július 18.: Boarov Zsivko, a budapesti Jugoszláv Követség sajtóattaséja meggyilkolta Moics Milos elvtársat, a Magyarországi Délszlávok Demokratikus Szövetségének (MDDSZ) egyik vezetőjét. Július 25.: Veszedelemes bünszövetkezetet leplezett le a rendőrség az FM-ben (62 letartóztatás). Július 29.: Boarov Zsivko bevallotta a gyilkosság elkövetését. (Idézet a fakszimilében közölt saját kézzel írott vallomásból: „Beismerem, hogy az ingem gallérjából az egyik celluloidmervítőt a helyszínen elvesztettem, a másikat később eldobtam.”) Július 31.: Tildy Zoltán lemondott. Augusztus 1.: az úttörővasút avatása; RM és Gerő úttörőnyakkendőben (fénykép). Augusztus 4.: Rá-Rá-Hajrá / Ellenséges légkörben hősieken küzdenek olimpiai versenyzőink a magyar színekért. Augusztus 26.: Ha újjáépítési olimpia volna, ott is az első között lennénk – mondta Rákosi Mátyás a londoni olimpikonok fogadásán. Plusz a lap kéthetente közölt Mindszenty-ellenes cikkeket.

E nyári hírekből is kihámozható a „fordulat évének” szinte minden eseménye. Az persze nem, hogy a kiskazda Dinnyés Lajos úgy lett miniszterelnök, hogy előbb Rákosiék rendezték súlyos

adósságát. Dinnyés eszerint is viselkedett. 1948 júliusában ő írta alá a magyar–bolgár barátsági szerződést, s bár „küldöttségének” tagja volt RM is, Dinnyés jelentést készített az MDP-nek. Beszámolt róla, hogy „a többi rosszul öltözött személy között” egyedül ő volt szmokingban, az „idétlen” magyar követ mégis rajta röhögött. A magyar küldöttség vonatára Belgrádban oda- és visszaútbán is felszállt a jugoszláv külügyminiszter, s kifejtette Dinnyésnek, szeretnék, ha a „sajnálatos eset” mihamarabb megszűnne. (Vajon RM hol volt e beszélgetések alatt? – P. Á.)

1948 augusztusában tárgyalt a Politikai Bizottság arról, hogy „egységesíti”, azaz, a saját *kezébe veszi a legfontosabb személyzeti ügyek intézését*. A forma: „A Magyar Köztársaság kormányának .../48 kormányszámú rendelete a közszolgálati alkalmazások és egyéb személyzeti ügyek egységesítéséről.” A megoldás: „át kell dolgozni a rendeletet úgy, hogy a lehető legártatlanabbnak lássék. Indoklás a Minisztertanács túlterheltsége legyen, lehetőleg semmiféle miniszteri felelősséget és egyéb ilyen jogot ne érintsen... A létesítendő szerv munkatársainak névsorát Rákosi elvtársnak be kell mutatni. A Minisztertanács (ülés) előtt Rákosi elvtárs beszéljen Dinnyéssel és Dobival.”

Lépésről lépésre haladtak. Augusztus végén nem a Minisztertanács, hanem az MDP Titkárság fogadta el, hogy a rendőrség létszámát emelik (33 625 főre). Aztán egy hónappal a belügyi viták rendezése után, 1948. szeptember 7-én ugyancsak a Titkárság ülésén RM bejelentette: Veres Péter lemondott, s a párt igényt tart a megüresedett honvédelmi tárcára. „Rákosi értesítse erről Dinnyés Lajost” – a miniszterelnököt.

Veres Péter érdemeket szerzett azzal is, hogy Rákosinak elég volt csak annyit mondania, hogy Veres jó író, de kevésbé jó politikus, mire azonnal lemondott (Gerő: „leváltottuk a miniszterségtől”). Cserébe a parasztpárt vezetője kapott egy semmirevaló államminiszterséget, Veresnek pedig RM kitalálta vagy kitaláltatta a Fásítási Hivatalt fájdalomdíjnak, hogy megkönnyítsék neki „a politikai vezérkedéssel való szakítást” (Gerő). Aztán a „takarékos” 1952 végén Gerő felvetette, hogy fel kell számolni az idejétmúlt hivatalt „úgy, hogy Veresnek autót – esetleg más forrásból – megfelelő fizetést biztosítunk”. Így lett a balmazújvárosi író helyett a „moszkvai” Farkas Mihály „vezérezredes” a honvédelmi miniszter.

Egyesítették az erőszakszervezetek irányítását: összevonták a párt belügyi és katonai bizottságát. Neve államvédelmi bizottság (ÁVB), bár öt hónappal ezelőtt egyszer már létrehozták az államvédelmi bizottságot. (PB-ülés, 1948. március 4.) Az első alkalommal Rajk volt a titkára, s talán épp ez volt a változtatás egyik oka. Márciusban még rögzítették, hogy az ÁVB a Politikai Bizottságnak van alárendelve. Hét hónappal később már úgy fogalmaztak: „Az Államvédelmi Bizottság *fontosabb* határozatait a Titkárság, illetve a Politikai Bizottság elé kell terjeszteni.” Kádár János belügyminiszter javaslatára ekkor döntöttek el, hogy az ÁVO-t középfokú rendőrhatalósággá alakítják, s a neve ettől kezdve a Belügyminisztérium Államvédelmi Hatósága (ÁVH). (Ezzel internálási jogot is kapott, s 2000-ról 2500-ra növelték a létszámot. Továbbá a BM ÁVH-hoz csatolták az útlevelel alosztályt és a külföldiek ellenőrző hatóságot, meg a határfolyam- és a légirendészet 1500 fős gárdáját. Formailag az ÁVH továbbra is a belügyminiszternek volt alárendelve.)

Eredetileg úgy tervezték, hogy RM szeptember 1-jén megy szabadságra, ám ő csak a szeptember 7-i titkársági ülés után utazott el – szokása szerint feltehetően Moszkvába, majd a Krímbe – feleségével együtt.

Bár az MDP programja kisbirtokra épülő mezőgazdaságot ígért, RM már az egyesülési kongresszuson is a „mezőgazdasági termelés *korszerű* reform”-járól, a „termelő- és egyéb szövetkezetek” fejlesztéséről beszélt. A Tájékoztató Iroda jugoszlávellenes határozatának ismertetésekor bejelentette, hogy „*irányt kell venni a kolhozra*”. Három nappal később mégis azt mondta a pártfunkcionáriusoknak: „aki felveti a kolhozkérdést, az csak zavart akar kelteni.” A novemberi KV-ülésen azzal magyarázta a tétovázást, hogy a horthysta reakció befeketítette és megrágalmazta a Szovjetunió kollektív földművelési rendszerét. „*A világháború nemcsak azt bizonyította be, hogy a szovjet hadsereg jobb, mint a fasiszta hadsereg, hogy a szocialista ipar fölényben van a kapitalista iparral szemben, hanem azt is, hogy a szovjet győzelem a kollektív mezőgazdaság, a kolhozok győzelme is volt a szétszórt egyéni birtokokon alapuló termeléssel szemben.*”

Nyilvánosan az augusztus 20-i kecskeméti népgyűlésen tette le a garast a szövetkezés mellett. „A dolgozó parasztság a szövetkezés útját választja” – fogja a szándékot a hallgatóságra a Szabad Nép. Az akkor tanár Kékesdi Gyulának (1921) is megtévesztően felejtethetetlen volt a nagygyűlés: – Az emberek megrohanták Rákosit az ajándékokkal. Az egyik parasztasszony kenyeret vitt neki, a másik szőttest, a harmadik kötött kabátot meg minden kutyafulét. A mellettem álló idős nénin is látszott, hogy ő is akar valamit. Végül a kosárából előkerült egy félliteres, fehér ronggyal, cérnával lekötött üveg. A kosarat is otthagya befűródött a tömegbe, és azt mondta: „Rákosi elvtárs, ezt én főztem, de a férjemtől alig tudtam megmenteni, mert ő is nagyon szereti, de fogadja tőlünk szeretettel, nagyon jó ízű, tiszta barack.” Lehet, semmije nem volt ennek az asszonynak, de odaadta volna a legutolsót is Rákosinak. Csak néztem, hogy hogy lehet egy embert ennyire szeretni?

A később ugyancsak újságíró Vadász Ferenc (1916) ekkor párttitkár volt Kecskeméten. Ő mesélte, hogy a pártház tágas előcsarnokában szokatlan kép függött. A szemközt állók Rákosi Mátyást látták, ha viszont balról nézték, Rajk Lászlót, jobbról pedig Gerő Ernőt. RM ingerülten fogadta a látványt. (Egy hasonló kép évekig volt a debreceni pártbizottság kapuja fölött, igaz, ott RM Sztálin és Lenin társaságában szerepelt.)

– Rákosi, látva, hogy felvonulnak a fiatalok, türelmetlenül kérdezte: mit csináltak maguk itt nekem, ifjúsági sportünnepelet? Maguk engem becsaptak! Nekem egy szóval sem említették, hogy itt ilyen hókuszpókusz tarkaság lesz... Én itt komoly dolgokról akarok beszélni... Üresen marad a tér, dühösködött, majd meglátja, üresen marad. Amikor a fiatalok karéja szétnyílt, és megtelt a tér emberekkel, akkor kijelentette: na, jól van, úgy látom rendben lesz a dolog.

– Kecskeméten rengeteg ajándékot kapott – mondta a gépkocsivezető Szirmai Károly (1910). – A Szabó József utcában szólt Boda, hogy az öreg azt mondta, az egyik bőséggkosár az enyém! Volt abban barackpálinkától kezdve paprikáig minden.

– Úgy emlékszem, a nagygyűlésről nem is egy teherautó hozta fel az ajándékokat; tele lett a kert velük – mondta G. Lajos, a zuglói Rákosi-villa gondnoka. – A reakció kiirtására valamelyik kecskeméti iskola Mókus őrsetől kapott egy patkányölő kutyakölyköt, Mókus is lett a neve. De voltak libák, meg vagy öt birka is. Napokig tartottuk őket az udvaron, aztán az állatkertbe kerültek. Az ehető ajándékok a Rákosiról elnevezett gyermekotthonba, kollégiumokba kerültek, a többi fölött viszont örködött. Tüzetesen átnézte a „szajrét”, s egyszer csak megkérdezte, hogy ismerem-e a rokkát, nem láttam-e valahol egy rokkát. Kereste ő, kerestük mi. Végül kiderült, hogy az ajándékok őrzésével megbízott R-gárdista csaklizta el. Minek kellett annak is, fene tudja.

Meglehetősen aprólékos volt. Amikor beköltöztek a Szabó József utcába, ültetett néhány gyümölcsfát a kertben, és ezek '48–49-ben már hoztak néhány szem termést. Képes volt megszámolni a virágokat, és szinte naponta ellenőrizte, hogy növekszik a gyümölcs. Az egyik hülye őt megevett egy szem körtét, és az öreg rögtön kérdezte, hogy hová lett az ő körtéje. Egy alkalommal meg kirakott élém egy rakás számlát, hogy mit tudok én ezekről. Kirakta például a sörös számlákat, hogy azt a kétszáz üveg sört ő itta meg? Nem, mondtam neki, hanem fenn a Lóránt úti villában a fiúk, mert rossz volt a víz, legalábbis a sörnél rosszabb.

A Mókus reggel ott várta az ajtóban; mindig hozott valami maradékot neki. Kölyökkutya volt, játszottunk vele mi is, míg ki nem harapta épp azt a kék inget, amit tőlük kaptam karácsonykor. Bevittem a garázsba és jól megvertem. Másnap, amikor hívta a Mókust az öreg, akkor sem mert odajönni. Maga ezt a kutyát bántotta!, mondta, és el kellett mesélni, mi történt. Mókus aztán szopornyicás lett, orvoshoz hordtam, és amikor Rákosiék felköltöztek a Szabadság-hegyre, otthagyták nekem.

Kecskeméten RM azt állította: „Az utóbbi hónapokban egyre-másra halljuk, hogy a magyar parasztgazdaság válaszut elé került, sorsfordulóról beszélnek.” Azt nem említette, hogy kik és hogy Bukarestben Zsdanov beszélt erről. Azt is mondta: „Két út áll a magyar parasztság előtt. Az egyik út a régi, megszokott, *a túlzásba vitt egyéni gazdálkodás*, ahol mindenki csak magával törődik, ahol az az elv uralkodik, hogy aki bírja, marja.”

– A nagygyűlésre lejött két-három teherautónyi rendezőgárdista – mesélte Vadász Ferenc. – A gyűlés után mentünk vissza a pártházba, és a sorfalat álló gárdisták közül egy kapatos atyafi Rákosi nyakába borult: „Szervusz, Kopasz!” Ki ez, honnan került ez ide?, sziszegte Rákosi, miközben elrángatták az illetőt. Halas Lajos, az R-gárda parancsnoka nagy ügyel-bajjal kimentette a szerencsétlent, nem lett semmi baja. A kisemberekkel nemigen vacakolt Rákosi, legfeljebb csak kollektíven.

A nagygyűlés alkalmából szegényházavatás is volt. Rákosi barátságosan kezét rázott a plébánossal, majd tréfálkozva diskurált a fehér fityulás gondozónővérekkel... Széles jókedvvel, jó egészséget és békés öregkort kívánva búcsúzott a szegényház lakóitól, s a visszafelé vezető úton azt kérdezte a megyei első titkártól: – Ki találta ki ezt a hülyeséget? Eszükbe ne jusson többé ilyen intézményeket csinálni! Miből fogják ezt maguk fenntartani? A mezőgazdasági kiállításon Rákosi Mátyás tetszéssel nyugtázta a látottakat, s mindenkit meglepett roppant szakértelme, a legapróbb részletekre is kiterjedő figyelme.

– Minden augusztus huszadikán rettegetem, nehogy valami hiba becsússzon – mondta Vadász Ferenc. – Annyira naiv voltam, hogy eszembe sem jutott, lehet nekem bajom enélkül is.

A jugoszlávokra kimondott Kominform-ítélet szigorúbbá tette a tábor életét. A novemberi KV-ülésen kijelentette RM: a szocializmus építésének nincs és nem is lehet „külön nemzeti, magyar útja”. A Kominform-országok kinyilvánították, hogy a szocializmus érdeke és a szovjet érdek egy és oszthatatlan. Mindez a megszállottságig fokozta Sztálin amúgy is tetemes kultuszát. A szovjet modell másolása a kelet-európai kommunista vezetők számára nem volt kényszer. Kifejezetten a kezére esett Rákosinak is. Azt sem kifogásolta, hogy a téveszcsék szervezésekor verik a kulákokat. A SZU-ban is ezt tették!

Az agrárpolitikus Nagy Imre még annyira sem volt a gyors paraszti sorsforduló híve, mint Rákosi. De júliusban, a szűk körű titkársági ülésen is még csak a *kulák* elszigetelése volt „a döntő szempont”. (Több „osztályharcos” orosz szó, kifejezés került a tábor országainak a nyelvébe. A

magyar nyelv is őrzi a szóban forgó évtizedek lenyomatát. Függetlenül attól, hogy valóban RM használta-e először minálunk az orosz kulák szót „a zsírosparaszt, a mások munkájából, kizsákmányolásából élő paraszt” elnevezésére, az üldözött parasztpolgárt biztos, hogy hosszú ideig így fogják a magyarban hívni. Az efféle szavakat a hozzájuk kapcsolódó keservek miatt sem lehet kiiktatni a nyelvből, akár a német láger szót.)

Nem tudni, ki sugallta, hogy „egyes pártszervezeteknél kulákbefolyás érvényesül”. A Titkárság mindenesetre úgy döntött, hogy nyomást kell gyakorolni a félhalott kisgazdapártra, hogy „teljes erővel vegye fel a harcot a kulákok jelentkezésével szemben és hirdesse magáról, hogy a dolgozók és a középparasztság képviselője”.

Egy héttel Kecskemét után vezető pártmunkásoknak RM a lenini tételt idézte a forrás említése nélkül, vagyis, hogy a paraszti lét, a kisáru-termelés napról napra szüli a kapitalizmust: „Most három tehene van, és a nehézség kitöri azért, hogy két éven belül hat tehene legyen.” A kulákság kiszorítására váratlanul államosítják a traktorokat és a cséplőgépeket (mintegy 20 ezret): „30-40%-kal alá kell becsülni az árat; hatévi részletre kifizeti az állam”. RM is azok közé tartozott, akik szerint az már nagyüzem, ha száz kapás van egy sorban. Csak iratkozzon be! Olyan keményen fogták a parasztokat, hogy a Titkárság is beleegyezett: esküvő és keresztelő alkalmával a fejadagon felül megörömlhetnek ötven kiló kenyérgabonát. (Tóth Emma Sándorfalváról levelet írt nem tudni, miért pont Révainak: „Erre rengeteg a vadnyúl, őz, vadliba, nincsen aki lövöldözze őket, nagyon sok károkat okoznak. Ha lejönne Révai bácsi meg Rákosi bácsi is, csapnánk egy nagy ebédet, mert húst igen ritkán eszünk. Várom mindnyájukat szeretettel Emma.”)

A párt gazdasági ügyeivel foglalkozó Sebes Sándor (1902) cikket írt arról, hogy a szövetkezeti rendszert fokozatosan kell kiépíteni. A Béla király úti KV-üdülőben találkozott Rákosival, s a parkban sétálva RM egyszer csak megkérdezte tőle: miért sajnálja a parasztot. Pedig ő maga sem a sajnálat miatt mondta Bukarestben, hogy lassan a szövetkezettel.

– Emlékezetesebb volt az a beszélgetésünk, amikor Rákosi megjegyezte, hogy miért nem érdeklődtem nála soha a bátyám iránt. Nem tartottam pártszerűnek, feleltem. Azt gondoltam, ha van valami mondanivalójuk, úgyis közlik. Maga mit gondolt, miért történt ez Palival, kérdezte Rákosi. Tudni kell, hogy a bátyámat, Palit 1937-ben tartóztatták le Moszkvában, hogy miért, senki sem tudta. Azt mondtam Rákosinak, hogy a bátyámat a párton belüli ellenség keze sújtotta le. Nem vitatkozott. Csak azért kérdeztem, mondta, mert van valami hírünk Paliról, de még utána kell nézni! – de soha többé nem tért vissza erre a beszélgetésre. Azóta ismert, hogy 1946–47-ben sok letartóztatottat szabadon engedtek, majd a Tájékoztató Iroda jugoszláv határozata idején újból begyűjtötték őket. Lehet, hogy Palival is ez történt. Aztán Kunnal együtt rehabilitálták.

A szovjet befolyás erősödésével kezdtek mindennapivá válni azok az *apróságok*, amik korábban nem voltak azok. 1948 szeptemberében, Zsdanov (a dogmatikus kultúrpolitika fő képviselője) halála alkalmából két napra fellobogózták a pártépületeket. A pártlap első oldalas (!) nekrológia a halott életkorát sem közölte (52), és arckép gyanánt egy festményrészlet szerepelt. (Bár valószínű, hogy Zsdanov soha nem mondott ilyesmit, jellemző, hogy neki tulajdonítják a kijelentést, miszerint: *A szocialista bohóc nem nevetséges!*)

Vas Zoltán már 1945-ben javasolta a Magyar Amerikai Olajipari Rt. (MAORT) kisajátítását, de a győztes USA-val szemben ezt nem merték megtenni (vagy a szovjetek nem engedték). A koncessziós szerződés szerint a cég az államra száll, ha csődbe jut, vagy ha szabotázs révén

akadályozza az ország ellátását. Előbb a felére csökkentették a kőolaj árát, hogy csődbe juttassák őket, ám bankhittel talpon maradtak. RM 1947 júniusában szabotázzsal vádolta a jobbra szocdemekből álló üzemi bizottságot. Két legyet egy csapásra! – ugyanis az SZDP fejestehene elsősorban az olajipar volt, a megállapodás alapján ők innen töltötték fel a pártkasszát.

A MAORT a gazdaság s a politika egyik taposóaknája volt: amerikai érdekeltség egy államosításra eltökélt országban. Olajcég! A robbantásnak 1948 nyarán jött el az ideje. A kelet–nyugati kapcsolatok kellően elmérgesedtek, s a pártegyesülés után az SZDP sem ragaszkodhatott az olajbevételhez. (A „finom lelkű” Titkárság tanácsolta, hogy ez esetben az államosítás szó helyett az egységesítést használják.)

A MAORT vezetői javasolták: a kihozatal (a kitermelhető összmenyiség) érdekében csökkentsék egyötödével a háború után kiszipolyozott olajmezőn a termelést, mert a kihozatal csak így lehet 30 helyett 45 százalék. Válaszul a Titkárság, Gerő javaslatára, lefogatta a két amerikai vezetőt. Az ülésen jelen volt: Farkas, Szakasits, Gerő, Marosán, Révai, Kovács, Donáth. Azért sorolom őket, mert Gerő, Farkas, Kovács is állította, hogy a Titkárság, a PB sosem döntött rendőri intézkedésről. Ráadásul ezt a döntést RM távollétében hozták, s nem indokolták, hogy miért is kell az illetőket letartóztatni. Azt viszont rutinosan közölték, hogy az ÁVO két hétig folytathatja a nyomozást (s jelentésük ismeretében döntenek „az állami kezelésbe vételről”). *A letartóztatás politikai intézkedés volt* már 1948 nyarán is, s nem volt hozzá szükség Rákosira.

Szeptember 21-én jelentették be az állítólagos szabotázst („veszedelmes bűncselekmény” a népi demokrácia megdöntésére). 23-án a PB-ülésen Gerő vázolta a teendőket; „az állami kézbevétele az olajtermelés rendkívüli nemzetgazdasági fontosságával kell indokolni és azzal, hogy felfedezték a szabotázst”, s köszönetet mondtak az ÁVH-vá alakult politikai rendőrségnek „az eddigi legnagyobb arányú szabotázszakció” felderítéséért. Határoztak a „nyomozati anyag” magyar és angol nyelvű kiadásáról (*Szürke könyv*). A Standard Oil Company (New Jersey) által küldött memorandum, illetve az egész MAORT-dosszié fedőlapjára valaki ráírta, hogy Révai, Gerő, Kossa is olvassa. Szóhasználat alapján a vitairat itthon készülhetett. Talán ez a *Szürke könyv* mérnökcafolata, amelynek a közlését az ÁVH megakadályozta. Ebből tallózok:

A Standard 1933-ban kezdte Magyarországon a kutatást gáz után. A háború miatt 1941-ben hazament az amerikai személyzet. 1945-ben a cég elvileg visszakerült az amerikaiak birtokába, de az oroszok a MAORT amerikai elnökét és igazgatóját, Ruedemann Pált és Bannantine Györgyöt 1946 februárjáig nem engedték vissza Magyarországra; s lefoglalva a MAORT-ot rablógazdálkodásba kezdtek. Az amerikaiak tiltakoztak, s javasolták: 100 ezer tonnával mérsékeljék a 656 ezer tonnás termelést. Ehelyett 20 ezer tonnával növelték. A békeszerződés aláírásakor, 1947 februárjában az orosz megbízottak eltűntek a mezőről. 1948 májusában a kormány Székely Pált nevezte ki a MAORT felügyelőjének, majd veszedelmesen növelték a termelést, s az olaj árát a költségek alá szorították.

1948 nyarán a kormány bizottságokat küldött ki az amerikai szabotázis kivizsgálására (ott fűrnak, ahol kilátástalan, lassítják a termelést, szabotálják a hároméves tervet stb.). Őrizetbe vették a nyugdíjas dr. Papp Simont, a volt vezérigazgatót. A négy magyar vádlottat kényszerítették: ismerjék el, hogy az amerikaiak akadályozták a termelést. Szeptember 18-án letartóztatták a két amerikait is. Étlen-szomjan vallatták őket, időnként fejük fölé emelt kézzel, míg össze nem estek. Végül a két amerikai megkapta, mit kell vallomás gyanánt lemásolnia, aláírnia. Miután ez megtörtént, kiutasították őket Magyarországról.

Már az aláírás előtt közölték: az amerikaiak elismerték, hogy politikai okokból utasítottak az olajtermelés csökkentésére. A *Szürke könyvet*-et megküldték amerikai egyetemeknek és könyvtáraknak angolul. Ebben úgy állították be, hogy az amerikaiak együttműködtek a nációkkal, különösen Ruedemann, aki Németországban született.

Ha a MAORT nem tizenhat, hanem csupán tíz százalékkal csökkentette volna a termelést, a hétmillió tonnás készlet felét – hat év termelését – nem lehetett volna felszínre hozni. (Egy tonna olaj után az állam 458 forintot adót szedett be. A MAORT itteni befizetései 21 millióra rúgtak, a részvényesek mindössze 20 ezer dollárt kaptak, egy százalékat annak, amit a magyar kormány.)

Olti Vilmos tanácsa előtt 1948. november 26-án kezdődött a tárgyalás. A vádlottak a fenyegetések ellenére sem ismertek el mindent, amit rájuk fogtak. Bár halálos ítélet született (dr. Papp Simon), kivégzésre végül nem került sor. A vádlottak ártatlan bűnhődéséről könyvek szólnak, írt róluk többek között Mocsár Gábor, Galgóczy Erzsébet, Lázár István.

3. BÖRTÖNHATÁS

RM másfél évtizedet töltött börtönben. Vajon nem ez a tizenöt év, a börtön torzította őt diktátorrá? Barcs Sándor (1912) így beszélt erről:

– Pszichológiailag kérdéses az ő alkalmassága; ki tudja, hogy a hosszú börtön nem okozott-e a személyiségében patológus elváltozást?

– Rákosi feltette az életét a mozgalomra, leülte a tizenöt évét, ami, ha nem is szükségszerűen, de esetleg személyiségtorzító hatással is lehetett – mondta Lakatos Éva (1905). – Megvoltak benne azok a tulajdonságok, hogy torz személyiséggé váljon; alkalmas figura volt arra, amit itt végrehajtott, s a részben magától kezdeményezett nemzetközi szörnyűséget.

Demény Pál lehúzott pár évet Rákosival a Csillagban, majd RM börtönében ült még tizenegy évet. Ő nem épp elfogulatlanul így írt róla: „Tizenöt esztendeig élt rácsos ajtó mögött, a börtönőrök lesték a kukucson át, büntették számtalanszor, férfikorának szexualitását nem élhette ki, ráadásul kapta a primitív ázsiai asszonyt. Bosszúvágy élt benne mindenkivel szemben, akik rabsága idejében szabadon éltek, hadd kerüljenek azok is áristomba, kóstolják meg az ő akkori életmódját.”

A lelki harmóniáját a hosszabb börtön ellenére is megőrző Demény Pál (1901) szóban árnyaltabban fogalmazott: – A börtönnek nemcsak negatívumai voltak. Ennek is köszönhető, hogy Rákosi sokat tudott a magyar politikai és irodalmi életéről. Róla sem szabad egyoldalúan szólni. Az adott történelmi szituációban sok esetben nem rajta múltak a dolgok. Materialista volt, de gazdaságilag, filozófiailag nem volt felkészült. Már a börtönben kezdett vezéreként viselkedni, bár ott még ember volt.

– Rákosi legfeljebb orvosilag volt normális; a börtön tizenöt éve üldözési mániával volt tele, konspirációval telt el – mondta Köböl József (1909). – Nem lenne szabad olyan emberre milliók életét bízni, aki hat-tíz évet ült, mert ennyi idő után „nem egyedül” szabadul. Hasonló múltú ember nem is került egyetlen teljhatalmú, európai kommunista párt élére sem.

– Sztálin tizenöt év fegyház nélkül is kegyetlenebb volt nála – jegyeztem meg. – Rákosi nagyobb szörnyeteg lett volna, mint kisebb büntetést szenvedett főtitkártársai?

– Nehéz megmondani. Ha figyelembe veszem a hatalom megszerzésének módozatait, a riválisok háttérbe szorítását, bebörtönzését, nemigen van különbség az 1948 előtti és utáni Rákosi között.

Pedig erre a különbségre sokan esküsznek.

A Horthy és Sztálin börtönét is megjárta Szerényi Sándor (1905) szerint: – Nincs szabály, hogy a börtön mire milyen hatással van. Van, akit erősít jellemileg, és van, akinek a hibáit erősíti, s e között rengeteg átmenet lehet. Rákosi műveltségének, tájékozottságának használt a sok olvasás, de egyéb tekintetben talán nem épült.

Rákosi Sándor levéltáros: – *Nem egytényezős ember volt*, más események is formálták, s a börtön sem csupán torzulást okozhat.

Orvosa, dr. Policzer Miklós (1914): – Személyiségének alakításában a börtön talán csak a génnek elsődleges szerepe után vehető figyelembe.

A börtönt járt kommunisták általában azt állítják, hogy a bent töltött idő átformálta, öntudatosabbá tette őket.

Hajdu Tibor ÉS-beli cikkében tiszteletet érdemlőnek minősítette RM magatartását a börtönben: „De vajon a másfél évtized képesítés volt-e arra, hogy egy párt vezére legyen? Ebben a présben megőrizhetett-e annyit emberségből, hogy mások sorsát intézze?” Az „Itt a Bagoly” című rádióműsorban pedig azt mondta: „Tizenöt börtönév után kétségtelenül egy nagyon fegyelmezett, hallgató, mások véleményére nem túlságosan kíváncsi, nem vitatkozó, magának való, gondolataiba másoknak fölösleges bepillantást nem engedő, kifelé nagy határozottságot mutató, *könyörtelen, lehet mondani, embertelen emberré változott.*”

Nekem azt mondta Hajdu: – Annak eldöntésére, hogy hol és mikor torzult el (ha torzulhatott), már pszichológusra is szükség lenne. Megjegyzem, Vas Zoltán mint egy Rákositól teljesen eltérő, egészséges lelkületű ember jött ki a börtönből. Őt úgy ismertük, mint aki elsősorban nem lecsukadni, hanem kihozni akarta az embereket. Vagyis van olyan alapegyéniség, amely nem torzul el a börtönben.

– Farkas vagy Gerő nem ültek másfél évtizedet, mégsem voltak különbek nála – mondta a pártőr Miljánovits Pál.

RM büszkén írta „kollégáiról”, a PB tagjairól: „Valamennyi börtönviselt = több mint 50 év fegyház.” A börtön káros hatásáról csak politikai témaként szólt. A saját börtönidőszaka szerint tagolt magyar munkásmozgalom 1925–39 közötti történetéről azt mondta: „Másfél évtized a KP edzésének ideje volt. Rettentő nehéz iskola. *Nem lehet az ember következmények nélkül 15 esztendő a föld alatt.*” „Mondanom se kell, hogy mennyire nyomasztó az, hogy itt kell ülni, amíg odakünn szükség lehet az emberre. Csak az vigasztal, hogy sok minden pótolható és helyrehozható és hogy fogok én még teljes gőzzel dolgozni” – írta sógorának, Csillag Miklósnak 1930-ban. Testvérei börtönbeli optimizmusáról beszéltek. Ellenfelei sem említették, hogy reményvesztett, depressziós lett volna akár a második per alatti és utáni időszakban is, amikor „újabb bűncselekmény” nélkül életfogytiglani börtönre ítélték, s ezzel hét évvel meghosszabbították a büntetését.

Nemigen panaszkodott a tizenöt év szörnyűségére. Pedig a börtön legalább apró jegyeit rajta hagyhatta. G. Lajos (1926) gondnok említette, hogy egyszer a személyzet zoknitartóval lepte meg Mátyás-napra, mert séta közben megcsavarta a bokáján a zoknit és visszatúrta. Megszoktam már, a börtönben is így viseltük, mondta. Sebes Sándor (1902) egy alkalommal kiment szétnézni a

Mátyás király úti KV-üdülőbe, és RM a medence szélén varrta a fürdőnadrágját. Miért nem bízta ezt a gondnok feleségére, kérdezte tőle. Megszoktam a börtönben, felelte. (Egyszer említette: „évekig dolgoztam a váci fegyintézet szabóságában”.)

1962-ben Aczél Györgynek és Nógrádi Sándornak kijelentette: „Nem akarom azt mondani, hogy Horthyék börtöne paradicsom volt, nekem folyton vigyázni kellett, hogy az ellenség ne hogy megkörnyékezzon. ...rám a börtön mély hatással volt. Hiába, tizenhat évig nem lehet büntetlenül börtönben az ember.” (A nyolcórás beszélgetés során többször tizenhat évről, egyszer tizenöt és fél évről, s egyszer a valós tizenöt évről beszélt.)

De hogy keveredett a biztos lebukást jelentő külsejével Rákosi illegális munkára Magyarországra? Kun Béla 1921 áprilisában egy berlini tanácskozáson megismételte, amit már korábban kifejtett a moszkvai Vörös Újságban: „Ha a letartóztatás valószínűsége nem több 80-90 százaléknál, azt mindenkinek vállalnia kell.” Hozzátette: „*Gyávaság és aljasság azt mondani, hogy magamat hajlandó vagyok feláldozni a pártért, de másokat nem.* Az ilyen nézet végzetes lehet a mozgalom számára.” Miért ragaszkodtak az ő hazaküldéséhez, amikor az itthoniak közül többen egyáltalán nem akartak senkit se látni Moszkvából, mert akkor keményebb büntetést kapnak, ha lebuknak? Miért ragaszkodtak Moszkvában annyira RM hazaküldéséhez, hogy képesek voltak Weisshaus Aladárt megfenyegetni, hogy egyetértését kicsikarják?

De miért ne térhetett volna haza RM, ha „a letartóztatás valószínűsége nem több 80-90 százaléknál”? Ez a kegyetlen kitétel persze lehet szónoki fogás is. Hiszen Lukács György, Révai József és más is járt itthon, s dicsőségben tértek vissza Moszkvába!

„Rövid itt-tartózkodása alatt Rákosi Mátyás nem adott ki röpiratot, bűncselekményt nem követett el. Következésképpen csak arra volt jó, hogy pere legyen” – állította Bezák Ferenc. Szerinte Rákosit azért küldték haza, mert tudott beszélni, és remélték, hogy a per alatt helytáll. RM azért bevallotta: „Idejövetelem célja a bolsevik propaganda és szervezkedés megindítása Magyarországon” – ami önmagában bűncselekmény, akkor is, ha az első időszakban, mint vallotta: „Semmiféle aktivitást nem fejtettem ki, itt-tartózkodásom csupán megfigyelésekre szorítkozott és kilétemet senki előtt nem fedtem fel. A Rákóczi úton lévő Imperiál Szállóban laktam. Csak a pincérekkel beszéltem és visszavonultam mindenkitől... mielőtt befogtam volna a tulajdonképpeni működésembé, lefogtak.”

A korántsem szófukar Vas Zoltán szerint 1925-ben Rákosit (és őt) Moszkva buktatta le. Gadanecz Béla és Gadanecz Éva pedig arról ír, hogy emiatt halt meg Mendl Irma, akit „Kun és társai” a Szovjetunióba csaltak, s ráfogták, hogy ő árulta el Rákosiékat.

Lehet, hogy a kommunista Mendl vagy Mendel Irma volt – *moszkvai utasításra* – RM árulója? Áruló voltára Landler Jenőék figyeltek fel Bécsben. „Kun eleinte ingadozott Mendel megítélésében”, végül Landlerék „kétségtelen” bizonyítéka után átadta az ügyet a szovjet állambiztonságnak.

A homo kominternikusok sosem mentek egy kis üldözési mániáért a szomszédba. RM is meg volt győződve, hogy nem saját hibáik s nem is a magyar politikai rendőrség elismert felkészültsége miatt buktak le. 1946-os életrajzában azt írta: „Majdnem egy évet dolgoztam illegálisan, amikor a rendőrség nyomomra jutott és egy provokátor segítségével elfogtak.” Árulói között először egy Juhász Pál nevű illetőt és egy Hódy nevű festőt említettek. 1968-ban viszont egy levelében RM megpendítette: „Mendel Irma volt az a spicli, aki valami szerepet játszott az

én 1925-ös lebukásomban.” Úgy tudta, „teljesen ellenőrizetlenül és bizonytalanul”, hogy Mendel Irmát Hidas Antal csalta a SZU-ba, ahol kivégezték.

Áruló tehát volt több is, s talán egy sem. Mendel besúgóí aktáját Gadenczék nem találták, Kun „vétkéről” is csak Vas Zoltán beszélt. Ám a Komintern és maga RM is „gyanús”. Hisz nyilván önként vállalkozott a hazatérésre, ami jó adag önbizalommal is kamikaze akció volt. (1946-os életrajzában azt írja magáról: „tapasztalt, vasidegzetű ember”.) Előre megfontolt szándékkal vállalta volna a monstre per(ek) főszerepét?

Letartóztatása után maga vallotta be, hogy az illegalitás nyolc hónapja alatt háromféle hamis útlevéllel kilencszer lépte át az osztrák–magyar határt. Szabadságra is Bécsbe ment, sőt váltott útlevéllel a Komintern olasz bizottságának üléseire Moszkvába is elutazott. Provokálták a sorsot? Lehet, bár akkor még alig volt útlevélvizsgálat, és ő nem itthon, hanem Bécsben lehetett biztonságban. Különben is természetes volt a „kommunista ügynökök” jövés-menése a világban, hisz egy világmozgalomban vállaltak küldetést. Tisztában volt mindenki a lebukás kockázatával, s nagyfokú cinizmus lett volna, ha úgy kalkulálnak, hogy jó, ha RM újjá tudja szervezni a magyar pártot, de az se baj, ha lebukik.

Arra persze számíthatott, hogy kiszabadítják az „előadás” után – ahogy ezt megtették a lebukottak többségével. Kiss Károly szerint Landler Jenő felkérte a neves ügyvédet, Lengyel Zoltánt, hogy tudassa Bethlen István miniszterelnökkel: a Szovjetunió hajlandó iparcikkeket vásárolni Magyarországtól, ha a kommunisták fővádloktait a SZU-ba engedik. Bethlen udvarias levélben válaszolt: „Kedves Barátom, megbeszéltem minisztertársaimmal, de e pillanatban nem tudjuk ezt a kérést teljesíteni, esetleg később visszatérhetünk rá.”

1925-ben Rákosival együtt 54 kommunista bukott le: az egész vezérkar. Kun gondoskodott a sajtónyilvánosságról; leveleinek állandó témája volt a Rákosi-per. „Rákosi körül a statáriális tárgyalás idején kellemetlen suttogás kezdődött azzal a céllal, hogy kisebbitse Mátyást, aki véleményünk szerint *a KI egyik legkülönb, legáldozatkészebb és legbátrabb pártmunkása*” – írta Szántó Bélának, s kérte, a Komintern védje meg Rákosi becsületét. Kurt Rosenfeld, a Reichstag képviselője négyszemközt beszélt Rákosival, majd elmondta Kunnak, Rákosi kétségbe van esve, hogy Kun nem tartotta elég harcosnak a bíróság előtti viselkedését. Emiatt éles hangra váltott – Kun szerint feleslegesen. Kun és Rákosi között a per kapcsán semmiféle nézeteltérés nem merült fel, írta Borsányi.

Szántó Béla 1951-es szorultságában RM eszébe juttatta, milyen manipulációt akadályozott ő meg Moszkvában: „Irattáramban van még egy anyag, ami az ön személyével áll kapcsolatban. Pjatnyickij, a Komintern akkori titkára 1926-ban, az ön perének előkészítése során gyalázatosan hátba támadta a KMP-t és önt. A Proletárnak és a szovjet sajtónak azt az utasítást adta, hogy *a per során ne Rákosi személyét tegyék meg központi figurának*, hanem Vági Istvánt. Élesen szembeszálltam vele. Sztálin elfogadta az álláspontomat és ön mellé állt. A pernek Rákosi lett a központi figurája. Ez sem kompromittáló anyag, csak megmutatja, hogyan viszonyultam én már akkor magához, főként, hogyan viszonyult Sztálin elvtárs már akkor magához.”

A bíróság előtti színjátékot Kiss Károly is kirakatpolitikának nevezte: „Utasítást kaptunk arra, hogy a tárgyaláson időnként felállva, tüntetésszerűen kell hangoztatni a kommunista párt jelszavait.” A vádlottak emiatt szigorúbb büntetést és fegyelmit is kaptak. RM egyetértett a buta hősködéssel. (1934-ben is ilyen taktikát javasolt Orosz Nándorék tárgyalására, ami Kovács Istvánnak legalább ötévi börtönt jelentett. Az volt az elképzelés, hogy a Conti utcában a

kommunisták el vannak szigetelve, rossz a légkör, s hogy felrázzák őket, támadni kell a bíróságon. Amikor Orosz Nándort behívták a *zárt* tárgyalásra, és észrevette, hogy nincs kiket felrázni, támadás helyett tagadni kezdett. Ugyanezt tette Jolsvai is. Kovácsnak senki sem szólt, és kopaszon, darócban berohanva támadott. Pedig a kiindulás is téves volt, a pesti börtönökben nem volt szükség arra, hogy felrázzák őket. Az első rendű vádlott, Orosz a már letöltött másfél évet kapta és szabadult, Jolsvait felmentették, Kovács Istvánt, a XXIII. rendű vádlottat pedig hat évre ítélték.)

RM utólag elégedetten beszélt az első perről: „A burzsoázia elkövette azt a hibát, hogy először statárium elé állított bennünket; tizenöt hónap alatt három szenzációs tárgyalás volt, erre felfigyelt az egész világ. Nekünk sikerült a tárgyalótermet a Kommunista Párt tribünjévé változtatni. Úgy, hogy ebben a tekintetben a lebukásnak volt haszna is.”

A per idején, 1926-ban azt írta Landler Jenőnek: „Örülnek, ha néhány francia, angol, főleg azonban orosz regényt is kaphatnék, természetesen az eredeti nyelven... Szellemi téren jobb híján oroszul tanulok, ami, minthogy főfoglalkozásom, már kezd kissé unalmas lenni. Egyébként olvasom azokat a könyveket, amelyeket az ügyvédem, a nővérem és a fogház könyvtára nyújtanak, de ezek 95 százaléka olyan, ami éppen kéznél van, s így távol vagyok attól, hogy *hiányos ismereteim pótlására*, illetve a rendszeres pótlására gondolhatnék. Biz’ ez súlyos szellemi vegetálás, s az sem vigasztal, hogy a többieknek még ez sincs meg.”

Ítélethirdetés után, 1927 júliusában a nyolc és fél évi fegyházbüntetés letöltésére Vácra került. „Polgári foglalkozása: magánhivatalnok. Itteni foglalkozása: írnok. Vallása: felekezet nélküli. Életkora: 37 év. Szabadul: 1934. IV. 25.” S egy kérelem (hasznát nem sokat írhatott) „*Nagyságos Igazgató Úr! Kérem méltóztassék megengedni*, hogy szándálomat a házi cipészetnél letétem terhére megtalpalják, s megfejeljék.”

1927-ben figyelmeztették testvére, Ferenc francia levele miatt, hogy csak németül vagy magyarul levelezhetnek, mert franciául csupán az igazgató tud. „Ebben az esetben ő volt szíves cenzúrázni... Zoli levelét nem adták át, mert politikai természetű és Oroszországból érkezett.” Kérte, hogy a *Manchester Guardian*-t ne küldjék, mert csak letétbe kerül: szabadulásáig fogja kilószámra kísértetni – vagyis a nyugati polgári lapokat sem kapta meg mindig és mindenhol.

Látogatója alig volt. A mama betegsége és korai halála miatt talán egyszer járt nála, inkább a lánytestvérek látogatták a börtönben. Először Gizi, aztán Jolán, végül Hajnal. Jolán, Horváth Jenőné mondta: „Mikor Gizella húgom a Szovjetunióba ment, én vittem élelmet Rákosi elvtárs részére a börtönbe. [Az ötvenes években, amikor a visszaemlékezés készült, más jelenlétében szemtől szemben is Rákosi elvtársnak szólították a testvérüket. – P. Á.] Jugoszláviában laktam, útlevelet nem kaptam és csempészek segítségével mentem át a határon Magyarországra. Nagy befőttesüvegben libazsír között hatalmas libamájat vittem és rengeteg finom süteményt. A börtönigazgató felolvasztatta a zsírt, hogy megnézzze, nincs e benne tiltott küldemény. Behívatta Rákosit és kijelentette, ha elfogadja a libamájat és a süteményeket, ezen kívül más csomagot nem adnak neki, a karácsonyit sem. Rákosi elvtárs azt felelte: értesítettek, hogy egy szovjet konzervgyár épül, aminek első készítményét nekem küldik az üzem dolgozói. Erre várok, nem kell ez a csomag. Fájó szívvel kellett visszafordulnom a sok viszontagságon keresztül a váci fegyházig vitt élelmiszerekkel.”

Ebben az időben Magyarországon megkülönböztették a köztörvényes, illetve politikai bűntettek miatt elítélt államfogyokat. Az államfogyot magánelzárás nem sújtotta, nem kellett dolgoznia, s

naponta két órát sétálhatott. Ellenben a fegyenceknek nyáron öt, télen fél hatkor kezdődött a nap, vasárnap és ünnepnap egy órával később. Tisztálkodásra (kötelező arc- és kézmosás, szájoélesztés), öltözködésre, ágyazásra fél óra volt. Majd zárt rendben a munkaterembe vonultak, ahol 8-kor negyedórás étkezési szünetet kaptak. Délelőtt egyórás séta volt. Délben 12 és 1 óra között a zárkában ebédeltek, majd folytatták a munkát este 8-ig, télen 1/2 9-ig, ami kb. napi tíz-tizenegy órai munkát jelentett.

A zárkák berendezése: összecsucskható vaságy, szalmazsák és szalmavánkos, deszkapalc stb. „Ahol klozet nincsen a zárkákban, bádogból készült, szagtalan, fedeles ürülékcsébre kell alkalmazni.”

A fejadag napi 65 dkg kenyér. A reggeli rántott leves, ebédre fél liter marhahúsleves, és a heti két húsnapon 8,75 dkg főtt marhahús, fél liter főzelék vagy egy liter gulyásleves. Hústalan napokon délben fél liter sűrű leves és fél liter főzelék vagy főtt tészta, este sűrű leves vagy főzelék járt. A „jóviseletű” fegyencek a saját pénzükből havi hat pengőért (kétkilónyi füstölt szalonna áráért) élelmiszert vásárolhattak, ez volt a „spejzolás”.

Csak házastársnak vagy a legközelebbi rokonnak lehetett negyedévente írni. Többnyire a lelkészek cenzúrázták a kimenő és beérkező leveleket. (Tilos volt az „állami vagy társadalmi érdek” és a „jó erkölcs” sérelme.) Látogatót is negyedévente fogadhattak, és a fegyőr által értett nyelven, fél órán át hangosan társaloghattak. A „jóviseletű” fegyenc karácsonykor 1–2 kg-os csomagot kaphatott, könyvet a rabkönyvtárból kölcsönözhetett. Este fél tízkor volt lámpaoltás. (A közös zárkákban állandóan égett egy lámpa.) Vasárnap délelőtt és délután is istentiszteletre vezették őket.

Az államfogolynak saját bútor, saját ruha, saját élelem járt, szabadon olvashatott, a nappali órákat közösen tölthették. Nyáron este kilenctől, télen este héttől reggel kilencig különzárkájukban tartózkodhattak. Korlátlanul levelezhettek, fogadhattak látogatót. A kommunistákat azonban köztörvényes bűnözőknek tekintették. 1929 októberében hatvankét kommunista elítélt, közöttük RM, éhségstrájkot tartott az államfogoly státusért. Hiába. Ha sikertelen volt is a sztrájk, utána jobb körülmények között éltek; nem úgy, mint a fegyencek. Valószínű, hogy Rákosinak mindig egyes zárkája volt. Talán a sztrájk következtében került 1929-ben a Csillagba. A kommunisták zömét ide gyűjtötték, s elkülönítetten tartották. Itt volt a legjobb dolga. Szegeden vagy tíz évet ült, hosszabb ideig volt még Vácott, meg két tárgyalására várva Budapesten a Markóban és a Gyűjtőben. Sopronkőhida kivételével az ország összes nagy büntetőintézetében megfordult, ismerte őket.

Szegeden megszervezték a pártéletet. A vezetőséget „szemnek” hívták (lásson mindent). Ha valakit sérelem ért, a szem tárgyalt az igazgatóval, a börtön alkalmazottaival. De hírekért, üzenetekért kapcsolatban volt a bűnözőkkel is. Juranovszky Béla a tiszta ingek gallérjába varrt vagy a könyvekben átszúrt betűs titkos üzenetekről is beszélt. „Rákosi Mátyás zárkájával szemben volt egy erkély. Ott állt egy rádiókészülék, amely olyan hangosan szólt, hogy ő mindig meghallotta, mit mond.” 1952-ben a szegedi kender-juta születésnapi ajándéka idézte fel Rákosiban a Csillag melletti gyár emlékét: „A dolgozók napról napra a legnagyobb hangerősségre állították a rádiót, hogy mi is hallhassuk.”

Az első „szem”-nek RM mellett Poll Sándor és Révai József volt a tagja. Kovács István szerint (igaz, későbbi időszakban) a szem tagjait demokratikusan választották, de csak az abszolút megbízható párttagok megkérdezésével, a többiek nem is tudták, hogy létezik a kommunista

vezetés. Néhányan javasolták, ha vitathatatlan is RM alkalmassága, jó lenne, ha választanák a vezetőket. Bár a többség elutasította a választást, RM azt mondta: „Ha az egész párt alkalmasnak tart a vezetésre, maguk engem itt bent a börtönben ne válasszanak meg. Erre én nem reflektálok” – írta Vadász Ferenc.

Vadász Ferenc (1916): – Nekünk sem volt rossz dolgunk a börtönben, hát még neki, akit tiszteltek, és tudott is viselkedni, aki bátran fellépett egy csomó ügyben. Külföldi látogatói is voltak a Csillagban – például egy francia radikálist párti küldöttség –, Romain Rolland elküldte neki könyvét, a Beethovent, dedikálva, ami a kezemben volt. Osztályírnokként szabadon járt-kelt, csak éjszakára ment be a zárkájába, titokban rádiója volt.

Titkos rádió, külföldi delegáció, dedikált könyv? Volt ilyesmi.

Dr. Weil Emil, Csillag-társ: „*A kommunisták könnyebben bírták a börtönt.* Nem voltak kétségbe esve, mint a közönséges foglyok. Az első pillanatban kialakították a maguk társadalmát, ahol mindenkinek megvolt a maga funkciója. Szemináriumokat tartottunk, sőt néha még arra is lehetőség volt, hogy a művészek, pl. Goldmann György dolgozhassanak.”

A harmincas évek elején harmincnál több kommunista volt a Csillag börtönben; RM, Révai József, Karikás Frigyes mellett többek között Killián György, Földes Pál, Házi Ferenc, Tamás Aladár. Rostás Istvánnak (1906) feltűnt, hogy egyesek bojkottálták Rákosit, ami azért is hihetetlen, mert az említettek tisztelték, kedvelték őt. 1932 júliusában kivégezték Sallait és Fürstöt, mire a Csillagban félretették a frakciózást.

– Benn Rákosi, a Tanácsköztársaságról szóló előadásában azt fejtegette – folytatja Vadász Ferenc –, hogy nem tartozott a vezető csoportba, nem volt benne a kisleányi egyezkedésben, amikor a két párt egyesült, és a kommunistákat a börtönből egyenesen a hatalomba emelték. Másnap lement sétálni, s az őt kérdezte: Hát maga, nem akar hazamenni?! *Nem tudja, hogy elmentek haza, mert kitört a proletárdiktatúra?* Fogta magát, és gyalog besétált a Gyűjtőfogházból.

– Kivételeztek vele a Csillagban?

– Egy ideig tejet kapott, mert panasza volt a gyomrára, meg a tüdejére. Írnokként nagyobb mozgási lehetősége volt. A kisleányban már csak a mi munkánkat könyvelte. Nem volt önző, amikor gyomorpanaszom volt, elfelezte velem a tejét. (Az orvos Weil Emil a vitamintartalmú ételekből többet kívánt juttatni a több évre elítélteknek: „Rákosi elvtárs minden kivételezés ellen élesen tiltakozott. *A diétát sem vette igénybe, csak akkor, ha politikai szempontból helyesnek tartotta, hogy mint vezető politikus kedvezményben részesüljön.*”)

Küldték nekik a könyveket, s lassan több ezer kötetük volt. Ezeket a külföldi kommunista műveket egy raktárban tartották. Ide nem mehettek egyedül, de egyszer a smasszert elhívták, s mivel otthagya, lemásolták a kulcsot. Ezután rendre kivették a szemináriumhoz szükséges könyveket, amíg valaki meg nem írta a *Sarló és Kalapács*-ban, hogy egyetemmé alakították a börtönt. Egy éjszaka vagy harminc detektív zárkakatartást tartott. Valami előérzet folytán majdnem minden cenzúrázatlan könyvet visszatettek. Füzeteket, jegyzeteket ennek ellenére elvették. Weil Emil szerint: „Lehet, hogy provokáció történt, talán a deményisták csinálták.”

A kommunista rabok rongyosra olvasták Taraszov-Rogyionov *Csokoládé* című regényét. Szilágyi Dezső is ezt kapta a Vörös Segélytől. A könyv főhőse Zugyin, a Cseka, a korabeli szovjet politikai rendőrség kormányzósági elnöke. Jelena Valcot, a volt balerinát egy ellenforradalmi társaságban letartóztatták, s Zugyin elengedte, sőt gyöngye pillanatában fölvette maga mellé

titkárnőfélenek. Jelena valakitől csokoládét és néhány pár harisnyát kapott. Ezek egy részét elvitte Zugyin feleségének és gyerekeinek; s az asszony elfogadta férje munkatársától az ajándékot. A kommentár ekkor még csak azt mondja: „Sok édesség van a világon. Itt-ott csokoládé is, de ez nekünk idegen, nem szoktuk mi ezt meg egyáltalán, ezek a dolgok a maguk látásával csak zavarnak bennünket, a mi kegyetlen harcunkban zavarnak, tehát nincs rájuk szükség.”

Nincs bizony, mert a Csothkin család tizenkét font aranyat ad Jelenának, mire elkeveri a fiuk aktáját, s így kiszabadul. Zugyin is gyanúba keveredik, hisz a feleségét megvesztegették (harisnya, csokoládé): „Megsajnálta az osztályellenséget, és ezzel bajt hozott az osztályra, ez a dolog lényege, barátaim.” A munkások kiabáltak, hogy nincs kenyér, a főnökök meg csokoládéval zabálják teli magukat! „A semmiség elég volt arra, hogy harcosaink sorát megbontsa és, hogy éket verjen a párt és a munkástömegek közé. A munkásság vére, kedveseim, valamennyiünk számára hasonlíthatatlanul drágább, mint egy ember vére.” Zugyint és Jelenát halálra ítélik: „*Megölünk téged, Alekszej Ivanovics, hogy megmentjük az ügyet, feláldozunk azzal a tudattal, hogy te megérted, hogy ez nem lehet másképp.*” Zugyin belátja: „Mégiscsak az ügy a fontosabb, hogy az ügy, az emberiség boldogulása haladjon előre minél hamarabb.”

Szilágyi Dezső megírta Rákosinak: az illegálitás kedvez a hasonló tévedéseknek, ő a „Csokoládé-politikával” nem ért egyet. RM ingerülten azt válaszolta, hogy Szilágyi ostobán szentimentális, azért nem értette meg a regényt. A szerző intenciója az elrettentés, példázata „*a népakarat érvényesülése személyi áldozat árán is*”.

Réti László (1908): – Fordulópontja volt az életemnek a Csillag börtön, ahol 1933–34-ben másfél évig együtt voltam Rákosival. Nekem a Csillag volt a főiskolám, Rákositól tanultuk, mit jelent kommunistának lenni. Róla ezért sem tudok rosszat mondani, és nem is akarok. Tudom, később sok kifogás volt ellene, elsősorban Vértess György részéről, aki azonban izgága, összeférhetetlen volt.

Bár fiatal voltam, szemtelen is, de nem Rákosival. A Csillagban töltött másfél évem első szakaszában a kommunisták a börtön második vagy harmadik emeletén három zárkában voltak, körülbelül húszan. Érintkezhattunk a többi fogollyal is, *de dolgozni nem kellett*. Reggel kinyitották a zárkaajtót a takarításhoz, aztán becsukták, délben megint kinyitották. Nappal mindenki abban a zárkában tartózkodott, ahol akart, csak a létszámnak kellett meglennie. Így tudtuk megszervezni még a felsőfokú oktatást is. A felsőfokúak tanították az alsóbb fokúakat, s így tovább. Rákosi például történelmet tanított; gazdaságtanból Házi Ferenc vezetésével a Kapital (Marx: A tőke) első kötetét tanulmányoztuk németül; a vizsgadolgozatom egy hatvanoldalas füzet volt.

– Hogy jutottak a könyvekhez?

– A cenzúrán keresztül. A könyvek egy részét előre preparálták. A Kapital első kötete például Theodor Grün Theorien der Volkseconomie című könyv borítójában érkezett. Előfordult az is, hogy cenzori pecséttel küldték a cenzúrára, mintha egyszer már bent lett volna. A pecsétet egy könyvbe ragasztott külön lapocskára üttettük, mondván, hogy kölcsön kaptuk, így ezt a lapot át lehetett más könyvbe rakni. A KP lapja, az *Új Március*, a könyvek dupla fedelébe kötve érkezett.

A közbüntényesek a bútorgyárba jártak, pénzért mindent csempészték nekünk. Mivel többfelől jelentették az igazságügy-miniszternek, hogy *a kommunistáknak nagyon jó dolga van Szegeden*, Tűri tanácsos váratlan vizsgálatot tartott, de csak az utána tartott hipis (kutatás) során buktunk le.

(RM: „Egy csúnya tavaszi reggelen megjelent a fegyházban Túri miniszteri tanácsos. Hipist tartott, s tizenöt Lenin-kötetet talált, s egy nagy rakás kommunista irodalmat.”) A zárkánkban találtak egy szemináriumi jegyzetet, amiért én vállaltam az egy hónap szigorított börtönt. A magánzárka unalmában a lyukas zokni szálából szatyrot szőttem. Ennek akkora sikere lett, hogy minden zárkának kellett két szatyrot csinálni: egyet az alma, egyet a hagyma spejzolásához. (Ötven évvel később én is kaptam ilyen szatyrot, amit már műszálból szőtt a Munkásmozgalmi Intézet volt igazgatója, a történelemtudomány kandidátusa. – P. Á.)

A hipis után áthelyeztek bennünket a kisfogházba. Ott azelőtt cigányok voltak, és tisztai sásból szatyrokat készítettek. Nemcsak elkülönítettek bennünket, hanem dolgoznunk is kellett: sásszatyrokat szőni. Rákosi írnokként jegyezte, mennyit csináltunk. A kisfogházban nehezebb volt megszervezni a kapcsolatot a külvilággal.

A textilmérnök Földes Pállal kitaláltunk mindent a szatyorkészítés fejlesztésére; hozzáfogtunk a gyékényszőnyegek gyártásához is. Festeni kezdtük a szálakat, amivel legális főzési lehetőséghez jutottunk. (A Papp Gyula által a padló alá épített kamrából addig is főztünk csempészett spiritusszal.) A kisfogház U alakú volt, s az egyik végében lévő raktárhoz Novoszád János kulcsot készített, és amikor az őrt kihívták, mert érkezett valaki, akkor a raktárban lévő bördöndjeink tetejéről kivettük a beküldött illegális kiadványokat, tilalmas könyveket.

– Rákosi a börtönben is kövér volt?

– Nem olyan, mint később; de jó fizikai állapotban volt. A börtön alkotmányos kommunista rendjében az oktatás és az élelmezés volt a két legfontosabb kérdés. *Teljes kommunizmusban éltünk*, minden közös volt, ami bejött; a pénzzel és az élelemmel is a vezetőség rendelkezett. Nevetséges is volt az egyenlődség, mert ha egy csomagban volt húsz deka savanyú cukor, mindenki kapott másfél szemet. Rákosi is éppúgy részesedett mindenből, mint bárki más, és ezt az egyenlőséget senki sem kifogásolta.

– Rákosi azért nem volt tagja a „szemnek”, mert fölötte állt?

– Rákosi sokáig vezetője is volt a „szemnek”. Őt *egyértelmű tisztelet* övezte. Abban az időben egységes volt a közösség. Börtönben általában izgulékonyabb az ember, de nem politikai kérdéseken vitatkoztunk, hanem például a monogámián, poligámián, vagy azon: ha úgys ki van szabva előre egy kommunista ítélete, legyen-e védőügyvédje. Rákosi véleményére nem emlékszem.

Csak Réti említette, hogy mivel RM a fogházirodán értesült az igazgató disznóságairól – például a börtön szénáját etette a saját gazdaságában –, ezért Túri látogatása után az igazgató azon volt, hogy zökkenjen minden vissza a régi kerékvágásba. Vas Zoltán szerint: „Az örök két ember előtt vágták magukat vigyázzba, az igazgató és Rákosi elvtárs előtt.” Ám a nem kommunista R. Gábor miért kockáztatott Rákosiért? 1945-ben kérte, tüntesse ki bátorságáért: „Én voltam az egyedüli fogoly 1934–35. évben a börtön harmadik emeletén, aki az elvtárs magánzárka-*seprűjének kalászába dugtam az újságlapokat* sétaidő alatt. Remélem, belátja az elvtárs, hogy érdek nélkül csináltam. És pedig hogyha elkaptak volna az újsággal... a nyolc évből két évet nem kaptam volna föltételként.”

1934 áprilisában lejárt RM büntetése. De nem bocsátották szabadon, hanem a Markóba vitték, s 1935-ben megrendezték második perét: felelősségre vonták 1919-es népbiztosi tevékenységéért. Az ítélet szerint: a kormányzótanács tagjaként tettestárs felségsértés büntetésében, *tettestárs* 27

rendbeli gyilkosságban, felbujtó 17 rendbeli gyilkosság büntetében, pénzhamisítás büntetében, ezért életfogytiglani börtönt kapott, s az 565 pengős költséget is meg kellett térítenie.

– Értesültünk róla, hogy a második tárgyalás előkészítésére Szegedről felhozták a Markóba Rákosit – említette Horvát Vera (1896). – Izgatottan húztam a vaságyat a cella ablaka alá, és boldog voltam, hogy látom pártunk egyik nagy vezérét sétálni. Akkor ő már kilenc esztendeje ült, és ez is elég ok volt a tiszteletre.

Az emigrált parasztpárti politikus, Kovács Imre szerint azért volt a második tárgyalás 1933-ban, mert szovjet kém volt. „Rákosi összeomlott, és a szegedi börtönben besúgásra vállalkozott.” Ebből a dátum sem igaz. RM lépéseit nemzetközi figyelem kísérte. A kiszabadításáért rendezett párizsi vagy New York-i tömegtüntetésre válaszul kijátszották volna ezt az ütőkártyát. Volt, aki idegenkedett tőle, mert feleslegesen jött haza, s a nagy lebukásért, a súlyosabb ítéletért őt okolta. S ott voltak az általa megbélyegzett weisshausisták, deményisták is. „Árulóvá válásának” a híre nem maradhatott volna titokban a börtön hírszolgálatára miatt sem. (Siti nyelven: *mintha egy csövön lett volna mindenki.*) Csoda, hogy Kovács Imrén kívül még Moszkvában sem keverte gyanúba senki, pedig írnokként állandó kapcsolatban volt a börtönszeméllyel.

A második tárgyalás után világszerte tüntetéseket szerveztek RM életének megmentéséért. Több mint ezer előre nyomtatott, Amerikából, Csehszlovákiából stb. érkezett levelezőlapot ma is őriz a levéltár. A lapok egyik oldalán Rákosi rabruhás képe, a másikon a nyomtatott szöveg: „Követeljük Rákosi Mátyás szabadon bocsátását, akit nyolc és fél évi kitöltött börtönbüntetés után halálra akar ítélni a magyarországi fehérterror.” (Életrajzában ő is említi, hogy a második perben az ügyész halálos ítéletért fellebbezett. Húga, Hajnal, pedig azt mondta otthon, hogy a tárgyaláson megjelent Bogár, a hóhér is...)

Először tiltakoztak, nehogy halálra ítéljék, az ítélet után pedig azért, nehogy halálra kínozzák. „*Gyötrik Rákosi Mátyást*” címmel arról írt a *Sarló és Kalapács* (1936. február 15.), hogy bár a szigorított magánzárka tíz éven felüli fegyházbüntetésnél tilos, RM mégis szigorított magánzárkában ül. „Mindenkinek tudja, de legjobban Rákosi Mátyás börtöntartói, hogy Rákosi Mátyás súlyos beteg. Meg van támadva a tüdeje, meg van támadva a szíve és meg vannak támadva az idegei.” Nem csoda, hisz „*A szigorított egyes zárka szétrombolja a fogoly idegzetét és egészségét*”. Matécz János azt a megbízatást is kapta, amikor 1936-ban szabadult, hogy értesítse a Reutert az embertelen bánásmódról”. Valójában RM jól viselte a bánásmódot. Igazán beteg sem volt; tizenöt év alatt nem fordult meg a börtönkórházban: az élete nem forgott veszélyben. „Csodálatos optimizmusa soha nem hagyta cserben. Rendületlenül hitt abban, hogy nem sokáig tart az egész és győzni fog a kommunizmus eszméje”, mondta testvére, Bányai Zoltánné.

A Csillagban a forgószínpad elébe hozott szinte minden párttagot. Az „izgága” Vértess Györggyel sokat küszködött. Vitáik híre kijutott a Csillagból. Vértess így írta le a történeteket: „1939. szeptember 13-án közölte velem Rákosi elvtárs, hogy kizártak a Csillag börtön elkülönített (politikai) osztálya kommunista kollektívájából.” (A kizárás azt jelentette, hogy két-három hónapig nem szóltak az illetőhöz. A „frakciós” Demény Pál vagy Weisshaus Aladár bojkottja örök időre szólt.) Vértess szerint nem hallgatták meg, s nem indokolták a kizárást, de ő tudja, azért büntették, mert *tiszteletlenül beszélt Rákosival, aki őt megrágalmazta!* A vita azon robbant ki, hogy Vértess lapja, a Gondolat ki volt-e tiltva a SZU-ból, vagy sem. Vértess szót kért, de Szücs Ernő felkiáltott: „Tisztességes ember nem hallgatja meg!”, sőt: „Tisztességes emberek ne álljanak szóba vele!” Vértess tiltakozó levelét RM „tűzbe dobta”. S hiába járt le a büntetés, *hiába*

köszönt Vértés három napon át Rákosit, nem fogadta, a nyilasokét azonban viszonzta. (1959-ben följelentette Rákosit Kádárnál. Panaszai többsége kicsinyes, vádcsokra a börtönlét láttelele.)

Amikor Polyák János 1936-ban bekerült a Csillagba, a kommunisták tegeződtek. Egy évvel később RM kérte, magázódjanak. Polyák egyetértett vele, mert ez mérsékli a viták hevét. Polyák szerint RM *már benn a börtönben is tudta, hogy Kun Béla nem él*, de nem szólt róla. A hírfosztottság Polyák visszatérő sérelme. Ő is vitába keveredett Rákosival, mert amikor Párizst elfoglalták a németek, RM állítólag kijelentette: ide vezetett a népfrontpolitika! Polyák szerint RM azt terjesztette Vértésről, hogy a Gondolat trockista volt, mire Vértés hazugnak nevezte. Ezért zárta ki RM.

Vértés állította: „többekben felmerült a gondolat, hogy a kollektívában a vezetés... esetleg trockista jellegű”. Akkor ez a vád halálos volt. Ha a börtönközösség elfogadja okfejtését, *kizárhatták volna Rákosit a pártból*. Ezután hiába írta, hogy „Rákosi elvtárs személye az egész magyar proletariátusé”, s hiába akart búcsúzóul kezet szorítani vele.

Vértés talán tényleg tájékozottabb volt a párt napi ügyeiben, de RM informáltsága is jó volt. Börtönéhez állítólag hozzátartozott a rádió is. Az 1936-ban szabaduló Matécz János vitte az utasítást Sebes Sándornak, hogy küldjön detektoros rádiót a Csillag börtönbe. Feri Sándor úgy emlékezett, ő küldte, Sebes Sándor pedig úgy, hogy ő: – Beküldtem alkatrészenként egy detektoros rádiót. Mivel volt kulcsuk a raktárhoz, ellenőrzés előtt kivették a ládából, s valaki beépítette Rákosi asztalába. Annyira titokban folyt az egész, hogy a Csillagban raboskodó öcséim sem tudtak róla. A fejhallgató készülék hírei is növelték Rákosi tekintélyét. '45-ben a Csillagban a bútorokkal fűtöttek; s eltűnt az „asztalrádió”.

Matussek Tivadar (1920) látta a rádiót, de Horváth Imre ágyában. Az RM hatvanadik születésnapjára rendezett kiállításon rekonstruálták a börtöncellát. A hatodikos Kovács Magdolna azt írta a vendégkönyvbe: „...megragadta a figyelmem *Rákosi pajtás rádiókészüléke*. Még börtöneiben is hősiiesen harcolt a szocialista Magyarországért... Rákosi pajtást ezért példaképül állítom elém.”

A börtöntárs Vadász Ferenc írja: „Rákosi Mátyás zárkájában az asztalfiókba beépített parányi detektoros rádió működött. Rákosi elvtárs éjszakánként hallgatta a szalmazsákjába rejtett fülhallgatóval.” Demény Pál (1901): – Az a rádió úgy szólt, mint ez a hamutartó! A rendszeres hipiskor négy-öt ór felfordította az asztalt, kiürítette a szalmazsákot, és a csajka peremét is körültapogatták. Benn hírekhez a közbüntényesektől juthatott az ember, akikkel a templomban lehetett találkozni. Ám Rákosi felekezeti nélküli volt, nem jött a templomba.

Maga RM egy 1945-ös rádióbeszélgetésben az 1936-ban beküldött rádióról azt állította: „1935-ben már titkos rádiókészülékünk is volt, amit kétszertendei szorgalmas munkával szerkesztettünk. Micsoda türelem és találékonyság kellett ennek a kis detektoros masinának az elkészítéséhez!” RM 1946-os életrajza: „Készítése közben nemegyszer mondtuk, hogy Monte Cristo eljöhetne hozzánk tanulni leleményességet.”

'51-ben a Szabad Nép is írt a rádióról: „Novoszád elvtárs könyvkötő. Mit sem értett a rádiókészítéshez. De megtanulta egykettőre – Rákosi elvtárs utasítása volt ez.” S RM mosolygó arccal jött ki a cellából: „Tíz év óta először hallottam cigányzenét! – mondta boldogan.” A szakember szerint akkor egy fejhallgató nagyobb volt, mint ma egy világvevő. S egy ilyen készülék is csak antennával, így a személyzet tudtával működhetett volna. A legendás – vagy inkább csak a legendákban létező – detektoros rádió szolgáltatásainál többet jelenthettek az

újságok. A '36-ban elítélt dr. Weil Emil szerint rendszeresen kapták az angol hetilapokat, így sokkal tájékozottabbak voltak az átlagpolgárnál.

1936 márciusában a Reuter budapesti tudósítója fél órát beszélhetett Rákosival a Csillagban, fegyőr jelenléte nélkül. RM elmondta, hogy szívbántalmai vannak, „de mit is várhatok tizenegy évi politikai fogság után?”. Ez alatt az idő alatt tizenötször büntették meg, és hatszor tartott éhségsztrájkot. „Kéretett magához specialistát?” „Nem, válaszolta Rákosi. Első bebörtönzésem idején az orvos azt mondotta, hogy nyugalomra és zavartalan életre van szükségem. Jó vicc.”

„– Igaz, hogy magánzárában van?

– Igen, egy évre, egészen augusztusig. Már a váci börtönben is töltöttem egy évet magánzárában. Most pedig a magánzára-büntetés második részét töltöm ki egy éven át, minthogy ennél tovább a törvény szerint sem szabad senkit magánzárában tartani.

– Mit eszik, és meg van-e elégedve az ellátással?

– Hát azt kapom, amit a többi rab is kap. Csak megvagyok valahogy, persze, mint mindenki, aki régóta van börtönben. Utálom a babot, a borsót, a lencsét, de ha kevesebbet eszem, kevesebbet mozgok, kevesebb kalóriára van szükségem. A súlyom mindig változatlan.

– Van-e valami panasza?

– Igen, ezek inkább szellemi természetűek. Intellektuel ember vagyok és hat nyelvet beszélek, de ebben a börtönben, minthogy a felügyelők között sem igen vannak nyelvészek, legfeljebb csak magyar és német könyvet kaphatok a könyvtárból. A baj azonban az, hogy ezek a könyvek mind érdektelen, öreg művek, még az angol szótáramat is elvették...

– És milyen a hangulata?

– Kitűnő, a körülményekhez képest. Tudja, optimista vagyok és hiszek ügyem igazában, különben egy nappal sem bírnám ki tovább a börtönt.”

Azért a börtön börtön akkor is, ha a kommunista világsírám – halálos beteg, veszélyben az élete stb. – hamis volt is. „Szegeden a politikai foglyok igen szigorú izoláltságban éltek – panaszolta dr. Weil. – Ez az izoláltság nagyon megnehezítette a fogság elviselését. Amikor én ott voltam, fasisztákat is őriztek ott, voltak deményisták is, szóval vegyes összetételű csoport verődött össze. Mi a frakciósoktól és a nyilasoktól teljesen elkülönítve voltunk, de ugyanazon a folyosón.” RM: „Amikor együtt ültem Szálasival, és meghallotta, hogy a Szovjetunió és Németország megegyezést kötöttek, találkozásunkkor mélyen meghajolt előttem és kezet nyújtott. Azt hitte, ha Ribbentropp megegyezik az oroszokkal, akkor nekem különbékét kell kötni.”

Weil: „Egyszer én voltam beteg. Rákosi elvtárs bejött, s elmondta a magyar párt történetét, ami rám nagy hatást tett... szinte úgy éreztem, hogy én is ott voltam a kommunisták őrizetbe vétele idején, 1919-ben. Mikor erről beszélt, már Kun Béla le volt leplezve.” Kun 1937-es letartóztatásáról a polgári sajtó beszámolt. A moszkvai letartóztatási hullám híre futótűzként terjedt, bár *pártvonalon* Kun Béla sorsáról sem adtak tájékoztatást. RM azért véleményt nyilvánított, vagy a nevében a szerkesztőség levelet írt barátaihoz „a szegedi börtönből”. „Felháborodva értesültem arról, hogyan garázdálkodnak a trockisták a Szovjetunióban. Teljes egészében *helyeslem, hogy a legerélyesebb eszközöket alkalmazzák* a német és japán fasiszmus szolgálatában álló kémek, szabotőrök, gyilkosok e bandája ellen.” A levelet közlő Kommunista Internacionálé 1937 decemberében ezt nem szánhatta Kun Béla elleni állásfoglalásnak, mert

akkor nem ír a levél alá áprilisi, Kun letartóztatása előtti dátumot. Rejtélyes ügy. A börtönigazgató állította, a levél nem Rákositól ered. A szigorúan elkülönített kommunista rabokra három fegyőr vigyáz, értük garanciát vállal. A kommunistáknál a számozott lapokból álló és rendszeresen ellenőrzött jegyzetfüzeteken kívül semmiféle írópapír nincs, és így „a tiltott levélírással még a fizikai lehetőség sincs megadva”. Mégis megbízta a szegedi rendőrséget, hogy a három fegyőrt külön figyeljék.

Rákosinak feltehetően eszébe sem ötlött, hogy Kun Bélát is a gyilkos, trockista bandába sorolhatják. Legalábbis három évtizeddel később Dalos Györgynek arról beszélt, *megdöbbsent*, amikor a Csillag börtönbe eljutott Kun letartóztatásának a híre. Ő 1937 augusztusában már tudhatott a június végi letartóztatásról, mégis azt írta, nem a nyilvánosságnak, hanem sógorának, Csillag Miklósnak (1937. VIII. 4.): „Remélem, hogy ezzel a bandával most már, most végre gyökeresen végeznek.” Értsük ezt az öt héttel korábban letartóztatott Kunra?

A Kun–Rákosi vezérpáros atya-fíúi vonzalmaiban, taszításaiban tetten érhető a kominterni politika forgandósága, képmutatása, embertelensége: minden szörnyűsége. Kéthly Anna, ismerősök véleményére hivatkozva okosabbnak, műveltebbnek és tájékozottabbnak tartotta Rákosit Kun Bélánál. Kun utolsó titkárnője, Horvát Vera (1896) így vélekedett: – Rákosit aljasabbnak, embertelenebbnek érzem. – A törvénytelenégeket mégis a sokáig példakép Kun Béla kezdte a magyar pártban.

Azt már tudjuk, hogy RM hazaküldésében, az első per „rendezésében” milyen szerepe volt Kun Bélának. Kapcsolatuk különös folytatásáról Rostás István mesélt 1987-ben. (Rákosiék lebukása után Rostás egy ideig a KMP Titkárságának a tagja volt. 1930-ban kikerült Bécsbe.)

– Amikor egyéves iskolára küldtek Moszkvába, Kun Bélánál kellett jelentkeznem, akit az egyik tanítómesteremnek tartottam. Mielőtt hazajöttem volna, megbeszéltük a káderpolitikát, mert a lebukások miatt új emberekre volt szükség. Szerettem volna tisztázni, mi lesz Rákosi sorsa, ha lejár a büntetése. Nem kell megijedni, mondta Kun. Nem azért mondom, mert megijedtem, feleltem. Nem kell megijedni, Rákosi nem fog kiszabadulni. Hogyhogy? Megcsináljuk Rákosi népbiztos-pörét! Talán csak számolunk vele, hogy lesz egy újabb pör! Nem, cáfolta Kun. Sehol nincs olyan jó alkalom az agitációra, mint a bíróság előtt. Amíg illegalitásban leszünk, nem is nyílik ennél jobb lehetőség, és Rákosi már megmutatta, jó agitátor, aki szószéknek használja a vádlottak padját. Ezért javasoljuk, hogy az ügyvédek intézzék el a népbiztos-pert!

Szavai megdöbbsentettek. Hazajöttem, és 1932-ben összekerültem Rákosival a Csillag-börtönben. Beszámoltam neki, mi történt, mióta benn van, és eközben elpötytyentettem: Tudod, hogy meglesz a népbiztos-pöröd? Honnan veszed?, kérdezte. Számolj vele, feleltem, mert nem akartam a két ember között ellentétet szítani. Először megdöbbsent, valósággal elszürkült az arca. Idő kellett, míg rendbe jött. Ha szíven ütötte is a hír, a következő beszélgetés során mégis azt mondta: *Ha a párt ezt kéri, elvállalom*, nem fognak bennem csalódni! Utána annyiszor kérdezte, hogy honnan veszem az egészet, míg végül megmondtam, hogy a barátja mondta.

Tudtunkkal eddig nem került elő semmiféle bizonyíték arra nézve, hogy Kun Bélának vagy a Kominternnek szerepe lett volna a népbiztosi pör megrendezésében.

RM védője a második perben dr. Domokos József volt: „Rákositól magától tudom, hogy az egész fegyházi léte alatt ő arra gondolt, hogy elő fogják venni a népbiztosi perét. Ez Damoklesz kardjaként lebegett a feje fölött. 1934 áprilisában be is következett, pedig előtte a korábbi védője, Lengyel Zoltán azzal biztatta, hogy a Szovjetunióba mehet kiszabadulása után. Rákosi kezdettől

fogva attól tartott, hogy halálra fogják ítélni, pedig ettől nem kellett tartani, mert annak idején is csak négy népbiztost ítélték halálra, akiknek nála nagyobb szerepe volt, azóta pedig tizenöt év telt el.”

Demény Pál szerint: – Kun Bélának be kellett rendezkednie a kinti életre. Nélkülözhetetlenségét csak az igazolta, ha a magyar párt létezik és harcol. Ennek bizonyítékai a letartóztatások, a perek, még ha emiatt konspirációs válsággal vádolták is őket. Az erős párt legendájával félrevezették a Kominternt. Valószínű hát, hogy Rostásnak igaza van. De a harmincas években annyira felfűjták Rákosi ügyét, hogy a hatóságoknak óhatatlanul eszébe ötlött, miért engedjünk szabadon egy ilyen figurát. Azt akarom ezzel mondani: lehet, hogy Kun gondolt a második perre, de biztos, hogy Horthyék is szívesen csinálták.

Bár nem ismerünk rá példát, hogy Moszkva Nyugaton is rendezett volna kommunista pert, a második Rákosi-pör megvolt, s Kun Béla vezette a Rákosi megmentését követelő nemzetközi kampányt is. Ő gondoskodott a per megfelelő sajtóviszhangjáról, s arról, hogy a világtól elzárt vádlott védekezése megfeleljen a Komintern vonalának. Mindkét célt elérte, írta Borsányi. A Komintern Végrehajtó Bizottsága tagjai közé választotta a börtönben lévő Rákosit és Thälmann-t.

Az, hogy RM „pártmunkában” ült éveket, más megvilágításba helyezi nemcsak a második pert, hanem RM egész börtönbüntetését, talán a „börtönhatást” is. Kunék számíthattak rá, hogy a feladatot másodszor sem utasítja vissza. A második perre való „biztatásával” Kun nem árulta el őt, hanem a mozgalmat szolgálta, ahogy tudta – vele együtt. Így gondolhatta ezt maga RM is, bár 1962-ben Aczéléknak úgy fogalmazott: „Mikor 1935-ben letelt a nyolc és fél esztendőm, akkor az én kiszabadulásomat a trockisták akadályozták meg. A trockisták, és ennek következtében ültem 15 és fél évet.”

Honnan vehette ezt RM? Rostás ültette volna a bogarat a fülébe, s RM elhitte ezt? Szavai hitelesítik Rostás történetét, ám nem bizonyítják, hogy valóban így is történt, akkor sem, ha mindez valóban megfordult Kun Béla fejében. Tudtunkkal nem maradt semmiféle írásos bizonyíték ennek a példátlan – de nem elvethető – históriának, s azt hisszük, nem is létezik ilyesmi. A kommunista pártok gyakorlata alapján valószínűtlen, hogy Kun vagy a Komintern egy funkcionáriusa ilyesmit írásba foglalt volna. (Ha mégis, legfeljebb utalásszerűen, amit esetleg épp RM és Rostás szavai alapján lehet megfejtetni.) Horthyéknak sem volt érdeke, hogy ilyesmit írásban rögzítsenek. Ha ennek ellenére akadt valami közvetett bizonyíték, az a belügyi és bírósági iratokat átszálazó Munkásmozgalmi Intézetben kerül, s ha RM vagy 1962-ben Kádárék megsemmisítették volna, valaki akkor is emlékezne rá.

Ha már egy vitatható hipotézisnek ennyi teret szántunk, megemlítjük: ha Kun vagy Moszkva keze benne volt is a második Rákosi-per rendezésében, azon a kézen két kesztyű is volt. Talán annyi történt csupán, hogy például egy fogadáson egy ügyvéd megkérdezett egy-két kormányzati, igazságügyi potentátot: mi hír, lesz második per?

Nem lehet véletlen, hogy ezt a történetet RM is csak élete vége felé említette, s kizárólag „intim” elvtársi körben. Volt oka a hallgatásra. Őt a második tárgyalás meg a börtönszolgálat tette hőssé (vezérré). Mit szól a világ, ha kiderül, hogy az egész csak színjáték volt? Mentség-e, hogy vérre menő? Mit gondoltak volna a horthysta fehérterror ellen tüntetők, a Rákosi Mátyás halálra ítéltéle ellen tiltakozók? De vajon mit gondolt ő maga, a „súlyos (tüdő-, szív- és ideg-) beteg” erről az egész hazugságról? Kunnak pusztán az ötlete is – ha volt – leleplezi a koncepciós pereket (aminek ő is áldozata lett), segít megérteni Rajk áldozatát stb. Ám a „trockista” Kun Béla nem a

saját szakállára cselekedett, ha cselekedett, és amit Rákossal tett, azt RM is ugyanígy megtette volna Kun Bélával. Talán ezért is tudott függetlenedni családja Kun-gyűlöletétől.

Bár divat főképp a bolsevisták tetteit krimibe illő fordulatokkal magyarázni (s a trockisták vádolásával RM is ezt teszi), az ő börtönbe kerülése vagy börtönének meghosszabbítása mégsem összeesküvés eredménye. Nagy kockázatú pártmunkáról volt szó, amivel ő egyetértett, amit vállalt, ami bizonyos adottságaira volt szabva. A feladatot Kun nem vállalhatta, mert őt tényleg halálra ítélték volna.

Moszkvában Kun letartóztatásakor, a korszaknak megfelelően azt sugtatták, hogy Kun Béla kapcsolatban volt Sombor-Schweinitzerrel, a magyar politikai rendőrség vezetőjével. Ha tényleg volt ilyen kapcsolat, az elvtársai tudtával volt, s akkor sem közvetlen kapcsolatban állt vele, hanem ügyvédek keresztül, úgy, hogy maga Schweinitzer sem tudott róla, akinek a második perben nem is lehetett lényeges szerepe.

A perben RM ismét megállta a helyét, s „ott, ahol a környezettől, a körülményektől nem befolyásolható, kiforrott, szilárd egyéniség a fontos, mint a börtönben” – írta róla Hajdu Tibor. S szóban hozzátette: – Kvalitásai akkor mutatkoztak meg, amikor nagy önuralomra volt szükség. Önuralmát mutatja, hogy a börtönben például mindig hőiesen tudott viselkedni. – Ha a megbízatás erre szólt, akkor is tagadhatatlan a hőies viselkedés, s nyilván *ettől még inkább burjánzott benne a kommunistákat amúgy is fertőző küldetésstudat.*

Lehet, hogy RM Moszkvából igazgatott pöre az a sarokpont, amelyen fordul a Rajk-pör; az egész Rákosi-rejtély? Ha valaki férfikora derekán, kilencévi börtön után vállalja az újabb ítéletet, az *könnyebben várhat áldozatot másoktól.* De Rákosinak nem volt választási lehetősége! Ha azt üzeni (Rostással) Moszkvába, hogy ne tovább, nincs erő, vajon nem lett volna pör? Dehogynem. RM legfeljebb a között választhatott, hogy megfelel-e a kommunista hős szerepének (amivé a második tárgyalás tette), vagy a nézeteit feladva meakulpázik. Ám a hívó bolsevisták nem ismerik a visszavonulást. RM a tárgyaláson kijelentette: „Kommunista vagyok és maradok. Nyugodtan nézek a jövő elé, jöjjön, aminek jönni kell, a jövő a miénk.” S nem sokkal a fellebbviteli tárgyalás után elkezdődött Moszkvában a Kommunista Internacionálé VII. kongresszusa.

Ha lenne Rákosi-jelenség, másnak kellene lennie, mint például a Dimitrov-, Gheorghiu-Dej-, Gottwald-, Ulbricht-jelenségnek. De tudjuk, hogy a sztálini korszak kommunista első titkárai között több a hasonlatosság, mint a különbség. *Rákosi-jelenség helyett csak a Sztálin-jelenség Rákosi-féle változatáról beszélhetünk.*

Bár az említett első Komintern-garnitúra jól felkészült volt, több nyelven beszélt, mégsem írt egyik kommunista politikai vezető sem a börtönben. Hitler megírta a *Mein Kampf*-ot, Rákosiék egyetlen tanulmányt sem. (Gramsci teoretikus volt.) Önállóan, a köldökzsinórtól elszakítva nem működtek, csak a világmozgalom alkatrészeiként. A tény nem Rákosiékat fumigálja, a mozgalmat jellemzi.

S még mindig a „börtönhatás”. Vajon a barátkozás szellemet és érzelmet felszabadító örömétől nem ez a tizenöt esztendő fosztotta meg? Nem. Kamaszkorában sem kötött efféle kapcsolatokat. Ha Rákosinak legalább távoli barátja lett volna, az egyetlen Csillag Miklóson, későbbi sógorán kívül, hatalmának csúcsán biztos előkerül. A mozgalom, az illegalitás csak a célirányos érzelmi kapcsolatokat kedvelte: a szolidaritást, az összetartást, s korlátozottan azért a barátságot is. Ezzel

együtt a bolsevizmus története inkább a barátságok megtagadásának, mint megőrzésének a története. Az elvtársak csak az ellenséget nem nélkülözhatték.

Hát a séta nem „börtönszokás”? Ha a család visszaemlékezéseiből nem tudnánk, hogy gyerekként már Sopronban is milyen nagy erdőjáró, majd Hamburgban, Londonban mekkora városjáró volt, azt hihetnénk, hogy az élete végéig megmaradt sétálókedv a börtönének öröksége. De neki ez volt a gyerekkori kedvtelése is. (Nővére, Bella feljegyezte a tízéves Mátyásról, hogy Sopronban „Minden egyes vasárnapot, valamint egyéb iskolai szünnapot csatangolással töltött... A bécsi hegyekbe is ellátogatott.” Sógora, Csillag Miklós: „Rövid idő alatt annyira megismerte a környéket, hogy minden fáról tudott mesét mondani apró testvéreinek, akiket hetenként sétára vitt a szép soproni környék felderítésére.”) A kíváncsiság is rávihette, s talán ajánlották is neki, amikor testnevelésből felmentették. Csillag Miklós: „Emlékszem az unalmas londoni vasárnapok hosszú sétáira. Egy ízben kora reggel indultunk el, és célul London egyik repülőterét és az azt környező erdőt tűztük ki. Útközben az egyik highstreetről a másik highstreetre értünk, és az volt a benyomásunk, hogy körbejárunk. Rákosi elvtárs akkor részletesen és világosan megmagyarázta az angol grófságok eredetét és falvaik jellegét, míg azok a nagy világvárosban olvadtak össze. Ily séták gyakran a késő éjjeli órákig tartottak, és széles ismeretekkel gazdagítottak bennünket, hála Rákosi elvtárs alapos angol történelmi, politikai és gazdasági tájékozottságának. A börtön legfeljebb erősítette a sétaszeretetet. Vezérként pedig szinte ez volt az egyetlen kikapcsolódása, talán mert vele lehetett a felesége, akivel amúgy is kevés időt töltött.” (Halas Lajos, az MKP Rendező Gárdájának parancsnoka írta: „Esténként sétál egy keveset a feleségével és oroszul beszélgetnek. Ha nagy ritkán egyedül sétál, a *Te vagy, óh, te vagy, óh, Oroszország* című ismert dalt füttyüli nagyon hamisan.”) Szeretett sétálni, vadászni is, de vadászszenvedély mégsem élt benne. Sokszor inkább sétált az erdőben.

Bár RM szeretett szerepelni, mégsem említette egyetlen rabtársa sem vicceit, anekdotáit, meséit. Félt a fecsegéstől? Vagy küldetést teljesítve viselkedett? Lehet, hogy a sokat emlegetett humorérzék inkább cinizmus volt, mint humor. Nem volt rá jó hatással a(z önkéntes?) mártír lét. Erről beszélgettünk dr. Kövér Ágnes kriminológussal.

– A politikai elítéltek másként viszonyulnak a bezártsághoz, az összes megaláztatáshoz, másként reagálnak a börtönjelenségekre, mint a közbüntényesek. Erkölcsi fensőbbiségük könnyebbé teszi a rossz körülmények elviselését – mondta a szakember.

– Rákosi többször említette az őt meglátogató húgának, Gizellának: „*Sorsát azért tudta elviselni*, mert a világ proletariátusának ügyéért szenved.” Mosolyoghatunk rajta, ám a meggyőződés akkor is véd!

– Az erkölcsi tartás következtében. A politikai elítéltek tudja: a börtönnel a hatalom izolálja, mert számára kellemetlen. Ők nem a társadalommal, hanem a hatalommal kerültek konfliktusba. A közbüntényes a társadalommal kerül konfliktusba, hisz a társadalom által elfogadott értékeket sérti meg: a tulajdonhoz vagy az élethez való jogot, nem pedig egy osztály vagy csoport uralmát, hatalomgyakorlását.

– Mindebből következik, hogy a politikai elítéltek ritkán szenvednek maradandó lelki károsodást, személyiségtorzulást a börtönben?

– Nemcsak ebből, bár fontos a belső viszony a büntetéshez. Miről van még szó? A politikaiak többnyire nem abból a társadalmi rétegből, csoportból vagy szubkultúrából származnak, mint a közbüntényesek. A pszichés különbség mellett szociológiai különbség is van közöttük.

– Bár nyilván voltak szadista fegyőrök, egyetlenegy 1945 előtti kommunista rab sem emlékezett meg róluk!

– Van szenvedés nélkül is. Mi is a börtön? Kezdjük az idővel. Az idő nemcsak azt jelenti, hogy az ember meghatározott időre be van zárva, hanem azt is, hogy nem ő osztja be az idejét. A felnőtt ember bizonyos fokú szabadsággal maga dönti el, mikor mit csinál. *A börtönben az idő nincs a hatalmában.* Minden engedélyhez kötött, minden a nagy egész működési rendjének van alávetve. Sok esetben az is engedélyhez kötött, ami ettől nem tér el. Nem választható a munkatevékenység sem. S itt van a beszűkült tér. Nem minden kultúrának ugyanaz a térigénye. A politikai foglyok többsége nem olyan társadalmi rétegből kerül ki, amelyben nyolcan-tíz-en laknak egy szobában, vagy hárman-négyen alszanak egy ágyban. A személyes tér csökkenését súlyosítja, hogy elvesz az intimitás tere, hogy ki van szolgáltatva mások vizsla tekintetének. Személyes szükséglet a szexuális szükséglet is, ami növeli a kiszolgáltatottságot.

– Bár Rákosi fektetett egy ágyban a testvéreivel, a börtönben jobbára egyedül volt a zárkában. A legszebb férfikorát így is börtönben töltötte. Van, aki szerint ennek személyiségtorzító hatása van. Ám a szerzetesek, az apácák sem torzulnak el; igaz, ők ezt önként vállalják.

– Erving Goffman a kolostort és zárdát is totális intézménynek tekinti. Ott sincs tere az egyéniség kibontakoztatásának, sőt pontosan az a cél, hogy az egyéni szükségleteket a minimálisra csökkentsék. Kielégítésükre bürokratikus rendet valósítanak meg, amiben az ágyneműosztástól kezdve az étkezésig mindennek megvan a maga procedúrája. A zárdába, a kolostorba egy ideológia mentén kerül az egyén, ami miatt számára ez kielégülést is jelenthet. A büntetés esetén nincs ilyesmi. Az elítélt elszenvedi személyisége megszüntetését. Azt, hogy igitkezznek megfosztani a másságtól, amitől ő ő. Mivel kezdik? Az idő s a tevékenység mellett a társakat sem választhatja meg. A kényszerű közösség büntetés. Az egyéniség sajátosságainak lebontása már a befogadási procedúrával megkezdődik. Először is elveszik a személyes tárgyait, egyenruhát adnak rá, Rákosinak még a haját is leborotválták, számot adtak neki, nem a nevéen szólították. Kemény belső törvényszerűségek működnek, amelyek minden totális intézményben kitermelődnek.

– Gyanítom, hogy az igazságszolgáltatás nem tudott annyit a kommunistákról, mint a párt. Az információt ők inkább egymástól szerezték. A börtönben pártsejt működött, pártfegyelem volt.

– Vagyis ezekben az emberekben nagy készítés volt arra, hogy közösségi életet éljenek, szemben a közbüntényesekkel, akiket nehéz bármiféle közösségi megmozdulásra rávenni. Ketten-hárman összeszövetkeznek szökésre, s kész.

– Rákosiék a börtönből kerültek az élre. Ha nem is mérhető a börtön hatása a későbbi magatartásra, a börtönrejsim szigorodása véletlen? Mert igazán kemény a Rákosi-rendszerben volt a börtön, nem Horthyéknál!

– A börtönlét akkor sem volt leányálom. Azonban a háború előtt még nem tekintették az elítéltet a társadalom ellenségének. Ez drasztikus változást jelentett. Úgy szolt a mese: mivel a bünözés az antagonisztikus osztályellentétek következménye, az osztálytársadalom megszűnésével megszűnik a bünözés. Viszont aki büncelekményt követ el, az a társadalom tudatos ellensége. Így az a nyomorult, aki lopott, a társadalom ellenségéként nem érdemelt emberi bánásmódot.

– Összefoglalná a véleményét?

– Tény, ha a börtön próbálja is lebontani a személyiséget, felnőttek esetében, különösen ha az illető erkölcsi elhivatottsága nagy, ha abban a tudatban él, hogy neki van igaza, e belső tartás folytán megmaradhat az, aki volt. A másik variáció, hogy egyre gyűlik, gyűlik benne a harag, a bosszúvágy. A harag megjelenhet a politikai elítélteknél is, csak differenciáltabb formában. Azt gondolhatja, hogy ez próbatétel volt, s ha ő ezt megállta, akkor előbb-utóbb lehetősége lesz arra, hogy bosszút álljon, ami Rákosi esetében is megtörtént.

– Tudtommal senkin nem állt bosszút!

– Nem személy szerinti bosszúra kell csupán gondolni, hanem „osztálybosszúra”, ami a kitelepítésektől kezdve számos intézkedésben tetten érhető, még ha ezeknek ideológiai okai is voltak.

– Amikor Rákosi 1940-ben Moszkvában rádöbbsen, hogy likvidálták a magyar pártot, fogadkozott: ez Magyarországon nem ismétlődhet meg.

– Aztán elkapta a hatalomgyakorlók pszichózisa, hogy a gyanakvás, a félelem légkörének a fenntartásához ellenségeket kell teremteni. Ez a börtönre is jellemző! A hatalomgyakorlás legkorlátlanabb, legdiktatórikusabb formája az állandó bűnbak-állítás, a szüntelen megfélemlítettség, ami nagyon erős ellenőrzési lehetőséget nyújt a hatalom számára.

– Börtönélet és szerepjátszás milyen összefüggésben van? Kértem, mert *azt hiszem, Rákosi nagy színész volt*. Mintha a börtön tökéletessé tette volna amúgy is jó alkalmazkodóképességét.

– A szerepjátszásra tökéletesen megtanít a börtön. Mert mi történik ott benn? Álságosan arról beszélünk, hogy a börtön segít visszavezetni az egyént a társadalomba. Ehelyett pont az ellenkezőjét csinálja. Az ember vagy a börtön belső világához alkalmazkodik, vagy megtartja társadalmi adaptív képességét, személyiségét, akkor viszont eltapossák a börtönben. A börtön valóságidegen, a személyes mozgásra lehetőséget nem adó tökéletes diktatúra, ahol jó gyerekként kell viselkedni. Az elítéltek megtanulják, hogyan lehet ebben a rendszerben élni, hogyan kell kielégíteni a személyzet igényeit. Teszi ezt azért is, hogy némi szabadságot megőrizhessen. Azt hiszem, hogy az írnokok azok, akik általában a legodaadóbban szolgálják ki ezeket a várakozásokat. Meg kell tanulni a börtönben, hogy azt mutassa, hogy ő jó elítélt, mert csak így tud valamennyi szabadsághoz jutni. A szerepjátszásra kiválóan felkészít a börtön. A grafológia nem egzakt tudomány. Amikor viszont nem a jellemrajzkészítés az elsődleges feladat, hanem a különböző életkorokban készült írásminták összehasonlítása, akkor a grafológia egyértelműen hasznos lehet. Kérésemre Beiczner Éva elemezte RM 1926-tól 1958-ig terjedő harmincegy évének írásmintáit. Bizonyos támpontot az ő vizsgálata is ad arra nézve, mit változtathatott a börtön Rákosin. Bevezetésül legalább az aláírását lássuk:

Moszkva, 1957. január 14.

Kommunista üdvölettel

Rákosi László

Ez a kézírás kellemes, harmonikus, látszólag kiegyensúlyozott és kissé nőies. Az elemző szerint sokkal kevésbé magabiztos, mint ahogy azt kifelé láttatja. „Amennyire ügyel a kézírás formájára, az ékezetek felrakására, annyira felületes a fogalmazásban.” (Képzavarok, pongyolaságok, egymáshoz nem illő kifejezések stb.) „A figyelmes elrendezettség... kényszeres rendtartásra, pedantériára mutat.” Az, hogy a formát hangsúlyozva, a szép kivitelezésre törekedve írt, azt is kifejezi, hogy önmagáról a valóságtól eltérő képet kívánt adni. Van, aki ezt az ösztönös hazugság megnyilvánulásának tartja. A saját személyét kiemelő, a szövegírásnál nagyobb méretű névalírás megerősíti, hogy Rákosinak nem volt kellő önkritikája.

A három évtized alatt több-kevesebb gondossággal készült írások láttán „az első benyomás, hogy szinte megállt az idő: az írásformában, a ritmusban szinte alig észlelünk különbséget... Aki évtizedeken át ugyanazt a formát választja, s kézírásában változás, fejlődés nem mutatkozik, az megreked egy fiatalabb kori szinten”. Hasonló eredményt adott a Rákosival készült (az előző kötetben közölt) Rorschach-teszt is.

Nincs tehát alapja azt állítani, hogy Rákosit a börtön tette olyanná, amilyen lett, inkább csak módosított, „finomított” rajta. Ő talán elhalasztott lehetőségként emlékezett rá. Legalábbis Farkas Vladimír úgy tudja, amikor Juhász László 1950-ben ávéhás főosztályvezetőként Rákosinál járt a szokásos bemutatkozáson, Rákosi arra hívta fel a figyelmét, hogy ne nyelveket tanuljon, hanem az elméletet, mert ha ő a börtönben a nyelvek helyett az elmélettel foglalkozott volna, akkor a nemzetközi munkásmozgalomban Sztálin után ő lenne a második ember!

De bárhonnan nézzük is, Rákosit végső formába nem a börtön, hanem a hatalom öntötte. Ez emelte ki, tette markánsabbá személyiségi vonásait. A gyöngeségeket a hatalomnál jobban semmi sem fejleszti. Aztán, ahogy a hatalom mind korlátlanabbá és követelődőbbé vált, úgy tette őt önmagával szemben egyre igénytelenebbé.

4. „ITT NEM TETSIK PRÍMÁS LENNI!”

„És most majd jön az egyház! *Megfogjuk az egyház heréjét! Megmarkoljuk!*” – mondta RM 1948 tavaszán dr. Feri Sándornak.

A kommunista irányítású politikai rendőrség az első pillanattól fokozott figyelemmel kísérte az egyház lépéseit; 1946 tavaszán létrehozták az egyházi csoportot is. De 1947-ben még a Hercegprímási Hivatal is kémkedett az MKP után. Ám amit ők megtudtak, azt Péter Gáborék visszalopták. Felhívták a hívek figyelmét: senkit ne tévesszen meg „a magyar nemzet párta” elnevezés, vagy az, hogy az Internacionálé helyett a Himnusz és a Szózatot éneklék falun, hogy a „Szabadság!” helyett az „Adjon isten!”-t használják. A kommunista falujáróktól is óvnak: „Minden harang-, templom- és a fazékJavítást halhatatlan lélekkel vásárolunk meg.” Kifogásolják RM gyakori keresztapaságát: „Tudnunk kell, hogy *a keresztvizetlen kommunista vezér keresztapa* – fából vaskarika; az elfogadó pedig tudatlan vagy gyáva.”

Előkelő helyet foglalt el az RM figyelmét élvezők sorában a vele egy évben, egy jegyben – 1892. március 19-én – született Mindszenty József. A hercegprímás nem akármilyen ellenfél volt. Szigorú aszkétaként tartották számon, zalaegerszegi plébániáját akkori nevére (Pehm József) utalva pehmináriumnak, őt magát erélyessége miatt is *Zalai Lámának* nevezték.

RM szinte személyes ellenfelének tekintette, mert fölismerte a kommunisták távlati célját, s szinte minden lépésüket kritizálta. 1945. augusztus 16-án nevezte őt ki hercegprímássá az a XII. Pius, aki másfél évvel korábban Horthyék és Serédi Justinián bíboros véleménye ellenére csinált Mindszentyből veszprémi püspököt. (Horthyék Mindszenty királypártiságát kifogásolták, Serédi pedig „műveltségének hiányosságai, türelmetlensége és ridegsége”, és az egyházkormányzati felelősséghez szükséges rugalmasság hiánya miatt nem támogatta a kinevezést. Ha megkérdezik Rákosiékat, ők is azt mondták volna, hogy nem kell olyan főpap, aki nem partner még a földreformban sem, amit rablásnak minősített.) A pápát politikai megfontolások is vezethették, amikor antikommunista s lehetőség szerint náciellenes főpapokat állított a „keleti egyházak” élére. Bizonyos fokig érthető volt tehát, hogy RM Mindszentyben azokat az elveket látta megtestesülni, amelyeket megvetett, azt az államrendet, amely börtönbe zárta. „A szenvedélyes és személyes gyűlölet és bosszúvágy néha annyira eluralkodott rajta – írta naplójában a katolikus politikus, Barankovics István –, hogy magabiztos fölényéből kiesett, s önuralmát veszítve, dühödt szitkokban és nevetséges rágalmakban tört ki.”

Kinevezése után Mindszenty „homo regiusnak”, vagyis a király megbízottjának tekintette magát, s nyomban kifejezte hűségét Habsburg Ottó iránt. „Mély hódolatomat jelentem örökös királyunknak, mint a Szentséges Atyától legkegyesebben kinevezett esztergomi érsek, mint az ország prímása, ezzel *a ténylegesen államfőtlen ország első közjogi méltósága*” – írta Habsburg Ottónak 1945. szeptember 22-én.

Október 18-i választási pásztorlevelében a kereszténydemokrácia mellett tett hitet, mondván: keresztény választó nem adhatja szavazatát olyan irányzatra, mely erőszakos uralmat akar. Egy hónappal később, Imrédy Béla 1938–39-es, szélsőjobboldali miniszterelnök halálra ítélésének napján Mindszenty levelet intézett Tildy Zoltán miniszterelnökhöz, amelyben tiltakozott a népbíróságok ítélkezési gyakorlata ellen: „A történelem arra figyelmeztet, hogy a bíróságok olyatén ítélkezése, amit nem fedez a nemzeti követelmény, mindig szakadékot jelentett a nemzet és a hatalom gyakorlói között, amely szakadék pedig kivétel nélkül válságos időknek volt

előhírnöke.” 1945 karácsonyán szót emelt a csendőrök nyugdíjának az elvonása ellen. „Válaszul” Péter Gáborék nyomozni kezdtek utána, s kihallgattak két volt rendőrt, hogy annak idején a nyilasok miért tartóztatták le a püspököt. Kiderült, hogy nem baloldali magatartása miatt, hanem azért, mert nem engedte a püspöki palotába beszállásolni a menekülő nyilasokat. Továbbá, mert „püspöki palotámban 1800 pár inget és alsónadrágot, százezer pengő összevásárolt új fehérneműt” találtak felhalmozva. A soproni internálásból, 1945. március 19-én azt írta a nyilas „országgyűlés” elnökének: „*Utalnom kell arra, milyen irodalmi és hitszónoki működést fejtettem ki évtizedeken keresztül éppen a bolsevizmus istentelen és nemzetgyilkos működésével szemben.*”

1946. december 16-án Arthur Schoenfeld amerikai követnek így írt: „Magyarországon nincs demokrácia, de létezik marxista rendőrség, marxista sajtó, börtönök, koncentrációs táborok. Szovjet állampolgárok (Rákosi, Rajk, Gerő, Révai) uralkodnak a párt bíróságainak eszközeivel a magyar nép felett... Kérem Anglia és az USA, a szabadság és igazság védelmezőinek a segítségét, hogy ennek a rettenetes elnyomásnak és romlottságnak vége legyen, és a szegény magyar nép a keresztény-európai kultúrán nevelkedett népek családjának tagja maradjon.”

Schoenfeld azzal továbbította a keserű sorokat Washingtonba: „Nem tekintve azt a veszélyt, amelynek Mindszenty bíboros kitette magát e levelek megírásával, úgy vélem, ezek ékes bizonyítékát adják annak, hogy a hercegrímás nem ismeri a diplomáciai tevékenység szabályait és szokásait... kétségkívül bátor kiállása azon a meggyőződésen alapul, hogy a közeljövőben háború tör ki a Szovjetunió és a nyugati hatalmak között.”

1945. december 20-án „több mint 900 éven át állandóan gyakorolt közjogi tisztéből folyólag óvást” emelt a „köztársaság behozatala” ellen, a köztársaság kikiáltása után pedig csak a püspöki kar tartotta vissza attól, hogy nyilvánosan elítélje az államformaváltást.

1947 tavaszán pásztorlevélben hívta fel a híveket, hogy tiltakozzanak a fakultatív vallásoktatás bevezetése ellen. Sokan szót fogadtak. 1947 nyarán Mindszenty részt vett az ottawai Mária-kongresszuson, hazatérése után pedig a Boldogasszony Évének nyilvánította 1947–1948-at. Az 1947-es választások előtt bizalmas körlevélben utasította a papságot, hogy híveik az ellenzéki pártokat támogassák. Amint Gergely Jenő és Izsák Lajos írja: „Helyzetünket és benne saját személyét messze túlértékelve azt hitte, hogy Magyarországon dől el a »kereszténység és a bolsevizmus« világméretű küzdelme.” Ezzel indokolta, hogy a „megalkuvás, a kompromisszum helyett a tanúságtételt” választotta. Nagyhitű ember volt, aki szenvedélyesen tudott valami ellen is élni, nemcsak valamiért.

1947. november 8.: az MKP PB bizottságot küld ki a katolikus egyház működésének vizsgálatára, a tennivalók meghatározására. (A bizottság tagja: RM, Gerő, Rajk, Révai, Horváth Márton.) Szándékukat sejteti, hogy előre megbízták Rajkot, „nézze meg, hogy lehetne az *Új Embert végleg betiltani*, illetve kommunista vezetővel másik katolikus lapot indítani”.

Rákosiék nemcsak a katolikus hetilap metamorfózisát tudták így elképzelni. Barankovics Istvánnak a Mindszenty-per után azt állította RM: „Egyre többen követelik tőlem, hogy egy Rómától független, katolikus egyház szervezkedését engedjem meg és támogassam.”

1948. január 9.: RM azt írta Farkas Mihálynak Moszkvába, hogy az egyházat is kezdik sarokba szorítani. Mindszentyék tárgyalási elképzeléseivel kapcsolatban pedig: „*A holnapi pártkonferencián erőteljesen oda fogunk sózni nekik.*” Szekfü Gyula felvetette Rákosinak: mivel Mindszenty „nem ismeri el az új magyar államformát, nem lehetne ...magas állásának megfelelő teljes tisztelettel a határon áttenni”? Az ötlet megtetszett Rákosinak. Barankovics is említi a

naplójában, hogy RM előnyben részesített volna egy „fájdalommentesebb” megoldást (ez az ő kifejezése) a bíboros kikapcsolására. Többször mondta: „Mindenáron mártír akar lenni, de nem teszem meg neki ezt a szívességet, hogy mártírt csináljak belőle.” Máskor: „Többet ér nekem egy erkölcsi halott az önök oldalán, mint egy mártír.”

1948. február 7.: RM, illetve Czapik Gyula egri érsek vezetésével az MKP és a katolikus egyház – „*a konkurens vállalat*” (RM) – tárgyalásait Péter Gáborék titokban magnóra vették. A sok vitás kérdés helyett RM (és Révai) leragadtak Habsburg Ottó fantáziakirálysága körül. Az előző kötetben ismertetett jegyzőkönyvnek itt csak néhány fordulatát idézem fel:

RM Czapik szemére vetette, hogy Mindszenty Kanadában (Habsburg) Ottó főherceggel tárgyalt. „Minden részletről tudunk, még fényképek is voltak. Ismerjük a leveleket, amelyeket hosszú ideig a magyar királyi kormányhoz intézett a köztársaság kikiáltása után is.”

Cz: Hát azt hiszik az urak, hogy ma Magyarországon valaki királyságot akar csinálni? (Nevetnek.) Ha valaki Ottóval beszélni mer, az mindjárt királyságot akar? Ebben a tekintetben ne tessék összeesküvést feltételezni, ez nem jelent semmit.

RM kifogásolja, hogy a hercegprímás nem veszi fel a fizetését.

Cz: Nem vette fel akkor sem, amikor nem volt köztársaság!

RM: Ez rezisztencia. Mindszenty ugyan kapott háromszáz hold földet, mint ellenálló, de a levelezése a fasiszta hatóságokkal minden csak nem egy ellenálló levelezése. Ha mi 1945 márciusában követeltük volna az egyház és az állam szétválasztását, elérhettük volna ennek kimondását egy mukkanás nélkül. De egy vagy öt év múlva felmerült volna a vád, hogy az elalélt egyházon erőszakot követtünk el, mi már akkor a nehezebb utat választottuk.

1948. február 19.: A szovjet–magyar szerződés aláírása alkalmából Moszkvában tartózkodó RM külön megbeszélésén közli Szuszlovval: „Egyelőre nem lépünk fel nyíltan az egyház ellen, de ha ők háborút indítanak ellenünk, találunk majd jó pszichiátereket, akik örülnek nyilvánítják Mindszentyt.”

1948. március 22.: RM jelentette Moszkvának a katolikus egyházzal: „Elérjük, hogy szakadás következzen be náluk a demokráciával kapcsolatos állásfoglalást illetően, és azután megvalósítjuk követeléseinket, főleg az iskolák államosítását.”

1948. április 15., PB: „Ki kell dolgozni egy kampánytervezetet a katolikus egyház elleni harcra.”

1948. április 16.: A folytatódó titkos tanácskozáson RM Czapiknak: Március 18-án Mindszenty keresztülítette, hogy exkommunikálhassa a kommunistákat és a szocialistákat. Ez hadüzenet! *A demokráciát mocskokráciának nevezi.* (Esznek, isznak, zajonganak.) Mindig némi bánattal vettem észre, hogy az egyház leghivatottabb vezetői nem találtak semmi kivetnivalót abban, hogy Mindszenty elment Kanadába, állítólag egyházi célokra, és ottlétét arra használta fel, hogy megbeszélje Ottóval, hogy állítsák vissza Magyarországon a királyságot.

Révai: Nem tudják valamilyen módon rábírní a püspök urat, megakadályozni abban, hogy mindent tönkretegyen?

Cz: Ugyanilyen joggal kérhetik, hogy a Holdat változtassam meg útjában.

1948. május 11.: Lemondatták Ravasz László 1921-ben választott református püspököt, utóda a korábbi államtitkár, Bereczky Albert.

1948. május 12.: Az ÁVO összeállított a hercegprímás leveleiből egy 49 oldalas jelentést. Péter Gábor kísérelése: „Rákosi elvtárs, aláhúztam azokat a sorokat, aminek alapján (amikor az ideje elérkezik) büntetőjogilag el lehet járni Mindszenty ellen.”

George W. Herald, az International News Service tudósítója 1948. június 21-én beszélgetett a primással az iskolahelyzetről. Az újságíró elmondta Mindszentynek, hogy Franciaországban a katolikus iskolák nem kapnak állami támogatást, Svédországban nincs egyházi iskola, illetve ha van, azt ők tartják fenn, s a református és evangélikus egyházakkal kötött megegyezés Magyarországon is meghagy több egyházi iskolát. Mindszenty azt felelte, hogy őket nem érdekli, mit tesznek a többi egyházzal, a katolikus egyház nem alkuszik. Ők nemcsak a középiskolákat, hanem az elemi iskolákat is akarják, mert a gyermek lelke azokban formálódik.

„Eminenciád a nyugati kultúra magyarországi előőrsének tartja magát?” „Erre a kérdésre nem felelhetek, mert talán ezért is hazaárulónak neveznék.” Kifejtette, hogy a katolikus egyház minden materializmus ellen harcol: a náciizmus ellen is, és a kommunizmus ellen is.

1948. június 3.: Rákosiéknek kapóra jött, hogy Pócspetriben az iskolák államosítása elleni agálás dulakodásba, majd halálos balesetbe torkollott. Ahelyett, hogy hírül adták volna a történeteket, 5-én a Szabad Nép még arról értekezett, hogy a katolikus egyházzal folytatandó tárgyalások késnek, mert Mindszenty nem akarja elismerni a Magyar Köztársaságot, a földreformot és az államosításokat. Aztán 6-án, vasárnap Révai vezércikkében azt írta: „*Mindszenty vetése Pócspetrin kikelt.*” A kiadott közlemény szerint „csütörtökön este 9 óra körül a községháza udvarán véres rendbontásra került sor, melynek egy halálos áldozata van. 28 személyt vettek eddig őrizetbe”. (A közlemény kiemeli, hogy az áldozat római katolikus.) Ortutay Gyula vallás- és közoktatásügyi miniszter nyílt levélben figyelmeztette Mindszentyt: állítson le minden demokrácia elleni agitációt. A Szabad Nép az ítélet előtt megállapította: „Vér tapad a fekete reakció kezéhez” (riport). Alcím: „A pócspetri plébános által felizgatott tömeg tüntetésén egy volt horthysta zászlós meggyilkolta Takács Gábor rendőr őrzetöt”. A közelgő MDP kongresszusi jelszavai között a hetedik: „*Le a fekete reakcióval!*” A következő napon a katolikus plébánosok nyilvánosan elítélik pócspetri kollégájuk cselekedetét. Amikor pedig Mindszenty azt válaszolta Ortutaynak, hogy nem tudott az ügyről, a Szabad Nép Pilátushoz hasonlította a bíborost. Hírül adták, hogy a statáriális tárgyalás egy héttel az eset után, csütörtökön lesz Budapesten.

1948. június 9. (még mindig az ítélet előtt): „A pócspetri gyilkosok elrettentő megbüntetését követeli az egész magyar társadalom.” Háromhasábos cím: „Asztalos János plébános erkölcstelen magánéletéről, népnéző magatartásáról és a gyilkosság előkészítéséről vallanak a tanúk.” Alcímek: „1200-1400 forint volt a plébános italszámlája. Édességre 8-900 forintot költött egy hónapban.”

1948. június 10. (az ítélet előtt): „Beismerte bűnét a pócspetri plébános.” „Asztalos plébános felbujtására cselekedtem – mondja a gyilkos. Éhesen, rongyosan, nyomorban tartva éltek a 160 holdas birtokos pap elnyomatása alatt Pócspetri szegényparasztoi.”

1948. június 11.: „A pócspetri plébános beismerte, izgatására történt a gyilkosság. Egyházi felettes hatóságainak parancsára folytatta uszítását.” „Megkezdődött a statáriális tárgyalás a Markó utcában.” A pap és a zászlós jelleméről megállapították az orvos szakértők (?), hogy mindkettőjük alapvonása a gyávaság.

1948. június 12.: „Halálra ítélték és felakasztották a pócspetri rendőrgyilkost.” „Asztalos János plébános halálbüntetését a köztársasági elnök kegyelemből életfogytiglani fegyházbüntetésre változtatta át.” (A kivégzettet és az elítélt plébánost 1990-ben felmentették a vádak alól.)

Az ugyancsak június 12-én nyilvánosságra hozott körlevél közölte, hogy akik az államosítási törvényre szavaznak vagy annak végrehajtásában közreműködnek, magukra vonják a kiátkozást.

1948. június 15.: Az Országgyűlés elé kerül a felekezeti iskolák államosításáról szóló törvényjavaslat, s azt a parlament 230:63 arányban jóváhagyta. Rákosiék oly elszántak, s annyira „fokozzák a helyzetet”, hogy mozgósítják a hadsereget. (Bő év múltán az az egyik vádpont Pálffy György tábornok ellen, hogy „a katonai puccs érdekében” az iskolák államosításakor próbamozgósítást rendelt el.) Az államosítás után az MDP (az ÁVO) még inkább hadiállapotba került a bíborossal, az egyházzal. A Szabad Nép legalább kéthetente közölte a primást támadó cikkeit.

1948. július 25.: Mindszenty levélben tájékoztatja a pápát 225 pap és szerzetes fogságba vetéséről és elítéléséről; 24 papot és szerzetest az egyházi iskolák védelme miatt tartóztattak le.

1948. július 31., RM beszámolója a KV-ülésen: „A reakció nálunk júniusban egy igen komoly vereséget szenvedett. Amennyiben a felekezeti iskolákat kivettük a reakció kezéből és ezzel *a reakciós szentháromságon, ami a papból, jegyzőből, tanítóból állt*, komoly rést ütöttünk.” RM megemlítette, hogy a jóindulatú katolikusok folyton attól félnek, hogy Mindszentyt egy szép napon lefogjuk, „azt szoktam hangoztatni, hogy a jó politika nemcsak barátait választja meg gondosan, hanem ellenségeit is, és ha nekünk módunk van egy ilyen buta, elvakult embert ellenségként megkapni, akkor pontosan őrizkednünk kell attól, hogy elvegyük őt, mert ez nekünk óriási segítséget nyújt”. Rögtön ezután kijelentette: „Legyünk tudatában annak, hogy az osztályharc most erősödni fog... Mindenki érzi idehaza is, hogy most kezdünk lendületbe jönni.”

1948. augusztus 10., ÁVO-jelentés: Visszatartották Mindszenty útlevelét, nem tudott Kölnbe elutazni. Bizonyíték nélküli megállapítás: „élénkül a legitimista szervezkedés”. Mindszenty három püspök előtt megállapította, az egyház elvesztette tömegbefolyásának jelentős részét.

1948. augusztus 1., Magyar Nemzet: „Politikus vagy főpap?”

1948. augusztus 2., Független Magyarország: „Nem Krisztus az, aki Mindszenty főpapból beszél.”

1948. augusztus 3., Szabad Nép: „az imperializmus ügynöke”.

1948. augusztus 16., Le Monde: Mindszentyt nem engedték kiutazni a kölni dóm fennállása hétszázadik évfordulójának ünnepségeire.

1948. augusztus 20.: A körmenetet Münnich Ferenc budapesti rendőrkapitány a hagyományos útvonal helyett csak a Várban engedélyezte volna, ha Mindszenty elfogadja. A Szabad Nép azt írta: „Egyházi elhatározás folytán a Szent István-napi körmenet helyett az idén csak misék lesznek.” S augusztus 20-án százhatvanöt ávéhás járta a templomokat, és a fontosabb misékről percnyi pontosságú jelentés készült.

1948. augusztus 26.: A Courrier de Genève Rákosiékhoz is eljutott számában Rajkot nevezi a katolikus egyház legnagyobb ellenségének (még tíz napig belügyminiszter – P. Á.), aki Moszkvába utazott a politikai irodával megtárgyalni a „Mindszenty leveréséhez szükséges eljárásokat”. A lap szerint a kardinális kiátkozta a kormány több tagját, akik az üldözés súlyos

tetteiért bűnösök voltak. „A »Pusztá csillaga«, ahogy majdnem mindenütt hívják a prímást, a valóságban a szabad Magyarország koronázatlan királya lett.”

1948. szeptember 8.: A szombathelyi püspök erre a napra tanítási szünetet kért Zalaegerszegen Ortutay Gyula kultuszminisztertől, hogy a tanulók részt vehessenek a zalaegerszegi Mária-kongresszuson. Alexits György államtitkár megadta az engedélyt, ám amikor rájöttek, hogy Mindszenty rendezte Mária-napról van szó, Alexitset leváltották. A vizsgálat megállapította, hogy Ortutay, a miniszter nem elég következetes politikailag, de adminisztratív téren sem, fontos döntések idején vagy beteget jelent, vagy üdül. „A párt bizalmi emberének tünteti fel magát, és sokszor indokolatlanul Rákosi és Révai elvtársakra hivatkozik... A Vallási és Közoktatásügyi Minisztériumban sok a reakciós góc.”

1948. szeptember 9., ÁVH-jelentés: Czapik Gyula egri érsek arról beszél, hogy este nyolckor megbeszélése lesz Rákosi Mátyással, annak a lakásán, Barankovics jelenlétében. Kíváncsi, milyen konkrétumokat fog kapni Rákositól.

1948. szeptember 14., ÁVH-jelentés „Mindszenty celldömölki útjáról”: A szeptember 8–12. közötti celldömölki Mária-napokon körülbelül tízezen szottak részt venni. A „8-i zalaegerszegi események után” járványos agyhártyagyulladásra hivatkozva visszavonták az engedélyt. Az egyház ezt nem vette tudomásul, „csak a rendőrség és a jól megszervezett agitációs munka hiúsíthatta meg a gyűlést”. Háromszáznolcvan rendőrt vezényeltek a helyszínre, szesztilalmat rendeltek el, rövidebb vonatokat járatnak Celldömölkre, plakátokat raktak ki, hogy járvány miatt a lakóhelyét senki ne hagyja el, s megtiltották a tömeges elszállásolást, a városban csak bejelentőlappal lehetett közlekedni. Ennek ellenére vasárnapra virradóra több ezer ember érkezett. A vidékieket a rendőrség távozásra szólította fel. A templomban körülbelül négyezren lehettek.

Lányok panaszkodtak, hogy „szuronnyal zavartak, kergettek bennünket vissza”. Állítólag egy rendőr könnyfakasztó bombát használt. „Mindszenty a templomban elmondott beszéde után elhagyta a várost. Távozásával teljessé vált a reakció veresége. Rémhírt is terjesztettek a rendőrök és az agitátorok, hogy a városi kórházban mindenkit meztelenre vetkőztetnek és fertőtlenítenek a járvány miatt. *Hibás rémhír volt, hogy aki Celldömölkre érkezik, Szibériába viszik.*” „Midőn Mindszenty elhagyta a templomot, a tömeg kiáramlott. Egy dzsip és két nagy rendőrségi kocsi behajtott a tömegbe. Ez helytelen volt. Az egyik dzsip majdnem elgázolta Mindszentyt.”

1948. szeptember 14.: Velics László római követ rejteltáviratban kérdezi: igaz-e, hogy Czapik Gyula egri érsek a közeljövőben Rómába érkezik, s valamiféle kormányüzenetet vagy proposíciót hoz-e? Gerő válasza: Czapik semmiféle megbízást nem kapott a kormánytól, utazását bejelentette. Követ úr próbálja megtudni, kivel mit tárgyal. Magatartásunk vele szemben udvarias.

1948. szeptember 25., ÁVH-jelentés: A Paris Presse Rákosi Mátyásról megállapítja, hogy nem törekszik látványos előnyökre, mégis az ő szavára hallgat az ország. Rendkívül okos, hat nyelven beszélő politikus... Méltó társa a napi 18 órát dolgozó Gerőnek, aki a hidak és vasutak újjáépítője.

1948. szeptember 29., Szabad Nép az egyházi iskolák államosítását elutasító evangélikus püspök valutabűnperéről: „Tízezreket sikkasztott, százezrekkel károsította meg a magyar államot Ordas Lajos.” (Bár az állam harminc százalék pluszt adott egyházi támogatásként a beváltott valuta

után, a körülbelül kétszeres feketepiaci árfolyam nagy vonzerő volt. Böhm szerint Vas Zoltán, Szakasits és mindenki feketén értékesítette külföldi valutamaradékait. Ellentétben a különféle egyházi szervezetekkel, a Joint dollár helyett személykocsikat küldött a zsidó hitközségeknek eladásra.) Rákosiék a két évre ítélt evangélikus püspök perével az egyházaknak, Mindszentynek üzentek.

1948. szeptember 29.: RM háromhetes szabadság után *hazatér a SZU-ból*, s szinte azonnal találkozik Czapik Gyulával – este kilenckor, a saját lakásán Barankovics István és Kádár János jelenlétében. „Czapik mérges, hogy nem tudja megértetni a kommunistákkal, hogy a katolikus egyház nem olyan, mint a protestáns egyház, döntő szava van Rómának.” (ÁVH)

1948. október 7.: A kormány és a protestáns egyházak egyezsége.

1948. október 14., ÁVH-jelentés: 13-án Czapik Gyulát Esztergomban Mindszenty azzal vádolta, hogy megbontotta a katolicizmus egységét. A bíboros kérte Czapikot, hogy szakítsa meg a kapcsolatot Barankovicsal, de a püspök ezt visszautasította. (Azt hihetnénk, lehallgatták az érseki helynökséget. De amint azt Farkas Vladimír is megerősítette, erre semmi szükség nem volt, mert az ÁVH beépült Mindszenty környezetébe.)

1948. október 14.: A titkárság üléséről hiányzott RM, s emiatt nem döntöttek a katolikus egyházzal szembeni magatartás kérdéseiről.

1948. október: Velics jelzi Rómából: a Vatikán apostoli vizitátort óhajt Magyarországra küldeni, hogy túljusson a holtponton a Vatikán–magyar viszony. Október 22-i válasz: amíg a Vatikán azonosítja magát Mindszenty működésével, amit az Osservatore Romano és a Vatikáni Rádió is közölt, nincs alap a tárgyalásokra, addig vízum nem adható ki. A vatikáni küldött beengedésének feltétele, hogy cáfoltassék az említett Osservatore Romano-cikk.

1948. október 30.: A Heves megyei titkár tájékoztatta Rákosit, hogy a Rómából hazaérkező Czapik elmondta a miskolci minorita rendfőnököknek, hogy a pápa „letolta”, mert nem állt Mindszenty mellett. *Róma szerint „rövid idő kérdése, hogy a szovjet rendszer megbukik, és akkor övék a győzelem”*. Egy pap azt mondta: „Rákosi elvtárs közvetlen környezetében van valaki, aki Mindszentyt állandóan tájékoztatja a belső dolgokról.” Lehet, hogy ez csak nagyképűsködés – tette hozzá a megyei titkár.

1948. október 30., Szabad Nép: „Mindszenty a magyarországi ellenforradalmi erők vezetője lett.”

1948. november 9., ÁVH-jelentés dr. Vető Lajos evangélikus lelkésről. RM továbbküldte Révainak és Farkasnak azzal, hogy: „Vető megválasztása mellett kell dolgozni. R.” Farkas hatalmas nyilat húzott a „megválasztása mellett”-hez, és odaírta: „Helyeslem.” (Püspökké választották.)

1948. november 11-én a cs.-i evangélikus pap felfed egy „egyházon belüli összeesküvést” (a cinkotai lelkész szinte mindennap kap amerikai csomagot). A levél RM kezébe jut, szignálja Kádárnak, Farkasnak, Révainak, és ráírja: „*Le kell figyelni, s ha van kilátás anyagra, lecsapni rájuk*.” A sajtóban fel kell vetni a szekták és az egyházi jótékonykodás, plusz az USA kémkedés kérdését.”

1948. november 13.: Rejtjeltávirat Rómából Rajknak: A Vatikán „hosszabb idő óta nagy aggodással nézi a magyarországi katolikus egyház és állam közötti viszonyt, és sok panasz érkezik hozzá, melyek közül felsorolta a földbirtokreform helyenként önkényes végrehajtását, katolikus egyházi hetilapok nehézségeit, katolikus egyletek felosztatását, templomon belüli

szentbeszédék ellenőrzését, templomon kívüli körmenetek, zarándoklatok betiltását vagy megnehezítését, például vasúti kedvezmények megtagadását, hangszórók felszerelésének tilalma stb. által, iskolák államosítását, minek következtében háromezer szerzetes állást veszített, végül azt a hírközlést, hogy állítólag hatvan katolikus pap volna letartóztatásban”.

1948. november 17.: Rajk ragaszkodik ahhoz, hogy a Vatikán valamilyen formában dementálja, hogy azonosítja magát Mindszenty egész működésével, és megállapítja, hogy „a felsorolt panaszok azonban minden alap nélküliek. Éppen ezért a való helyzetnek az felel meg, ha a visitátor látogatásának célja Mindszenty állam- és demokráciaellenes, sőt tárgyilagos hívők, katolikus körök szerint is egyházának ártó magatartásának kivizsgálása lenne”.

1948. november 17.: Mindszenty elutasította a vádat, hogy a földreform ellen volt: „csak a kiosztás módozata felett” gyakorolt bírálatot; az egyház üdvözölte a földhöz jutottakat.

Az egyházellenességnek különös megnyilvánulásai is voltak. 1948 novemberében fogadalmi templomi szereplésre Szegedre érkezett a bécsi Szent István Dóm gyermekkórusa. A pártbizottság a népi kollégiumban szállásolta el, majd a Szabad Nép-matinén léptette fel őket. Agitátoraik bejelentették, hogy a kórus nem akarja, hogy az egyház üzleteljen a látogatásukból. Ugyanakkor a templomi hangverseny jegyéből kétszáz hamis példányt nyomtattak, s ezeket visszaváltva jelentették, hogy az egyház megkárosításával szerzett összeget „a francia bányászok vagy a görög szabadságharcosok segélyalapjára kívánják befizetni”.

A hatóságok nem engedték közzétenni Mindszenty 1948. november 18-i pásztorlevelét, ezért másodtitkára egy példánnyal Nyugatra szökött, s eljuttatta az Amerika Hangjának. November 19-én letartóztatták dr. Zakar András primási titkárt. (A nyomtatott ávéhás űrlap „Szellemi műveltsége” kérdésére „doktor” a felelet.) Letartóztatása napján dr. Zakar „a hercegprimás kezébe tett” esküre hivatkozva nem hajlandó nyilatkozni az amerikai követség titkárával folytatott beszélgetéséről.

Mindszenty – titkára letartóztatásának napján – kiadta minden eshetőséggel számoló utolsó pásztorlevelét: „Nem kívánom, hogy személyem miatt egyetlen hívő is kenyerét veszítse. Ha a katolikus hívek ellenem tiltakozó íveket aláírnak, abban a tudatban tehetik, hogy ezt nem szabad elhatározásukból teszik. Imádkozzunk szeretett Egyházunkért és édes magyar hazánkért.”

1948. november 22., ÁVH, Esztergom, püspöki konferencia: Zakar letartóztatásával kapcsolatban Mindszenty kijelentette, lelkiismerete nem engedi, hogy miatta szenvedjenek az emberek, ezért mindenkit felment a titoktartás alól. Drahos János vikárius a papság tekintélyes tagjai nevében kérte Czapikot, beszélje rá a primást, vonuljon vissza az ügyek intézésétől. Ha pedig a kormány nem akar megegyezni, akkor lépjen újra előre, addig maradjon háttérben. (A fejléc és aláírás nélküli szövegekről csak az árulja el, hogy ÁVH-jelentés, hogy Péter Gábor az inséges időkben is ragaszkodott a merített papírokhoz és a megjegyzéseknek helyet hagyó rendkívül széles első margóhoz.)

1948. november 22.: Miután a főpap mindenkit felmentett a titoktartás alól, Zakar András azt vallotta: Mindszenty kérte Schoenfeldtől, hogy amerikai megszálló csapatok jöjjenek Magyarországra. A titkár szerint a hercegprimás kapcsolata az amerikaiakkal „súlyosan sérti a magyar demokrácia érdekeit, és a jelenlegi rendszer megdöntésére irányultak”. Mindszenty kérdésére Chapin amerikai követ azt felelte, hogy lehetséges a háború közeli kitörése. A hercegprimás kérte az amerikai követet, hogy a szent koronát ne adják vissza, jobb lenne Rómába szállítani.

Cetli: „Szeretném, ha Rákosi elvtárs megbeszélne velem, milyen irányban és mennyire menjek tovább. 1948. XI. 22. Péter.”

1948. november 23., Zakar-jegyzőkönyv: „Magasabbik iskolai képzettsége: doktor.” Kivételesen rá van írva: „Felvette: Dékán István.”

1948. november 24., ÁVH: Czapik Gyula egri érsek kijelentette: „...úgy fog járni, mint általában a közvetítők szoktak, mindkét fél fog ütni rajta egyet.” Felvetődött a konferencián az is, hogy hívják Rómába a prímást, és onnan ne eresszék vissza. Czapik Rákosi szombati nagy beszédében komoly kirohanásokat vár. Barankovicsék azt várják tőle, hogy beszéljen Révaival és próbálja mérsékelni Rákosi tervezendő kirohanásait. (A KV-ülés titokban tartott időpontjáról, RM leendő beszédének tartalmáról csak magától Rákositól tudhattak, aki fenyegetőzhetett ezzel. – P. Á.)

November 25., Zakar vallomása: Kanadában Mindszenty elmondta Ottónak, hogy a legitimisták Magyarországon szervezkednek és szervezkedni is fognak mindaddig amíg céljukat el nem érik. Zakar szerint Mindszenty hagyott Spellmann bíborosnál egy olyan levelet, hogy a magyar katolikusokat külföldön és különösen az Egyesült Államokban teljes joggal képviseli Habsburg Ottó, ha történik valami a bíborossal. (A valószínűtlen nyilatkozat soha nem került elő – P. Á.) Zakar elmondta, a Vatikántól '45-ben tízezer dollárt kaptak a pápa utasítására. 1947-es amerikai útjukról Spellmantól és másoktól összesen kilencezer dollárt hoztak haza. A svájci követség futára útján is kaptak tizenkétezer dollárt, amit az egyház fenntartására, a Slachta-párt támogatására, lefoglalt papok részére, építkezésre stb. fordítottak.

1948. november 25.: „Dr. Czapik Gyula egri érsek, dr. Révai József képviselő és dr. Barankovics István képviselő a képviselőház alelnöki szobájában megbeszélést tartottak. Barankovics a holtpontra jutott helyzet megoldására javasolta, a magyar kormány és a Vatikán kössenek úri emberi megállapodást”: 1. A rádió és a sajtó fegyverszünetet tart. 2. A magyar kormány beengedi a pápai vizitátort. 3. A Mindszenty József elleni nyomozati anyagot még a vádemelés előtt ismertetik a Szentszékkal, hogy megfelelő konzekvenciák levonására módot adjanak. 4. A magyar katolikus egyház status quóján a kormány egyoldalúan nem változtat.

Révai közölte, hogy a kormány ma is fenntartja azokat a javaslatokat, amelyeket Czapik Gyula érsekkel római útja előtt Rákosi Mátyás ismertetett. Jóllehet a helyzet azóta megváltozott, a kormány mégis fenntartja a régebbi javaslatokat. Hozzájárulnak, hogy Czapik személyes megbízottját Rómába küldje.

Révai elutasította az aláírást, mert a nem a kormány, hanem magánemberek által aláírt jegyzőkönyveknek a Vatikán előtt amúgy sem volna értéke. Ha a Vatikán záros határidőn belül nem intézkedik Mindszentyvel kapcsolatban (miután a nyomozati anyagról informáltak), a magyar kormánynak szabad keze van a törvényes eljárás lefolytatására. A vizitátor jöhet, de ha nem igazítják helyre az Osservatore Romano cikkét, akkor egy pozitív írás jelenjen meg a magyar demokráciáról.

1948. november 26., cetli: „Rákosi elvtárs, a tegnapi jegyzőkönyv értéktelen volt ahhoz (sic!), hogy továbbítsam. A mai jegyzőkönyvre felhívom Rákosi elvtárs figyelmét. 48. XI. 26. Péter.”

1948. november 27., ÁVH-jelentés Czapik és Révai tárgyalásáról: „A papság egyre erősebben látja, hogy a prímás kátyúba vitte az egyház szekerekét.” Egyházi tényezők hangsúlyozzák, ha valami történik a prímás személyével (pl. lefogás), elkerülhetetlen lesz, hogy a püspöki kar kiadjon pl. egy deklarációt. „Számítani lehet arra is, hogy a közhangulat egy ideig meg lesz döbbenve. Azonban szerintük az egész egy hétig fog tartani, de semmi nyomot nem hagy az

emberekben, minden megy tovább.” Esty Miklós, pápai kamarás, aki a hercegprímás híve volt, az emigrálás helyett jobbnak tartaná, ha letartóztatnák Mindszentyt, „mert hívei látnák, hogy az amerikaiak semmiféle számottevő segítséget nem tudnak adni”.

1948. november 27., KV-ülés (a Czapik által jelzett RM-beszéddel): Népmozgalomról beszélt, amely állítólag száz és száz községben spontán követeli, „*hogy változtassuk meg eddigi türelmes politikánkat a katolikus egyház reakciós és fasiszta vezetőivel, elsősorban Mindszentyvel szemben*”. Az egyezség a protestáns egyházakkal azt mutatja, hogy itt nem vallásüldözésről van szó. „Ha e rendet nem tudjuk kölcsönös megegyezéssel létrehozni, akkor megteremtjük a *nép kívánságára* az állam erejével.”

„Arra kell vigyázni, hogy a katolikus demokratákat elválasszuk Mindszentytől, hogy Mindszenty ne léphessen fel úgy, mint az összkatolikusság képviselője, hogy őt ne mint katolikust üssük, hanem mint fasisztát, a Habsburgok visszahívóját, dollárcsempészt, meg amerikai kémeket üssük.” RM tehát megnevezte a saját körökben hónapokon át formált, de csak hónapok múlva esedékes per vádiratának vádpontjait: kémkedés, valutacsempészés, Habsburg-visszahívás.

A Mindszenty-ellenes kampány is érthetőbb, ha idézzük RM néhány KV-ülési mondatát: „Most, amikor a szociálizmus építésének kérdései nálunk is sorra napirendre kerülnek, *egyre világosabb, hogy a Szovjetunió szociálista építésének lényeges alapvonalai általános érvényűek*.” Kijelentette, hogy az alapkérdésekben nincs „nemzeti út”. Ide sorolta mindenekelőtt a paraszti szövetkezést. (December 18-án meg is jelent a rendelet a termelőszövetkezetek szervezéséről.)

Bár Révai a Szabad Nép szeptember 26-i számában még a többpártrendszer mellett foglalt állást, ezen a KV-ülésen a Moszkvából nemrég hazatért RM hangsúlyozta a „rég formák és intézmények” megszüntetésének a fontosságát: „A mi fejlődésünk, ha jól dolgozunk, odamegy, hogy a többi párt mellőlünk lassan elsatnyul. Ezt mi siettethetjük... Szóval az elvtársaknak látni kell, hogy a mi stratégiánk komplikált. *Szövetségben vagyunk, és ugyanakkor a szövetségesek likvidálásra is irányt kell venni*. Ez persze nem könnyű, ha az ember csinál valamit és annak ellenkezőjét is csinálja.” A Barankovics-Párt „a politikai élet káros, csüggedést, terméketlen kritikát terjesztő szerve, a fasizmus legális búvóhelye, csak nyűg és felesleges teher a demokráciában”. Ilyen kijelentések után érthető, hogy az MDP „taktikája és stratégiája is hadititkot képez”. (Valahonnan Barankovics mégis értesült RM szavairól, amint arra naplójában is utal.) „Itt az ideje, hogy amit négy esztendőn keresztül nem tettünk meg, most megtegyük és csináljunk egy jó erős demokratikus hadsereget.”

„Megtanultuk nagyban és egészben az államvezetést. Sorban rámentünk minden területre.”

1948. december 2.: Szekfü Gyula akadémikus megküldi Rákosinak azt a levelet, amelyet Kodály Zoltánnal és a vatikáni követnek kiszemelt katolikus publicista Cavallier Józseffel együtt írtak Mindszentynek. Eszerint: „úgy látszik, mintha az egyház vissza akarná fordítani négy év fejlődését, meg akarja újítani a nagybirtok és a kapitalizmus hatalmát, és ki akar bennünket emelni szövetség-rendszerünkéből.” „Az ilyen irányú politikai katolicizmus hívei azt hiszik, hogy egyházunk tanait követik, amikor új világháborúra számítgatnak.”

1948. december 4.: dr. Zakar elismerte, hogy a prímás illegálisan kezelte az idegen valutát, amelyet sok esetben a fennálló rendszer ellen használt fel. Pótjegyzőkönyvben arról nyilatkozott, hogy a hercegprímás azt kívánta, Magyarország veszítse el a következő háborút; kizárólag így látott lehetőséget a rezsimváltásra.

1948. december 8.: Ülést tartott az „*egyházi hármass bizottság*” (RM, Révai és Farkas), s jóváhagyták a Révai és Gerő által kidolgozott irányelveket: 1. Az Illetményhivatal folyósítja a kongruát (a papok állami illetménye – *P. Á.*). 2. Bognárék, valamint Cavallier és Szekfű Mindszentyhez intézett leveleinek nyilvánosságra hozatalával várunk a Mindszentyvel való tárgyalásokig. 3. Ragaszkodunk az egyház bel- és külföldi bevételeinek kimutatásához, kivétel a perselypénz. 4. Mozdósítani kell a szülői munkaközösségeket, a nőszövetséget (MNDSZ). A Mindszenty-ellenes fellépések és mozgalmak szervezett, központi összefogása nem kívánatos. Elő kell készíteni *egy katolikus, baloldali és a pártvezetés alatt szerkesztett lap kiadását*. 5. A kongrua harmincszázalékos leszállítása helyett csak tizenötöt javaslunk. Végző soron ehhez sem ragaszkodunk. A sportcsarnoki Mindszenty-ellenes gyűlés helytelen, azért azt le kell fűjni. Viszont januárban egy katolikus Mindszenty-ellenes tüntetést kell szervezni. Tiszafüreden klerikális provokáció: ellopták a templomból a Jézus-szobrot. A pap lopatta el, hogy a kommunisták ellen felhasználja. A szobrot egy kerítés mellett megtalálták, visszavitték a templomba. 6. Hittant sem taníthatnak, akik megtagadják a tanítást az állami iskolákban.

A Mindszenty elleni vádanyagot Velics a Vatikán elé terjeszti: *a) Habsburg Ottó-összeesküvés, b) kémtevékenység az USA javára, c) Mindszenty fasiszta múltja, d) valuta-visszaélések, e) a Szent Korona-kérdésben való hűtlenség*. Bár úgy határoznak, megvárják, hogy alakul Mindszentyről a tárgyalás, Révai jegyzetei között szerepel: „Velics elutazását úgy kell időzíteni, hogy január első napjaiban bekövetkezhessék a tervbe vett akció” – feltehetően Mindszenty letartóztatása, amit a négyes fogat közösen készített elő. (Dr. Olti Vilmos, a budapesti népbíróság elnöke szerint a vádirattervezeten RM, Révai, Gerő és Farkas javított.)

1948. december 14.: Közlök Velics László követtel, hozza a Vatikán illetékeseinek tudomására: a Belügyminisztérium olyan adatok birtokába jutott, amelyek nem teszik lehetővé, hogy folytassák az eddigi elnéző és kiváró politikát Mindszentyvel szemben. 1918-ban büntetve volt demokráciaellenes működéséért. „A felszabadulás után nem vonták felelősségre, hátha jóváteszi bűneit. Magas egyházi méltóságát arra használta fel, hogy a Magyar Köztársaság ellen küzdjön.” Amerikai útján „összeköttetést létesített reakciós magyar politikusokkal. Habsburg Ottóval megállapodott a magyar legitimista mozgalom megszervezésére.” Mindszenty idegen hatalmak javára kémkedett. „*Perrendszerű* megállapítást nyert, hogy az amerikaiaknál interveniált abban az irányban, hogy a magyar nemzet egyik legértékesebb történelmi ereklyéjét, Szent István koronáját ne adják vissza.”

1948. december 11., ÁVH-jelentés: Cavallier József, Szekfű Gyula és Kodály Zoltán Mindszenty-nél járt, és rá akarta bírni, hogy tárgyaljon. Bognár József is közbenjárt az ügyben.

1948. december 16., ÁVH: Rákosit tájékoztatják a püspöki konferenciáról, ahol Mindszenty lényegében magára maradt, bár Grösz javasolta, biztosítsák ragaszkodásukról a sok méltatlan támadásban részesült bíborost, Mindszenty hosszú sérelmi nyilatkozatát Czapik nem fogadta el.

Röviddel letartóztatása előtt két és fél óráig, végül nem közölt interjút készített Mindszentyvel George Bilainkin, a Daily Mail különtudósítója. 1973-ban „a szó szerinti beszámoló” alapján úgy emlékezett erre, hogy „a bíboros »azonnali inváziót« sürgetett a brit és az amerikai csapatok részéről. Amikor azt mondtam, hogy ez valószínűleg atomháborúhoz vezetne, azt válaszolta: »Még az is jobb, mint a bolsevizmus«”.

1948. dec. 19., Szabad Nép: „Cavallier, Kodály és Szekfű Mindszenty politikája ellen.” A kommentár nélkül közölt levél felszólítja a bíborost: „kísérlelje meg a demokratikus állammal való megbékélés útját”.

1948. december 21., ÁVH: Ismertetik Mindszenty Magyar Kurírnak elküldött közleményét (a Magyar Kurír katolikus felhivatalos lap volt), amelyben cáfolja, hogy a demokráciával szembehelyezkedett volna, s ellene lenne az egyház és az állam megbeszélésének.

1948. december 21., Szabad Nép: Idézi, hogy a Zalamegyei Újság 1941. május 21-i számában Mindszenty azzal üdvözölte Bárdossy László miniszterelnököt, hogy „mindenütt a Szent István kitűzte ezeréves történelmi határok legyenek”.

1948. december 23., ÁVH-jelentés: „A primás ma reggel hat órakor kelt fel és megtartotta a szokásos fél hét órai miséjét. A nap folyamán senkit sem fogadott.” A délelőtti órákban Fábián titkár megmutatta neki a Világosság tegnapi cikkét, amelyben a csanádi megyés püspök nyilatkozik róla. Mindszenty kijelentette, hogy nem hiszi el az újság közleményét. (A 23-i Világosság „A csanádi papok és egyházközségek Mindszenty távozását követelik” című cikkében azt állította, hogy a papok és az egyház világi vezetői szerint a bíboros a „legfőbb akadálya a békességnek”, s hogy Mindszenty eltávolítására tett javaslatukat Hamvas Endre megyés püspök is támogatja. Másnap „A csanádi püspök sok kérdésben nem ért egyet Mindszentyvel” című írás helyesbítette az előző tudósítást.) A jelentés közölte még, hogy a primás kijelölte helyettesének Grösz József kalocsai érseket.

1948. december 23., Szabad Nép, cím: „Mire hivatkozott Pehm plébános névmagyarosítási kérésében?” Idézet az 1942. július 20-i kérvényből: „Magyar nemesi, de idegen hangzású vezetéknevet szülőfalu, Mindszent után Mindszentyre magyarosítani méltóztassék. Nem hivatkozom egyébre: az őszirózsás és vörös forradalom alatt több mint három hónapig ültem.”

1948. december 24.: Házkutatás során, dr. Zakar András érseki titkár útmutatása alapján kiástak egy fémtokot. Mindszenty elismerte, hogy az övé, és azt mondta, hogy értéktelen és érdektelen régi levelezése van benne.

RM 1962-ben Aczél Györgynek és Nógrádi Sándornak Krasznodarban azt mondta a Mindszenty-perről: „Azt láttuk, ezzel a csirkefogóval békésen nem lehet. Ezt már lehetett látni. Én azt javasoltam, hogy elsőnek fogják le a titkárát, és amikor le volt fogva, azt mondtam, én ezt az embert az összműködése alapján ismerem. Ez egy rendkívül becsvágyó ember, ennek rendkívül sok összeköttetése van. Valahol ennek van egy titkos irattára! Erről az irattárról a vizsgálatnak feltétlen tudnia kell. Sok iratok voltak. Az amerikai elnökkel való levelezése, a római pápával, sok úri dolgok. Így találtuk meg. Én adtam nekik a tippet.” Eddig nem került elő ez a levelezés sem az amerikai elnökkel, sem a pápával, pedig ennek a peranyagban is meg kellene lennie.

1948. december 25., ÁVH-jelentés: Az előző napi házkutatás foglalkoztatja a primási palotát. Meglepetést keltett, hogy Zakar a rendőrség oldalára állt és beismerő vallomást tett. A palota lakói találgtatják, hogy mikor veszik őrizetbe Mindszentyt. A primás környezetét meglepte, hogy Zakar milyen jól néz ki, milyen nyugodt és a rendőrség megengedte, hogy magával vigye házi oltárát. Esztergom határában nyomozók ellenőrzik a ki- és behaladó járműveket és elkezdtek a pályaudvar ellenőrzését is. (A legfontosabb jelentéseket Farkas Révainak is átküldte.)

1948. december 26.: Esztergomban letartóztatják Mindszenty József hercegprímást. A karácsony másnapjához Péter Gábor állítása szerint RM ragaszkodott, aki utasítást adott arra is, nehogy bántsák a bíborost. Emlékirataiban ő maga azt állítja, hogy bántalmazták. Feri Sándor is azt

állítja, hogy amikor Alapihoz bevezették Mindszentyt, a főügyész ajtajában a bíboros a fenekéhez kapott: „Farba rúgtak!” RM 1962-ben elmondta Aczél Györgyéknek, hogy a bíboros c. f. betűt írt a neve mellé, a vallomásai alá. Megkérdezte, mit jelent a két betű, s kiderült, annak a latin kifejezésnek a rövidítése, hogy „erőszak hatására”.

„Folyton azt mondta: »Én, József, Magyarország hercegprímása« és a többi. Így beszélt velünk. »Ti, megtévedt gyermekeim« és a többi. Erre azt mondtam, adjanak neki két egészséges pofont, s attól észre fog térni, mert fogja tudni, hogy itt a dolog komoly: *itt nem tetszik primás lenni!* És adtak neki két pofont, és attól kezdve nem volt eszméletnél.”

Az emlékiratában Mindszenty a pofonok helyett azt említi, hogy a napirendhez tartoznak az „éjszakai kihallgatások és botozások”. A verőlegényéről: „egyik kezében van a gumibot, a másikon kinyitott hosszú éles kést tart. Parancsokat ad, nagyot kiált és mint a lovardában a lovat, ügetésre fog. Hátamra és lágyékomra hullnak a gumibot ütései. *Hatalmában van egész testem; kerget, űz...* Kimerülve lihegek a futástól; de futok, mert így kevesebb botot kapok.” A gyötrelmek, megaláztatások között rajta kívül más nem említi kést, futás közbeni verést. Azt igen, hogy behozzák a hozzátartozóját, az ő esetében az édesanyját. S kiszakad belőle: „az alvás folyamatos megvonása az egyszerű halálnak legkegyetlenebb megsokszorozása.” Ronthatta az állapotát, hogy egész „kémszervezet” működött a környezetében, hogy bizalmas embereiben is csalódnia kellett, hogy elárulták – bár emiatt nem panaszkodik.

1948. december 27.: Nyíregyházán röpgyűléseket tartottak, utána fáklyás felvonulást: „Vesszen Mindszenty, Amerika fizeti!”

1948. december 28., az ÁVH Mindszenty letartóztatásának visszhangjáról: „A sérthetetlennek vélt hercegprímás letartóztatása meglepetést keltett minden társadalmi rétegben.” A reakciós körök felismerték vereségüket, úgy látják, „a demokrácia elég erősnek érzi magát, ha ilyen intézkedést mer hozni”. Félnék, látva, hogy az amerikaiak Mindszentyt sem tudták megvédeni. A Vatikán azt nyilatkozta a UP amerikai hírügynökségnek, hogy a letartóztatással „a nyájra akarnak csapást mérni a pásztoron keresztül... *Kiátkozzák mindazokat, akiknek bármi közük is volt e szentségtelen tethöz*”. (A közéleti szereplők megnyilvánulásairól is jelentettek, így például, hogy Dobi vagy Balogh István miként vélekedett – valószínű tehát, hogy őket is megfigyelték.) A jelentés szerint az üzemi dolgozók „általában kitörő örömmel fogadták” a letartóztatás hírét (amit csak ezen a napon hozott nyilvánosságra a Szabad Nép az első oldalon, szűkszavú közleményben).

1948. december 29.: Szabad Nép, teljes első oldal: „Mindszenty beismerő vallomást tett”, alcím: „Hazaárulás, kémkedés, legitimista összeesküvés, dollárfeketézés – A rendőrség megtalálta Mindszentyék titkos irattárát”. A cikk közepén háromhasábos fénykép: Zakar primási titkár és a levéltáros a körülbelül 130 x 15 centiméteres, hengeres fémtokkal. A BM sajtóosztályának közleménye: „Szembenállását a köztársasággal azzal is hangsúlyozni kívánta, hogy nem fogadta el a részére megszavazott és a miniszterelnöki fizetés háromszorosában megállapított állami juttatást.”

Emlékiratában Mindszenty utólag szinte az egész tudósítást cáfolja. Humbug a „titkos irattár” megtalálása, a szóban forgó dokumentumok már korábban az ÁVH kezében voltak. S azt is állítja, hogy két héttel később tört meg és ismerte be a vádakat.

1948. december 30.: „A bizonyítékokat részletesen felsoroló második kommuniké... általános megdöbbenést keltett és döntően megváltoztatta Mindszenty megmaradt táborának állásfog-

lalását.” A papi körök jelentős része is elfordult a prímástól. Barankovics azt mondta, ilyen terv csak kisdiákok gondolatában – így jelenti az ÁVH – születhet meg. A legitimizmus miatt a papság jelentős része meghasonlott. Furcsállják, hogy miközben a magyar kormánytól nem fogadott el fizetést, a dollárokat nem utasította vissza. Az esztergomi palotában megütközést keltett, hogy Zakar szokásától eltérően nagyon vidám volt és a „legtitkosabb helyeket is” megmutatta a rendőrtiszteknek.

Ugyanezen a napon a párt lapjának vezércikke: „Mindszentynek felelnie kell...” Ugyanezen a napon rejtjeltávirat: „Szentszékkal közölje, hogy Mindszenty-ügyben kompromittálva van négy püspök is. Közöttük Pétery és Schvoy, kiknek ügye különösen komoly. Rajk.”

1948. december 31. A Vatikán válasza: „Nem látszik, hogyan lehetséges összeegyeztetni állított megegyezési óhaját Szentszékkal, azon bánásmóddal amelyben részesítettek egy érseket, prímást és kardinálist. Bánásmód, amely magát a Szentszéket sérti meg.”

1949. január 1.: „A válasz ténye és hangneme annak a jele, hogy látszólag nincs minden kapu bezárva. Velics.”

Az MDP talán minden településen hangulatjelentést íratott Mindszenty letartóztatásáról, s ezekből összefoglalók készültek. Rákospalota: rengeteg síró asszonnyal lehet találkozni, ők bűnnek tartják Mindszenty letartóztatását. Rémhír: a letartóztatás miatt az egyház be fogja zárni a templomokat. Berettyóújfalui parasztszorongás: „Ezek a kommunisták mindenkit kikezdenek.” Kistelek: *Rég fel kellett volna húzni.* Itt-ott ki merték mondani, s le merték írni, hogy *Mindszenty mártír.* Mezőkovácsházán a Nemzeti Bizottság ülést tartott, hogy a pap tegyen nyilatkozatot a bíboros ellen, különben nem maradhat a községben, mert nekik demokratikus papra van szükségük, mire 6-800 ember gyűlt össze a parókia előtt. A pap állásfoglalás helyett egy órán át harangoztatott. A tömeg megverte a Nemzeti Bizottság elnökét meg a segítségére siető három rendőrt is. Battonyán, Megyesegyházán a papok lemondtak és elhagyták a községet. Szabolcsban három pap kiállt Mindszenty mellett, pedig a hívei „nemigen mernek nyilatkozni”. „Egerben azt suttoják, hogy a pápa írt Rákosinak, amennyiben Mindszentyt nem bocsátják szabadon, *Rákosi Svájcban lévő összes aranyát Amerika le fogja foglalni.*” Fejér megyében fordulat tapasztalható, a papok nagy része mindjárt barátkozni kezdett a kommunista vezetőkkel. Beer Viktor szekszárdi plébános karácsonykor kijelentette: „Különböző szervezetek felszólítottak, hogy a misémen foglaljak állást. Én nem mondok se jót, se rosszat, csak azt, hogy az Isten áldja meg azokat, akik a népen őszintén segíteni akarnak.” (Mellé írta Kovács István: „Ezt le kéne fogni!”)

„*Mindszenty letartóztatása megnövelte a falusi pártszervezetek önbizalmát.*” A plébániákat munkásküldöttségek keresték fel, és állásfoglalásra próbálták kényszeríteni a papokat. A többség azt felelte, hogy a Mindszenty-ügyről Róma véleményéig és a bíróság döntéséig nem nyilatkozik, de a demokrácia eredményeit elismeri.

Rákosinak naponta felküldték az összes kihallgatási jegyzőkönyvet. Észrevételeit a reggeli órákban közölte Péter Gáborral, és instrukciókat adott a kihallgatás menetére. (Farkas Vladimír mondta: – Szüccsel sem tárgyalt, Tímárral sem, Décsivel sem, Dékánnal sem, csak Péterrel. 1948-ban alosztályvezető lettem, s akkor Rákosi azzal kezdte a napját, hogy elolvasta az ÁVO jelentését és felhívta Pétert. Reggelenként ez volt a szertartás. Ezt naponta többször megismételte. Péternek ugyanolyan papírkái voltak, mint Rákosinak. Tartotta a telefont, s furcsa írásával leírta, amit Rákosi mondott. Ő sem adott írásban utasítást, Rákosi is legfeljebb kis céduláit küldözgette, azokat viszont Péter nem adta tovább. Rákosinak Péter nem volt partnere,

de Farkas sem fordult meg nála sokszor. Szatmári István [1928], a titkárság későbbi vezetője így emlékezett: – Minden reggel megjött Péter Gábortól a jelentés, amit zárt borítékban Rákosi asztalára kellett tenni. Elolvasás után ő ezeket a páncélszekrényébe zárta. Megítélésem szerint rendszeres telefonkapcsolatban volt Péter Gáborral, illetve később Pirossal. Közvetlenül hívhatta őket. A gyakoriságra nem emlékszem, az biztos, hogy a titkárság útján ritkábban beszélt Péterrel, mint Gerővel. A pártközpontban személyesen ritkán találkoztak, s felteszem, hogy Rákosi lakásán sem gyakran. Azt hiszem, az ÁVH-t Rákosi közvetlenül és Farkason keresztül is irányította. Kállai Gyula: „Rákosi a kormány ülésein az Államvédelmi Hatóság reggeli jelentését tanulmányozza, oda sem figyelve, hogy mi történik az egyes napirendi pontokkal.”)

1948. december 31., Szabad Nép-címek: „Éppen ideje volt már, hogy a kormány kemény kézzel végetvessen (sic!) a Mindszenty vezette népellenes szervezkedésnek.” „Mindszenty ellen, mint közönséges hazaáruló és összeesküvő ellen kell eljárni.”

1949. január 4., ÁVH-jelentés a püspöki konferenciáról, ahol Grósz elnökölt, és Dobi és RM is megjelent: „Ez vesszőfutás volt, és nem tárgyalás. Czapik szerint Rákosi Mátyástól mindenki kikapott.” Rákosiék kérték, hogy a püspöki kar jelentse ki, hogy nem kiráypárti. „Czapiktól úgy búcsúzott Rákosi, hogy mindig azt hitte, hogy az érsek úr a megegyezés híve és csak most látja, hogy a legnagyobb ellensége.”

1949. január eleje: „A felszabadulás után a Magyarországi Izraeliták Országos Irodája felajánlotta az együttműködést a többi hitfelekezetnek. Mindszenty érsek a kézfogást visszautasította, faji gyűlölködés vezére lett. Minden ellenség, a zsidó tragédia előkészítője Mindszenty érsek mögé húzódott. A magyar zsidóság nagy megnyugvással fogadta Mindszenty letartóztatását.” (Az Új Élet című katolikus hetilapban anticionista cikk jelenik meg, ami miatt a zsidó szervezetek országos tiltakozást szerveznek.)

1949. január 9., Mindszenty József vallomása: „Mindenkor legitimistának vallottam magamat... Céлом a magyarországi legitimista mozgalom célkitűzése: federatív, közép-európai királyság... a magyar köztársaság külföldi, elsősorban amerikai segítséggel történő megdöntése.”

1949. január 9. után: Valószínűleg RM koncepciója a Mindszenty-ügyben: „Az összesített jegyzőkönyv politikához abszolúte nem konyító, az államvédelemről halvány fogalommal nem bíró emberek munkája... A jegyzőkönyvnek mindenekelőtt röviden és tömören tartalmaznia kell Mindszenty (sic!) célkitűzéseit. A célkitűzés: »föderatív közép-európai királyság«... Ez csak a magyar köztársaság amerikai segítséggel történendő megdöntésével volt lehetséges, ezért állt minden tekintetben az amerikaiak rendelkezésére... Ezután rendszerbe kell foglalni tevékenységét:

1. hűtlenség és a magyar demokrácia megdöntésére irányuló tevékenység;
2. kémkedés,
3. a szent korona,
4. a valuták.

...megállapítandó, hogy hány sajtópere, becsületsértési ügye és egyéb pere volt, mert ez mutatja, hogy egy kötözködő, kicsinyes hecckáplán volt... Megállapítandó a nemessége, amit névmagyarosítási kérelmében emleget.” Aztán még részletesebben, szinte oldalanként kitért a valóságban rejlő minden „lehetőség” kiaknázási módjára. Végül:

„Összefoglalva: a jegyzőkönyv Mindszentyt annak mutassa, ami, egy reakciós, korlátozott, szűk látókörű, cinikus politikai kalandornak. A jegyzőkönyvből a magyar dolgozó nép minden rétege, nemcsak a munkások, az útgazdák, a középparasztok, a demokratikus kispolgárok lássák, hogy kicsoda Mindszenty, hanem a külföld is. Ezért nemcsak reakciós fasiszta voltát, hanem korlátoltságát, jellemtelenségét, hazudozásait, elvakultságát is le kell leplezni. Ne felejtsek el, hogy az ügy messze túlnő a magyar határokon és az egész nemzetközi reakció veresége. Ebből a szempontból dolgozzanak tovább.”

Mindszenty durva hamisításnak nevezi saját kezű vallomását. Említi, hogy ötven helyesírási hibát talált benne, köztük olyanokat is, mint: Habsburgh, királság. A perújítás során ezért ragaszkodott az egyház is az alapos írásszakértői vizsgálathoz. Ők úgy nyilatkoztak a bíboros vallomásairól: „A kézírás koordinációjának szétesése, a vonalvezetés minőségének alacsony színvonala alapján szellemileg kimerült, fizikailag legyengült kivitelezőre következtettünk.”

1949. január 4.: A püspöki kar nyilatkozatot adott ki, hogy a nehéz helyzetben apostoli vizitátor látogatására lenne szükség, továbbá a köztársaság elismeréseként tünteti fel, hogy a kormánnyal tárgyal. RM ráírta: „Gondosan megőrizni.”

1949. január 10., ÁVH-jelentés: „A püspöki konferencia ma délelőtt 11 órakor kezdődött... elhatározták, hogy ezentúl magáról a konferenciáról nem vezetnek jegyzőkönyvet... Elhatározták, hogy a pápa levelét nem hozzák nyilvánosságra, ennek az oka, hogy a levél annyira a primás mellé áll, hogy a pápa személyét támadások érnék.”

1949. január 12., ÁVH-jelentés a pápa magyar püspöki karhoz intézett január 2-i leveléről: „Tisztelendő testvéreink! Óh, milyen sérelem érte a mi kedvelt fiunkat, Mindszenty Józsefet... hogy őt az eddigi méltatlan üldözések betetőzésekként szabadságától megfosztották és fogságba vetették, amely a mi atyai szívünket mélyen érintette és gyászba borította... Mindszenty kardinális hallatlan bátorsággal és szívóssággal állt és küzdött mindazokért az igazságokért, amelyeket az egyház tanít, és védett és buzdított Titeket, a papságot és híveket ebben a megpróbáltatásos időben.” A litografált kézírásos, négyoldalas levelet a pápa saját kezűleg írta alá.

A jelentés beszámol Czapiknak a kormánytól érkezett legújabb meghívással kapcsolatos véleményéről: „Nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy a püspöki karnak tulnyomó része most először került személyes érintkezésbe a kommunista vezetőkkel. Ez az érintkezés pedig mindenkit egészen frappírozott, megalázott és roppant sértettnek érzik magukat a főpapok. Ők odamentek azzal, hogy ott egy tárgyalásról lesz szó. Helyette kaptak egy csomó ráolvasást, vesszőfutást, megaláztatást, amire szólni sem tudtak, de szívük mélyében megrendítette őket abban, hogy egyáltalán lehetséges-e a kommunistákkal valami tűrhető megállapodásra jutni. Tökéletesen le vannak törve és tetézte Révai vasárnapi vezércikke, gyalázkodó hangja és ez magát az egri érseket is letörte.” A jelentés említi, hogy a tárgyalások első pontja a Szentszék szerint: Mindszenty el nem választhatósága az egyháztól.

1949. január 12.: Feljegyzés (Rákosinak) a pápa és a bíbornok jogállásáról. „Bíbornok fölött ítéletet mondani már első fokon is csak a római pápa illetékes (1557. kánon). Bíbornokra csak a római pápa szabhat ki vagy állapíthat meg büntetést. A bíbornokok nem esnek a büntetőtörvények alá... Az egyházi törvénykönyv szerint szentségtörést követnek mindazok, akik külső, tetteges bántalmazást követnek el a klerikus ellen. Bíbornokok hivatalukhoz tartozó ügyekre nézve csak pápai engedéllyel vonhatók világi bíróság elé.”

1949. január közepe, Péter-cetli Farkasnak: „Baranyai házkutatási anyagának átvizsgálása közbe került elő saját kézírásával ez a fogalmazvány.” A „Felséges uram!” megszólítású levélben Baranyai Jusztin cisztercita szerzetes, egyetemi tanár azt írja Ottónak, hogy az ország nagy többsége hisz, bízik és remél, „hogy ez még így van, abban egy férfiúnak van oroszlánrésze: az ország hercegprímásának”. (Baranyai Jusztin dr. Móra Mihály egyetemi tanárt választotta védőjének. Az ÁVH-nak nem volt kifogása, mert: „dr. Móra Mihály opportunistakarrierista, aki a budapesti egyetemre szeretne felkerülni, s így könnyen befolyásolható, akár arra, hogy a védelmet visszautasítsa, akár pedig arra, hogy a védelmet megfelelő hangnemben lássa el.”)

1949. január 19., Szabad Nép-címek: „Mindszenty politikai tevékenységét minden kormányzat mindenütt meggátolta volna. Az evangélikus egyház püspökeinek nyilatkozata.”

1949. január 19.: a Titkárság RM javaslatára hozzájárul, hogy a tárgyalás, ha az események menete nem tesz változtatást szükségessé, február 3-án kezdődjön és három nap alatt fejeződjön be. (Végül hat napig tartott.) „Össze kell állítani azoknak az újságíróknak a névsorát, akik a tárgyaláson részt vehetnek.”

1949. január 26.: A Titkárság hozzájárul, hogy a Mindszenty-tárgyalás időpontját január 31-én hozzák nyilvánosságra. „Filmoperatőrök és fényképészek nem lehetnek jelen, kivéve az ÁVH egy emberét...” A Titkárság helyesli, hogy Grósz, Shwoy és Pétery püspökök fizetését, február 1-jével, további intézkedésig nem folyósítják.

Lehet, hogy a per miatt szigorította meg a Titkárság a biztonsági intézkedéseket. Még nehezebben lehetett bejutni a központi pártházba, s öröket állítottak a pártvezetők lakásához is. Ekkor döntötték el, hogy a pártórság az ÁVH-hoz fog tartozni: „Fegyelem és fegyverhasználat tekintetében a rájuk vonatkozó szabályok érvényesüljenek. Az ÁVH vezetője gondoskodjon az őrseg tagjainak megfelelő katonai és nyomozati kiképzéséről.” Az Akadémia utca forgalmának további csökkentése végett „a vezető elvtársak szobáival szemben lévő” kocsmát bezárták, s javasolták a 2-es villamos útvonalának máshová helyezését.

1949. január 25.: RM magához hívatta Barankovics Istvánt, a Néppárt vezetőjét, és közölte vele, hogy pártja „a legrosszabb fajta klerikális fasizmus és a fekete reakció ravasz képviselője és legális búvóhelye. A Néppárt pedig föl fog oszlani, de nem úgy és nem akkor, ahogyan és amikor ön gondolja. Az időt és a felosztás indokát majd én fogom megmondani. Tapasztalhatta... amit elhatározok, azt szolidan, de könyörtelenül szoktuk végrehajtani”.

Barankovics István Rákosiék tudtával Nyugatra távozott, s február 2-án Bécsben úgy nyilatkozott, hogy csak a lét és a becsület között választhatott. Másnap RM javaslatára a PB, a Néppárt lapja, a Hazánk betiltásáról határozott. „Csak abban az esetben jelenhet meg még egyszer, ha az első oldalon Barankovicsot megbélyegző cikket hoznak le.”

(Visszaemlékezésében Bognár József is arról beszél, hogy Pfeiffer és Barankovics távozásához Rákosi és Péter Gábor is hozzájárult. Pfeifferrel Hoffner államtitkár közölte a jó hírt. A detektívek felvételeket készítettek a találkozóról, és ezeket Rákosi nevetve mutatta a kiscigánynak azzal, hogy Hoffner ellen már nem kell bizonyítékot gyűjteni, ha ügye napirendre kerül. RM kedvelte az ilyen hátborzongató tréfákat, amivel azt akarta az emberek tudtára adni, hogy mindenki az ő kezében van. Ha nem hittek neki, úgy tett, mint aki véletlenül elszólja magát. Tudta, hogy könnyebb az embereket félrevezetni, ha azt hiszik, hogy rájöttek valamire.)

1949. január 29.: Mindszenty levelet írt az igazságügy-miniszternek: „A küszöbönálló bírósági tárgyalás előtt önként elismerem, hogy az állami törvénykönyv alapján vád tárgyává tett

cselekmények egy részét megtettem. A jövőben a magyar állam külső-belső ügyeit mindenkor a szuverenitás tükrében kezelem és ítélem meg.

Eme elismerés után személyemet illetően a tárgyalás immár nem feltétlenül látszik szükségesnek... hogy még csak a jelenlétem se tűnhessen fel a béke akadályaként... minden kényszer nélkül készségemet nyilvánítom, hogy hivatalom gyakorlásától egy időre visszavonulok...

Ezt a bejelentést abban a tudatban teszem, hogy az igazi békeállapot államnak, egyháznak csak javára válhatik.”

Rákosiék nem fogadták el Mindszenty javaslatát, ügyét nem emelték ki a tárgyalásból. Ő azt írja, hogy hamisították ezt a levelet, illetve, hogy rábeszélték a megírására.

1949. január 31., Nyugati Hírnök (szerkesztő Mikes Imre, Gallicus): „A Mindszenty-perben halálos ítéletre és oroszországi deportálásra készíti elő a közvéleményt a propaganda.”

1949. február 3., PB-határozat: „F. hó 8-án hozzanak ítéletet a Mindszenty-ügyben.” (RM PB-tájékoztatásról egy-két esetet kivéve nem készült feljegyzés, csak a határozatból sejthető – ha volt –, hogy miről is beszélhetett. A fenti szűkszavú fogalmazásból sem derül ki, hogy ki döntötte el, mi legyen az ítélet.)

1949. február 3., Szabad Nép fejléc melletti cím: „Ma este fél kilenckor helyszíni közvetítés a Mindszenty tárgyalásról.” A főpap azt írja az emlékiratában, azért vállalt mindent, hogy elkerülje a szembesítést papjaival, mert az megingathatná „a hívekben a lelkipásztorok iránti bizalmat”. Több passzust idéz a tárgyalás jegyzőkönyvéből „hamis”, „nem tudok visszaemlékezni”, „ha megtörtént, biztos nem így” kommentárokkal, s azt állítja, hogy meghamisították a rádióközvetítést is.

1949. február 3–8.: *a Mindszenty-pör; életfogytiglani fegyház*. (Dr. Lukács Tibor [1924] Décsi Gyula visszaemlékezésére hivatkozva említette, hogy a tárgyalás mikrofonja be volt kötve RM szobájába:

– Alapy, az ügyész tudta ezt, s letolta Oltit, mert ebédszünetben a tanács arról beszélt, hogy mindössze két forintjuk van ebédre. Alapy szólt Gerőnek, s ezután Alapy, Décsi, Jankó, Olti 1500, majd 2000 forint fizetést kaptak – Décsi szerint vérdíjat.)

1949. február 4.: A brit kormány jegyzéke a perrel kapcsolatban a békeszerződés megszegésére utalt. Négy nappal később az amerikai külügyminiszter az alapvető emberi és szabadságjogok megvonásával vádolta a magyar kormányt. Truman amerikai elnök pedig kijelentette, hogy Magyarországon rendőrállam van, s a magyar nép nem felelős a kormány tetteiért.

1949. február 7., Times: Mindszenty „csak saját sorsával foglalkozott, és egyetlen szót sem talált mellette ülő vádlott társaira”.

1949. február 8., Il Tempo, római esti lap: „Mindszenty meghalt, és valaki megszemélyesítette őt a bíróság előtt.”

A Rákosiékkal összejátszó dr. Balogh István visszaemlékezése szerint a tárgyalás idején RM a parlamenti folyosó egy csendesebb helyén Mindszentyről, a vádakról, a tárgyalásról beszélt vele. S egyszer csak azt kérdezte: „Mi a véleményed arról, ha Mindszentyt halálra ítélnénk? Felháborodva utasítottam vissza ezt a lehetőséget, és megmagyaráztam neki, hogy ez senkinek

sem jó, mert Mindszentyt az egyház, mint vértanút oltárra emelné és állandó kommunista-ellenes propagandának volna a forrása. Rákosi el is állt a tervtől, de élt benne a gondolat.”

Rákosiban mindig élt az a gondolat, hogy az ellenfelekből miként húzhat a legtöbb hasznot: általuk „az ügy” miképp mozdítható előre. Ezért is volt egy ideig a „fájdalommentesebb” megoldás mellett, amit Károlyitól Szekfüig többen javasoltak, hogy amikor Mindszenty elmegy külföldre, „csukja ki” az országból. RM tisztában volt vele, hogy Mindszentyt nem szabad kivégezni. De halálra ítélni, majd nagylelkűen megkegyelmezni, ez talán megfordult a fejében. A kivégzéshez nem járultak volna hozzá az oroszok; 1945 és 1956 között a szovjet blokkban „nem akasztottak főpapot”, még halálos ítéletet sem hoztak ellenük.

Titóék 1946 végén 16 évi kényszermunkára ítélték Stepinacs érseket. Bár Moszkvának általában nem tetszett a jugoszlávok „előrefutása”, a főpap-perekben szabad volt Titót követni. A magyar főpap két és fél év múlva került sorra. A cseh Beran antifasiszta volt, mégis letartóztatták néhány nappal azután, hogy a Szentszék, a Mindszenty-ügy miatt is kiátkozta a kommunistákat. Ám a csehek minden felhajtás vagy ítélet nélkül eltüntették főpapjukat a nyilvánosság elől 14 évre. A „kommunistákkal” kiegyező lengyel bíborost, Wyszyńskit is csak internálni merték 1953 szeptemberében.

RM tehát erőfitogtatásból mondta, ha mondta Balogh páternek, hogy mi lenne, ha halálra ítélnék Mindszentyt. Szavaival nem a bíborosra kívánt ráijeszteni, hisz az üzengetésre saját útja volt. Mindszentyt amúgy is sürgősségtelen volt ijesztgetni, hisz a tárgyalásra már tökéletesen megtört ember volt, aki mindent vállalt. RM a páterrel csak bizonyos egyházi köröknek üzenhetett, amelyek szemében félelmetesnek kívánt látszani. De az is lehet, hogy csupán cinikusan játszadozott. „A bíboros sorsát végül is nem Rákosi döntötte el, hanem Moszkva” – állítja a naplójában Barankovics István, aminek cáfolatánál csak a bizonyítása nehezebb.

1949. február 3–8.: Az ÁVH a per idején mindennap jelentést adott a rádió- és sajtóvisszhangról. Például: Kanada miniszterelnöke bejelentette, javasolni fogja a magyar békeszerződés aláíróinak, hogy közösen tiltakozzanak. Az amerikai ENSZ fődelegátus szerint a tárgyalás az ENSZ alapokmányának súlyos megsértése. „Shaw kijelentette, ha az ítélet tisztán antiklerikális, akkor nem lehet védeni, de nem védhető az a felfogás sem, hogy a papok és tudósok kivételek a köztörvény alól.” New Yorkban ötezren tüntettek Mindszenty mellett. A francia kormány mély felindulását fejezte ki. Rióban ötvenezer ember részvételével tartottak népgyűlést a köztársasági elnök és a helyettese jelenlétében.

1949. február 7., ÁVH-jelentés a per visszhangjáról a főpapság körében. Grösz József „betegséget szimulál”. A perről kijelenti: reméli, „megjön a kormány józan esze”. Hamvas Endre csanádi püspök arra is gondol, hogy a prímásról esetleg olyan szakorvosi véleményt nyújtsanak be, mely szerint nem teljesen beszámítható régi Basedow-betegsége miatt. Endrei Mihály kanonok szörnyűnek tartja a prímás viselkedését, „különösen a szökési ügyet tartja kimondatlanul is gyermekdednek”. (Farkas Vladimír szerint: – Mindszenty kihallgatója, Szalma József „hagyta magát megtéríteni”, mire Mindszenty átadott neki egy amerikai követnek szóló levelet, amiben kérte őt, hogy amikor viszik tárgyalásra a Markóba, rabolják el az utcán. – Mindszenty utólag sem tudja, hogy a levelet ő írta-e vagy sem, illetve azt írta, hogy a szökési terv félönkívületi állapotban született.) Tovább a jelentés: A budai papság azt várta, hogy Mindszenty ugyanolyan gerincesen áll majd a bírái elé, mint amilyen letartóztatása előtt volt. Magatartása csalódást okozott. „Két dolog lepleződött le: 1. Mindszenty nem az a nagy ember, akinek sokan

tartották. Ügyetlen, primitív a védekezésben, a hét vádlott között a leggyengébb volt. 2. A hősiességnek még csak az árnyékát sem mutatta.”

Ottavio Pastore szenátor, a l’Unité (az olasz kommunisták lapja) tudósítója, aki Péter Gáborról mint az antifasizmus régi harcosáról írt, interjút készített a cellájában Mindszentyvel: „Határozott önbizalom áradt belőle, nagyfokú makacsság, mely fölülmúlja intelligenciáját.” Arra a kérdésre, hogy van-e valami panasa a bánásmódra, azt válaszolja, hogy semmi, de kijelenti azt is, hogy „abban a helyzetben, amelyben én vagyok, minden megnyilatkozásom szükségtelen és talán káros lenne”. Mindszenty elhárította, hogy a beszélgetés alkalmával fénykép készüljön. „Az a benyomásom... doktor Zakar intelligensebb a bíborosnál, akit a bigottság és a fanatikusság süketté és vakká tett.”

1949. február 8.: Az ankarai rádió jelenti, hogy az isztambuli magyarok lelkésze, doktor Vendel Béla azt nyilatkozta, mély megdöbbenéssel hallgatta a budapesti rádió hangképeit. Elképzelhetetlen, hogy állítólagos beismerő vallomását önszántából tette volna. „Nem kétséges, hogy a kommunisták kínzásokkal és kábítószerekkel csikarták ki a beismerő vallomást... A jó Isten mentse meg a vörös veszedelemtől hazánkat, s a hozzá hű magyar honfitársaimat.” (Az 1990-es felülvizsgálat során az orvos szakértők megállapították: „Igazságszérumot, illetve igazságszérumként használható gyógyszert nem ismerünk.”)

Az Amerika Hangja jelenti: a Mindszenty-per pontosan követte azokat az utasításokat, amelyeket a Szófiában megtartott Kominform-ülésen a hercegprímás letartóztatásával kapcsolatosan határoztak el. (Tudtunkkal ilyen határozat nem volt, a jugoszlávok kizárásán kívül „kollektíven” más ügyben nem döntöttek. – P. Á.) A szökéssel kapcsolatban az Amerika Hangja rámutatott: a levél írója szellemileg súlyos állapotban kell hogy legyen. A rádió szerint *az egész pert túlrendezték*. Arról, hogy eddigi harcos nézetét a hercegprímás is, és a titkára is megváltoztatta, arra következtettek, hogy „Az ember szellemi énjének teljes megsemmisítéséről kell beszélni, ahol nem mint szabad ember, individuum, hanem mint emberi gépezet cselekedik aszerint, ahogy az urai számára kívánatos”. „A vádokról és a bizonyítékokról beigazolódott, hogy a legtöbbjük hamis... a kardinális szembehelyezkedett az egyház és az állam megegyezésével, a vád azonban nem ez volt, hanem hazaárulásért ítélték el.” A politikai megfigyelő szerint a vádlottakon az örület jelei tapasztalhatók: „fizikai és kémiai eszközökkel az öntudatlanságba hozták őket, ítélőképességüket kikapcsolták.” „Ilyen körülmények között Mindszenty a vasfüggöny mögötti kommunista módszerek mártírjává vált, aki legutolsó pásztorlevelében is megjósolta sorsát.”

Chapin, Amerika kiutasított budapesti követe az UP-nek kijelentette, hogy a velük kapcsolatos vádak valótlanok és a fantázia szülöttei. Spellman, New York-i érsek szerint, *ha az Istenhit hazaárulást jelent, akkor, Istennek hála, Mindszenty beismerhette a hazaárulását*; „ugyanazt tenném én is, ha a szabad Amerikát valaha is olyan úgynevezett demokraták akarnák leigázni, mint amilyenek ma a kelet-európai országok népeit karmaik között tartják”. Az ítélet elleni tiltakozásul Balassa Béla New York-i főkonzul és még négyen lemondtak az állásukról.

1949. február 9.: Bevin angol külügyminiszter kijelentette, hogy a magyar kormány viselkedése a Mindszenty-ügyben „visszataszító az angol gondolkodás számára”.

1949. február 12.: Mindszenty az igazságügy-miniszternek, majd a kalocsai érseknek is megírta: „Az állam és az egyház közt a komoly és igazságos megegyezést mindaddig időszerűnek és sürgősnek tartom, amíg az létre nem jön. Én már most szeretném a tőlem csak lehetséges módon elősegíteni az állam és egyház megbékélését.”

1949. február 23., MTI: „Mintegy húszezren vettek részt a Mindszenty melletti gyűlésen Párizsban.”

1949. február 25. A budapesti amerikai követség elemzése szerint Mindszenty nem akarta az állam és egyház megállapodását: „Inkább az ellenállás mellett döntött, arra kényszerítve az államot, hogy letartóztassa, bebörtönözze, vallassa és elítélje. Miközben ezt tette, ráirányította a világ figyelmét e konfliktus lényegére: a kommunista rendszer gonosztetteire – ezzel talán még a kelet–nyugat közötti viszony tisztázását is elősegítette.”

1949. március 5–6., KV-ülés, RM beszámolója: „Az amerikai imperializmus kardcsörtetve készíti elő a harmadik világháborút, melynek Közép-Európára vonatkozó tervei között szerepel Bajorország, Ausztria és Magyarország összefogása az 1918-ban elűzött Habsburg-uralkodóház alatt. Ennek a tervnek volt fanatikus előharcosa Mindszenty.” „...a legnagyobb dühöt az váltotta ki, hogy Mindszenty a tárgyaláson nem mint a reakció kemény előharcosa állt, hanem bevallotta bűneit, meghunyászkodott, mentegetőzött, sajnálkozott, javulást és jóvátételt ígért.” Magatartását a reakció szerte a világon különböző vegyszereknek és kínszereknek próbálta betudni. Megemlítette, hogy huszonöt esztendő földalatti harc során egy olyan kommunista vezető sem akadt, aki a bíróság előtt megtagadta volna elveit: kínszállal, fenyegetéssel, kémiai szerekkel vagy pszichikai behatással valaki meggyőződését nem lehet megváltoztatni. „Pálfordulása a magyar demokrácia óriási erkölcsi győzelme.” Megemlítette, megengedték egy püspöknek, hogy a prímással beszéljen, akinek Mindszenty elmagyarázta a magyar demokráciával való megegyezés szempontjait. (Révai megjegyzése a margón: „Ha ez 4szemközt volt, honnét tudsz te róla, hogy mit mondott Mindszenty?”) „Beszámolója alapján a püspöki konferencia úgy határozott, hogy a Mindszenty-ügy elintézését a magyar kormány bölcs belátására bízza.”

RM dühös volt Bevinre, az angol külügyminiszterre. Megemlítette hát: az amerikai sajtóban olvasott egy tiltakozást, hogy a maláj gyarmatokra Bevin „a kommunisták és demokratikus partizánok ellen” daják fejdázásokat hozatott, akik mérgezett nyilakkal ölik meg őket, azután a fejüket levágják és minden beszolgáltatott fej után külön jutalmat kapnak. (Révai megjegyzése a margón: „Egy újsághír alapján lehet-e ezt ténynek venni, és Bevin nyakába varrni? Te miniszterelnök-helyettes is vagy!” A példa némi javítással mégis maradt. Nyugati politikusokról RM gyakran beszélt útszéli hangon. Az 1948. novemberi KV-ülésen például De Gaulle-t amerikai zsoldban álló neofasiszta kalandornak nevezte.)

1949. március 10-én Mindszenty gyóntatót kért az igazságügy-minisztertől. Gergely Jenő és Izsák Lajos azt írja, hogy a gyónást lehallgatták. Farkas Vladimír szerint erre az operatív osztály nem kapott megbízást.

1949. május 11., A Titkárság ülése: „Meg kell kérdezni az orosz elvtársakat, helyeslik-e Mindszenty kicserélését spanyol szabadságharcosok ellenében. Meg kell állapítani Mindszenty végleges elítélésének időpontját, és 15 évre kell leszállítani büntetését.”

1949. május 31., KV-ülés, RM: „Mindszenty példájából mindenki megérthette, hogy a demokrácia vívmányait, a földreformot, a köztársaság intézményeit minden ellenséggel szemben megvédjük.” Mindszenty keresztény egységfrontjáról sikerült leválasztani a protestáns egyházat, s ezt a politikát folytatni kell. „Gondoskodnunk kell arról, hogy megoszoljon az ellenség, hogy a káplán a püspök ellen legyen, ha lehetséges.”

1949 végén kongruát csak azok a papok kapnak, akik felesküsznek a köztársaságra. Ekkor került csak elő a püspökök esküje Horthyra: „Én, Mindszenty József, mint püspökhöz illik, esküszöm a

szent evangéliumokra, hogy Magyarország főméltóságú kormányzójának híve leszek... 1944. március 24.” Ezt már nem hozták nyilvánosságra.

1950. április 21. A washingtoni magyar követség jelentése a Mindszenty-film bemutatásáról: „Április 10. óta van New Yorkban, a Broadway egyik mozijának műsorán a »Guilty of treason« (A bűne: hazaárulás) című reakciós film... A Mindszenty-tárgyalás hosszú, unalmas jeleneténél csoportosan távoztak az emberek... A történet a következő: egy amerikai újságíró megismerkedik egy reakciós zongoratanárnővel, akinek a vőlegénye ÁVH-s tiszt. A lány elkíséri az újságírót Mindszentyhez interjúra. Az újságíró megismeri az ÁVH tisztjét, és az amerikai újságíró ki-be jár az Andrassy út 60.-ba, amely egy földszintes épület, minden jelzés, kapuórség nélkül. Karácsony este Mindszenty teljes ornátusban, félig üres templomban politikai szónoklatot tart. A templom bejáratánál szuronyos katona látható. Másnap rendőrök viszik el a prímást. Mikor elvezetik, anyja felolvassa egy papírdarabra írt nyilatkozatát, mely szerint későbbi vallomását tekintsék semmisnek. Megkínózzák... orosz egyenruhás emberek láthatók. Mindszenty hősködik, a bíróság kimondja, hogy vegyi kezelés alkalmazandó. A lányt is elfogják, kínzási bemutatók következnek. Az ítéletnél az anyja ájultan borul fia lábaihoz. A lány és az újságíró egymásra lelnek.”

Böhm Vilmos sokat foglalkozott Mindszentyvel: „Kemény gerincű, harcias szellemű ember, aki egyházának vélt vagy ténylegesen jogos érdekeit a végsőkig védelmezi, de politikai, diplomáciai és tapintóérzék híján gyakran elveti a sulykot... Szívesebben támogat minden előző rendszert – akár Horthyt, akár a Habsburgokat –, mint a demokráciát... Politikai ellenfele vagyok, de el kell ismerni, hogy meggyőződéssel és bátran harcolt azokért az eszmékért, olyan világért, amely ellen küzdöttem egy életen keresztül... Mindszenty szinte minden cselekedetével a kommunisták malmára hajtotta a vizet. Szembehelyezkedett nemcsak a kommunistákkal, hanem minden demokratikus tényezővel. Eljárása teljesen érthetetlen és oktalan volt. Csak azzal magyarázható, hogy fanatikusan ragaszkodott a középkori feudális előjogokhoz. ...minden politikai és diplomáciai érzék nélkül politizált.”

Hajdu Tibor: – Lehet, hogy Mindszenty keveset értett a korból, de tudta, mi ellen harcol, és távolabbra látott sokaknál. Realitásérzéke valóban nem volt; a katolikus egyháznak sosem volt feladata, hogy a realitást mérlegelje. Mindszentyt egy zárt szervezet érdeke vezérelte. Az volt a hibája, hogy kilépett a mindenkori katolikus passzivitás mezejéről, és elkezdett utasításokat adni a híveknek, amiket azok persze nem tudtak végrehajtani. Rákosi sem egészen saját akaratából született, s Mindszentynek is volt egy olyan pápája, aki például kiátkozta a kommunista párttagokat.

Pro memoria. 1954. január 28., Mindszenty Hartán írott emlékeztetője: „1. December 26-án elmúlt öt éve fegyházi életemnek... 2. ...A gyónás nagyon hiányzik... 4. 1949. július 6-án Péter Gábor altábornagy úr meglátogatott és azt mondotta: »Évek múltán jövök és hozom a szabadulást.« Meg is indokolta ezt a kijelentést. Azt mondotta »mivel nem komiszkodott sem a tárgyaláson, sem a fogságban«. *Kérésére Esztergomban elintéztem egy ügyet, amire ő súlyt helyezett...* Mindszenty József.”

Az emlékeztetőt Gerő azzal küldi tovább Rákosinak és Nagy Imrének, hogy Mindszenty esetleg kolostorba vonulhatna. Nagy Imre is amellet van, hogy a büntetést függesszék fel, s vonuljon kolostorba. Rákosinak fenntartásai voltak: „Nagy e., Gerő e. 1. úgy tudom, hogy Viszinszki (helyesen: Wyszyński) lengyel érsek ül; a Vatikán legalább ezt állítja. 2. Akármit teszünk Mindszentyvel, s akármit is ígér, néhány hónapon belül ott fogja folytatni, ahol abbahagyta.

Ennek dacára meg kell vizsgálni a kérdést, *bár első látásra a kár nagyobb, mint a haszon.* Rákosi.”

1955. július 16., MTI: Az igazságügy-miniszter Mindszenty Józsefnek a saját és a püspöki kar kérelmére, valamint korára és egészségi állapotára tekintettel a börtönbüntetés megszakítását engedélyezte, és tartózkodási helyéül a püspöki kar által rendelkezésére bocsátott egyházi épületet jelölte ki. A házi őrizetből 1956. október 31-én szabadult. November 2-án vagy 3-án Bibótól megkérdezte: „...tulajdonképpen ki ez a Nagy Imre”. November 4. után az amerikai követségen kapott menedéket, s 15 évet töltött a Szabadság téri épületben. Véletlenül épp RM halálának évében, 1971-ben hagyhatta el a követséget, s utazhatott Rómába.

(Olti Vilmos, a Mindszenty-ügy bírója, 1956 után ügyvéd, majd jogtanácsos. Nyugdíjas korában idegenvezetőként csoportokat kísért Olaszországba, s dómok, templomok, oltárok szépségét ecsetelte nekik.)

Mindszenty Józsefet a pápa még életében „leváltotta”. Négy évvel élte túl Rákosit. 1990-ben rehabilitálták, hamvait 1991-ben hozták haza, s újra temették. Boldoggá avatási eljárása elkezdődött.

5. CSUKLÓGYAKORLAT

Nagy Imre volt a felső pártvezetés egyetlen agrárpolitikusa. S mint szakember, a véleményének hangot is adott. Ez a hármas, négyes fogaton kívüli körben nem volt szokott, s egyre inkább zavarta Rákosit. Mert ha ő „ráfeküdt” mondjuk a kolhoz-ügyre, arról többé nem kívánt polemizálni. Mivel szovjet nyomásra tette ezt, „menet közben” nem is tudott árnyaltan gondolkodni, arra pedig nem volt szokás a nyilvánosság előtt hivatkozni, hogy ezt kell tenni és kész.

Nem tudni, hogy a mezőgazdasági átszervezés 1948-as gyorsításával foglalkozott-e valamelyik párttestület. A Kominform-döntés után a belpolitikai beszámolókból RM sokszor beszélt erről. (Az 1948. júniusi KV-ülésen: „Írányt kell venni a kolhozra.” Három nap múlva: „Aki felveti a kolhozkérdést, az csak zavart akar kelteni.” Augusztus 20., Kecskemét: „Két út áll a magyar parasztság előtt.” Novemberi KV-ülés: „Nekünk ezt a kérdést 3-4 éven belül oda kell vinnünk, hogy a parasztság 90 százaléka szocialista közös társas művelésben művelje a földjét.”) A Titkárság, a PB vagy a KV jóváhagyta volna RM csapongó elképzelését is, a kolhozosítás egy ideig mégis az ő szólószáma maradt. Szívügye volt, dacosan védte. Elég volt Nagy Imrének kiejteni a száján, hogy Dánia, mire RM megvádolta, hogy rossz hírbe akarja hozni a szövetkezeteket. Pedig Nagy nem volt sem rafinált, sem szövetkezetellenes. Viszont a hirtelen-szövetkezetesítéssel szembeni ellenérveit sem titkolta, annak ellenére, hogy tisztában lehetett vele, hogy sztálini óhajt kell teljesíteniük. Bár ő is Leninre és Sztálinra hivatkozott (de Marxra és Engelsre is), *másképp állt a szájában a szó.* RM például sosem mondta volna, amit ő, hogy „Nyugaton, így nálunk is lassúbb lesz a fejlődés és az átmenet”. Rákosit nem érintették meg a nyugati útjai. A látottakat összevetni sem volt hajlandó a dogmaival. Számára elképzelhetetlen volt az is, hogy egy országnak érdeke lehet „a lassúbb fejlődés”.

Három hét sem telt el a nevezetes kecskeméti nagygyűlés után, amikor kirobbant az első „Nagy Imre-ügy”. A Titkárság határozott: „Párthoz való viszonyának kérdését – felgyógyulása után – a Politikai Bizottság elé utalja.” Nagy két nap múlva mégis olyasmiket mondott a mintagazdáknak,

hogy például a parasztság örök, mint a munka. A PB-nek írott 1949. tavaszi levelében maga is elismerte: „Kétségtelen, hogy ez ellentétben áll a marxizmus–leninizmus tanításával, mert a parasztságot történelem feletti kategóriának teszi meg.” Mint közgazdász, irreálisnak tartotta, hogy néhány év alatt kollektivizálják a mezőgazdaságot. Zavarta, hogy olyan kényes kérdésről, mint a kisparaszti tulajdon, RM javaslatára nem beszéltek. Neki másképp járt az agya; a politikus nem vakította meg a közgazdászt. Fel sem merült benne, hogy megtagadja a kommunizmust, de az, hogy az „Agrárpolitikai tanulmányok”-ban Sztálint és a Szovjetuniót dicsőítette, nem jelentette azt, hogy nem kívánt újítani a dogmákon. Nagy Imre mert gondolkozni, s csata idején egy gondolkodó tiszt akár veszélyes is lehet, különösen, ha igaza van, mert az csak a csatavesztéskor szokott kiderülni.

Itthon először Nagy Imre került szembe Rákossal, s többé-kevésbé a párt többi vezetőjével. Nem tudni, hogy Vas Zoltán Rákosinak segített-e haragudni, vagy személyi titkára disszidálása miatt csupán a saját bőrét próbálta-e menteni, mindenesetre följelentette Nagy Imrét, mert képes volt a kiskapda (!) miniszterelnöknél megóvni, hogy a Vas vezette Gazdasági Főtanács dönt a parlamenti helyiségek sorsáról az országgyűlés elnöke (Nagy), illetve a parlament gazdasági bizottsága helyett. Vas azt írta Rákosinak: „Helytelenítem, hogy parlamenti elnöki székét Nagy Imre elvtárs *ismételten* szűk látókörű, tradicionális, álparlamenti intézkedések kiadására használja fel. Helytelenítem, hogy a Gazdasági Főtanács ellenes levelét Dinnyés miniszterelnöknek elküldötte. Szerintem az ilyen vitákat pártunkban kell eldönteni... Nem helyes, ha Nagy Imre elvtárs magát és hivatalát a parlament óriási palotájához és nem a párthoz méri.”

Nagy Imre megrovást kapott, mert „a Gazdasági Főtanáccsal való konfliktusában nem a párthoz, hanem a miniszterelnökhöz fordult”, és felkérték: „Négy héten belül nyújtsa be írásban álláspontját a magyar párt szövetkezeti politikájára vonatkozóan, a paraszti magántulajdon kérdésében, és a parasztság mint történelmi kategória kérdésében, a népi demokrácia kérdésében és egyéb olyan kérdésben, amelyben esetleg nem ért egyet, s álláspontját elméletileg indokolja meg.”

RM az 1949. márciusi KV-ülésen azt állította: „A középparasztnak is imponál, ha látja, a népi demokrácia állama vaskézzel sújt le a kulákra.” Nagy Imre nem értett egyet ezzel sem. RM vitastílusáról sokat elárul KV-ülési polémiájuk (ahogy ő mondta: amit Nagy Imre „az *én* beszámolómmal szemben folytatott”). Ki tudta magát vágni minden helyzetből. Hiába érvelt az RM által emlegetett „elkulákosodás veszélye” ellen Nagy Imre azzal, hogy a Szovjetunióban is a középparasztnak aránya nőtt, a kulákoké és a szegényparasztnak csökkent, s hogy ugyanez a folyamat zajlik nálunk is. RM a melléfogását ideológiai szintre emelve kijelentette: *a Szovjetunió tapasztalatait nem szabad mechanikusan alkalmazni*, s hozzátette, „látatlanban kijelentem, hogy a kulák gazdagodása egész az utolsó napig tart”. S a végkövetkeztetés: „A döntő hibája Nagy elvtársnak az volt, hogy ő elszigeteli a falu osztályharcát *az összesztályharc*tól, mindez régi hibák folytatása.”

A kommunista pártok efféle nézetei változtatták az élelmiszer-termelő országokat behozatalra szoruló, éhező országokká. Ezen az ingoványos területen veszélyes volt új utakat keresni. RM és Nagy Imre ellentéte innen ered, s onnan, hogy Nagy nem ugrott minden jelszófüttyre.

Nagy a PB-nek 1949 áprilisában írott levelében önkritikaképpen múlt időben írta, hogy nem értett egyet azzal, hogy „három-négy év alatt kollektivizálni kell a magyar mezőgazdaságot”. Bár Nagy szerint „a fennálló nézeteltéréseket alapjában megszüntették”, RM javaslatára a PB őt, Gerőt és Révait bízta meg, hogy foglalkozzon a párt politikájával ellentétes nézetekkel. RM még

ebben a szűk körben sem kívánt vagy mert valódi elvi vitába bocsátkozni: hozza csak meg a „tudós trojka” az ítéletet.

1949 szeptemberében került újból a PB elé „Nagy Imre elvtárs jobboldali opportunistá elhajlása a párt irányvonalától”. A megbélyegzést a Rajk-per árnyékában RM az agrárpolitikus Donáth Ferencre bízta. Az általa kihirdetett ítélet: Nagy Imre „mint az egyénileg gazdálkodó kisáru-termelő parasztság szószólója, ténylegesen a munkásosztály, a szocializmus érdekeivel szemben, a termelőeszközök magántulajdona, *a kulákság, a kapitalizmus védelmezőjeként lép fel*, és ezzel letér a marxizmus–leninizmus útjáról”.

Nagy Imre kiegészítő levelet is írt, amelyben leszögezte, mindig a szövetkezeti út híve volt, s önkritikát is gyakorolt: „Valóban helytelen, hibás álláspontot képviseltem ’47 decemberében a népi demokrácia kérdésében, amelyet én államkapitalizmusnak tartottam. Önbírálatot nem gyakoroltam, de ezt az álláspontot tudtommal azóta soha nem képviseltem, mert meggyőződtem annak hejtelenességéről.” (Sic!) Már ez sem segített. A KV ülésén is a hibás forgatókönyv szerint zajlottak az események: „Nagy Imre szerint most elsősorban a kis- és középparaszt gazdaságok termelőerőinek fejlesztésére kell irányt venni, mert ezeknek a gazdaságoknak kell pótolni a nagybirtok feloszlata és a kulákság korlátozása következtében kieső árugabonát és egyéb termékeket.” Nézeteit nem tudták cáfolni, a túlerő miatt Nagy Imre mégis „elmormogta”, hogy egyetért a PB-ből való kizárásával és az egész határozattal, opportunistá nézeteit visszavonja, de a rövid idő miatt hibáit még nem tudta elméletileg elemezni és cáfolni. (Nagy és Rajk helyett Kovács István és Horváth Márton lett a PB tagja.)

Részben a parasztság elleni „osztályharc” sodorta válságba a kétéves népi kollégiumi mozgalmat is. A NÉKOSZ feldolgozott történetéből itt álljon csak egy idézet a válság okáról: „Nem tudtak radikálisan leszámolni a paraszti osztálygyökérből eredő narodnyikizmusukkal. A narodnyiki ideológia keveredett a kispolgári doktrínéssal, intellektuel anarchizmus jött létre. Ebből nőtt ki *a NÉKOSZ mint élcsapat* kártékony teóriája.” A fenti elemzést maguk a Györfy-kollégisták készítették, a puritán PB inkább a leváltott NÉKOSZ-főtitkár szerelmi ügyeivel foglalkozott, hogy a felesége mellett hány – név szerint felsorolt – szeretőt tartott. A parasztellenességet, az egyház-, a vallásellenességet, és a sok új „ellenességet” a hidegháború szította. A minden korábbinál forróbb hidegháborút pedig a világháború réme, az érdekszférák körüli villongások szülték. A korábbi két nagy szövetséges – a Szovjetunió és az USA – egyre gyanakvóbbá váltak, s befolyási övezetükkel, táborukkal együtt görcsösen fenekedtek egymás ellen. Sztálin még a győzelem előtt azt mondta Gyilasznak: „*A háború hamarosan véget ér. Tizenöt-húsz éven belül mindent kiheverünk, aztán kezdhetjük előlről.*” S két év múlva olyan hidegháborúba kezdtek, amelynek halottjait, testi-lelki nyomorékjait nem is tudjuk soha összeszámolni.

Sztálin kijelentésében a cinizmus mellett talán azt is észre lehet venni, hogy úgy képzelte, az ő életében már békében élhetnek. Gondolkodását a háború és a béke felől ez a kettősség jellemezte. (A pesti mondás érzékletes: „*Lesz itt olyan békeharc, hogy kő kövön nem marad.*”) Bizalmas körökben Sztálin a háború veszélyéről, már-már elkerülhetetlenségéről beszélt, nyilvánosan pedig azt mondta (de csak 1951 februárjában): „A béke fennmarad és tartós lesz, ha a népek kezükbe veszik a béke megőrzésének ügyét és végig kitartanak mellette.”

RM nyilvánosságra nem hozott, 1946. áprilisi pártfőiskolai előadásában arról beszélt, hogy az I. világháború után megszületett a Szovjetunió, a második után létrejöttek a népi demokráciák, és a harmadik után győzni fog a szocializmus Európa és Ázsia nagyobbik felében. De a hidegháborút nem ez az ismert ábrándcska szülte.

RM azt is mondta: „A magyar demokrácia természetesen békét akar, de egy fegyvertelen ország egyenesen bátorítás az imperialista támadók számára... Gondoskodni fogunk arról, hogy demokráciánk hadserege semmiben se szenvedjen hiányt... Pártunk legjobb erőit, elsősorban Farkas Mihály elvtársat, pártunk főtitkárhelyettesét adtuk át a honvédség vezetésére és megerősítésére.” Így e korszak tömör hazai „összefoglalása”: 1948. IX. 9.–1953. VII. 4., *honvédelmi miniszter Farkas Mihály*.

„Pártunk legjobb erői” azonban nem voltak mind olyan elrettentőek, mint a miniszter. Amikor az államvédelmi bizottság katonai albizottsága (KAB) rendezni kívánta a lumpoló, kicsapongó katonatisztek magánéletét, mert őket tudja az ellenség leginkább megkörnyékezni, akkor ez a többszörös függésben lévő albizottság megállapította, hogy *„elsősorban a KV tagjainak kell példaadó magatartást tanúsítani”*.

A koalíció pártjainak fölszámolása érdekében 1948 elején feloszlatták a honvédségen belül a pártszervezeteket, és felállították a Kossuth-köröket. Király Béla azt írja: „A Kossuth-körök fényben és pompában születtek, a sajtó a szülők: Rákosi Mátyás és a párt bölcsességét és csalhatatlanságát zengte. Most azonban egy tollvonással *el kellett törölni őket szovjet parancsra*. Hogy mentse, ami menthető, megismételték a szertartásokat, és tipikus bolsevista módszerrel bűnbakot találtak. A gyűléseken a bűnbakoknak önkritikát kellett gyakorolniuk, azért, amit fél évvel korábban a párt parancsára vittek véghez. Az önkritikát gyakorló személyek Pálffy György tábornok, a honvédség felügyelője, Jánosi Ferenc ezredes... Egy fél év sem telt el és Pálffy már azzal vádolták, hogy az ő szabotázsakciójának eredményeként vezették be a Kossuth-köröket és törölték el a pártszervezeteket.” (A katonai albizottság 1948. október 19-én úgy dönt, hogy *„a honvédelmi miniszter visszavonja a pártszervezetek feloszlására vonatkozó rendeletét”*.) November 2-án azonban még Pálffy, Sólyom és Illy dolgozzák be a munkatervbe a szovjet főtanácsadó jelentését; s kiadják az alapvető szovjet szabályzatokat is. A KAB dönt a nyugati határsáv megerősítéséről, ám rögzíti: *„a munkatervet végül Rákosi elvtárshoz kell benyújtani”*. A harci készülődés jegyében nemcsak a pénz folyt. A katonai albizottság fölfedte, hogy a HM-ben a polgári alkalmazottak, *különösen a gépiprótonők szociális összetétele aggályos*: *„a jövőben megbízható munkásszármazású technikai munkaerővel cserélik ki a minisztérium személyzetének megbízhatatlan részét”*.

Rajk László belügyminiszter leváltása, a Mindszenty-ügy, a kulákok üldözése is jelezte, hogy a népi demokrácia egyre keményebb militarista állammá vált.

Az MDP-vezérkar RM távollétében megállapította: *„még mindig sok a szenzációs, valótlan hír”*, s jelentést kért arról, *„hogyan lehet ezt a területet még jobban kézben tartani”*. Decemberben megszüntették a paraszt hetilapokat. (Az új Szabad Föld *„más pártbeli személyeket népszerűsíthet, de mint pártot csak az MDP-t népszerűsítheti”*.) 1949 közepén a *„sajtóreform”* első lépéseként leszállítják a Szabad Nép és a Népszava árát. *„Tekintettel arra, hogy a polgári lapokat nem akarjuk azonnal agyonütni, az árleszállítás után szükség lesz esetleg egyes polgári lapok átmeneti támogatására.”* Egyelőre nem szüntetik meg a koalíciós pártok lapjait (Kis Újság, Szabad Szó), viszont: *„Sopronban és Szentesen nincs szükség párton kívüli napilapra”*. 1949 őszén a *„reform”* már a központi irányítás küszöbére ért: *„A hetenként tartandó szerkesztői értekezleteket meg lehet kezdeni.”*

1948. október elején RM levélben számolt be a Moszkva közeli Barvihából Farkasnak, hogy gyógykezelése mellett Moszkvában a következő témákkal foglalkozott: *„A honvédségi*

felszerelést, amelynek kérdését Bulgánin e-nál (sic!) felvettem, remélem már az utolsó darabig megkaptátok...

Az emigránsok ügye nem jól áll. Nem akarják hazaengedni azokat, akik ma is »szovjetellenes beállítottságúak«. Ez kb. hatvan százaléka a kérteknek. Két napja foglalkozott ezzel a kérdéssel a CK-ban [az SZKP Központi Bizottsága – P. Á.] egy bizottság. Még nem tudom az eredményt. Ha visszajövök, itt Moszkvában még egyszer eljárak...

A hadifoglyokat az év végéig hazaviszik. Kérni kell, hogy a hadsereg (és az ösztöndíjasok) kiküldöttjeinek a számát lényegesen emelhessük. A jugóknak négy-ötezer emberük volt itt egyszerre...

A csehszlovák anyagot továbbítottam. Nem tudom, hogy az ígéretekből mi valósult meg. Már október van, s magyar iskola még nem nyílt meg, a magyar lap még nem jelent meg... Kérem, hogy (ha kell) küldjete erre vonatkozólag új anyagot, s én majd itt eljuttatom az illetékes helyre." Megírta azt is, hogy másnap, 1948. október 5-én Macesztába utazik, ahol kénes fürdőket vesz, és két hét múlva – hat hét után – hazatér. A kénes fürdők hasznáról így írt: „Maceszta környékén a Polit B. néhány tagja pihen, lehet, hogy ott is beszélek valakivel. A gyógykezelés ott legalább olyan jó, mint itt. Sőt a kezelőorvosok fogadkoznak, hogy jobb. Remélem, hogy a könnyű (?) kúra végleg rendbe hozza a térdem, s többet nem lesz bajom vele." S végül a búcsú: „Mindannyiatokat melegen üdvözöl és eredményes munkát kíván: Rákosi."

A vele interjúkat készítő Vásárhelyi Miklóst (1917) RM több alkalommal is fontos kongresszusokra küldte azért, hogy a magyar delegációban is legyen valaki, aki nyelveket beszél:

– Ha bármilyen alkalommal külföldön voltam – például az olasz választásokon, ahová titkársági határozattal mehettek ki, mivel a külföldi utazás akkor még nagyon ritka volt –, ő 24 órán belül magához hívatott, esetleg a lakásába, a Szabó József utcába: „Na, mondja el, mi történt!" Itt támadtak az első zavaró érzéseim vele kapcsolatban. Mint buzgó ifjú kommunista újságíró én készültem ezekre a találkozókra, de benyomásaim előadására soha nem került sor, mert az első szavak után közbeszólt: „Nekem mondja!" – és kezdte mondani, mi is a helyzet. Ő naponta átfutotta a világlapokat, ami óriási előny volt a pártvezetés többi tagjával szemben. Nagyon rövidlátó volt, mégsem hordott szemüveget, hanem a szeméhez egészen közel tartva olvasta a lapokat. Engem talán azért hívatott, hogy hirdessem: bár Rákosi elvtárs nem volt ott, *mindent jobban tud*, mint én, aki két hetet ott töltöttem.

1949-ben Amerikába is kiküldött egy bizalmas iratcsomóval Sík Bandi bácsihoz. Tőle hallottam először nem a lelkesedés hangján szóló észrevételeket Rákosiról. Az aranyifjú Sík Igor pedig elképesztő helyzetjelentést adott a Szovjetunióról. Ez volt az első hiteles történet, amit szovjet emigránstól hallottam. Ebben az időszakban – például az amerikai „útravaló" átadásakor – Rákosi a legkevésbé sem volt hivatalos. Inkább barátságos, sőt atyáskodó volt: hivatalos és méltóságteljes csak PB-ülésein volt. Ott szigorú rend uralkodott, ott smúzolt. Amikor viszont találkoztunk, semmiféle formalitást nem tartott be, még a látszatra sem ügyelt: „Na, hogy vagyunk, hogy vagyunk? Mit csinálnak a fiatal emberek manapság?"

Egyszer, amikor még a szüleimnél laktam, odatelefonált, és a háztartási alkalmazott azt válaszolta neki, hogy a fiatalúr a Gellért fürdőben van. Szóvá tette aztán, hogy milyen jó lenne, ha ő is az uszodában kezdhethné a napot, mire mondtam neki, hogy mindennap éjfélig csinálom a lapot, ezért csak tizenkettőre kell bemennem, előtte járok uszodába vagy gőzbe. „Na, jó, jó, azért

az az éjszaka sem telik el rosszul! Ott vannak a pincérek, a nők, a muzsikások, ismerem én ezt a világot.”

Ilyen oldottan beszélt. Egyszer megragadtam az alkalmat, hogy egy polgári újságíróért szót emeljek. De ő csak legyintett: „Öreg tarhások, ezek mindig megélnék!” Ez nem, mondtam, kidobták az újságtól, és tudja, akit most kidobnak, azt nem veszik fel máshová. Pedig nem akárki – tettem hozzá végső kétségbeesésemben –, ez ellenálló volt! „Nem szeretem ezeket az ellenállókat; *ha nem voltak nekik jók a németek, mondja, miért lennének jók az oroszok?*”

Sztálinról is mesélik, hogy volt humora, ő is meg tudta magát kedveltetni. Hogy Rákosi esetében ebből mennyi volt szerepjátszás, hogy egy harmincéves újságíró előtt neki mi érdeke fűződött ehhez, nem tudom.

Az ÁVH 1948 végén azt jelenti, hogy Szent-Györgyi Albert professzor fizikusokat és biokémikusokat csábít ki Amerikába. Straub F. Brunónak, a Biokémiai Intézet vezetőjének szemrehányást tett, mert nem megy ki. Szent-Györgyi, Laki és Bay professzorok disszidálása után Gombás Pál fizikus és Guba Ferenc biokémikus disszidálására lehet számítani. Azt viszont nem jelezték, hogy 1948 decemberében disszidál a kisgazda pénzügyminiszter, Nyárádi Miklós – akinek a leváltását Gerő októberben javasolta. A kormányválság ürügyén az MDP zsebében lévő Dinnyés Lajos miniszterelnököt elzavarták, utóda a titkos kommunista párttag Dobi István lett.

Rákosiék elérték, amit akartak – kigolyózni a többi pártból a behódolásra nem kapható vezetőket –, például a kisgazdapárt felszámolása elleni tiltakozásul tizenegy képviselőjük lemondott a mandátumáról. A többpártrendszer fölszámolásában részt vett a fenntartása mellett utolsó cikket író Révai József is. Hozzá futott be például a fölszámolás oroszlánrészét végrehajtó ÁVH 1948. július 27-i jelentése a Kisgazdapárt megyei funkcionáriusainak vagyoni helyzetéről, de az ő iratai között található az FKGP részletes költségvetése, 1949. februári kiadásai stb. (Révaiék kifogásolták, hogy a kisgazdák oktatási programjában túltengenek a marxista témák...)

RM, Gerő, Révai számára is gondot okozott, hogy meghatározzák, mi az a társadalmi forma, ami nálunk kialakult. Pontosak, elvhűek akartak lenni. A lengyel Bierut 1948. december 15-én megállapította, hogy a népi demokrácia a proletárdiktatúra egyik formája (amit Titóék már a júliusi pártkongresszuson kimondtak), ez a tétel úgy vált szalonképessé, hogy pártja kongresszusán Dimitrov is arra a következtetésre jutott, hogy ez a formáció szovjet típusú társadalmi berendezkedés. Annyira az, hogy „*Az átmeneti időszak során az osztályharc éleződésének sztálini tézisei érvényesek a tőkés elemek teljes felszámolásáig*”.

A lengyel kongresszusról hazatérő Gerőt nem Bierut vagy Dimitrov, hanem Sztálin akkor hallott „elméleti jelentőségű megnyilatkozásai” riadóztatták. Ettől kezdve a sztálini meghatározás volt a vezérfonal: „a népi demokrácia betölti a proletárdiktatúra alapvető funkcióit”. Gerő karácsony másnapján körlevelet írt a Titkárság tagjainak. Ebben pellengérre állította Révait, aki elhitette velük, hogy a szocializmus proletárdiktatúra nélkül is építhető, pedig ez nem megy. „Vagyis: *erősítenünk kell a népi demokrácia diktatúra jellegét*.” Javasolta, hogy a kérdések tisztázására RM tartson a pártiskolán előadást, és azt hozzák nyilvánosságra.

RM már másnap tudatta velük, hogy a pártiskolai előadásában a Tanácsköztársaság és a népi demokrácia viszonyát sztálini szellemben ismerteti. Viszont nem értett egyet Gerővel abban, hogy revideálták volna a leninizmust: „még egyszerűen nem dolgoztuk ki ezt a kérdést”. Az is kiszaladt a tolla alól, hogy „a hatalom csak formálisan oszlik meg a munkásság és a dolgozó parasztság között, lényegében azonban a munkásosztály kezében van”. Végül: „magam is

szükségesnek tartom, hogy Sztálin elvtárs elméleti megállapításai minél gyorsabban pártunk közkincsévé válják (sic!), persze anélkül, hogy most hirtelen a másik túlzásba esnénk, a népi demokrácia diktatúra jellegét helyezni előtérbe.” Gerő is nyomban válaszolt: „Rákosi elvtárs javaslatom lényegével egyetért... amit ő az én állításommal szemben idéz, lényegileg ugyanazt kell következtetni, mint amit én írtam.”

Révai december 29-én nem a szokott kötekedő modorban szállt vitába: „Világosságot csak Sztálin elvtárs teremtett ebben a kérdésben, összes eddigi megnyilatkozásaink fölöttébb zavarosak.” Az őt ért bírálatról megjegyezte, hogy előadását a PB (Gerő és Farkas) jóváhagyta, s épp Gerő húzatta ki a szovjetre való utalást. Vitatkozott Rákosival, hogy a parasztság részvétele a hatalomban formális, s észrevette, hogy Gerő megállapításai hová vezetnek: „Ha egyoldalúan csak azt hangsúlyozzuk, hogy még mennyire el vagyunk maradva a diktatúra teljes megvalósulásától, akkor ebből akarva, nem akarva felhívás lesz adminisztratív eszközök alkalmazására, amit Gerő elvtárs sem akar.” Talán nem. De változott Révai véleménye is, az 1949. márciusi KV-ülésen már arról beszélt, hogy határozottabban kell kiépíteni és alkalmazni az erőszakszervezeteket, mert „jöhetnek olyan fordulatai a fejlődésnek, amikor a proletárdiktatúra fő funkciója a külső és belső ellenséggel szemben alkalmazott erőszak lesz”.

Az elméleti kérdések iránti érzéket nélkülöző RM ugyan kézzel írta „A népi demokrácia néhány problémájáról” című cikket (szlogenje: „A népi demokrácia funkciójára nézve proletárdiktatúra szovjet forma nélkül”), társszerzője lett Gerő és Révai is. Az ezt bizonyító Gerő-cetlire RM ráírta: „Letét, gondosan megőrizni! I. hó 15. R.” Nem azért, mert sejtette ennek a Szabad Népbeli cikknek a fontosságát, hogy *ehhez lesz köthető a gyászos emlékü „ötvenes évek” kezdete*. A dátum: 1949. január 16. (Vajon azért őriztette RM gondosan a bizonyítékot, mert egy első titkárnak is belég kellett az önvédelemhez? Lehet, bár nem valószínű, annak ellenére, hogy Révai is azzal verte vissza Gerő vádjait, hogy ő hagyta jóvá a kifogásolt részeket, sőt egy Gerő-idézettel bizonyította, helytelen a módszer, „mely közös hibákért egyeseket akar felelőssé vagy főfelelőssé tenni”.)

Az ÁVH jelentette, hogy a Magyarországról menekülők (!) száma harmincról nyolcvan-százra növekedett. Azt nem tették oda, hogy hetente vagy havonta. A politikai vezetés iratai között csak négy év múlva bukkan fel újból a téma: 1953 első felében 381 személyt kaptak tiltott határátlépésen (74% 18–21 éves). Pedig a „határ” neuralgikus pont volt, minden határ menti esemény különös felhangot kapott. 1951-ben például jelentették a déli határszakaszon történt határsértéseket: 6 átlövés, 8 átkiabálás, 1 átfényképezés stb. Megint csak nem tudni, hogy mennyi idő alatt – titokzatoskodtak meg rosszul is fogalmaztak.

1949-ben már gyorsabban megérkeztek az MDP-hez a többi párt üléseiről a beszámolók, mint saját központjukba. (A Kiszgazdapárt Dobi vezette elnökségének üléséről maga a főtitkár, Rácz Gyula küldött feljegyzést 1949 elején.) Farkas Mihálynál kötött ki például az a jelentés, hogy a Kiszgazdapárt nagyköri szervezatának gyűlésén „egy Szücs nevű 42 holdas kulák” Rákosit idézve kérdezte, ha Oroszországban is húsz év kellett, hogy szocializmus legyen, nálunk miért csak három-négy évet adnak erre. „*Ne akarjunk okosabbak lenni a mesternél.*”

Bár a politikában Rákosiék megpróbálták a szovjetek óhajait is kitalálni, gazdasági kérdésekben néha nemet is mondtak. 1949 januárjában például a SZU azt kívánta, hogy a magyar állam térítse meg a hiányt, ami a volt német vállalatoknál a fegyverszüneti szerződés napja és a nekik történő átadás között keletkezett. A Titkárság csak a magyarok mulasztásából eredő károkat ismerte el, a kisebb részben szovjet érdekeltségű vállalatok esetében pedig elutasította a kérést, mondván, hogy

azok nem szovjet vállalatok (s gyorsan hozzáfogtak a meglévő szovjet érdekeltség megváltásához.) Amikor kiderült, hogy a megrekedt magyar-jugoszláv árucseré-forgalommal mi szállt el, a pótlásért Moszkvához fordultak.

A többpártrendszer felszámolására 1949 februárjában elővarázsolták a feledésből a Népfrontot: az egységlistas, nem pluralista választást. A Népfront országos tanács alakulásakor vagy a Népfront kongresszuson (titkár Rajk) RM nem úgy beszélt, ahogy a pártban. Cinizmusára gyakran emlegetik példaként amit a KV-ülésen mondott: „Ugye, az elvtársak azt hiszik, hogy a népfront hosszú életű, tartós politikai képződmény? Akkor nagyon tévednek. Ez a népfront tulajdonképpen a szomszéd pártok elhalási processzusának egy foka.” Figyelmeztetett, hogy erről a cselvetésről, „a pártok likvidálásáról”, arról, hogy „mint a döglött kutyákról beszéltünk” róluk, hallgassanak; csak „kávéskanalanként” fogják beadni nekik. A cinizmus ebben az időben hatalmasodott el Rákosin. Pártfunkcionáriusoknak kijelenti (1949. április 3.): „Nem az a baj, hogy a kulákot megverik, de ahogy csinálják, avval pontosan az ellenkező hatást érik el.” (Kifejtette azt is: „Az apácák elleni legjobb propagandaeszköz az udvarlás. Ha az EPOSZ-ifjak udvarolni fognak az apácáknak, sokkal gyorsabban fogunk eredményt elérni ezen a vonalon. Az osztályharcnak, elvtársaim, nagyon sok formája van. Most is, mint kétezer évvel ezelőtt, óriási szerepet játszanak a szép nők.”)

A márciusi KV-ülésen kimondja a Lenin által is kedvelt bibliai citátumot: „*Aki nincs velünk, az ellenünk van!*” – ezzel törvényesíti az ellentéteket. Osztályhoz tartozásuk, vagyis születésük szerint ítékeztek még a bűnösök fölött is. (1948 szeptemberében a Titkárság úgy határozott, az amnesztiát „az osztályszempontok figyelembevételével kell végrehajtani”). De a rendőr- és ÁVH-tiszteket is „átvilágították”, hogy kiderítsék: megbízható, megbízhatatlan, illetve közömbös-e. A PB-tagok körében aggodalmat kelt, hogy a rendőrtisztek között közel hetven százalék az ingadozók és a megbízhatatlanok aránya, pedig a felülvizsgáltak 92,5%-a MDP-tag. Az ávéház tiszteknak is csupán csak a 60 százaléka megbízható, pedig mindnyájan párttagok. Kádár előterjesztéséből kihámozható: *annál gyanúsabb valaki, minél képzetebb.* (A rendőrgazdászoknak csupán a 7 százaléka megbízható.) Az államvédelmi bizottság javaslatára a „megbízhatatlan elemeket” eltávolítják, s a rendőrséghez toborzott 300 ipari munkás legjobbjait előléptetik hadnaggyá, főhadnaggyá.

Nem tartották abszurdnak, hogy mindenki gyanús. A csurgói járásban egy magasabb funkcióba javasolt párttagot egy másik bizottság kizárt. A felülvizsgálat felülvizsgálását is felülvizsgálták: „Háromszor háromtagú bizottságban, ahol a felülvizsgáló bizottság feladata, hogy felülvizsgálja a bizottságba bevont harmadik személy megbízhatóságát.”

Kezdi a gyerekeket is származásuk szerint kategorizálni. Az agit-prop. osztály egyelőre a szociális segélyek 5:4:1 arányú elosztását javasolja a munkás, a paraszt és a haladó értelmiségi tanulók között. A PB 6:2,5:1,5 arányt fogad el, amit a jegyzőkönyvön RM önkényesen 6,5:2,5:1 arányra javít. Ő ezt tartotta igazságos esély- és értéksorrendnek. E gyermek – demagóg? – számjátékban is tetten érhető a kommunista vezetők sablonos szemlélete, mely tizedszázalékokba sűrítetőnek vélte a világ menetét. De tetten érhető a proletárdiktatúra értelmiség- és parasztellenessége is. Az ellenségkeresés idején természetesen nőtt a mindenellenesség, az értelemellenesség is.

Persze a csupán a származás szerinti értékelés túl mechanikus, hisz kivételek is vannak, meg szimpátiák, antipátiák. Sebaj. Akár naponta átminősítettek szinte bárkit. Rendszerellenesnek

nyilvánították, aki az épp aktuális követelményekkel szembekerült, vagy valakinek nem tetszett, vagy annak a gyanúja vetődött rá, hogy...

Bárminek a gyanúja.

Csonka Pál műegyetemi professzor kifogásolta, hogy a felvételnél előnyben részesítik a munkásszármazású hallgatókat azokkal szemben, akiket egész beállítottságuk arra predesztinál, hogy mérnökök legyenek. RM püspöklila tollal megjelölte ezt a részt, s odaírta: „Nem lehet ezt a Csonkát eltávolítani?” Kiss Károly azt válaszolta, hogy Csonka Európa-hírű statikus. „Már felmerült a leváltása, de mint előadóra nagy szükség van. Másrészt, akkor nem írná meg a könyvet, amelyet más nem tudna megírni.” Ő maradt, a körülötte lévő „fasiszta tanárokat” eltávolították.

A minisztériumi tanácsos „Szívóst a Titkárság a pártból kizárta és úgy határozott: még a mai napon le kell tartóztatni. Az Alumínium Ércbánya és Ipar Rt.-nél dolgozó Nagy István gépkocsivezetőt és Martin Ferenc mérnököt *az ÁVH nézze meg*”. Szívós volt kapitalista, Bán Antal korábbi szocdem miniszter bizalmas embere, utasítást adott az Almásfüzitői Timföldgyár-építkezés műszaki igazgatójának, hogy minden módon károsítsa a szovjet érdekeket – állították.

„A drótnélküli rádió hátránya, hogy ellenséges adás hallgatását nem lehet teljesen kiküszöbölni.” Gerő javasolta: „Olyan készülékek, amelyeken ellenséges adás hallgatható, megfelelő kezekbe kerüljenek.” A technikai kérdést a Titkárság később úgy döntötte el, hogy „...egy-két rémhírterjesztőt, Amerika Hangját-terjesztőt, Amerika Hangját-hallgatót le kell tartóztatni”.

Az efféle intézkedések egyik szellemi atyja RM volt (a másik Gerő). Úgy is fogalmazhatunk: minél nagyobb lett a hatalom, annál szembetűnőbbé vált a jó eszű RM gondolkodási restsége, vonzódása a dolgok, a jelenségek durva leegyszerűsítéséhez, a szómágiához, a sablonokhoz. Tudása szétszórta, nem rendszerezte. Az áprilisi KV-ülésen Dögei Imre megemléltette, arra terjed a baromfipestis, amerre a papok járnak. RM ráharapott: „Használható az a tipp, hogy az apácák és a papok terjesztik a tyúkpestist... Ha ők a vasmenyasszonyt (»leszáll a vasmenyasszony és vége a kommunizmusnak« – *P. Á.*), istenverést hirdetnek, időnként ott, ahol tyúkpestis van, rá lehet fogni, hogy a papok hurcolják, akik egyik tanyáról a másikra járnak.”

A választás utáni KV-ülés: „A jehovisták, az egyéb ilyen szekták valószínűleg amerikai ügynökök.” „Amikor azt mondjuk, hogy a népfontra kell szavazni, akkor azt mondják, hogy ők már leszavaztak az úristenre... Amikor az új demokratikus honvédséget kell szervezni, akkor kiderül, hogy ők nem fognak fegyvert. Világos, hogy ha a jehovisták elterjednének Magyarországon, akkor az amerikai imperializmusnak nyert ügye volna.” Megállapítja: tetvek ők a magyar demokrácia testén. *A minden rosszat az ellenség léteire visszavezető téveszme-rendszert ő is átvette Sztálintól. Ha az üldözési tébolyig nem is jutott el, az üldözési mánia őt is elkapta:* „Volt egy esetünk, hogy a Maszovnál figyelmesek lettünk egy mérnökre, aki folyton veszekedett az orosz igazgatóval. Mi azt mondtuk, hogy ez a mérnök az ellenség ügynöke lehet. Most az illető le van tartóztatva, mint kém.”

1953-ban maga Gerő említette, hogy amikor egy mellékszereplővel kapcsolatban kijelentette, hogy nem hisz az illető bűnösségében, „Rákosi elvtárs úgy nézett rám, mintha az öregapját gyilkoltam volna meg. Ez nem normális. Amikor nem engedélyeztem emberek letartóztatását... akkor megvolt a baj... Nem lehet a pártot úgy vezetni, hogy mindenkivel szemben bizalmatlanok vagyunk”. (Teljessé azáltal válik a kép – meg a skizofrénia is –, ha megemléjtük, néhány héttel e szavak előtt Gerő épp a jehovistákkal kapcsolatban írta: „örizetbe kell venni a legveszedelmesebb

elemeket”, s el kell ítélni őket „a népi demokrácia ellen kifejtett illegális tevékenységükért vagy kémkedésért, vagy amilyen bűncselekményt általában rájuk lehet bizonyítani”).

Mint általában a vakon elkötelezettek, RM gondolkodása is tele volt előítéletekkel. Mély nyomokat hagyott például benne is az 1919-es ellenforradalmi terror. Dénes István (1923) említette: RM többször szóba hozta, hogy a Duna–Tisza közí kulákság egyszer már gázolt a kommunisták vérében. Emiatt sem szerette ezt a vidéket, a tanyavilágot.

– Kezdetben arról volt szó, hogy mindenkivel együtt akarjuk építeni a romba dőlt országot, aki ellene van a fasizmusnak, a háborúnak, és bíz a szabad, demokratikus jövőben – idézte fel Vásárhelyi Miklós. – Amikor áttértünk a proletárdiktatúrára, keserves volt megszakítani a háború éveiben kialakított személyi, baráti, bajtársi kapcsolatokat a koalíciós partnerekkel, majd nézni, hogyan iktatják ki őket a politikai életből, holott mi tudtuk, hogy a legnehezebb időkben hogyan álltak helyt.

Barcs Sándor (1912) ekkortájt kérdezte meg Rákosit: miért kell a lojális partnereket is agyonütni, amikor a KP fennen hirdette, hogy a koalíció sokáig fennmarad. RM azt felelte: az imperializmus a nyakunkra hozta a háborút; és a rendkívüli idő rendkívüli lépéseket követel: *a sorokat szorosra kell zárni.*

RM akárcsak korábban, most is úgy tervezte, hogy aratás után lesz a választás, de „a fejlődés meggyorsítása miatt” előrehozta az időpontot. „A kár, amit a szövetségesek okoznak, kezd nagyobb lenni, mint a haszon.” A KV 1949. áprilisi ülésén bejelentette a parlament feloszlását, a választások kiírását. Indok: az országgyűlés összetétele nem felel meg a „megváltozott erőviszonyoknak”, s az ötéves terv és a szocialista alkotmány elfogadása is az új országgyűlésre vár. *„Ez lesz az első választás, amelyen közös listával és lényegében az államhatalom birtokában veszünk részt.”*

A gazdaságot és a társadalmat fokozatosan az egypártrendszerhez igazították. Január 1-től 25 megye helyett – kivételesen ésszerűen – 19-et alakítottak. 1949-ben született Nagy-Budapest is (ekkor csatolják ide Újpestet, Rákospalotát, Kispestet, Pesterzsébetet, Pestszentlőrincet, Csepelt, Pestújhelyet, Rákoszentmihályt, Sashalmot, Mátyásföldet, Cinkotát, Rákoscsabát, Rákoskeresztúrt, Rákoshegyet, Rákosligetet, Soroksárt, Pestszentimrét, Budafokot, Albertfalvát, Budatétényt, Nagytétényt, Pesthidegkútat és Békásmegyer Csillaghegy nevű részét, összesen 23 várost és községet. A területe háromszorosára, lakossága egymillió-hétszázezerre nőtt). A gazdasági főtanács neve népgazdasági tanács lett; a gazdaságirányítást a tervgazdálkodásra bízták, több minisztériumot kettévágtak; meghosszabbították a tagfelvételi zárlatot. Még a választás kiírása előtt elhatározták, hogy átszervezik a párt megyei bizottságait (a titkárnak minimális szakismeretet kellett szereznie stb.). Félve, hogy nem lesz az átalakításra idő, RM javasolta, mégis hagyják az átszervezést a választás utánra. Mivel Baranyában már elvégezték, Aczél György (1917) titkár meg akarta győzni Rákosit, ne halasszák a munkát, s véletlenül azt mondta: „Rákosi elvtárs téved!” Farkas ráüvöltött: *„Vegye tudomásul, a mi pártunk vezetője nem tévedhet!”* – s Aczél György szerint a fejét a tenyerébe támasztó RM mintha bólintott volna.

Azt mondták, azt jelentették, amit hallani akart. Az MTI válogatott hírcsokrokat állított össze a kapitalizmus szörnyűségeiről, s a Szabad Nép a detronizáció centenáriuma ünnepli „a magyar függetlenség előharcosát Kossuthot és valóra váltóját Rákosit”. Nemes Györggyel a Szabad Nép főszerkesztője 1949-ben közölte, hogy egyetlen betűt nem változtathat RM kéziratain. A homo kominternikus mellett a *fordulat évének táján megjelenik a pártban a „homo hierarchikus”;*

kialakul az igazság kimondásának hierarchia szerinti joga, a másik oldalon pedig a kritikátlan konformizmus, az engedelmisség. Az új rend nem megszüntette, hanem megerősítette a túlzott hierarchizálódást. Rákosiék, e romboló építkezés mesterei keresztettk a feudális örökséget az ázsiai despotizmussal.

A választási készülődés közben többek között összegezték a kommunista „fiókpárt”, a Paraszt-párt hangulatát. Az NPP tagsága félt a választástól. Azt hitték, nyílt szavazás lesz. S mi történik, ha a Népfront ellen szavaznak? Nem tetszettek a helyi listák. Mezőkovácsházán lemondott az egész vezetőség. Szikszón felfestették a falakra: „Le a népnúzó kormánnyal!”, illetve: „Magyaroknak magyar kormányt akarunk!” A papok nem voltak hajlandók húsvétkor a három- és az ötéves tervről beszélni. Szentgotthárdon azt mondták, nem fogunk még egy vörös május elsejét megélni. A szigetvári járásban arról beszéltek, hogy május elsejére hozzák Ottó királyt. (A Mindszenty-pör előtt nem lehetett találkozni Ottó nevével!)

Ugyancsak Révai iratai között található az április végi beszámoló az országban elterjedt rémhírekről. *Tartós rémhír*: háromnapos sötétség lesz, és ez alatt az amerikaiak megszállják az országot; Budapestre megérkeztek a sebesültszállító vonatok. Vagy: ha a Népfront győz, a Szovjetunió tagállama leszünk. *Az aktuális*: Jugoszlávia és Magyarország között rövidesen kitör a háború. Vagy: a szavazócédulák meg lesznek jelölve, és a bevonuló amerikaiak megállapíthatják, ki szavazott a Népfontra. (A rémhírek közé sorolták, hogy nem érdemes szavazni, úgys az történik, amit a kommunisták akarnak, illetve, hogy ez nem demokratikus választás, mert nincs ellenzék.) *A bájos*: a BCG-oltás során orosz vért oltanak az emberekbe, hogy jobban reagáljanak a kommunista eszmékre és a Népfontra szavazzanak.

Az 1949. május 15-i választáson megkönnyítették a választópolgár életét. Ha nem akart gyanúba keveredni, érintetlenül bedobta a céduláját az urnába. „Aki nemmel akar szavazni annak a lap alján lévő kis karikába két párhuzamos vonalat kell húznia. A karika mellett apró betűkkel a következő szöveg áll: »Ellene szavazok«.

A szavazólapot az elnök összehajtogatva nyújtja át a szavazónak.” S utána feljegyzés készült Rákosinak arról, hogy a választás pántlikás, bandériumos örömnep volt. De azt is jelentették neki, hogy a püspökök közül ki szavazott, ki nem, ki nyíltan, ki titkosan (Czapik, Hamvas, Papp Kálmán, Bereczky, Vető Lajos titkosan). A szavazatok 96 százalékát a népfront-lista kapta, a kommunista „egypárt” lett a hatalom egyedüli birtokosa: a képviselők 71 százaléka az MDP tagja. (RM: „Pártunk egyik legfényesebb győzelme volt, amelyet felszabadulásunk óta vívtunk.”) A Függetlenségi Népfront Elnöki Tanácsa, egyetértve Rákosival egyhangúan megszüntette azt az anakronizmust, hogy a Parlamentben jobb- és balszárny van. Az ültetések „teljes keveréssel” történtek. S szemfényvesztésből a „kiszagda” Dobi István maradt a miniszterelnök.

A KV-ülésen RM az álm teljesüléséről beszélt: „Sikerült bizonyos fokig átgyúrni a népet.” A kérdésre, hogy mikor térhetnek át az egypártrendszerre, azt felelte: „Ez elsősorban a megyei szervezetek jó munkájától függ. Mi már holnap rátérnénk erre, hogyha olyan előrehaladott volna a helyi szervezeteknek a munkája, hogy nyugodtan elmondhatnánk, hogy a tömegek nem érzik a többi pártok távollétének a hiányát.” Szerinte e pártok természetes halállal múlnak ki, de a félreértések elkerülése végett hozzátette, hogy a proletárdiktatúra egyik funkciója a meglévő osztályok politikai szervezeteinek a szétverése. (Farkasnak ekkortájt jelenti az ÁVH, hogy a Parasztpárt felszámolása jó ütemben halad, a vezetés szilárdan a pártban dolgozó kommunisták kezében van. „Le kell számolnunk a pártönállóság parasztsovinizta illúzióival.”)

Az ellenfelek fokozatos kiszorítása, a hatalom megszerzésének klasszikus módszere; a szalámitaktika nem RM találmánya. Az „Oszd meg és uralkodj!” vezérelv az időszámítás előtti makedón király, II. Fülöp uralkodásához is köthető, de a maják vagy a kínaiak vajon nem az ellenfél megosztásával szereztek meg a hatalmat?

RM felidézte 1962-ben az Aczél–Nógrádi kettősnek, hogy azt mondják rá, 1949-ben még jó volt a vezetése, azután *fejébe szállt a dicsőség*, elszakadt a néptől. „Holott mindenki nagyon jól tudja, hogy ugyanabban a ’49-es esztendőben más országokban is hasonló jelenségek voltak.” „Hát a Gottwaldnak is a fejébe szállt, a Cservenkovnak a fejébe szállt, a Bierutnak, a Csojbalzánknak? Ha ugyanazok az emberek ugyanazokat a hibákat követik el, akkor ezt kizárólag az egyéni sajátosságából... nem lehet magyarázni. Mélyebbre kell menni és én azt akarom. Lássák az összes tényezőket.”

RM mindezt többször elismételte az ő személyes felelősségét firtató Aczéléknak, de nem akarta, nem merte, vagy nem is volt képes kimondani, hogy ha mindaz igaz, amit elmondott, ha ugyanazok a hibák megtalálhatók a mongol vagy a keletnémet pártvezető munkájában, akkor nem a rendszert kellene megvizsgálni?

Jelképesnek is mondható, hogy 1949-ben a párt rendezőgárdájának (R-gárda) énekkara adta a május elsejei szerenádot Rákosiéknak a zuglói háznál. Aztán két hét múlva – nem urizálásból, hanem Sztálin biztonsági figyelmeztetése miatt – a család felköltözött az Istenhegyi út (Szabadság-hegy) egyik mellékutcácskájába, a lazán beépített Lóránt útra, a jobban védhető s védelmi berendezésekkel felszerelt 4/b szám alatti villába, ahol néhány éve még látni lehetett az utcácskát lezáró sorompó csonkját.

1949-ben került a pártórséghez Sztópka Ferenc (1923). A biztonsági intézkedések mértékét érzékelteti, hogy négyórás váltásban 24 órás szolgálatot adtak azokon a forgalmasabb utakon, ahol a vezetők jártak. Például az Istenhegyi úton az Orbán tértől a Lóitatóig szolgált egy őr, a másik a Lóitatótól az Óra utcáig, a harmadik innen a Lóránt útig.

– A villánál volt külső kapu, belső kapu, külső őrség, belső őrség – mesélte Titi Mária (1928) háztartási alkalmazott. Őket is igazoltatták. Ha közelített valaki, szólt a csengő, szaladtak a kutyával. A kutya őt is megfogta. Tudta, nem szabad mozdulnia, így épségben kiszabadították.

– Rákosiék a személyes holmin kívül nem vittek magukkal semmit a Lóránt útra – mondta G. Lajos (1926) gondnok. – Nem olyanok voltak azok a bútorok, hogy érdemes lett volna őket átvinni. Meg a Szabó József utcai villát fenntartották, én lettem az őrség parancsnoka és a gondnok. Elköltözésük után kiürítették a környékbeli házakat és új Pobedás szovjet tanácsadókat költöztettek oda. A Ziles főtanácsadó nem itt lakott.

A zuglói lakás megtartásában is biztonsági okok játszhatták a főszerepet. Talán meg akarták őrizni a látszatot, hogy még ott laknak. De, ami fontosabb: RM felesége, Fenya a túlbiztosított „sasfészekbe” nem vihette tanárait, barátait. A gondnok így beszélt erről: – Elsősorban az elvtársnő használta a Szabó József utcát, ide járt barátnőjével, Kovács Margit Kossuth-díjas keramikussal, itt adott neki órát a festőművész tanár, sőt egy ideig a magyartanár is. Fenya általában itt ebédelt. (Ekkor már csak délután kettőig volt egy asszony, ő főzött, s ha kellett, felszolgált.) Előfordult, hogy Rákosi is eljött, fogadást is adtak itt. A gondokról az elvtársnőnek számoltam be. Azt hiszem, sok esetben ő nem is szólt ezekről a férjének, hanem a főtítkárságnak telefonált. Amikor például a feleségemnek kértem állást, akkor is nekik szólt, s intézkedtek. Az elvtársnőt, azt hiszem, soha nem látták a pártközpontban, nem ment be. Járt a főiskolára –

egyszer két kocsit kért, lányokkal csinált valami kirándulást, és akkor nagyon fel kellett pakolni kajával –, és néha meghívták egy-egy úttörőavatásra.

Miután felköltöztek, a Szabó József utcai télikertben, az ajándékok között csak az én felügye-
letem alatt takaríthattak. Mondtam az elvtársnőnek, hogy a sok szőnyeget, textilholmit megeszi a moly. Megegyeztünk, hogy csináltatok egy szobányi nagyságú ládát és abba rakjuk ezeket a holmikat. Ezt a ládát – amiben még létra is volt – a padlástérben állították össze, és több kiló naftalint vettem bele a molyok ellen.

A Lóránt úti hatalmas ebédlőben nem volt igazán odaillő szőnyeg. Mondtam, ott az a behemót nagy szőnyeg a Szabó József utcában, amit két ember porolt, mielőtt beraktuk a naftalinba – lehetett talán ötször öt méteres –, az épp jó lenne ide! *Felcsattant: hogy képzelem, az Titótól van!* (A gondnokok rendre megjárták a szőnyegekkel. Rákosiék szabadsága idején Sztópka Ferenc, hogy kímélje az értékes szőnyeget, kicserélte egy másikra. Várta aztán a dicséretet, de RM letolta, mert ez meg imaszőnyeg volt.)

A Lóránt úti villa sem volt fényűzően berendezve. A szalon selyemmel bevont garnitúrája volt a pompa – állítja G. Lajos. A bejáratától jobbra lévő kis szobában, ami régen talán az inasé volt, lakott az unokaöcs, Vologya, RM örökbe fogadott fia. A konyha háromszor akkora volt, mint Zuglóban, a hatalmas ebédlőt összehajtható üvegajtóval lehetett kettéválasztani. Itt is külön hálósobájuk volt; hol együtt aludtak, hol nem. Az emeleten Fenya szobája a Duna felőli oldalon volt, az öregé a Normafa felőli oldalon, középen a szalon. Emellett két fehér csempés fürdőszoba; fehér kád, mosdó és vécé, s az egyikben bidé. Ez volt az összes luxus. Rákosi fürdőszobájában volt már egy állóméreg is. A szobáját könyvek tapétázták.

– Nekem mindig az volt az érzésem, mennyire üres a fal, mennyire hiányzik néhány jó kép – mondta RM unokahúga, Kardos Éva. – Sztálin-kép ugyan volt, Sztálin halála után is, Rákosi-kép talán egy.

Sztópka Ferenc (1923) csak évekkel később lett a Lóránt úti villa gondnoka, mégis úgy említi, hogy szörnyű időszak kezdődött az életükben, pedig a Nagy Imre-fordulat után az ávéhán belül is javult a helyzet:

– Először is fel kellett költöznünk az egyik biztonsági okokból kiűritett lakásba, az Istenhegyi út 82. alá. Itt még üres villák is voltak, például Oetker gyárosé. A mi házunk a híres Lazarovics professzoré, Semmelweis unokájáé volt. Elvették tőle, kiköltöztették a szomszédság miatt, és bennünket raktak oda. Nem akartunk mi felköltözni, de menni kellett. A *kolónián* lakott Mészáros Sanyi, Bukor Kálmán, Ács István, vagy Major őrnagy, aki később beköltözött a Rákosi-villába.

A kolónián nem volt barátság, hozzánk nem jöhetett még a feleségem anyja sem. Havonta ellenőrizték, hogy kivel áll szóba, kivel barátkozik az ember. De megkérdezték azt is, ha például lement a pártközpontba, hogy sorolja el, hol mennyi időt töltött. A feleségemet is kifaggatták, hogy kivel barátkozik, és nyilván figyelték a munkahelyén is.

Mi nemhogy mázsás csillárt nem kaptunk, hanem egy kisszéket sem. A villa egyetlen szobáját laktuk, az ebédlőben kaput rajzoltam a falra, és ott rugdostam a labdát a gyerekekkel. Ez volt a szórakozás. Olyan szegények voltunk, hogy szinte örültünk, amikor a szabadnapunkon, mint megbízhatókat, elvittek bennünket a vadászatra hajónak. Hús forintot kaptunk egy napra meg egy nyulat. A feleségem, majd szakmunkásként a fiam is többet kerestek, mint én. Nekünk nem jutott semmi abból, ami fenn a villában volt. Nem mondom, hogy nem ettem meg, ami Rákosiék

reggelijéből megmaradt, de én lopni életemben nem loptam; tőlük meg csak náthát lehetett kapni. (Az első években még az öröket is megajándékozták karácsonykor. – P. Á.)

Emlékszem, 1949-ben rabok dolgoztak a villán, nemcsak a pincét alakították bombabiztossá, hanem Rákosi szobájára is golyóálló üveget raktak. Az óvóhelyre a konyhából lehetett lemenni, és csigalépcsős kijárata volt a kertbe. Több szoba volt a föld alatt, amit havonta kitakarítottam a kertésszel. Nem emlékszem, hogy a villában hány szoba volt. 1952 után már volt itt is két ajándékszoba, és egy 3 x 5 méteres szőnyegszoba, ahol nem volt semmi más, csak perzsa-szőnyegek egymáson naftalinban.

Az ajándékszobákban voltak az egyéb ajándékok. Például rengeteg váza, de mikroszkóp is állt ott vagy hat darab, meg órák. Rákosi sok mindent ajándékozott a Rákosi Mátyás Gyermekotthonnak és a gyermekvárosnak. A születésnap kiállítás tárgyait is tovább akarta ajándékozni, de az elvtársnő szólt, hogy előbb szeretné ő azokat „ellenőrizni”, és akkor másfél teherautó ajándékot hordtak fel a kiskatonák.

A berni Kelet-Európa Könyvtárban őriznek néhány 1956-os fényképet a zölddel befuttatott Rákosi-villáról. A tetőn rádióadó antenna és tévéantenna látszik. Rákosi dolgozószobájának kilincse cifra. A háromrészes íróasztal lába széles, oszlopszerű, fiókja kevés. Az asztal jobb oldalán márványból készült lámpa, előtte márvány tintatartó, levélnehezék, baloldalt földgömbbe épített hangulatlámpa. Az íróasztalnál bőrfotel. Külön asztalkán állt a tekerős telefon. (Az orosz különvonal?) Az íróasztal mögött is volt egy, feltehetően a fürdőszobába nyíló ajtó. A fekete-fehér képről is kivehető, hogy a könyvespolcon Lenin és Sztálin jellegzetes kötetei sorakoznak. A vetítőteremmé is átalakítható ebédlőben, nappaliban volt egy szekrénybe épített, kezdetleges, talán 20x15 centis képernyőjű tévékészülék is. A fényképet azzal a magyarázattal adták el a könyvtárnak, hogy a nappali falán látható három lukon (vetítőablakon!) lefényképezték a látogatókat, a beszélgetést szalagra vették, a harmadik ablakban pedig géppisztolyos ávós állt, lesve a látogató minden mozdulatát. Mintha ide megfigyelendő látogatók jártak volna! (Halas Lajostól tudjuk, hogy a normál filmek vetítésére alkalmas gépszobát 1951 januárjában, a nagy hidegben kellett a lakásba beépíteni, amikor RM két hétre elutazott.)

A fehér csempés, mérleggel felszerelt fürdőszobában a kád előtt gumi lábtörlő. „Az atomóvóhely fürdőszobája” – mondta a fényképeladó, de ez a villa fürdőszobája. A több mint tizenkét méter mélyre ásott, légszűrővel, akkumulátorteleppel, átkapcsolós telefonnal felszerelt, kétágyas bunker vasajtáját kallantyúval zárták. A „bunkerszobában” a mosdó alatt nem tudni, mi célt szolgáló láda, a falon kettős villanykapcsoló. A mosdó fölötti szegényes tükrös szekrény foncsorozása kopott – vagyis Sztálin halála, a háborús örület csökkenése után már nem törődtek a pincével. A kert nyolcszögű, farácszatú, palával fedett filagóriájából – ezek egyikében volt az óvóhely vészkijárata – melegdőt csináltak az öröknek, a fákra telefont szereltek.

Az *RM-legendárium* nem kis része a magánélethez kötődik. A Rákosi-villával szemben lévő telken félbehagyott, oszlopos épület torzójára tíz éve azt mondták, az lett volna a nyári lak. De ki hallott olyat, hogy a nyári lakot valaki az út túloldalára rakatja? (Azóta felépült itt a kambodzsai nagykövet rezidenciája.)

Konkoly Kálmán, aki magát tartotta a legkiválóbb magyar riporternek, 1962-ben Bécsben német nyelven megjelent *Rákosi Mátyás titka* című könyvében ilyesmiket ír: „Egy pompás kastélykertben fékezett a vezető. Ez az Istenhegyi úton volt, Nagykovácsi irányában, amelyik korábban svábok lakta község volt [de nem az Istenhegyi, hanem a Hidegkúti úton érhető el – P. Á.]... A

falat rózsaszínű márvány burkolta. Mivel kinn már alkonyodott, itt bent két velencei csillár égett teljes fényben... Az egyik szobában egy nagy vitrin állt, amely a mennyezetig ért. Az egyik kísérőm egy tárgyra hívta fel a figyelmemet. Látja ezt a zsebkést az elvtárs? Ezzel ette Rákosi elvtárs húsz (!) éven keresztül a kenyerét a szegedi Csillag börtönben. [Zsebkés egy börtönben? – P. Á.] A harmadik szobában azok az ajándékok voltak felhalmozva, amelyeket Rákosi Mátyás az elvtársaitól kapott... Egy lakáj szolgált ki minket térdnadrágban és fehér harisnyában... Hasonló kosztümöt addig csak régi francia metszeteken láttam... A falakat a mennyezetig tölgyfa burkolat fedte. Metszett kristályüveg csillárral és pompás gyertyákkal.” (A szerző RM-monogramos, címeres – sajnos nem említi, milyen címeres – ezüst evőkészletről is ír.) „A fürdőparadicsomhoz hasonló fényűzést még nem tapasztaltam. Rózsaszínű fürdőkád, ezüstös fogantyúk. Sok tükör, asztalka, székek, falba épített szekrények, külföldi fogpasztákkal, szappanokkal, púderrel és hajvízzel... és egy elektromos hajszárítóval.”

1956-ban, de főleg a nyolcvanas évek végén cikkek garmadája leplezte le Rákosiék „urizálását”, mintha ez lenne velük a baj. Ezek a írások a közép-európai mentalitás láttelelei, s kevés a közük a valósághoz. Mivel az uraknak francia lakáj szervírozza a spanyol szivart, a diktátornak rózsaszín márvány is dukál. (Vajon milyen származású lehetett volna egy *megbízható lakáj*, milyen előző gazda ajánlása kellett volna ahhoz, hogy az ÁVH Rákosiékhoz engedje?)

A jó értékítéletű Kéthly Anna is bedőlt a mendemondáknak, s egészen naiv levelet írt erről a témáról Gosztonyi Péternek Brüsszelből (1973. augusztus): „A teljhatalom megszerzése után még jobban kialakította az addig játszott szerepet, megtöbbszörözte a gorillavédelmet, a szabadság-hegyi villáját olyan luxussal rendezte be, hogy még saját elvtársai és vezetőtársai is rossz néven vették. Üvegházat és alulról világított úszómedencét csináltak ott, állítólag Farkas Mihállyal is ebben az ügyben került az ellentétre a sor, mert ennek csak közönséges úszómedencét építettek.”

Pedig *a kommunista vezetők első garnitúrája puritán volt*, ahogy ma mondanák, a butaságig puritán. Az volt RM is. Egy homo kominternikus számára a vagyon, de a földi hívságok megvetése is világnézeti ügy. Dobi István takarékbetétje, majd jóval később, Darvas József villaépítése botránykönek számított. (A szemlélet egyszerre erkölcsös és erkölcstelen. Képmutató. A vezetőknek kommunisztikus viszonyokat teremt – teljes függőség árán –, olyan légkört, amiben szégyen a pénz használata.)

– Rákosi a maga módján spórolt, nem szerette, ha költenek rá – mondta Sátor János (1917), az MDP gazdasági főnöke. – Például Balog páter figyelmeztette, hogy azért nem kellene zsíros kalapban járnia. De azt is megtette, hogy a szódavizes üvegen megjelölte, mennyi volt benne, s azt mondta, másnap nehogy újat bontsanak. Persze hogy újat adtak, de raktak rá egy jelet, mielőtt bevitték.

Fenya meghívta Nemesné Szabó Piroskát (1909), akinek nagyon nem tetszett a Szabó József utcai lakás: – Anyám úri helyeken vállalt takarítást, amiben később én is segítettem neki, így tudtam, hogy a nagyon kiült bőrszékek és pamlag hová valók. Be is mentem a gazdasági osztályra, hogy miért nem rendeznek be egy jobb lakást Rákosiéknak.

G. Lajos (1926) gondnok folytatta a történetet: – Egy alkalommal jött egy teherautó, vele a párt belsőépítész, és hoztak vagy hat fotelt meg több alacsony asztalkát, és elvitték a télikertből az ovális asztalt és a székeket. Az öreg azzal fogadtam, hogy meghozták a fotelokat. Nem tudott semmiről, s dühösen mondta, azonnal hozassam vissza az egészet!

Egri Ferencné (1928) említette, amikor a gyarmatpusztai vadászháznál a halastóra új móló épült, új csónakot vettek, RM morgolódott, hogy nem kellett volna. Férje megnyugtatta, hogy nem az ő jövetele miatt költöttek rá, hanem azért, mert tönkrement. A néhai fővadász felesége azonban azt is elmondta, hogy a kíséreknek volt egy szobája, benne vagy tíz emeletes ágy, s nekik ötvenhat emberre kellett főzniük. Bár az ágy- és a tányérszám némileg eltér, másoktól is tudjuk, hogy egy-egy ilyen útra egyre több őr kísérte Rákosit, s szinte körülfogták az egész vadászterületet. Nem az új móló, a csónak került sokba, hanem ez az *utazó cirkusz*. Ugyanez mondható a Rákosi család ellátásáról is. Nem az ő élelmezésük volt drága, hanem a nyolc-hús, majd hetventagú őrségé.

– Rákosi teljes pártellátmányban részesült – mondta G., a gondnok. – A Széchenyi és a Nádor utca sarkán volt a központi ellátó a pártintézmények, üdülők, konyhák ellátására, s oda kellett naponta beszólnom, hogy mire van szükség. De mivel ők nem tartottak, mondjuk, szövetet, kaviárt vagy libamájat, amit az elvtársnő nagyon szeretett, ezeket készpénzért vettem a Garayn, vagy üzletben, és a szovjet kázinóban, a Bajza utcában. Kilószám vittem a fekete és a vörös kaviárt hordóból és a lazacot; nagyon olcsó volt mind.

Abban az időben Gáspár Géza (1914) volt a Kádár-rendszerben is fenntartott ellátó vezetője, ahonnan 1949-ben húsz-harminc kiemelt család – nagyjából miniszterig bezárólag – kapta az élelmet, de akkor még Rákosin kívül senkinek sem küldték az árut házhoz (a többieknek a sofőr, a háztartásvezető vagy maga az asszony vitte el). Gáspár úgy emlékszik, hogy RM kivételével mindenki fizetett. Az ár ugyanaz volt, mint másutt, csak *itt volt borjúhús vagy narancs*, ha nem is korlátlan mennyiségben, és nem is mindig. (1950-ben az Apor utcában megnyitották a másodosztályú ellátót, ahol a miniszterhelyettesek és osztályvezetők vásárolhattak.) Gáspárék köre természetesen tartotta, hogy az ország elfoglalt vezetőit különleges elbánásban részesítik.

1945 után vagy másfél évtizeden át csak kevés magyar láthatott narancsot, a személyzet is lopva merte megkóstolni. A „másodrangú” vezetők s a feleségek viszont csenték. Kongresszusok, fogadások alkalmával RM is ajándékozott narancsot, főleg nőknek. Vigyék a gyerekeknek. Többen ereklüként őrizték a felére-harmadára aszalódott gubacsot.

A párt első gazdasági vezetője, Sebes Sándor (1902) elmondta, hogy a képviselők tiszteletdíjuk felét befizették a párt pénztárába, RM pedig semmilyen honoráriumot sem vett fel, mind a pártkasszába került. Sebes Sándor szerint nem igaz, hogy „Rákosi teljes pártellátásban részesült, kommunizmusban élt”.

Nem tudjuk, hogy RM vagy a pártvezetők ellátásának elvei változtak-e. Amikor Sztópka Ferenc 1953-ban gondnok lett, megszüntették az őrség Lóránt úti étkezését, hogy a költség ne terhelje Rákosiék háztartását. Ekkor tehát nem szórhatták a pénzt nyakló nélkül. A mély szegénységből jött gondnokok képtelenek is lettek volna a pazarlásra. Úgy spóroltak, ahogy otthon megszokták. Sztópka mesélte:

– Meghatározott összegből gazdálkodtunk, de pénz alig fordult meg nálunk. Nálam mindössze száz forint volt, ebből fizettem a javításokat, a tisztításokat, az apróbb munkákat, s ha elfogyott, kértem megint. *Rákosinak nemcsak a cipőit javíttattuk, hanem az ingeit is újra galléroztattam a hátából*, szólt is az elvtársnő, hogy ezt azért nem kellene, pedig a javított monogramos ingekből Vologya is kapott. Rákosinak később is csak hat-nyolc öltönye volt. Emlékszem, amikor Kovács Endrétől napokon át leltár szerint átvettem a holmikat, találtunk egy molyette öltönyt, valami 130 forintba került a javítása.

Az élelmiszereket, az italokat az ellátóból hozta a furgon, én aláírtam a számlát, a pártközpont pedig kifizette. Vásároltunk még a diplomataboltban, de volt a Rózsadombon, később a Pasaréti úton egy üzlet, ahol ruhaféléket vehettek, csináltathattak. A számlákat nekem kellett aláírni, aztán Szatmárral (RM titkára – *P. Á.*) számoltam el. Nem emlékszem rá, hogy meghatározták-e a keretet, hogy mennyi költhetünk. Talán 1955 végén figyelmeztetett az elvtársnő, hogy ne verjem a fogamhoz a garast, mert van még tizenkétezer forintunk, de ennyi pénz abban a háztartásban egy pillanat alatt elment.

A Lóránt úti villában Borbács Ida (1920) vezette a háztartást két évig. Mellette volt még egy szakácsnő (a diétás ételekhez értő Ádám Manóné), szobalány (Titi Mária, majd Dudás Erzs, aki később Nagy Imréékhez ment, aztán valamilyen Margit, egy szabadszájú teremtes, aki Rákosiékkal is így beszélt), gondnok (Kovács Endre), és bejáró mosónő, meg egy vagy két kertész. Ha hetenként egyszer az asszonyok hazamentek szabadnapra, a központból küldtek helyettest. Fűtő nem volt, a kazánt Filipcsei bácsi, a kertész, vagy a gondnok kezelte.

– Rettentő rossz beosztású ház volt – mondja Borbács Ida. – A konyha a pincében volt, oda építették az égetőkemencét is az elvtársnőnek. A konyhával együtt volt a kazán, és amikor Kovács lapátolta a szenet, be kellett zárni az ajtót, hogy ne jöjjön be a por. Rákosi a könyvtárszobában aludt. Csak később választottak le neki egy hálósobát a dolgozóból.

1949 őszén – amikor Rákosiék nem voltak otthon – elkerítették az udvart és a Fő utca elején lévő munkásszálló dolgozóival felépítették a bunkert. Az elvtársnő hozott nekem ajándékba egy kis brosstűt.

Állandóan haptákban kellett állni. Rákosi éjjel járt haza, s kérdezte, mit tudok neki enni adni. Mondtam, hogy van öntött karfiol, öntött zöldbab – ez a főtt, prézlis, tejfölös zöldség főétel volt. Láttam, nemigen örül neki. Bontsak inkább egy csirkeragut? (Sok ilyen konzervet hoztattak külföldről, a Szovjetunióból. Ezeket külön jégszekrényben tartottuk.) Azt mondta, az jó lesz. A csirkebecsinált volt az egyik kedvence. Az orvos krumpligombócós levest írt elő.

Sokszor kérdezte az elvtársnő, Ida, nincs zabpehely? Állandóan az kellett volna neki, de akkor még nem volt. Nem tudom, miért nem hoztak, ha annyira odavolt érte. Azt mondta, fehérrépát ne használjunk, mert az árt a szemnek. Aztán csalánt szedtetett velünk – fene a gyökerét, összecsisápett bennünket –, és abból kellett levest főzni, hogy az milyen tápláló. Rákosi elvtárs megkérdezte, mi ez. Mondtam. Ki rendelte? Mondtam. Akkor egye is meg, tolt a félre. Egyszer nem volt jó a lift, ment felfelé a lépcsőn. Ma is előttem van, ahogy visszafordult, és megkérdezte: Ida, miért nem kapok én görögdinnyét? Most voltam a Széna téri piacon, olyan olcsó! Persze, nem az ára miatt nem kapott, hanem az orvos nem engedte. Reggelire tejeskávét ivott, és evett hozzá egy fél kiflit. Az ebédhez mindig feladtam egy hétdecis bort. Abból ők megittak egy-két decit, a többi meg a kísérők.

Borbács Ida is elmondta, ha valakiben szikrája volt az érdeklődésnek, RM rábeszélte, hogy tanuljon. Titi Mária (1928) is egyetemre került. (A húszéves lány már párttagként egy családnál dolgozott, s figyelmeztették a gazdáját, hogy Máriát engedje el a taggyűlésre. Mivel párttag volt ő is, többször elhangzott: jön a nagyságos asszony a taggyűlésre?)

Titi Máriát 1949-ben vitték be a pártközpont konyhájára, s még abban az évben Rákosiékhoz kerül. Megmondták neki, ez azzal jár, hogy nem mehet sehová. Azt azért nem gondolta, hogy udvarlója sem lehet. Albérletét többször átkutatták. Mégis nagy megtiszteltetés volt; akkor is, ha nem nagyon meregették a szemüket Rákosiék cipőjénél feljebb. A személyzet először a kerti

faházban lakott, majd amikor az őrség odaköltözött, átkerültek a szomszéd házba. Az ügyeletes a villában aludt egy kis szobában, ha valami kellett Rákosiéknak, csöngethettek.

Jól összeférő embernek ismerte meg őket. Diétásan kosztoltak, semmi különlegest nem ettek. RM szerette a gombás, velős tojást. Esténként Mária egy pohár tejet készített az ágyához. RM figyelmeztette, nehogy leverje az amerikai munkásoktól kapott arany karórát.

A személyzet az örökkel együtt étkezett. RM mindig faggatta Máriát, hogy mi mennyibe kerül a piacon, de ő alig járt oda, mindent az ellátótól kaptak. Az ételeket az örök kóstolták, főleg a Rákosiért rajongó Hegyi Pál, aki mindenkiről jelentéseket írt. A legjobb barátjával is közölte: megszegtéd a proletariátusnak tett esküdet, és följelentette.

– Felelős voltam az öreg ruháiért is – folytatja Titi Mária –, de a foszladozó nyakú télikabátot is alig lehetett levenni róla. Szabót nem lehetett hívni; a régi után csinálták az újat, és amikor elkészült, a régit el kellett tüntetni, mert visszavette volna. A cipővel is hasonló tortúrát csinált, hiába mondtam, hogy engem büntetnek meg.

Sokat lehetett a telefonhoz rendelve. Ezt onnan tudom, hogy amikor nem volt otthon, megszólalt a készülék, felvettem és oroszul szóltak bele. Egyszer Sztálin elvtárs volt a vonal túlsó végén – állítja Mária, bár nem tudott oroszul, meg ez nem is így ment. (Sztópka Ferenc elmondta, hogy a rendes telefon mellett volt egy közvetlen vonal a pártközponttal, volt a K-telefon, és volt az orosz forró drót: – Ezt nem volt szabad felvenni, és a K-vonalat sem; ezeket hetenként ellenőrizték. Ha valaki városi vonalon odatelefonált, mielőtt bármit is mondhatott volna, kértem, adja meg a számát, visszahívom, és akkor előadhatta, mit akar. A szobalány ugyanígy járt el. Ha Rákosi otthon volt, ő maga vette fel a telefont.)

Az aligai vagy a hollóházai pártüdülőbe vitték magukkal Máriát is. Aligán egyszer az egyik ör szódavízzel locsolta, de a vízszugár a zajra kilépő Rákosit érte. Megijedtek, ám ő csak annyit mondott: ejnye, ejnye, gyerekek, zümmögnek a méhecskék!? Mária egyszer-kétszer hallotta, hogy fürdés, borotválkozás közben magyar nótákat énekel, illetve inkább dörög: „Fehér galamb száll a falu fölött...”

Fenya lassan engedett fel „Marisom”-mal szemben. Aztán lefestette, sőt selyemkendőt is festett neki. Aligán Mária kísérté le Fenyát a partra. Többnyire üldögéltek, Fenya néha úszott is, de Mária nem tudott úszni.

Vladi keveset volt velük. A KV-üdülőben elvitte a gyereket csónakázni is, és ekkor tudta meg, hogy RM húgának a fia. Megérkezett Fenya első házasságából származó fia, Jova és az állapotos menyé. Jova Aligán részegen felkérte táncolni Máriát. Fenya sok mindent adott és vásárolt nekik.

Mária lelkesen járt a pártszervezetbe. Egyszer örömében Rákosinak is elújságolta, hogy a szemináriumon jutalomkönyvet kapott. Szeret tanulni, kérdezte az öreg. Csak szeretnék, de kilencéves koromtól kezdve cseléd vagyok. És most miért nem tanul? Mert mozdonyvezető szeretnék lenni! RM gurult a nevetéstől. Fenya mondta, legyen inkább jogász vagy orvos. 1950 nyarán, amikor Rákosiék elmentek üdülni, a gondnok elvitte Máriát felvételizni. Két és fél osztályt végzett, olvasni is nehezen tudott, csak szégyenkeztek vele, egy év alatt szakérettségizett, s agrárközgazdász szakra irányították, Gödöllőre, mert a hazának most erre van szüksége. Ezután nem találkozott Rákosiékkal, de a párttól kapott ösztöndíjat. Amikor 1957-ben megköszönte volna a diplomát, már nem volt kinek. Mária nem beszélt róla, hol dolgozott, később még inkább hallgatott.

A pártban Sárai József (1922) intézte a PB-tagok személyes ügyeit a cselédszerzéstől kezdve egészen addig, hogy ő hordta a Nádor utcai pártkonyháról a kosztot az atombiztos óvóhely építőinek a Lóránt útra:

– Akkor nem tudtam, mi épül, s azt sem, hogyan esett a Lóránt útra a választás, de nagyszabású dolog volt, sok lakót kitelepítettek. Az ÁVH csinálhatta, ők kapták a lakásokat. A személyzet többnyire az üdülők jó dolgozói közül került ki, akik elvállalták, hogy feljönnek. Persze akkor alaposan kivizsgálták, hogy megfelel-e erre a munkára.

Ennek ellenére kiderült, hogy a nem párttag H. Rózsi, aki Rákosiék lakásán mosott, vőlegényének olyan dolgokat mond, „ami az éberség szempontjából veszélyes”. ÁVH-jelentés készült a mosónőről. H. Róza tizenöt éves kora óta dolgozott. 1927-ben egy újpesti kereskedőtől házasságon kívül leánya született. Menhelybe adta, s csak 1946-ban találta meg a kókai orvosnál. H. Róza 1947-től a Rákóczi út 59. szám alatti pártszállóban, majd a pártközpontban volt takarítónő; gépiprótanfolyamra járt. „Úgy állítja be magát, mint aki mindenben jártas, aki munkahelyén közszeretnek örvend. Erkölcstelen magatartásának ismerik.” További sorsa ismeretlen.

Vendégeket nemigen fogadtak, s ők is inkább csak a hivatalos ünnepélyekre jártak. Szuszlov és talán Vorosilov járt náluk. (Szuszlov épp nőnapon érkezett, amit itt még nemigen ünnepeltek. Szuszlov felköszöntötte Titi Máriával koccintva „az összes magyar nőt”. RM volt a tolmács, s Mária zavarban volt.) A vezetők fordultak még meg a villában. Vasné, Vadas Sári járt ott többször, s néha a szovjet követ felesége látogatta meg Fenyát. Ha vendég érkezett, szóltak a pártközpontból, de Vadas Sára enélkül is feljött, s akkor a gondnok mondta, hogy őt beengedhetik. A rokonok sem jártak hozzájuk. Sztópka Ferenc arra emlékszik, hogy valamelyik testvérnek pezsgőt, narancsot, ilyesféle ajándékot kellett küldeni szilveszterkor. Másnak nem.

Rákosinak ideje sem volt a nagy családra. Állást még adott vagy szereztetett nekik, de a környezete is tudta, hogy mi a teendő a Biróvá átkeresztelt hozzátartozókkal szemben. Bár ez alól is volt kivétel. Jolán, a rövidlátó nővér épp a sógorra, Csillag Miklóstra panaszkodott 1949 őszén a Kedves Mátyásnak, hogy Vecsésen milyen házban helyezte el: „se villany, se kályha, se kerítés... Az én koromban, se anyagilag, se fizikailag nem vagyok képes rendbe hozni. Mindezek felett lépcsőn följárni, én, aki nem látok, a kút messze, WC sehol, egy centiméter járda nincs, baromfiól, se disznóól. ...egy kis nyugalom jólesett volna, hiszen én nyolcéves korom óta nehéz munkát végzek és ma már a 62-be járok.”

RM nem válaszolt. Idegen kézírás: „Megbeszélve Donáthtal, hogy hagyjuk a dolgokat, ahogy vannak. Csillag elvtárs kimegy megnézni.” (Jolán ebben a házban halt meg.) Rákosiéktól rendszeresnek mondható anyagi támogatást csak Fenyá SZU-ban élő, első házasságbeli fia, s az ő felesége és a kisgyereke kapott. (Talán érdemes megjegyezni, hogy a húszas években a fiú a Li nevet kapta egy kínai forradalmi tábornok után. Ez a Li, oroszul Lev, becézve Ljova vagy Jova.)

– Jováról tudtam, hogy a leningrádi tisztiiskolán tanult – említette a gondnok, G. Lajos (1926). – Egyszer taxival megjelent egy oroszul karattyoló, meglehetősen topisan öltözött civil, és be szeretett volna jutni a villába. El akartam zavarni, aztán kiderült, hogy ő Jova, az elvtársnő fia. Már akkor is ivott, és egy alkalommal úgy berúgott, hogy rókázott az udvaron. Vologya, a nevelt fiú beárulta az elvtársnőnek, amiért Jova spionnak nevezte. Tőle hallottam ezt a szót először.

1949-ben Jova feleségét, Milocskát odaköltöztették a nyakamra a Szabó József utcába, s több hónapig ott volt, amíg meg nem szült Zoltán professzornál. Egy szót sem tudott magyarul, tolmács nélkül kellett boldogulnunk egymással, és még az Operába is nekem kellett elkísérnem.

Egyik nap a Rákosi Mátyás Művekből (aminek RM öccse, Ferenc volt az igazgatója – P. Á.) egy krómozott, spéci 125-ös Csepel motorkerékpárt hoztak Rákosi Mátyásnak címezve. Rákosinak motor? Felhívtam a titkárnőjét, Simon Jolánt, hogy mit csináljak. Vedd csak át, mondta, tudunk róla. Megjött aztán Jova, és felvillanyozódott, amikor megtudta, hogy motor van a háznál. Mondta aztán az elvtársnő, hogy az övé, segítek neki, hogy megtanulja a vezetést. Sok segítség nem kellett. Mutattam neki, ráült, és úgy eltűnt, hogy végül Gergellyel, Fenyicska sofőrjével a Vidám Parknál találtunk rá. Kifogyott a benzin. A Csepelt végül én járatam be, mielőtt elvitték volna Moszkvába, mert az elvtársnő nem engedte, hogy a fia az ismeretlen Pesten motorozgasson.

Milocska meg, hogy teljen az idő, meghívta a feleségemet és a gyereket. Fenyicska mondta ám, hallja, milyen kedves feleségem és hogy gyereke van: vegyek nekik egy-egy szép ruhát és számoljam el! Ruhát a párt pénzéből? Túrót! Az öreglány hol tegezett, hol magázott, ahogy a szájára jött. Amikor itt volt Jova, megkért, hogy mutassam meg nekik a ládát a padláson... Mi az istennek!? Attól a rengeteg naftalintól Milocska csak háyni fog. Jó, akkor csak Jova menjen, és amit akarnak, elvihetik! Jova aztán belemászott a ládába: „Ez mi? Az mi?” Ott volt az a behemót perzsaszőnyeg, amit Titótól kapott Rákosi, amit két ember vitt fel a ládába. Jova kiválasztotta, és amikor babakocsitól kezdve villanybojlerig mindent bevásároltak, kivitték ezt is a Keleti pályaudvarra, a különvagonba, és irány Moszkva.

A beszerzőknél találtam valami Stollwerk-félét. Kértem, adják ide, amennyi csak van, mert Milocska nagyon kedvelte az édességet. Elvittem neki az összest – volt vagy öt kiló –, s hamarosan mondta ám, hogy „Rigó harasó!” Úristen, még rigó is kell neki? Csak hajtogatta, hogy a rigó harasó és adjak neki. Végül kiderült, hogy ennek a karamellának egy kis sárgarigó volt a papírján, ám a beszerzőben nehezen tudták kinyomozni, hogy a Thököly úton gyártja egy maszek cukrász. Ott aztán „fogtam” neki sárgarigót.

Fenya kérdezgette, hogy ismerék-e csizmadiát. Nem tudtam mit akar. Végül nagyon drágán, több száz forintért csináltattunk egy kemény szárú, úgynevezett sonkacsizmát Jovának. Itt készült a kék díszegyenruhája is – ezeket a Lóránt úti gondnok, Kovács Endre intézte. Hogy Milocskával megkedveltük egymást, Jovával is megváltozott a viszonyunk. Végül mindent bevásároltak, Milocska is megszült 1950-ben, aztán elbúcsúztak, elmentek. A határig a kormány különvonatával utaztak.

A G. Lajos utáni második gondnok, Sztopka Ferenc úgy emlékezik rájuk, hogy üres táskákkal érkeztek és teli táskával mentek el: – Bundát vettek. Hogy számolom én ezt el? Közben Vologya, Rákosi fogadott fia egyenesen elhanyagolt volt. Nem is nagyon szeretett otthon lenni. Ha Moszkvából megjött, néhány nap múlva fordult is vissza. Emlékszem, szóltak, hogy elcsent egy-két üveg italt, mert ment a barátnőjéhez. Hadd vigye, gondoltam, jusson neki is valami.

Amikor én leltárral átvettem mindent, az ajándékszobákat lezártam, de az elvtársnő elkéregette a kulcsát, és nem mondhattam neki, hogy nem adom oda, pedig ilyenkor biztos, hogy eltűnt valami. Egyszer Lajos bácsi, a balatonaligai gondnok telefonált, hogy eltűnt négy herendi váza. Egy alkalmas pillanatban megnéztem Jováék csomagjait, és ott voltak a vázák. Szóltam a főnökünknek, Jamrichnak, hogy mi a helyzet. Letolt, hogy a bőröndöket nem kellett volna megnézni. Hát elvinni lehet? Az a négy váza a párté! Az a szegény öregember meddig fizeti ki? Végül kihallgatást kértem Rákosi elvtárstól, ő szólt aztán az elvtársnőnek, és akkor visszakaptuk a vázákat. Persze nem ment ilyen simán, az elvtársnő oroszul üvöltött, de azért az ember sok mindent megértett. Aztán az ételliften keresztül hallottam, hogy Rákosi azt mondta neki: a rokonaid már mindent elvittek!

Rákosiék kiadásairól nem maradtak fenn elszámolások, fizetési jegyzékek, de még RM honoráriumbefizetései sem kerültek elő; lehet, hogy megsemmisítették őket. Ha valaki kíváncsi lenne rá, hogy tényleg mibe került az országnak Rákosi, nem tudhatná meg. De ez nem is volt jelentős, az igazi kárt nem a személyes életvitelével okozta.

(Egy adalék a gazdálkodás rejtelseihez: „3 darab, azaz három darab aranytömböt körülbelül harminchét és fél kiló átvettem Simon Jolán elvtársnőtől Sátor János. 1951. július 2.” Hogy kerülhetett a körülbelül 37,5 kg arany RM titkárnőjéhez? Kérdezni nem lehetett. Sátor János úgy emlékszik, hogy az ilyesmit ő leadta az MNB-nek.)

A gazdasági osztály iratai között található egy meg nem nevezett szerző honoráriumelszámolása 1952-ből: harmincötezer forintnyi kifizetés, illetve közel ötvenezer forintnyi befizetés tételei. Az egyik a „Válogatott beszédek és cikkek” harmadik kiadásának honorárium; ez RM elszámolása. Ha feltehető is, hogy nem valami idegennek fizették ki RM honoráriumát, egyetlen dokumentum kevés annak a kimondásához, hogy csak színlelte-e a pénz iránti közömbösségét.

1. RAJK-PER: „GYANÚSAK A SOVÁNYAK”

Péter Gábor már az illegalitásban féltékeny volt az összehasonlíthatatlanul kvalitásosabb Rajkra. Kádárnak olyasmit mondott rá: „Sokat szeret beszélni, többet tart magáról, mint amennyit ér.” 1946-ban Rajk László lett a belügyminiszter, s Péter Gábor szinte az első pillanattól kezdve ferde szemmel nézett rá. Rajk komolyan vette a munkát. Az önérzetes, világlátott férfi, a majdnem kész tanárember nem érezte kisebb értékűnek magát Rákosinál sem, illegális elvtársát, Péter Gábort meg egyenesen gyenge képességűnek tartotta. (Vas Zoltán szerint Péter: „Kezdetből csendes szavú, simulékony modorú, szerény képességű, afféle lassú víz partot mos ember.” Farkas Vladimír: – Péter a kritikus szituációk előtt kitért, amikor mégis kénytelen volt bonyolultabb kérdésekben állást foglalni, kivételes memóriájától eltekintve gyenge szellemi kvalitásokat árult el.) Rajknak feltehetően eszébe sem ötlött, hogy parazsat gyűjt a fejére, ha irányítgatni próbálja a rendőrség államvédelmi osztályát.

Irányíthatta volna akár a közigazgatást is, hisz neve kezdetben épp a tisztviselők tömeges elbocsátásával forrt össze, ám úgy látszik, ebben a hatalmi összecsapásoktól hangos időszakban az ő kommunista voltahoz is inkább illett az államvédelmi osztály – amit ráadásul minisztériuma gyöngye pontjának tartott. Lehet, hogy segíteni kívánt Rákosinak az ÁVO irányításában, akinek – ő úgy gondolta – a teljes bizalmát élvezi. A bizalomnak voltak is jelei. A háború után, hazatértekor RM szeretetteljesen fogadta, s két hónap sem telt el, amikor 1945. július 16-án, a Moszkva utáni legfontosabb helyre, Belgrádba őt vitte magával.

(Ma jelképesnek is tekinthető RM és Rajk László egyetlen közös külföldi útja Belgrádba, amit gondosan elfelejtettek. G. Lajos gondnok mesélte erről: – Rákosinak nem volt szokása a telefonálgatás, legalábbis nekünk, de ötven tavaszán odaszólt a Szabó József utcába, hogy küldi az üveges szekrény kulcsát, mert szüksége van egy fekete mappára. Csak ez az egy szekrény volt kulcsra zárva, a többi nem. Megjött Hegyi Pali, kinyitottuk a sárga függönyös szekrényt, és ahogy emeltük ki a fekete mappát, kiesett egy nagy boríték. Talán kicsúszott belőle valami, talán csak kíváncsiságból belenéztünk. Rákosi és Rajk adai látogatásának a fényképei voltak benne – együtt a szülői ház előtt –, meg egy hatalmas, vállszalagos kitüntetés, amit Rákosi kapott a jugoszlávoktól, pedig akkor megjelent minden újságban, hogy a jugoszláv kitüntetéseket mindenkinek be kell szolgáltatnia. Nem tudom, mi lett a sorsa ezeknek a képeknek, kitüntetéseknek, papíroknak, mi Palival megijedtünk és megegyeztünk, hogy senkinek nem szólunk arról, amit láttunk.)

„Rajkot szimpatikusnak találtam... *emberformája volt*. Valahogy az összes Moszkvából, Sztálin árnyékából jött kommunistában, Nagy Imre kivételével, volt valami embertelen. Ez vonatkozott Rákosira, Gerőre, némileg Révaira is, és főleg Farkas Mihályra” – mondta Bibó István. Kiváló szónok volt, aranyszájú; intelligenciájával megszedítette az embereket – állítja egy ismerője. Ám *a monómánia* az ő eszét is fogva tartotta. Egy belügyminiszternek „államellenes összeesküvés” (Magyar Közösség-ügy) esetén sem szabad nap mint nap belekotyognia a nyomozásokba. Ha

elkapta is a vadásszenvedély, s ez a nyomozóknak tartott több órás eligazításokban tört ki, amikor Péter tüntetően távozott, vissza kellett volna fognia magát. Az illegalitás éveiből tudta mindenki, hogy a titkosrendőrködés Péternek szinte gyerekkori vágya. Számíthatott volna rá, ha csak gesztusokkal is kifejezésre juttatja, hogy alkalmatlannak tartja a titkosrendőrség irányítására, Péter védekezik; akár bele is mar. Ráadásul szovjet kapcsolatait sem ismerte.

Dr. Décsi Gyula áv. alezredes szerint az ÁVH másfél éven át nem hajtotta végre Rajk utasításait. A kémelhárítást vezető Dékán Istvánt legkésőbb 1947-ben megbízta Péter: világosítsa fel az alosztályvezetőket, nem kell mindenről tájékoztatni Rajkot: „*tudatosítani velük, hogy Rajk ellenség*”. 1947-ben Brankov is közölte a jugoszláv titkosszolgálat vezetőivel, hogy „Péter nem szereti Rajkot és kevesebbre értékeli, mint a Politikai Bizottság többi tagját. Bár Rajk a közvetlen előjárója, ő nagyon szívesen megkerüli, amikor csak megteheti, és szívesebben referál Rákosinak, Farkasnak vagy éppen Gerőnek”. Brankov feltételezte, hogy ellentétük a közös illegális munka idejéből ered. Ugyanakkor: „Péter olyan ember, aki a Párt Központi Vezetőségének, személyesen Rákosinak a bizalmát bírja.” Egyike „a legkipróbáltabb és legmegbízhatóbb embereknek a Pártban”. De mivel „megszűnt tovább fejlődni”, a párttól patronálót kapott. Ez a Péter Gábor nem tűrhette, hogy Rajk elvette tőlük azt a tizenhat autót, amit nekik kellett volna kapniuk. Ez még semmi. Miután Péterék nem hajtották végre Rajk utasításait, a miniszter a saját embereit próbálta odarakni. A pohár azzal telhetett be, hogy Rajk azt akarta, ne Péter döntse el, hogy ki irányítsa: az ÁVO tartozzék a belügyhöz, ne legyen állam az államban. Rajknak akadt jelöltje Péter helyére is, mégpedig dr. Villányi András, a gazdasági rendőrség vezetője. Rajk ezzel Péter első számú ellensége lett. (A második talán Villányi, akit feltehetően ő „csempészett” be az egyik mellékperbe azzal, hogy Szebenyi Endrével „rávallott” a Rajk-tárgyaláson. Villányit Péter azonnal letartóztatta, aztán halálra ítélték, s kivégezték.)

Ha Rajk jó emberismerő, ha nem övezi ő is fennkölt áhítattal Rákosit, akkor számításba vette volna a titkosrendőrség iránti különleges vonzalmát. Legkésőbb az 1947-es választások, a kékcédulás „nyomozások”, a Pfeiffer-párt likvidálása alatt észrevehette volna, hogy legalább hárman irányítják a politikai rendőrséget: RM, Farkas és ő. Rajk nem mérte fel, hogy lesz-e szövetséges Péter ellen, hogy Péter ereje, hatalma RM erőterében kiszámíthatatlan. Révainak ugyan elpanaszolta, hogy Farkas ellene uszítja Péter Gábort, ám ez kevés. Gyenge oldala volt a szövetségek építése. Azt hitte, elég a meggyőződés, s a párt odaadó szolgálata egyenrangúvá teszi őket. Barátaikat sem tudta megőrizni (pl. Kádárt). Nem tudjuk, mentségére szolgál-e, hogy egy pártvezetés ritka esetben baráti közösség; a hatalom csúcsán luxus az emberi kapcsolat.

Érthető persze, ha egy belügyminiszter tudni akarja, mi folyik a politikai rendőrségen. Dehogyan akart ő a párt vagy RM vonalától eltérő politikát érvényesíteni az ÁVO-nál! Ha ennek a gyanúja fölmerül, RM nem dicséri meg a Magyar Közösség „felgöngyölítése” után, s nem ülhetett volna majdnem két és fél éven át a belügyminiszteri székben. Nyílt sisakkal harcolt, nem volt külön útja, eltérő elképzelése. Pártja hű katonájaként csupán tudni akarta, mi történik a rábízott területen, segíteni akarta a „fejlődést”. Farkas Vladimírnak azt mondta Péter Gábor: Rajk kijelentette, a párt befolyásának érvényesítésére ott van ő, a miniszter!

Rajk nem vette tudomásul, hogy ezen a pályán annak van elsőbbsége, aki szovjet iskolán nevelkedett, akiben legfeljebb a szovjetek kételkedhettek. Péter sikerei – Tömpe András és Rajk félreállítása, Sztálin kitüntető figyelme – különleges orosz kapcsolatot sejtetnek. Erről szinte semmit sem tudunk. Háty Gyula, a nemzetközi kémirodalomra hivatkozva azt írja, hogy Kim Philby (a nyelveket nem tudó) Péter Gábor rábeszélésére vállalta – igaz, hogy az igen szép s

többszövegű Litz Friedmann közreműködésével –, hogy szovjet ügynök lesz. Merész állítás, hogy a SZU a műveletlen Péter Gábornak köszönhetné a későbbi mesterkémét (állítólag ezt a cambridge-i Philby is cáfolta), ám ha netán igaz is, ez semmire sem kötelezte volna az NKVD-t. Péter fontos kapcsolata Fjodor Belkin altábornagy, a szovjet állambiztonság kelet-európai elhárító parancsnoka. 1946–47-ben Belkin kérésére tettek el láb alól egy Popescu nevű román. Majd Belkin elkérte a Popescunál talált harminc aranyórát is. Péter az egyetlen nem moszkovita, aki a Szovjetunióba járhatott üdülni. Életfogytiglanra ítélt, 1956 júliusában azt írta: „Kétszer voltam Sztálinnál (aki szeretettel ölelt magához).” S a nett szabómester élvezte RM lekezelő bizalmát is.

Farkasnak sem volt inyére, hogy Rajk bizalmas ügyekbe kontárkodik, hiszen ő is bizalmi posztpon válhatott nélkülözhetetlenné. Minek hát még valaki, aki belelát a lapokba? RM nem szégyellte, hogy kedvét leli a politikai detektívésdiben. 1962-ben az őt bíráló Aczél Györgynek azt felelte: „...a párt első titkárának kötelessége foglalkozni az államvédelmi ügyekkel... kérdezzék meg Hruscsov elvtársat.” Minek akkor oda még egy kerék?

Az 1947-es választás után nőtt Rajk tekintélye; második, harmadik emberként emlegették, s Farkas kezdett úgy beszélni, hogy „Nem ért ez a Rajk a belügy vezetéséhez”, „a belügy nincs a párt kezében”, „Idegen ez a Rajk a pártban”. Magyartalanabbul: Rajk László nem tud felmelegedni, idegen a párthoz. „Végül pedig egyenesen felhívta Pétert Rajkkal kapcsolatban, hogy »tartsátok rajta a szemeket, és ha valami baj van, csak gyere hozzám«.” Péter egy kihallgatáson elismerte, hogy Szücs Ernő 1948 tavaszától „a párt tudta és hozzájárulása nélkül” ellenőriztette Rajkot, s amikor RM utasította őt, hogy ezt hagyják abba, ő nem állította le Szücsöt. Ám a tárgyaláson Péter visszavonta a vallomást, mivel úgy verték ki belőle. De bármikor kezdtek is szaglászni Rajk után, tény, hogy Péter nem kedvelte őt. Előszeretettel hangoztatta is: gyűlöli azokat, akik nem szeretik az ÁVH-t és ezen keresztül a pártot. RM 1956-ban magamentésből is azt mondta: „Farkas Mihály mindenki ellen áskálódott, különösen a mindenkor belügyminiszter ellen.” S ezt mondta Péter Gáborról is. Előreugorva 1948 végére, kiderül, hogy Péter hamarosan szembe került az új belügyminiszterrel is. Neki sem engedett betekintést abba, amit az ÁVH csinált, s amikor Kádár megjegyezte, hogy nehéz vele dolgozni, Péter azt felelte: „érdekes, hogy Rákosi tud vele dolgozni, vele csak az ellenség nem tud együtt dolgozni”. Kádár ebből a mondatból arra következtetett, hogy megrendült benne a bizalom.

A Magyarországon akkor nem divatos népszerűségi listák nélkül is megkockáztatható, hogy „a nőknek tetsző, szép szál magyar ember”, vagyis Rajk legendásnak tartott közkedveltsége valójában szűkebb körben érvényesült annál, semhogy ezzel lehetne magyarázni a sorsát – akár a „népszerűtlen gnóm”, a „nem magyar” RM ellenpontjaként is.

Rajk nem volt sima modorú ember. A forradalmi lázban égő ifjak, főképp az általa támogatott nékoszisták talán rokon vonásaik miatt is istenítették. (Bátyja, Rajk Endre írta róla: „lobogtak szemében az önértet, a büszkeség és a makacsság lángjai.”) Az utólagos kegyelet tódított is a legendákon, de el is vett belőlük, hisz mártíriumával kellemetlen helyzetbe hozta az elvtársakat. Sokan nem kedvelték, ugyanakkor a káderosztály-vezető, ideg orvos Szőnyi Tibor őt nevezte a pártvezetés legszimpatikusabb tagjának. Túlzás ugyan, de ebbe a szimpátiába halt bele, ám erről majd később. Amíg a kékcédulás választásokról (1947) nem lehetett beszélni, mondogatták, hogy ő bezzeg törvénytisztelő volt. Pedig e tekintetben sem lényegi a különbség Rajk és RM között. Kegyetlen kommunista politikus volt mindkettő. Politikai kaliberük összevetése inkább Rajkra nézve hízelgő, hisz a főtitkár (cső)látóköre talán fölülmúlta az övét, s jártasabb volt a hatalmi manipulációkban is. Az akkor pártfunkcionárius Vadász Ferenc (1916) azt mondta róla: – Tiszta,

okos, becsületes ember volt, akitől nem kellett félni. – Viszont Kéthly Anna 1972-ben így emlékezett rá: „Hogyha Rajk került volna Rákosi helyébe, sokkal rosszabb lett volna, nemcsak a szociáldemokrata, de a polgári pártok számára is. Rajk fanatikus kommunista volt, ha szemben álltam vele, szinte süttöt szeméből az elszántság, hogy mindenkit megsemmisít, aki útjában állana, ha céljait megvalósítani akarja.” Paul E. Zinner úgy véli: Rákosi és Rajk is „hajthatatlan kommunisták voltak, és ideológiai ellenfeleik megsemmisítésére törekedtek”, ám: „Rajk könnyed volt, szenvedélyes, indulatos, nyílt, őszinte, az ellenőrzött skizofrénia, a sikeres kommunisták e lényeges tulajdonsága távol állt lelki alkatától.”

Gyarló elvtársai inkább Rajk rossz tulajdonságaira, beképzeltségére, kivagyiságára emlékeztek. Kádár ceruzája is inkább a rosszra járt. Vas szerint „Merev, kiszámíthatatlan volt, hajlott a szektásságra, a kíméletlen politikai túlzásra”. Szántó Zoltán azt mondta, hogy a nagyravágyástól és a hiúságtól mentes volt. Mégis vannak a „kultuszának” meglepetései. Szász Béla megírta, hogy az amerikai újságírók szerint Rajk kísértetiesen emlékeztetett Lincoln Ábrahám szobraira, s épp száz esztendővel később született, mint az amerikai elnök. „Rajk élénk szeme, sugárzó, megnyerő mosolya, nyugodt, kiegyensúlyozott beszéde barátságos bizalmat keltett a legkülönbözőbb származású és színvonalú kollégák között.” Major Tamás mesélte, hogy Révaiék mellett Rajkéék voltak a legnagyobb színházlátogatók, hogy a Nemzetinek Rajk adta a MAC-üdülőt. (Az egyik előadás után Péter Gábor meg akarta hívni Majorékat, de a felesége, Judit mondta, hogy már Rajkékhöz hivatalosak.) Aztán 1948. június 23-án a Nemzetiben Rajk megkapta azt „a köztársasági címeres gyűrűt, amelynek belső felírása kifejezésre juttatja a barátságot és ragaszkodást Rajk László iránt, és amit a Nemzeti Színház örökös tagjai kapnak”. Így lett Rajk a Nemzeti első és utolsó nem színész örökös tagja! Az emlékgyűrű egy tragikus alakítás előlege: amikor eljött az ideje, büntetésből a Nemzeti színészeinek kellett felolvasniuk ellene a vádiratot a rádióban.

Péter 1956-os beadványában leírja: RM több alkalommal mondta neki: „Nézzé, én magával már közlöm, de maga még ne tudjon róla. Majd meg fogja kapni Rajktól is – mégis ő a belügy-miniszter.” „Miért nem lépteti elő magát ez a Rajk? Na, majd én elintézem, hogy maga altábornagy legyen.” Felfogható ez a főtitkár fontoskodásának is, de Péter vitathatatlanul úgy értette, hogy az ő helyzete különleges, neki a belügyminiszter formális főnöke: többet megengedhet magának, mint más.

Farkas féltékenysége is nőtt: „Hej, ha én a belügyben maradhattam volna!” S ’47 végén Péter jelentette Rajkot Rákosinál, hogy szándékosan szabotálja a munkájukat. A rendőrséget felügyelő Farkas uszította Pétert, s RM is kedvelte, ha embereit egymással tarthatta sakkban. 1948 áprilisában mégis összeszidta Pétert (Farkas jelenlétében) a Rajk elleni intrikák miatt: vegye tudomásul, mondta neki, hogy Rajk, mint PB-tag és belügyminiszter „felelős az ÁVO munkájáért”.

Ennek ellenére Farkas két hónappal a dorgálás után jelentést kért vagy kapott Péter Gábortól (aláírás nélkül) a Belügyminisztérium és az ÁVO ellentétéről. Péter inkább az államtitkár Szebenyi Endrére, mint Rajkra panaszkodott. Az elő nem léptetettek között megemlítette Farkas fiát, Vladimírt is („aki osztályom egyik nagy létszámú műszaki részlegét irányítja”). Azért a lényeget sem hallgatta el: „*Rajk elvtárs az ÁVO-n követett politikájával széthúzást kelt. Az államvédelmi osztály fölé ne legyen rendelve semmiféle közbeiktató szerv.*”

Ha RM egyetlen rosszmájú megjegyzést is ejtett, a Farkas–Péter kettős vérszemet kapott. Gyorsan készült egy újabb jelentés. Az előzmények ellenére Farkas ezt elküldte Rákosinak és

Kádárnak. Újból csak Rajk helyettese, Szebenyi volt a célpont, ám a belügyi államtitkárról főbenjáró bűnöket állapítottak meg. Például, hogy nem értékeli a pártot, nem becsüli a Szovjetuniót (mivel „útlevelet ad olyan személyeknek, akikről tudjuk, hogy ellenséges célzattal akarják elhagyni az országot. Nem elégszik meg az ÁVO elutasító véleményezésével, hanem tüzetes magyarázatot kíván jelentéktelen emberek esetében is”).

A feltehetően július közepén készített jelentésben *nincs elvtárs*: csak Rajk, Szebenyi, Villányi, Pálffy. S a „beosztott” megállapítja róluk, hogy a Belügyminisztériumban régi kommunista és proli alig található, s panaszkodik, hogy a miniszter semmibe veszi: „...a telefonlehallgatásokat, a cenzúraanyagot, a legbizalmasabb napi jelentéseket kiszolgáltatta Szebenyinek, Villányinak, Pálffynak. Azóta vesszük észre, hogy nem bír számunkra a telefonlehallgatás olyan értékkel, mint addig.” Értsd: Rajk, Szebenyi, Villányi, Pálffy közül valaki áruló. Másfél év múlva egyikük sem él. A folytatás Rajkról: „Heteken keresztül kérte összes B-emberről (bizalmi ember, besúgó – P. Á.) szóló név szerinti kimutatást... Napokon keresztül az aktatáskájában volt, hurcolta színházba, lakására, hivatalába a mi két és fél évi nehéz munkánk eredményét. A nyomozás befejezése előtt behozatott embereket, például Pálffyékkel Almássy altábornagyot és Szilágyi ezredest, éjjel-nappal verette őket, de semmit nem tudtak kihozni.” S végül: „*állandóan érdeklődik, ki informálja az oroszokat.*”

Az előzményekhez tartozik még, hogy májusban, nem tudni, miért, RM elküldte Rajkkal a Szovjetunióba nyaralni Kádár Jánost: az oroszul ugyancsak nem tudó nagy-budapesti titkárt adta a belügyminiszter mellé „kísérőnek”. Csúnyábbá vagy érthetővé teszi a történetet, hogy Rajk és Kádár barátnak számított. Szívesen sakkoztak, pingpongoztak, s akár üdülhettek is együtt. Amikor 1954 nyarán a börtönben papírt-ceruzát adtak Kádárnak, hogy írja le a véleményét a halott Rajk Lászlóról és a Rajk-ügyről, a nyaralást (a barátságot) sem említette. A dokumentumot közreadó Hajdu Tibor szerint: „A fogalmazás tömörsége, az előadás világossága, logikája arra vall, hogy Kádár János gondolatait sokat foglalkoztatta egykori barátja és elvtársa sorsa és egyénisége.” Nem utolsósorban önmaga miatt, mert amint írja: „az én ügyem is alapjában a Rajk-ügy vágányain gördült előre”.

Kádár eljutott a katartikus megállapításokig, ám ha feljegyzéséből az 1948-as Kádárra és a pártra próbálunk következtetni, Janus-arcúvá válik a kép. Kádár, aki részese volt Rajk halálának, s ezt nem bocsátotta meg a halottnak, 1954-ben ilyesmiket (is) írt róla: „Elméletileg képzetlen, sőt gondolkodásában sovíniszta és fasiszta teóriák hatása is tapasztalható volt.” (Szemére veti, hogy Pécsen azt mondta: előbb magyarok vagyunk, azután kommunisták, kiszáradnak vagy más pártiak.) S „szenvedélyesen szeretett sokat és kioktató hangon beszélni. Rossz, hatalomvágyó, büszke, sértődékeny, fölényes természete és modora volt”. (RM azt mondta Péternek: „Mit tudott ez a Rajk maguknál esténként 3-4 órát beszélni, amikor itt a titkársági ülésen alig hallani a hangját? Igaz, itt nála képzetesebb emberek vannak.”)

Kényszerből, emberi esendőségből vagy hatalmi ambíciókból, a maga idején bírálatok tömege érte az elátkozott Rajkot. Feltehető, hogy (elv)társai ugyanígy beszéltek volna bárkiről, akit bekergettek az egérfogóba. Néhányan utólag is összehordtak mindent, ami terhelő lehetett rá nézve. Azok sem ríttak ki e sorból, akik addig *hallgattak „Rajk mellett”*. Bélyegei között szerepelt, hogy bőbeszédű, hogy szófukar.

Kádár leírta, hogy 1946-ban felkereste őt a közigazgatási osztályról dr. Zöld Sándor és Széll Jenő, hogy a főtitkárhelyettes Rajk goromba, nem irányít: mintha kicserélték volna. Ugyanekkor a külföldi rádiók és újságok rákezdték, hogy a pártvezetésben az ún. moszkvai és a hazai szárny

harcol egymással, s a magyarok vezére a „nemzeti érzésű Rajk”. Legfeljebb béljósolás alapján bélyegezhették őt nemzeti érzésűnek, hisz nacionalizmusának sem jele, sem bizonyítéka. Vas Zoltán szerint az erdélyi Rajk a kitelepítendő németek helyébe székelyeket, csángókat akart hozni, s emiatt RM romantikus magyarkodónak nevezte. Révai pedig Rejknak gúnyolta, és megpendítette, hogy őt is kitelepíthetnék. (Ez a névferdítés föltűnik a pörben is!) RM, 1962: „Rajknak nem volt külön vonala. Nem volt ő olyan nagy politikai koncepció. Volt bizonyos lappangó elégedetlenség a moszkvaiak, ahogy mondták, a moszkoviták és az itthoniak között.” Tehát azt, hogy Rajk véleménye bizonyos kérdésekben eltért az ő álláspontjától, utólag maga is lényegtelennek ítélte.

Visszatérve Kádár írásához: „1947 őszén Rajk László a pártvezetőség tudta és hozzájárulása nélkül *kiad káros rendelkezést, mely a rendőrségen lévő pártszervezeteket hatalmi szóval felosztatja*. Ez a rendelet elsősorban az MKP-szervezeteket sújtja, mert a többi pártok jelentéktelen számú rendőr párttaggal rendelkeznek.” A nyelvtani sutaság talán a hamis nyelv botlása, ám a rendőrségi pártszervezetek felosztatása vádpont a bíróság előtt is (a Pálffy György elleni vádiratban pedig a honvédségi pártszervezetek felosztatása) szerepelt.

Soproni János (1912) mondta: – Egy alkalommal rendőri aktívára hívtak a pártközpontba bennünket. Farkas és Rajk mellett még Révész Géza ült az elnökségben, s Rajk arról beszélt, hogy nem helyes, ha pártszervezetek működnek a rendőrségen. Felszólalások hangzottak el mellette is, ellene is, mígnem Farkas közölte: nem érdemes ezzel az időt húzni, *párthatározat van a megszüntetésre*.

Kovács István (1911) szerint nem volt ilyen határozat: – Barátságunk ellenére elítéltem, hogy Rajk feloszlatta a rendőri pártszervezeteket, erről csak az újságokból értesültem. Mivel a szervezés hozzám tartozott, PB elé vittem a témát, és a testület, velem érve egyet, az újjászervezéséről döntött. Ez volt az első komoly vitánk, ezért is emlékszem rá pontosan. Az tehát, hogy Farkas jóváhagyta az intézkedést, sőt támogatta, nem lehet igaz; Rajk a PB-ülésen nem hivatkozott Farkasra, pedig nem volt szégyellős, vitatkozott is, hogy belügyminiszterként erre a lépésre joga volt – de nem a szervezés tudtán kívül, állapította meg a PB. Mindezt évekkel ezelőtt leírtam.

Hegedüs András 1948-ban még messze volt a csúcstól: – Rajk óvatos volt. Elképzelhetetlennek tartom, hogy a felosztatást ne tudta volna a területet felügyelő Farkas és Rákosi. Lehet, hogy Rajk megbeszélte velük, s úgy gondolta, ezután felesleges formai határozatot hozni. Önkényesen ő nem csinált ilyesmit.

Farkas Mihály 1949 nyarán azzal vádolja az általuk már halálra ítélt Rajkot, hogy a pártszervezetek felosztatását háromszor vitte PB elé és háromszor dobták vissza, végül megkérdezésük nélkül, puccsszerűen oszlatta fel őket, és „amikor észrevettük, akkor a parancs már 34 vezető rendőrtiszt kezében volt és visszavonni nem lehetett”. El nem mondott beszédében önkritikusabb: „Merevek voltunk a hibákkal szemben és azok jelentőségét gyakran eltúloztuk... Mikor Rajknak szemére vetettük, hogy Rajk elvtárs, hogyan tehetél ilyet, hiszen jól tudod, hogy mi ezzel nem értünk egyet, azt mondta, csak így lehetett megakadályozni, hogy a többi pártnak se legyen a rendőrségen pártszervezetük. Mi ezt akkor komoly hibának tartottuk és később már gyanú-oknak.”

A honvédségnél kísértetiesen ismétlődött a felosztatás, és az az értekezlet is, amiről Soproni beszélt. Király Béla is ott volt egy ilyen tanácskozáson. Tény, hogy a szent pártszervezetekhez

egymagában senki sem nyúlhatott, főképp nem az erőszakszervezeteknél. Közvetlen nyoma még sincs a feloszlató határozatnak. (Király Béla: „A PB 1948. február 22-én határozta el a honvédségen belüli pártszervezetek feloszlását és a Kossuth-körök felállítását.” Ám ezen a napon nem is volt PB-ülés. 19-én még a belügy megerősítése volt a téma, 21-én és később pedig már a pártegyesítés.) Közvetett bizonyíték viszont van. Az államvédelmi bizottság katonai albizottságának 1948. szeptember 22-i ülése – Farkas jelenlétében – kimondta: „Ma már meg lehet állapítani, hogy *a KV hibát követett el, amikor a rendőrségben működő pártszervezetek felosztása után lényegében a hadseregben is a pártszervezetek feloszlásának útjára tért.*” Vagyis példának tartotta a feloszlást! Farkas iratai között is található egy 1948. júniusi javaslat az önálló rendőrségi pártszervezet visszaállítására. Ebben megállapítják: azért szüntették meg azokat, hogy megakadályozzák a jobboldali szociáldemokrácia befolyását a rendőrségre. Mivel ez a veszély megszűnt, vissza kell ezeket állítani. (Az ÁVO-t nem érintette a feloszlítás. Náluk nem volt kiebrudalható párt: 1839 ávosból 1819 volt kommunista párttag az egyesülés előtt is. A maradék húsz között lehetett egy-két díszpinty, pl. Péter Gábor kispap helyettese.) A Rajk-ügyről 1954-ben készített belügyminisztériumi jelentés megállapított ténynek nevezi, hogy a honvédségi pártszervezetek feloszlását a Politikai Bizottság jóváhagyta.

Kádár feljegyezte: 1947 vége felé „Simon Jolán telefonon felhív [Péter felesége, s RM titkárnője – P. Á.], hogy Péter Gábor súlyos betegen a lakásán fekszik és kéri, látogassam meg. Ott Péter Gábor (Simon Jolán asszisztálásával) Rajk és Villányi... ellen súlyos kirohanásokat tesz, melynek az a lényege, hogy Rajk szándékosan megakadályozza az ÁVH [még ÁVO – P. Á.] munkáját, *Rajk ellenség*” – állítja Péter Gábor Kádár Jánosnak 1947 végén!

Vádaskodtak Kádárnál Péter helyettesei is. Szücs Ernő és Szaberszky József kéri a pártvezetőség közbelépését, „mert Rajk László ellenséges céllal frakciókra bontotta az ÁVH-t (munkások és intellektuelek). Én jelentem ezeket a dolgokat a pártvezetőségnek” – írta Kádár. Nincs nyoma, hogy két és fél esztendőn át egyszer is karon fogta volna Rajkot: Te Laci, tudod, hogy az embereid morognak!? A pártközpontnak nevezett elitgettóban tovább élt a földalatti mozgalom bizalmatlansága, fenntartással viseltettek egymás iránt, az emberi, világnézeti kötelék helyett inkább a feladat meg „a párt” (vagyis RM) volt a kapocs az elvtársak között. S bárkire osztották volna Rajk szerepét, a kar ugyanezt a táncot lejtette volna körötte.

1989-ben Kádár János úgy emlékezett, hogy a Rákosi-villában Gerő, Farkas, Révai és az ő jelenlétében (feltehetően 1948 júliusában – P. Á.) RM nyomott hangulatú beszélgetés során elmondta, hogy Rajk gátolja az államvédelem munkáját (vagyis megismételte Péter vádját)! „Ebben a komor hangulatban Farkas Mihály kijelentette: *mi, akik Moszkvában voltunk, tudjuk, hogy aki az állambiztonsági szervek munkáját gátolja, az ellenség.*” Kádár szerint Révai is megdöbbsent. Megismételték, hogy Rajk rendszeresen többórás előadásokat tartott a hatóság embereinek, és ezzel elvonta őket a munkától. Vádolták azzal is, hogy ellenőrizni akarja az államvédelmet. Kádár szerint ő és Révai is elmondta, nem hiszi, hogy Rajk ellenség. Valaki kijelentette: Rajk afféle világcsavargó intellektuel, aki Hitler Németországán át tért haza a spanyol polgárháborúból is. RM azzal zárta a társukról folytatott titkos beszélgetést: ha így áll a dolog, jobb, ha Rajk átadja a belügyminisztériumot, és átveszi a külügyi tárcát.

Kádár elhallgatta, hogy a beszélgetés Rajk jelenlétében folytatódott. Farkas – Kádárral az oldalán – így idézte ezt föl Rajknak a börtönben: „Emlékezz arra, hogy mikor ott voltunk Rákosi elvtárs lakásán és beszélünk vele... Rákosi elvtárs is mondogta azt, hogy az eltávolításod a Belügyből, abban benne van a párt kritikája feletted... És ottan megmondtuk azt is, hogy már akkor is,

Rákosi elvtárs beszélt erről, a Gerő beszélt erről, én is beszéltem erről, azt hiszem, Kádár is, mindnyájan beszéltünk erről, hogy nálad szovjetellenes magatartás tapasztalható.” A „Moszkvában voltunk”-csoport első ítélethozatalából Révait kihagyták, Nagy Imrét, Vas Zoltánt be sem vonták, viszont Kádár lehetőséget kapott, hogy megszolgálja a bizalmat.

Vajon Péter Gábor a szovjet állambiztonsági szerveknek köszönheti-e a győzelmet? Elképzelhető, hogy az ő pozíciója erősebb volt Moszkvában, mint az első öt közé tartozó, PB-tag Rajké? Lehet. Bár ebben a belső viszályban eddig egyetlen olyan döccenő sem volt, amelyen kívülről kellett átsegíteni a szekeret. Az MGB (a szovjet Állambiztonsági Minisztérium) egyik pártfőtitkárhoz sem nyúlt, nem zavarta a köreiket. Kinek lehetett volna érdeke Moszkvában Rajk mellett, ugyanakkor Rákosi, Farkas és Péter ellen kiállni?

A Kominform történetének első, ám felületes földolgozója, Adibekov nagyon figyelemreméltó dokumentumnak nevezi az „*Életrajzi jelentés Rajkról*” című fantazmagóriát. Ha Moszkvában készpénznek vették ezt a jelentést, érthetőbb Rajk sorsa. Másrészt kételkedni kezdünk a Kreml informáltságában, nem utolsósorban eszünkbe jut, vajon ez a jelentés kinek a segédletével készült? De lássuk:

„Belügyminiszterként Rajk arra tett kísérletet, hogy a politikai rendőrségnél a vezető beosztásokból eltávolítsa azokat a kommunistákat, akik korábban a Szovjetunióban éltek, vagy részt vettek a szovjet partizán osztagok harcaiban.” Rajk nem létező terveit állítólag a Szövetséges Ellenőrző Bizottság megghiúsította. A lényeg: „mint belügyminiszter igyekezett teljes egészében maga alá rendelni a politikai rendőrséget. Emiatt vitába keveredett a párt vezetésével, mivel... a politikai rendőrség általános irányításával Rákosi és Farkas volt megbízva. Rákosi szavai szerint ezek az ellentétek képezték az egyik okát annak, hogy Rajkot felmentették belügyminiszteri tisztsége alól. Rajk a leghatározottabban megtagadta a szovjet tanácsadók jelenlétét a belügyminiszter mellett. A SZEK felszámolása, valamint a mi speciális szerveink magyarországi megszüntetése után Rajk követelte a Magyarországon működő szovjet ügynöki hálózat átadását a belügyminisztériumnak. Elutasítása után Rajk számtalanszor követelte az ügynökök listáját.”

Rajkné pedig „a múltban aktív trockista”, aki ’48-ban is „kapcsolatot tartott fenn ismert trockistákkal”.

Rajk leváltásával az államvédelem a párt fölé kerekedett, legalábbis a párt tagságának 99,99 százaléka fölé. Horváth Márton írja: „Heterogén tömegpártban csak a terror eszközével lehetett monolit egységet teremteni.” Elkezdődött.

A tragédia végének ismeretében holmi Rajk-ellenes összeesküvés bizonyítékának hihetjük felesége leváltását a Nőszövetség éléről. Holott inkább *a tizedíziglen* elve érvényesült benne. A rossz elvtárs hozzátartozója is rossz. Vagy azért, mert tudott arról, hogy az illető rossz, és hallgatott, vagy azért, mert nem vette észre. Egy biztos: itthon nem vádolták trockizmussal. Annál inkább a férjét.

A leváltás után Rajk hazament egy hónapra a szülőföldjére, Erdélybe, Székelyudvarhelyre. Tizenkilenc éves korában, 1928-ban járt itt utoljára. A 13 gyermekes csizmadia világhírűvé lett tizenegyedik gyermeke ekkor 39 éves, s felesége gyermeket várt.

Rajk Júlia, egy posztumusz rádióinterjúban azt mondta, hogy a leváltás után kezdték érezni a nyomasztó légkört, gyanakvás vette körül őket, mégis *gyanútlanok voltak végig*. Rajk nem hitte,

hogy összeesküvés áldozata. A jugoszláv ügyel kapcsolatos kételyeit, őszinteségét minősítették szovjetellenesnek. De békén hagyták, sőt nemsoká megválasztották a Népfront főtitkárának.

Rajk csalódását ez sem enyhítette. Nem úgy viselkedett, mint aki hisz benne, hogy van visszaút. Nem is lehetett. Rajk nem a feladat miatt került a külügy élére, hanem azért, hogy Péter megszabaduljon tőle. Július végén az ÁVO 63 oldalas jelentést készített a Külügyminisztérium szervezeti felépítéséről, kádereiről. Eszerint 1947-ig huszonhárom követ, követségi tisztviselő disszidált, 1947–48 között 10, 1948-ban pedig 22. A jelentés sok „megbízhatatlan elemet” javasolt leváltásra. Az agilis Rajk számára lett volna munka. A megbízható Szász Béla azt írta: Rajkot szűkebb pártkörökben sem tekintették bukott embernek. (Szabad Nép: „Új harci feladatok várnak a magyar külügyminisztériumra. Olyan feladatok, melyek megoldásánál nem nélkülözhetjük Rajk László elvtárs kipróbált erejét.”) Úgy vélték, a külpolitika került előtérbe, ezért tették oda. RM mondta is Heltai Györgynek: „Meguntuk, hogy a külügy kisdedóvó legyen. Most kapnak majd egy felnőtt embert.” Amikor viszont Tamás Aladár oda akart menni, RM lebeszélte: „Romantikus elképzelés az, hogy nekünk bármilyen szerepünk lehet a nemzetközi kérdésekben. Felesleges tehát ennek a területnek a megerősítése.” Rajk „szovjetellenessége” nemigen foglalkoztatta. Ezek szavak! Egyenesre pofozta a sorokat a szovjet–jugoszláv viszony miatt. A Rajk-ügy ekkor még csak egy apró jele volt a hidegháború kezdetének.

1948. augusztus 6-án alakították át a kormányt, s az ÁVO nyomban jelentette a belügyminiszternek: *a közhangulat szerint* Rajk fel fogja javítani a külügyi apparátust. Péter is jelezte tehát, hogy Rajkkal semmi baj, ha nem zavarja a köreit. Amikor Farkas Mihály honvédelmi miniszter lett, neki ugyanezen az úton azt üzenté Péter: „Kinevezése osztatlan örömet keltett. Rendkívül népszerű a munkások között. Azt várják tőle, hogy véglegesen megtisztítja a honvédséget a reakciós elemektől.”

A többiek nem voltak olyan gálánsak Rajkkal szemben, mint Péter. 1948 decemberében az államvédelmi bizottság elé idézték, és RM, Gerő és Szilágyi József (a párt karhatalmi osztályának vezetője, a bizottság titkára) jelenlétében Farkas Mihály vádlóként lépett fel vele szemben. Az ugyancsak beidézett Oszkó Gyula (1912) mesélte: – Érthetetlen volt, mit akarnak tőle. Farkas a szemére vetette, hogy akadályozta a rendőrség felépítését, sőt egyenesen tönkretette azt. Megkérdezte, miért készült a káderstatisztika. Órákon át otromba és hülye vádak szórt rá, s ezeknek időnként Rákosi is alájátszott. Bár először szinte szabályos veszekedés alakult ki, Rajk egyre inkább magába zuhant, végül összetört ember benyomását keltette. Befejezésül kisdedóvós útravalót kapott, hogy új munkahelyén igyekezzék jóvátenni a hibáit.

RM 1948 szeptemberében szabadságra utazott a távoli fővárosba. A Szovjetunió budapesti nagykövete, Puskin szerint *Moszkvában közölték Rákosival, hogy a párt nem fordít kellő figyelmet a trockistákra*. RM értesíthette a fejmosásról Gerőt. Legalábbis tőle tudható, hogy Malenkov szóvá tette: a magyar párt békülékeny a trockistákkal. Gerő október elején meg is írta Révainak és Farkasnak, hogy a CK (az SZKP KB) „erősen érdeklődött afelől, hogy jelenleg Justus milyen tevékenységet fejt ki”. Javasolta: „azokat a volt és jelenlegi trockistákat, akikről ez kétségtelenül ismert, össze kellene szedni és internálni.” A KV-tag „Justus, Drahos és Gáspár ügyét elkülöníteni, ha kell a KEB elé vinni”. A szovjet titkosrendőrség képviselője meg arra hívta fel Kádár figyelmét, hogy a népi demokratikus országoktól eltérően Magyarországon nem harcolnak a párton belüli ellenséges, frakciós elemek ellen.

RM szabadsága alatt a politikai rendőrségen elkészült az összefoglaló jelentés a magyarországi trockista csoportokról, s ami a legfontosabb: ezt a felderítő munkát (Puskin tudomása szerint) Szücs Ernőék a szovjetek megbízásából folytatták. Annak, hogy a börtönbe zárt Demény Pál meg Weisshaus Aladár trockista, legfeljebb az a jelentősége, hogy kiderült: a *trockista* = *ellenség*. Az ÁVH Justus Pálról, a „magyar Trockijról” vagy Sándor Pálról és baráti társaságáról a háború előtti „árulástól” kezdve a kiszólásokig mindent összeszedett. Justus már 1946-ban kijelentette: „Csak egy pogrom hiányzik ahhoz, hogy Sztálin cárnak kiáltassa ki magát.” Rákosit tehetetlen moszkovitának nevezte, Vas Zoltánt Dob utcai feketézőnek, Gerőről pedig azt mondta, hogy a párt számára lop.

A „CK” épp csak megalkuvónak nem mondta Rákosit, aki azonban azt is tagadta, hogy Magyarországon trockisták lennének, hisz „Weisshaus és Demény, mint Horthy ügynökei már le vannak tartóztatva”. Csakhogy az ÁVH a nem létező trockisták nevével tűzdelt jelentését elküldte Moszkvába! Sz. G. Zavolzszzkij, a Kominform referense jelentette, hogy hazatérése után RM követelte, állapítsák meg: „Ki adta át az oroszoknak ezt az anyagot!?” Kijelentette, kompromittálni akarják, összeugrasztani az SZKP-val. „Puskin megjegyezte, hogy Rákosi nem bolsevik vonalat visz a trockista kérdésben.” Zavolzszzkij: „A magyar politikai rendőrség még tapasztalatlan, fiatal, sok hibát követ el, de a legfontosabb, hogy hűséges a Szovjetunióhoz. Puskin elvtárs kijelentése szerint *Rákosi szeretne egy olyan kézivezérlésű rendőrséget, amely teljesen neki van alárendelve*, a Szovjetuniót kikapcsolva; végső esetben olyat, amely a kapcsolatot kizárólag rajta keresztül tartja fenn.”

Akárhogy nézzük is, nem a politikai rendőrség feladata eldönteni, hogy ki a trockista, ki nem. RM nyugtalansága érthető, az ÁVH, mintha két úr szolgálja lenne, túllépte a hatáskörét. A szovjetek különnyomozást végeztek vele, méghozzá egy politikai témát vizsgáltattak, magát a pártot! Mivel az ÁVH nem mutatta be a jelentést, nem véleményeztette Rákosival, a főtitkár hátába került, s ő két tűz között találta magát. Ráadásul mindkét tüzet Moszkvában rakták. A politikai rendőrség ezt a helyzetet csak akkor nem használta saját céljai elérésére, ha nem akarta. Ebben a szisztémában az ÁVH nemcsak RM kinyújtott karja, hanem bizonyos fokig vetélytársa is lehetett volna, akár RM sakkan tartására, legalábbis a piszkálására. Bár Puskin okvetetlenkedett, úgy tudjuk, Sztálin sohasem engedte, hogy a népi demokráciákban a szovjet politikai rendőrség megsértse a párt egyeduralmát, megkérdőjelezze Moszkva embere, a főtitkár hatalmát. Ellenpéldát nem ismerünk. Am elég szeszélyes volt a sztálini hatalom ahhoz, hogy erre se merjen senki se mérget venni. Rákosi 1962-ben kijelentette: „*Formálisan szabad kezem volt, de formálisan Péter Gábor megtagadhatta az én utasításaimat.*” Ebből a mondatból kiolvasható akár RM félelme is, de az mindenképp, hogy Moszkvának s magának Rákosinak is értékesebb volt Péter Gábor, mint a csak a pártot képviselő Rajk László.

Zavolzszzkij jelentését a Kominform titkárságát vezető L. Sz. Baranov azzal küldte tovább a CK-ba, hogy a magyar kommunista párt vezetője lebecsüli az országban, pontosabban a párton belül „reálisan létező” trockista veszélyt.

Az amúgy túlbuzgó Rákosi mégsem tett hónapokig semmit a veszélyes bélyeg levakarására. Mintha megbénult volna. Puskin még 1949. május elején is arról beszélt a Kominform referensének, hogy „a trockisták beférkőztek a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségébe, így például egy ismert trockista, Justus Pál, a Központi Vezetőség tagja. Rákosi hajlamos úgy tekinteni a trockizmust, mint egy politikai áramlatot a párton belül. Ő lényegében *megtiltotta a politikai rendőrségnek, hogy a trockisták felderítésével foglalkozzon...* Ezzel kapcsolatban a

Politikai Bizottság külön határozatot hozott arról, hogy mivel kell foglalkoznia a politikai rendőrségnek”. Puskin kijelentése szerint „Rákosi bosszúálló ember, keresi az alkalmat, hogy leszámoljon a politikai rendőrséggel. Elsősorban a politikai rendőrség helyettes vezetőjével, Szücs ezredessel, akit annak idején a volt belügyminiszter, Rajk hivatalosan jelölt ki a kapcsolattartásra a mi szerveinkkel”. „Rákosi le szeretne számolni Péter Gáborral, a politikai rendőrség vezetőjével, és helyettesével, Szüccsel. Rákosi azonban szűk körben kijelentette, hogy ha leszámolna Szüccsel, aki hivatalos kapcsolatban áll a szovjet szervekkel, az elvtársak azt gondolhatnák, hogy a leszámolás ezzel kapcsolatos.”

S még mindig Zavolzsckij: „Puskin tájékoztatott az MDP és Rákosi helytelen politikájáról a nyugati emigrációból hazatért személyekkel kapcsolatban. Ők bizalmat élveznek. Nincs egyetlen leplezett személy sem a Központi Vezetőségben, sem a külügyminisztérium apparátusában, bár a Puskinnal folytatott beszélgetés során *Gerő kijelentette, hogy e kör ötven százaléka kétségtelenül kém.* A kérdésről Puskin számtalanszor beszélt Rákosival, azonban semmiféle intézkedés nem történt. Puskin kijelentette, hogy minden gyárban, ahol a vezetésben »nyugatiak vannak«, feltétlenül konfliktusaink lesznek. Befejezésül Puskin elvtárs tájékoztatott engem arról, hogy ezeknek a tényeknek egy részéről jelentést küldött illetékes intézményeknek Moszkvába.”

RM 1962-ben az időpont megjelölése nélkül említette az őt faggató Aczél Györgyéknek, hogy „Sztálin azt mondta, ha megtörténhetik, hogy egy ilyen derék pártban, mint a jugoszlávok, csirkefogó és ellenség kerülhet fel, hát akkor hogyan történhetik meg az ilyen a gyengébb pártokban. Nyissák ki a szemüket. Különösen azokat nézzék meg, akik a jugoszlávokkal voltak összeköttetésben, mert én látom, hogy a Tito egy külön Internacionálét akar... (A Rajk-ügy) nem magyar dolgokból keletkezett. Ez nekünk eszünk ágában sem volt”. A Rákosit mentető Szuszlov 1956-ban arról beszélt a magyar pártvezetőknek: „A Rajk-ügy a Jugoszláviával való szakítás következménye, enélkül nem történt volna meg... A Jugoszláviával való szakítás nélkül nem is lehet megérteni. A Jugoszláviával való szakításért pedig... Berija és Sztálin a felelősök. Ugyanakkor a Rajk-ügyben bizonyos felelősség a magyar elvtársakat is terheli, az egész akkori vezetést. Figyelembe kell azonban venni, hogy mindez 1949-ben történt. Gondolni kell az akkori nemzetközi helyzetre; nem az *absztrakt erkölcs* szempontjából kell nézni ezeket a kérdéseket.”

Nem tudni, hogy Sztálin a fenti bujtogatás előtt vagy után kérdezte meg Rákositól (amint azt Révai említette Lakatos Évának): „Magának nincsenek trockistái?” Az események szerint mindkét „útmutatása” az 1948 szeptembere és 1949 áprilisa között eltelt nyolc béna hónapban hangozhatott el.

A többoldalú bírálatban senki sem említett egyetlen nevet sem. Szigorúan csak az elveket kérte számon még a szovjet politikai rendőrség is. Más bűnöseit nem nekik kellett megtalálniuk. Ők csak a bűnt nevezték meg, az áldozatra minden országnak magának kellett rámutatnia. Gerő 1962-ben azt mondta Aczéléknak, hogy a Rajk-ügy indítására „Farkastól és Rákositól jöhetett az első kezdeményezés”. Sztálin valószínűleg nem adott ilyen utasítást, „de jól ismerte a dolgot”.

1949. május 12-én szó sem volt arról, hogy Rajk László bűnügybe keveredhet. Ám egy volt belügyminiszter ezen a napon kezdődő perében az a vád, hogy „Titóval közösen összeesküvést szöttek a kormány megdöntésére és meg akarták gyilkolni a párt vezetőit”. A vádlott „bevallotta, hogy már a harmincas években a monarchista párt besúgója volt és a háború alatt az angol–amerikai kém szervezetek szolgálatába lépett. 1943-ban az angol katonai misszió vezetője közölte vele, hogy Tito titkosügynök, és utasította, hogy lépjen konspiratív kapcsolatba Vukmanovics jugoszláv PB-taggal”. Az annyira ismerős beszámoló az albán Kocsi Dzodze peréről szól.

RM 1962-ben azt mondta a koncepciós perekről: „Mi magunk állítottuk úgy a dolgot, mintha Magyarországon történt volna egyedül ez. Köztudomású, hogy mindenütt volt – az oka is köztudomású és minél jobban forszírozzák maguk az én felelősségemet, annál jobban elkerülik a dolog lényegét... Nézzék a maga egészében a szituációt, akkor ezek a dolgok *a világ legtermészetesebb ügyei voltak*. Engem ugyanolyan felelősség terhel, mint a többi első titkárt, ugyanazt csináltam, néha rosszul, néha jobban.”

Károlyi Mihály az elsők között vette észre, hogy a letartóztatások után agyalták ki a vádakat, hogy menet közben változott a bűnlajstrom. A pert végül Hajdu Tibor emelte ki a bűnügyi logika, a magamentegető visszaemlékezések, a publicisztikus fordulatok fogságából *A Rajk-per háttere és fázisai* című tanulmányában. Hajdu kimondta: „Tévéton jártak azok, akik a pert valóságos felderítő, nyomozó és jogi tevékenység során elkövetett tévedésekkel, hibákkal, dezinformációval magyarázták. A vizsgálatok, nyomozások, be- és feljelentések csak »adatokat« szolgáltatnak, de *nem befolyásolták még a vádlottak névsorának összeállítását sem*, hát még az ítéleteket, a koncepciós vádirat logikáját. Ezek a nagypolitika változásait figyelő Rákosi, Farkas és Gerő által meghozott, szovjet tanácsadóikkal megbeszélt elhatározások eredményeként jöttek létre.” Klasszikus értelemben vett vizsgálat, nyomozás nem is folyt. A perekről írott sok ezer oldalon szó sem esik rajtaütésről, tárgyi bizonyítékról, eredményes házkutatásról, elfogott kémjelentésről. Ehelyett önéletrajzot írtak újból és ismét. Még részletesebbet, még „őszintébbet”. Ha ötletük támadt, ha adódott valami „kapcsolat”, elindult a gépezet: „az egyik gyanúsított vallomását a másik gyanúsított vallomásával ellenőriztük. Általában Rajk vallomásából indultunk ki. Ha ő valamit beismert, akkor ugyanezt igyekeztünk kivenni a többiekől, hogy az *megfelelően alá legyen támasztva*.” (Dr. Janikovszky Béla, áv. ezredes, 1955.)

A Rajk-ügy – de voltaképpen a koncepciós perek összes „nyomozati eredménye” néhány szerelmi kapcsolat felderítése főnökök és beosztottak között. RM kedvelte ezeket a történeteket. Jól választott időpontban be is hívták a megcsalt férjet és feleséget, vagy mindkettőt, s közölték velük, hogy az „összeesküvő”, az ellenség „ügynöke” mit tett. A „párt szeme” rajta volt minden kulcslyukon. (1962-ben bizalmasan elterjedt, hogy azért kell megsemmisíteni a perek kihallgatási jegyzőkönyveit, minden aktáját – kivéve a sok esetben még mindig koncepciós rehabilitációs ítéletet –, mert azok soha nem is létező szexuális kapcsolatokat részleteznek, sőt a kínzások következtében olyan aberrációkról esik ezekben szó, hogy ezek a „vallomások” személyiségi okokból sem kerülhetnek senki kezébe; ez történelmi méltatlanság lenne.)

A korabeli találgatásokat cáfolva megállapíthatjuk, hogy a Rajk-ügy nem féltékenységi dráma a hatalmi mániákus pártvezér és egy alvezére között, bár rokon vonásaik miatt ez is lehetett volna. A tragédia nem hatalmi viszály következménye, hanem egy több változatban is kiszámított politikai gyilkosság. Rajk rituális áldozat. Dzodze, Rajk, Kosztov és a többiek perének az ellenséget kellett bemutatnia: az imperialistákat, a cionistákat, s mindenekelőtt azt, hogy Tito áruló, imperialista ügynök stb.

A pör legfőbb nyertese a Titót kiközösítő Sztálin, továbbá a legjobb magyar tanítványa, Rákosi Mátyás, a riválisát félreállító Farkas Mihály, a rátermettségét újból bizonyító Péter Gábor, a hűségét demonstráló Kádár János. S a békétábor. Ennek a létrehozásához kellett Sztálinnak az áldozatok. Politikai arzenáljában kulcsszerepe volt a pereknek, mert gyűlöletet ébresztettek, félelmet keltettek, csatasorba állítottak.

– Rákosi évente kétszer-háromszor kiment Sztálinhoz többnyire egyedül – mondta egy névtelenséget kérő PB-tag –, és a testület előtt magabiztosan számolt be a találkozásairól. Ennyomát sem láttam rajta a félelemnek a sztálini években.

Amikor Rákosi Moszkvából megérkezett, rögtön összehívta a Politikai Bizottságot, és elmondta, miről tárgyalt Sztálinnal, *mit mondott, mire utalt, mit javasolt, vagy mire gondolhatott a népek tanítómestere*. E beszámolók minden szava maga volt a szentírás, e hallgatóság előtt az SZKP főtitkára, a világháború győztes generalisszimusa mindenek fölött állt. Ez a vezetés az internacionalizmus emlőjén nevelkedett, ami akkor egyet jelentett a szovjet és a kommunista mozgalom feltétel nélküli azonosításával, s Sztálin már csupán ezért is csalhatatlan és abszolút tekintély a szemükben. Minden hatalmon lévő testvérpárt, különösen pedig a Rákosi vezette PB a legkisebb vita vagy kétkedés nélkül, *tűzön-vízen át végrehajtotta Sztálin tanácsát, sőt vélt tanácsát is*, nem is száz, hanem inkább száznolcvan százalékosan. Ha ésszerűtlennek tűnt, akkor is legyűrték magukban a kétkedést, biztosan valami általuk nem ismert magasabb érdek indokolja az áldozatot. Rákosi több alkalommal Sztálin telefonon érkezett javaslatára hivatkozva indított el lényeges intézkedéseket. Feltűnő, hogy milyen kicsinyes dolgokba is beleszólt. Mivel mindketten, vagyis Sztálin és Rákosi is hajlamosak kicsinyeskedésre, nem lehet tudni, hogy vajon minden esetben valóban Sztálintól származott-e valamilyen kérés vagy csupán Rákosi hivatkozott rá. Egyik nap beszélt Sztálinnal, aztán hosszú szünet jött, amikor Sztálin például a Krimben volt. Ahogy Rákosi gátlástalanabbá vált, egyre inkább visszaélhetett az általa is épített szolgai függéssel: saját javaslatát, elképzelését is úgy adta elő, mintha Sztálintól származnának; így óhaja parancs lett.

Az, hogy RM „*többnyire egyedül*” ment Sztálinhoz, privilégium volt. Arra mutatott, hogy kapcsolatuk jobb az átlagosnál, mert RM kollégáit Sztálin inkább az adott PB tagjaival együtt fogadta.

RM maga sem igazodott el a Rajk-ügyben. Egyrészt azt állította, hogy a Rajk-ügy jugoszláv ügy, másrészt, hogy „a Révész által beküldött jelentés volt a kiindulás a Szőnyi-, illetve a Rajk-ügyben”. Aztán hozzátette: „Brankov vallomásával kezdődött a Rajk-ügy, hogy ő volt az összekötő Rajk és Tito között.”

Aczél felidézte neki Farkas Mihály szavait: „A következő volt (Rákosi) koncepciója: Rajk Lászlót fiatal korában röpiratterjesztés miatt őrizetbe vették, a rendőrség beszervezte, a rendőrség megbízásából került ki Spanyolországba, hogy ott bomlasztó munkát végezzen, és megtudja, kik vannak ott. Rákosi elvtársnak az volt a teóriája, hogy Hain Péter, Schweinitzer kézzől kézre adták ügynökeiket, eladták őket a németeknek, az amerikaiaknak, az angoloknak. Miután Noel Field is idekerült Magyarországra, az volt a véleménye, hogy a magyar titkosrendőrség eladta Rajkot az amerikaiaknak, és Rajk elvtárs Franciaországból csak az amerikaiak segítségével kerülhetett haza.”

Erre a világösszeesküvésre előkerült RM negyedik változata: „Ez nem az én koncepcióm volt... a rendőri nyomozás megállapította... minden kétséget kizáróan, az ő nagybátyja rendőrkapitány volt Budapesten és amikor lebukott, elment Schweinitzerhez és azt mondta, hogy ez egy nagyon rendes, becsületes, *nacionalista* magyar diák, csak véletlenül került bele... így Rajk aláírt egy írást, hogy tartózkodni fog mindenféle mozgalomtól, amennyiben tudomásomra jut, jelenteni fogom... és nem az én koncepcióm.”

Majdnem igaz. Rajk fogadkozott, hogy szabaduljon. Írásban semmit nem vállalt, nem is született egyetlenegy jelentés sem, szabadulása után Rajk a rendőrség felé se nézett.

RM kijelentette még: „1949-ben nagyon megélesedett a nemzetközi helyzet... nyugodtan megmondhatom... soha a Berija provokációja nélkül ilyen dolog nem lett volna Magyarországon.” Ám a Magyar Közösség-, a Csornoky-, a MAORT-, a Mindszenty-per után ez alig hihető. Ráadásul 1949-ben nem Berija volt a politikai rendőrség feje. Igaz, hogy PB-tag, Sztálin bizalmasa, s Rákosit sem kedvelte. Felelősségüket mégsem lehet összevetni.

– Szokták tőlem kérdezni – mondta Lakatos Éva (1905) –, hogyan lehet az, hogy elhittük ezeket az önvallomásos pereket. Elhittem Moszkvában is, itt is őket. De hogyan lehet az, hogy olyan tapasztalt forradalmárok, mint Rajk is elhitték, a párt érdeke, hogy meggyalázza saját magát? Ilyen ördögi dolgot ki tételezett fel?

Az utókor „a gyilkosok” (Sztálin, Rákosi stb.) titkaira kíváncsi. Pedig nehezebb a Rajkok indítékait megérteni. Az úgynevezett kommunista pszichét, azt a megszállottságot, ami az akasztófával fenyegetettbe szuggerálta, hogy a legerkölcösebb dolog a világgkommunizmusért való harc, és saját élete is ennek van alárendelve. „Az én erkölcsöm a kommunizmus!” S ez az „erkölcs” vitte bele őket olyasmibe, amit különben nem tettek volna. Így vállalták a Rajkok, hogy nemcsak áldozatai, de szinte társszerzői is lesznek a sokszerzős műnek. Rajk Júlia azt írta: férje „azért vállalhatta a rovasára írt koncepciót, mert nem tehetett mást! Nem kerülhetett szembe önmagával, addigi léte tartalmával és értelmével, jelleme sajátos végletességével, hajlíthatatlanságával”. Károlyi Mihály így fogalmazta ugyanezt: „Rajk csak a párt szolgálatában tudott élni, csak ebben látta élete értelmét. Mihelyt ez lehetetlenné vált számára, csak a halál maradt hátra.” A csapda kikerülhetetlen. Ha elismeri, hogy ellenség, a Pártot szolgálja, ha nem ismeri el, mindig is ellenség volt. *Akkor tisztességes, ha vállalja, hogy tisztességtelen.* Ezt az ideológiai zsarolást megértve, a másik oldal logikáját is könnyebb megérteni.

A Párt ezekben a koncepciók pereiben öltött testet. De ugyan hány párttag érezhette a zsigereiben, hogy mi a párt? Hánynak elevenedhetett meg ez az absztrakció úgy, mint Rajknak? De a másik oldalon RM is személyes vállalásként élte meg a történeteket. Főtitkár kollégáival ellentétben, ő nem a hatóságok szerepét hangsúlyozta a leleplezésben, hanem a saját szerepét: „sok álmatlan éjszakámba került, míg a végrehajtás terve alakot öltött.” A kommunista főtitkárok közül egyedül ő lépett fel azzal az ígérennyel, hogy a testvérpártok az ő ügyének hozzájuk vezető szálain elindulva keressék meg a saját árulóikat. (Slánský addig hajtogatta, hogy meg kell találni a csehszlovák Rajkot, amíg benne találták meg.)

Rényi Péter (1920) említette, hogy Ervin Zukerschilling, a bécsi Volkstimme főszerkesztője véletlenül találkozott a már leváltott Rákosival egy moszkvai kávéházban (1957?), és számon kérte tőle, hogy mi történt. RM ekkor is úgy kezelte az ügyet, mint a saját vállalkozását. Azt mondta: meg lehet nézni, mennyivel kevesebb áldozata volt ennek, mint a többi pernek. Neki köszönhető, hogy korlátozta a hatóságokat. 1962-ben is egyes szám első személyben fogalmazott Aczéléknak: „Olyan lelkiismeretes voltam ebben a Rajk-ügyben, hogy a tárgyalás előtt behívtam az elnököt és az ügyészt.” Vagy: „Rajkot nem akartam halálra ítéltetni.”

Visinszkij fogalmazta meg, hogy „minden bírósági ügy az osztályharc egy epizódja”. S nemcsak Sztálin és a csatlós államok vezetői, hanem százezrek, sőt milliók hitték, hogy az osztályharc visz a Kánaán felé. A forradalmi kérelmetlenség hajtotta verőemberek éppúgy hittek ebben, mint az eksztatikus népgyűlések halált kiáltó arctalanjai. Hittek benne, hogy a menet gyorsítható, csak az

ellenséget kell megsemmisíteni. (RM azt mondta Tolnai Gábornak: „Nem vagyok már fiatal, de az események menete annyira felgyorsulóban van... talán megérem, hogy győzünk az egész világon?!”) RM, mint a vulgáris osztályelmélet többi híve, szentül meg volt róla győződve, hogy minden politikai per vádlottja annak az osztálynak a sajátos szempontjait testesíti meg, amelyikhez tartozik, vagy amelyik szolgálatába szegődött. Feleljen hát meg olyan hűséggel a megbízatásának, ahogy a bíróság előtt ő maga vagy Dimitrov és annyi elvtárs megfelelt! Az ellenség kerékbe törésével az ellenséges osztályon, nézetten akartak diadalmaskodni, de csak egy esendő embert törtek meg. Többnyire végtelenségig hű elvtársaikat.

Jellemző a „homo kominternikusz” gondolkodására a következő eset: 1949 májusában RM véleményt kért Weil Emiltől a később elítélt dr. Kuti Gyuláról. Weil dicsérő szavai után megjegyezte: „Milyen ravasz az ellenség, hogy még Weil Emilt is félre tudja vezetni!” Így működött a tényelhárító mechanizmus. S az *intézményes üldözési mánia* ugyanígy tombolt a Kremlben, s RM környezetében, és tombol minden ideológia fanatikusai körében. Trockij is közéjük tartozik, de ő mégis rájött már a harmincas években arra, ami itt csak most kezdődött: „A sztálininak nevezett rezsim létrehozásához nem a bolsevik pártra volt szükség, hanem a bolsevik párt kiirtására.”

1962-ben RM végre a koncepciók perek *felelősei között említette Sztálint is*: „Mindenki tudja... hogyha Sztálin nem 1953. március 9-én hal meg, hanem 1949. március 9-én, akkor nem kerül ilyesmikre sor.” (Sztálin március 5-én halt meg, március 9. RM születésnapja. – P. Á.) A bűnbak mégis Berija maradt: „Közvetítése nélkül a Rajk-ügyből nem lett volna Rajk-ügy. *Lehet, hogy elítélték volna* stb., de az, ami lett Jugoszlávia ellen stb., és ami az elítélése, az nem lett volna.” Azt mondja: nem érti, mi vitte rá Rajkot, hogy órákon keresztül valljon (mivel bírták rá, „*hogy ilyeneket csinált önmagára és másokra?*”); pedig ha valaki, ő érthette volna. „Nekünk a Rajk ellen ilyen gyanúnk nem volt, amíg a Szőnyi nem vallott. És arra tanúk vannak, hogy mi volt az én reakálásom, hogy azonnal ellenőrizték le, vigyázzanak és a többi.” Meg: „Ez a Péter Gábor, a Péter Gábor, ha én nekem módomban lett volna, én saját kezűleg nyitottam volna rá bicskát”.

Rajkot RM nem tartotta riválisának: „Rajknak nem volt külön vonala.” „Hát aki ismeri a viszonyokat, tiszta mese, a Rajkban semmiféle olyan adottság nem volt, nekem nem volt konkurencsem, úgy értem, hogy én ilyen szempontból soha nem vettem fel.” Ennek ellenére belekerült a perbe, hogy 1941-ben az amerikaiak biztatták Rajkot, hogy kaparintsa meg a pártvezetést, 1946-ban pedig már azt a feladatot kapta, hogy szervezzon frakciót Rákosi ellen, „s e frakció létét vigye be a köztudatba”. Az említett Kominform-jelentésben is az szerepel, hogy RM „Rajk Lászlót, aki egyike volt az ő erős ellenfeleinek, trockistának és természetesen az imperialista kémszervezetek ügynökének kiáltotta ki”.

Rákosit az 1962-es nyolcórás faggatás sem igen ingatta meg Rajk bűnösségében. „Azért kezdtem gyanakodni Rajkra, mert kiderült, hogy már volt felfüggesztve a párttagsága, meg a sopronkőhidai ügy miatt, és nem értettem, miért olyan sovány, s azt mondtam neki egy vadászaton, mikor láttam, hogy lóg az orra: nem tudom, mi az isten van veled? Minden, amiért harcoltál, megvan. Vezető vagy, PB-tag vagy, folyton szomorú vagy, mit lehet itt rajtad segíteni? Akkor idéztem neki, hogy *gyanúsak a soványak*.”

Minden ellene felhozott vád életrajzi fogantatású. A felfüggesztett párttagság hamis vád. A spanyol polgárháború idején, a nemzetközi brigádok káderese, a sikkasztó Haász László összetűzött Rajk Lászlóval is, s a kordivatnak megfelelően trockizmussal vádolva felfüggesztette többek párttagságát. Moszkvában Fodor Zoltán azzal zárta le az ügyet, hogy „Rajk László a párt

kádere, magasabb funkcióba állítható”. Rajk 1945-ös hazatérésekor nyomban jelentette Révainak, hogy van egy pártügye Spanyolországból. Révai legintett: „Ismerem, nagy marhaság. Az ügy rég le van zárva.” 1949 tavaszán, amikor RM kezdte *keresni az „összefüggéseket”*, Fodor Zoltán orra alá nyomta Rajk minősítését: „Látod, ezt írtad 1941-ben, ezért állítottuk őt magasabb funkcióba!” Ami azért nem így történhetett, hisz Rajkot elsősorban a párt hazai vezetői ajánlották főtitkárhelyettesnek. Nem tudható, hogy a spanyolországi történet felelevenítésében volt-e valami szerepe annak, hogy annak idején ott Gerő felesége volt a káderez, a Rajkot megbélyegző Haász főnöke.

A sopronkőhidai ügy súlyosabb, mert bűnnek számított, ha egy letartóztatott kommunistát a rendőrség, a bíróság futni hagyott. RM először PB-ülésen említette, hogy Rajkot a nyilas bátyja szabadította ki Sopronkőhidáról 1944-ben. Kovács István felszólalt, hogy ez nem igaz: ő küldött két elvtársnőt Rajk Endréhez, hogy segítsen kiszabadítani az öccsét. Félmillió pengőt (!) ajánlott a párt ehhez, de Rajk Endre azt üzent, semmit sem tesz az öccséért. RM mégis ismételte a rágalmat. S a PB-tagok, sőt Kovács is hallgatott „*mert azt hirdettük kifelé, hogy teljes az egység a Politikai Bizottságon belül*” – mondta Kovács István 1962-ben Aczéléknak. (Rajk László sopronkőhidai lapja Jenő öccsének: „Nagyon elhagyatva érzem most magam. Amnesztia kérésem Bandin keresztül balul ütött ki. Nagyon hányatott, üldözött volt egész életem. Úgy néz ki, most megpihenhetek, véglegesen pont kerül mindennek a végére. Sajnálom. Szomorú, ha lezárul egy élet a beteljesedés nélkül. Tartsatok meg jó emlékezetetekben. Emelt fővel gondolatok mindig rám, mert becsületes ember voltam és titeket igen szerető testvéretek.”)

RM kedvenc előítélete a bűnös soványság. Péter Gábor írta: „1949. április közepén, szobájában (RM) a következőket mondta: »Tudja, az ilyen hosszú, sovány, „mefisztószerű” emberek, mint ez a Rajk, rosszindulatúak, sötét lelkűek, gonoszak. Ezt már rég megírta egy görög filozófus, Arisztotelész.«” (Farkas Vladimír Platónról ír.) RM így beszélt erről 1951-ben: Egyszer tréfásan azt mondtam neki (Rajknak), olvassa el Shakespeare Julius Caesarját. Amikor Julius Caesar megy a fórumra, ahol megölik, azt mondja Brutusnak, nem szeretem ezt a Cassiust, az ilyen sovány ember gyötrődő ember, éjjel nem alszik és *mindig rossz dolgokon töri a fejét*. Jobban szeretem a kövér, kopaszodó embereket, azok vidámak, jókedvűek. Veled is ez a helyzet. Itt vagy, győztünk, vezető ember vagy és sovány, látom, hogy valami fúr. (Shakespeare-nél Caesar Antoniusnak mondja: „Tedd, hogy kövér nép foglaljon körül, / És síkfejú s kik éjjel alszanak. / E Cassius ott sovány, éhes színű; / Sokat tűnődik s ily ember veszélyes.”)

RM utólag úgy látta, Rajk „olyan, mint egy szplínes angol lord a monoklijával. Ilyen volt a viszonya a munkához”. Felrótta neki hogy valamiféle gyújtogatókat kivégeztetett. „Mondom a Rajknak: az isten szerelmére, a te hatalmad nem arra való, hogy csak úgy jókedvedből akasszál fel embereket. Volt vele olyan bajom, hogy a belügyminiszteri rendelkezési alapból ő a népi kollégiumokat támogatták (sic!). Mondtam neki, hogy a te népszerűsítésednek nem az a módja. Volt ilyen dolog, meg volt egy sereg más. A legfontosabb, hogy *nem tudta a rendőrséget megbecsülni, egyébként a pártot sem tudta. Ez volt a legnagyobb baj.*”

De mennyire volt Rajk trockista–titóista? Károlyi Mihály próbálta meggyőzni, hogy Magyarországnak közvetítő szerepet kell játszania Sztálin és Tito között, ám ezt ő elutasította. Fejtő Ferenc és Nagy Imre szerint Rajk a PB-ülésén mégis javasolta, hogy tegyenek lépéseket a szovjet–jugoszláv ellentét elsimítására. Ennek nincs nyoma: így ha megtörtént, sem tudjuk, hogyan fogalmazott. Kihallgatás közben Szücs Ernő a fejére olvasta, hogy szerinte „a magyar pártnak nem az élharcos, hanem a közvetítő szerepét kellene Sztálin és Tito között betölteni”.

Rajk az felelte: ez rágalom. Mégis azt mondta a tárgyalás szünetében Justus Pálnak, *nem hitte, hogy Tito áruló*, végzetesnek tartotta a szakadást. Össze kívánta hívatni a pártkongresszust (?), s felajánlani a SZU-nak a magyar párt szolgálatait a nézeteltérések és félreértések tisztázására. A visszaemlékezések mellett semmi dokumentuma annak, hogy Rajk különvonalat képviselt volna a jugoszláv kérdésben. Ám az tudott, hogy jugoszláv mintára kívánta átszervezni a rendőrséget. Kollégája, az ugyancsak volt szabómester, Rankovics javasolta, hogy helyezzék a belügy-miniszter ellenőrzése alá a politikai, a gazdasági rendőrséget, s a katonapolitikai osztályt. 1948 márciusában ezt a javaslatot akarta benyújtani a PB-nek.

Normális körülmények között mégis értelmetlen lett volna Rajk ellen minden „titóista” vád, hisz Péter Gábor volt a jugoszlávok informátora (Brankov nevezte így), ő jelentette fel Rajkot a jugoszláv titkosszolgálat vezetőjénél, hogy Rajk akadályozza jelentései továbbítását. (Péter átadta Brankovnak a magyar kormánydelegáció tagjai benyomásait a belgrádi látogatásról, mire Rajk megjegyezte: akkor mi az ő ügynökei vagyunk?) De RM az egész ország életét a jugoszláv mintához akarta igazítani. A „Sztálin–Tito–Rákosi!” jelszó RM beleegyezése nélkül nem létezhetett volna. Zsdanov és Szuszlov kifogásolta is a magyar kommunisták Tito-kultuszát. „Indokolhatná” a pört, hogy a lassúbb haladás, netán a többpártrendszer közelebb állt hozzá. Ám RM szerint sem létezett különvonal. Az is Rajk fejére hullott vissza, hogy ő volt az egyik legnagyobb rákosista: „Amiket az elvtársak elmondanak, hogy remegő hangon dicsért engem: ezeket a jeleneteket mi már ismerjük.” (RM, 1951.)

RM *körvadat* emelt: az áldozatoktól kezdve Sztálinon, Beriján át Péter Gáborig mindenkit vádolt. Ha mer „rangsorolni”, nehezebb lenne vitatkozni vele, mert épp a *körbűn* miatt tudott a rendszer csaknem hibátlanul működni országok során át.

Sztálin gyanú fölött állt. Rákosit az „eredmény” védte. Farkas Mihály vagy Péter Gábor is védekezhetett RM elhullajtott cetlijeivel, utasításaival. Ugyanez volt a helyzet a transzmissziós szovjet szakértőkkel. Mindenki másra mutathatott: *ő a felelős!* S mindenki majdnem nyugodt lelkiismerettel, s teljes erőbedobással küzdhetett az ellenséggel. Felelősségüket a meggyőződés s a körbűn tökéletesen erodálta. (Hruscsov, 1957. január: „Sztálin még akkor is... amikor törvénysértéseket követett el, mélységesen meg volt győződve, hogy a forradalom vívmányainak érdekében, a szocializmus ügye érdekében teszi ezt.” Farkas, 1957. április: „Mi abban a legjobb tudatban cselekedtünk, hogy az ellenség ellen harcolunk”, ami történt „nem bűnügy, hanem pártügy”.)

Ki hihette, hogy Rankovics, a jugoszláv belügyminiszter átszökött a határon, hogy egy paksi csőszkunyhóban találkozzon Rajkkal? De ez ellen sem szóltak, hisz úgy tudták, hogy Rajk bűnös. Kinek jutott volna eszébe, hogy az egész vád csőszkunyhó-mesék kártyavára? Gerő azt mondta Rajkról Károlynak: „*Tudjuk, hogy összeesküdött Titóval, de nem tudjuk bizonyítani. Rajkot likvidálni kell...* Nem érdekes, hogy Rajk valóban kém volt-e vagy sem, hiszen árulást elkövetni vagy kémkedni lényegében ugyanannyit jelent.”

S az ötletszerű eljárások módot adtak magángyanuk érvényesítésére, magánvádak emelésére, kivégzésekre. A kiszámíthatatlanság, az esztelen kapkodás volt a rendszer ereje. Az életveszély, amely bűnöst és ártatlant egyformán fenyegetett.

Ha gyanús is a soványság, közömbös is a vádlott személye, s csak az számít, hogy az első vonalba tartozzon, hogy súlya legyen az „ügynek”. Ám a soványság, akár Rajk minden tulajdonsága, cselekedete, csak a történetek magyarázataként vált érdekessé. Utólag. Hajdu Tibor

szerint „az 1949-es PB tagjainak legalább feléről cirkulált belső pártkörökben az árulás vádja, amit csak fel kellett volna melegíteni. Rákosi ezeket a vádakot csak akkor hallotta meg, ha szabadulni akart valakitől”. S ha ez nem zavarta Moszkva köreit.

Az MGB figyelte a népi demokráciák vezetőit is. A szovjet állambiztonság altábornagya, a kelet-európai elhárító parancsnok, Fjodor Belkin, amikor csak találkozott Péter Gáborral, érdeklődött Rákosiról és a Titkárság tagjairól. (Az 1948-as átszervezés után az SZKP Külpolitikai Osztályának is feladata lett „a kommunista pártok vezetői kádereinek és a külföldi országok vezető politikusainak tanulmányozása”.)

A Rákosi–Rajk-ellentét össze sem hasonlítható például a Rákosi–Nagy-ellentéttel. (A Kominform lapjának 1948. december eleji számában Gerő szükségesnek tartotta közhírré tenni, hogy egy PB-tagot jobboldali oportunizmusban találtak bűnösnek.) Az ÁVH mégis kiverte Szőnyiből, hogy „ismert” a Rákosi és Rajk közötti ellentét. Szücs Ernő az egész vezérkarról gyűjtött terhelő adatokat, s 1946-ban azt jelentette Révairól, hogy ő az egyik „legveszedelmesebb trockista”. Szóval Révai vagy Kádár is kerülhetett volna Rajk helyére? Népszerű ez az önkényt érzékeltető és nehezen vitatható nézet. A legenda szerint Sztálin és Berija között az is szóba került, hogy Rákosi-pert kellene csinálni, ám Sztálin azt mondta: bár sejti, hogy Rákosi angol kém, de annyit ült már, és elég közkedvelt.

Nagy az irodalma annak az egyszerűsítő nézetnek, hogy minden rossz (a kuláküldözés, a kitelepítés, a perek stb.) oka Rákosi félelme Sztálintól, a hatalom elvesztésétől. (RM, 1962, Krasznodar: „Én nem mondom azt, hogy a népi demokratikus országoknak az első titkárai ugyanolyan függésben voltak Sztálintól, mint az itteni politikai bizottsági tagok. De hogy függésben voltak, és *különösen a magyarok*, mert minket ők szabadítottak fel, ez a világ legtermészetesebb dolga. Hát elmondhatom, hogy kezdetben hogy nézett ki a magyar dolog. Például Sztálin határozta meg, hogy kik legyenek a miniszterek. Én nem is tudtam, hogy Nagy Imre miniszter lesz 1944–45-ben.”)

Mondják, RM azért félt Sztálintól, mert ő semmit nem felejt és nem bocsát meg. Számon tartja 1925-ös megingását a rendőrségen, az emiatt rászabott Komintern-fegyelmit, hogy beszél angolul, hogy Keleti Akadémiát végzett, ami valami spekuláns dolog, s hogy Amerikában Trumannal fényképezkedett. RM félhetett származása, főtitkári melléfogásai miatt is. De miféle indok kellett Sztálinnak, hogy lefelé fordítsa a hüvelykujját? Ha Trockijt, Buharint, Kamenyevet, Zinovjevét stb. likvidálták, miért ne kerülhetne sor bárkire? Egyébként pedig Sztálin viszonya Rákosihoz épp olyan lehetett, mint felsorolt elvtársaihoz. Köztük volt, aki félt, volt, aki nem. A többség képtelennek tartotta, hogy ő is sorra kerülhet. RM is így lehetett vele: félt is, bátor is volt (Sztálinnal szemben is).

Történészek is vallják, hogy a magyar vezetés másképp tárgyalhatott volna Moszkvával, ha Magyarországon is jelentős az ellenállás, ha az ország kiugrik a háborúból stb. ám Sztálint ez nem mindig befolyásolta, ő Dimitrovot vagy Titót is habozás nélkül rendreutasította. S amikor Sztálin kijelentette: „Elég a kisujjam megmozdítani, és eltűnik Tito!”, az RM számára is kellemetlen lehetett.

Marx rémült rémítőknek nevezte a jakobinusokat. Ha elfogadjuk, hogy *RM rémült rémítő (is) volt*, akkor egy kis fantáziával ebből vagy akár a börtönévekből is levezethetők tettei. Könnyedén, hisz a félelem ott volt minden zugban. Ennek az oka nem Sztálin, hanem a mindenért felelősséget vállaló s a személytelen döntésekkel minden felelősség alól kibúvó

rendszer. *Sztálin ugyanúgy félt, mint Rákosi*, ha nem jobban. Ezt a „normális félelmet” nem ő (nem Brezsnyev, Rákosi, Kádár stb.) szülte, hanem a koncentrált hatalom. A félelem a túlcentralizált rendszer tartozéka, ezért is válhat már-már természetessé, megszokottá. (Mindezek ellenére az 1946-ban Rákosival készített Rorschach-tesztben nem is szerepel ez a szó, hogy „félelem”.)

RM azzal védekezik, hogy minden népi demokráciában ugyanaz történt. (Mindenki ugyanúgy félt?) A hasonlóság ellenére a különbségek sem elhanyagolhatóak a perekben és másban sem. Több országban megőrizték a (formális) többpártiságot vagy a címereket stb., vagy nem telepítették ki a „felső tíezret”, nem kollektivizáltak. Ha RM néhány cselekedetének rugói között fellelhető is a félelem, *tetteit inkább a meggyőződés, az ügy elvakult szolgálata vezérelte, mint a rettegés*. Erre mutat az is, hogy a felszabadultságnak semmilyen jele nem mutatkozott rajta Sztálin halálát követően. Saját hatalmának elvesztése után sem leplezi le Sztálint – inkább tiszteli.

Hódos György azt állítja a könyvében: RM megkérdezte Sztálint: nem lenne jobb Nagy Imre? De nem így koholták a vádat! A módszer nem a nyílt alkudozás, hanem a szemérmeskedő gyanúsítás volt. A részletekhez pedig maguk a vádlottak szállították az adatokat. *Életrajzuk volt a vád*.

Sztálin, Rákosi, mindenki az ellenséget kereste. A Rajk-ügy előtt Sztálin azt mondta: „Nyissák ki a szemüket. Különösen azokat nézzék meg, akik a jugoszlávokkal voltak összeköttetésben.” Rafinált feladat, hisz az „akik” ők maguk voltak.

Bár valóban kerülhetett volna más is a vádlottak padjára, *Rajknak alig volt alternatívája*. Túl sok ellentétet, mindenki másnál több aktuális gyanút, előítéletet testesített meg; pöre nagyobb hozamú is lett, mint másé lehetett volna. „Mellette” szól: 1. Nem élt Moszkvában, nem voltak orosz kapcsolatai, ott senkit sem kompromittálhatott, onnan senki sem szólt érte. 2. Az illegalitásban a rendőrséggel is „kapcsolatba” került. 3. Járt Nyugaton, részt vett a spanyol polgárháborúban. 4. Értelmiségi volt. 5. Belügyminiszter. 6. Sovány. 7. Áldozatként a többség elfogadta.

Rajk Farkas Mihály és Péter Gábor útjában állt. Donáth Ferenc visszaemlékezése szerint: „Különösen Farkast jellemezte a rangkórság, hogy ki jöhet számításba Rákosi utódaként.” Hatalomvágyának Rajk és Kádár állhatták útját, félreállításukra eljátszotta Berija szerepét. Ebben elsőrangú segítője volt *a rendkívül hiú Péter Gábor*, akit épp ennél fogva tudott felhasználni arra, hogy ugyanazt duruzsolja Rákosi fülébe az egyik oldalról, amit ő a másíkról. A magát megnevezni nem kívánó PB-tag szerint „a szadista Farkas” volt a fő méregkeverő, aki kéjelgett ezekben az ügyekben. A Farkas Mihály bűneiről készített 1956-os jelentés annak megállapításában nem elfogult, hogy „közreműködését az áv.-ügyekben példátlan felületesség, lelkiismeretlenség és felelőtlenség jellemezte” – na meg a kommunista vezetés kollektív vonása: az üldözési mánia.

Janikovszky Béla utólag azt vallotta: „Az egész Rajk-ügyet Rákosi, Gerő, Farkas és részben Kádár vezették.” Ám az induláskor Rajkot Farkas és Péter kínálták fel Rákosinak, aki először hezitált is, hisz ez a Rajk annyira olyan, mint ők! S épp vacillálása miatt nem érezte bűnösnek magát. Hisz rászólhattak volna, őt meg lehetett volna állítani! – mondta –, ha akarta, ha merte volna bárki is megállítani.

RM hat-nyolc hónap alatt döntötte el, hogy kitér a trockisták miatt őt ért támadások elől. Holmi internálgatás nem elégítette volna ki Moszkvát, de a Mindszenty-ügy babérjaival ékesített

Rákosit és az ÁVH-t sem. De hogyan sikerült Rajkot úgy vádolni, hogy azt ő maga, Rajk is elfogadta?

1954 júliusában Kádár azt állította: Péter Gábor 1948/49 telén jelentette, hogy „az MDP központban az amerikaiaknak fizetett ügynöke van”. Ezt Kádáron kívül maga Péter Gábor sem említi, ám az ilyesféle vád a levegőben volt. Azt is tudjuk, hogy hosszabb ideig hányódott egy talán 1947-es kémjelentés, miszerint Noel H. Field, az amerikai unitárius segélyszervezet Svájcban élő vezetője „*valamilyen módon kapcsolatban áll*” az amerikai felderítő szolgálattal, annak európai vezetőjével, Allen Dullesszel, s Szőnyi Tiborral is. (A háború alatt Field támogatta az antifasiszta csoportokat, a magyar kommunista emigránsokat is. Ehhez a svájci csoporthoz tartozott dr. Szőnyi Tibor, a zürichi kórház ideggyógyosa, 1945 után pártmunkás, 1947-től a KV kádérosztályának a vezetője). Hajdu azt írja, hogy Field bemutatta Szőnyit Dullesnek, akit érdekelt a magyar helyzet. Ám Field csupán azt vallotta Szőnyiről: „Inkább hallomásból ismerem, mint személyesen, és rosszul emlékezem rá.” A sors fintora, hogy később Péter Gábornál találtak egy fényképet, amelyen ő látható Allen Dulles társaságában. A felvétel akkor készült, amikor Péter a magyar háborús bűnösök átadásáról tárgyalt vele. Szőnyi „kapcsolata” Dullesszel is legfeljebb ilyen lehetett.

De kapcsolata volt! A perbe belekevert Szász Bélától is tudjuk, hogy a *kapcsolat* szó volt az ÁVH egyik varázsigéje: ha valaki szóba állt egy nyugati állampolgárral, rá lehetett fogni, hogy informálta, informált egy kém, tehát lényegileg maga is kémkedett. „Ez a *lényegileg* az ÁVH egyik kulcsszavává lett, ami áthidalta a pusztán gyanúsítás és a főbenjáró vád közötti szakadékot.” „Ha egy gyanúsított akár csak felületes ismeretséget ápolt valakivel, akkor *kapcsolatban* állt vele. Így álltam én kapcsolatban nemcsak a kém- és rendőrügynök Rajk Lászlóval, hanem... az angol titkosszolgálattal is; egyik vádlott-társamat – egyébként serdülő korom óta barátomat – az a beismerése kompromittálta, hogy kapcsolatot tartott fenn énvelem. A kapcsolatoknak ezzel a láncával az ÁVH tucatjával fűzhette egymáshoz a letartóztatottakat, és – még ha egyikük se vállalt semmilyen büntetendő cselekményt – a *lényegileg* elefánttá bővíthette a verebét és kémtevékenységgé a kávéházi tereferét.”

Gát Zoltán, a katonai hírszerző osztály szakember vezetője tartott attól, ha Field után szaglászna, még lebuktatják – miközben ő a szovjeteknek dolgozik. Gát 1948 nyarán magától Szőnyitől érdeklődött Field felől. Szőnyi rendes embernek tartotta, „azonban jelenlegi magatartásáról semmilyen felvilágosítást nem tudott adni”. Farkas Mihály honvédelmi miniszter nyomban „kijelentette, hogy Szőnyi Tibor amerikai kém”. RM is ráért a lehetőségre. Egyrészt csallhatatlanul elmesélte a jelentéshozó Farkasnak, hogy Dulles és Field valójában mivel foglalkozik, másrészt közölte vele: „az ellenség beépült a pártba”. 1962-ben is úgy emlékezett: „*Szőnyi ellen jött egy jelentés*, hogy Svájcban együtt dolgozott Allen Dullesszel.” (Biztos, ami biztos, Rajkék után Gát Zoltánt is lecsukták. 1954 elején Farkas Vladimír javasolta a belügyminiszter Gerőnek, hogy a Field-jelentést produkáló Ferenczy Edmondot rabolják el Brüsszelből, és tisztázzák, hogy a Rajk-ügyben nem az amerikaiak produkáltak-e hamis jelentést Szőnyiről: – Ez az egyetlen alkalom, amikor ordít velem Gerő; hogy miért foglalkozom olyan ügygel, amit a párt lezárt.)

Feltehető, hogy Rákosinak fogalma sem volt Noel Field létezéséről, mégis csallhatatlanul tudta, mivel foglalkozik ő meg az a Dulles Genfben. (Farkas 1957-ben is azt írja: „Kétségtelen, hogy Field Allen Dulles ügynöke volt s ezt nekem Rákosi megmagyarázta... s az amerikai ügynök nem altruista alapon támogatta a magyar emigránsokat.”) Szőnyiék megfigyelése során „csupán az

tűnt fel Szücs Ernő államvédelmi ezredesnek... hogy a Szejci csoport tagjai miért tartanak rendszeres összejöveteleket”. Az ÁVH egyik titkárnője azt vallotta ’56-ban, hogy a Szőnyi megfigyeléséről készülő jelentésre Farkas ráírta: „A pártba ellenséges ügynökség van beépülve, melynek vezetője Szőnyi Tibor.” Az ávéhások szerint az ötlet a pártvezetéstől származik, Rákosiék szerint az ÁVH jelentette, hogy...

A krimi elsősorban RM, Farkas és Péter Gábor gyártotta. Szőtték a sorsokat. Köztük Rákosi a legötletesebb. Ő találja ki, hogy „Fieldet Prágába kell csalni”. Ebbe Gottwald csak a szovjetek beleszólására egyezik bele, s május 11-én, Prágában átadják az elaltatott Fieldet Szücs Ernőéknek. RM Farkasra bízta, hogy hallgassa ki. Németül beszéltek, majd Princz két kézzel ütötte az amerikai, amin Farkas „igen jól mulatott. Nyomban meg is kérdezte, mi volt Princz foglalkozása, mire én (Péter) közöltem vele, hogy fényképész.” Princz 1957-ben azt vallotta, hogy két pofont adott Fieldnek, s hogy Farkas, Szücs és Péter mellett a kihallgatáson részt vett Kádár János is. (Farkas, 1957: „az amerikai kémiszolgálatban állott személy tekintetében aligha lehetett aggályom a tekintetben, hogy két pofon hatására nem fog hamis vallomást tenni”, ráadásul szemtelen is volt. Különben „Noel Field szerepe fel van fújva, nem volt semmi köze a Rajk-ügyhöz” állítja, bár a lavinát elindító jelentést ő találta Rákosinak.)

Field másodrendű szovjet ügynök volt. De értelmiségi nyavalygásával, kapcsolata felfedésével több fejfájást okozhatott, mint amennyi hasznot hajtott. (Field: „Jo Silva indiai újságírónak Varsóban árultam el titkos megbízatásomat. Beszélgetésünk alkalmával ő tette fel az ezzel kapcsolatos kérdést, és én igenlően válaszoltam.”) Ezért is adhatták az oroszok Rákosiék kezére. Tudtukkal indult a lavina. Az ÁVH-n többnapos verés, koplalás után a magát kommunistának valló s Szőnyit alig ismerő Field „arra a következtetésre jutott, hogy Szőnyi svájci emigrációjának ideje alatt *amerikai ügynökké változott*”. Ő már csak tudta, hiszen ő volt „az amerikai főkémet Kelet ellen”! Az, hogy Field a hamis vallomást visszavonta, talán abban sem játszott szerepet, hogy őt, a koronatanút nem állították bíróság elé, hogy 1954-ig ítélet nélkül tartották börtönben. (Utólag RM azt állítja: nem tudott erről.) Bár a Fielddel „kapcsolatban” állók közül többen kivégeztek, ő 1954-ben kiszabadult, s érdemeiért megkapta a magyar állampolgárságot.

Field május 17-i „vallomását” be sem várva, előző nap letartóztatták Szőnyit és Szalai Andrást. Elvtársaik több „gyanúok” miatt törtek pálcát fölöttük. Szőnyi ellen is *az életrajza a vád*: trockista volt, meg Svájcban élt, továbbá amerikai katonai repülővel jött haza, Jugoszlávián át. Svájcban segélyszervekkel került kapcsolatba, amelyek „tulajdonképpen kémszervezetek” voltak. Helyettesét, Szalait Farkas keverte az ügybe, mivel tudomására hozták: „A központban dolgozik egy ember, akinek a jugoszlávokkal bizalmas kapcsolatai vannak. Így kutatva Szalaira esett a gyanúm.” A fiának említette, hogy az értesülést a szovjet nagykövettől kapta. Ugyanis átállásakor Brankov állítólag átadta magyar informátorai listáját Puskin nagykövetnek. Ezen szerepelt Szalai (s ha valóban volt ilyen, akkor szerepelnie kellett rajta az informátornak nevezett Péter Gábornak – talán még Rákosinak is). Marosán Györgynek Farkas azt mondta, hogy Szalai (Szirmaival együtt!) viszonyt kezdett Rákosi titkárnőjével, hogy bizalmas információkhoz jussanak. (Ezt a viszonyt taggyűlésen is kihirdették, megbélyegezték.)

(A titkárnő, Fehér Márta [1920] elmondta, hogy a „viszony” olyan volt, mint a „kapcsolat”: – Rajkék letartóztatása után egy bizottság vizsgálta, kiket hozott be Rajk, Szőnyi vagy Szalai az apparátusba, s ők úgy döntöttek, hogy engem Szalai ajánlott, ami azért sem volt igaz, mert korábban is a pártközpontban dolgoztam. Kiss Károly, a káderosztály új vezetője közölte: nem

kell többet bejönnöm, s hozzátette, én voltam az egyetlen, akinek az ügyében bement Rákosihoz, de ő azt mondta, ha így döntött a bizottság, menjek el mindazokkal együtt, akik így kerültek az apparátusba. Elküldtek, de beutaltak egy pártüdülőbe nyaralni. Amikor visszajöttem, behívtak az ÁVH-ra és napokon át faggattak erre, faggattak arra, aztán közölték, hogy semmi rájuk tartozó ügyet nem találtak. Akkor behívtak a KEB-hez, mert Szalai Andrásnak bizalmas ügyeket árultam el. Egy személyi ügyet említettem neki, mire a KEB kizárt, s a Pártéletben megjelent, hogy a fecsegés az a rés, amelyen át az ellenség behatolhat. Utólag jó, hogy így történt, mert egy csomó dologból kimaradtam.)

Valós indoka tehát Szalai letartóztatásának sem volt, *s már az első pillanatban terítéken volt a jugoszláv kapcsolat* – amint azt Sztálin tanácsolta. Szalait nyomban erre hallgatták ki. A perben kiderült, hogy a jugoszlávoknak többek között „a politikai pártok erőviszonyait” árulta el 1947-ben (amikor még a választások is „árulkodtak” erről). Csakhogy egy újságcikk is lehetett „relatív hatályú” titok, ha olyasvalakinek mondták el, akinél „az államérdeket hátrányosan érintő felhasználásának a lehetősége fenyeget”.

Meg kell említeni, hogy Péter Gábor, de különösen Farkas Mihály bűneiről többet tudunk, mivel őket bíróság elé állították, sőt Farkas ellen pártvizsgálat is folyt. Az eljárásoknak épp az volt a céljuk, hogy Rákosit tisztára mossák, hogy Péter, majd Farkas legyen a bűnbak. Bűnbak, akkor is, ha nekik több volt a bűnük, mint vádlottaiknak: Rajknak és társainak. Bár Farkas volt az, aki közölte a bizonyíték után érdeklődő ávéhásokkal, hogy „*az őrizetéseket a párt megnézte, és azok bűnösök*”, korántsem biztos, hogy erre nem RM utasította. Farkas előszeretettel hivatkozik rá, hogy amikor ő 1948 szeptemberében miniszter lett, RM kezébe került az ÁVH felügyelete, s neki csak a katonai ügyekben volt szerepe. Ám ő kapcsolatban maradt az ÁVH-val, ott továbbra is ő volt RM helyettese. 1950-ben a Titkárság határozatát az ÁVH-ról például ő ismertette velük, ő vezette a cég felülvizsgálatát, az ő utasítására kezdték aláírni az addig névtelen iratokat. RM felelősége mégis nagyobb, mint Farkasé és Péteré együttvéve, mert ő a vezérük. Ám egyetlen ember nem képes ennyi kihallgatás, ennyi kín irányítására, ennyi abszurd mozzanat kiötlésére. (1962-ben RM is képtelenségnek mondta, hogy ő irányította volna az ötszáz vagy ezer politikai pert: „...én nem tudom, mennyi volt, de sok. Maga azt józan ésszel megérti, hogy azt valamennyit én vezettem?”)

Az, hogy RM felügyelete alá került az ÁVH, nem azt jelentette, hogy azt személyesen ellenőrizte, vagy kihallgatott bárkit is. (Adibekov mégis azt állítja, hogy képzett káderek hiányában RM a gyanúsítottakat kénytelen volt személyesen kihallgatni. Szerinte 1950 márciusában keserűséggel ismerte el: „Naponta a munkaidőm nagyobbik részében én magam folytatom a vizsgálatot és ez már majdnem egy éve így folyik.” [Mindszenty, Rajk, Vogeler és más bírósági eljárások.]) Pedig megóvták ettől: „Soha az ÁVH-ba én be nem tehettem a lábam. Arra volt egy határozat, egy hallgatólagos határozat, hogy az lehetetlen, hogy a párt főtitkárát valamelyik rab az ÁVH folyosóján (meglássa)”. Felesleges is lett volna. Farkas és Péter RM szárnyaló ötleteit is igyekezett túlszárnyalni.

RM azért maga is vizsgálódott. Többször felhívta például Sebes Sándort, hogy Rajk kimehetett-e titokban a komisszáriátusra az internálótáborból. (Hiába mondta Sebes, hogy nem, a vádirat szerint kiment.)

Amikor Major Frigyes Szőnyi után egy nappal elvitte az ÁVH, Sebes Sándor kihallgatást kért Rákositól, és a szemébe mondta: Azt hiszi, Major Frigyes letartóztatása nem az ő tudta nélkül történt. Igaza van!, felelte RM. Tudja maga, ki ez az ember!? Igen, tizenkilences komisszár, bécsi

emigráns, Fritz Mayerhofferként osztrák spanyolos, majd az internálásból szabadulva a párt engedélyével az angol hadseregben harcolt a németek ellen. (S 1946 augusztusáig ismét pártmunkában beépített ügynök Bécsben, a CIC-ben, a CIA elődjében. – P. Á.) Ez egy imperialista ügynök! Tudja, hogy hány neve volt? Sebes menteni próbálta: ezt az embert én ajánlottam a Szabad Néphez és tűzbe teszem érte a kezem! S a KV következő ülésén RM kijelentette, aki tűzbe teszi a kezét (egy imperialista ügynökért), az meg is égeti!

Aczél György gratulált Szőnyi képviselővé választásához, s másnap is hívta: – Mondom: Szőnyi elvtárssal szeretnék beszélni! Nincs benn. Hol van? Nem tudjuk. Mikor lesz benn? Nem tudjuk. Akkor adja Szalait! Nincs benn! Hol van? – s ismétlődött az előbbi beszélgetés. Este felvitt magához Losonczy, s a Normafánál megállítottam, mert háynom kellett az idegességtől. Losonczy is hányt. Egyikőnk sem az igazi okot mondta: kiderítettük, hogy mindketten kakaót ittunk a büfében, az lehetett romlott.

Marosán György (1908) szerint RM a május 20-i titkársági ülésen azt jelentette be, hogy Szőnyi és Szalai „az imperializmus első beépített emberei, és *nem tudni, hogy az ügy hol áll meg*”. A csapás iránya adott, ám a részleteket illetően Rákosiékat is sodorta a vádlottak életrajza. Az akasztófákat közösen ácsolták vádlottaikkal. Az egyik fél az életét adta hozzá, a másik kötelet font belőle. S az életrajz kivédhetetlen vád. Életrajza mindenkinek van, s csak az élettel évül el. Az életrajzot csupán „át kell politizálni”. S a vallatók mondták meg, mi igaz belőle, mi nem. Az „igazság” mindig (osztály)bűncselekmény volt. Már csak ezt kellett szépen, csúnyán elfogadtatni; s közben nem szabad semmit ellenőrizni.

Dr. Szőnyi Tibort Péterék már úgy bízták rá a kihallgatójára, az ugyancsak illegális kommunista orvos, áv. ezredes dr. Janikovszky Bélára, hogy kém, úgy bánjon vele, mint ellenséggel. Az 1955-ös perújítási tárgyaláson Janikovszky azt mondta: „Szőnyi magatartása a verés után nagyon megváltozott. *Úgy vallott, ahogyan a kihallgatója kérdéséből kivette, hogy az milyen választ akar...* Megkérdeztük tőle: Besúgó volt-e? Ha azt mondta, hogy nem, akkor addig verték, amíg azt nem mondom, hogy igen... tisztában volt azzal, hogy többé az ÁVH-ról ki nem kerül, mert ha ilyen magas pártfunkcionáriust őrizetbe vesznek, akkor az ügye őrizetbe vételével le van zárva.” Zsarolták, hogy a pártnak nem tetszik a magatartása. Mire meséket talált ki. Azt mondta, hogy egy kémjelentése a pártközpont vécétartályában van, amit persze nem leltek. Akkor otthon van a kertben. A nyomozók ástak, ástak, mire bevallotta, hogy hazudott. Azt is „bevallotta”, *hogy nemcsak ő, hanem Rajk is kém*. Az a Rajk, aki diákként „aláírt a rendőrségnek”. De hogyan került elő Rajk neve? „Rajk személye úgy merült fel, hogy Szőnyi, de a többiek is, Magyarországon *kivel szimpatizáltak* legjobban. Ilyen módon beszélt ő Rajkról, először nem mint ellenséges kapcsolatról” – állítja Janikovszky 1954-ben. Amikor Szőnyi rájön, hogy PB-tagot akarnak, bedobja Révai nevét is, de kihallgatóinak nem ő kellett. 1955-ben Janikovszky azt mondta: Péter Gábor és Szücs Ernő „arról beszéltek, hogy Szőnyinek Rajkkal volt kapcsolata... Megkezdtek a kihallgatók meggyőzését arról, hogy nem Szőnyi a főszemély az ügyben, hanem ez csak megelőzi azt, hogy *rajta keresztül Rajkhoz lehessen jutni*”.

Az talán Rákosinak is sok volt, hogy Rajk kém, legalábbis utólag ezt a látszatot igyekezett kelteni. Kádár így idézte fel a tőle hallottakat: „Mikor Szőnyi ezen vallomását megkapta, először nem akarta elhinni, és arra gondolt, hogy *Péter Gábor csinált itt valami rendben nem lévő dolgot személyi bosszúból.*” 1962-ben ezt RM így nyomatékosította: „Hívtam a Farkast, azt mondtam neki, ez nagyon szörnyű dolog, nagyon kell ügyelni, mert itt is előfordulhat ami a Szovjetunióban. *Ezt én így mondtam.* Azt javasoltam, hogy beszélni kell Szőnyivel a Péter

jelenléte nélkül és meg kell kérdezni, hogy ez igaz-e. Meg kell bizonyosodni.” Farkas el nem mondott 1956-os beszéde szerint kételyről szó sem volt. RM olyasmit mondott: „Hallgasd ki Szőnyit, mondd meg neki, hogy tagadásának sok értelme nincs, vallja be végül, hogy amerikai kém és közölje azt is, hogy *ki volt itthon a felső kapcsolata*.” (Elismételte, amit Péter és Szücs duruzsolt, csak név nélkül.)

RM az 1955. júniusi KV-ülésen kezdte Farkasra tolni a felelősséget: „Külön felhívtam a figyelmét, hogy Rajk és Péter Gábor között rossz volt a viszony és nem tartottam kizártnak, hogy a vallomásaiban Péter Gábor keze is benne van.” Elmondani nem engedett beszédében Farkas arról is szólt volna, hogy a KV-ülés előtt RM arra kérte, adja írásban a fentieket, amit ő azzal utasított vissza, hogy ez nem igaz, hisz amíg ő nem hallgatta ki Szőnyit, addig nem is vallotta Rajkot felső kapcsolatának.

Péter Gábor már 1947-ben „tudatosította” Rajkról az ÁVH-n, hogy ellenség, s „1948 elején, amikor utoljára járt Belgrádban, már azt mondta, hogy Rajk ellen vizsgálat folyik”, az ügy kirobbanásáról pedig azt vallotta: „Szőnyi őrizetbe vétele után néhány nappal Farkas Mihály az ÁVH-n egy megbeszélésen a következőket mondotta: »Itt az ideje, hogy *alaposan megtisztítsuk a pártot az ellenséges elemektől*, akik itt ülnek közöttünk. Meg kell nézni azokat, akik a második világháború alatt Nyugaton voltak és most különböző minisztériumokban helyezkedtek el. Itt van pl. Cseresznyés (sic!) a belügyben, aki nagyon jóba van Rajk Lászlóval... Vegyétek őrizetbe.« Később azt mondta, beszélj Vladyival [Farkas fia, Vladimír – P. Á.], hallgassa ki Cseresznyést Rajkra, de óvatosan, mert Rajk *még* PB-tag.” A vizsgálat kiterjesztését a Nyugatról hazatért kommunistákra, s közöttük Rajkra nem RM és Farkas találta ki: ők csak a szovjet elvtársak bírálatát fordították váddá, Péterék pedig vádirattá. Ez a politikai rendőrség az ő segítségük nélkül is képes volt megtalálni minden bűnnek az elkövetőjét. Sőt!

A PB minden komolyabb esetben két-három tagú bizottságot küldött ki a nyomozás tisztaságának, a törvényesség betartásának ellenőrzésére. Ezt a feladatát egyetlen bizottság sem látta el. A Rajk-ügyben ellenőréssel megbízott Farkas Mihály és Kádár János legalább beszéltek a vádlottakkal, de ebben sem volt köszönet.

1949. május 23-án Farkas, az „ellenőrző kihallgatáson”, megszegve minden állítólagos Rákosi-utasítást, a pszichiáter Szőnyi fejéhez vágta Péter jelenlétében, hogy trockista, és „amerikai kémmegebízással jött haza Magyarországra”. Péter fenyegetésére Szőnyi egyre vadabb meséket talált ki: Dulles mondta, ha jelenteni akar, az amerikai követségen jelentkezzen, *Péter* néven. Szőnyi persze egyszer sem jelentkezett. Farkas ráüvöltött („Hazudik!”), mire bevallotta, hogy a követség a pártközpont futárszobájába küldte a Rajkra vonatkozó üzenetet egy dupla borítékban. „Ezt csak az hiszi el, aki *akarja*” – állapította meg Hajdu.

„*Szőnyi Tibor:*

...Az első ilyen írásos utasításban Rajkra vonatkozólag volt üzenet.

Farkas Mihály elvtárs:

Idefigyeljen Szőnyi. Mi ismerjük a trockisták és amerikai kémek trükkjeit, akik még az utolsó lehetőséget is felhasználják, hogy a pártot bomlasszák. Ne higgye, hogy erre rálépünk, mint légy a mézre.

Szőnyi Tibor:

Igazat mondok. Az utasításban az volt: *Péter dolgában fordulhatsz Rajk belügyminiszterhez.*

Farkas Mihály elvtárs:

Ezt maga hogy értelmezte?

Szőnyi Tibor:

Én ezt úgy értelmeztem, hogy Rajk tud a dologról.”

Farkas szerint RM azt mondta, hogy Szőnyi vallja be végre „azt is, hogy ki volt itthon a felső kapcsolata”. *Miért mondta mégis pártbomlasztónak, amikor megnevezte a nemszeretem Rajkot?* Miért nem kapott rajta? Valóban ellenséges megnyilvánulásnak tartotta? Szőnyi fölkinálta neki Révai nevét is talán önvédelemből, hiszen ha ez Révai fülébe jut (elolvassa?), esetleg azt mondja: „Mátyás, ez hülyeség, engedjétek ki Tibort!” Miért fogadta el Farkas mégis Rajkot, s nem Révait?

„Farkas Mihály elvtárs:

Mondja meg, hogy új embereket, kiket szervezett be a maga trockista bandájába!

Szőnyi Tibor:

Nem szerveztem be senkit.

Farkas Mihály elvtárs:

Kikkel volt jóban, kikkel járt kirándulni, moziba, színházba stb.

Szőnyi Tibor:

Orbán, Kovács István, Apró, Kiss Károly, néha Olt. Minden hónapban egyszer együtt vacso-
ráztunk, moziba, színházba együtt mentünk.”

’56-ban Kádár úgy nyilatkozott a Farkas Mihály bűneit vizsgáló bizottságnak, hogy RM állás-
pontja azután változott meg, hogy Farkas jelentette neki: *Szőnyi vallomása reális, „a dolog
teljesen rendben van”*. Bár RM állította, kétségei voltak, bár szinte már tapintható volt beteges
bizalmatlansága, mégsem keltette föl a gyanakvását, hogy Szőnyi visszavonta a vallomását (igaz,
aztán mégis aláírta). Kádár sem figyelmeztette, pedig ő véletlenül tanúja volt a Farkas-féle
„ellenőrző” kihallgatásnak: „Péter Gábor, Szücs Ernő és más ÁVH-tisztekkel körülvéve állt az
asztalfőn, üvöltött a félelemtől se holt, se eleven Szőnyire, olyanokat, »maga utolsó csirkefogó,
kém, ne hazudjon, vallja be: kém volt Rajk, vagy nem volt kém?»”

RM, 1962: „A horthysta rendőrség a kommunisták kihallgatását azzal kezdte, hogy agyba-főbe
verte a kommunistákat, s mi most kesztyűs kézzel bánunk az ellenséggel, ami helytelen. A verés
az ÁVH-nál szükséges eszköz és élni kell vele.” Farkas Vladimír: a Rajk-ügyben a verés „a
legelvetemültebb ellenségeinkkel szembeni gyűlölet kifejezési formája” volt. Princz Gyula: „Mi
igyekeztünk addig verni, míg az illető nem volt hajlandó vallani.” Verték, mert „a vizsgálat alatt
is folytatni igyekezett az ellenséges tevékenységét”, azaz tagadott. Volt akivel sőt etettek, s
kinyalatták a vécét vagy vizet csöpögtettek a fejére.

„A(czél). e.: Ön tudta, hogy verik Szőnyit?

R.: Én nem tudtam, hogy verik.

A. e.: Farkas nem számolt be önnek erről?

R.: Nem, nem.”

RM állította, hogy Farkassal együtt Kádárt is utasította: „az isten szerelmére, legyen nyitva a szemetek, itt nem babra megy a játék. Nehogy nálunk is megtörténjen, hogy ártatlan emberek *börtönbe kerüljenek, vagy éppen akasztófára...* Kádár ennek alapján jelen volt azon a kihallgatáson... Utána jelentette nekem Farkas, hogy beszélt Szőnyivel, és Szőnyi a Kádár jelenlétében fenntartotta a vallomást. Megkérdeztem a Kádárt, hogy igaz-e? Azt mondta, hogy igaz.” Majd: „’54-ben egyszer beszélek a Kádárral és azt mondom neki: *az egész ügy ott rontódott el*, hogy a Szőnyi vallomásról azt állapították meg, hogy fenntartotta a vallomását. Hej, azt mondja, hát az nem úgy volt”, csak Péter Gábor jelenlétében beszéltek Szőnyivel.

Maga Farkas sem említette, hogy Kádár részt vett volna Szőnyi kihallgatásában, neve nem szerepel a magnetofonnal fölvelt jegyzőkönyvben. Kádár azt mondta, hogy Farkast és Péter Gábort keresve véletlenül toppant be oda... RM a szovjet ávéhát (MGB) kérte, hogy ellenőrizze Szőnyi vallomását. Az MGB csak egy Szőnyiből kivasalt „fontos külföldi kapcsolat”, egy osztrák nő után kutatott Bécsben, s a szovjet összekötő azt jelentette, hogy „*az ügy nem megalapozott*”. RM ahelyett, hogy ezután ától cettig ellenőriztette volna Péter Gábor minden szavát, megkérte Stálint, hogy a tanácsadók ne akadékoskodjanak.

Tehát már nem csak Péter Gábor és Farkas Mihály utazott Rajkra! Szőnyi ominózus kihallgatásának napján, azaz május 23-án RM mégis azt táviratozza Moszkvába, hogy a Kominform Titkárságának ülésére „*mi Rajk elvtársat jelöljük, mint Titkárságunk tagját*”. Mivel Farkas és Péter csak este, a távirat elküldése után hallgatta ki Szőnyit, az sem zárható ki, hogy Rákosi valóban Péter machinációjának tartotta a Rajk elleni vádat, s ekkor még „bízott” benne... Annyira azért nem bízhatott a leváltott belügyminiszterben, hogy hátsó szándék nélkül épp Moszkvába küldje, pont őt, aki nem is beszélte a nyelvet. De nem tudni, hogy mi vezérelte. Végül a Rajk letartóztatása utáni napon, június elsején táviratozott Szuszlov, hogy 14-én lesz a titkársági ülés. (Ezen az ülésen döntöttek el, hogy a harmadik tanácskozást októberben Magyarországon fogják tartani. A köztudatban az él, hogy a találkozót RM a Rajk-perért kapta. Nem valószínű, és nem azért, mert ha nem halasztják el a titkárság ülését, akkor Rajk szavazhatta volna meg saját peréért Rákosinak a jutalmat, hanem a döntés időpontja miatt. De akkor az agyonbírált RM mivel érdemelte ki a tanácskozást?)

Aczél megkérdezte Rákositól: nem tűnt föl, hogy céduláin kiadott egy utasítást, és ezt 24 óra múlva bevallotta a rab? RM elmagyarázta, hogy ő „nem csak úgy találomra” utasítgatott. Csak ha valamilyen összefüggést fedezett fel, vagy nem világos pontot, arra mondta, hogy ki kell deríteni: „*ha én írtam valamit, én gondolkoztam rajta...*” „*hogy ki volt a koncepció, azt két ember tudja, a Farkas és a Péter Gábor.* És valószínűnek tartom, hogy a szovjet tanácsosokkal együtt sütötték ki... amit a Rajk vallott, az egy politikailag járatos embernek a vallomása. Ezt a Péter Gábor nem tudta megcsinálni.”

Már nem kételkedett, hogy Rajk kém-e vagy sem. Megvan az ellenség, lesz egy jó trockista-kozmopolita-értelmiségi kémper! Ekkor már tudták, hogy a nyugati emigrációból hazatért kommunisták „kapcsolatban” álltak az amerikai (hírszerző)szervekkel, s kémek.

Rajk az 1949. márciusi KV-ülésen, Rákosival teljesen összhangban kijelentette, a Népfront feladata: „hogy meggyorsítsa a pártok elhalását, ezzel a Népfront elhalását is.” Május 1-jén még együtt üdvözölték a fölvonulókat (RM hogy kivágja magát, belevette a perbe, hogy „a tribün mögött” Rajk és Pálffy György tábornok a fegyveres felkelésről tárgyalt). 15-én Rajkot listavezetőként választották képviselőnek Győr-Sopronban, május 30-án pedig „eltűnt”. Mégis külügyminiszter június 11-ig; ekkor Kállai Gyula kapja e tárcát, s elődjéről szó sem esik.

RM Moszkvába akarta küldeni Rajkot, munkatársait viszont őrizetbe vette. Cseresnyés Sándort letartóztatták, mert Rajk révén került a belügybe, mert angol katona volt, s kapcsolatban állt a jugoszlávokkal. Cseresnyés: „az életrajzomról kellett vallanom és írnom”. Személye fontos, hisz *egyszerre volt „imperialista és jugoszláv kém”*: összekötötte a vád két szálát. Ennél többre csak Rajk volt képes, ő még rendőrspicli is volt. RM kitalálta: 1946-ban az amerikai hírszerző szervek „az egész hálózatukat átadják a jugoszlávoknak”, s Rajkkal közölték, hogy a további utasításokat tőlük kapja. Ez így szerepelt a perben és az ítéletben is.

Cseresnyés Sándor két verés után leírja: Rajkot „Spanyolországban trockista vád alapján felfüggesztették zászlóalj-párttitkári funkciójából”, s egy hónappal Belkinék érkezése előtt „bevallja”, hogy ő maga jugoszláv kém – s Rajk a felettese. (Cseresnyést állítólag az vezérelte: „Szenvedjen más is!” Hiába rehabilitálták, hiába vallott más is, a spanyolok többé nem álltak vele szóba, a partizánszövetség nem vette vissza tagjai sorába.) Cseresnyés, 1954: „Nem azt írták a jegyzőkönyvbe, amit én mondtam... *a jugoszlávokkal kapcsolatban azt mondták, hogy Rajk kém*, engem is azért helyezett a Belügyminisztériumba, mert én is az vagyok. Én ezt aláírtam.” Péter pedig megdicsérte, hogy a beismeréssel nagy szolgálatot tett a pártnak. Ez a vallomás annyira fontos, hogy Péter Farkas elé szalad vele Prágába. (Péter 1957-ben azt állítja, hogy Szőnyit és Cseresnyést Farkas Mihály hallgatta ki. De akkor miért rohant elébe?)

Vajon Sztálin engedélyezte-e a külügyminiszter letartóztatását? Gerő, 1962: Rajk őrizetbe vételéről Rákosi csak utólag beszélt Sztálinnal, bár több dokumentum szerint ő is áldását adta a letartóztatásra (amit feltehetően RM javasolt, miután tárgyalt Farkas Mihállyal és Péter Gáborral). Hruscsov emlékirata szerint: „Magyarországon a sztálini időkben szintén sok embert csuktak le, és erről ma is az a véleményem, hogy nem is annyira Rákosi kezdeményezésére, mint Sztálin kezdeményezésére. Ez a mi tanácsadóinkon keresztül érvényesült, akiket Sztálin ültetett oda.” RM nyolc béna hónapja, táviratainak merész hangneme arra figyelmeztetnek, hogy a „*Sztálin hajtotta őt bele...*”-nézet – kétséges. Miért nem hajtotta bele Bierutot Gomulkával szemben?

Május végén Farkas Mihály Prágában, a CSKP kongresszusa idején találkozott Belkinnel. Farkas szerint a szovjet államvédelmi tábornok közölte: adataik szerint „*Rajk egy Svájcban székelő, és az amerikaiakkal kapcsolatban álló trockista kémcsoport magyarországi rezidense*”. Az oroszok ezt vagy az ujjukból szopták, vagy Szőnyi „vallomásából” vették, bizonyítékuk nem lehetett rá. Egy május 23-i esti, budapesti vallomást Moszkván, fordításokon és kapcsolatfelvételeken át Genfben hat nap alatt még a mai technikával felszerelt KGB sem tudna ellenőrizni. Így Szőnyi „sorsdöntő vallomása” elveszti jelentőségét. Ha nem ellenőrizték, akkor Révait is megvádolhatták volna Szőnyi vallomása alapján, vagy Rajkot is szabadon bocsáthatták volna. Ezzel csupán azt kívánjuk aláhúzni, hogy Rajk „bűnét” politikai döntés szülte – akkor is, ha Farkas Mihály elhitte, s Rákosival elhítette a bűnösségét. (Az MGB, azaz a KGB elődjének az embere volt az ávéhán Péter helyettese, Szücs Ernő is, Belkin nem csak Farkastól, tőle is tudhatta, hogy Rajkot kellene, lehetne választani.)

Amikor 1956 elején RM odadobta Farkast egy vizsgálóbizottságnak, Molnár Erik szerint RM azt mondta nekik: „A Rajk-ügy létrehozásában szerepet játszottak a Szovjetunióból jött jelzések, valamint Belkin altbgy közlései”, ugyanakkor „Rákosi, Gerő és Kádár elvtárs és mások szerint Rajk őrizetbe vételénél... Belkintől eredő közlés szerepet nem játszott”. Mindenesetre a letartóztatásról ők döntöttek Farkassal, Gerővel, Kádárral és Péterrel együtt, nekik kellett tudniuk, milyen alapon.

Belkin Rajk elleni vádját – ha volt ilyen – az is formálhatta, hogy Cservenkov ekkor egyeztetett Moszkvában a Kosztov-per forgatókönyvét. RM sosem feledte, hogy Cservenkov azt mondta versenyművéről: „*a Kosztov-per messze maga mögött fogja hagyni a Rajk-pert jelentőségében.*” (RM: a Kosztov-per „alapja az volt, hogy a vele letartóztatottakat kivégezték, ő pedig csak életfogytiglani fegyházba került... kiderült, egy barátjának köszönhettem a kegyelmet, aki a miniszterelnök titkára volt”. A tárgyalás közvetítését félbe kellett szakítani, mert Kosztov visszavonta vallomását. Cservenkov megígérte neki, ha elismeri a bűnösségét, életben hagyják. A visszavont visszavonás után kivégezték.) Jó tudni: *Kosztov moszkovita volt.* Annyira hithű, hogy bár Jugoszláviát és Bulgáriát Sztálin buzdította konföderációra, a Kominform második tanácskozásán Kosztov leplezte le a Bulgária bekebelezésére irányuló jugoszláv terveket. Beszédét Zsdanov és Malenkov nyomban elküldte Sztálinnak, mivel „különlegesen érdekes és fontos”. Mindez sem mentette meg.

A Kosztov-per után RM megjegyezte: „Hiába, nem értenek ők ehhez!”

Miközben Belkin nem emelt óvást Rajk őrizetbe vétele ellen, sőt meg is vádolta, RM *macskagér játékot űzött vele.* Sztálin természetéhez is hozzátartozott, hogy mielőtt áldozatát meggyilkolta, játszadozott vele. Ezt hősünk is gyakorolta. A hihetetlennek tűnő történetet G. Lajos (1926), a Szabó József utcai Rákosi-villa gondnoka mesélte:

– ’49 május 28-a szombat volt. Rákosi odajött, aludt egy órát, és velem költette fel magát, mert a felesége ebéd után elment. Aztán megszólalt a konyhában a csengő, de a szakácsnő már két órákor elment, helyette én jelentkeztem. Rákosi kérdezte, hogy milyen ennivaló van. Jóformán minden. Kávét tud főzni, kérdezte. Igen, az elvtársnőnek is többször főztem. Azért, mert jön a külügyminiszter, mondta. Nekünk mindenkit így említett, a rangjáról, és nem névről. Szóljon a fiúknak, ezek voltak a testőrei, legyenek a közelben, és senki ne zavarjon bennünket! Ezt megjegyeztem, mert soha nem mondta, hogy a fiúk legyenek a közelben, nekik a házban már nem volt munkájuk, s ezt az egy alkalmat kivéve mindig elmehettek.

Valami pótbjegyet kapott ekkor a rendőrség. Telefonált a feleségem, hogy menjek haza, mert a közértben csak rendőrigazolvánnyal váltják be, s hónap vége van, nehogy elveszzen. Innen is tudom a dátumot. Mondtam, nem mehetek, jöjjön el ő az igazolványért, hisz Rajk már ott volt, és nekem is szólt Rákosi, hogy maradjak a közelében. Épp az igazolványt adtam oda a kapuban, amikor feldúltan elviharzott mellettünk Rajk és beugrott a kocsijába. Te, ez nem Rajk volt, kérdezte Ági. Hosszú ideig volt ott, vagy két órát tárgyaltak négy szemközt. S két nap múlva, május 30-án letartóztatták, amit mi a fiúktól, Bodától vagy Mészáros Sanyitól azokban a napokban megtudtunk. Arról is beszéltek, hogy a letartóztatás előtt Rajk Júlia húsz kiló kávét rendelt az ellátóból meg hogy az a hat fotel meg a kis asztalok, ami nem kellett az öregnek, Rajkhoz került. A pletykák terjesztői szerint ezek a jelek is arra mutattak, hogy áruló volt.

Péter Gábor tehát olyan haladást ért el Szőnyi és Cseresnyés vallatásában, hogy május 29-én különgepen Farkas elé ment a jó hírrel. Vitte magával Farkas Vladimírt is. Ő azt állítja, hogy az apja a repülőtéren várta őket, s fordultak is vissza, Péter nem találkozhatott senkivel. Farkas Mihály is ugyanezt mondta. Péter Gábor viszont 1957-ben azt vallotta, hogy Farkas jelenlétében beszélt Belkinnel (s 1953-ban azt írta, hogy a repülőtéren): „Elmondtam neki Szőnyi és Cseresnyés vallomását. Belkin megjegyezte: »*valakinek kell feljebb is lenni.*»” Ez a megjegyzés – „ki volt Szőnyi felső kapcsolata?” – a Rákosi-féle abszurd egyik variánsa. – Ilyen ostobaság nem juthat egy szakember eszébe, ezt Belkin akkor sem mondta volna, ha találkozna. (Mivel 1957-ben Péternek már nem kellett Rákosit védenie, ezzel csak a saját bőrét menthette.)

De vajon az Ausztriában székelő Belkin Budapest helyett miért Prágába ment, miért Farkassal és nem közvetlenül Rákosival tudatta az MGB halálbiztos megállapítását? Hazafelé a gépen Farkas és Péter kettesben beszélgetett. Ebben a részletben van az ördög? Vagy az a lényeg, hogy *május 29-én Moszkva szabad folyást engedett az ügynek*, s őrizetbe vehették Rajkot? Lehet, hogy Belkin nem is nyilatkozott Rajkról, vagy nem ilyen kategorikusan. Moszkva Péter és Farkas ügybuzgalma miatt is bízhatott annyira a magyar elvtársakban, hogy nem lökte meg újból a szekeret. Legalábbis ennyire nem. A folytatás tehát: Rajk.

Ha Péter Gábornak nem lett volna tárgyalnivalója Farkassal, akkor új ötleteivel a Szőnyi- és Cseresnyés-vallomásokat ismerő Rákosihoz fordul, nem Prágába rohan. De ő vagy tudni akarta, hogy Farkas mit tárgyalt Belkinnel, vagy azért ment Farkas elé, hogy kettesben megbeszéljék, hogyan tovább, vagy mindkettő végett.

A körvád, a körbűn körvédekezést s körhazugságot szül. Megismétlek két kijelentést. 1956. július: „Rákosi, Gerő és Kádár elvtárs és mások szerint Rajk őrizetbe vételénél... Belkintől eredő közlés szerepet nem játszott.” RM 1962: „Hogy ki volt a koncepció, azt két ember tudja, a Farkas és a Péter Gábor.” Cáfolat: ha Prágában nem született volna valami egyezség Farkas és Belkin között, akkor a „vizsgálatokba” később beszálló szovjet szakértők lényeges kivetnivalót találtak volna. A cáfolat cáfolata: a lényegen mit vitattak volna?

Május utolsó vasárnapját Rákosiék Balatonaligán töltötték, s Rajkék is leugrottak vasárnap délután utánanézni, hogy rendben legyen minden, amikor néhány nap múlva lemennek a gyerekekkel. „Ahogy közeledtünk a ház felé, találkoztunk Rákosi Mátyással és feleségével. Beinvitáltak a lakásukba. Rákosi maga mellé ültetett, megkérdezte, van-e fényképem a kicsi Rajkról. Természetesen volt nálam egy csomó fénykép. Gondosan megnézte, megdicsérte, hogy milyen szépen fejlődik és megígérte, hogy következő csütörtökön eljönnek hozzánk a feleségével és megnézik a gyereket. *Kegyetlenül joviális, familiáris volt* velünk szemben, pedig tudta, hogy másnap mindkettőnket le fognak tartóztatni” – mesélte Rajk Júlia a hetvenes években Rapcsányi Lászlónak (ám ez a rádió műsorába csak másfél évtized múlva került).

Farkas Vladimír úgy tudja, hogy a Prágából ide loholó duó, akár egy rossz színdarabban, *látta Rajkékát elmenni Rákosiéktól*. Csütörtökön RM még meg akarta (?) nézni Rajk Lacikát, de másnap, állítólag, mégis személyesen szerette volna letartóztatni a papát. Vasárnap Aligán ők elköthették a szálakat. Beszélgetésükre a „kis trojkából” Péter így emlékezett (1957-ben): Farkas beszámolt a CSKP kongresszusáról, majd – Péter szerint Belkin említése nélkül! –, „Rajkról kezdett beszélni, és valami olyan kifejezést használt, hogy »rá is előbb-utóbb sor fog kerülni«. Rákosi megjegyzés nélkül hallgatta Farkas megjegyzését Rajkról, majd újra a kongresszusról kezdett beszélni.” Farkas memóriája mást őrzött meg: „Ahogy megjöttem Prágából, még aznap felkerestem Rákosi elvtársat Aligán és Péter Gábor jelenlétében átadtam Belkin üzenetét. Már Aligán kialakult az a vélemény, hogy másnapra össze kell hívatni a trojkát és dönteni kell Rajk őrizetbe vétele kérdésében. Ez másnap meg is történt.”

Négy hónap múlva RM arról panaszkodott-dicsekedett: „*Sok álmatlan éjszakámba került, míg a végrehajtás terve alakot öltött.*” 1962-ben azt mondta Aczéléknak, hogy akárcsak Kádár, ő is meg volt győződve, hogy Rajk kém: „meggyőztek engem is”. Elhitte, amit teremtettek.

Bár Aligán a „kis trojka” állítólag csak a CSKP kongresszusával foglalkozott, hétfőn reggel RM, a „*Titkárság kommunista tagjai*” előtt felolvasta Field, Szőnyi és Cseresnyés vallomását, s döntöttek: őrizetbe kell venni Rajkot. Farkas, 1957: „Ha nincs Belkin prágai közlése, ha nincs a

Tájékoztató Irodának Jugoszláviával kapcsolatos sajnálatos határozata, akkor nincs Rajk-ügy.” Ám, ha ők ennek ellenére teljes odaadással eljátszották a komoly pert egymás előtt is, s Rajkékon kívül még legalább száz ember életét feláldozták, s ezeket évekre lecsukattak, tízezreket gyanúba keverték, nem jogos-e felelősségüket Sztálinéhoz mérni?

Jellemző, hogy a döntést hozó kompániát Farkas sem tudta minek nevezni, ezért mondta rájuk, hogy a „Titkárság kommunista tagjai”. A letartóztatást Rákosi, Farkas, Gerő, Kádár, no meg Péter határozta el. A Titkárság tagja volt még Kovács István, Rajk László, a beteg Révai József, s a volt szociáldemokrata Marosán György, Szakasits Árpád. Közülük Kádár belügyminiszterként élvezte a bizalmat. Kimosdatására ezt próbálták kihasználni. A törvénysértésekkel (és a Kádár bűnösségét is bizonyító dokumentumokkal) leszámoló 1962-es KB-ülés megállapította „Aliga” bűnét: „Rajk elvtárs őrizetbe vételét 1949. május 29-én Rákosi, Farkas és Péter döntötték el.” 1962-ben Nógrádi mondta is Rákosinak, hogy Kádár nem vett részt a döntésben. „Hát maga meg van örülve?... Hát a Rajk letartóztatását az elsőtől az utolsóig Kádárral beszéltek meg. *Kádár beszélt Rajkkal a letartóztatás előtt három órát.* Mit mesélnek nekem?”

Az említett 1962-es pártvizsgálat ültette a köztudatba, hogy a törvénysértésekért a trojka (RM, Gerő, Farkas) a felelős, így próbálták Kádár nevét eltüntetni. A BM akkori vizsgálata állítja, hogy 1949 elején Rákosi javaslatára jött létre egy hármass bizottság: „Létét azzal indokolták, hogy a volt szocdemekkel nem lehet nyíltan meg tárgyalni az államvédelmi és katonai ügyeket.” RM 1962-ben először tagadta, hogy a trojka létezett. (Farkas, 1957: „A politikai bizottság hozta létre Rákosi javaslatára.”) Aztán azt mondta, hogy a Kommunista Internacionálé hozta létre, s úgy hívták: Külföldi Bizottság; tagjait, Gerőt és Farkast ő nem is ismerte. „Egyébként megmondom, *a »trojka« sem a mi találmányunk, már a szó származása mutatja, hogy honnan való.*” Aztán kibökte: „a »trojka« nem »trojka«, mert négyen voltak”, de a Rajk-ügyben a negyedik Kádár, a kis Rajk Laci keresztapja! A négyes „hozott kényes, rendkívüli esetekben határozatot”. Most meg az ötödik, Péter Gábor „tűnt el”. (A bíróság egyedül az ő terhére rótt a 1957-ben, hogy nem közölte, hogyan született Szőnyi és Cseresnyés vallomása, hogy megszavazta a letartóztatást.)

Farkas Vladimírnak a hármass, de inkább négyes fogat működéséről azt mondta Péter Gábor: – A napi jelentés elolvasása után Rákosi előbb felhívta Farkast, hogy milyen újabb intézkedést tart szükségesnek, s Péter szerint ő mindig egyetértett Rákosi elképzeléseivel. Utána felhívta Gerőt, és elmondta neki, hogy Farkassal már megbeszélte, s végül Révait (Kádárt?) hívta, hogy „beszéltem az elvtársakkal s az a véleményük, hogy...” Gerő hümmögött, hogy jó, rendben van, Révai azt mondta, jó, üljünk össze és beszéljük meg, de erre többnyire nem került sor.

RM szombaton vagy vasárnap, vagy mindkét nap találkozott Rajkkal, s kínozták és altatták. Letartóztatása délelőttjén Rajknál járt Károlyi Mihály: „rendkívül szórakozottnak látszott, gondolataiba merült, bár szokás szerint nyugodt és összeszedett volt”. Kovács István nem vett észre rajta semmit. Ő volt a keddi KV-ülés egyik előadója, s még egyetlen PB-tag sem hagyta jóvá beszámolóját. Elment Rákosihoz, aki azt mondta neki, hogy a saját beszámolóján dolgozik, menjen át Kádárhoz, ott van Rajk is (!), ők majd megnézik. Így is volt. Kovács szerint Rajk egyáltalán nem volt feldúlt. Miután elváltak, felment Kádárral a KV-üdülőbe sakkozni vagy pingpongozni.

Sejteni sem lehet, mi zajlott Rajkban. Különösen akkor nem, ha felesége nem tévedett, amikor 1969-ben azt írta, hogy *Rajk László érzelmileg korán eltávolodott a korabeli pártvezetéstől*, és ’48 végén a meg hasonlítás határára jutott egynémely vezető társával szemben. (A rádióban ezzel szemben azt mondta, hogy végig gyanútlanok voltak.)

RM aggódott, hogy Rajk gyanút fog. Ám Farkas Vladimír szerint: „Ekkor jelentkezett Kádár János. Azt mondta, ő majd gondoskodik róla, hogy Rajk Lászlóban a gyanú árnyéka sem merülhessen fel... Rajkot megbeszélésre hívja majd meg magához a pártközpontba. Délután pedig meghívja a KV szabadság-hegyi hétvégi üdülőjébe egy sakkpartira.” Ezzel Kádár el is dicsekedett:

– A per után Kádár tartott előadást a pártfőiskolán „Az imperializmus behatolási módszerei a munkáspártokba” címmel – mondta Fekete Sándor (1927). – Mintegy letéve a papírt beszélt róla, hogy azt a feladatot kapta Rákosi elvtárstól, hogy amíg Péterék felkészülnek, kösse le Rajk figyelmét: ne tudjon telefonálni, senkinek szólni. Nem emlékszem, hogy a helyszínt említette-e, de kedélyesen mesélte, hogy amikor meghallotta a lépteket, akkor azt mondta: „Sakk, matt, Laci!” Ez a „matt, Laci” akkor is rossz érzéseket ébresztett bennem.

Kicsinylette volna szerepét, s ezért poentírozta úgy a „sakkot”, hogy ő adta martalócai kezébe az árulót? A kivégzés közben állítólag már rosszul lett, Rajk utolsó szavai miatt gyanakodni kezdett, s ez vezetett aztán a lemondásához, sőt a letartóztatásához. Végül saját körében elsőként írja le (1954. július 20.): „*A Rajk-ügy reális alappal nem rendelkező ügy.*” Kádár János, 1962: „A törvénysértéseket illetően alany is és tárgy is voltam. Soha nem tettem, most sincs szándékomban és a jövőben sem lehet ilyen szándékom, hogy tagadjam a Rajk-ügyben engem terhelő felelősséget.” Elismeri és titkolja is a szerepét abban, hogy Rákosi, Gerő és Révai megerősíthessenek a feltevésben, hogy Rajk bűnös.

Farkas Mihály az el nem mondott beszédében többre emlékezett: 1954 őszén Kádár egy négy szemközti beszélgetés során azt mondta neki, hogy „*a Rajk-ügyben három ember felelős: Rákosi, Farkas és Kádár.*”

Rajkot a lakásáról vitték el május 30-án éjszaka negyed tizenkettő körül, miután a vendégeik elmentek. Az ávéház írásgyakorlatok („írja le az igazat”) a négy hónapos csecsemője mellől elhurcolt Rajk Júliába is különös pontossággal bevésték minden pillanatot. Tudtommal mégis egyetlenegyszer az évekre dobozba zárt rádióinterjúban beszélt ezekről. Amikor Péter Gáborék csöngettek, Júlia édesanyja ment ajtót nyitni. Rajk László az utolsó szoptatás után (?) az ifjú Lászlóval sétált (bőfíztette). Odavolt későn született fiáért. Hajnali hatkor jó reggelt köszönt neki, s körüljárta a mózeskosarat, hogy követi-e a szemével. Tárgyalásai közben is hazaszaladt megnézni, lemérni a gyereket. Anyósa visszajött: László, téged keresnek. Rajk Júlia: „átnyújtotta a gyereket és azt mondta, ha visszajövök, majd lemérem. Többet élve nem láttam.”

Az ajtót nyitó mamával Péter Gábor közölte, hogy Lászlóval akar beszélni. Amikor a miniszter kiment, 10-12 ember nyomult be a szobába. Péter Gábor azt mondta: Laci, gyere velünk! Ő azt felelte: Nem megyek! Gyere velünk, beszélni akarunk veled. Nem megyek, ha beszélni akartok, tessék, itt is lehet! Mire Péter Gábor intésére az emberek megragadták Rajk László kezét-lábát és elhurcolták.

Réh Alajos áv. alezredes 1954-es vallomása: „Közölte Péter Gábor, hogy *elérkezett a Hatóság életében egy fontos szakasz*, most kimegyünk és Rajk Lászlót fogjuk őrizetbe venni. Rajk lakása előtt csatlakozott hozzánk Bánkúti Antal s közölte Péterrel, hogy Rajknál vendégek vannak, Rajk két bátyja, azonban úgy néz ki, hogy nemsokára távoznak, mert a kocsit már odarendelték. Itt tudtam meg, hogy Rajk ellen ebben az időben már a figyelést is bevezették. Amikor Péter Gábor Rajkkal közölte, hogy be kell jönni a Hatóságra, Rajk megtagadta és telefonálni akart, amit Péter Gábor nem engedett meg és Rajkkal, az őrizetbe vételnél, dulakodás támadt... Rajkot felvitték a

Szabadság-hegyen lévő konspirált villába. Nekem Péter Gábor azt az utasítást adta, hogy a saját beosztottaimmal maradjak vissza Rajk villájában, Rajk családja nem hagyhatja el az épületet, senkivel nem érintkezhetnek még telefonon sem... miután Rajkot elvitték és feleségével közöltem, hogy férjét be kellett menni (sic!) a Hatóságra, kikelt magából és azt a kijelentést tette, hogy a férje ártatlan, semmi olyasmit nem követett el, amiért őt őrizetbe vehették, *tisztára személyi ellentét az, amiért ez bekövetkezett...*”

A veréseiről hírhedt Princz Gyula is azt vallotta, hogy ő tartóztatta le Rajkot, s hogy a „tornyos villában” (ahol a fontosabb vádlottakat őrizték) ez alkalomból megjelent Kádár is, s Farkas adott utasítást a verésre. Réh: „úgy Péter Gábor, mint Szücs Ernő igen jókedvűek voltak és örültek Rajk őrizetbe vételének. Ugyanakkor Kádár János magatartásából azt következtettem, hogy nem ért egyet a Rajk ügygel. ...közölte velem Péter Gábor, hogy Rajk családja továbbra is házi őrizetben marad és ez vonatkozik a háztartási alkalmazottakra is. Feladatul adta, hogy amit mondanak a családtagok, napi jelentésben közöljem és úgy szintén azt is, hogy kik keresik fel őket. Minden látogatót az őrségen keresztül kell eltávolítani azzal az ürüggyel, hogy senki sincs odahaza, és alapos házkutatást végezzünk.” Péter Gábor részvétele Rajk őrizetbe vételében nem volt valami elegáns, ha csak nem abból indulunk ki, hogy maga RM is letartóztathatta volna. (Károlyi Márton alezredes, 1957: „A Rajk-villából elhoztam 8-10 értékes hanglemezt.”)

1949. május 30-án tartóztatták le Rajkot, másnap ülést tartott a KV, azonban RM nem tájékoztatta a vezető testületet a történetekről, a Titkársággal is csak a KV-ülés szünetében közölte ezt – tudomásulvétel végett. Ez a módszer is példa lett: előbb letartóztattak és azután közölték a vezető szervek tagjaival, hogy ilyen és ilyen okból ezt és ezt lefogták.

A KV-ülésen RM – szokásával ellentétben – csak annyit beszélt ki a szövegből, hogy „az ellenség fokozatosan arra vesz irányt, hogy ügynökeit becsempéssze a dolgozók pártjába”. De azt is mondta: Nem lehet minden évben kipucolni a pártot az oda nem való elemektől.

– Elkezdődött a KV-ülés – mondta Kovács István –, és szokása szerint Rajk nem volt ott. Nem tetszett, hogy szinte menetrend szerint öt-tíz-tizenöt percet késett, és amikor bevonult az ülésre, az egész KV neki köszöngetett. Elmúlt negyedóra, sőt félóra is, Rajk sehol. Kezdtém nyugtalanodni. Referátuma után megkérdeztem Rákosit, mi van Lacival. Nem tudom, felelte. Kádár azt mondta: mi vagyok én, a dajkája? Gerő és a többiek se tudtak semmit. Felhívtam a lakását, és senki nem felelt a hívásra. Úristen, hisz a háztartási alkalmazottnak vagy az örnek fel kellett volna vennie a telefont, ha baleset érte volna, azt azonnal jelentik.

Beszámolóm alatt körötte járt az agyam, az is eszembe jutott, hátha letartóztatták. Életemben nem botlottam ennyit beszédben. A szünetben ismét végigkérdeztem mindenkit. Rákosi végül délben összehívta a titkárságot, és bejelentette, hogy Rajk rendőrspicli, letartóztatták.

– Rákosi szobájában ültünk, és Rajk hiányzott! – emlékezett Marosán György (1908). – Rákosi szólt a titkárnőnek: ne kapcsoljon senkit. Leült, és gondterhelt arccal közölte: fontos bejelentésem van, elvtársak. *Sikerült a Szőnyi-Szalai-kémcsoport főnökét elfogni*: le kellett tartóztatni Rajk Lászlót. Ültem és néztem a titkárság többi tagját. Kádár halálsápadt, Révai törli a szemüvegét, Szakasits zavartan néz rám, aztán Rákosira... Hihetetlen! Lehetetlen! – tört ki belőlem. Fog még maga, Marosán elvtárs más meglepetést is észlelni, mondta Rákosi atyaián, az imperializmusnak az a módszere, hogy a csúcsba épül be!

Nemrég Rajkkal együtt látogattam meg Szakasitsot, most egyedül mentem hozzá. Elképzelhető, hogy egy ilyen agyonszervezett, agyonkonspirált párt csúcsán kém van? Szakasits azt felelte: ő

már nem tudja, mi történik itt. A beteg Révai azt mondta: Gyurka, én nem vagyok abban az állapotban, hogy ezt megmagyarázzam, beszélj Farkassal. Kétségeimre Farkas kitört: Ez határozat, *tudjuk, mit csinálunk, és az elvtársak is tudják Moszkvában*. Ezen nem vitatkozunk, benned különben is megbízunk. Kihallgatást kértem Rákositól, aki a legnagyobb lojalitással viseltetett irántam. Megkérdeztem tőle, milyen vezető vagyok én, ha öt éven át nem veszem észre, hogy ez egy címeres gazember. Ez nekem sok, legyen szíves engedjen el. Nézze, Marosán, ha maga feláll, mit fogunk mondani Nenniéknek? (A szocialista Nenniék együttműködtek az olasz KP-val, jó viszonyban voltak a szovjetekkel.) Ha maga feláll, az pártszakadás! Így revolvertetett. Persze a felelősséget ezzel nem háríthatom el.

Kétely bujkált talán mindenkiben. Rákosiban is. De nem mondták. Kétségeik nem szűntek beismerő vallomásuk után sem.

„Beismerő vallomást” kellett tennie mindenkinek. A tisztogatás nyitányaként, Farkas celebrálta melldöngetős pártközponti taggyűlésen a pártmunkások egymással versenyezve gyakoroltak önkritikát, hogy nem vették észre, kivel dolgoznak, hogy nem jöttek rá, Szalai például azért hozott be fényképezőgépet, hogy a dokumentumokat lefényképezze. Az egyik pártmunkás szerint: „Senki másról nem tudtuk biztosan, hogy nem áruló!” Sebes Sándor (1902) mégis elmondta: Spanyolországban együtt volt Rajkkal, egy priccsen aludt vele a francia táborban két éven át. Lehet, azt mondják az elvtársak, hogy politikai vakság volt tőlem, de soha, semmi jelét nem láttam annak, hogy Rajk László a párt vagy a Szovjetunió ellen lenne.

– Ezután Rákosi lehívott és azt mondta, össze kell hívni a Rajk-ügy miatt a spanyolosokat, és megkérdezte, kit javasolok, hogy a tájékoztatót tartsa. Mondtam, hogy Csébyt, ő a legmagasabb rangú közöttünk. Rákosi azt mondta rá, hogy jugoszláv ügynök (le is tartóztatták és el is ítélték). Maga fogja megtartani a beszédet, jelentette ki. Fazekas Erzsébet, Gerő felesége egyetlen alkalommal sem jött el a találkozónkra, ezt leszámítva, lehet, hogy kíváncsi volt rá, mit mondok. A hivatalos közleménynél nem mondtam többet.

Tömpe István (1909): – Rákosi Sadit, Sebes Sándort bízta meg azzal, hogy a spanyolosokat tájékoztassa a Rajk-ügyről, ahol nem csak Gerő feleségének a hisztériázását kellett végighallgatnunk, de Rajkot elítélő nyilatkozatot is alá kellett írunk. Sokan haragudtak ezért Sadira, de ők is aláírták, én is. Nem voltam valami nagy ellenálló, ahogy az emberek túlnyomó többsége, a hős spanyolos Rákosi-brigád sem volt már az.

RM kéziratai között található a *„Több szigort a kémek és szabotálók ellen”* című írás. Ebben fellépést sürget például Fischer Ferencné ellen (Nehézipari Igazgatóság). A stílus: „Ahelyett, hogy töredelmesen belátná hibáját, még a Szabad Néppel pofázik.” A tisztogatás kiterjedt minden zugra. 1949 nyarán az ÁVH-val is „átnézetik” a szovjet ösztöndíjasokat: akiket „Szőnyiék építhettek be”, nem engedik ki újból a Szovjetunióba. Az oktatási miniszter első helyettese éjszaka hívta fel Rákosit ebben az ügyben. S ő pontos útmutatást adott erre is.

„A vizsgálat folytatására a szempontokat Rákosi Mátyás adta meg, és Szücs Ernő ezredest jelölte ki, hogy az üggyel foglalkozzon, azzal, hogy nekem van más dolgom” – vallotta 1957-ben Péter Gábor. Ugyanekkor azt is mondta: „Belkin a megérkezése után Szücs ezredessel együtt átvette a Rajk-ügy irányítását és az utasításokat rendszeresen Rákosi Mátyástól kapta.” Belkinék megérkezéséig viszont Péter volt az összekötő RM és az ÁVH között, az alapokat ő rakta le, nem Szücs.

Dr. Décsi Gyulát (áv. alezredes, államtitkár, igazságügy-miniszter) utólag megkérdezték, miért nem figyelmeztette a pártot: „Kinek szóltam volna, hiszen a párt főtitkára tudott mindenről... másképp nem is csináltam volna végig a Rajk-ügyet, ha nem tudtuk volna, hogy a párt főtitkára adja az utasításokat.” Faludi Ervin av. főhadnagy (vállalati igazgató): „Az volt a hangulat a hatóságnál, hogy a párt érdekei megkívánják a koholt vádak alapján készült ügyet, ezért minden erőnkkel végeztük kötelességünket... a vezető elvtársak teljes mértékben ismerték az ügyet a pártból és jelen voltak a szovjet tanácsadók is. Tudok arról, hogy különböző ígéretésekkel csalta ki Péter a beismerő vallomásokat. Így például Szalaitól tudom, hogy neki Péter azt ígérte, hogy beismerése esetén rövidesen ki fogják engedni... Szőnyinek azt ígérték, hogy külföldre vitetik.”

A jegyzőkönyveket reggel maga Péter Gábor rakta borítékba, s címezte meg Rákosiéknak. Janikovszky Béla: „Gyakran megtörtént, hogy ott voltunk Péter szobájában, és akkor Pétert Rákosi elvtárs felhívta telefonon, Kádár és Farkas elvtársak is elég gyakran lejártak az ÁVH-ra, ahol lehallgattak egyes kihallgatásokat... ezek a körülmények azt a hitet ébresztették bennem, hogy az ÁVH a legszorosabb kapcsolatban van a Párttal, és a párt mindent tud a mi munkánkról. Mi abban a hiszemben dolgoztunk, hogy a párt ügyéről van szó.” Farkas többször tartott eligazítást az ÁVH-n, s ilyenkor a letartóztatottakat kémnek, rendőrspiclinek, összeesküvőnek nevezte. A tisztak azt hitték, hogy a bizonyítékok a mindentudó Párt kezében vannak, s azon voltak, hogy bizonyítsák a vádat. Ha késtek a jegyzőkönyvek, Péter Gábor „agresszívan arról beszélt, hogy a vizsgálóknál hiányzik a párt ellenségeivel szembeni kérlelhetetlen gyűlölet, nem bíznak a pártban”. Állandóan hangoztatta: „a vizsgálat nem az ÁVH, hanem a párt ügye.”

Réh Alajos folytatja: „Közölték... *azt kell elérni, hogy Rajk elismerje, hogy rendőrspicli volt.* Ha ez megtörtént, közöljem velük. Amikor bementem a szobába, Rajk a földön feküdt s a két említett személy verte. Az első pillanatban láttam, hogy Rajk abban az állapotban van, hogy ha továbbra is verik, meghal. Kimentem, közöltem Péter Gáborral, aki nem szívesen, de azt az utasítást adta, hogy hagyják abba a verést.”

1949. június 2-i kihallgatása például így folyt:

Péter: Jól van, ne bántsátok, hagyjátok. Írjad!... a fentiekből kiderült, hogy én szovjetellenes, trockista és magyar nacionalista vonalat képviseltem.

Rajk: Kérem, én ezt...

...

Péter: ...nyugodtan írhatod, mert ez neked csak jó.

...

Rajk: Azért nem tudom így elfogadni, mert én nem képviseltem egy trockista vonalat.

Péter: Nézd, hallgass énrám, írd oda... ha ezen kívül akarsz még valamit, a pótjegyzőkönyvben kitérhetsz rá...

A halott körme tovább nőtt. 1949. június 4., Szabad Nép: „Rajk elvtárs, külügyminiszter előterjesztésére a kormány a Kultúrkapcsolatok Intézete létesítését határozta el.” Talán épp ezen a napon „Farkas Mihály megjelent a tornyos villában, és éjjel háromkor utasítást adott, hogy az általa összeállított 26-30 kérdésre hallgassam ki Rajk Lászlót” – vallotta Péter Gábor. „Kimerültségemre hivatkozva vonakodtam, azonban Farkas Mihály ragaszkodott hozzá. Később Princzet utasította, hogy *addig ütni, amíg el nem ismeri, hogy imperialista ügynök.* Károlyi

Mártonnak azt mondta, hogy három napon át négy óránként hallgassák ki Rajkot. Károlyi mondta, hogy nem megy a beismerő vallomás. Farkas Mihály: »Ja, Károlyi elvtárs, ha maga így fog hozzá, így nem lehet eredményt elérni.« A Péterék elleni perújítás szerint Rajkot egy héten át, „június 7-ig, éjjel és nappal – úgyszólván szünet nélkül – Péter Gábor, Szücs Ernő, Décsi Gyula, Károlyi Márton és Janikovszky Béla felváltva és együttesen is hallgatták ki a legdurvább, megalázó hangon, állandó fenyegetések között, kompromittáló tartalmú nyilatkozatok megírására erőszakolták... Az állandó fenyegetések, a sorozatos keresztkérdések és a súlyos gyanúsítások hatása alatt *Rajk idegileg kimerült és többször sírt.*” (RM, 1951: „Hetekig tartott, amíg Rajk hetyke magatartásán változtatott.”)

Károlyi Márton szerint úgy megverték Rajkot, hogy olyat még nem látott. Hiába. Azért „elvették” tőle Rajkot: „engem leliberalizáltak”. (A per után mégis idegösszeomlást kapott.)

Rajk megírta Rákosinak, hogy ártatlan, hogy az ÁVH-ba beférkőztek az amerikai ügynökök. Második levelében arról írt, hogy ő az ellenség a pártban. Mégis eltűnt ez is, pedig utalt rájuk maga RM is: „Rajktól is jött levél. Harmincoldalas levele van.” Rajk kérte, hallgassák meg a vezetőket. Állítólag RM ekkor megingott, levelet írt Sztálinnak, s megbízta Kádárt és Farkast, beszéljenek Rajkkal.

„Az elvtársaknak tudniuk kell – mondta 1962-ben –, amikor a Rajk-ügy *keletkezett*, én írtam a Szovjetunióba. Azt mondtam, elég nagy ügy, nemzetközi vonatkozásai vannak, ezt a mieink nem tudják kibogozni. Küldjenek ide jó tanácsadókat, akik nekünk segítenek. Erre ők küldtek egy kipróbált altábornagyot egy egész stábbal.” Később még visszatért rá, hogy ötsoros levelet küldött Sztálinnak. Vagyis *RM a letartóztatás tájékán is tudta, hogy a „rendőrspicli” valójában kém, pöre „nemzetközi ügy”.* Állítólag Rákosiék akarták letartóztatni a volt jugoszláv ügyvivőt, Lázár Brankov hírszerzőt, ám Farkas Vladimírnak azt mondta az apja, hogy Puskin nagykövet durván leintette őket azzal, hogy Brankov az ő emberük. S a szovjetek május 19-én, vagyis jóval Rajk letartóztatása előtt Moszkvába csalták Brankovot!

1949. június 7. fontos dátuma Rajk fogyatkozó életének. Ezen a napon szembesítik Cseresnyés Sándorral, Szőnyivel, Zsivko Boarovval, s e nap utolsó órájában jár nála Farkas és Kádár. Ismétlem: az első pillanattól fogva *létezett a „jugoszláv kapcsolat”* – amint Sztálin megmondta! A szembesítés előtt (éjjel 11-kor) Péter közölte Szőnyivel, Cseresnyéssel, Boarovval, „hogy korábbi vallomásaikat átírták és ezt a módosított vallomást a szembesítésen a szemébe kell mondani Rajknak”. Cseresnyés leckéje két héttel Brankov letartóztatása előtt így szólt: „Rajk Lászlónak beszámoltam arról, hogy előbb az angoloknál is, a jugoszlávoknál is tevékenységet folytattam, illetve folytatok. Ezt Rajk tudomásul vette és helyeselte. Ez irányú tevékenységemről *Rajknak, kémvonalon főnökömnek számoltam be.*” Szőnyi szövege: (Rajk) „kifejtette... hogy túlságosan és kizárólag a Szovjetunió befolyása érvényesül”. Boarov: „Brankov elmondta, hogy Rajk nemcsak egyszerű jugoszlávbarát, hanem aktívan részt vesz abban a politikai és szervezési munkában, amelyet itt mi Magyarországon folytatunk... Közölte továbbá, hogy Rajknak az a feladata, hogy részünkre rendszeres jelentéseket adjon” (a PB és a minisztertanács üléseiről, a vezetőkről, a belügy és a politikai rendőrség tevékenységéről). Péter ezután hozatta fel Rajkot, s megkérdezte tőle, miért húzza az időt, miért nem őszinte.

„R.: Mindent megmondok őszintén, de azt nem mondhatom meg, hogy én idegen ügynök voltam. Mert nem voltam.

P.: ...első este is mondtam... nem véletlenül hoztak be és *nem azért hoztak be, amiről eddig már hajlandó voltál beszélni*, hanem egészen másért... Úgy látszik, hogy te nem vagy tisztában a helyzeteddel. Holnap megnyílik a Parlament... a Parlamentnek nem vagy tagja, nem vagy ott. Pénteken megalakul a kormány. Te a kormánynak nem vagy tagja... Te reménykedsz például a Pártban is. A Pártból ki vagy zárva... Látom, meg vagy lepve... Miért?

R.: Mert a vizsgálat még nincs befejezve és *meg vagyok győződve a vizsgálat eredményéről*.

P.: Nem mindig bíráltál mindent ilyen enyhén el... amit eddig is aláírtál... annak alapján te a Pártnak már nem lehetsz tagja... ennek alapján már olyan súlyos ítéletet kaphatsz, amilyenre te nem is gondolsz.”

Ezután Décsi Gyula felolvasta, hogy Cseresnyés bevallotta: amerikai kém, s Rajk a főnöke. Rajk rászólt: „Nézz a szemembe.” Péter figyelmeztette Rajkot, hogy álljon föl, s megkérdezte, mi a véleménye Cseresnyés vallomásáról. Ő azt felelte: „Szemenszedett hazugság.” Következett Szőnyi „vallomása”. Rajk rászólt Szőnyire is, hogy nézzen a szemébe.

„Sz.: Én nekem is nagyon keserves volt eljutni odáig, hogy teljes egészében, mindent, a legsúlyosabbat is megmondjam. Azt, hogy az amerikaiak szolgálatában álltam, de *arra kérlek, te is vállald...* Én ezt azért mondom, mert én is keserves úton jutottam el idáig... Magad is talán el tudod kerülni azt, hogy olyan eszközöket alkalmazzanak, mint amiket én is megkóstoltam.

R.: Jó, rendben van.

P.: Szőnyi is hazudik.

R.: Az én meggyőződésem, hogy ez nem szolgálja az ügyet.”

Amikor elé tárták Boarov vallomását, arra azt felelte:

„R.: Ilyen vallomások után teljesen tudom, hogy mi vár rám és mi a sorsom. Azzal megyek le innen, egy becsületes és ártatlan ember ellen tesznek sorozatosan olyan vallomásokat, ami nem felel meg a valóságnak.”

Farkas Mihály a háttérben hallgatta a szembesítéseket. Bár közeledett az éjfél, vagy már el is múlt, előkerült Kádár is, s hetedikén vagy inkább nyolcadikán elkezdődött a *pár(t)beszéd* Farkas Mihály, Kádár János és társuk, Rajk László között, Péter pedig fültanú volt. Kádár agresszív fellépése zavarán és Farkas uszításán túl abból is fakadhatott, hogy elmondták neki, Rajk álnokul tagad. Farkas és Kádár nem meghallgatták Rajkot – amire állítólag RM kérte őket –, hanem kihallgatták: *ítélettel érkeztek*. (Farkas szerint RM „nagyon elégedetlen volt a kihallgatások eredményével. Verte az asztalt: az államvédelmisták semmihez nem értenek, nem megy az ügy előre. Azt mondta, menjünk fel és hallgassuk meg Rajkot és reggelig feltétlen legyen meg az eredmény”.)

„K.: Mi azért jöttünk ide, hogy módot adjunk neked, *életeredben utoljára* a párttal beszélhess...

R.: Én röviden csak annyit tudok mondani, hogy sziklaszilárdan bíztam és bízom a pártban... becsületes, párthű párttag voltam. Semmiféle idegen hatalommal semmiféle kapcsolatom nem volt. És *ha velem végig kell csinálni ezt a procedúrát*, amit a vallomások mondanak, ítéletet kapok, mindegy, hogy milyen ítéletet, egy párthű, ártatlan ember fogja kapni ezt az ítéletet... ha ez a nemzetközi sajtóba kikerült, hogy én őrizetben vagyok kémgyanú miatt, hát természetesen akkor van egy kész helyzet, és kell mérlegeljem, mi a párt érdeke, hogy *ne kerüljön nehéz*

helyzetbe a párt, amikor exponálta magát ebben a dologban. Én egyet tudok mondani... nem hiszem, hogy (a párt) érdeke legyen, hogy egy ember mártíromságot vállaljon hazugságokért.

...

K.: Te azt mondd, becsületes párttag vagy. Mit gondolsz, múlt év augusztusában miért határozott úgy a párt, hogy te hagyd ott a belügyet? Mert becsületes párttag voltál?

R.: Én semmiféle olyan dolgot nem tettem a párttal szemben, ami a párt árulását, tudatos árulását...

K.: Jó. Ide figyelj. Mondtam, hogy nekünk nem sok időnk van, egyet mondok. *Te nem a mi emberünk vagy*, hanem az ellenség embere vagy... a mi pártvezetőségünk teljes egyetértésben van ebben a kérdésben... a mi számunkra a következő kérdés van, hogy te egy szerencsétlen flótás vagy-e, aki áldozatul esett az ellenségnek, vagy pedig attól a perctől kezdve, hogy a munkásmozgalomba a lábad betetted, tudatos, konok és makacs ellensége vagy-e a mi mozgalmunknak...

...

R.: Nézzétek, engem azért döbrent meg ez az álláspont, mert nyilvánvaló, hogy ha egy ilyen kialakult állásfoglalás a pártvezetésben egységesen... akkor az én számomra *más lehetőség nincs, mint az élet befejezése*. És ti azt mondjátok, hogy kevés idő áll a rendelkezésetekre.

...

K.: Ami kárt te életedben a magyar munkásmozgalomnak tettél, azt ha tíz életed volna, nem tudnád letörleszteni.

R.: Mivel tettem?

K.: És te erre azt mondd, hogy becsületes ember vagy... ahol te életedben megfordultál, ott a pártban zavar volt, a pártot dezorganizáltad. Ez így ment a felszabadulásig. A felszabadulás után, a mi pártunk által véres harcban kivívott Belügyminisztériumban az ellenséget megtelepítetted. A Belügyminisztérium és az államvédelmi között harcot provokáltál... szembefordítottad a párttal a NÉKOSZ-t. Amerre mentél életedben, mindig átok és gyalázat jött a pártra... Nevez meg nekem egy embert, akit te hoztál a kommunista mozgalomba, és aki becsületet hozott a mi mozgalmunkra. És aztán mondd azt, hogy te becsületes ember vagy.

...

R.: Hát a párt ellen én soha nem vezettem semmiféle harcot. Hogy köztem és az államvédelmi közt volt komoly ellentét, azt én egy pillanatig sem tagadom.

K.: Ne szűkítsd le, Rajk, ne szűkítsd le. A Belügyminisztériumban a te vezetésed alatt egy kalandor társaság, az ellenségnek a szervezete volt. Először át akarta venni az államvédelmet, majd amikor ez nem sikerült, el akarta sorvasztani az államvédelmet.

...

R.: És azt egyáltalában nem feltételezitek, hogy nem szorongattak és nem vagyok senkinek a kezében?

K.: Mi azt feltételezzük, hogy te nem voltál szorongatva. De ez azt jelenti, hogy 18 éves kölyök korodban az ellenség seregébe szegődtél be. És ez rád nézve még rosszabb.

R.: Szóval akkor csak az van, hogy vagy szorongatnak, vagy tudatosan az ellenség táborába tartozom.

F.: úgy van, más itt nincs. Igazad van.

R.: Más itt nincs.

F.: Nincs.

...

K.: ...amikor (a leváltás után) magadhoz tértél, az első javaslatod az a terv volt, hogy az államvédelem, a Katonapolitika építse le a maga külföldi munkáját. És majd te fogod irányítani a Külügyből. És tudod, kinek volt ez a terve, kinek volt ez a szisztémája? Ez nekünk írásban megvan, korábbi dátummal. Tudod, kinek volt ez a szisztémája? Próbálj csak gondolkozni.”

A rendőri munka, a hírszerzés, az államvédelem központosítását, egyesítését a jugoszláv belügyminiszter, Rankovics javasolta Rajknak. Ő ezt a PB elé akarta terjeszteni. Ennek fészegetésében Kádár és Farkas elbeszélt egymás mellett; nem lovagolták meg a jugoszláv kapcsolatot.

„R.: Arra, őszintén szólva egészen az utolsó napokig nem is mertem gondolni, hogy azért vagyok őrizetbe véve, mert... imperialista kémgyanús vagyok... állíthatom, hogy bármi történjék velem, én soha pártromboló tevékenységet, *pártromboló magatartást se tárgyaláson, se sehol nem fogok tenni...*

...

K.: Nincs neked erkölcsi jogcímed arra, hogy magaddal kapcsolatban kiejtsd azt a szót, hogy kommunista.

R.: Jó, én csak egyet tudok mondani, hogy remélem egyszer, egyszer már talán nem az én életemben, a tragikus tévedés kiderül...

...

K.: Hát mondd csak, Rajk, miért nézel bennünket hülyének, hát *miért nem a Gerő vagy a Révai vagy a Farkas vagy én ülök a te helyeden?! Miért nem velünk szemben téved tragikusan a párt? Mondd, miért?*

F.: Titóék is azt mondták, hogy Sztálint helytelenül informálták... Te is ezzel a taktikával dolgozol, Rajk!... Ma már ugye nyílt, szovjetellenes zászló alatt dolgoznak a Titó-féle trockisták.

R.: ...A kérésem pedig csak az lenne, hogy míg az ügy tisztázódik velem kapcsolatban, és lezárul az ügy, hogy a feleségemnek ne legyen semmi bántódása.

F.: Ez a magatartásodtól függ!

(elmennek, szünet)

P.: *Ez az éjszaka a te életedben a legkeservesebb lesz*, ha nem írod le azt, amit mondok neked... ha mondatonként leírod, ezt és ezt követtem el, ebben és ebben vagyok bűnös, akkor sok mindentől megmenekülsz. Ha nem, ezen az éjjelen benn lesz itt a feleséged.

R.: ...kijelentem még egyszer azt – majd a vizsgálat további menete meg fogja állapítani, hogy mindaz, amit a Szőnyiék közöltek, azt mondanám, hogy igaz, akkor sem tudnám aztán megmondani, hogy kivel volt kapcsolatos...

(szünet)

P.: Addig fognak verni téged, amíg ki nem jön belőled, ami benned van... Beszélsz vagy nem beszélsz?

R.: (liheg, valamit halkán mond)

P.: Van írnivalód, amit még nem mondtál el? Igen, vagy nem?

R.: Van.

P.: Van. Akkor vigyétek le, kapsz újra egy fél órát.

R.: Nem tudok most írni.

P.: Nem tud. Vigyétek vissza.

R.: (valamit suttog)

P.: Írsz egy fél órát, vagy nem írsz?

R.: Írok.

P.: Írsz. Vigyétek.

(szünet)”

Részlet a június 8-i gyorsírói jegyzőkönyvből:

„Péter: Miért jobb az neked, ha vernek?

Rajk: (nyög)

Péter: Ne így csinálj, mert akkor visszavisznek. Válaszolj a kérdésekre, amiket felteszek. Miért jobb az neked, ha vernek, miért nem beszélsz te verés nélkül?”

Farkas elismerte: Péter az ő beleegyezésükkel megverette Rajkot. Décsi szerint: „Egyik legbrutálisabb verés volt, amiről tudok. Szücs és a nyomozók lihegve jöttek ki, Rajk hörgött, utána napokig alig tudott járni, de eredménytelen maradt, Rajk nem vallott semmit.” Farkasnak ez volt a fordulópont: „Én Rajk elvtárs tagadásában nem azt láttam, hogy ártatlan, hanem hogy annyira elvetemült ellensége népünknek, hogy nem akarja felfedni kémkapcsolatát és konok tagadásával bűnösségét csak takarni akarja... A verés után Rajk rövid vallomást tett, amelyben beismeri, hogy a munkásmozgalom ellensége.” (A június 8-i jegyzőkönyvben az áll: „tudatlanul lett az imperialista ügynökök eszköze”.) Másnap kora reggel Farkas feltehetően az első variációval örvendeztette meg Rákosit.

„Mind a beszélgetés szövege, mind a nyomozati dokumentumok megcáfolják azokat »az elbocsátott légiótól« származó, de időnként tapasztalatlan, kezdő történészek által is bevett meséket, hogy mégis voltak ügynökök, hogy benne volt a CIA keze, Ferenczi Edmond jelentése, vagy Szőnyi vallomása tévesztette meg a nyomozás vezetőit stb... A vallomásokat előírták: aki vallott, annak hittek, aki nem, vagy mást vallott, annak nem” – összegezte a dokumentumot közreadó Hajdu Tibor. Sokan úgy gondolják, hogy a Rajk-perben és hasonmásaiban a valóságos és a valótlan elemek amalgamozódnak. A legendát Rákosiék meg az említett légió évtizedekre

elhúzódo védekezése, Kádár érintettsége, de a rádióközvetítésen hűledező ország tapasztalatlansága is éltette. Főnnebb azt mondja Kádár: „Nevezz meg nekem egy embert, akit te hoztál a kommunista mozgalomba, és aki becsületet hozott a mi mozgalmunkra.” Majd így folytatta: „Mert én mondom neked 20 provokátort, akit te hoztál a pártunkba.” Rajk is azt vallotta a perben, hogy „Gayer Imre besúgása következtében történt Rózsa Ferenc és Schönherz elfogatása”. Nem igaz, nem miatta buktak le. S amikor Rajk ajánlotta Gayert a pártba, nem volt besúgó (bár később vállalta, hogy szabaduljon, de nem teljesítette). Stolte Istvánt, aki a katonapolitikai osztály ügynöke is volt, nem Rajk „hozta” a mozgalomba, hanem ő kapcsolta be Rajkot, vagy együtt léptek be, s annak idején még Stolte sem volt ügynök. Vagyis léteztek árulók, létezett Rajk, létezett a mozgalom, létezett a rendőrség, csak a kapcsolási ábra volt más.

A „valóságot” beépítették a koncepcióba. 1946 novemberében Rajk felkereste Szőnyit. Ebből a perben az lett, hogy Szőnyi felkérte Rajkot, „felső kapcsolatát”, hogy látogassa meg. Rajk ugrott, s ott, a pártközpontban nyomban összeesküdtek.

Szó esett róla, hogy Rajk Spanyolországban kifogásolta a kalandor Haas László ügyeit. Ezt úgy fordították a vád nyelvére, hogy Rajk már akkor dezorganizálta a pártot.

„R.: De miért a Rajk, és miért nem Haas dezorganizálta...

K.: Mert te kezdeményezted.

R.: Igen, de azt is meg lehetne nézni, hogy miért kezdeményeztem.

K.: Semmiféle okod nem volt arra, hogy kezdeményezd.

R.: Hát volt okom persze...

K.: Semmiféle okod nem volt.

R.: Spanyolország túl messze van.

K.: ...Volt okod. Hiányzott neked, hogy a pártszervezetben nincs viszály és szakadás, mint ahogy te megszoktad magad körül. Azért kezdeményezted.”

Valóság? Ki tudja bizonyítani, hogy Rajk nem volt Franciaországban, Spanyolországban? Ki tudja bizonyítani, hogy Field nem amerikai állampolgár? Ki tudja bizonyítani, hogy Szőnyiék nem amerikai repülőgéppel jöttek haza, hogy Rajk nem vállalt munkát Németországban? Senki. Az árulást meg nem kellett bizonyítani. Ez a per alapja. Meg a horoszkóp. Bár a tárgyalás kezdetén Rajk március 8-a helyett május 8-át diktált be, a csillagok állásán nem tudott változtatni. Csupán az utókornak üzent.

Miután Farkas és Kádár így „meggyőződött” Rajk bűnösségéről, a PB átalakította az Államvédelmi Bizottságot, hisz az előzőnek tagja volt többek között Rajk László is. (A Titkárság úgy dönt, hogy az ÁVB ülésein Szakasits is vegyen részt. Rákosi kijavítja: „A Titkárság a kémszervezet felszámolására kiküldött bizottság ötödik tagjául Szakasits elvtársat küldi.”) Ám Szakasits kakukktójas. Már az ÁVB következő ülésére sem hívják meg.

1949. június 11-én tárgyalta a Központi Vezetőség a Rajk-ügyet. A „Titkárság javaslatára” RM helyett Kádár tartotta a beszámolót (szerinte nem véletlenül). Egy ismeretlen Rajk-vallomást ismertetett: „Az ellenség valóban mélyen bent volt a pártban. Az ellenség rajtam keresztül volt mélyen a pártban. Szégyellem, hogy így van, *nagyon fáj, hogy így van*, de így van.” „Rajk, aki alkalomadtán személyi befolyása növelése céljából elment Csepelre vagy máshová a prolik vállal

képmutatóan megveregetni, közvetlen környezetében egyszerűen nem tűrte meg a munkáselemeket... a munkás nekik nem volt elég intelligens.” Szalairól: „Mielőtt 1935-ben rendőrségi besúgó lett volna, pályafutását cionistaként kezdte. Meg kell mondanom, hogy a leleplezett kém-csoport tagjai közül feltűnő nagy számban vannak cionisták.” A Rajk-banda: „*kivétel nélkül gyökértelen, félművelt intellektuelekből áll ez a társaság*”, s „a munkásmozgalomhoz soha igazán nem tartozó, mindenre kapható, hitvány karrieristák, immorális, erkölcstelen árulók”.

Amikor Rajk '47-ben „feloszlatta a rendőrségen működő kommunista pártszervezeteket” (minden párt szervezeteit! – P. Á.), éjjel mozgósította RM a Politikai Bizottságot. Mivel Rajk 34 parancsnoknak már eljuttatta a feloszlató határozatot, Kádár szerint már nem tudták megakadályozni a végrehajtást. S még egy újdonság: „'48 tavaszán Rajk *kényszeredett és őszintétlen állásfoglalása a titóista banditák ügyében*, továbbá a rendőrségen egy... kinevezési ügy elszabotálása után előttünk világos volt, hogy Rajk nem maradhat a belügy élén.” Végül: „vágjuk ki a fekélyt, tépjük ki a rothadás gyökereit, pusztítsuk ki az ellenség ügynökeit.”

A határozati javaslatot RM dolgozta ki. Alapállása: „Amíg kapitalista lesz a világon, addig mindig lesz kém vagy provokátor. Olyan ez, mint a légnyomás, vagy a föld vonzása. A zömük egyszerű élősd... tetvek, amit az ellenség tett a munkásosztály testére.” Kádár közbeszólt: „Az egyik vádlott maga mondta: én egy poloska voltam.”

RM javaslatára az „*imperialista hatalmak kémeit és trockista ügynököket*” kizárták az MDP-ből. A KV „Megerősíti a Rákosi, Szakasits, Gerő, Farkas és Kádár elvtársakból álló kiküldött bizottságot. Végezzen alapos munkát és vaskézzel tegye ártalmatlanná az imperialisták, trockisták ügynökeit”.

RM virult. Belebeszél a felszólalásokba. Kovács István beszédébe belekérdezett: „És semmi sem tűnt fel munka közben?” „Nem, Rákosi elvtárs, úgy vagyok vele, mint a megcsalt férj, hogy utólag gondolkodtam.” Kőből József megemlítette, egy esetben Szőnyi egy „kirívó nőre” azt mondta: Jaj de csinos! „*Milyen ember az, akinek ilyen nő tetszik?*” Orbán László szerint Szalai úgynevezett betegsége, hiszteroid rohamai hátterében életének kettőssége állhatott. Olaszországba, az Interparlamentális Unió ülésére úgy mentek, hogy utána két hétig nyaralnak. Szőnyi egy hét múlva kijelentette, hogy jöjjenek haza. „Ha az ember visszagondol, látja az összefüggéseket.”

Zárszávaiban RM még keményebben fogalmazott: „Ha bajok vannak, lehetetlen, hogy ne legyen benne az ellenség keze. *Attól sem félünk, hogy mindenki gyanús lesz, aki él.* Ami itt történni fog: nagy lesz a gyanakvás, az nem baj. Ahol a fát vágják, ott forgács is hullik.” „Doktor” Rákosi elmesélte, hogy volt a börtönben egy csonttuberkolotikus, akinek le kellett vágni a lábfejét. Könyörgött az orvosnak, hogy keveset vágjanak le. „Négyszer vágták, négyszer maradt bent a tuberkulózis a csontjában. Le kellett vágni az egyik lábát is és a végén belehalt. Holott, ha az elején engedte volna levágni az egész lábfejét, életben maradt volna.”

A hiú Rajk körül tolongtak az újságírók, a fényképészek.

Vigyázniuk kellett, hogy „Rajk észbe ne kapjon, mert ha észreveszi, hogy gyanakszunk rá, egy szép napon átlépett volna a határon. Az utolsó napokban én is félttem, hogy bemegy az amerikai követség házába és akkor bottal üthetjük a nyomát”.

Rajkékat aktívaülések során feszítették keresztre. Pártfunkcionáriusok előtt Farkas kijelentette: őket nem lepte meg a „trockista, imperialista kémszervezet” léte. „*Rajk László és pártunk szűk vezetősége között idestova két éve komoly ellentétek voltak már.*” Bár már leleplezték őket, sok

mindent nem közölhet, mert veszélybe sodorná a „vizsgálatot”. Azt mondta: „a nyomozást egy értékes közlés alapján indítottuk el, ami egyetlen mondatot tartalmazott”.

Farkas, RM és a többiek mérlegének serpenyőjében Rajk felén 18 éves pártmúlt (illegális, Spanyolország, belügyminiszterség stb.) állhatott volna, a másik serpenyőben két év ellentét Péter Gáborral és Farkassal, na meg az a titokzatos *egyetlen mondat*. Azért billenhetett ez a mérleg arra, amerre billent, mert egykarú volt, mert sokan tudtak olyasmi gyanús dolgot Rajkról, amelyet Földes László is említett, hogy 1942-ben a vallatás után Rajk mindig fel tudta húzni a cipőjét, ők nem.

Az lett a veszte, hogy egy számmal nagyobb volt a cipője.

Az ismeretlen H. Béla arról ír, hogy 1936-ban feltehetően Rajk buktatta le őt is. RM ráírta a levél tetejére, hogy bizalmas, s köröztette vezetőtársai között. A per a hasonló levelek sorát szülte.

Június 19-én „Vaskézzel az árulók ellen!” címmel közölte a Szabad Nép a KV-határozatát. Csupán ekkor adták hírül, hogy „az ÁVH idegen hatalmak javára elkövetett kémkedés miatt őrizetbe vette Rajk Lászlót, dr. Szőnyi Tibort, Justus Pált és 17 társát”. Vas szerint a közleményt Gerő fogalmazta, és diadalmasan hangsúlyozta a szobájában tartózkodó Révainak, Farkasnak és neki: „Az őrizetbe vettek között ipari munkás vagy dolgozó paraszt nincs.” (Szalai, aki vasmunkás volt, a vádiratban mérnöki „diplomát” kapott.) A lényegét nem érinti, hogy Révai ekkor a barviai szanatóriumban volt. Farkas említette is Péter Gábornak: „Révai írt Barviháról az Öregnek egy levelet, azt írja, nem hisz ezekben a vallomásokban. »Szerencséje ennek a Révainak, hogy most nincs itthon, mert ő is le lenne fogva.«” A Kominform referensének pedig azt mondta: Révai kevésbé megbízható, „egész idő alatt nem hitt Rajk bűnösségében, és Rákositól Rajk bűnösségének írásos bizonyítékait követelte”. Révaihoz hasonlóan ellenezte a pert, megrettent tőle a moszkoviták nagy része, mert ha egyszer elindul a gőzhenger, itt sem lesz megállás. Ők bíztak benne, hogy a háború után, Magyarországon ilyesmi már nem történhet meg. De megtörtént, s a fiatalok meg a tájékozatlan párttagok hittek vezetőiknek. A szocdemek igazolva látták félelmüket az illegális múlttól (Rajkot is akkor szervezték be). Még a baloldallal szimpatizáló értelmiségiek is abban a hitben ringatóztak, hogy ez a kommunisták belügye: gyilkolják csak egymást. Kevesen látták, hogy nem létezhet tömeges törvénytelenység a párton belül és törvényesség a párton kívül, vagy a fordítottja.

A KV-közlemény megemléltette Justus Pált, a „magyar Trockij”-t, aki még ott volt a KV-ülésen, s utána tartóztatták le. Marosán kérte Rákosit, mutassa meg Justus vallomását: – Másnap áthívatott, és letette elé. Ismertem Justus írását, nem kételkedhettem. Rendőrbesúgó, jugoszláv kém, összeesküvő! Amikor elolvastam, Rákosi kijelentette: nem csapjuk be az elvtársakat, mi tények alapján, az igazságnak megfelelően dolgozunk. Gazemberek ezek, közöttük Rajk a legnagyobb. Meglátja, *mi fog még ebből kijönni*. Mire megjegyeztem, hogy nem lehetek vezető, ha engem ennyire meg lehet téveszteni. Rákosi tovább alakoskodott: hagyja már abba a szocdem érzékenykedést, magát kommunistának tartom, Rajk és Justus esete legyen intő példa; nagy harcok előtt állunk, vigyázni kell!

Justusnak ebből hat év börtön jött ki. S a nagy paradoxban egy még nagyobb: *miután Justus vállalta, hogy ellenség, Péter vizsgálgatta, hogy „a párt most már nem tekinti őt ellenségnek”*.

1949. június 21., Szabad Nép: „Nincs irgalom az árulóknak – írja táviratok százaiban az ország dolgozó népe.” Másnap: „*Pusztuljanak az árulók!*” Június 23.: „Izzó gyűlölettel fordulunk szembe dicső Pártunk árulóival.” Másnap: „Az áruló Rajkkal és bandájával szemben nincs helye

az irgalomnak.” Június 26.: „Könyörtelen büntetést Rajknak és aljas bandájának.” Alatta a nagybudapesti pártaktíva nevető elnöksége: Gerő, Marosán, Kádár, Kovács István, Nagy Imre. Június 28.: „Dolgozó parasztságunk ádáz gyűlölettel fordul a trockista hazaárulók ellen.” S ezzel hosszú időre elhallgatott az ügyről a lap.

RM a PB június 30-i ülésén arról beszélt: „Folyton két árulóról hallok. Hiba volna, ha leszűkítenénk a dolgokat. Az éberséget a káderosztály ne csak kifelé mondja, hanem *legyen befelé is gyanakvó, éber.*” Majd tovább cifrázta: „Szőnyi és Rajk között volt egy igen érdekes munkamegosztás. Rajk például a nacionalistákra, sovínistákra, fasisztákra specializálta magát, Szőnyiék nagy gonddal keresték ki a cionistákat, a deményistákat, a legkülönbözőbb frakciókat.”

Az 1949. július 6-i titkársági ülésen Szücs Ernő tett javaslatot a párton belüli biztonsági intézkedésekről. A Titkárság csak abba ment bele, hogy *a pártközpont alkalmazottairól előzetesen információt kérnek az ÁVH-tól*, hogy a dolgozók felvételét s nyilvántartását külön alosztály végzi. (A Rákosi-villa alkalmazottait, öreit régebben is körülszaglászta, de a titkárnőket már egy külön káderbizottság rostálta. A káderosztály lefejezése után a teljes jogkört az ÁVH-ra bízta.) A pártot bizonyos fokig alárendelték az ÁVH-nak.

Félő volt, hogy a párttagság mérgezést kap az összeesküvéstől, s „*A trockista összeesküvés elleni kampány további teendői*”-ről tárgyalva sajnálkozva állapították meg, hogy egyelőre „még nem lehetséges, hogy tárgyi anyagot bocsássunk a nagy nyilvánosság elé”. Tárgyi anyag? Brosúrát íratnak Andics Erzsébettel a nacionalizmus és az igazi hazafiság kérdéséről. Válogatás készült a trockista pörök anyagából, Visinszkij vádbeszédeiből, kiadták Sztálin 1937-es beszédét. Címe: „A trockisták likvidálásával kapcsolatos intézkedések és az ezzel kapcsolatos pártmunka hibái.” Néhány szélességi fokkal hátrébb és bő évtizednyivel visszaesett az ország.

Július elején érkezett meg Budapestre Fjodor Belkin szovjet altábornagy és csapata, s július első hetében kapcsolódhattak be a vizsgálatba. „Belkinék megérkezése előtt *már* fellelhetők voltak a vallomásokban bizonyos szálak, amelyek hihetetleneknek látszottak, amelyekre Rákosi Mátyás figyelmét is felhívtam, amire az ő megjegyzése az volt, hogy »Az kell, hogy még maga is kételkedjék, majd tisztázódik«” – vallotta 1957-ben Péter Gábor.

Farkas Vladimír szerint: – Tíz Rákosi sem tudott volna Rajk-pert produkálni, ha nem jelennek meg Belkinék kb. tízen a per koncepciójával. – Ezt a nézetet vallotta az apja s több ávéhás vezető (Décsi, Károlyi stb.), sőt RM is: „...az a levél megvan, amelyben írtuk, mi ezt az ügyet nem tudjuk kibogozni. Írtam Sztálinnak, erre küldtek egy altábornagyot egy stábbal.” Erre gondolva írhatta Péter Gábor 1956-ban, hogy Belkin Rákosi Mátyástól kapta a Rajk-ügy irányítását! RM szerint Belkinnel „küldtek egy levelet, hogy mellékelten küldjük önnek, nem tudom, hogy hívják azt a jugót... (Aczél: Brankov) mert... bevallotta (hogy) Tito és Rajk között a közvetítő”. Farkas Mihály 1956-ban el akarta mondani: „Ha Sztálin nem avatkozott volna be közvetlenül a Rajk-ügybe, úgy ma Rajk és a vele együtt kivégzett elvtársak is élnének.” 1949 júliusában viszont Zavalzsszkijnak, a Kominform referensének kijelentette, hogy Rajk bíróság elé kerül és kötél általi halálra fogják ítélni.

Valóban tudtak volna ők Sztálin nélkül Rajk-pert csinálni? Igen, mert koncepciózúsak voltak, s nem, mert az ős-éca moszkvai, s Sztálin nélkül mi késztette volna őket erre? A vád építését mégis RM irányította a „tanácsadók” megérkezése után is, s a Rákosi–Belkin–Szücs-hármas a korábbi nyomvonalon haladt, annak ellenére, hogy a szovjeteknek fenntartásaik voltak. „Belkin és

Makarov közlései” szerint: „Július 2–4-én meghívtak bennünket Rákosi elvtárshoz”, aki határozottan kijelentette, hogy *a Rajk-ügynek és mások ügyeinek nincs belpolitikai jelentősége*, ezekben megengedhető az erőltettség és a túlzás. „Rákosi egyenesen megmondta nekünk, hogy Rajknak a következő pontokban kell vallomást tennie: Rajk és hívei okvetlenül meg akarták gyilkolni Rákosit... hozzátette, hogy neki nincs vagy nincs elegendő konkrét vádja Pálffy és Sólyom tábornokok és mások ellen, de érzi, hogy ezek nacionalisták, Rajk hívei, Magyarország és a Szovjetunió ellenségei... ezeket el kell tenni láb alól.” Ha ez igaz, akkor Belkinék érkezésekor Rákosiban már nemcsak Rajk, hanem Pálffy, Sólyom és a többiek sorsa is el volt döntve: *a hatalmas leszámolás egész terve készen volt*.

A tanácsadók panaszkodtak: „Rákosival való beszélgetések alapján határozottan érezhető, hogy mi, mint Moszkva képviselői, akiknek megvan az Ön határozott utasítása a tárgyilagosságra, kezdjük feszélyezni Rákosit” tendenciózus vonala megvalósításában. „A mi helyzetünk itt eléggé kényes. Ha részt veszünk a kihallgatásokon és látjuk, hogy a magyar nyomozók nyilván az igazságot nem fedő vallomásokat kapnak, és hallgatunk, akkor gyakorlatilag részt veszünk ebben, ha pedig felhívjuk a letartóztatott és a nyomozó figyelmét a vallomás nem igaz voltára, akkor ezzel kiváltjuk annak a vonalnak a megsértését, amelyet Rákosi ráparancsolt a magyar nyomozókra.” Nem tudjuk, ki a címzett. De személyénél fontosabb, hogy előbb Sztálinék biztatták Rákosit, aztán Rákosi biztatta őket: *belebiztatták egymást az egész justizmordba*. RM be is panaszolta Sztálinnál Makarovot, hogy vigyék el, „mert nem felelt meg” – nem adta be a derekát.

Belkin főképp a nyakló nélküli veréseket tartotta elhibázottnak, ám e „puhítás” nélkül ők se sokra mentek volna. Belkin azt mondta Rákosiról: „Heves viták folynak közöttünk. Majdnem mindig összeveszünk. *Mindig többet és többet akar*. Sose elég. Most már az kell, hogy Rajk meg akarta ölni Rákosit. Ha benne van a jegyzőkönyvben, azt mondja: »Na, ugye mondtam magának.« Ha nincs benne: »Maguk nem ismerik az itteni viszonyokat!« Ezek magukhoz akarják ragadni a hatalmat! Bennünket meg akartak ölni!!!” Vitájuk megerősíti, hogy alig függtek egymástól, hogy alá-, fölé-, mellérendeltségükben a nézeteltérést is megengedhették maguknak.

A vezetők megölésének ötlete Farkas nyakán maradt. Pedig talán az történt, hogy a vallatás során valaki, hogy lélegzethez jusson kibökte: meg akarták gyilkolni a trojkát. Péter letolta a kihallgatót, ne szórakozzon, s utasította: semmisítse meg a jegyzőkönyvet. Egy példány megmaradt, s mivel Rákosinak megtetszett, beleírta a vádiratba. Halálukat nem igazán kegyetlennek képzelte: „...az egyiknél valamilyen szerencsétlenséget okoznánk, a másiknál öngyilkosságot, a harmadik hirtelen betegségben halna meg.” A Rajk-irodalom szerint Farkas, hogy saját fontosságát bizonyítsa, Gerő elé, a második helyre rakatta magát a leggyilkolandók között. (A vádiratban RM tényleg őt írta a másodiknak, s vallomásában ezt tette Brankov és Pálffy is. Rajk a szokott nagyságrendben említette őket, s a Rajk-bandáról mondott szeptember 30-i nagy beszédében maga RM sem folytatta a játszadozást, amihez a Pálffy-perben azért visszatértek.)

A Farkas elleni pártvizsgálat egyoldalúsága ellenére sem hagyható említetlenül: „Kádár János elvtárs határozottan állítja, hogy Farkas Mihály az áv. bizottság előtt kifejtette azt a gondolatot, hogy a Rajk-ügyben »kellett egy összeesküvésnek lenni az állam megdöntésére, kellett egy katonai összeesküvésnek lenni, volt egy magyarországi puccsterv katonai támogatással.«” Ez másnak is eszébe jutott, s talán hamarabb is: Brankovot július 8-án a Magyarország elleni összeesküvésről hallgatták ki Moszkvában! Farkas Mihály három nappal korábban utasította

Péter Gábort, hogy tartóztassák le helyettesét, Pálffy György altábornagyot, a katonai összekövés vezetőjét. Belkin és Makarov közlései szerint: „A magyar nyomozók egyenesen fantasztikus vallomásokot kapnak Rajktól és más letartóztatottaktól... Már július 4-én Rajktól kaptak nyilván fantasztikus vallomást arra vonatkozólag, hogy bűntársa volt Pálffy altábornagy, honvédelmi miniszterhelyettes. *A koholt vallomások alapján Pálffyt ma letartóztatták...* Mint ahogy elmesélte nekünk Péter, az ÁVH főnöke, és Szücs, az ÁVH helyettes vezetője, Pálffy vallomásának jelentős része nem felel meg a valóságnak. Arról van szó, hogy Pálffy kihallgatásában részt vesz Farkas honvédelmi miniszter, aki bármely hamisításra kész, hogy lehetőséget kapjon megtisztítani a hadsereget a kevésbé megbízható tisztektől.” S bár a szovjetek mindezt ilyen világosan látták, Moszkva nem tett semmit Rajk és Pálffy életének a megmentéséért sem. (Pedig ő igazán segítőkész volt. Mint Janikovszky vallotta: „Kihallgatást legtöbbször nem is kellett végezni, mert Pálffy az írásban megkapott kérdésekre szinte kész jegyzőkönyvformában adta meg, szintén írásban, a választ.”)

A vádban kezdettől jelen lévő „jugoszláv kapcsolat”-ot tehát nem Belkinék fakasztották, hanem a sztálini útmutatás. Aztán csordogált, nődögélt, s Brankov „vallomásával” egy mederbe terelve folyamként került a felszínre. De nem lehet elégszer hangsúlyozni, hogy Brankovot Moszkvában már annak kölcsönös tudatában hallgatták ki, hogy Rajk imperialista, trockista ügynök. Brankov, a jugoszláv állampolgár csak annak a demonstrálására kellett, hogy a Rajk–Szönyi-per trockista, titóista összeeskövés: Rajk–Brankov-per. Az ötlet Sztáliné, a kivitel Rákosié. Hajdu Tibor a koncepció két variánsáról ír (az első: Rajk rendőrügynök, a második szerint a vád: titóista ügynök): „Június közepén még mindig Rajk–Szönyi-ügy előkészítése folyt Rákosi mind aktívabb irányításával. A nyolc személy közül, akik végül a kirakatper vádlottjai lettek, még csak négy volt az addigra számos letartóztatott között. A két délszláv vádlott közül Brankov Moszkvában volt, Ognjenovics szabadlábon.” Összegzés: „A koncepció Rákosi és Belkin közös szellemi terméke volt. Az alapkoncepció mégis inkább Belkiné és főnökeié.”

Dr. Janikovszky Béla, 1955: „Az ügy lényegében akkor fejlődött ki, amikor a szovjet tanácsadók a vizsgálatok közepén megjelentek. Ők világosan látták, hogy a fő probléma Tito Jugoszláviáján... Hogy az ügyet véglegesen miként alakították ki, azt Moszkvában döntötték el és nem a Sztálin út 60.-ban... Farkas és Kádár elvtársak személyesen is jelen voltak a vizsgálatoknál... Nekünk az volt akkor a véleményünk, hogy erre az ügyre a pecsétet rátette a párt és a szovjet szervek.” Farkas, 1956: „Rajk letartóztatása után érkezett Moszkvából a Brankov vallomásáról szóló jegyzőkönyv. Brankov e vallomásában súlyosan terhelő vallomást tesz Rajkra, és azt állítja, hogy Rajk a jugoszlávok beszervezett ügynöke volt. Az egész jugoszláv koncepció, a Tito-ellenes vonal, Brankovval jött Moszkvából.” Farkas, 1957: „Amíg én voltam ott, semmiféle koncepció nem volt. Ez Belkinékel jött.” Az ügyész: „A valóság az, hogy erre az időre már tömegével álltak rendelkezésre a beismerő jegyzőkönyvek.” A kívülálló Károlyi Mihály s követője, Schöpflin Gyula csak azt látta, hogy először szó sem volt titóista összeeskövésről. Ezt *szemérmesen* tagadta RM akkor is, amikor sürgette Brankov moszkvai vallomását, s akkor is, amikor Belkinék már itt voltak. Pedig ha valaki, akkor ő tudta, magától Sztálintól, hogy mi a tét.

S ne feledjük, akkortájt minden titóista trockista is volt. A Kominform Titóékat trockista renegetáknak bélyegezve zárta ki soraiból. RM Belkinék érkezése előtt írta a Pravdában „*A jugoszláv trockisták az imperializmus rohamcsapata*” című cikkét (1949. július 1.). A Szabad Nép titóista-trockista söpredéknek nevezi Jellasics utódát (augusztus 5.), a Rajk-per beköszöntő vezércikk pedig így kezdődött: „Bíráik elé állanak a leleplezett *trockista kémbanda* vezetői.”

RM hatásos leleplezést tervezett. Nagy volt a rátartás: csak semmi meglepetés. A vádirat szerint a frakciózástól kezdve a trockizmusig nemigen van a bolsevik párt történetében olyan bűn, amit Rajk nem követett el. *A Rajk-per a két világ szembenállását, a nagy összeesküvést leplezte le.* Tito karikatúrája mögött látni Truman, Churchill, de Nagy Ferenc, Mindszenty, Kéthly Anna eltorzított vonásait is.

A kihallgatások megerősítik, hogy az ÁVH is letartóztatta volna RM hajdani bizalmasát, a jugoszláv ügyvivőt. Ám a szovjetek Moszkvába csalták, s Rákosiék annyira gyanúba keverték, hogy Moszkvában őrizetbe kellett őt venni. Mintha ez is cáfolná, hogy a vádnak elkülönülő etapjai voltak. Inkább *úgy épült a per, ahogy egy ház épülhet terv nélkül.* A talált anyagokhoz, az ötletekhez igazodva falaztak. Sok a vakablak, a luk. Épült, ahogy a szereplők életrajzának „átpolitizálása” alapján épülhetett, ahogy az új szereplők színezték. Rajk (Szőnyi, Brankov) bűnlistája alig bővült. Előbb az egyszerűbb ügyeket (spicli, szabotőr) „bizonyították” rájuk, aztán jött a kémkedés, a jugoszláv kapcsolat. (Ezt úgy kellett körülvágni, nehogy maguk a vádlók is beleessenek.) A kihallgatások „a kezdeti időszakban rendkívül szervezetlenül folytak... általában naponta sokszor homlokegyenest ellenkező irányokban változtak a kihallgatások témái”. Az önéletrajzból, a Rajk-ellenes ÁVH-jelentésekből kihámozható „gyanúokokkal” kezdtek. Amikor „Rajk több bűncselekményről »beismerő vallomásokat tett«, ezt ismertették a többi őrizetes kihallgatóival, s az ő feladatuk volt Rajk vallomásához idomítani a többi őrizettestársak vallomását, mert a vallomások között igen komoly ellentmondások voltak”. A nagy merítéssel fogságba vetettek közül „kiválasztódtak”, akik Rajkra vallottak, aztán Rajk vallott rájuk. Pingpong-vád, vád-pingpong.

Július 4-én Belkinék már itt voltak, s RM azt táviratozta az akkor külügyminiszter Visinszkijnek (ekkor ő felügyelte a politikai rendőrséget, a PB-ben pedig Molotov): „*Megismétlem* azt a kérésemet, hogy küldjék vissza hozzánk Brankovot és az ő vallomásait a magyar ügyekben. *Rajk bevallotta, hogy Tito fegyveres segítséget ígért neki, és hogy Brankov vezette a megbeszélést.* Az ügy Brankov távolléte miatt húzódik.” A volt ügyvivőt június 21-én tartóztatták le Moszkvában. (Péter Gábor szerint Berija – nem Abakumov? – június végén elküldte Rákosinak Brankov vallomását.) Szövege szerint RM egyszer már kérte, hogy adják vissza (nem ki!) a neki járó hírszerző rezidenst. Július 10-én Sztálinnak táviratozott: „Határozottan kérem önt, hogy azonnal adja át nekünk Brankovot, akinek vallomásai számunkra élet-halál fontosságúak.” Ez nem egy alárendelt szövege! Annyira visszanyerte a magabiztosságát RM, hogy szeptemberben nem küldi el a Kominform titkárának, Baranovnak a kért pártanyagokat. „Hogyan küldjünk titkos anyagokat önöknek, amikor a Kominform-titkárság apparátusában dolgozik Pajetta?” Ilyen könnyedén meg merte gyanúsítani az olasz kommunista vezetőt.

1962-ben RM többször kategorikusan elutasította, hogy vádakot koholt volna. De ha nem „koholt”, milyen bizonyítékai voltak a vádlottak ellen? „Hát mi kell, hogy tárgyi bizonyíték, mondja, ha a tanú vall? ...Hát tanú volt, ott volt a Szőnyi, aki vallotta, hogy... ott volt a Brankov, aki vallott... *Brankovot mi Oroszországból és ferdén kaptuk, mi nem tudtuk, hogy ő preparálva van.*”

Az a nézet, hogy Belkinék nélkül tíz Rákosi sem tudott volna Rajk-pert produkálni, különösen abban az értelemben, hogy egyedül Sztálin vagy a szelíd szovjet tanácsadók a felelősök, nem állja meg a helyét. Utólag RM is szeretne volna elhíttetni ezt, ám az 1949. szeptember 30-i sportcsarnoki aktívaülésen azt írták a feje fölé: „Éljen a Magyar Dolgozók Pártja és vezére, az imperialista kémbanda leleplezője Rákosi Mátyás.” 1962-ben arra a kérdésre, hogy ő diktálta, mit

hozzanak ki vallomásnak, kivételesen elismerte: „Én például igenis hibás voltam a Titónak a szerepében. *Én mondom, a Tito szerepét hozzák ki.* Az nekünk politikailag sokkal fontosabb, mint nem tudom, valami kis jugoszláv kémnek a kérdése.” S bárhogy csúríjuk-csavarjuk, a koncepciónak ez volt a lényege. Azzal, hogy ezt vállalta, vállalt mindent.

A diadal idején több gazdája is volt az ügynek, csak később hagyták árván. Aczél György hozzátette: – Az illegalitás torzulása nélkül (vakhúság, szenvedni tudás stb.) nemigen lettek volna koncepciós perek. – Rajkék meg a számtalan mellékpör szinte minden szereplője kommunista hitük oltárán áldozták föl magukat. *Vállalták, hogy elkövették a semmit*, s többen az őket meggyilkoló pártot éltetve mentek a halálba.

RM, 1962: „Nem én koholtam, hanem Brankov, Belkin és a többi.” De „koholás” nélkül hogy lehetett minden népi demokráciának ugyanaz a gyakorlata? S ha Brankov koholt, hogy lecsukassa magát, akkor Rajk is koholt!

A Rajk-per a szovjet–magyar együttműködés mesterműve.

A szovjet tanácsadók megváltoztatták a felállást. A Belkin-csapat fokozatosan átvette Farkas és Kádár szerepkörét, Péter Gábort pedig az oroszul beszélő, csereszabatos Szücs Ernő váltotta. Ennek okai között szerepelhetett RM hátsó gondolata is, hogy egye meg Szücs, amit főzött.

A jó fellépésű Belkinék elkülönítettek az Andrássy út 60. udvarán egy részt maguknak, majd a vádlottakkal együtt ők is felköltöztek a lakásaik szomszédságában lévő két Virányos úti villába. Addig le sem jöttek, amíg el nem készültek. „Belkin kezdett bejárni Rákosi Mátyáshoz.” (Péter) Később hetente kétszer-háromszor tárgyaltak négy szemközt. Fordulatot elsősorban az hozott, hogy Belkinék pusztá jelenléte is kifejezte: *a Szovjetunió, talán maga Sztálin elvtárs is tud arról, ami itt folyik.* A perről készült *Kék könyv* párizsi kiadásának előszavában azt írta Szász Béla vádlott-társ, hogy Belkinék megmondták: „A szovjet hatóságok nevében hallgatják ki a gyanúsítottat, oly jelentős ügyben, amely nemcsak a magyar pártot érinti, hanem érdekli a szovjet testvérpártot is.” Péter utólag úgy vélte, hogy Rajk és társai azért vallottak a verések elmaradása ellenére, mert rábeszéltek őket, s „*egyes őrizeteseiben olyan érzés lehetett, hogy ezzel a pártnak tesznek szolgálatot*”. Erősítette az együttműködési szándékot, hogy Belkinék megígérték, nem lesz kivégzés, hosszú börtön. Szalai elhitte, Rajk és Szőnyi nem (bár Rajk a kivégzés előtt, hajnali négy után megérkező Szücs Ernőnek ígéretéről kezdett beszélni).

Mindenkinek orosz kihallgatója volt, s a magyarok csak tolmácsok. A verések elmaradása, a bizalmas hang, a közös étkezések, de leginkább az említett üzenet cinkossá tette a vallatókat és a vádlottakat. *Vállvetve dolgoztak az ügyért.* Ebben a hangulatban „szinte együtt izzadt rendező és szereplő a nagy színjáték sikeréért” – állapította meg Hajdu Tibor. A vádlottak is érezték, valami megváltozott, új rezsim kezdődött, pedig ugyanazt a mókuskereket hajtották, de nem korbácsra, hanem önként.

Belkinék még jobban átpolitizálták a szabad ötletek jegyzékének is nevezhető vallomásokat (csak ők teheték szabad prédává a külföldiek többségét, akiket a vádlottak ezért vagy azért megemlítettek, s akik ellen később RM sürgette az eljárásokat). Főúri a kiszolgálás: a vádlott helyett meg is fogalmazzák a vallomásokat, neki csak alá kell írnia. Csupán így lehet a sok szereplő „tevékenységét” összeilleszteni. Naivitás fölemlegetni, hogy ők csak a „szovjet jogrendet” ismerték, a magyart nem. Rákosiék ismerték, mégsem kérték a mentelmi bizottság jóváhagyását a képviselők (Szőnyi, Rajk, Pálffy, Justus) letartóztatásához. Vagy: egyetlen vádpont esetében sem

merült föl az elévülés stb. Ehhez a processzushoz nem jogi ismeret kellett, hanem politikai. Kombinatorika. Jogászok csak az építmény külső bepucolásában vettek részt.

RM távirata szerint Rajk már Brankov érkezése előtt „bevallotta, hogy Tito fegyveres segítséget ígért neki”. Szász Béla szerint: „Szembesítéskor úgy viselkedett, mint akinek már minden mindegy. Ha volt barátait állították elébe, fáradt mosolyával, magatartásával – valószínűleg szándékosan – elárulta: tisztában van azzal, hogy az út végére ért. Hitegetéseknek aligha ült fel... A Rajk-ügy már nem az ő ügye volt.”

„Akinek az isten hivatala adott, ad hozzá olyan feleséget is, aki az MNDSZ-t vezetni tudja” – mondta RM, s lefogatta Rajknét is (gyermeküket álnéven állami otthonba adták). Farkas Vladimír mesélte, hogy Péter értetlenkedésére RM állítólag azt mondta: ne akarja nekem bemagyarázni, hogy egy ilyen jóképű férfi ok nélkül vesz el egy ilyen csúnya, trampli nőt! Azért kénytelen vele élni, mert Júlia tud valami sötét dolgot a múltjából! (RM, 1962: „Elfogadott dolog volt, hogy a feleségeket is elő kell venni. Kérdezze meg a Kunnét, majd az meg fogja mondani.” Mód Péter, az egyik mellékperben életfogytiglanra ítélt diplomata is beszélhetne erről. A vallatás során őt is megfenyegették, hogy „behozzák” a feleségét, pedig az asszony már nem élt; a férje letartóztatása után/miatt öngyilkos lett.)

Brankovot Moszkvában úgy kezelték, mintha nem tudnák, hogy kettős ügynök, hogy minisztere utasítására állt át. Közölték vele, hogy Budapesten összeesküvés történt, s a letartóztatottak ellene vallottak. Ő 1987-ben azt állította: „*Akkor Jugoszlávia és Tito még mellékes volt a kihallgatásokon.*” Pedig már Moszkvában bevallotta, hogy ő tartotta a kapcsolatot Tito, Rankovics és Rajk között, hogy Rankovics találkozni akart Rajkkal. (Ez utóbbiból fabrikálták kettejük paksi találkoztóját.)

Július 19-én a tanúból harmadrendű vádlottá előléptetett Brankovval a végleges vád lehetősége is Budapestre érkezett. Az összeillesztés még hátravolt. Az egymásra vonatkozó vallomásokat a kiértékelő részleg vetette össze. Ők és RM adták a tippeket a további kihallgatáshoz. Alkudoztak. Brankov nem akarta vállalni az államellenes összeesküvést. „Kijelentette, hogy *szeretné tudni, hogy ez ügyben neki milyen szerepe lesz* és milyen vonatkozásban lesz gyanúsított, mert attól teszi függővé, hogy magára nézve milyen terhelő vallomást ír alá és milyen nem.” Kihallgatója július 26-án sürgette hát: „most már tisztázni kell valamilyen formában, hogy miért van őrizetben és hogy mi az eljárás vele szemben.”

Belkinék sem jöttek tehát kész szöveggönyvvel és szereposztással! *Az építésvezető változatlanul Rákosi volt*, az oroszok a know-how-t adták. A parancsnok RM tolt a vádat egyre abszurdabb tartományokba. A munka annyira lekötötte, hogy a tisztelt Dimitrov temetésére is Gerőt küldte maga helyett a szovjet vezetésnek szóló üzenettel, hogy őrizetbe kívánja vetetni Szakasitsot is. Farkas pedig közölte Zavolzsckijjal: közeledik annak az ideje, hogy leleplezzék Lukács Györgyöt „mint idealistát és kozmopolitát”, valamint a PB tagját, Nagy Imrét, mint „nyilvánvaló buharinistát”. Az ezt idéző Adibekov úgy véli: a Rajk-ügyből széles körű politikai, ideológiai elnyomó akciót akartak csinálni.

Farkas azt is közölte a Kominform referensével: „Feltételezem, hogy Tito, Gyilas és Rankovics kémei, akiket Spanyolországban és Franciaországban szerveztek be... úgy látszik, hogy létezett egy egységes központ és Rajk kapcsolatban állt ilyenekkel, amelyek Lengyelországban, Csehszlovákiában, Bulgáriában, Romániában, Olaszországban és Franciaországban voltak.” A szerző szerint Rákosiék „kominformizálni” kívánták a Rajk-ügyet, ami csak részben sikerült.

Farkas Vladimír említette, hogy az apja és Kádár RM tudtával táviratozhattak Moszkvába Belkinék lassúsága miatt. Belkin például nem vállalta, hogy Brankovból kiveszi, hogy utasításra állt át. RM ennek az ötletnek a „realizálását” végül Péter Gáborra bízta, ám ő korábban azt ígérte Brankovnak, hogy segít rajta. Brankov elmondta: Rankovics tanácsolta neki, hogy álljon át. Péter: „*ez nem elég... ennél több is kell*”, s megígérte, ha rá hallgat, egy-két évvel megússza, ha nem, halálra ítéli. Ismerje el, hogy Tito küldte Magyarországra, hogy Rajkkal összeesküvést szöjének. Brankov: „Könyörögtem neki, hogy ez nem igaz. Azt mondta, erre szükség van. Aztán kijelentette: Rajk is ellenállt, de mióta beismerte, azóta *a pártban egészen más szemmel néznek rá.*”

Először Brankov örült, hogy kiadták Magyarországnak, de amint rájött, hogy új „moszkvai per” készül, elkapta a halálfélelem. „Belkin azt mondta, hogy *megölnek a magyarok*, mert megmakacsoltam magam, de majd ő csinál egy jegyzőkönyvet... tervezete százszor rosszabb volt, mint a korábbiak.” Szökni próbált, elkapták. „Ajulásig vertek... Ezután Szücs behozta az alteregómat s megmondta, hogy ő mindent el fog mondani a tárgyaláson, amit én nem akarok, magát pedig kivégezzük.” A senki más által nem említett megoldás azért sem juthatott a rendezők eszébe, mert Brankovval szemben nem volt szükség rá.

Mindössze két hete lehettek itt Belkinék, amikor Sztálin vagy RM úgy ítélte, ideje a finomabb részleteket személyesen megbeszélni. RM július 15-én táviratozott Sztálinnak: „Július 22-én indulok. Tekintettel arra, hogy *menetrend szerinti repülővel repülni nem célszerű*, kérem, küldjenek nekem július 21-ére egy repülőgépet.”

Amint RM jelezte, a pert a koncepció valóban *nemzetközi ügyé avatta*. S ő még fűjt rajta. Fielddel összeíratta, hogy segélyszervezetük a háború alatt kiket támogatott, s ezt a névsort kémlistaként kezelte. Péter Gábor írta: „1949. július közepén Rákosi Mátyás a következő utasítást adta: »Maguk állítsanak nekem össze a csehszlovákokra, a németekre, az osztrákokra, a lengyelekre, a románokra, a bolgárookra összefoglalót. Készítsenek egy listát mindazokról, akiknek neve előfordul a vallomásokban.«” Egy 1962-es vizsgálat szerint a Rajk-ügy alapján 353 csehszlovák, 71 osztrák, 40 német, 33 román, ezeken kívül szovjet, bolgár, lengyel, olasz, amerikai, angol, francia és svájci – összesen 526 – kommunistát keverték gyanúba a testvérpártoknál. „Kincseivel” RM már Moszkvába indulása – Sztálin biztatása? – előtt kezdett házalni. Táviratozott Bierutnak: Nógrádi Varsóba utazik, hogy tájékoztassa őt „arról az összeesküvésről, amelyet lelepleztünk”. A korábbi főtitkár, Gomulka kegyvesztett lett, de leváltással s némi bezárással megúszta. RM a tárgyaláson bedobatta a nevét. (Brankov: „Reményt fűztek hozzá, hogy Gomulka megvalósítja Tito elgondolásait Lengyelországban.”) Bierut felháborodott, és sürgősen Rákosihoz küldte a politikai rendőrség egyik ezredesét. RM kijelentette, hogy a tárgyalás meglepte: „A vizsgálat folyamán a Gomulka neve soha elő nem fordult.” Az ezredes beszélhetett Brankovval, ám *Gomulkát RM minden mesterkedése ellenére sem végezték ki.*

Büntettek és jutalmaztak. Az Államvédelmi Bizottság döntött: a belügyből elbocsátják mindazokat, akik „látták” Rajkot, s *tovább fejlesztik az ÁVH-t.*

RM térült-fordult, mindössze két napot töltött Moszkvában. Soha nem említette, kivel miről konzultált, de elkezdte a vádirat kidolgozását. Mivel Brankov „bevallotta”, hogy a bukaresti jugoszláv követség tanácsosa éppúgy kém, mint ő, RM szerette volna, ha kiadják az illetőt. Az üzenetet Péter Gábor vitte Bukarestbe. Gheorghiu-Dej helyett, hogy őrizetbe vetette volna a tanácsost, üdvözlétét küldte Rákosinak.

S Sztálin nem szólt bele (sem Varsóban, sem Bukarestben)! RM kérte Moszkvát, hogy néhány napra „adja kölcsön” Brankov honfitársait, Popivodát és Lukint az „adatok ellenőrzéséhez”, de nem kapta meg őket. Nem akarták, hogy a fél világot bíróság elé állítsa? Ekkor Moszkvának már nem ösztökélnie, hanem visszafognia kellett Rákosit.

RM azt mondta Péter Gábornak, hogy a cseheknél nem tudni, ki az ellenség, kinek adhatja át a listát. „Majd átadom Gottwaldnak, a többi az ő dolga!” Mégis zsarolta: „A tárgyalás során tucatjával bukkannak fel számodra is ismert csehszlovák nevek. *Ezek a személyek kivétel nélkül szabadlábban vannak.* A csehszlovák nyilvánosság számára a tárgyalásnak ez a része meglepetést okozna.” Gottwald közölte Vas Zoltánnal, nem hiszi, hogy Rákosi adatai ellenőrzöttek. Pedig RM úgy írt neki, mint aki a leendő tárgyalás minden pillanatát ismeri.

Ismerte is. Bár Alapy Gyula volt a kiszemelt ügyész, RM csinálta a vádiratot. Dr. Major Ákos azt írja: „A Rajk-ügyben a vádiratot maga Rákosi állította össze, dr. Alapynak csak a megfelelő törvényhelyeket kellett a helyükre rakni.” *A főügyészt ellenőrző áv. alezredes* (dr. Décsi) azt mondta: RM átírása után „a törvényszakaszon kívül semmi sem maradt” a vádiratból. RM büszke volt a munkájára. Péter Gábor írja: „Rákosi Mátyás megkérdezte tőlem: »Mondja, az ügyész a vádiratot el fogja tudni úgy mondani, mintha a saját szavai lennének?« »Majd megtanulja« – feleltem. Rákosi Mátyás önelégült mosollyal hozzátette: »Ugye, örülne az ügyész, ha ilyen vádiratot tudna írni?«” RM, 1962: „Mi kaptunk egy vádiratot, az a vádirat az egy *elsőrendű politikai írás*, azt meg kell nézni. Természetes, hogy én megnéztem és átjavítottam ahol apolitikus volt, helytelen volt, ez magától értetődik.”

Rajkot háborús és népellenes büntetésekké, a demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedés vezetésének büntetével vádolta. A másodrendű vádlott Pálffy György, a harmadrendű Brankov Lázár volt. A vádak bizonyítékeként csak vallomásidézetek szerepeltek, s rengeteg hazai s külföldi név. *A puccs utáni „új kormány miniszterelnöke Rajk László*, belügyminisztere Rob Anton... hadügyminiszter Pálffy György jugoszláv kém”. RM szerint Rankovics kijelentette: „Titónak nem lesz kifogása az ellen, ha az eljövendő kormányban részt vesznek a Szociáldemokrata Párt nyugatra menekült vezetői és több személy Nagy Ferenc köréből.” Ezenkívül Rajk még „Horthy és Szálasi híveire, a katolikus reakcióra, a kulákokra” támaszkodott volna.

Egyébként *a belügyminiszter-jelölt Rob Anton RM sógora*. Ám akár a többi „homo komin-ternikus”, RM is gyökértelen, rokontalan volt. Legkedvesebb testvére, a koncentrációs táborban elpusztult Rákosi Hajnal férje vagy élettársa volt Rob; előbb pártinstruktor, majd a Magyarországi Délszlávok Szövetségének a főtitkára. ’48 nyarán Farkas felszólította, hogy a szövetség ítélje el Tito politikáját. Brankov szerint ez csak olaj lenne a tűzre, a szövetség különben sem párt, hanem kulturális egyesület. Ezt Rob saját véleményeként elmondta Farkasnak, mire ő elvette Rob képviselői igazolványát, s közölte, ha 24 órán belül nem lesz nyilatkozat, letartóztatják. Ezért Brankovék kiszöktették Jugoszláviába, de előbb Rob tiltakozó levelet írt Farkasnak káplári magatartása miatt.

RM könnyedén bánt a sorsokkal. A trojka likvidálása (egy betegség, egy szerencsétlenség s egy öngyilkosság megszervezése) Korondy Béla rendőr ezredesre maradt. Ez a tanult tiszt a vádirat szerint a „tervet [a betegséget? – *P. Á.*] Nagy-Budapest térképvázlatán lerögzítette és hivatali páncélszekrényében őrizte mindaddig, amíg büntársai letartóztatásáról nem értesült. Akkor titkárnője, Rosenfeld Edit segítségével a terveket elégette”. RM a kihallgatási jegyzőkönyvből szedhette Rosenfeld Edit nevét. Említése öt év internálással járt. (Az egyetlen tény is elvétette:

Rosenfeld Edit nem Korondy, hanem Pálffy titkárnője volt, s állítólag azért nem hallgatták ki a perben, mert szerelmes volt a főnökébe.)

A vádirat csúcsa a paksi találkozó. Az „új taktika kidolgozására Rajknak titkos találkozót kellett létrehoznia Rankovicssal, a jugoszláv belügyminiszterrel. Ez a titkos találkozás 1948. október elején Klein Antal horthysta földbirtokos Paks melletti vadászterületén létre is jött. A magyar határőrség parancsnokának, Pálffynak a segítségével Rankovics két kísérőjével együtt illegálisan átkelt a határon és találkozott Rajkkal, akit Mrázovics budapesti jugoszláv követ és szeretője, a paksi tanítónő Tarisznás Gyöngyi, kalauzoltak a találkozás színhelyére. A megbeszélés, mely egy csöszházban folyt le, két és fél óráig tartott.” Mrázovicsra tolmácsként is szükség volt a mesében. A *kém-belügyminisztert* a saját hazájában egy idegennek kell kalauzolni – jugoszláv kollégája viszont magától odatalál a csöszkunyhóhoz –, s Rajk megengedheti magának azt is, hogy az őt kémként felfogadó ország követének gépkocsiján utazik, s ez a követet sem zavarja. A mese még a beosztott ávéhásoknak is gyanús volt. De mivel sokat emlegették a per nemzetközi jelentőségét, beletörődtek, hogy Paks külpolitikai okok miatt került bele. (Károlyi Márton Tarisznás Györgyi kihallgatásakor kezdett kételkedni: „Nem volt elég bátorságom arra, hogy az egész csinált dolgot elmondjam.”) Hajdu Tibor azt írja: „A paksi találkozón az ÁVH felső köreiben is mulattak. Péter Gábornak állítólag szavajárása lett, ha valóságtól feltűnően elrugaszkodó vallomást tettek eléje – ez már megint valami Paks? Belkin a fejét csóválta, de Rákosi ragaszkodott a fantasztikus randevúhoz.” RM 1955-ben azt mondta Molnár Eriknek, hogy a paksi találkozót ő is valószínűtlennek tartotta, ez „vagy Farkastól származott, vagy pedig Moszkvában vetették fel”. Ott Brankov valóban azt vallotta, hogy a Kominform-határozat után Rankovics találkozott Rajkkal. (Brankov utólag azzal védekezett: ekkor már tudta az újságokból, hogy Rajk imperialista ügynök, s azt akarta, hogy Titóról és Rankovicsról is kiderüljön ugyanez.) Ennyi kétely között támadhatatlan forgatókönyvet csak RM írhatott. Rá vall a szerelmi szál, az, hogy 1948 januárjában valóban volt egy állami vadászat Pakson: Dinnyés miniszterelnök rendezte, s Puskin szovjet követ is hivatalos volt rá. Ekkor ismerkedett össze a jugoszláv követ Tarisznás Györgyi tanárnővel, a paksi főjegyző 28 éves lányával. Az ügybe véletlenül csöppentek egyike, Klein Antal hajdani kiskazda képviselő szervezte a vadászatot – bár maga nem vadászott –, nem a saját vadászterületén, hisz ilyen akkor már nem volt. A „vadászterület” azért is álcázta gyatrán a találkozót, mert a vadászidény csak október 15-én kezdődik, a szerző viszont október elején vitte oda Rajkot és Rankovicsot. Méghozzá abba a csöszházba, ahol a csösz és még a szüretelő munkások is laktak október 22-ig. Klein Antal mégis vállalta a vallomást a perben, majd a folyosón azt mondta Szücs Ernőnek: „Ezredes úr, remélem meg van velem elégedve és most már sor kerül az Ön ígéretének beváltására, és estére már szabadlábra kerülök és a családomhoz mehetek.” (1956-ban szabadult.)

Péter Gábor változata: „Rákosi Mátyás 1949. június végén, este 1/2 11 órakor lakására hívatott. Íróasztala előtt Brankov moszkvai, orosz nyelvű jegyzőkönyvét – szóban – fordította. A jegyzőkönyv szerint Brankovnak arról volt tudomása, hogy Mrázovicsnak, Jugoszlávia volt budapesti követének fel kellett volna keresni Rajkot. Rákosi Mátyás azt mondta: »Nézzenek utána, mert ez a találkozás biztosan megtörtént valahol, csak maguk nem tudnak róla.« Rajk László akkor már egy hónapja őrizetben volt. Ilyen találkozásnak nyoma sem volt. 1949. július elején, egyik reggel Szücs Ernő a következőket mondta: »Tegnap este az Öreg felhívott, téged keresett. Nagyon dühösen mondta, hogy lehet az, hogy még mindig nem tudták megállapítani, hogy Mrázovics hol találkozott Rajkkal? Hát maguk küldték át azt a jelentést, hogy Mrázovicsnak vidéken van szeretője. Ott kell keresni! Mert az olyan hely a legalkalmasabb az ilyen találkozásokra.

Mrázovics csak közvetítő lehetett. Ott a két belügyminiszternek kellett találkozni. Csak maguk nem tudnak róla.« Szücs aztán addig kezdte keresni, hogy eljutott Paksra, ahol Mrázovics szeretője, Tarisznyás Györgyi lakott. Kételkedtem egy ilyen találkozásban. [Mármint Rajk és Rankovics találkozásában – P. Á.] Nehezen tudtam elképzelni.”

Kádár is figyelmeztette Rákosit, hogy „Rankovics nem lehetett olyan tökkelütött, hogy Magyarországra jön, oda, ahol őt sokan ismerik”. RM azt felelte, hogy nem ismeri ezeket a kalandorokat. Kádár megkérdezte, tud-e olyan esetről, hogy valamely ország egyik első embere rendőrspicli lett volna. Igen, felelte, III. Napóleon. (Kádár e beszélgetés után, 1949 decemberében kérte, hogy mentsék fel a belügyminiszterség alól.)

RM 1962-ben azt állította, Péter Gábor találta ki „Paksot”, s ő sem hitte. „Az teljesen ki van zárva, hogy ilyen feszült nemzetközi helyzetben a jugoszláv belügyminiszter két emberrel ne kívág a magyar határnak... Ezt ki kell vizsgálni... Erre másnap vagy harmadnap jött, hogy ki volt a határőrség parancsnoka? ...Pálffy ...ő megállapodott a jugoszlávokkal, hogy nem tudom én egy húsz kilométeres területen aznap nem lesz határvizsgálat... Ezek után mért ne hittem volna el? Hát maga nem tudja, mi volt nekünk ezekkel a jugoszlávokkal. Mit kell nekem ezeket magyarázni?” Sztálin csettintett: ebben benne van Tito zseniális terve! Donáth felesége pedig fényképes riportot készített a csőszkunyhóról, ahol találkoztak, miközben mindezt Péter Gáborék gondolták ki a szovjet tanácsadókkal. „Én magam nem gondoltam arra, hogy ellenőriztessem.”

Bizonyítás gyanánt a tárgyaláson az elnök fényképeket mutatott fel Rajknak: „Ugye, ez a csőszkunyhóhoz vezető út?” „Igen, ez a csőszkunyhóhoz vezető út.” „Ez pedig itt közelről a 116-os kilométerkő?” „Igen.”

1962-ben RM arra a kérdésre, hogy miért kellett a tárgyalásba is beleszólnia, a hiányos szöveg szerint azt felelte: „Mondok magának valamit, ő (Rajk) kijelentette, hogy találkozott Rankovicsal Magyarországon, Rankovics meg abban az időben börtönben ült Jugoszláviában... Természetesen adtam utasítást, hogy adjon valami magyarázatot... hogy négyszemközt adjon magyarázatot.”

Minden kétely ellenére „Paks” átgördült a Pálffy-perbe: az Udvar község melletti félreeső határszakaszt a tábornok választotta ki... Péter Gábor szerint egyszer azt mondta neki RM: „Látja, ha elfogta volna Rankovicsot Pakson, Lenin-rendet kapott volna.”

RM augusztus 15-én jelentette Sztálinnak: „A vádirat tervezetét és a levelet repülővel elküldtem.”

– Péter Gábor utasítására különrepülőgépen Bukarestbe vittem – a mai napig nem tudom, miért – egy Rákosi kézírásával Sztálin titkárának, Poszkrjobjisevnek címzett vastag borítékot, és egy Pestről ismert szovjet diplomatának adtam át – mesélte Farkas Vladimír. – Valamikor ’53 után tudtam meg apámtól, hogy Rákosi velem küldte ki Bukarestig a vádiratot, majd utána kiment ő maga megbeszélni a módosításokat.

RM 1962-ben azt állította: „A vádiratot végső soron Sztálin saját kezűleg fogalmazta meg. Jelen volt az esetenél a Berija, a Bulganyin és a Malenkov. Az első betűtől az utolsóig ezt a néhány változtatást... Nem átnézte, hanem átjavította.” RM az iratot azzal adta át Péternek: „Hozzá ne nyúljanak!... Ennek így kell kijönni!” (S a propagandaterv szerint a lapok 1949. szeptember 11-i, vasárnapi számának első három oldalán teljes terjedelmében „kijött”, amire az igazságszolgáltatás történetében nem sok példa lehet.

RM 1944-ben a Moszkvából a frontra induló Ráth Károly és Mátyás László lelkére kötötte, hogy kutassák fel Rajkot, mert értékes elvtárs, és *nagy szükség lesz rá*. Ráth és Mátyás rendőr ezredes lett, „Rajk embere”. Rajk külügyminiszterre buktatásakor Ráth Károlyt RM az MTI-be helyezte. Mátyás ezredest már Rajkkal együtt letartóztatták. Ráthot RM beleírta a vádiratba azok közé, akiket Rajk „beépített” a rendőrségbe, mint „kém barátait”. Ráth a Szabad Népből olvasta a nevét, s tiltakozó levelében azt írta Rákosinak: „...ha nekem ezt a párt feladatul tűzte ki, úgy ezt vállalom”. Válaszként őrizetbe vették. Az MTI igazgatója, Barcs Sándor (1912) mesélte:

– Rákosi elsősorban telefonon tartotta velem a kapcsolatot. Hív egy szép napon, talán 1948 végén: Barcs komám, nem látom biztosítva, hogy a bizalmas osztályról nem kerülnek ki anyagok, még rács sincs az ajtón. Az MTI-nek ez az osztálya gyűjtötte a „rendszerellenes anyagokat”. Kérdezem, hogy kitől kell féltetni ezeket az írásokat. Hát az ellenségtől, az imperialistáktól! De hisz ők adják ki több ezer példányban! Ne csak külföldön keresd az imperialistákat, komám, vágta ki magát.

A beszélgetés után Barcs megkapta a bizalmas osztály élére Vági Ferencet. Ő Svájcban tért haza, ezért a miniszterelnökség sajtóosztályának élén már nem volt elég megbízható, de a nyugati lapok nem ronthattak rajta. Szőnyiékkel együtt, a „svájci csoportban” lefoglalták (vállalat közben sötétetett vele; 1950-ben kivégezték), s RM ismét hívta Barcsot:

– Jaj, komám, nem tudod gatyába rázni ezt a bizalmas osztályt, az ellenség kezébe adod ezt a fontos helyet. Küldök neked egy tapasztalt, megbízható elvtársat. Érdeklődésemre elmondta, hogy az emigráns Ráth Károlyról van szó. Bár Ráth szovjet tiszt is volt, ugyanúgy elhurcolták, akár Vágit. Amikor ő sem jött be, felhívtam Rákosit, hogy tud-e Ráthról valamit. Kiről? Mondom, hogy Ráth Károlyról. Ráth?! Igen, akit a bizalmas oszt... Ó, az a szélhámos?! Nem mertem megjegyzést tenni, hisz a helyettesemet, Justus Pált is elvitték már.

Mátyás László (15 év) és Ráth Károly (8 év) együttesen tíz évet ült börtönben – mert RM még Moszkvából ismerte őket, mert tudta, hogy őt vádlott nem összeesküvés; Rajk „bűnét” több száz „bűnössel” kellett alátámasztani. (Mátyás Lászlót gúzsba kötve verték, mert Péter Gábor szerint cinikus volt: nem akart a Pálffy-féle összeesküvésben részt venni... Ráth éhségstrájkba kezdett. Dr. Décsi Gyula elmondta neki, hogy mint régi pártagnak vállalnia kell ezt a szerepet, „hiszen ez az egész ügy és az abban kapott feladata – nyolc év! – is pártfeladat”.)

– 1949-ben felhívott Rákosi, hogy van nála egy amerikai magyar lapszerkesztő – mondta Sebes Sándor (1902) –, és Simon Mózzal, egy hazatelepült amerikai magyarral együtt feljönnek hozzám, s adják a szerkesztőnek bizonyos összeget. Két hét múlva megint felhívott Rákosi, hogy egyedül volt-e a szerkesztő, amikor a pénzt átadtam. Nem, vele volt Simon Mózes. „Hogy tehetett ilyet?” Kiderült, hogy Simon imperialista ügynök, s én az ő jelenlétében adtam át a pénzt! Mondtam, hogy ő küldte őket hozzám a pénzért! Rákosi hallgatott, aztán csak annyit mondott: „Látja, hogy kell vigyázni!”

Aczél 1962-ben megemlíti neki Simon Mózzal, akivel RM Amerikában találkozott, hazahívta, s ’49-ben lefoglatta; ’54-ig ül és megőrül a börtönben. RM nem akar az esetről tudni, majd arról beszél, hogy Simon Mózes a Szovjetunióban is ült, s hogy Péter Gábor a felelős.

„Azokban az ügyekben, amelyekben Rákosi gyakorolt felügyeletet, előre meg kellett határozni a bíróság összetételét, a bírókat, az ülnököket, védőket, a tárgyaláson elhangzó kérdéseket és az ítéleteket is” – vallotta dr. Décsi Gyula. A párt (és nevében a PB, a Titkárság, a trojka, RM) magához vont minden hatáskört. Ők döntöttek az ügyességről, a bíróság helyett, a Parlament

helyett és a párt helyett is mindenben. A tárgyalás vezetésével Olti Vilmost kívánták megbízni. Rajk azonban ismerhette a foltokat dr. Olti múltjában, így a választás dr. Jankó Péterre esett. Major Ákos megírta, hogy „Rákosi magához kérte a neofita dr. Jankót, valamint dr. Alapyt. A maga tudományos alaposságával kioktatta őket a trockizmusról, s annak vádirati vetületéről. Ez a felkészítés Péter Gábor jelenlétében történt. Ezeknek a politikai kérdéseknek az elvi tisztázása azért is nélkülözhetetlen volt, mert a per trockizmussal vádolt jelentős vádlottja, Justus Pál kiemelkedő elméleti tudású marxista volt”. (RM a régi lakására hívta az „igazságszolgáltatás” képviselőit.)

Péter Gábor: „A védők életrajzát előzőleg beküldtem. Rákosi Mátyás az életrajzok alapján választotta ki a megfelelőket. Az egyes vádlottakra meghatározta, kinek ki legyen a védője.” Farkas Vladimír Pétertől hallotta, hogy amikor Rákosi a védőbeszédet nézte át, bement hozzájuk Horváth Márton meg Révai, és a javításhoz ők is tippeket adtak. Természetesnek vették, amit csinálnak. Ám az, hogy a védőügyvéd vádbeszédet írt, még Rákosit is zavarta: „Védjen is. Mondja azt, vegye a bíróság figyelembe a vádlott »beismerő vallomását« és »őszinte megbánását«.”

Hogy a tárgyalást ne zavarhassák meg a Justus-félék, megbeszélte Belkinnel, hogy a bíró milyen kérdéseket tesz fel a vádlottaknak, majd átnézte és jóváhagyta a szöveget. RM így emlékezett erre 1962-ben (partnerei Aczél és Nógrádi):

„R.: Nézze, én olyan lelkiismeretes voltam ebben a Rajk-ügyben, hogy a tárgyalás előtt behívtam az elnököt és az ügyészt...

A. e.: És fontos instrukciókat adott, hogy és mit.

R.: Nem, várjon, nem, nem! Megkérdeztem őket, hogy nem tapasztaltak-e valamit, ami nem felel meg a tényeknek, hogy verés alatt vallotta. Én kérdeztem meg őket erre, de négyszemközt, nyugodtan... és szóval mind a kettő meg volt győződve róla. Pl. az a Jankó elmondta, hogy öneki kétsége volt az iránt, hogy Rajkot tényleg Reichnek hívták-e [a nagypját! – *P. Á.*], és aztán nagy meglepetéssel látta az anyakönyvi kivonatot. A másik, az az Alapi elmondta, hogy ő négyszemközt beszélt Rajkkal és meg volt lepve, hogy egyáltalán nem mutatott semmi megbánást...

A. e.: Alapi ma is azt állítja, hogy részletesen kioktatta, hogy nem lehet eltérni az ön által kiadott kérdésektől.

R.: Hát először is, én semmiféle kérdést nem adtam fel. Hát önekik megvolt a maguk terve, mint törvényszéki tárgyalásra... Hanem egy csomó szempontra felhívtam a figyelmüket. Megmondtam, hogy ez egy nemzetközi dolog, vigyázzanak, legyenek udvariasak mindenben.

A. e.: A tanúk úgy tegyenek, mintha civilbe ülnének...

R.: Hát azt megmondtam, hogy borotvátlanul jöjjenek és a többi... nekem mégis volt tapasztalatom ezekben a dolgokban. Amikor minket le akartak fényképezni a letartóztatáskor 1925-ben [Schweinitzer] azt mondta, jöjjenek három nap múlva, akkor a bűdös csirkefogónak kinő a szakálla, ronda pofa lesz. Azt mondta, úgy fényképezzenek le. Hát szóval ilyen tanácsokat nyugodtan adhattam nekik és egyebeket is... Itt nem lehetett kitenni az embert, hogy valami blamázs történik... Megmondom, az egyik tanulság belőle, hogy *az ellenség szavára is fel kell figyelni*. Mi már 1937-ben megvetéssel utasítottuk el azt a kapitalista állítást, hogy ezek a pörök

koholtak. És nálunk is, én olvastam hússzor, hogy nem igaz Rajk és a többi, és meg voltam győződve, hogy ez az ellenség szava.”

(Fennmaradt például az a jegyzőkönyv, amelyben Brankov elismerte a vádirat minden részletét Alapy előtt. A főügyész ekkor közölte a tíz hete őrizetbe vett gyanúsítottal az előzetes letartóztatásról szóló végzést.)

Szeptember elején operatív bizottság alakult a kémbanda-ügy propagandájának irányítására. A cél: *a gyűlölet fokozása* az imperialisták és ügynökeik ellen. Révai ráírta a margóra: „titóizmus ellen, nemzeti üggyé tenni”. A részletes terv szerint: Rajk és bandája fasiszta rémuralmat akartak teremteni. Előírták: a lapok vasárnap teljes terjedelemben közlik a vádiratot, kedden vezércikkben foglalkoznak vele. „Sorozatosan közlik a Rákosi elvtárshoz és a kormányhoz érkező táviratokat, a dolgozók leveleit. Rendszeresen foglalkoznak a különböző gyűlésekkel. Több önálló, egyéni publicisztikában bontják le a vádirat *anyagát*.” (Ítélethirdetés szombaton, hogy az ítéletet a vasárnapi lapok közölhessék.)

A tárgyalási beszámolók alapja az MTI-tudósítás, de a lapok „egyéni feldolgozzák, hozzáadják a tárgyalás közönségének hangulatát, kiemelik a bűnösök beismerését és visszataszító áruló jellemvonásait”. Rádióriport-ötletek: a „tanár úr” (Rajk) Kistarcsán, internált spanyolos társai visszaemlékezései, építómunkások a „sztrájkvezérrel” (vádolták, hogy elárulta az 1935-ös építómunkássztrájkot), *a Ságvári ifjúsági brigád tagjai mintaképük gyilkosáról* stb. A főtitkárság ötven külföldi újságíró meghívásához járult hozzá. „A vádiratot orosz, angol, francia, jugoszláv (sic!) nyelven, 300-300 példányban sokszorosítják. Tárgyalási anyagot napi több kiadásban orosz és francia nyelven jelentetjük meg... Az ideérkező tudósítókat lehetőleg egy szállodában kell elhelyezni.”

De még nem tartunk itt. A Szabad Nép átvette a jugoszláv emigránsok Prágában kiadott lapja, a Nova Borba egyik cikkét „Jugoszlávia népei éheznek és robotolnak: Tito »őfelsége« szórja az állam pénzét” címmel (augusztus 19.). Másnap: „Tito bandáját minden demokrata hitvány csöcseléknak tartja.” Szeptember 3.: „Tito már 1944-ben megegyezett Churchill-lel.” (Egy angol tiszt „leleplezi” Titóék háború alatti kapcsolatait az angolokkal.)

1949. szeptember 3., KV-ülés: 1. Információ az összeesküvésről (Kádár), 2. Nagy Imre jobboldali opportunistá elhajlása (Donáth). Kádár bejelenti, hogy hamarosan átadják az ügyet a bíróságnak. Az elsőnek hozzászóló Marosán György ekkor már elvetemült banditákról beszél, s Nagy Imre visszavonja opportunistá nézeteit.

RM távirata Szuszlovnak: „Holnap, 10-én publikáljuk a Rajk-ügyben a vádiratot. Kérem, értesítse erről a TASZSZ-t, hogy a szerkesztőség megfelelő helyet készíthessen elő. A bírósági eljárás szeptember 16-án kezdődik. *A rendkívüli alkalomra* rendkívüli szovjet tudósítókat hívunk.” Szabad Nép, szeptember 10.: „Kitűzték a tárgyalást Rajk László és társai büntető ügyében.” Alatta: „Az MDP KV Justus Pált, Horváth Zoltánt és Pálffy Györgyöt, mint idegen imperialista hatalmak kémeit kizárta tagjai sorából” (bíróság még nem mondta ki, hogy kéme – *P. Á.*). Szeptember 14.: „Fokozódó figyelemmel fordul Rajké leleplezése felé a világsajtó.” Szeptember 15.: „Tito a legveszélyesebb imperialista kém.” (A rádió helyszíni közvetítést ad naponta kétszer Rajk László és bűntársainak *fő*tárgyalásáról. Egyik sem előadás.)

A vádiratot szeptember 7-én nyújtották be: a bíróságnak bő hete volt az akták tanulmányozására. Ebben a perben nem az ő felkészülésükre kellett a legtöbb idő. A kilenc évre ítélt Ognjenovics Milan mondta: „Megkaptuk a tárgyalás teljes forgatókönyvét előre. Próbáltunk, meg kellett

tanulni a szerepeket. *A tárgyalás előtti hónapokban felhízlaltak bennünket, csirkét, libahúst kaptunk.*” A forgatókönyvet kikérdezték. „De nemcsak a szövegeket biflázták szakadatlanul, hanem kidolgozták a mozdulatokat, a taglejtések apró részleteit is... Megtervezték még a véletlen elszólásokat is” – írja Soltész István.

1962-ben RM elmesélte, Gerővel beszélgetett arról, hogy Péter Gábor miért csinálta, amit csinált. Gerő ezt azzal magyarázta, hogy Péter bátyja örült. RM szerint ez nem elég magyarázat: „Utólag hallottam, hogy *ezekben a Rajk-ügyekben* valóságos ilyen színpadi próbákat tartott.” Ő állítólag nem tudott erről, pedig Belkinnel megegyeztek a kérdésekben, a feleletekben!

Annak az indítékait, hogy a „rendezők” efféle próbákkal készültek egy bűnösséget mérlegelni hivatott bírósági tárgyalásra, ha nehezen is, de meg lehet magyarázni. Ám érthetetlen, s talán minden másnál többet mond a koncepciók perek működéséről, a légkörről, a pergyárakról, hogy apró ingadozásoktól eltekintve maguk a pergyártók is mélységesen hittek a koncepcióban: *a színjátékot maguk is játszották!* A nagy összeesküvés „felderítése” közben például egyre jobban megrémültek a „föltáruló” infernótól: veszélyben érezték a biztonságukat (a pártét, a népköztársaságét), ezért vad biztonsági intézkedéseket hoztak az egyébként nem létező (de amúgy is letartóztatott) összeesküvők ellen.

Némi cinizmussal azt is mondhatjuk, mivel a Rajk-ügyben sem volt nyomoznivaló, az ÁVH ráért megvizsgálni a vezetők biztonságát, s 1949 augusztusában tájékoztatták tapasztalataikról a Titkárságot. Az idő rövideje miatt nem tudták „tisztázni” a Rákosi lakását biztosító őrség parancsnokainak (Ács István és Vonák Ferenc) a múltját. Javasolták hát, hogy rakjanak följük „komoly mozgalmi múlttal rendelkező, kipróbált” parancsnokot. Bár Rákosi őrsége sokkal felkészültebb, mint a többi vezetőé, „sok közöttük a paraszt származású. Politikai fejlettségük, szakmai felkészültségük nem üti meg a kívánt mértéket. Harcedzettségük nem kielégítő. Éleslövészetben az elmúlt három hónap alatt mindössze egyszer voltak. Nem ismerik a géppisztoly tűzbiztonságát, azzal még nem lőttek”. (A 21 tagú őrségnek mindössze 7 géppisztolya, egy golyószórója, egy puskája volt.) Bevezetik a rendszeres kiképzést, s „politikailag fejlettebb, harcedzettebb elvtársakkal frissítik fel az őrséget”. (Tíz géppisztolyt is adtak nekik.)

1949. augusztus 2-án éjjel rajtaütésszerűen ellenőrizték Rákosi, Gerő, Farkas és Vas őrségét. „Farkas, Gerő és Vas őrsége a bizottság tagjait kellő igazoltatás nélkül beengedte.” Nincs jelszó megbeszélve, nincs riasztóberendezés „a PB tagjainak lakásbiztonsága nem megfelelő”.

Bár Rákosit biztonsági okokból költöztették fel a Lóránt útra, most úgy találták, hogy a lakás fekvése rossz az ellenség esetleges támadása esetén. „Egyetlen útvonal vezet a hegyre Rákosi elvtárs lakásához, amely emellett rendkívül hosszú és a védelem szempontjából kedvezőtlen terepen visz keresztül. Az útvonal mentén az ellenség könnyedén meglapulhat akár több napon keresztül is valamelyik villában, vagy annak kertjében, Rákosi elvtárs autóját lefigyelheti és könnyen kárt tehet abban.” A lakást könnyen meg lehet rejtve közelíteni. „Környezetében politikailag megbízhatatlan elemek laknak, többek között egy amerikai állampolgár, egy svéd érdekeltségű óvoda.” A bizottság javasolta, hogy a vezető elvtársakat a Rózsadombon egy elkülönített negyedben helyezték el. „A lakónegyed közepén helyezkedne el Rákosi elvtárs lakása, körülötte a Politikai Bizottság tagjainak a lakása. A lakónegyedet megfelelően le lehet zárni idegen elemek közlekedésétől... a lakónegyed szélén pártfunkcionáriusok és az Államvédelmi Hatóság beosztottai kapnának megfelelő lakásokat, ami által a védelem még biztosítottabbá válik.”

Addig is... „el kell költöztetni az említett amerikai állampolgárt, a Lóránt utca 5/a szám alatt lakó építész, a svéd érdekeltségű óvodát és egy közbiztonsági rendőrbajtársat”. A VII. kerület közeli pártiskoláját adják át az ÁVH tiszti tanfolyama számára. „A villához legközelebb eső garázsban állandó készenlétben legyen egy kifogástalan gépkocsi. A sofőr a most kiürítendő házak egyikében kapjon lakást... A kiürített házakban az őrség legmegbízhatóbb tagjai kapjanak elhelyezést”.

Farkas és Gerő lakása mellett javasolják „három ház kiürítését, ahonnan közvetlenül be lehet látni. A három házba államvédelmi beosztottakat és felelős pártfunkcionáriusokat helyezünk el”.

A tárgyalás idejére, ha lehet, még szigorúbb biztonsági intézkedéseket vezettek be, mint mondjuk a Mindszenty-per alatt. Az angol követ jelentése szerint a Rákosi-villa környéki utak mentén 45 méterenként álltak a rendőrök. Sztálin is hitt az imperialista, Trockista összeesküvésben, a háborús fenyegetettségben, s augusztusban még egy hadosztályt küldött Magyarországra. Mivel ez a csapat kimondva vagy kimondatlanul elsősorban Jugoszlávia lerohanására érkezett, Rákosinak a per (a felhajtás?) miatt kellett volna még egy. Táviratozott Malenkovnak: „Az én javaslatom szeptember 17-ére egy új hadosztályra vonatkozott, nem arra, amely már megérkezett augusztus folyamán Magyarországra.”

– A mi generációnknak a Rajk-ügy dráma volt, színházi dráma, amire még a belépőket is osztogatták naponta – mondta Dénes István (1923).

„111. belépőjegy Rajk László és társai főtárgyalására a Vasas Szakszervezet Székházában, VIII. kerület Koltói Anna utca 5. Név: Horváth Jánosné. (A belépőjegy másra át nem ruházható.) Dr. Jankó Péter, a tanács elnöke.

A tárgyalás pontosan 9 órakor kezdődik, a helyeket a tárgyalás megkezdése előtt kell elfoglalni.”

A perben a Népbíróságnak egy-egy munkás, paraszt és értelmiségi tagja volt. Az utóbbi, Barcs Sándor (1912) mondta: – Péter Gábor és Décsi Gyula kért fel, és hangsúlyozták, hogy semmiféle funkciónk nem lesz, így szótlanul végigültük a tárgyalást a Vasas székházában. Mint szemtanú állítom, hogy a „közönséggel” együtt a Rajk-per tárgyalásán kizárólag csak foglárók és foglyok vettek részt. Magunkat a foglyok közé sorolom. A legexponáltabb helyen, az emeleti szélső páholyban végig ott ült Belkin, a szovjet szakértő. A résztvevőknek a szomszéd szobában minden földi jóval megrakott asztalt készítettek, hidegtálakkal, többféle felvágottal, sonkával, szalámmal, libamájjal, és a szüneteket ebben a büfében töltöttük, majd a folytatáskor visszavezettek bennünket. A forгатókönyv minden tételébe ravaszul bele volt szöve a valós szál. Többről én is tudtam, hogy úgy volt. Az eszünkbe sem jutott, hogy kényszerrel vették rá őket a beismerésre; jó kondícióban voltak és olyan higgadtan viselkedtek.

Tanjug tiltakozás, 1949. szeptember 16.: a per „gyalázatos provokáció”, amit szovjet utasításra a Kominform vezetői követtek el a jugoszláv kormány befekettítésére. 1945-ben Rákosi és Farkas kezdeményezték a szorosabb kapcsolatok kialakítását, mint ezt gyakori belgrádi látogatásaik is bizonyították. A jugoszláv kormány minimálisra csökkentette jóvátételi követeléseit, nem nyújtott be területi követeléseket Magyarországgal szemben, s barátsági szerződést írt alá vele, bár a csehszlovák kormány diplomáciai lépéseket tett, hogy ezt megakadályozza.

RM folyamatosan bele akart szólni a tárgyalás menetébe, azért Farkas Vladimír osztálya összeköttetést teremtett a tárgyalóteremben az emeleten ülő Péter Gábor és RM között, aki folyamatosan adott utasításokat a bíró és az ügyész, illetve a vádlottak részére. 1956-os beadványában Péter Gábor például említi, hogy RM megkérdezte: „Mondja, meg lehetne azt

csinálni, hogy Szőnyi mondja a következőt: »A nyomozó szervekről azt terjesztették, hogy a vádlottaknál kényszerhatást, aktedront alkalmaznak. Mint vádlott és orvos kijelenthetem, meggyőződtem, hogy ebből egy szó sem igaz!«” És Szőnyi mondta. Ilyen drámaíró volt RM, s ilyen vádlott ő.

A titkárnők szerint a tárgyalóterem RM és Farkas szobájába is be volt kötve, s a vezetők jöttek-mentek: hallgatták a tárgyalást. Állítólag Farkas azt mondta, jobban izgul, mint az érettségijén! (Nem érettségizett. – P. Á.)

– Naponta négy-öt órán át hallgattuk a Rákosi szobájában hangszórón át a pert a döbbenettől némán vagy szörnyülködve – mondta Kovács István. – Újraolvasva a pert, megdöbbenem, hová tettem az eszem, hogy a többségét elhittem. – Rákosi Sándor levéltáros: – Épp a május elsejei tribün mögött jártam, amikor Rajk a katonai attasékkal beszélgetett, s ez az apró momentum is elhihetővé tette, hogy ott és akkor összeesküvés folyt a jugoszláv attaséval. – Dr. Décsi Gyula, 1957: „Az én szubjektív meggyőződésem az volt, hogy a Rajk-ügyben ártatlanok nem voltak. Meg voltam győződve arról, hogy ezek a személyek 1949-es szemmel nézve, a párttal szemben vétettek”, azt „azonban nem láttam beigazolva, hogy a terhükre rótt államellenes bűncselekményt elkövették”. Dr. Janikovszky Béla: „Én úgy láttam, hogy döntő az, hogy Tito üljön a vádlottak padján, Rajk, Pálffy és a többiek csak bábok.”

„*Rajk a Horthy-rendőrség besúgója, az amerikai kém szervezet ügynöke, Tito és Rankovics bérce* vall a Népbíróság előtt” – harsogja a Szabad Nép szeptember 17-i számának első oldala, s utána hét és fél újságoldalon tudósít a lap a tárgyalás első napjáról. „Rajkék ugyanolyan ártatlanok, mint Hitler”, írta a France Nouvelle.

Minél inkább hitte valaki a kommunista elveket, ítélőképessége annál inkább hagyta cserben. Bibó István: „A leghalványabb kétségem sem volt arról, hogy a Rajk-perből lényegében egy szó sem igaz... megkérdezték... mi a trockizmus lényege; akkor ő meghatározta a trockizmust halálos pontosan a hivatalos álláspont szerint.” (Rajk a trockizmusról: „teljesen elvtelen politikai alapon állva, cáfolása és bomlasztása mindennek, ami a forradalmi munkásmozgalom érdekében való.”) Az Eötvös-kollégista Fodor András költő naplója: „Fájdalmas dolog, hogy valaki ennyire embertelenül, a védekezés halvány látszatát se mutatva mindent magára vállaljon. S micsoda pártzsargonban beszél!... *Mint amikor a betanított kisgyereket produkáltatják a vendégek előtt.* A kisfiú szépen felel. Ijesztő szépen!... Hát az én emberismeretem, józanságom ezt nem veszi be.”

Az emberek többségét, a húszéves Fodor környezetét is sokkal inkább foglalkoztatta a közelgő háború. Rákosiék ez még inkább nyomasztotta. (Nekik rendbe hozták a Vár alatt meglévő óvóhelyeket, a gellérthegyit kiszélesítették, a lillafüredit felkészítették.) A kommunizmus elleni támadástól rettegve megteremtik a nagy összeesküvést. Rákosi főművéből, a Rajk-perből diagnosztizálható a kor: *ellenség az egész világ*.

A bolsevizmus története, a főszereplők számos mániája legombolyítható az osztályharc kulcsszavából, az „ellenség”-ből is. (A korabeli bonmot szerint Kínában is éppannyi ellenség van, mint Magyarországon: tízmillió.) A legváratlanabb pillanatokban Rákosiból is kibukott ez a szó. Aligán Schifferékkel sétálgatva szóba került, hogy hét évre emelték a kötelező beiskoláztatást, s RM kifakadt: „Az ellenség keze! Azt akarják, hogy egy évvel később kapcsolódjanak be százezrek a termelésbe.” (Farkas 1957-es ítélete: a trojka tagjai „*minden hibában az ellenség kezét látták fennforogni*”.)

– Rákosinak egyik vesszőparipája az osztályellenség likvidálása volt, aminek a nehézségeire állandóan visszatért – említette Dénes István. – Mennyivel egyszerűbb dolga volt a Szovjet-uniónak, amelyiknek van Szibériája, mondogatta, és mindig Leninre hivatkozott, hogy ő ezt meg azt mondta. Aztán felemlgette, hogy '19-ben mégsem állíthatták az árokpartra az ellenséget, ötvenezer embert nem lehetett csak úgy likvidálni. Ebből az is kitűnt, hogy számára az osztályellenség likvidálása nem létalapjuktól, mondjuk a termelőeszközöktől való megfosztást jelentette, hanem a fizikai megsemmisítést.

Később olyasmivel indokolták a történeteket, mint a feszült nemzetközi helyzetből fakadó kém-hisztéria, a beteges bizalmatlanság, az éberség túlhajtása stb. RM is kóros elszántsággal létesített kapcsolatot az eszme minden (vélt) ellensége között. Rákosi Rajk szájával sem ellenségként szólt, hanem például így: „akire Tito legjobban számított, Mindszentyt, a magyar kormány intézkedésére őrizetbe vették és ezzel az egész katolikus reakcióra épített reakciós erők mozgósítása csődöt mondott.”

Vád lett, hogy nyaraláskor 1947-ben „Abbáziában konspiratív módon találkozott Rajk Rankovics jugoszláv belügyminiszterrel”. Előfordult a didaktikus előadásban, hogy Rajk előbb válaszolt, mint „ellenség”, majd: „más szemszögből nézve a dolgot, éppen 1948 végétől kezdve a magyar központi kormányhatalom, a népi demokrácia óriási gyors tempóban megerősödött” – mert RM áldozata vállveregetésére is igényt tartott. Rákérdezett az elnök, hogy hívták az apját és nagyapját. Kiderült, hogy nagyapja Reich, szász származású, s a „piszkos idegen” (ha igaz), törvénytelenül változtatta a Rájk nevet Rajkra.

Farkas Vladimír szerint Rákosi az első nap telefonon letolta Jankót Kádár és Péter jelenlétében, mert nem volt megelégedve a tárgyalás vezetésével: – Décsi mondta a börtönben, hogy Rajkkal nem beszéltek meg a nevére vonatkozó kérdést, ingerülten reagált is rá, kibillentette a szerepéből. Ez is Rákosi forgatókönyvön kívüli utasítására történt.

Aczél, 1962: Hogy lehet, hogy még a tárgyalás közben is beleszólt, hogy mit kérdezzenek? RM: „Csak nem gondolja, hogy Péter Gáborral viszünk egy ilyen ügyet, amelyikben 150 külföldi újságíró volt jelen... maga azt hiszi, hogy másutt, ahol ilyen politikai perek vannak, ott a mindenkor ügyésznek a kezében van az egész ügy?... Nézze kérem, én láttam egy nagy pert, 1922-ben volt az eszerek ügye... *Az ilyen pereknek megvan a maga technikája.*” (A Dimitroverbe is beleszólt Hitler.) „Hát világos, ezek nagy politikai ügyek, nem engedik, hogy ahogy a víz viszi, vagy a bíró... Megmondom őszintén, ez azért mutatja, hogy magánál az őszinte tárgyilagosság hiányzik... ezt úgy lehúzni, hogy az én nyakamba varrják, ez a legnagyobb kár, amit a pártnak csinálnak. Nem jön ki belőle semmi, mert a végén az igazságot a tyúk is kikaparja.”

– Elképzelhetőnek tartja – kérdeztem a névtelenséget kérő PB-tagot –, hogy a tárgyalás egyik szünetében Péter Gábor megölelte Rajkot, és azt mondta neki: „Nagyszerű voltál, Laci!”?

– Bár a vezetők közül tudtommal egyedül Péter ment el a tárgyalásra, nem hiszem, hogy ilyesmire sor került. Már más a viszony, hisz amikor Rajk elvtársnak szólította Farkast, ráordított, hogy nem elvtársak.

1949. szeptember 18.: A Szabad Nép nyolc oldalon át ismerteti a hazaáruló Pálffy és Brankov, Titóék magyarországi főügynökének vallomását. Brankov „feladta” az albániai, a lengyelországi, a romániai jugoszláv ügyvivőket. A belső vezércikk így fejeződik be: „Lelepleződtek, nem folyt egyetlen magyar dolgozó vére sem – csak ők pusztulnak el.”

Rákosiék figyelemmel kísérték, hogyan foglalkoznak a testvérpártok a pörrel. A szovjet sajtó szüntelen hangsúlyozta a nemzetközi jelentőséget. A Pravda a vádirat közzététele után azt állította, hogy „A magyar nemzet ébersége meghiúsította a *világreakció tervét*”. Még a vidéki bolgár lapok is közölték a vádirat teljes szövegét; nagy pernek nevezik az eseményt, akárcsak a románok s a lengyelek, de a Rudé Právó nem foglalkozik önálló cikkben azzal, hogy a CSKP-nak milyen következtetéseket kell levonnia a Rajk-banda leleplezéséből. A Pravda szeptember 17-i vezércikke leszögezte: „A népi demokratikus országok és a Szovjetunió barátsága erősebb, mint valaha.” A l’Unité szerint Rajk az 1931-es árulás után nem tudott kimenekülni az ellenség karmai közül. Longo elismeréssel adózott az MDP vezetőinek: példaadó éberségről ír. Az amerikai Daily Worker közölte, hogy Chapin, volt budapesti követ hamisnak nevezte Rajk vallomását. Arra a megjegyzésre, hogy a kommunistákat a fasiszta börtönökben sem tudták vallomásra kényszeríteni, azt felelte, hogy Hitler óta a kommunisták sokat tanultak. (Amelyik nap Alapy halált kért Rajkékra, RM táviratozott Gottwaldnak: „Megtudtuk, hogy Truman nagykövetségként Prágába Chapint kívánja kinevezni, akit ez év februárjában követelésünkre visszahívtak Magyarországról. Kérlek, hogy ne hagyd jóvá az ő kinevezését.” Minderről Sztálint is értesítette.)

1949. szeptember 20. Egy közcím a Szabad Nép tízoldalas tárgyalási tudósításából: „Rajk kezében futottak össze a fegyveres puccs számai.” Szőnyi elé három fényképet tesz az elnök. A vele együtt őrzött Fiedet felismeri, Dullest nem. Amikor rászól az elnök, Szőnyi mentegetőzik: *akkor* még nem viselt szemüveget. Másik megbízóját, Rankovicsot sem ismeri. S Justus, az ellenség: „Trockista meggyőződéseem lényege: a Szovjetunió és a kommunista párt elleni küzdelem.” A Szabad Nép tudósításainak alsó sarkában: „Színházak műsora. Nemzeti: Ahogy tetszik (fél 8), Belvárosi: Moszkvai jellem (fél 8).”

Péter Gábor a színrelépés előtt négyszemközt beszél minden vádlottal vagy tanúval. S Rajk államtitkára, dr. Szebenyi Endre a bíróság előtt megemlíti Villányi András nevét, akit Rajk annó Péter Gábor utódául szemelt ki. Az ÁVH nyomban őrizetbe vette. (Őt és Szebenyit egy napon végezték ki.)

A szovjet sajtóban mindennap legalább egy teljes nagyalakú belső oldalt foglaltak el a perről szóló jelentések. A Pravda tudósítója, Polevoj Titót Hitlerhez hasonlítva, úgy jellemezte mint egy balkáni Ducét (?). Pijade a belgrádi Borbában megállapította, hogy véletlenül múlt a per részvevőinek személye és a helyszín is.

Szeptember 21.: „Vallanak a tanúk a Rajk-banda sötét múltjáról, jugoszláv és amerikai kémkapcsolatairól, hazaáruló szervezkedéseiről, gyilkosságairól.” Szeptember 22.: „Halált kért a nép-ügyész a Rajk-banda tagjaira.” Nem akármilyen halált: „Vesztett kutyákkal szemben a védekezésnek egyetlen módja van: agyonverni őket.” (A moszkvai perekben Visinszkij még agyonlövést szorgalmazott.) A szerdai tárgyalási nap az ügyvédek védőbeszédével ért véget. A címszereplő védője: „Az elsőrendű vádlottak az imperialisták, Rajk László csak eszköz volt a kezükben.” 1949. szeptember 23., Szabad Nép: Rajk az utolsó szó jogán bianco csekket ad bírónak: „*Akármilyen legyen is a Népbíróság ítélete, az ítéletet igazságosnak tartom, mert az ítélet igazságos lesz.*” Pálffy: „Mi súlyos bűnösök vagyunk és lehet, hogy ebben már nincs fokozat, de ha van fokozat, még bűnösebbek Tito, Rankovics és társai.” Szőnyi: „Kémek, árulók, provokátorok, kalandorok társaságában állok itt.” Szalai, Justus, Ognyenovics kegyelmet kér. (RM utasítása Péter szerint az volt: „az utolsó szó jogán hivatkozzanak büntetlen előéletükre és

mondják azt, hogy »tettüket« [?] megbánták.” A Péter-szöveg belső idézőjele és kérdőjele együtt alig értelmezhető.)

A kommunista l’Humanité „A nagy bűnper eldőlt” című cikkében azt írta: a Népbíróság példát adott abból, miképp lehet előítélet és elfogultság nélkül, egyedül a demokrácia és az ország függetlenségének féltéséről indítatva tárgyalást lefolytatni (szeptember 22.). Londoni társa, a Daily Worker szeptember 23-án kigúnyolta a vádlottakat, hogy kegyelmet kértek, habár vérbe akarták fojtani az országot. „Rajk, aki híres volt hosszú szölamairól, most utolsó és legrövidebb beszédét tartotta... Egyedül neki sikerült valamelyest megőriznie méltóságát.”

Szabad Nép, szeptember utolsó vasárnapja: „Ítélet után” – a kételkedő Révai penitenciás vezércikke. Az ítélet maga csak a harmadik oldalon: Rajkot, Szönyit, Szalait halálra, Brankovot, Justust életfogytiglanra, Milan Ognyenovicst kilenc évre ítélte, Pálffy és Korondi ügyét katonai bíróság elé utalta a Népbíróság. A halálraítéltek is elvesztették tíz évre a hivatalukat s politikai jogaikat. Teljes vagyonukat elkobozták, s a bűnügyi költséget is meg kellett téríteniük.

Az ítélet is politikai vitairat, RM stílusában: „*tényként állapítható meg*, hogy az angol és amerikai misszió tagjai voltak: Tito fővezérkaránál McLean angol tábornok... Churchill Randolp őrnagy (Winston Churchill fia)... a Vajdaságban Davidson angol őrnagy... Szerbiában Hanniquer Madger”, s e bekezdésben még vagy húsz név. Újból leszámolt minden régi ellenféllel: Rajknak az volt a feladata, hogy „a jobboldali erők (Nagy Ferenc, Kovács Béla, Varga Béla vezetése alatt álló kigazdapárti jobboldal, Peyer, Szeder, Szélig, Kéthly jobboldali szocdem csoportja, a Nemzeti Paraszt Párt Kovács Imre alatt álló része, földalatti Horthy és Szálasi erők) hatalomra jutásának biztosítása végett a Kommunista Pártot bomlassza”. Egy angol diplomáciai jelentés szerint: „...azoknak, akik a Tito-ellenes kampánynak e fázisát irányították, még a szokásosnál is kisebb gátlásaik voltak a történelmi realitásokkal kapcsolatban. Valójában a jelenlegi per még a Mindszenty bíboros perénél is lényegesen irreálisabb.”

Zavolzsszkij a Kominformnak írott színbírálatában kifogásolta, hogy a nyugati diplomátákkal ellentétben a szovjetek nem vettek részt a tárgyaláson. „A bírósági eljárás pozitív oldala a vádlottak beismerése. Meggyőzően látható Tito és klikkjének igazi arculata. Lelepleződtek... A bírósági eljárás hiányosságaihoz a következőket lehet sorolni: a vádlottak egy részének (Rajk és mások) sikerült úgy szerepelni a tárgyaláson, mintha politikai közéleti személyiségek volnának. Rajk gyakran úgy nyilatkozott meg, mint egy tanú, vagy mint egy lektor, aki az elmúlt időszak marxista elemzését adja.” Nem volt célszerű lehetőséget adni a vádlottaknak, hogy politikai okfejtésekbe bocsátkozhassanak... Egy átlagember azt gondolhatta, hogy ez egy színházi rendezés. Azt írja: *Rajk kérte Rákosit, hogy az utolsó szó jogán elmondandó beszédét a Szovjet-unió és Sztálin éltetésével fejezhesse be.*

„Dr. Jankó Péter, a tanács elnöke gyakran szakította meg a saját kérdéseivel rosszkor a vádlottak vallomásait... Egyes pillanatokban, ahogy ezzel Rákosi elvtárs is egyetértett, a bírósági tárgyalást maga Rajk vádlott vezette és nem a bíróság elnöke... Olyan benyomás keletkezett, hogy ami a bíróságon történt, annak eredménye nem jelenti a magyar igazságügy győzelmét. A bíróság tagjai passzívok voltak... A vádlottaknak egyetlen kérdést sem tettek fel.”

Rákosinak is elmondta, hogy a politikai rendőrség munkatársai helyett inkább munkásokkal, paraszttal, értelmiségiekkel kellene megtölteni a termet. Ezek után minden megváltozott. A „tárgyalás befejezése után Rákosi közölte, hogy a halálra ítélt Rajkot, Szönyit és Szalait felakasztják”. (S a hadbíró Pálffyt is halálra fogja ítélni.) Még nem dőlt el, hogy nyilvános

lesz-e a kivégzés. Azt is kijelentette, hogy többször vitatkozott Farkassal, „aki valamennyi vádlottra halálos ítéletet követelt”. Viszont Brankovot „a Tito-klika további leleplezése céljából” életben hagyták. Amelyik tanúnak nem jutott hely az utóperekben, azokat internálták.

Péter Gábor szerint az ítélet után szólt neki RM: „*Adjon a bírónak, ügyésznek szép ajándékot! Belkinnek adjon egy szép autót. Az ÁVH-sokat – akik a Rajk-ügyben részt vettek – terjessze fel kitüntetésre!*” (Valószínű, hogy titokban kitüntették a szovjet tanácsadókat is, hisz a szovjet kormány beleegyezését kérték hozzá. Jankónak és Alapynak a „*szép ajándék*” kb. 6000-6000 forint volt. Aztán a rehabilitálások idején, 1955-ben Jankó öngyilkos lett.)

Az ÁVH vitathatatlanul politikai intézménnyé vált.

Újból és újból felmerül: vajon Sztálin vagy Rákosi mondta-e ki az ítéletet. 1962-ben Rákosi dühítette, hogy ezt firtatják. „Szóval elvtársak, már látom, hogy itt valamilyen vizsgálat folyik. Én egyetlen kérdésre választ nem adok.” Sztálin habozhatott, hogy visszafogja-e Rákosit, vagy sem, ezért maradt az utolsó pillanatra a döntés. Péter Gábor azt írja: „*Ítélet előtt egy nappal Rákosi Mátyás áthívott a pártba. Szobájában kabátzsebének belső zsebéből (sic!) kivette pénztárcáját. Belőle egy 10 cm hosszú és 5 cm széles papírlapot. A papírlapra rá volt írva Rajk Lászlónak és társainak neve. Ítélete! – Rákosi Mátyás kézírásával.*” RM, 1962: „A pénztárcámból vagy honnan vettem elő nem érdekes....hogyan lehet ezt összeegyeztetni azzal, hogy a bírónak meg kell indokolnia az ítéletet? Mikor megvolt a vádirat, akkor betettem a bukszámba... Nekem az volt a véleményem, hogy nem kell halálos ítélet, mert akármit is csináltak, de leleplezték őket stb. stb. Szóval Sztálin... nem magyar ügy volt.” Másutt: „*Sztálin azt mondta, hogy disznó csirkefogó, de nem kell kivégezni.* Mikor megvolt a per, beszéltem vele. Megvolt a megállapodás, hogy mielőtt az ítéletet hozzák, telefonon beszélek vele. És neki akkor az volt a véleménye, hogy nem lehet halálos ítélet nélkül, mert olyan szörnyű dolgok merültek fel az ország biztonságára stb. stb. És ezt írásban is elküldte nekem. A levél megvan az irattárban: megváltoztatom eddigi véleményemet, halálos ítélet szükséges.” Másutt: „*Megváltoztatom a véleményemet, a hogyhívjákot ki kell végezni...* nekem is az volt a véleményem, hogy ezek után ki kell végezni. De nemcsak nekem... hát kérdezzék meg Kádárt.”

Gerőt kérdezték, s ő azt mondta: „nem igaz az, hogy Rákosi a halálos ítéleteket mástól kapta”. Tény, hogy szeptember 21-én, vagyis az ítélethirdetés előtt három nappal RM táviratozott Sztálin titkárnak, Poszkrjobisevnek: „Szeptember 17-én diplomáciai futárral küldtem az ön címére egy nagyon fontos levelet Filipov elvtársnak. Kérem visszajelezni a levél kézhezvételét.” (Filipov Sztálin fedőneve.)

Valószínűsíthető, hogy ebben a levélben is Rajkék kivégzése mellett interveniált, hisz olyan helyzetet teremtett, hogy ne lehessen más ítéletet hozni. A vezetők meggyőzésére, zárt terjesztésben kiadatta Sztálin beszédét a trockisták *likvidálásáról*. Az ország meggyőzésére pedig hónapokon át „Feszítsd meg!”-et üvöltött a sajtó. („Nincs irgalom az árulóknak.” „Könyörtelen büntetést Rajknak és aljas bandájának.” Ahogy Rajk Júlia írta: „*a kötelelet már júniusban a nyakára vetették*”). A kampányt a párt szervezte (a levéltárban százszámra találhatók a piszkos, gyalázatos stb. Rajk-banda halálos ítéletét szorgalmazó táviratok). Ennek dacára RM még kegyelmet adhatott volna. Nem tette. A rendszer legzordabb arcát mutatta. Nemes János azt írja: „*azt akarta, hogy féljenek tőle és a párttól, az államtól az emberek*”. Pontosabb talán úgy fogalmazni, hogy féljenek, de szeressék is. Hisz örült, hogy szeretik, még 1956 után is arról ábrándozott a SZU-ban, hogy mennyien várják vissza.

Vajon meg tudta volna akadályozni RM legalább a kivégzést? Igen, bár 1962-ben azt felelte, hogy nem is érti a kérdést. Gerő azt mondta Aczéléknak, hogy ő nem tudta volna lefogni Rákosi kezét: „Rákosi megszállottja volt ezeknek a dolgoknak.” RM: „Nézze kérem, engem mindenki visszatárhathatott, ha valaki értelmesen beszélt (volna) velem... emlékszem Révai védte Rajkot. Egy ideig védte.” Nógrádi: „Hallgatni kellett volna rá.” RM: „Ő is megkapta ugyanazokat az anyagokat, mint én, és a végén ő is azt mondta, hogy hát ilyen csalódást... Nekem volt egy levelem ...amiben azt írja, hogy óriási győzelem volt a Rajk-ügy... Én csak azt sajnálom, hogy a Kádár elvtárs, aki szintén meg volt győződve, ezt a dolgot most úgy tekinti, mintha csak én lettem volna. Általában volt egy pszichózis, és ez egy nagyon veszedelemes pszichózis.”

Érthető, hogy RM ennyit foglalkozott Kádárral, hisz 1962-ben ő volt a főtitkár, tőle függött a sorsa, neki üzent. RM felidézte, hogy rehabilitálása után Kádár elmondta neki: a kivégzés óta tudja, hogy Rajk ártatlan volt, mert a „halála előtt Sztálint éltette meg engem, meg engem és a Szovjetuniót, már nem emlékszem, és ő ezt látta, és ez őbenne mély benyomást keltett. *Ezt egy provokátor, vagy egy kém nem csinálja.* És ettől kezdve tényleg depressziós állapotban volt. Na, én megkérdeztem, hogy ezt miért most mondod nekem '54-ben, miért nem szóltál '49-ben. Lehet, hogy semmi eredménye, akkor úgy meg voltunk győződve, de az is lehet, hogy elkezdtek volna törni a fejünket, de te hallgattál!” Aczél közbeszólt, hogy Rákosi is tudta, mit mondott Rajk a kivégzéskor! RM: Más az, ha valaki jelen van, mint ha harmadkézből értesül! (De Rajk tőle kérte, hogy az utolsó szó jogán elmondott beszéde végén éljenezhessen!)

Károlyi Mihály Révainál következetesebben figyelmeztette Rákosit, Gerőt, Dinnyést. 1949. július 5-én azt írta Rákosinak: „Rajk hivatali és magánjellegű érintkezéseink során csendes, higgadt, meggondolt, szerény, mindenféle intrikától távol álló ember benyomását tette rám... Amit az ügyre vonatkozólag eddig a sajtóban olvastam, az már hangjánál fogva is inkább gyengíti, mint erősíti azt, amit bizonyítani kívánna... Nagyon elszomorító számomra még csak a gondolata is annak, hogy ne térjek vissza a magyar nép közé, de a volt külügyminiszter és barátom *kivégzésének felelősségében*, hacsak abszolút bűnösségéről meg nem győződöm, nem tudnék veletek osztozni.” RM azonnal jelentést kért Szántó Zoltántól. Ő írja: Károlyi szerint csendesen kellett volna Rajkot eltávolítani, betegnek vagy elmebetegnek nyilvánítani. Károlyi egyelőre nem kíván hazatérni, mert állásfoglalásra kapacitálnák, ő pedig erre nem hajlandó, amíg nem látja világosan, miről van szó. Szántó szenilis öregnek nevezi Károlyit. A kommuniké megjelenése után kijelentette, már semmit sem hisz el. Semmi konkrétumot és bizalmas információt nem küldenek neki, pedig ő nem gróf, hanem régi kommunista. Károlyi Brüsszelben találkozott Bölönivel, s átadta az általa gyűjtött rémhíreket, hogy például Rákosira rálöttek, Péter Gábort letartóztatták stb. Károlyit felháborította, hogy a gyűléseken kötelet követelnek anélkül, hogy tudnák miről is van szó. Arról beszélt, hogy otthon felheccelik a népet.

Károlyi Szántóval megüzente Rákosinak, hogy hazajövetelének előfeltétele, hogy nem lesz halálos ítélet. Szántó szerint a népi demokrácia túlfejlődött azon a fokon, ameddig Károlyi velük tudott jönni. „Ha nem jönne haza, igyekezni kell személyes kapcsolatot tartani vele és minden körülmények között anyagilag támogatni. Szántó Zoltán.”

RM tíz nap múlva válaszolt Károlyi levelére: „Amint már legutolsó beszélgetésünk alkalmával mondtam, tudomásom van róla, hogy milyen erőfeszítések történnek a legkülönbözőbb oldalról arra, hogy téged népi demokráciánk ellenségei közé ránthassanak. Minthogy magad kérsz speciális és hozzátehetem szokatlan információt, elküldjük Losonczy elvtársat, akinek utasítása van, hogy néhány eredeti szigorú bizalmas ügydarabot betekintésre megmutasson és az egész

ügyről informáljon. Természetesen itthon én magam szívesen állok ilyen tekintetben rendelkezésedre. Régi barátsággal.”

Károlyi: „Mikor kihírdették a halálos ítéletet, táviratban kértem Rákosit, hogy rendeljék el a perújrafelvételt. Választ sem kaptam.” Két nappal a kivégzés előtt táviratozott a köztársasági elnöknek, hogy olvasta: Rajk magára vállalta, hogy ő segítette Sulyok Dezső külföldre szökését, holott 1947 augusztusában Rákosi Dinnyés jelenlétében mondta, útlevelet ad Sulyoknak, hogy elhagyhassa az országot. „Erős a gyanúm, hogy Rajk vallomásának többi része is csak önvádaskodás, s ugyanúgy nem felel meg az igazságnak, mint a vallomásnak ez a része... Ünnepelesen kérem a kormányt, hogy rendelje el a per felülvizsgálatát... mivel meg vagyok győződve róla, hogy az ítélet végrehajtásával elkövetendő justizmord mindenképpen lelepleződné.” Károlyi megzsarolta a köztársasági elnököt, hogy nyilvánosságra hozza a táviratot, ha 24 órán belül nem kap választ, de a levél csak a kivégzés után jelent meg a Combat-ban.

Tolnai Gábor megírta, hogy Károlyi lemondásáról RM azt mondta: „Nézzék, Károlyi tulajdonképpen rendes ember, becsületes ember, azonban mégiscsak gróf volt. Éppen ezért képtelen magáévá tenni az éles légkört, amelyben élünk... A levegő pedig mind élesebb lesz, mind élesebbé fogjuk tenni! Értik, ennek így kell lenni!” Mégis bántotta Károlyi lépése, még Dinnyés Lajos volt miniszterelnököt is felkérte, hogy cáfolja Károlyit. Cáfolta. Hűségnyilatkozatot tett RM mellett és Károlyi ellen Bölöni György prágai követ is: „tette csak erősödését jelenti meg-ingathatatlan hűségemnek irántad és a párt iránt, melyhez odatartozom”. RM, 1962: „Tiltakozhatott volna, írhatott volna nekem egy levelet, vagy a pártnak egy levelet, ő azonban sajnos a sajtónak adott egy nyilatkozatot... Hát a kettő között van különbség. És akkor ugrott össze a patkónk.”

„Én meg voltam győződve, hogy Sztálint egyedül én képviselem, más senki” – mondta 1962-ben (s azt is állította, hogy Sztálin rossz tanácsait nem fogadták el). „Meg voltam győződve róla, hogy nagy hasznót hajtunk a nemzetközi munkásmozgalomnak.”

1949. szeptember 24-én hirdettek ítéletet, s 27-én a magyar kormány jegyzékben bélyegezte meg a jugoszláv kormány aljas politikáját. RM két héttel korábban tájékoztatta a Titkárságot: „Az ítélet után jegyzéket intézünk a jugoszláv kormányhoz, melyben értesítjük őket, hogy az egész követséget két személy kivételével kiutasítjuk és nem engedünk be újakat azzal az indoklással, hogy provokátorok és kémek.” (Akkor döntöttek arról, hogy a per jegyzőkönyvét, az úgynevezett *Kék könyvet*-et 100 ezer példányban adják ki: „50 ezer példány az első kiadás, 50-75 ezer a második, és 100 ezerig a harmadik kiadás jelzéssel”, idegen nyelven öt-ötezer példányban, szerb és horvát nyelven feleannyiban.)

A Szovjetunió szeptember 29-én felmondta Jugoszláviával a barátsági és segélynyújtási egyezményt, s RM nyomban táviratozott Moszkvába: „mi is felbontjuk”. Jugoszláviával ekkor minden népi demokrácia szakított. S az államvédelmi bizottság (Szakasits helyett Marosánnal) döntött a déli határ műszaki lezárásáról.

Az angol követség perértékelő jelentése (1949. szept. 27.) szerint a Kominform figyelmeztetni kívánta a csatlós országokat az elhajlás veszélyére, plusz a világ elé kívánta tárni Titóék eretnekségét. Kiemelték, hogy Rajk dicshimnuszot zengett a párt politikájáról, a Szovjetunióról, sőt azokról a vezetőkről is, akiket meg akart gyilkolni. Szerintük egyedül Rajk nem viselkedett soha csúszómászó módon, ám egy majdnem teljesen kitalált történetet adott elő öt órán át. *„Rejtély, hogyan tudták rávenni, lett légyen akármilyen meggyőződéses kommunista is... A*

vádindítvány szóhasználatából, felépítéséből egyes megfigyelők arra a következtetésre jutottak, hogy az nem magyar eredetű, hanem legalábbis nagy részét oroszról fordították.”

A moszkvai brit nagykövetség (1949. október 28.) úgy vélte, a Rajk-per pszichológiai baklövésnek bizonyult, Tito biztosabban ül a nyeregben, mint valaha. Szerintük Sztálin azért nem Szófiát választotta az előadás színhelyéül, mert alá akarta ásni Rákosi túl nagy tekintélyét. Különben is Rajk jobb alany volt fontos szerepének eljátszására, mint Kosztov. Ráadásul inkább Magyarországot kellett kizökkenteni a nyugati kerékvágásból, s nem Bulgáriát.

„Rákosi és Rajk konfliktusa eltorzult a történelem távlatában. Rákosi gazemberré vált, Rajk pedig mártírrá... A Rákosit bűnözőnek, a Rajkot pedig szentnek festő kép a konfliktus kialakulásakor sem felelt meg a tényeknek. Mindketten hajthatatlan kommunisták voltak, és ideológiai ellenfeleik megsemmisítésére törekedtek. Nem esik igazságtalanság Rajkkal, ha nem mint eszményképre emlékezünk rá” – írja P. E. Zinner. Kéthly ugyanezt úgy fogalmazta: „Szeretném, ha rólam is ennyi megértéssel ítélnének a későbbi történetírók, ha egyáltalán rákerülök listájukra.”

A termést Rákosi a szeptember 30-i nagy-budapesti aktíván takarította be. „Egy szombaton minden zárkába hangszórókat szereltek fel, meg kellett hallgatni Rákosi beszédét... A Rákosi-beszéd napján közölték, hogy a halálraítéltek nem kapnak kegyelmet” – mondta Ognyenovics Milan.

Beszédében RM vázolta az imperialisták tervét: „mely nem kevesebbet tűzött ki célul, mint hogy az új világháború bevezetéseképpen az összes népi demokráciákat (sic!) kiszakítsa a Szovjetunió vezette békefrontból”. „Ha a terv sikerül, Magyarország afféle amerikai gyarmattá vált volna, amelyet Tito és a belgrádi csatorna egyéb szemete albérletbe kapott volna... akkor a magyar dolgozó nép nyakára nem egyszerű vasjárom került volna vissza, hanem vasjárom éles szegekkel kiverve.” Tito állandó jelzője: láncos kutya. „Olvastuk példaképünk, a nagy Bolsevik Párt 1936–38-as tapasztalatait és mégsem gondoltunk arra, hogy ez nálunk is megisméltódhat.”

Panaszkodott: „ilyen esetünk nem volt és... meg voltunk döbbenve az aljasság és az árulás feneketlen mértékétől”. S ekkor hangzott el a sokat idézett Rákosi-kijelentés: „*megvallom, hogy sok álmatlan éjszakámba került, míg a végrehajtás terve alakot öltött*”. Ám Sztálin elvtárs „azzal, hogy a jugoszláv árulókról kiméletlenül lerántotta a leplet és biztos kézzel mutatott rá a tennivalóra, bennünket is helyes útra vitt”. Mérsékelten dicsért: „A munka, amit ezzel kapcsolatban az Államvédelmi Hatóságunk Péter Gáborral az élen végzett, nem volt rossz.”

„...az általunk (sic!) felgöngyölt (sic!) összeesküvés más országokba átnyúló szálai segítenek abban, hogy ott is felfedjék és ártalmatlanná tegyék az amerikai és egyéb imperialisták és jugoszláv provokátorok kémeit.” („Sztálin lelkemre kötötte, hogyha valamit tudunk szomszéd pártokra, nehogy azon üljünk és ne közöljük a szomszéd pártokkal. Hát nekünk ilyen összeköttetésünk volt, egyszer lelepleztünk egy olyan román összeesküvést, hogy a hogyhívják külön megköszönte... Mindenkire, aki előfordult, azt kiírtam a jegyzőkönyvből és elküldtem.”) A tanulság: „a demokratikus honvédséget még jobban meg kell erősíteni”, s „haladjunk tovább új küzdelmek, új győzelmek felé”.

Az angol követség szerint: „Rákosit magát is bántja, hogy Magyarországot kellett színházul választani ehhez az igazán másodosztályú szovjet produkcióhoz.” Az udvaribolond-szerep miatt voltak álmatlan éjszakái. Titót nem lehet semmibe venni, Rákosit igen. Úgy értesültek, hogy „egyik magyar barátjának, beismerve kínos helyzetét azt mondta, hogy a per lefolyásának módját

igen nagy részletességgel Moszkva határozta meg”. Egy másik jelentés szerint: „a per súlyosbította a párt- és hivatali körökben a vádaskodás és a kölcsönös bizalmatlanság légkörét”.

Nemes János azt írta: „*A Rajk-per volt a Rubicon Rákosi politikai pályáján.*” Ezzel lépett át a hibázó politikusok táborából azokéba, akik „jövátéhetetlen és megbocsáthatatlan bűnöket követtek el”. Révai József viszont a Szabadság téri békeünnepen (1949. október 3-án), azt mondta: „A bizalom Rákosi elvtárs vezetése iránt nagyobb, mint valaha.”

Pálffy és társait már nem tudták beilleszteni a perbe. Az ötlet, hogy a másodrendű vádlott Pálffy György ügyét, minden katonáét különbíróság elé utalják, a törvényesség látszatát keltette, s kiterjesztette a tisztogatást a Farkas felügyelte honvédségre is.

Most Pálffy Györgyöt szólítja a tanácselnök.

ELNÖK: Önt mindig így hívták?

PÁLFFY: Nem. Oesterreicher György volt a nevem ezelőtt.

ELNÖK: Mikor változtatta meg a nevét?

PÁLFFY: 1934-ben.

(Rajk = Reich. Pálffy = Oesterreicher. 1949, Magyarország.)

ELNÖK: Szülei mik voltak?

PÁLFFY: Én polgári családból származom. Apám bankigazgató volt, nagypapám kulák...

Ő a kulák nagypapával üzenté azt, amit Rajk a hamis születésnappal: vigyázat, nem igaz! Ha lettek volna földtulajdonos felmenői, azokat épp ő, az ellenség minősítette volna visszamenőleg kuláknak? Pálffy György és 4 társa ügyében a Budapesti Katonai Törvényszék 1949. október 10-én hozott ítéletet: „*tényállásként állapította meg a katonai bíróság*, hogy Pálffy György 1945-től 1949-ig főhadnagyból altbgy.-vé lépett elő fokozatosan”. „Pálffy György, Korondi Béla, Németh Dezső és Horváth Ottó esetében a katonai tvszék enyhítő körülményt nem talált”, ezért kötéllal végrehajtandó halálbüntetést szabott ki rájuk. Horváth összekötő volt a jugoszláv és a magyar ellenállási mozgalom között, hamis Gestapo-igazolvánnyal. Ezt az ellenállási ereklék között őrizték a perig, akkor az ÁVH bűnjelként vonultatta föl. A tanúként idézett Nagy Pál alezredesről dr. Janikovszky Béla azt mondta: „az ügybe véletlenül került bele, de ha egyszer már ott volt, felhasználták vádlottként”. (Nagy nem ott „nyitotta meg” a határt Rankovicsnak, ahol Pálffy, de kivágta magát, hogy a tábornok emlékszik jobban.) Farkas megkérdezte az ügyészt: nem lehetne Nagyt is halálra ítéltetni. Nem, felelte, és Nagy Pál tizenkét évet kapott.

Az ilyesféle ügyek még inkább aláhúzták, ha a csalhatatlan párt lefogott egy kommunistát, az már ellenség: elítélt.

Az 1955-ös perújításkor a Pálffyt is kihallgató Janikovszky feltárta: „Semmilyen bizonyítékot nem kaptam. Péter közölte velem, hogy Pálffy gazember, bűnös, ellenséges egyén, aki a katonapolitikai osztályon és a határőrségen romboló munkát végzett, az imperialisták érdekében dolgozott.” A „Puhacsevszki”-nek gúnyolt Pálffy Vajda Tibornak, másik kihallgatójának mesélte: „Péter azt mondta, hogy az ügy letárgyalása után *ki fogják engedni* Görögországba a partizánokhoz.” Brankov: „Szívem fájt, amikor láttam Pálffyt. Nem állt ellent, naivan elfogadott mindent. Egyszer rákiabáltam, hogy nem szégyenli magát azok miatt, amit mond. Elsírta magát.”

Péter Gábor, 1957: „Farkas Mihály akasztatta fel Pálffy. Szerettem Pálffy, és ma is sajnálom azt, ami történt.”

Aczél megkérdezte Rákosit, elhitte-e, hogy a május 1-jei felvonulás közben esküdött össze Pálffy Rajkkal. RM: a '37-es Radek-tárgyaláson kiderült, hogy Radek a japán követtel egy fogadáson beszélte meg a dolgokat. S hozzátette: „millió főnök-szituációban voltam, áruló még nem voltam. Ennélfogva én nem tudom, hogy az árulók vagy a kémek egymás között hogy intézik a dolgot.” Kereste a mentségeket: „Volt egy adag igen merész dolog... a Szovjetunióban... *érdemes tanulni, azt érdemes tanulmányozni. Igyekeznünk kell a magyar viszonyokra és a többi.* Szóval így voltunk nevelve. Most utólag könnyű okosnak lenni.” Mégis kijelentette: „Pálffynál nem volt kétségem. Azt mondták, hogy Pálffy [Pálffy Fidél fasiszta politikus? – *P. Á.*] fia, aztán kiderült, hogy a Nemzeti Bank igazgatójának volt” (a fia – ami ugyancsak nem igaz – *P. Á.*).

1949. október 15-e vezető híre, hogy kormánybizottság alakult Sztálin hetvenedik születésnapjának méltó megünneplésére. Stílszerűen ezen a napon végezték ki a legnagyobb titokban Rajk Lászlót és társait. Temetés nem volt, csak elkaparták őket. A nem létező hantokon mégis legendák nőttek. Mesélték, hogy Szücs Ernő, „a per magyar főembere” az utolsó éjszakán Rajkkal együtt sírt, mert két napja Sztálin még a látszatítélet mellett volt, végül mégis... *Szücs bocsánatot kért: ők nem ezt akarták, nekik sem ezt ígérték! Reggel öleléssel, csókkal búcsúztak egymástól.* (Hódos György szerint az a híresztelés, hogy Rajk az utolsó éjszakáját Szücs és Belkin társaságában töltötte, csak arra jó, hogy tisztára mossa a magyar és a szovjet állambiztonsági szerveket.)

Réh Alajos: Szücs utasítására mindenki mellett kizárólag a magyar kihallgatója volt a siralomházban az utolsó hajnalon. Így került ő Szüccsel együtt Rajk mellé, de mivel Rajk ígéretének végrehajtására emlékeztette Szücsöt, az kiküldte őt a zárkából: „Csupán annyit hallottam, hogy én megtettem a kötelességemet, most már Önökön a sor, hogy családommal a megbeszélte dolgokat közöljék.” Réh úgy tudja, hogy Rajk búcsúlevelet írt a családjának. Később a nagyon izgatott Szücs a folyosón azt mondta Réhnek, hogy „szeretne már túl lenni a kivégzésen”; Rajk „nem fogad szót”, nem tudta lebeszélni arról, hogy a kivégzése előtt „éltesse a Szovjetuniót és a dolgozó magyar népet. Még közölte, hogy Rajk egy nagy csirkefogó, felét sem mondta el annak, amit tud és még az utolsó pillanatban is provokálni akar”.

Faludi Ervin arról beszélt a folyosón, hogy „Szalai András őrvölg és szeretne túl lenni már a kivégzésen” (?). Félt visszamenni hozzá a zárkába, mert leüti. A folyosón is hallatszott Szalai „artikulátlan hangja”. A kivégzésnél „hangosan kiabált, hogy ártatlan vagyok, soha nem voltam rendőrspicli, becsaptak”. Faludi panaszkodott, hogy milyen nehéz dolga van, „mert azt ígérte, hogy a tárgyalás után Szalait vagy a Szovjetunióba vagy Dél-Amerikába fogják szállítani családjával együtt, ahol más néven élhet szabadon. Nevetve mondta, hogy Szalai annyira elhitte az ígéretet, hogy a külseje megváltoztatására még egy nagy bajuszt is növesztett”. Szőnyi, amikor vitték akasztani, a folyosón megjegyezte Réhnek: sajnálja, hogy nem fogadott neki szót, hogy „amikor őrizetbe vettek, nem csókoltam meg a fiamat”. S még megkérdezte, hogy fáj-e az akasztás. „A kivégzés után Szücs Ernő közölte velem, hogy Rajkot és a kivégzetteket éjjel *konzpirált módon kell eltemetni, ez a párt utasítása.*”

Bár a kivégzés nem volt nyilvános, suttogták, hogy Farkas, Kádár meg az ávéház tisztjei a Conti utcai épület emeleti ablakaiból nézték végig az akasztást, utána konyakoztak. Rajk László akasztása nyílt, elvtársi, őszinte és baráti légkörben zajlott. Szücs állítólag azzal ment fel az emeletre, hogy „Laci üdvözlö az elvtársakat!”. Farkas üvöltött, Kádár kiborult, s elment Rá-

koshihoz, hogy mi ez. Hajdu szerint RM ekkor vált bizalmatlanná Kádárral szemben; nem szerette a tépelődő politikusokat.

(Feltehető, hogy Kádár is csak jóval később vált – ha vált – tépelődő politikussá. Dénes István említette: – 1950-ben vagy 51-ben Steinmetz szobrát koszorúztuk Kádárral. Visszafelé, szokása szerint megállította a kocsit, hogy sétáljunk, nézzük meg az elvtársak sírjait. Mentünk a Kerepesi úton, s ő, felidézve a Rajk-ügyet, megjegyezte: milyen könnyű volt az illegalitásban bábornak lennie annak, aki rendőrségi besúgó volt!)

A szigorú titkok közé tartoztak Rajk bitó alatti szavai. Itthon először talán Kállai Gyula írt erről 1987-ben, tetézve azzal, hogy a kivégzés után Farkas Mihály kijelentette: *Rajk annyira elvetemült provokátor volt, hogy még a bitófa alatt is a Szovjetuniót és a pártot élte.* Ekkortájt kezdték suttozni, hogy becsmérőleg szolt Kádárról, aki elárulta, becsapta őt. Később azzal vádolták Kádárt, hogy annyi emberség sem volt benne, hogy megérdeklődjön, hová viszik a holttesteket. 1956-ban nem tudták, hol keressék őket, míg valakinek eszébe nem jutott Princz Gyula. Előszedték a börtönből, s ő mondta el, hogy a halottakat feldobálták egy teherautóra, s Gödöllő és Kerepes között, a 25. kilométerköztől 70 méterre, az országúttól balra, egy dombhajlatban gödörbe dobták, oltott mésszel leöntötték. Ha Princz nem él, nem lehetett volna megtalálni Kádár János barátjának a maradványait. Ha viszont Kádár tudta volna a részleteket, akkor az a vád, hogy a hullagyalázás az ő beleegyezésével történt – egyötöd beleegyezésével.

A hajnali kivégzésnek megadták a módját. A Politikai Akadémiáról kivezényeltek egy századot, s a koreográfia szerint felállították. Háncs Ernő (1927) mesélte: – Katonai szokás, ha valaki rosszul van, a mellette állók megfogják a derékszíját. Az enyémet is megfogták. Az előzménye, hogy nékoszistaként kaptam Rajktól egy Petőfi-kötetet. A per közvetítésénél csak ültem a körben, nem hittem a hivatalos verzióban. Az esemény annyira mellbe vágott bennünket, hogy nem beszéltünk róla.

Kádár 1954-ben, a börtönben azt írta a kivégzésről: „Rajk Sztálint és *Rákosit* élte. [Ezt egyedül ő és RM állítja. – P. Á.] Szalai pedig azt kiáltozta, hogy nem volt áruló, kínozták. Péter Gábor azt mondta: provokálnak. Még a helyszínen Szücs utóbb kérdésemre kezdte mondani, hogy Rajk kérte őt, adja át üdvözetét az elvtársaknak. Akkor Péter közbevágott, és Farkas Mihálytól és tőlem azt kérdezte, nem akarjuk a Mindszentyt látni? ...majd az odavezetett Mindszentyvel komédiát játszva, végképp elterelte a figyelmünket a Rajk ügyről, s a kivégzésen történekről.”

– A fővádlottak vizsgálóinak el kellett menniük a kivégzésre a Conti utcába – mesélte Farkas Vladimir. – Farkas Mihály és Kádár is ott volt. Fenn az emeleten senki nem látott semmit, zárt ablakok mögött voltunk. Egyedül Szücs volt lenn, s akárcsak Péter, *ő is gyűlölte Rajkot.* Amikor feljött, nyoma sem volt rajta a sírásnak. Megkérdezték tőle, hogyan viselkedtek a kivégzés előtt. Elmondta, Szőnyi kért egy konyakot, Szalai azt kiáltotta, becsaptatok, Rajk a pártot és a Szovjetuniót élte. Nyomott volt a hangulat, nem volt dínomdánom. Ezután másokkal együtt soron kívül előléptettek őrnaggyá, és megkaptam az első kitüntetésem.

Az ordókat október 20-án tüzték Péter Gábor és társai mellére. Négy nap múlva kivégezték Pálffyék is.

Farkas dühös volt, hogy Rajknét hiába vallatják, s utasította vallatóit: „ez a bűdös kurva ismerje el, hogy az ő férje nem kommunista és szemben állnak a népi demokráciával és nem szeretik a Szovjetuniót”. Meg is fogalmazták a vallomást, Farkas jóváhagyta. Rajk Júlia: „Október 18-i kihallgatásomon közölték velem, hogy a férjem kivégezték, engem is el fognak ítélni,

választhatok, hogy népi demokrácia ellenességért vagy Szovjetunió ellenességért.” Végül aláírta, hogy szemben áll a népi demokráciával, s az MNDSZ-ben Rajkot népszerűsítette. Öt évre ítélték.

„A magyar és a nemzetközi kommunista mozgalom kiemelkedő harcosa, népünk hűséges fia”, Rajk László 1969-ben, a hatvanadik születésnapjára megkapta a Lipótvárosban a Pannónia utcát, amit aztán 21 év után visszakereszteltek.

Még ítélet sem volt a Rajk-perben, amikor teljesült RM vágya, Lengyelország és Románia után végre Magyarország rendezhette a Tájékoztató Iroda következő ülését. Szeptemberben behívták a gazdasági osztályra S. Józsefet (1922), a balatonföldvári pártüdülő vezetőjét, hogy hosszabb időre szóló munkát kap, s otthon sem mondhatja el, mi az, s hol lesz. Az általa válogatott személyzettel teherautóval felment Galyatetőre, ahol ő lett az ülés gazdasági főnöke.

– Akkor már szünetelt az üdültetés, az egész Galyatető az ÁVH ellenőrzése alatt állt, a parancsnok Janikovszky ezredes volt. Ők hozták az építőmunkásokat is, akik az egész üdülőben lakosztályokat alakítottak ki, gondolom a várható vendégek igényei szerint. Mi úgy tudtuk, hogy Sztálin is jön az ülésre (hivatalosan szó sem volt erről – *P. Á.*), készítettek is neki egy lakosztályt szalonnal, s a személyzetnek is fürdőszobás szobák készültek, mert a Kremlből hoztak szakácsot, de még szobaasszonyt is.

Amikor október végén az idegen munkások levonultak, kettesben maradtunk R. Gyurival, a Royal későbbi igazgatójával, s nekünk kellett a tárgyaló, az étterem rendjét kialakítani, az üzemeltetést megszervezni. Az ÁVH „útvonal-engedélyeket” adott a személyzetnek; mondjuk, a szakács nem mehetett fel az emeletre. Az igazolványba be volt rajzolva, hogy milyen útvonalat használhat; volt, aki csak a pincén át közlekedhetett.

Galyatetőt a delegációk érkezése előtt körülzárták, akik bebóklásztak a lezárt területre, azokat az ülés végéig ott tartották. (Tíz-tizenöten lehettek, főleg turisták, de volt köztük katolikus pap is, aki misézni indult. Külön épületben őrizték őket, s a családjuk semmit sem tudott róluk decemberig.) Az egyik legjobb magyar szakácsot, B. Károlyt hívtam konyhafőnöknek. A vendégek között voltak világfiak is, Duclos például gourmand volt. Az ülés végén Janikovszky kirakott elem egy fényképet a chefről nyilas, Árpád-sávós karszalagban. Azt hittem, rögtön meghalok. Mivel ők is hibásak voltak, az ügy el lett felejtve.

A bankett-teremben két 120 centis asztal volt egymás mellett. Duclos és Rákosi egymással szemben ültek, mindkettőnek nagy hasa volt, és nem tudtak koccintani. Erre nem gondoltam. A tárgyalásra én sem mehettem be, ott minden szolgáltatást az ÁVH adott.

A magyar pártot Rákosi, Gerő, Révai és Kádár, az SZKP-t Szuszlov képviselte. Az ő kremlbeli szakácsának annyira ízlett a tokaji, hogy már reggel berúgott, így Szuszlov is azt ette, amit a többiek. A kétméteres bolgár Cservenkov nem fért el az ágyban, de az ÁVH egy napon belül szerzett neki egy ágyat. A magyar küldöttség végig ott volt az ülés négy napján. Bennünket csak jóval a zárás után engedtek ki, amikor megjelent az ülésről a közlemény.

Olyan volt a titkolózás, hogy a PB-tag Szakasits és Marosán sem tudott a galyatetői ülésről. Kádár, a belügyminiszter úgy vitte fel őket a saját kocsiján Galyatetőre vizitbe, mint valami letartóztatottakat.

A tanácskozást előkészítő javaslatban ilyesféle tézisek szerepeltek: „A titóisták hatalmának véres módszerei és együttműködésük az új háborús gyújtogatókkal.” (1949 áprilisában megalakult a NATO.) Rákosi írhatott a közös lapba „Magyarország a békefront erős bástyája” címmel. A

nyolc párt november 16-án kezdődő tanácskozására a lengyelek azzal érkeztek, hogy Gomulkát kizárták a KB-ból. Az ülésen Szuszlov volt a főszereplő, meg a harc a békéért. Rákosi felhívta a figyelmet, hogy a Rajk-perből le kell vonni a tapasztalatokat: ahol nehézségek jelentkeznek, az objektív okok mellett ott az ellenség is. Gerő és a később kivégzett Slánský az osztályharc éleződésének törvényszerűségéről, a kémek „ártalmatlanná tételéről” beszélt, s hogy tisztogatásokat kell végrehajtani. Gerő megemlítette, hogy korlátozták a háborús propaganda bejutását az országba, „teljes egészében kiszorították az amerikai és más reakciós filmeket”, megtiltották a kapitalista sajtó terjesztését. A tanácskozásról kiadott határozat sarokpontja a békeharc, s a Rajk–Brankov-összeesküvés. A Kominform „fasiszta típusú rendőrállam”-nak minősítette Jugoszláviát. Kimondták, hogy perek kellenek: „a kommunista és munkáspártok fontos feladata” az „imperialista ügynökök leleplezése és kipusztítása, bármilyen cégér mögé bújnak is”.

Az ülés utolsó napján, november 19-én elfogadták a titkosnak minősített alapszabályt. Ez szentesítette Moszkva mindenhatóságát, előírta, hogy a pártok kötelesek legalább évente egyszer beszámolni tevékenységükről, a Tájékoztató Iroda határozatainak végrehajtásáról.

November 22-én Rákosiék (az egész vezérkar) gyalog átsétált a centenáriumára újjáépített Lánchídon. Másnap pedig őrizetbe vették a szabotáló kémbanda tagjait (a Standard-ügy). December 1-jén közzétették a hazaáruló bolgár Kosztov és bandája elleni vádiratot.

1949. november 18-án teljes ülést tartott a csak bírákból álló Legfelsőbb Bíróság. Dr. Somogyi Ödön másodelnök az ülésteremről beszélt: „A felszabadulás előtt a széksorok egymás fölé voltak helyezve, jelképezve azt, hogy a Kúria a népen felül lévő, a kiváltságos osztályoknak a bírósága... Akkor a székek nyugat felé voltak fordítva... most a terem észak felé van fordítva... a Szovjetunió felé.”

A hivatalos Magyarország talán a háború utáni legnagyobb szabású ünnepére már 1949 nyarán elkezdtek a készülődést, pedig december 22-ig több mint fél év volt. A nagy ember szobrának a felállításához magának az ünnepeltnek a beleegyezését kérik. A Titkárság már júliusban eldöntötte, hogy néhány nagyon szép ajándékot készíttetnek (Kisfaludi Strobl-szobor, Ferenczy Noémi-gobelin, herendi porcelán, matyó himzés). „Költőink írjanak verset Sztálin elvtársról, képzőművészeink készítsenek festményt, domborművet róla.”

A Titkárság egy szobrot küld, egy gobelint, egy dohánykészletet pipákkal, egy italszekrényt 100, illetve 18 üveg részére. A honvédség pedig 2-3 szép puskát, egy vadászkést, egy távcsövet. („A dohány vegyelemezését Marosán elvtárrsal megbeszélem. Felmerül, hogy *a több évtizedes lezárt borospalackokat kiküldhetjük-e felbontatlanul, vizsgálat nélkül.*” Felirat: „Sztálinnak, a magyar nép nagy barátjának 70. születésnapjára a Magyar Népköztársaság Kormánya.”)

Október vége: „az egyházi kalendáriumok is foglalkozzanak Sztálin elvtárs születésnapjával.” Külön pártbizottság (tagjai: RM, Révai, Apró, Biró Zoltán, Losonczy, Csillag, Gondos Ernő), külön kormánybizottság is alakult az ünnep előkészítésére. Mégis az utolsó pillanatban jutott csak eszükbe, hogy erre az alkalomra bélyeget adjanak ki. Alig lett kész. Bizottságok bírálták a beérkező műveket. Pátzay Pál szobra és Borsos Miklós plakettje elfogadható; a változtatások előtt a művészek „nézzék meg a szovjet képzőművészek kiállításán lévő Sztálin-szobrot”. Zelk Zoltán Sztálin-eposzáat „még nem fejezte be”. Raics István többszöri ígérete ellenére csak a felét készítette el Leonidze a *Sztálin ifjúsága* című eposza fordításának; a másik felét ki kellett adni

Kardos Lászlónak; „Raics Istvánt a KEB elé kell állítani”. „Kuczka Péter eposza Sztálinról november 30-ra készül el.”

Beérkezett összesen 78 vers, rossz 47, problematikus 6, antológiába került 18; novella 20, ebből 8 rossz, 7 jó; két magyar kantáta: Szabó Ferenc: Sztálini törvény és Kadosa: Terjed a fény.

A december a születésnap jegyében telt. A gyárakban sztálini műszakokat tartottak, december 1-jén nyílt az ajándékkiállítás a Múcsarnokban, s 24-én reggeltől kezdve négytagú bizottság vette át az ajándékokat; az őrzés az ÁVH feladata. A Nemzeti Múzeumban megnyílt A nagy Sztálin harcos élete című kiállítás stb. „December 20-án legyen a főváros díszközgyűlése, ahol az Andrassy utat Sztálin útnak nevezik el.” Az új táblákat másnap fel kell rakni. Annyi az ajándék, hogy különvonatot kell indítani, de a túlradó szeretetet így is selejtezni kellett. Nem kerülhetett a vonatra a hetvenéves zempléni Szabó Béláné ajándéka sem, aki nem tudott mást adni, mint kimeszelve a házát: „Máskor karácsonyra szoktam, de *Sztálin elvtárs a mi megváltónk* és az ő tiszteletére teszem.” „A Kisfaludi Strobl Zsigmond szobrát kísérő két munkást csak az ÁVH hozzájárulásával lehet elengedni.”

Az ünnepi „öt előadást meg lehet tartani, de nem szabad nyilvánosságra hozni. A Nagybudapesti Pártbizottság gondoskodjon arról, hogy a kijelölt hallgatóság vegyen részt az előadásokon”. A nagy napon indult Budapesten a 70-es trolibusz. A Szabad Nép sztálini képes melléklettel jelent meg. A lapban „Napjaink Lenin”-jét RM köszöntötte: „a magyar nép Sztálinban nemcsak a kőszáli sást látja.” Az ünnepségen Gerő azt mondta: „mert a Szovjetunió Sztálin, mert a fasizmus felett aratott diadal Sztálin, mert a béke Sztálin, mert a munkásosztály győzelmének a neve Sztálin”. Címek a lapból: „A magyar munkások és parasztok is édesatyjuknak nevezik Sztálin elvtársat.” „Viharosan ünnepelték Sztálint a Kremlben rendezett fogadáson.” (Az elnöki asztalnál ült a díszvendég Mao, Cservenkov, RM, Dej, Sirokó, Dolores Ibarruri, Ulbricht stb. Az egyik küldött, Berki Mihályné látta, hogy Sztálin magához kérte Maót, Togliattit és Rákosit.)

A születésnapi vacsorán RM állítólag végig Sztálin mellett ült. (A magyar követ feljegyzése szerint Ana Pauker 1950. április 4-én, a bukaresti követség fogadásán – Korom Mihály és többek füle hallatára – kijelentette, hogy a hetvenedik születésnapon a maguk kiváló Rákosija lefoglalta Sztálin elvtársat, és egész este nem lehetett vele beszélni.) Zinner Tibor szerint egy dedikált kötetet kapott Sztálintól a Rajk-perért.

Ő ezt nem említette, pedig Tolnai Gábornak mesélt a nagy napról: „Olyan volt ez a találkozás, mint valami szép érettségi találkozó. Ott voltunk, akik annak idején körülbelül azonos időben elkezdtük a forradalmi munkát.” Mao Ce-tungról lelkesedéssel beszélt. (A születésnapon Sztálin és Mao között ült, Sztálintól balra Togliatti.)

Maga RM a hatvanas években rokonainak azt mondta: jobb volt rossz politikát csinálni a Szovjetunióval, mint jó politikát csinálni a Szovjetunió ellen.

Az abszurd történetet zárjuk Gerő Révainak írott, 1949. december 28-i levelével: „A Szabad Népben, irodalmi folyóiratainkban, színházaink színpadán az utóbbi hónap folyamán mind gyakrabban szerepel Örkény István nevű író, aki szilárd meggyőződése szerint Titóék beszervezett embere. A hadifogolytáborban bevallotta, hogy tartalékos tisztként részt vett a bácskai gyilkosságokban. Erről még kint a Szovjetunióban tudtam és tudott Rákosi is, aki emlékszik az ügyre. Nyolc hónappal ezelőtt Nemes Dezső, Gerő Mária és még valaki beadványt intézett a káderosztályhoz. Szalai Csendesnek adta, aki azt mondta Nemesnek, hogy kivizsgálták és kiderült, hogy a beadványban foglaltak nem felelnek meg a valóságnak. Az a csapategység,

amelyben Örkény szolgált, nem tartózkodott a Bácskában. A katonapolitikai osztály vezetője, Révész Géza viszont semmit sem tudott az ügyről. Minthogy Révész helyettese, Gát ezredes [aki Fieldről Szőnyinél érdeklődött – *P. Á.*], akit éppen most tartóztattak le, lehetséges, hogy Szalai és esetleg Csendes, ezt a dolgot vele kártyázták meg.

Mindenesetre az elmondottakból igen valószínűnek látszik a következő: Szalai, aki régi rendőrspicli és egyben jugoszláv titóista ügynök és kém volt, amikor megtudta, hogy milyen bűnöket követett el Örkény, a kivizsgálás és leleplezés helyett beszervezte őt, mint ez már oly sok esetben történt hasonló alkalmakkor (pl. Bán Antal). Az a tény, hogy Örkény az utóbbi időben rendkívüli aktivitást fejt ki, beférkőzik a Szabad Néphez, a párt irodalmi folyóiratához stb. és komoly figurává igyekszik válni az irodalmi fronton, megerősíti azt a feltevésemet, hogy beszerezett ember. Minden meg van tehát arra, hogy ezt az alakot előbb viasszaszorítsuk, később pedig kezelésbe vegyük.” Nem tudni, minek vagy kinek köszönhető, hogy Gerőnek ez az egypercese Örkény számára nem vált többévéssé.

Többek között Dénes István (1923) is áradozott Szalai Andrásról:

– Szalai András végtelenül kedves, mosolygós volt, olyan ember, akiből áradt a szeretet, a gyengédség és a jóság. – Ha felidézzük Gerő és a többiek szavait róla, óhatatlanul fölvetődik, hogy mit ért ezeknek a vezetőknek az emberismerete, az értékítélete?

Sikerült, ahogy sikerült a per, jellemző Rákosira és a korra, hogy *ez a justizmord volt Rákosi Mátyás politikai pályájának a csúcsa*. Ennél nagyobb figyelmet, hosszabb visszhangot egyetlen más cselekedete sem tudott kiváltani; igaz, ennyi vele szorosan együttműködő segítőtársa sem akadt soha többé. Visszaemlékezésében Donáth Ferenc mégis a hanyatlást említi: „A Rajk-ügy után a vezető testületekben érezhetően megváltozott a légkör. Az emberek kerülték az oldottabb beszélgetéseket, még a vezetésben is.”

HARMADIK FEJEZET

1. „S VÍGAN FÜTYÜLÖK ÉN”

1949-ben kevés európai országban érte el az ipari termelés a békebeli, 1938-as szintet. Magyarországon közel harmadával fölül is múlta. A hangulat mégsem volt rózsás. Ám ezt a titkos jelentések sem mondták ki, bár rögzítették: „Az elmúlt hét óta Budapesten és környékén húshiány van. Mélykúton a tszcs tagjai a kulákokhoz mentek élelmiszert kölcsönkérni... a lakásokon tartott imaórákon párttagjaink is részt vesznek. A gönci járásban Szabadosné nevű párttagunk félt, elmondják a párttitkárnak, hogy a bibliaórán részt vesz. Befeküdt az ágyba és a háziasszony beágyazta, azonban ülőhely híján az ágyra is ültek, így felfedezték a bibliahallgatót.” Több jelentés szól a paprika, a tej- és a vajhiányról. Később országos a húshiány. Talán az ellenszegülés jele, hogy sok helyen éltetik Titót.

Ha a kulákok elleni fellépésre nincs ok, találni kell – mondta Kádár János 1949-ben, egy belügyminisztériumi aktíván. Az agitációs osztály szakszerűtlen hangulatjelentései ilyesmiket közöltek: „A kulákság főleg a kukoricafronton támad.” Később: „A tervkölcsönjegyzéssel kapcsolatban a kulákokat kezdik megverni számtalan községben.” Hajdú-Biharban alig volt kulák, akit a rendőrség nem büntetett meg (mert nem söpörte le a járdát, bűdös a trágyája, a kutyája kolonc nélkül kiszaladt stb.). Zsadányban elkobozták a gazdasági felszereléseiket, Komádiban a házaikat. A Gerő buzdtására elvégzett felülvizsgálat során Esztáron visszaadtak nyolc ökröt, két lovat, hét ökör árát kifizette a tszcs. Zsadányban egy ló kivételével mindent visszaadtak, Komádiban visszaadták a rádiókat, írógépeket, bútorokat: a házakat nem, mert ahelyett újat kaptak. A vizsgálatok titokban folytak: az elrekvirált vetőgépek, az elcsattant pofonok többségével senki sem számolt el. Karácsony előtt a párttitkárokkal megüzenik a papoknak: „helyes volna”, ha az ünnepeken „a népi demokrácia és az ötéves terv mellett prédikálnának”.

Ezekben az években a komikus történetek is tragédiába fordultak. 1950. január 29-én Dombegyházán a tszcs pártszervezete vadászni ment. Amikor vissza akartak térni a községbe, a parasztok késekkel támadták meg őket, három elvtársat kórházba kellett szállítani. Az egyik vadászt a saját puskájával ütötték le. („Péter elvtárs értesítve.”) A skandalumról egy rakás jegyzőkönyv készült. Kiderült, az egyik résztvevő megverte a Défosz-titkárt, s emiatt estek egymásnak az elvtársak. Történt, ami történt, az ellenség kézre került: a volt csendőr, a volt katonatiszt s aki korábban Sztálinnak, most Párttitkárnak hívta a kutyáját.

Az „ötvenes évek” a kulákküldözés, a húshiány és az első ötéves terv jegyében kezdődtek. A nemzeti jövedelemnek közel kétharmadával kellett volna nőnie. Reprezentatív építkezések: 40 millióért új Nemzeti Színház, előbb száz-, majd hetvenezres Népstadion, a királyi Vár helyreállításának elkezdése, hidak a Dunán Bajánál, Újpesten, földalatti. ’49 végén dőlt el végre, hogy a vasmű Mohács helyett Dunapentelére kerül, mivel az „építkezés és az ipartelep a jugoszlávokat folytonos provokációkra csábítaná”. (Állítólag RM hívta fel a figyelmet a veszélyre. A többletköltség a beruházásnál és a termelésben is ötszázaléknyi.) Ekkor határoztak a Vajdahunyad vára úttörőpalotává alakításáról – „bár erre a célra nem felel meg”. Ugyancsak ’49 végén államosították a tífős üzemeket is, s egy ávéhás jelentés szerint: „*Konspirációs szempontból az*

államosítás tökéletesnek bizonyult.” Tökéletes volt a szovjetizálás is. Bár a magyar technikai, műszaki színvonal általában nem maradt el a szovjet mögött, minden fontos helyre, minden nagyobb tervhez, de jelentős mulasztáshoz is szovjet tanácsadókat hívtak, akik ráadásul nem ismerték a helyi viszonyokat. (A pártkórházzá nyilvánított Kútvölgyi szovjet professzora minden gyógyszer helyben készítettett, a kórház fertőtlenítésére pedig karbolos rongyokat szórattott szét a folyosókon. Akadt olyan is, aki a kórházak faláról leszedette a politikai jelszavakat.)

Tanácsadókat hívtak a földalatti vasút, a Tiszaöki Vízmű építéséhez, jutott kettő-kettő a Külügy-minisztériumba vagy a polgári légoltalom szervezéséhez is. „Mivel a New York Palotában a helyiségek sötétek és piszkosak, másrészt nevetséges, hogy a Magyar–Szovjet Társaság a New York Palotában székel, Szakasits javasolja, hogy az MSZT-nek új székházat építsenek.” Döntés: *meg kell a szovjet elvtársakat kérdezni.* Az első matematikai kongresszus rendezéséhez csak úgy járul hozzá a Titkárság, ha a szovjetek hajlandók azon részt venni. Maga RM is érdeklődött (mondjuk, a titkár Szuszlovtól), hogy a szovjet tudósok részt vesznek-e Koppenhágában a biológusok vagy a tuberkulózis elleni szervezet kongresszusán. Ha megjött a válasz („A tuberkulózis elleni harc szervezetének nemzetközi konferenciáján a szovjet tudósok részvétele nem kívánatos”), nyomban tudták, mi a teendő.

1950 áprilisában Budapesten rendezték a sakkvilágbajnok-jelöltek versenyét. Az utolsó pillanatban RM segítségét kérték, hogy vagy eggyel több, vagy eggyel kevesebb szovjet versenyző jöjjön (csak páros számú versenyző indulhatott), hogy Trifonovics jugoszláv sakkozó beutazását meg tudják akadályozni. RM elintéztette ezt is.

A Rajk-per termése Sztálin születésnapján érett be. RM utána jó ideig Moszkvában maradt. (Jókora címkép adta hírül a Szabad Népből, hogy január elején találkozott a magyar ösztöndíjasokkal.) Ebben a nyerő szériában ő rendkívül magabiztos volt. Miközben arról ábrándozott, hogy második ember lehetne Sztálin után, Lukács György azt mondogatta: Kunra és Rákosira ő legfeljebb egy falusi krejzlerájt merne rábízni, nem egy országot – említette Donáthné, Bozóky Éva. Persze Lukács sem vélekedett mindig így. Király István (1921) mondta: – 1945 végén volt József Attila-ülés, ahol Lukács is előadott. A végén odamentünk beszélgetni vele. Amikor feltűnt Rákosi, s intett neki, mint egy kisdíák, loholt. Vagyis Lukács magatartása közvetlen ’45 után nem arra utalt, hogy nem bízna rá jó szívvvel az országot. A Rákosi által forszírozott 1949-es Lukács-vita vagy a Rajk-per után valószínű, másképp vélekedett.

RM távollétében mondott a Titkárság *halálos ítéletet a tanyavilágra*, mivel a „szocialista átszervezés és a mezőgazdaság további fejlődésének akadálya”. (Akkor 1,2 millió lehetett a tanyai népesség, ma a harmada.) Az ünnepekre is kiterjesztették a tervgazdálkodást: „A köztársaság kikiáltásának ünnepét, február 1-jét át kell helyezni augusztus 20-ra és megtenni az alkotmány ünnepévé.”

A Rákosival kibővült Titkárság fölszólította Károlyi Mihályt: térjen haza Franciaországból. Ő okkal nem jött. A minisztériumi előadó Csillag Miklós (nem RM sógora!) az Operaház dekadenciájáról értekezett: „A közönség már nem a művek forradalmi mondanivalójára rezonál, hanem az énekhangok kultuszának hódol.” „A Nagy Októberi Szocialista Forradalom visszaadta az operának mint műfajnak az osztálytartalmát.” Kifogásolta Wagner és Mozart kultuszát, továbbá, hogy a szűk repertoárban Erkel helyett Bartók szerepel. „Például *A csodálatos mandarin*, mely valósággal pornográf hatást kelt. Nem tartjuk véletlennek, hogy a nyugati operaszínházak éppen most veszik fel ezeket a Bartók-műveket műsorukra.” Hiányolta Glinkát,

kifogásolta Sztravinszkij, „a formalista, kozmopolita, emigrációban élő, ellenforradalmi orosz zeneszerző” műveit.

A „reakciós profil” abban is megnyilvánul, hogy „*a színpad nagyrészt sötét*”. „A nép cafatokban, rongyokban ténfergő csürhe vagy pedig díszbe öltözött kéjlányok sokasága”, mivel „a színház tele van volt nyilas párttagokkal, horthysta elemekkel, reakciókkal, akik közül nem egy vezető funkciót tölt be”. Az Operába is szovjet tanácsadót hívnak; s felmondanak Tóth Aladárnak, de „Rákosi és Révai beszél vele”, mert felesége, Fischer Annie miatt is valamilyen szerepet szánnak neki.

Az „ötvenes évek” a koncepciós perek kora. Évekig folytatódnak a Rajk-per utó- és mellékpererei. „Mellékkörizetes”-ként maradt vagy hatvan ember. RM utasította Péteréket: semmi vizsgálat, ott a „*vita tárgyává már nem tehető adatokat*” tartalmazó *Kék könyv*, azaz a Rajk-per, ez alapján kell őket elítélni. Décsi megsaccolta a várható ítéleteket, s ezeket RM kisebb-nagyobb változtatással jóváhagyta.

Rajk titkárának, Tőkés Ottónak tanúsítania kellett volna főnöke összeesküvő voltát. Kihallgatója, Károlyi Márton rábeszélte: nem kell „kukacoskodnia”, a párt és a nemzetközi munkásmozgalmak érdekében valószínűsítse a vádat. Végül a perben nem léptették fel, de 1950 májusában hatévi kényszermunkára ítélték a Szebenyi-perben. Oszkó Gyula is a „maradékba” került. Az ő bűne az volt, hogy elárulta a pártfunkcionáriusok lakcímét és a Szabad Nép példányszámát. Tíz évet kapott. Beck Jánosnak (1915) a később öngyilkos Pál Ákos alezredes azt mondta: mindegy, aláírja-e a vádiratot, vagy sem, ugyanaz történik, és sosem tudható, az asztalnak mikor melyik oldalán ül az ember.

1957-ben 44 koholt pert, 191 elítéltet, ebből 29 halálos ítéletet olvastak a bűnösök egyikének, Péter Gábornak a fejére. A „rendből” némileg kirítt Deszkás János alezredes ügye, aki előbb a párt katonai osztályának a vezetője, majd a HM osztályvezetője volt. 1949 végén elítélték. RM nyomban táviratozott Farkasnak Moszkvába: „A katonai bíróság Deszkást tizenöt évre ítélte azzal, hogy te azt követelted, hogy ne kapjon többet. Nekünk úgy tűnik, hogy a bíróság elnöke csibész, aki a távollétedet rossz dologra használja fel.” Hazatérése után Farkas közölte a bíróval és Péter Gáborral, hogy az öreg nincs megelégedve az ítélettel, „*pártárulóknak nincs kegyelem*”. A perújrafelvételi eljárásban Deszkást halálra ítélték, életének 38. évében kivégezték. (Farkas Mihály 1957-ben is meg volt győződve a bűnösségéről: „miután a Pálffy-féle összeesküvés iránt nem volt kétség... akkori szolgálati állása folytán... csak vezetője lehetett az összeesküvésnek.”)

1950. január 4-én hajnalban Lengyelkáporna határában 18 késszúrással megölték a nagyhitű Kiss Imre volt párttitkárt, akit leváltottak, mert ivott, mert nyilas volt. Kiss Imre buzgón rekvirált, odaadóan szervezte a téeszcsét: sokan haragudtak rá. Egy ide vetődött szerencsétlen részeges alak ölte meg; tettéből lett a mezítlábas Rajk-per. RM azonnal beszállt: „a Kiss Imre ügyében szereplő kulákoknál... megállapítani, mennyi tervkölcönt jegyeztek.” A Szabad Nép két hét késéssel megjelenő tudósítása szerint a gyilkosságot „egy kulákszervezet hajtotta végre”, s a szökésben lévő, jugoszláv kuláknak kinevezett nincstelen Bodó István fejére tízezer forint jutalmat tűztek ki (az akkori átlagkereset közel hússzorosát).

A tettes sem kerül még elő, amikor a Titkárság családotul kitelepített tizennégy embert, mert állítólag tudtak a gyilkosságról. Példát statuálnak: a húsz legtehetősebb kulákokat „leinternálni és családjukat elvinni”. Kádár és Péter „javaslatot ad a jugoszláv határsávon létesítendő rendszabályokra”.

Egy jelentés azt állította, hogy az ünnepeken és Sztálin születésnapján a jugoszlávok több tucat embert dobtak át a határon. (Magyarországról állítólag 450 embert küldtek át Jugoszláviába; RM 1962-ben csak 23-ra emlékezett.) 1950-ben összeírták a határ mentén élő gyanús személyeket. (Gyálarét: a jegyző bátyja Dél-Amerikában van, rendszeresen levelez vele.) A határ menti pártszervezetek „nem értették meg kellően a Rajk-per tanulságait”. Január 21-én a Szabad Nép az ismerős szöveget adta a még szökésben lévő Bodó István szájába: „Le kell gyilkolni a vezető kommunistákat... nem kell visszariadni attól, hogy a község lakosságának hatvan százalékát is legyilkoljátok.” (Még nem is volt község, később lett Lengyelkápólnából Zákányszék.)

A cikk megjelenésének napján kapták el Bodó Istvánt. Kiderült, elírták a nevét, sebj: „Elfogták a lengyelkápólnai gyilkosság bujkáló *főtettesét*... Dobó Istvánt (álneve Bodó István).” Pártszervezetek, a gyárak „dolgozói” halálbüntetés kiszabását kérték „az elvetemült gyilkosokra”.

Dobónak semmi köze sem volt Jugoszláviához, pláne Titóhoz. Hat gyermeke volt, s család miatt hatszor ült. Egyik tanyáról vetődött a másikra, egy ebédért, egy pohár borért velük szidta a rendszert, részegen a ház körül adódó gyilkosságot is „vállalta”, mert akik a bort adták, azt hitték, hogy minden bűnnek, bánatnak, még a téeszcsének is Kiss Imre az oka. Február 2-án Dobó Istvánt, Ördögh Imrét, Császár Antalt halálra ítélték, két másik vádlottat életfogytiglanra. Dobón és Császáron az ítéletet nyomban végrehajtották: „*A nép ökle lesújtott a gyilkos kulákbandára.*” RM: „A lengyelkápólnai gyilkosság osztályharc és nem közönséges falusi bicskázás.” Kiss Imre haragosai, szomszédai ellen titokban egy második pert rendeztek. A tizenegy vádlott összesen 42 osztályt végzett, s 62 év büntetést kapott. Kiss Imre nevét évekig egy téeszcsé, majd a kiépülő faluban egy utca viselte.

Ekkortájt kezdett a *pergyár* folyamatosan termelni. RM a kezdeti „bénaság” után szépen beletanult a koncepciós perekbe. Az „igazságszolgáltatás” inkább bűnösökre vadászott, mint bűnügyeket vizsgált: *nem a bűnesetek tetteseit, hanem a „tettesek” bűneit keresték.*

A Standard Rt. államosítására – az „imperializmus” megbélyegzésére – új szereposztásban színre hozták a MAORT-ügyet. Az 1947 óta megfigyelés alatt tartott cégnél 1949 végén vették őrizetbe az igazgató Geiger Imrét, minisztériumi főnökét, Radó Zoltánt, a „célszemély” amerikai igazgatót, Robert Vogeler mérnököt, Edward Sanders pénzügyi ellenőrt. (RM, 1962: „Ahol amerikai vállalatok vannak, ott az amerikai felderítő persze, hogy be van épülve.”) 1950 elején Gerő azt táviratozza Rákosinak Moszkvába, hogy a Vogeler-ügyben bizalmasan értesítették, ha kiengedik a vádlottat, akkor Magyarország visszacap valamennyit a Németországban maradt vasúti anyagból. Ha nem, bezárják a New York-i és a clevelandi konzulátust, és nyilvános jegyzékben tiltakoznak. RM s Gerő egyetértett: ez zsarolás. „Célszerű lenne publikálni az egészet és leleplezni az amerikai machinációt.”

A perek egy kaptafára készülnek. Tanúként bevetik a vádlottak ellen a Rajk-per obsitosait, például Cseresnyés Sándort vagy az 1945 előtt és után is besúgóként foglalkoztatott Stolte Istvánt.

A Standard-ügy tárgyalására is az ÁVH készítette a javaslatot. Az ügyész Alapi Gyula (máskor Alapy), aki a Mindszenty- és a Rajk-ügyben is képviselte a vádat. Tanácselnök a szintén bevált Olti Vilmos. Idézet a menetrendből: „Február 12., vasárnap. Dr. Olti és dr. Alapy *az iratokat tanulják.*” „A harmadik nap kezdődjék a tanúk kihallgatásával... 1. Zádor Györgyné (tanúvallo-mást tesz Geigerre, Sandersre, Vogelerre...) kihallgatása 30 percig tartson.” RM megkérdezte „Ki a Zádorné férje?”, s megállapította róla: „bizonyítékai soványak.” Két hónap múlva Zádornét 12 évre ítélték.

1950. február 18., Szabad Nép: „Az amerikai imperialisták kémbandája a bíróság előtt” (négy oldal). RM táviratozott Sztálinnak: Vogeler és Sanders kapitány feltárta a kém- és szabotázsügy jelentős részét, ítélet február 22-én. Március 3-án tiltakozunk az amerikai követség kémtevékenysége miatt, megkérdezzük, hajlandók-e visszahívni a kompromittált diplomatákat, visszavonni a Magyarországgal szemben tett lépéseket. Vogeler vallomása szerint „a 48 amerikai és a 103 magyar munkatárs jelentős része kémkedéssel foglalkozik. A további lépések attól függenek, mit tesz az amerikai kormány. Örölnénk, ha tájékoztatna bennünket a véleményéről”. Az amerikaiaknak azt sem engedélyezték, hogy ügyvédet küldjenek a tárgyalásra. (Az ítélet után az amerikaiak még Visinszkij szovjet külügyminiszter közbenjárását is kérték, de hiába.)

RM iratai között részletes tárgyalási utasítás található; Sanders kérdéseire még hármat besúr. Vogeleréhez kilencet. Valószínű, hogy ő határozta meg, ki hányadrendű vádlott, kikből álljon a hallgatóság, az újságírócsapat, hogy hangfelvétel legyen, de nem közvetítés: „Film nem, fényképezés úgy, mint a Rajk-pernél.”

Az ÁVH szerint a négy említett vádlott büntetése halál is lehet. A végső szót nem ők, nem is Olti mondta ki, ő csak kihirdette, hogy Vogelert 15, Sanderst 13 évi fegyházra, Geigert és Radót halálra ítélték s kivégezték. (Radó szinte örült, hogy csupán a Standard-ügyben kell fellépnie: „bármit hajlandó a bíróság előtt elmondani, csak segítsünk neki vallomása összeállításában”. Így segítettek.)

Külügyminisztériumi szemrehányás: az USA „Vogeler személyének olyan jelentőséget tulajdonít, hogy letartóztatása óta 14 ízben interveniáltak érte személyesen, 10 alkalommal jegyzékek, emlékeztetők révén”.

1962-ben Aczél azt mondta Rákosinak, hogy Radót azzal vették rá a hamis tanúzásra, hogy kap egy laboratóriumot. Rákosi utasítására még az ítélet-végrehajtás reggelén is berohantak hozzá, hogy nincs fehér csempe a laboratóriumban, csak szürke, s az jó lesz-e. Ezután vitték az akasztófa alá. RM azt mondta, nem ismeri az ügyet, s elmesélte, hogy a kém Vogelert később egy kínai lányért cserélték ki. Az amerikai iratok ezt nem említik. Davis követ júniusban még azt ajánlotta Rákosinak, hogy Vogeler kiutasítása fejében hajlandók a viszony javítására: amint Bécsbe érkezik, megnyithatják a New York-i és clevelandi magyar konzulátust, segítik a Németországban lelhető magyar vagyron hazahozatalát. Július 1., RM távirata Farkasnak Moszkvába: „A koreai események tükrében mi egyelőre nem helyezzük szabadlábra az amerikai kém, Vogelert. Ezt a kérdést is vedd fel.” Július 13., RM Sztálinnak: „Amennyiben az USA teljesíti a követeléseinket, célszerűnek tartanánk kiadni őt.” Végül Vogeler csak másfél év múlva, 1951-ben szabadult. Cserébe ugyan Rákosiék nem kapták vissza a magyar koronát, de az Amerika Hangja frekvenciát váltott (hogy ne zavarja a Petőfi rádió adását), s a többi engedménnyel látszólag helyreállt a korábbi helyzet.

Rákosi elégedetlen volt, hogy a többi népi demokráciában lassan vagy egyáltalán nem leplezik le a provokátorokat és kémeket a pártvezetésben. Prágában '49 szeptemberében is még „csak” öten voltak őrizetben. Biró Zoltánnal (öccsével) levelet küldött Gottwaldnak a CSKP-ban folyó ellenséges munkáról, mivel „semmilyen intézkedést nem tett.” Gottwald elküldte embereit Rákosihoz, Belkinhez és Bieruthoz, majd elkérte a Rajk-ügyben jártas szovjet tanácsadókat. Ez sem volt elég. RM 1950. február 24-én táviratozott Abakumovnak, a szovjet államvédelem vezetőjének, hogy Vogeler tájékoztatást adott a csehszlovákiai amerikai kémszervezetről. „Mielőtt továbbadnánk az anyagot a csehszlovák elvtársaknak, konzultálnunk kell Makarov ezredessel. Kérem, utasítsa Makarovot, hogy amint tud, utazzon Prágából két napra Budapestre.” Pestre

rendelésével RM kommunista kötelezettségét teljesítette: leleplezte az ellenséget, abban az országban, amelynek vezetőit a magyarok kitelepítése miatt nemigen kedvelte, másrészt minden utóper a Rajk-per igazságát, az ő zsenialitását bizonyította.

A nemzetközi perrendezésben támogatták a szovjetek. Március elején Szuszlov küldönce jelentkezett Rákosinál a M. Reimant terhelő iratokért (életét az menthette meg, hogy Németország nyugati felében élt). RM több kommunista vezetőt vádolt, hogy imperialista kémiszervezetekkel tart kapcsolatot (például a lengyel Jakub Bermant), s személyes sértésnek vette, hogy nem leplezték le saját kémeiket. Zavolzszzkijnak elmondta, emiatt *„élesen megromlott a kapcsolat egyes népi demokráciákkal, különösen Csehszlovákiával”*. Ők – mármint Rákosiék – hiába leplezik le a vezető személyiségeket, Gottwald „nem intézkedik”. Többszöri nekirugaszkodására végül „leleplezték” a Rudé Právo főszerkesztőjét. RM meggyőzte Gottwaldot, „hogy titkára, Reichmann angol kém”, aki öngyilkos lett. RM és Gottwald beszélgetése után Lebül (volt külkereskedelmi miniszterhelyettes) ugyancsak öngyilkosságot követett el.

Per nélkül Csehszlovákia sem igen úszhatta volna meg ezeket az éveket, de RM ügybuzgalma s annak moszkvai támogatása nélkül még nekik is kevesebb tragédiát kellett volna átélniük.

1962-ben Aczél megkérdezte Rákositól: tudta-e, hogy verésekkel szednek ki a testvérpártok vezetőire vallomásokat? A diplomatikusan válasz: „Úgy tudtam, hogy az akkor szokásos vallatási módszerekkel.” Aztán idézte neki, amit Péter Gábornak mondott: „Az öreg Koplenig itt fog keresztülmenni, három nap múlva jön vissza. Állítsák össze, az osztrákokra, ami csak a birtokunkban van.” Meggyőződött róla, hogy ezek reális adatok? – kérdezte Aczél. RM: „Koplenig is felnőtt ember, *ő körülbelül sejt, hogy ezek az adatok mit érnek. Ő ezt tudta, ahogy mi is tudtuk.*”

Később: „Mi is kaptunk listát, nemcsak mi adtunk listákat. A román párt egyszer külön megköszönte... Megmondtam, hogy az ÁVH dolgozzon össze jól a csehekkel és adja át nekik az összes adatokat. Ez helyes volt. Nagyon nehezményeztem, hogy nem tudtunk összedolgozni a Szovjetunióval”, hogy az általuk elítélt magyarokról nem adtak adatokat. *A Szovjetunióban ez nem volt szokás.*

1950 februárjában RM jelentést kért Péter Gábortól, hogy a posta miért kézbesíti a külföldi fasiszta kiadványokat. Bár a levéllenőrző alosztály eddig is hat-hétezer külföldi „fasiszta sajtóterméket” kobozott el havonta, a 72-es postán ezután elkülönítik a küldeményeket. Budapesten napi 300 ezer a külföldi levélforgalom, a 40 százaléka idegen nyelvű; az alosztály létszáma 75 fő. A Rajk-per után külföldre két futár viszi a hivatalos küldeményeket: az egyik ellenőrizte a másikat (Tolnai).

Egy pártmunkás „felfedezi” a szabadkőműves-páholyokat. Jelentését Gerő nyomban küldi Rákosinak, s ő azonnal válaszol: „már utasítottam Péter e.-t, állítsa össze a szabadkőművesek névsorát, s egy-egy gondos jelentést működéseikről... utána részben közigazgatási úton, a fasiszták stb. üldözésével, részben olyan politikai követelésekkel, melyeket nem mernek vállalni, dezorganizálni kell őket, s utána leleplezni... *Az egészet az idén likvidálni kell.* I. 26. R.” Ekkor 16 budapesti, és három vidéki szabadkőműves-páholy működött 12-13 ezer taggal. Az ÁVH szerint: „1949 tavaszától kezdve a baloldali elemek túlnyomó többségben kiléptek a páholyokból, mert akik a legprogresszívebb részét alkották, Kende Zsigmond, Gönczi, Szekeres, Halász Aladár és még néhányan, hivatalosan is kiváltak... A szabadkőműves-mozgalom félreérthetetlenül az ellenség oldalán áll. A Mindszenty-üggyel kapcsolatban nehezen lehetett állásfoglalásra bírni őket, ezt azonban Kendéék kierőszakolták.” Kende a Radikális Párt vezetőjeként is szolgálatokat

tett Rákosiéknak. S mert nem voltak elvtársak, Kende te-tu kedves barátomnak szólíthatta, sőt állást kérhetett tőle Halász Aladárnak (professzor lett Szegeden).

1950-ben Szent István napja alkotmányünnep. Új ünnep még: április 4. és november 7. Bár jó néhány európai ország megemlékezik a felszabadulás napjáról, Magyarország akkor fogott a „nemzeti ünneplésbe”, amikor *a megszállás rendszerré vált.* (Március 15-e még munkaszüneti nap.)

Kossuth-díjat kap: Veres Péter, Illés Béla, Pátzay Pál, Kisfaludi Strobl Zsigmond, s megosztva Mészáros Ági és Latabár Kálmán. (Kisdíj: Benjámin László, Kónya Lajos, Gellért Endre, s Illés György megosztva Hegyi Barnabással.) Erről is a Titkárság dönt. Illés Béla esetében: „bár a *Fegyvert s vitézt éneklek* könyve nem érdemli meg a Kossuth-díjat, de mivel eddig Kossuth-díjat nem kapott...” Kisfaludi Strobl a Sztálin születésnapjára készített szobráért, Pátzay Lenin- és Sztálin-szobráért kapta a nagydíjat. (Az eredetileg újságíró Szakasits díjosztó beszédéről RM megjegyezte: „át kell magyarítani... Figyelemmel kell lenned arra, hogy a Kossuth-díjasok egy része nemcsak, hogy nem párttag, hanem csak most kezd felénk orientálódni, és ezekre minden szovjet idézet nélkül jobban hatnak a szocializmus magyarországi eredményei.”)

Gáspár Margit (1908), az Operettszínház igazgatója mesélte: – Az 1949-ben államosított operett első bemutatója a Strauss zenéjű Bécsi diákok volt. Dőlt a közönség, ám a hivatalos kritika a legjobb esetben is fanyalgott. Például a Gerolsteini nagyhercegnőben szemünkre vetették, hogy a harmadik felvonásban a népi hős miért ül le a nagyhercegnő mellé. Mivel az egyik szereplő térdzoknit viselt, kisütötték, hogy az illető biztos volksbundista. Végül egy előadás szünetében a Szabad Népes Molnár Miklós közölte velem, hogy következik a leszámolás; olyan emberekkel, mint Honthy és Latabár nem mehetünk együtt!

Gáspár Margit megszólítás nélküli levélben kérte Rákosit, nézze meg Offenbach Gerolsteini nagyhercegnő című operettjét, mert ő tanácstalan a szakmai bemutató óta. Néhányan botrányos előadást kiabáltak, betiltást követeltek, mert amikor a darab hőseit, Milon közkatonát bíróság elé állítják, azt kiáltja: „Én nem védekezem, én vádolok!” Ezt úgy fogták fel, mint Rákosi elvtárs bíróság előtti szavainak idézését. „Vagy az én szemem hibás, vagy az övék.”

– A Szabad Nép nem közölte a beígért kritikát, megjelent viszont a színházban Révai. Betegsége miatt az övé lett az egyik proscéniumpáholy, és a színházi főosztály vezetőjével, Berczeller Antallal mi a másiktól figyeltük, tetszik-e neki a Gerolsteini nagyhercegnő. Latabáron könnyezve nevetett, többször le kellett vennie a szemüvegét. Fenomenális színész! – mondta a szünetben. Nagy népművész, tettem hozzá, s nem tudom, a szocializmus miatt fél a nevetéstől. Kértem, védje meg Latyit. Öreg szocdem munkatársam még tódított is: ha tudná, Révai elvtárs, milyen szorgalmasan jár szemináriumra! Az okos Révai a fejéhez kapott, hogy miért kell ezt a csodálatos színészt szemináriumoztatni!

Berczeller szerint az inkriminált mondat a helyén van, s ezt Rákosi elvtárssal kapcsolatba hozni *baloldali nagyképűség*. Révai: „Helyes, hogy az Offenbach-operettet aktualizálták. Az előadás aránylag jó. A szöveg egyetlen hibája az a bizonyos bírósági tárgyalás. Itt nincs igaza Berczellernek, ezen Gáspár Margiték javítani fognak.”

Ez volt a „*Gerolsteini csata*”, ahogy mi egymás között neveztük. Aztán jött az első „szocialista operett”, az Aranycsillag, a hadsereg meg a nép boldog egymásra találásáról. A házfőpróbán megjelent Farkas Mihály és Péter Gábor – rajtuk kívül egy lélek sem lehetett a nézőtéren –, s Péter bejelentette, azért jöttek, hogy betiltsák a darabot. Erre nem került sor, mert tetszett nekik,

sőt Farkas Mihály ezután szinte minden este ott volt a vendégeivel. 1951-ig, a Néphadsereg Színház megnyitásaig tartott ez a „szerelem”, ezután viszont úgy kezelt, mintha rivális intézmény igazgatói lennének.

Az Aranycsillagot megnézte Rákosi is, ám én nem kerültem a színe elé. A szerzőkkel beszélgetett, s engem az ávosok nem engedtek oda, mondván: nincs rá utasítás. Ősszel a bányász-kongresszusi díszelőadáson újból megnézte az Aranycsillagot és dicsérte. Mondta, hogy kellene egy bányászdarabot csinálni: a bányászok most kaptak új egyenruhát, és az egyenruha jól mutat a színpadon! – amiben igaza volt. Bár az összes számításba jöhető szerzővel tárgyaltam Karinthytól Mesterháziig, nehezen született meg a darab, s szakmailag meg is bukott. Rákosi azért eljött, és bár nem tartotta remekműnek, kijelentette: ilyet is kell csinálni. Nem igaz, hogy Rákosi szerette az operettet; ez is csupán harci eszköz volt a számára.

A nevetés is harci eszköz, a halál is. Latyi is, Rajk is.

Épül a rendőrállam, folyik a hatalom koncentrálása, a bizalmatlanság még magasabbra csap. Farkas Vladimír említette, hogy a Rajk-per után a szovjet tanácsadók javaslatára szélesítették az ÁVH nyilvántartási rendszerét, belekerült minden potenciális ellenség. RM börtöntársa, dr. Weil Emil a francia egészségügyi szakszervezet kongresszusára utazott helyettesével, H. Judittal, akiről az ÁVH ebből az alkalomból két és fél oldalas jelentést írt. Utazásukat a Titkárság hagyta jóvá. Határoztak az egységes ifjúsági szövetség, a DISZ létrehozásáról: „a szervezet a pártvezetés alatt fog állni”. Az SZKP-nál szerzett tapasztalatok alapján *tovább centralizálták a vezetők kinevezését*. Eddig a KV hatáskörébe 2700-3000 „pozíció” tartozott (felülük jobbra a Szervező Bizottság döntött). Ezt egyharmadával, 3500-4000-ra emelték. A Titkárság és a PB hatáskörét még nagyobb mértékben bővítették; 6-700-ról 1500-2000-re, illetve 100-150-ről 250-300-ra. (Még a járási vezetők sorsa is e néhány pártvezető kezében volt.)

A központosítás során megszüntették az úgynevezett pártmaximumot, ettől kezdve a pártfunkcionáriusok négyezer forint fölött is kereshettek. Ekkor lett a miniszterek fizetése havi 5000, az államtitkároké 4000 forint, s nyáron csupán ennyire emelték a KV-titkárok fizetését is. (1950-ben az állami szektorban 683 forint az átlagbér, a fehér kenyér 2,40.)

Megszüntetik végre a német nyelvű állampolgárokat sújtó rendelkezéseket; ezek 1555 községben 363 ezer lakost érintettek. Közülük „áttelepítettek” – hazájától megfosztottak – 163 ezret. 1949 végén 500 olyan személy „jött haza” a SZU-ból, akik hozzátartozóit kitelepítették. 1950 nyarán is arról tárgyaltak, hogy lehetne őket a családjuk után küldeni.

Lármásan készültek a felszabadulás ötödik évfordulójára. A külföldi küldöttségeknek adandó ajándéktárgyak között szerepelt az egy méter magas Szabadság-szobor, 15 darab 1700 gr-os ezüst szivardoboz, 205 darab 500 gr-os ezüst szivardoboz, 60 darab női ezüst púderdoboz, 150 darab kétszanéros ezüst cigarettaszelence, 200 diplomata aktatáska, ugyanannyi levéltárca, 60 retikül stb. Távirati stílusban: „a Vorosilov elvtársnak átadandó ezüst ajándékhoz... *Az üdvözlések között legyen úttörő, katona, MNDSZ.*” „Sztálin és Mao Ce-tung elvtárs képén kívül minden külföldi vezető képe alatt legyen ott a neve.” „Dobi fogadásának előkészületeit ellenőrizni kell.” „Szuszlov elvtárs Gerő elvtárs mellett üljön.” „A román elvtársat előbbre kell tenni.”

1950-ben már a vidéki látogatásokon is jegyzetelik RM beszédeit. De a Titkárság (a jelenlétében) „*egyelőre*” nem járult hozzá, hogy Rákosi-bélyeget adjanak ki, s ahhoz sem, hogy a Gyömrői úti kórházat Rákosi Hajnalról, a Kút völgyit Pavlovról nevezzék el. Pedig a Rajk-ügy kellős közepén Nógrádi altábornagy javaslatára a páncélos tiszti iskola RM nevét vette fel. *A kúszó kultusz* 1950-

ben megemlékezik a második Rákosi-per tizenötödik évfordulójáról (január 21.), s RM hazatéréséről Moszkvából (Szabad Nép, 1950. január 29.: „Rákosi elvtárs öt éve ismét köztünk”). Ugyancsak februárban a Titkárság „leveszi a napirendről” a javaslatot, hogy adják ki levelezőlapon Lenin arcképét negyven-, Sztálinét hatvan-, Rákosiét százezer példányban. 1950-ben, RM ötvennyolcadik születésnapjára megjelent a Rákosi-per (fűzve 20, kötve 28 Ft), ami a nimbuszának többet használt, mint egy életrajz, amire vágyott. A lapok részleteket közöltek a könyvből, s a jól dolgozók ezt kapták ajándékba.

– A „Rákosi-per”-ben direkt hamisítás nincs, de kihagyások vannak, s Rákosi személye túlságosan ki van emelve – mondta Györffy Sándor. – Már az Új Március szerkesztőbizottsága (Landler, Révai) korrigálta főként a ’25-ös per anyagát. Továbbá Rákosi kihagyatta az Erdélyre vonatkozó részeket, mert nem akarta irritálni a románokat és a cseheket.

– Még Sztálin hetvenedik születésnapjára csináltattak két kisszekrényt, s telerakták húsz-harminc féle muzeális borral – mesélte G. Géza (1914). – Az egyiket Sztálinnak küldték, a másikat az ötvennyolcadik születésnapján Rákosinak akarták adni, de hogy jön ő ahhoz, hogy olyan ajándékot kapjon, mint Sztálin, és talán Thoreznek adta az egészet.

Borbács Ida (1920) háztartásvezető úgy emlékszik, hogy 1950-ben születésnapján vacsorán látták vendégül a PB-tagokat, hétvégén pedig a családot. Ilyen alkalmakkor a pártközpont már pincért küldött. A pincér a családi találkozásra is megérkezett, de Rákosiné felháborodva közölte, itt semmi szükség pincérre, szolgálják csak ki magukat, épp elég a gyerek.

Április negyedikére „Rákosi elvtárs a Munka Érdemrend első fokozatát kapja”, s Rákosi Mátyás Műveknek nevezik el a csepeli Weiss Manfréd gyárat. De „a Lenin-, Sztálin-, Rákosi-képeket redukálni kell”. Ezenkívül Molotov, Malenkov és Vorosilov elvtársak, meg a népi demokratikus országok pártvezetői, s Thorez és Togliatti képét ezer-ezer, Pick és Grotewohl képét ötszáz-ötszáz példányban kell elkészíteni. (Eredetileg Sztálin és Rákosi képét 50-50, Leninét 30 ezer példányban kívánták kiadni. Sztálint 2 íves, Lenint 1 íves, Rákosit 1, illetve 2 íves méretben fele-fele arányban.) Legkésőbb november 7-én „utat vagy várost kell elnevezni Leninről”. Végül lecsaptak Kovács Györgyre, a Gamma vezetőjére, aki a faliújságon a saját fényképe alá kiíratta: „Bölcs vezetése mellett a szocializmus felé.” Leváltották.

A nemzeti ünnepet kicentizett amnesztia köszönti. Meg mozgolódások. A MÁVAG mozdony-műhelyében sztrájkot szerveznek, mire RM intézkedik, hogy a szervezőt távolítsák el az üzemből, a szakszervezeti titkárt pedig zárják ki a pártból. Sarkadon nyilaskereszteket, ellenséges feliratokat pingálnak a kerítésekre. Nyolc-tíz nyilast, csendőrt, katonatisztet „összeszednek”, másnapra mégis több a felirat: „Amerika győzni fog, vesszenek az ötágú csillagosok.” Bitófa rajza alatt: „Így szeretnénk látni Sztálint.” Kötegyánban és Bokányban is firkálnak. Íme az ellenség! Lesújtanak. S minél erősebben sújtanak, annál több lesz.

Az ünnep előtt (március 27-től) megerősítik a vezetők, a lakásaikhoz vezető utak, a pártházak, a Parlament és a minisztériumok őrzését, s megvizsgálják a felvonulási út – a Dózsa György, a Thököly út és a Verseny utca – lakóinak politikai megbízhatóságát „hálózati úton és kétszeres razzia útján”; Vorosilov szállását 136 „egyenruházott” őr, nyomozó és tífős mozgó operatív csoport, az operaházi díszelőadást 82 fő vigyázza. A dísztribün jegyeit az ÁVH nyomdája készíti, s ÁVH-s tisztek kezelik. A Hősök téri díszszemlét s Farkas Mihály útvonalát 400 nyomozó biztosítja.

A Titkárság tagjainak leginkább a honvédség és az ÁVH felvonulása tetszik. (Felvetik, hogy át kellene alakítani a Hősök terét.) A koszorúkat szállító Főkert-kocsi a Szabadság térről három perccel késik, a Gellérthegyre pedig a szovjet delegáció koszorújával fél órát, mert a környéket hermetikusan lezárták. Bíró Zoltán szól, ne kezdjék el a himnuszokat, a zenekar tíz óra hét perckor mégis rázendített. Ekkor Bíró letépte a Minisztertanács koszorújáról a szalagot és rátette a román delegáció koszorújának orosz feliratos szalagját. A szovjet delegáció észrevette a cserét, s csak amikor megérkezett a koszorújuk, azt helyezték el a Szabadság-szobor talapzatán.

A fogadáson a kínai és a román delegáció vezetői nem foglalták el a helyüket, amíg a delegáció valamennyi tagja nem tartott velük, pedig őket el akarták választani; pótasztalt kellett beállítani.

A szeles és esős idő miatt a tűzijátékot nem a Duna-partról, hanem a Parlamentből tekintették meg. A miniszterelnökség hivatalvezetője egy koromsötét helyiségbe terelte a külföldi vendégeket, „ahol egyenesen kínálkozó alkalom lehetett az ellenség számára, hogy tört vagy kést döfjön valamelyik vezető elvtárs hátába”.

„*Légy éber, az ellenség nem alszik!*” A Kominform Titkárság áprilisi ülése sürgeti a határok megerősítését: nyugaton és délen kijelölik a határsávot. Kádár javasolja: a jugoszláv határvidéken egy-két kivételtől eltekintve csak ipari munkás lehessen járási titkár. Az éberségmánia, a hisztérikus bizalmatlanság miatt a körzetből először kitelepítik az apácákat és a szerzeteseket (894 fő), aztán a volt vitézeket, csendőröket, katonákat, a polgári és fasiszta pártok tagjait, a jobboldali szocdemeket és a nyugatosokat (2446 fő). Négy járási főjegyzőt, 18 járási jegyzőt, 33 községi bírót leváltanak. Majd a 15 kilométeres déli és a nyugati határszélen (s az építkezések háromszáz méteres körzetében) *megritkítják a kocsmákat*. A „felvilágosító munka” növeli az elkülönülést a magyarok és a délszlávok között. A bácsalmási járási titkár szerint a rendőrök állandóan megverik a horvátokat és a bunyevácokat, mert anyanyelvükön beszélnek; nem engedik a kólót táncolni. Később a Titkárság úgy dönt: a délszláv szövetség élére „magyar elvtársat kell állítani”, a szövetséget el kell sorvasztani. Délnyugat-Magyarországon rádióadóállomást építenek Jugoszlávia besugárzására.

A frissen létrehozott belső karhatalomnál leváltják a zászlóalji politikai tisztek felét (az egyik Horthy főlovásza volt, hétéves lányát pedig zárdába adta, egy másik egész családja nyilas volt, felesége százholdas kulák). Zárójelben említik: előfordul részegség, öngyilkosság, szökés.

Nyolc hónapos az éberségi határozat: páncélszekrényeket kapnak a városi pártszervezetek, az osztályvezetők és helyetteseik szobáira Wertheim-zárat szerelnek, a bizalmas anyagoknak különleges borítékot készíttetnek, a pártközpontban az osztályvezetők szobáit minden este le kell pecsételni: a takarítónőkre munkatárs felügyel. Visszatér a viaszpecsét. Bizalmas dolgokat nem lehet telefonon közölni. Majd mindezt szigorítják.

– A negyvenes-ötvenes években az osztályellenség létezését még nem fedte el úgy az idő – említette Dénes István (1923). – „Köztünk” éltek a voronyezsi katasztrófa, az újvidéki vérengzés, a deportálások „segítői”: emberiség elleni bűnök tettesei. A túlkapások megértéséhez azt is tudni kell, hogy Rákosinak sok gondja fakadt abból, hogy túlteljesítették a (kampány) feladatokat, a reakció elleni harcot vagy a kitelepítést. Be kellett mérniük: a határozatok hogy képesek célba érni, mert sokszor túllóttek, túllóttunk rajta. Az osztályellenség kiűzésének eredményeként ezek az emberek az építőiparba kerültek, ahol azonban iskoláik révén nem sokáig lapátoltak, hamarosan legalább brigádvezetők lettek. Vizsgálva a helyzetet kiderült, hogy a volt csendőrök, a zsidótörvényt megszavazó képviselők és társaik kisebb-nagyobb vezetőállást töltenek be az

építőiparban. Megint kirakták őket, s ugyanez játszódott le az állami gazdaságokban. Zavargálásuk komikusnak tűnő körforgalmat teremtett az országban, s meg kell mondanom, mi a legkevésbé sem sajnáltuk őket.

A könyörtelen éberség jegyében a tiltott határátlépés előbb a katonák, rendőrök, foglárók (és családjuk!) körében számít hazaárulásnak, majd az Igazságügy-minisztérium felszólítja a bíróságokat, hogy „az osztályharc nemzetközi méretű kiéleződése időszakában” lehetőleg a maximális ítéleteket kell kiszabni rájuk is. Utánuk – Gerő jelzésére – sorra kerülnek a bér- és normacsallók. A szabotálók. A paragrafusjel Damoklesz kardjaként lebeg a levegőben: a rettegésben bebábozódik a béketábor.

„Éles fegyverünk az Államvédelmi Hatóság” – írja a Szabad Nép a megalakulás évfordulóján. („Öt évvel ezelőtt ismerte meg a nép és az ellenség *egyaránt*.”) 1948-ban a saját kérésére Rákosi bízta a cég irányítását. A nagy alkotás, a Rajk-per után azt mondja: „A munka, amit ezzel kapcsolatban az Államvédelmi Hatóságunk Péter Gáborral az élen végzett, nem volt rossz.” Ám zárt körben *avantgardizmussal vádolják őket*, hogy nem tisztelik a tekintélyt, önteltek. Azonban enélkül aligha verték volna félholtra a miniszterüket s társait. Az avantgardizmus másik „fordítása” szerint eredményeiket saját sikerként könyvelik el, nem Rákosi elvtárs bölcsességének. Ideje törleszteni a háta mögött folytatott ávéház akciókért.

A februári KV-ülésen szükségesnek tartja megemlíteni: „Az Államvédelmi Hatóság, kedves elvtársaim, a Központi Vezetőség szerve és nem a falusi titkároké és nem is a járási titkároké.” Az ÁVH önállósításáról, rendőrségi méretűvé duzzasztásáról (28 ezer fő!) nyugodtan tárgyal nélküle is Gerő, Farkas, Kádár, Péter, Révész, Szücs. Függetlenítik a céget a belügyminisztertől (Kádár), ugyanakkor a katonai kémelhárítást úgy csatolják az ÁVH-hoz, hogy továbbra is a honvédelmi miniszter (Farkas) a főnöke, Péterrel együtt. A belső reakció elleni harc osztályán külön részleget szerveznek „a kulákreakció és kulákszabotázs elleni küzdelemre”. A határőrség anektálásáról szóló döntést viszont RM főtitkárként szignálja. Igaz, a Titkárság 1950 februárjában úgy határoz, hogy az Államvédelmi Hatóság a Magyar Dolgozók Pártja Központi Vezetőségének az állam gépezetében működő szerve, röviden: *a párt titkos rendőrsége*. A március 27-i ÁVH-s aktíván Farkas Mihály ezt úgy fogalmazta, hogy a Hatóság a proletárdiktatúra kristálytisztá kommunista büntető erőszakszerve. „Az ÁVH pártunk, és elsősorban Rákosi elvtárs közvetlen irányítása alatt... komoly csapásokat mért úgy a belföldi, mint a külföldi ellenségre... *Rákosi elvtárs személyesen dolgozta ki minden esetben, minden ütközet tervét, taktikáját és stratégiáját*. Ez volt Nagy Ferenc, Mindszenty, Rajkék, a Vogeler- és Sanders-ügynél is, és az élet és gyakorlat beigazolta, hogy a Rákosi elvtárs által kidolgozott minden ütközet terve és stratégiája tökéletes, helyes és győzelmes volt.”

„...az ÁVH szintiszta kommunista szervezet... amely számára a párt, *Rákosi elvtárs parancsa törvény*. Az ÁVH kell, hogy a legmegbízhatóbb, leghűbb, legodaadóbb szerve legyen pártunknak.” Önteltség, hogy „az ÁVH minden területen foglalkozik elhárítással, kivéve a saját sorait. A rothadt önelégültség feltárja és feltárta a kapukat az ellenség előtt. Az ellenség ki is használta és... ügynökeit becsempészte az ÁVH-ra”.

Kominformos logika: az ÁVH sem úszhatja meg a „fertőzést”, a tisztogatást. Bár Farkas szavai alapján kivégzéseket lehetett várni, rajtuk ekkor még nem ejtettek akkora érvágást, mint a párton. Nem tudni, hogy mennyi szerepe volt ebben annak, hogy az ÁVH vezérkara jóval inkább benne volt a törvénytelenésekben, mint a tőlük rettegető pártapparátus; s látta, mi folyik, ha hithű vaksága miatt nem látta is át. Akkora vérfürdőt sem rendeztek a cégnél, mint a honvédségnél,

igaz, a politikai rendőrségnél nem alkalmaztak az elődszervezetekből s a horthysta rendőrségből se senkit. A tisztogatás során *szorosan a pártközpontozhoz kapcsolták az állambiztonsági szervezetet* az ÁVH politikai osztályán keresztül, s megfelelő kádert kerestek, aki a KV párt-szervezője, egyben az ÁVH párttitkára is lesz. Frissítettek „200-250 fiatal megbízható, fejlődőképes kommunistával”. Majd a Farkas Mihály vezette bizottság (Kádár, Kovács, Péter Gábor és Hidas István) felülvizsgálta a cég huszonöt-harminc vezető káderét. A felülvizsgálandó listán Szücs Ernő az első, Décsi Gyula dr., a jogi főosztály vezetője az ötödik, Kardos György, a katonai elhárító főosztály vezetőhelyettese a kilencedik, Dékán István, a kémelhárító osztály vezetője a tizenkettedik, Farkas Vladimír, a technikai és nyomozó főosztály vezetője a tizenharmadik. Mindennél fontosabb, hogy a bizottság tagja a főnökük, Péter Gábor.

Az Államvédelmi Bizottság kifogásolja, hogy ugyanazok az ÁVH vezetői, akik 1945-ben, pedig nem képezték magukat, *s megálltak a fejlődésben*. Leváltandó: 1. Horváth Sándor, a belső reakció elleni osztály vezetője, mert „a pártvonaltól eltérően végezte munkáját”. (Dobi elleni intrikák szervezése, az FKGP feletti önkényes diszponálás. 1945-ben lett párttag, s tagságát 1931-től tüntette fel. Elhallgatta, hogy deményista csoportban kezdte mozgalmi tevékenységét.) 2. Szarvas Pál, a külföldi hírszerzési osztály vezetője nem maradhat az ÁVH-n, mert demoralizált, opportunist, elpuhult. 3. Kardos György a Kis Újság sportrovatánál volt újságíró. A párttól idegen, kispolgári elem, megengedhetetlenül viselkedett Pálffy lefogásával kapcsolatban. Szembekerült a párttal, nem való az ÁVH-ra. 4. Dékán István, a kémelhárító osztály vezetője két hónapon belül leváltandó. Öt év alatt semmit sem tanult, nem olvasott, öntelt. (Dékán RM unokahúgának, D. Kardos Évának a férje, akiről a véleményt Szücs Ernő adhatta, amivel a szovjet tanácsadók sem értettek egyet. A nézeteltérés miatt Szücs a szovjet államvédelmi miniszterhez, Abakumovhoz fordult. Dékánt leváltották, mire ő Rákosinak írt levelet, s ebben főképp a másik kegyvesztett szovjet ügynököt, Szücs Ernőt leplezhette le. Hogy például ő emelte ki Faludi Ervin főhadnagyot, aki hírhedten határidőre produkált bármit. D. Kardos Éva azt állítja, hogy a férje 40 oldalon arról számolt be Rákosinak, hogy a Rajk-per koncepciók eljárás, s levelét a nagybátyja átküldte Péter Gábornak, s a férjét már ekkor le akarták tartóztatni. Amikor 1962-ben Aczél RM szemére vetette, hogy Dékán figyelmeztetését elengedte a füle mellett, azzal védekezett, hogy Dékán nem a rokona.) Az ellenlábas Szücs Ernőt azért váltották le, mert tudta, hogy az öccse angol kém, mégis hónapokig a lakásán tartotta. Szücs a katonai elhárítás élére került (Janikovszky helyére). Péter első helyettese az ipari osztály ismeretlen vezetője, Balog Béla ezredes lett.

Az alacsonyabb rangúak felülvizsgálatának számárvezetője: „*Az eltávolítandók között elsősorban a meg nem felelő zsidó kispolgári származásúak legyenek.*” Indok: 1945-ben sok kispolgári származású zsidó került az ÁVH-hoz, aki gyűlölte a fasizmust, de az amerikai imperializmus elleni harc idején megingott. Az ÁVB ki is kötötte: „zsidó kispolgári származásúakat lehetőleg ne vegyenek fel”.

Lássunk néhány életképet az ÁVH felnőttkorából. 1950 júniusában meg nem történt robbantással gyanúsítva őrizetbe vettek hat ártatlan lócuti férfit, köztük fölbujtóként a papot is. Péter Gábor internáltatta őket, hogy ne derüljön ki a melléfogás, s hét hónap múlva szabadultak, amikor megkerültek a tettesek.

1950. július 20-án éjfél körül Péter Gábor – Farkas Mihállyal együtt – nagyon sürgősen akarta telefonon jelenteni a hírre váró Rákosinak, hogy „széjjel oszlatta” az újhatvani – általuk kiprovokált – „papi lázadást”, a párttitkár ellen kivonuló ötszáz embert. Azonban Hujber Józsefné nem

tudta kapcsolni a főtitkárt. Az asszonyt Péter lefogatta („nem vagyok híve a női akasztásnak, de ezt a nőt felakasztatnám”). Hat hét múlva Hujberné anyja segítséget kér Rákositól, mert nem tud a lányáról semmit. Nyolcéves kislánya is várja, nincs keresőjük, s látta a lányát Kistarcsán. A telefonközpontosok tudják Rákosi elvtárs számát, de Péter rossz számot adott meg. Nagyon félnek a telefonközpontosok a bizalmas párt-, ÁVH- és állami vonalakon dolgozni. A levélre írott ÁVH-jelentés azzal kezdi a bűnlajstromot, hogy Hujberné apja 1935-ben építészeti irodát nyitott Aradon, s hogy a férje Nyugatra szökött. *Barátnője az USA katonai misszió bécsi telefonvonalát kezelte*, ráadásul angolul tanul, s beszél franciául, németül és olaszul. Péter Gábor szerint a nő gorombán felelt neki (azt mondta: a szám nem kapcsolható), és klerikális beállítottságú. Hujberné két és fél év múlva szabadult. Péter Gábor, 1957: „Hujberné kiscigizapárti.” Hujberné: „Elvittek az Andrássy út 60.-ba... azt mondták, szabotálók. A... jegyzőkönyvbe azt vették bele, hogy az apámnak háza van.” Péter: „Rákosi internáltatta a tanút.”

1950. augusztusi eset: Cegléd közelében egy autó nem adott utat Péter Gábornak. A kocsit vezető Gubicza József rendőr őrnagy Péter szerint ittas volt („még mindig tele van a rendőrség Rajkhoz hasonló csavargókkal”). Letartóztatták. Talpát, veséjét, heréjét verték, internálták, s közel három év múlva szabadult.

Vácott az ÁVH gyorsan hajtó autója elütötte Galba Károlynét. A fiai figyelmeztették őket, hogy nem szabad így vezetni. Mivel az ávéhásoknak állt feljebb, az idősebb nekik akart menni. Őt az ávéhások megtámadása, öccsét az ÁVH autójának akadályozása miatt közel két évre internálták.

Miljánovits Pál (1925) az államvédelem párt- és kormányőrségének párttitkára s az RM titkárságán dolgozó Katkics Ica vőlegénye volt, sőt RM megmentője, aki a Balatonból kihúzta. Történetét súlyosbítja, hogy Rákosinak ismernie kellett őt.

– Úgy kezdődött, hogy 1950. március 19-én telefonáltak, menjek be az Andrássy út 60.-ba. Másfél órát ültettek, végül bekopogtam, hogy híváltak, mi lesz már. Türelmet kértek, majd Ikladi Lali közölte, írjam alá, hogy lemondok. Miért írjam alá? Mert ön (ön?) a Rajk-banda tagja, a párt ellensége! Ez valami tévedés! Itt föllebezés nincs, innen addig el nem megy, amíg le nem adja az igazolványát, mert a mai naptól kezdve nem tagja az Államvédelmi Hatóságnak: ki van rúgva!

Miért ne írjam alá? Majd elintézem! Micsoda dolog ez? Én vagyok a párt ellensége? Ez vicc! Aláírtam, és leadtam az irataimat. A személyes holmim benn is maradt az irodámban, mert a pártközpontba vissza se mehettem. S „jugoszláv nevemmel” én még olcsón megúsztam!

Tehát 1950. március 19-én este váll-lap nélkül, jelzések nélkül, mint egy hadifogoly hazamentem. A család ajánlotta, írjak Rákosinak, akinek megmentettem az életét. Nem írtam: ilyen az osztályharc! Döbbenet ugyan, de elhittem a Rajk-ügyet, s *a saját esetem sem ingatott meg abban, hogy rendben mennek a dolgok*; elfogadtam a sztálini tételt az osztályharc éleződéséről. Ha valakire a gyanú árnyéka vetődik, el kell bánni vele, nehogy az ellenség belül maradjon. Azért egy-két hónapig nem tértem magamhoz. Egyetértettem a leszereléssel, bár tudtam, hogy nem vagyok ellenség; jókora krízist éltem át. Végül írtam egy tucat beadványt Péter Gábornak, Rákosinak, a KEB-nek; senki nem reagált rájuk, pedig csupán kivizsgálást kértem. Beláttam, nincs ennek az égvilágon semmi értelme. Géplakatos vagyok, motorszerelő, dolgozni kell. Próbáltam több üzembn elhelyezkedni, de nem kaptam állást. Mondtam, elmennék traktorosnak is. Végül az Ercsi melletti sinatelepi gazdaságban lettem nevelési előadó. Három évet töltöttem ott.

Barátaim tudták, ártatlan vagyok, de nem voltak abban a helyzetben, hogy segíthettek volna. Katkics Ili már a Szovjetunióban tanult, Csémi Karcsi is kinn volt a vezérkari akadémián, a többi ismerős pedig egyszerű ember volt, aki nem tudott mit csinálni. Kirúgásom után megszakítottam a kapcsolatot Ilivel is, mert ezt a politikai döntést nem testálhattam át másra, nem tehettem tönkre senki életét. Amikor Ili engedély nélkül hazajött a SZU-ból, ahol filmrendezőnek tanult, én már Sinatelepen dolgoztam, s az öcsém közölte vele, amit nem írhattam meg. Tragédia volt, hogy Ilivel épp ezekben a sorsdöntő hónapokban nem lehettünk együtt, hogy nem volt lehetőség arra, hogy beszéljünk.

Nem lehet időre mérni, meddig udvaroltam neki. Amikor 1947-ben a Köztársaság téri székházban megismertem, úgy éreztem, mintha mindig vele lettem volna. Nem is udvaroltam, annyira természetes volt, hogy együvé tartozunk, hogy összeházasodunk. Nekem is ígérték, hogy megyek a SZU-ba állambiztonsági főiskolára, terveztük, hogy kinn is együtt leszünk. Amikor ellenségnek lettem kikiáltva, nem tehettem tönkre a karrierjét.

Ilit most is úgy szeretem, mint akkor. A feleségem és a gyerekeim tudják, hogy szerelmünket a politika juttatta csődbe; tisztelik, szeretik Ilit, és ha szerepel, a család szólogat: „Katkics Ili filmje meg, gyere!” Ili tagja a családuknak.

1952-ben a sinatelepi igazgatót felhelyezték Pestre, és hozott magával. Később bekerültem a minisztériumba, főiskolára jártam, s 1956-ban megint ellenség lettem: a nemzetőrök el akartak vinni. Nekik ávós voltam, az ávónál rajkista... Az öcséméknél húztam meg magam. Novemberben megkerestem a párt- és kormányőrséget. Jamrich Miska megölelt. Az a Jamrich, aki természetesnek vette, hogy ki kell rúgni. Ugyanúgy ölelgettük egymást Ikladi Lalival is, aki elvette a „jogosítványomat”. Nem volt indulat a szívünkben; mondták, köztük a helyem. A Parlament parancsnoka lettem. Egyszer megszólalt a telefon, Ili jelentkezett. Találkoztunk, s megkérdezte, miért hagytam ott. Elmondtam, amit a hülye kis agyammal annak idején kigondoltam, mivel nem tudtam, hogy a sztálini tétel nem igaz, az ellenséggé kinevezés rövid időre szól. Javasoltam, hogy csináljon az életünkről filmet, de azt mondta, ő csak gyerekfilmeket forgat.

(A történetet 1986-ban mesélte Miljánovits Pál, s szavait felidéztem Katkics Ilonának. S 1990-ben, amikor már mindketten egyedül maradtak, összekapaszkodtak. S boldogságukról rendre hírt adnak.)

Miljánovits Pál még egyszer találkozott Rákosival: – 1951-ben Sinatelepre látogatott, ahol Közép-Európa legnagyobb kertészetét akarták megcsinálni, ám engem észre sem vett. A lakásán, a titkárságán sok időt eltöltöttem. Tudták, hogy Ilivel férj-feleségnek tekintjük egymást. Ő engem nem csak úgy látott, hogy egy ember az őrségből, hanem mint aki sokat lábatlankodik a titkárságán. Sinatelepen mégis keresztülnézett rajtam. Ha érdekelt volna a sorsom, odalép és megkérdezi, mi van velem. Mivel biztos, hogy felismert, s mégsem szólt, ebből következik, hogy tudta, mi történt. Többet én nem találkoztam vele.

Ha igazat mondott Gerő 1962-ben, hogy Rajk letartóztatására RM nem kért engedélyt Sztálintól, akkor egy év alatt feltűnően kicsinyessé váltak mindketten. 1950. február 15-én RM táviratozott Sztálinnak: „Kossa elvtárs, a Politikai Bizottság tagja, erkölcsileg lejáratódott. *El kell távolítani* a Politikai Bizottságból és a minisztériumból is. [RM neje is felháborodott, amikor Kossa István elhagyta beteg feleségét – említette egyik alkalmazottjuk. ám csak Kossa »eltakarítása« után, áprilisban került a KV elé, hogy »magánélete és nemi élete méltatlan egy vezető kommunistához«. Végso figyelmeztetéssel kizárták a KV-tagok közül – *P. Á.*] A helyére Olt

Károly elvtársat akarjuk tenni, aki a párt Központi Vezetőségének a tagja. Felhasználjuk az alkalmat arra is, hogy eltávolítsuk a közoktatási minisztert, Ortutayt, aki a Kisgazdapárt tagja, s már régóta nem kielégítően működik. Helyére a jelenlegi építési minisztert, Darvast kívánjuk tenni, aki a Nemzeti Paraszt Párt tagja. Tanár volt és neves író. Darvas helyére Sándor Lászlót kívánjuk tenni, aki Hajdú megyei párttitkár, az építőmunkás szakszervezet elnökségi tagja. Ezeket az intézkedéseket február 24-én akarjuk végrehajtani.” (Kossa nem maradhatott a Sakkszövetség elnöke sem, különösen, hogy tucatnyi szovjet versenyzőt vártak a sakkvilág bajnok-jelöltek versenyére. „Lemondására” RM ráírta: „Kádár e. Mint sakkozó nem akarsz elnök lenni? Nemsokára itt a bajnokság.” A válasz: „Az ünnepélyes megnyitón én a kormány nevében üdvözlöm a versenyzőket. A verseny egész tartamára, 6 hét, nem tudom vállalni a helyszínen lebzselést. A Sakkszövetség elnöksége ügyére a verseny után visszatérnénk, Kádár.”)

RM, ahogy Sztálinnak ígérte, 24-én közölte a Minisztertanáccsal, hogy az említett három miniszter „beadta a lemondását” (neki?), s javasolta utódaikat. „Közlöm még a tisztelt Minisztertanáccsal, hogy ezeket a jelöléseket a Népfront elnökségével való megbeszélés után teszem.” (Az elnök ő volt.)

Csak Ortutay leváltása után tárgyalt a PB a Vallás- és Közoktatási Minisztériumban folyó ellenséges tevékenységről. A tudós kisgazda minisztert nem hurcolták meg, csak megállapították: „A párt alapvető határozatait úgy hajtották végre, hogy túlhajtván több kárt okozzon, mint hasznot... a kontraszelektációszerű káderkiválasztással konzerválni igyekeztek a reakció befolyását a pedagógusok körében.” A párttitkárt is leváltották, a Neveléstudományi Intézetet bezárták. Már le merték írni: „A javaslatokból ki kell venni a nem nyilvánosság elé való részeket és *nem kell az összes hibákat felsorolni benne.*” (sic!). Egy hét múlva ez jelent meg KV-határozatként.

– Ha fogadáson vagy másutt találkoztunk: Jó napot, Lakatos elvtársnő! Hogy van? Hogy van? – kérdezte Rákosi, és anélkül, hogy megállt volna, már ment is tovább. („Nem volt odahallgató típus” – mint Hegedüs András mondta.) Formális volt a viszonya az emberekhez. Nem tudom, kihez volt őszinte baráti szava, ezért állítom, hogy alkalmas volt a torz feladatra – mondta Lakatos Éva. – *Rákosi mindent jobban tudott.* Békemozgalmi munkája alapján javasoltuk Boldizsár Iván külügyi államtitkár kinevezését. Rákosi rettenetesen ágált ellene: „Nem tudják az elvtársak, hogy ő az Intelligence Service embere!?” Hát akkor hogy lehet ilyen fontos szerepe a békemozgalomban? A végén megkapta a kinevezést.

Egyszer RM és Erdei között szó esett arról, hogy Bibó így okos ember, úgy okos ember, végül RM azt mondta: „*Hát lehet valaki igazán okos, aki nem jut el a marxizmushoz?*” Nem csupán benne élt, hogy ez az egyedül helyes, tudományosan megalapozott világszemlélet és -magyarázat. De benne nagyon. Önteltségtől is dagasztva. Molotov 1953-ban azt mondta róla: „Ő mindent tud, lát és mindenhez ért.”

Egy alkalommal RM telefonált Barcs Sándornak, hogy elküldi hozzá Szirmait „a táncdal történiát megbeszélni”. Szirmai aztán – mondatonként Rákosira hivatkozva – Barcs tudomására hozta, hogy a Magyar Rádióban meg kell változtatni az egész tánczenei koncepciót: nincs amerikai nyavalygás, teremtsék meg az optimista szövegű magyar tánczenét!

– Szerettem a Bágya–Martini–Turán vezette tánczenészgárdát – mesélte Barcs Sándor –, az egész zenekart, elmondtam hát nekik a szomorú helyzetet, s kértem, készítsenek listát azokról a

dalszövegírókról és zeneszerzőkről, akik átformálhatják a magyar tánczenét. Néhány nap múlva, talán Martini komponálásában elkészült az első „optimista magyar sláger”:

„Ha nagy a meleg, strandolok veled,
s vígan füttyölök én.
Ha nagy a hideg, síelni megyek
s vígan füttyölök én!”

Ettől harsogott az egész ország, és készült a többi hasonló sláger is, amikor Rákosi keresett: téged megint falhoz állítottak, Barcs komám! Ennek az új táncdalnak a szövege csak neked optimista, mert nem veszed észre, hogy arra buzdít, hogy füttyöljünk mindenre! Mondanom sem kell, hogy levettük a műsorról, és még én szégyenkeztem a kollégák előtt.

2. GAJDESZBA KÜLDÉS

Sztálin és Rákosi idejében a pártvezetés úgy újult meg, hogy a javát letartóztatták, kivégezték. Az 1949-ben kezdett „megújulás” két éven át folytatódott. A szociáldemokraták 1950-es likvidálását eltakarja a szériakezdő Rajk-per, a véresebb tábornokper. Pedig a párt első vonalait leginkább a szocdem-ügy hígította fel: a tizenhárom tagú PB három tagja (Szakasits, Marosán, Vajda Imre) került börtönbe. Ez akkor is jelentős változás, ha e testületben ők nem számítottak hatalmi tényezőnek. A félezernyi szociáldemokrata letartóztatása, s ki tudja hány ezer háttérbe szorítása meglódította az MDP züllését. A mozgalmi életben leginkább jártas tagokat zárták ki s be. Helyükre címkésített szocdemeket ültettek. (Amikor már a gyárakból hurcolták el az idős szakikat, felmerült: *kiben lehet bízni?* A taggyűlés előadója azt felelte: Rákosi Mátyásban! Ha mindenki áruló lesz is, ő soha.)

A volt szociáldemokrata pártvezér, Szakasits Árpád köztársasági elnök nemigen tört borsot RM orra alá. Kéthly Anna szerint SZDP- elnök korában is túlságosan tisztelte Rákosit: „Úgy nézett sokszor rá, mint a kisnyúl a kobra.” Nagy Ferenc úgy vélte: „Szakasits önálló politikai véleménye megszűnt, mióta Rákosi Mátyás Magyarországra tette a lábát. Minden lépését és gondolatát ez a nagyeszű moszkvai ügynök irányítja.” Mégsem úszta meg a letartóztatást. Bár RM szinte kibőjtölte Szakasits lecsukását, „hozadéka” mégsem volt az ügynek, ha a félelem elharapózását, a szociáldemokrata bázis fölszámolását, a nyugati szocdem pártok és szakszervezetek kiábrándítását nem tekintjük eredménynek.

Egyébként semmitmondó 1962-es meghallgatásán Gerő Ernő azt állította, hogy RM már 1949 nyarán őrizetbe akarta vetetni Szakasitsot. Feltehetően Rajkékkal együtt szerette volna halálra ítélni őt is. Gerő az őrizetbe vétel tervét Dimitrov temetésekor közölte Vorosilovval, hogy tájékoztassa róla a szovjet elnökséget. Moszkva megvétózhatta az elképzelést, talán mert tiszta Tito-ellenes pert akart. (Bár Szakasitsot nem vehették őrizetbe, de Horváth Zoltánt, Dimitrov temetése után három héttel fogta s vitte a gépezet. Sebaj, bent tíz hónapon át várt Szakasitsék „érkezésére”, s velük együtt ítélték életfogytig tartó börtönre. Bibótól tudjuk, hogy a letartóztatása előtti napon RM megveregette Horváth vállát, megdicsérte, milyen jól szerkeszti a Népszavát. Ezért Bibó azt hitte, hogy nem RM intézte a letartóztatást. Később aztán hallott a főtitkár cicázó kedvéről, hogy szerette gyanútlanágba dicsérni áldozatait. Bibó szerint ez a machiavellizmus nagyon alantas és sötét formája.)

A Munkásmozgalmi Intézetben egy csoport válogatta a Nyugatról visszakapott magyar rendőrségi iratokat: 1. mi tartozik Péter Gáborékra, 2. mi kell az intézetnek, 3. mi kerüljön a BM Irattárába. „Nagy fogás” volt egy irat arról, hogy Szakasits Árpád, a MÉMOSZ elnöke engedélyt kér a rendőrségen az építőmunkás-tüntetésre. RM 1962-ben is felháborodott ezen: „Amikor Faragho csendőr vezérezredesnek a kezét kellett szorongatni [a honvéd altábornagy, a csendőrség felügyelője Moszkvában a magyar fegyverszüneti delegáció vezetője volt – P. Á.], azt hittem, hogy okádni fogok, és itt van egy ember [Szakasits], aki fehéren-feketén csendőrbesúgó.”

1962-ben RM arról beszélt Aczéléknak, hogy a Szakasits-ügyben „ott volt fehéren-feketén a régi rendőrségi jelentés... Én az esetet jelentettem Sztálinnak. Mondtam, hogy az ország stabilitására rossz fényt vet, hogy eltűnnek egymásután a köztársasági elnökök. Erre ő (Sztálin) azt mondta, hogy vizsgálják meg, hogy igaz-e, mert ha igaz, le kell tartóztatni és el kell ítélni megfelelő időpontban.” „Örület volt őt '48-ban megtenni köztársasági elnöknek s 18 hónap múlva letartóztatni.” „Sztálinnak a szava, megmondom őszintén, nekem elég volt.” „A dolog el volt intézve.” Gerő állítását nem említette, azt, hogy valamilyen ürüggyel ő egyszer már őrizetbe kívánta vetetni Szakasitsot.

Fordult a kocka: míg az első áldozat – egy trockista, titóista – fölmutatását Moszkva követelte, a többi (Péter Gábert kivéve) RM ajánlotta.

Szakasitscsal is cicázott. Az elnök lánya, Schifferné Szakasits Klára megírta, hogy RM két szovjet orvos kíséretében elküldte az apjához Rusznyák professzort, hogy tessék-lássék megvizsgálják. Aztán a Szabad Nép közölte, hogy az Elnöki Tanács elnökének a fogadóórái egészségi állapota miatt szünetelnek. A visszavonulását egyszer már felajánló Szakasits, ahelyett, hogy megkérdezte volna, mit jelentsen ez, magánúton próbálta cáfolni betegségét: gyárlátogatásokra ment, többször megjelent az operaházi díszpáholyában. Két héttel a letartóztatása előtt felhívta Haraszi Sándort: keresse fel, mert senki sem nyitja rá az ajtót.

RM április 24-én, hétfőn, feleségestül együtt házi őrizetbe vettette a második köztársasági elnököt is, ám előbb *társaival törvényt ült fölötte*. A villájába csalta a „szakszervezeti kérdések” (az elnöki jogkör kiterjesztése?) megvitatásának ürügyével, s Szakasits örült a hívásnak! Bár volt autója, az előrelátó RM kocsit küldött érte, s Gerő, Farkas, Révai, Kádár és Péter Gábor társaságában várta az Államvédelmi Bizottság még hiányzó tagját, Szakasits Árpádot. (Révai kakukktójtás volt, nem tudni, RM miért hívta meg az általa önkényesen változtatott összetételű bizottságba, különösen a Rajk-üggyel szembeni kétségei után.) 1962-ben Aczél György furcsállta a helyszínt. RM azt felelte, gondolkoztak ezen. Az ő lakása eldugott helyen volt, a pártközpontban „nagyobb feltűnést keltett volna” (nem mondta ki, hogy mi).

„Az egyik oldalán Kádár ült neki, a másik oldalán Gerő, és mondtam neki, nézze, a helyzet a következő”: a rendőri jelentés „fehéren-feketén” bizonyítja, hogy már a harmincas években besúgó volt, *kapcsolatban állt a rendőrséggel*, s akár Rajk, ő is elárulta az építőmunkások sztrájkját. Szakasits nevetett, majd tiltakozott, s reménytelenül magyarázkodott. (Bár a tárgyalást titokban rögzítették, '56 után ezt a szalagot is megsemmisítették; nem RM védelmében.) RM megmutatta a vádlottnak a „hiteles bizonyítékot”. Farkas nem valami finoman fölszólította, hogy „ismerjen el mindent és nevezze meg a bűntársait”. A lehallgatást felügyelő Farkas Vladimir szerint végül RM azt mondta Szakasitsnak, hogy Tildy vagy Rajk sorsa között választhat. Majd lediktálta neki a lemondó és a vádat elismerő levelet.

Szakasitsnét egyenesen a házi őrizetre kiszemelt kamaraerdei villába hurcolták, a vejét, Schiffer Pált az ÁVH-ra (RM szerint ő volt apósa rossz szelleme). Szakasits házi feladata: *írja le az igazat*. Heteken át azt írta, ezért eltépték. Amikor tiszta papírt adott le, börtönbe csukták őt és a feleségét is.

RM: „Amikor letartóztattuk Szakasitsot, azonnal hívtam Marosánt. Eléje tettem Szakasits sajátkezü vallomását.” Marosán György: – Ismét le akartam mondani. Rákosi beszélt, hízelgett, még fiamnak is mondott. Bizonygatta, hogy a pártnak nagy szüksége van rám, nem hagyhatom cserben. Elmondta, nemsokára pártküldöttség utazik Sztálinhoz, aki végre meg akar ismerkedni velem is. Halálos biztonsággal éreztem, hogy rövid idő kérdése, és rajtam a sor.

Hétfőn csalta lépre Szakasitsot, az éppen másnapra összehívott KV-ülésen pedig kitálalt. „*Tegnap két levelet kaptunk Szakasits Árpádtól.*” Felolvasta a lemondólevelet meg a pártvezetésnek címzett, tollba mondott vallomást, hogy méltatlan a bizalomra: „mert hosszú idővel a felszabadulás előtt már Horthy rendőrségének besúgója voltam, s ennek következtében az ellenség egészen az utolsó időkig ki tudott használni... A fentiekből következik, hogy a lemondásom oka nem egészségi állapotom.” RM: Szakasits 1935-ben *értesítette a rendőrséget* a sztrájkoló építőmunkások lipótvárosi tüntetésének időpontjáról, „az utolsó időkig kémkedett, az angoloknak, amerikaiaknak, ahogy éppen jött”. Ez „elkerülhetetlen kísérőjelensége a munkásmozgalomnak... míg az utolsó kapitalista államot le nem gyűrjük”. „A kezdeti stádiumban az igazi okokat még ne hozzuk a párt nyilvánossága elé sem.” S végső biztatás: ha a belügy és az ÁVH jól dolgozik, Magyarországnak is lesznek kémei Londonban és Washingtonban. Szakasits helyére Rónai Sándort jelölte – „Már előre kifogjuk a szelet a vitorlából” –, hisz ő is szociáldemokrata! S a KV a Titkárságra bízta: „*gondoskodják róla, hogy a Szakasits-ügy a békemozgalom felfejlődését és a május elsejei demonstrációt ne zavarhassa*”. Értsd: minél több szocdemet kell letartóztatni.

A KV-ülésen Marosán dobta az első követ Szakasitsra. (Marosán meghasonlott: „Ívó ember vagyok, de soha életemben annyit nem ittam, mint akkor. Naponta egy üveg konyak, száz cigaretta.”) Zárszó, RM: „Jó volna ha a Szakasits-ügyet a maga egészében bele lehetne vetni a tömegekbe... a Rajk-ügynél is megfelelő idő után vetettük fel a kérdés részleteit... Hetekre, sőt napokra kiszámítottuk minden részletét.”

Kiszámította Marosán bemutatását is Sztálinnak. 1950. június 19-én RM kérte, hogy Marosán György is a Szovjetunióban üdülhessen, pedig ekkor már tudta, hogy lecsukátja, hisz egy héttel korábban azt táviratozta Filipovnak, azaz Sztálinnak, hogy Farkas 20-a körül Moszkvában lesz és részletesen informálhatja. S az üdülési engedély helyett június 23-án megjött Sztálin válasza: „Megkaptuk a levelét, *egyetértünk azzal, hogy meg kell szabadulnunk Riestől és Marosántól*. A nyitott tárgyalás nem célszerű, jobb lenne zárt tárgyalást tartani.”

S Sztálin beleegyezése után, 1950. július 7-én letartóztatták Marosán Györgyöt és Ries Istvánt. (A letartóztatás másnapján a távirat Sztálinnak: „Marosán és Ries szocdemeket lecsukták.”) Marosán, 1962: „Egy gondolat foglalkoztatott: vajon engem mivel fog megvádolni? Marad-e a kezében... annyi mocsok, hogy egy vádiratra való kiteljen belőle? ...pribékei értem jöttek, s *ingben-gatyában hurcoltak el*... Nem lepott meg, vártam már hónapokkal előbb őket. Általam nem ismert budai villában tartottak tizenkét napig... A vádló... bizonyítékok hiányában arra kényszerített, hogy azt, hogy valamit nem követtem el, én bizonyítsam.” Válogatott kínzások után: „Szendy úr felhozott, és közölte velem, amennyiben nem írom alá azt, amit elémm tett, egy órán belül behozatja az anyámat, a feleségemet és a két gyerekeimet... Behozatja az anyámat, aki

soha nem helyeselte, hogy a kommunistákkal tartok együtt, s akivel éppen emiatt évek óta nem voltam beszélő viszonyban. Behozatja a feleségemet, akit a gettóból kapartam ki? ...elkövetnék ezt az aljasságot? ...El kellett sírnom magam... Nem akarom anyámat az Andrássy út 60. pincéjében látni, feleségemet és gyerekeimet sem. Aláírtam Rákosi első vádpontját: »rendőrbesúgó voltam«... Ami nem sikerült a Horthy-bandának, sikerült a Rákosi-bandának.”

Zilliacus, az ismert baloldali angol szocialista, néhány héttel a Rajk-per előtt Jugoszláviában járt. RM, 1950: „Zilliacus azért ment Jugoszláviába, hogy megpróbálja Titót tisztára mosni... Azóta azt is megtudtuk, hogy ő volt az, aki 1947-ben, csehszlovákiai útja alkalmával az oda utazó magyar szociáldemokrata kémeket és árulókat instruálta.” Marosán György, 1962: Amikor Zilliacus 1947-ben összehívatta a szocdem vezetőket Csehszlovákiába, Szakasitscsal megállapodtunk, hogy nem megyünk el a találkozóra. „Rákosi bolondnak nevezett, és kijelentette, hogy rendkívül fontosnak tartja, hogy kiutazzam a Zilliacus-találkozóra, és tudjam meg, mit akar... Amikor hazajöttem, legelőször... Rákosinak számoltam be... Így lettem én Rákosinak angol kém.”

RM Filipovnak, 1950. július 13.: „Holnap hozzuk nyilvánosságra Ries igazságügy-miniszter eltávolítását. Volt szociáldemokratát nem tudunk a helyére állítani. Úgy döntünk, hogy Marosán eltávolítását a következő héten hozzuk nyilvánosságra, helyére egy volt szociáldemokratát állítunk, emellett egy másik minisztériumban egy államtitkári tisztséget szintén régi szociáldemokrata kap.”

Ekkor Moszkvába utazott Gerő is. A szürke eminenciás, aki naivul tájékozatlannak tüntette fel magát a perekben, aki állítólag a gazdasági szakértőket, a saját embereit megmentette, Moszkvából azt táviratozta Rákosinak: „Kérem, ne tegyék közzé Marosán eltávolítását Vajda érkezése, vagyis augusztus 1-e előtt.” Az ugyancsak volt szocdem s ugyancsak PB-tag Vajda Imre közgazdászt ezután vették őrizetbe.

RM Filipovnak: „Marosán helyére Kis Árpád elvtárs könnyűipari minisztert jelöljük, aki régi szociáldemokrata.”

– 1950 nyarán volt valami vacsora a Szabó József utcában, amin Gerő és Révai is ott volt. Megrendeltem a szendvicseket, és elromlott a hűtőszekrény – említette G. Lajos, gondnok. – Telefonáltam, azonnal küldjenek egy másikat, mert minden tönkremegy. Hoztak egy akkora kétajtós hűtőszekrényt, hogy állva belefértem! Aki hozta, bedugta a konnektorba, s mondta figyeljek csak: kihúzta, és a lámpája égett tovább, mert ahogy megszűnt az áramszolgáltatás rákapcsolt az akkumulátoraira. Mondta aztán az illető, hogy honnan hozták. A vacsora végén nem álltam meg, hogy ne mutassam meg a trükköt az elvtársnőnek. Csak ámult. A Szakasits-villából hozták! Mintha kígyó csípte volna meg: „Hogy merte idehozatni!? Azonnal vitesse el!”

Zinner Tibor szerint úgy képzelték, hogy ennek az összeesküvésnek is volt politikai és katonai vonala: Szakasitsék lettek volna a politikusok, Sólyomék a katonák. De ezt nem tudták összeesküvésnek látni. Szücs Ernő írta: „Amikor átvettem az ügy vezetését, arra vettem irányt, hogy Sólyom és vezető társai a Pálffy-féle összeesküvés továbbvivői... Kapcsolat azonban lényegileg kimutatható nem volt... Ezért azután utasítás alapján a katonai ügyet a *szoc.dem. ügytől különválasztva*, túlzások nélkül tárgyalták le.”

A szocdemek „lebukása” után Kádár állítólag fölkereste Rákosit, hogy 1943-ban Szakasits tette a fülébe a bogarat, hogy az egységfrontért oszlassák fel a kommunista pártot. Péter Gábor beszélt erről a szocdem vezetőket kihallgató Farkas Vladimírnak. (1962-es KB-jelentés: „1950 júliusá-

ban, egy hónappal azután, hogy Kádár elvtársat belügyminiszteri tisztségéből leváltották, Rákosi Mátyás utasítására kihallgatták Kádár elvtársat.”) Vagyis a „pártszétverés” vádja Kádártól kerülhetett a Szakasits elleni vádlistára; szerinte Szakasits bűnös volt.

De hiányzott az átütő erejű vád, s a szocdem-ellenes sajtókampány sem gyümölcsözött. A pártiskolai évváró beszédében RM vagdalkozott: „A szociáldemokrata vezetők össze voltak nőve a kapitalizmus rendőrségével... aljas és jól kidolgozott szereposztás volt a bal- és a jobbszárny zöme között... az angol Intelligence Service, vagy az amerikai imperializmus ügynökeinek utasításai alapján.”

RM „nyomozni” is próbált. Hívatta Kisházi Ödönt, hogy mi lenne: miniszter, nagykövet? Mindenre van lehetőség, miután Szakasits, Kéthly, Marosán börtönben van. „Felszólított, mit tudok e három angol kém tevékenységéről, s amit tudok írjam le. Megdöbbenett a kérdés és megmondtam, hogy én soha nem tapasztaltam gyanús dolgokat.” Hamis tanúnak kapacitálta, ám Kisházi közölte: ezt „sem emberi, sem erkölcsi gondolkodással összeegyeztetni nem tudom. Rákosi elvörösödött”. Erre szomorúan fog emlékezni, mondta! (Két évig hagyta futni. A börtönben Kisházi nem akarta aláírni a vádakat, kihallgatója megkérdezte: „Agyon akarja veretni magát? A Rákosi titkárság félóránként érdeklődik, tett-e már beismerő vallomást.” Nyolc évre ítélték.)

Bűneik „bizonyítása” a szokásos módon folyt. Schiffer Pál írja: Horváth Zoltán azután vallott ellenük, hogy közölték vele, másnap végignézheti, hogy üti el a lányát egy autó az ÁVH épületével szemközi gimnázium előtt. Marosán megkérdezte, mi a garancia, hogy nem hozzák be a családját, ha aláírja a vádakat? „*A garancia Rákosi elvtárs és mi vagyunk!*” S a „garancia” sürgette az „eredményt”. Bár Marosán elismerte, hogy rendőrspicli volt, Szücs Ernő mégis úgy érezte, „nem ez az igazi rendőrspiclisége Marosánnak”. „Az én utasításomra mégis továbbment a jegyzőkönyv a párthoz. Ebben teljes mértékben bűnös vagyok” – ismerte el Szücs Ernő 1950 őszén, de a magát igaz útra téríthetőnek valló RM nem „tért meg”. Semmit sem tett.

Szakasitsékkal szemben is alkalmazták a bűnre bíró agitációt: hogy a párt kéri, vállalják a vádat. Két verés közben Péter többször figyelmeztette Schiffer Pált, hogy „a párt utasítására köteles aláírni mindazt, amit a kihallgatók követelnek tőle” (s ígérte neki, hogy egy-két év múlva kiszabadul, ha Kádárra vall).

RM szocdem-szeánsza (KV-ülés, 1950. aug.) más volt, mint a többi. Marosán, Ries és Vajda Imre „ügyének” ismertetése után senkinek sem kellett hamut hintenie a fejére, ám ennek az volt az ára, hogy a testületet is meggyanúsította, megfenyegette: „Felhívom a KV figyelmét egy hibára, amit a hasonló kérdések taglalásánál a múltban elkövettünk... amikor rájöttünk arra, hogy egy-egy vezető »elvtársunk« az ellenség szolgálatában áll... az illetékes pártforum előtt teljes részletességgel ismertettük az esetet. Ennek eredménye az volt, hogy amikor a Tito-kérdés felmerült a Politikai Bizottság(ban) és a Központi Vezetőségben, akkor Rajk és Szakasits külön-külön pontosan előre leinformálták Titót arról, hogy mi készül. Ez Titónak lehetőséget adott arra, hogy alaposan felkészüljön a válaszra. Mi már annak idején csodálkoztunk, hogy megjelent a Tájékoztató Iroda határozata 1948. június 29-én, és este Tito már egy tizenkét oldalas kidolgozott választ tudott adni... Amikor letartóztattuk Rajkot, Szakasits megvallotta hogy ő még aznap... elégetett kompromittáló iratokat, figyelmeztette az angolokat, amerikaiakat és saját kémhátsáit.” „Ezek a tények arra készítetnek bennünket, hogy legyünk óvatosabbak az adatok túl bő ismertetésével.” (Másnap a Titkárság megegyezik: állami vonalon Gerő, a pártban és az ÁVH-nál Farkas helyettesíti az augusztus 21-től szabadságra utazó Rákosit.)

A vashideg logikájú RM esetében nehezen érthető, hogy szövetségeseit (Szakasits, Marosán, Schiffer) megvetette, kemény ellenfelét, Kéthly Annát viszont tisztelte. Marosán, 1962, KB-ülés: „Most szóljon belőlem a keserűség is. Kéthly Annát 1950 júliusában tartóztatták le és csak 1954 áprilisában ítélték el életfogytiglanig tartó börtönre. Ezután 1954 októberében ügyét felülvizsgálták, megkérdezték, kíván-e rehabilitációt. Kéthly nem élt a felkínált lehetőséggel, ennek ellenére kiengedték. Ellenben mi, baloldaliak, 1956-ig börtönben sínylődtünk... Kéthlyt nem ítélték el rendőrbeszúgóként, míg bennünket, Szakasitsot és engem, ilyen címen is elítéltek.” (Kéthly Anna: „Az ávó áldozatait csaknem kivétel nélkül kémkedéssel vagy szovjetellenes propagandával vádolták. Nálam az erre vonatkozó »bizonyíték« abban állt, hogy kiszolgáltattam az angol követségnek a magyar költségvetést. Mivel a költségvetést nemcsak minden képviselő megkapta, hanem az összes parlamenti újságíró, követségi sajtóattasé is, sőt két forint ellenében a képviselőházi altiszt még haza is vitte a füzeteket nekik, tiltakoztam a vád ellen... A szóban forgó füzeteket a budai Toldy könyvkereskedésben még a nagyközönség is megszerezhetette, de azért megkaptam az életfogytiglani kényszermunkát három évvel később.”)

A vezetők feleségét (Szakasitsné, dr. Ries Istvánné) most is ítélet nélkül csukták le. Szakasits korábbi titkára, Babus István ekkor nősült. Főnöke, Berei Andor külügyi államtitkár telefonált neki, hogy sürgősen keresse fel. Nem lehet, mondta, mert a felesége a kapuban várja. Berei ajánlotta, telefonáljon neki, hogy később megy. Öt év múlva találkoztak. Péter Gáborékat Marosán örei engedték be, s a tábornok kopogtatott a hálószoza ajtaján: „Gyuri, gyere ki!” Marosánné azt mondta a gyerekeknek, hogy az apjuk titkos pártmegbízással a Szovjetunióban van.

Szakasits Árpád és társainak ügye az első nem nyilvánosan tárgyalt jelentős koncepciós eljárás. 1950. november 24-én az első rendű vádlottat életfogytig tartó fegyházra ítélték; a Rákositól származó cetlin tévedésből Marosán neve mellett szerepelt a halál. A „siralomházban azért még terhelő »vallomást« vettek fel tőle Révai Józsefre és Horváth Mártonra”. Péter pedig azzal fenyegette Szakasitsot, hogy az ítélete halálbüntetés is lehet, s „a párt részére olyan további szolgálatokra szólította fel”, hogy a Kádár-ügy terheltjeire valljon...

Schiffer Pált talán kemény fellépése miatt elválasztották a többiektől, s egyedül őt katonai bíróság elé állították, s halálra ítélték. (Katonai Felsőbíróság, 1954: „*A szocialista igazságszolgáltatás alapelveivel, a szocialista humanizmus követelményeivel* nem egyeztethető össze az, hogy a bűncselekmény elkövetőjével szemben – az egyébként kétségtelenül indokoltan – kiszabott halálbüntetés a kiszabást követő három év elteltével kerüljön végrehajtásra.” Marosán kevesebb időt töltött a siralomházban. 1951 végén felkereste a börtönben egy magyarul némi akcentussal beszélő férfi, s egész éjszaka faggatta. Utána a Jankó-tanács kivonult a börtönbe és a halálos ítéletet életfogytiglanra változtatta.) Bár a szociáldemokratákon egy halálos ítéletet sem hajtottak végre, mégis többen meghaltak; például Ries István, a köztársasági törvényjavaslatot kidolgozó, beteg igazságügy-miniszter a kihallgatás brutalitása miatt.

Marosán György 1962-ben elmondta, hogy dr. Ries maradványait hosszú ideig tartó kutatás után egy váci meszesgödörben találták meg a sínek mentén. „Dr. Ries István személyével kapcsolatban lehetetlen nem szólni dr. Bauer Miklós ávó-alezredesről... Idézzük csak a nagykereskedő-csemete Rákosihoz küldött jelentéséből, az 1950. július 22-én készült eredeti okiratból: »Beismerő vallomása előtt a sírás, a piszkosság okozta megalázottságot leszidással, leköpéssel és néhány pofonnal igyekeztem fokozni.« Ugyancsak Bauer alezredes, amikor az egyik vizsgáló panaszkodott, hogy őrizetese nem vall, gúnyosan jelentette ki: »Nem tudtok

kihallgatni. Látjátok, az én őrizetesem inkább meghalt.« Dr. Ries Istvánról van szó.” (Farkas Vladimír szerint Riest agyonverték. Ő számol be arról is, hogy dr. Bauer Miklós csepegtetős módszerrel akarta vallomásra bírni, vagyis vizet csöpögtettek a fejére.)

Két évtizeddel később RM azt mesélte egy rokonának, hogy Szakasits miatt hónapokon át levelekkel bombázták a pártvezetést (ezekről senki sem tud – *P. Á.*), mivel összejátszott a rendőrséggel. Végül átadták a bejelentéseket a belügynek, s kiderült, hogy *minden szocdem vezető kapcsolatban volt a rendőrséggel*. Ő úgy gondolta, a legtisztább, ha a PB-tagok jelenlétében a legvaskosabb vádakát is kirakja Szakasits elé az asztalra. A vita során kiderült, hogy igazak a vádak: együttműködött a rendőrséggel, nem lehetett védeni.

De mire kellett akkor a házi őrizetre a kamaraerdői villa – magas kőkerítés, kispolgári berendezés, cicás mázoltány az ágy fölött? Várta a jóváhagyást? Mivel a Kominform nem hozott szocdem-ellenes határozatot, más országokban nem voltak ilyen perek. Likvidálásukért, Sztálin engedélye ellenére is elsősorban RM a felelős. (Adibekov annak nyomára akadt Moszkvában, hogy RM kémkapcsolattal vádolta a szakszervezeti főtitkár Apró Antalt is. Ő kemény önkritikával megúsza.)

RM zsigerinek is nevezhető szocdem-gyűlölete az ítéletek után sem csillapult. A pártmunkás dr. Korom Mihály (1927) mesélte, hogy 1954-ben a Rákosi-óvodák panaszával kereste fel Rákosit, aki el volt keseredve, hogy mi folyik a „neve alatt”. S elmondta ifjú munkatársának, úgy születtek a Rákosi-óvodák, hogy a pizsok, áruló Szakasits javasolta, hogy az óvodák vegyék fel a nevét, csupán azért, hogy lejárassa őt. Bár 1962-ben mentegetőzött: igaz a 400 letartóztatott szociáldemokrata, de: „hát én abból kettővel foglalkoztam, az egyik volt a Szakasits, a másik volt a Marosán”. Végül csak elismerte, hogy feleslegesen és alaptalanul ítélték el embereket, hiba volt a rendes szociáldemokratákat bántalmazni, ezt jóvá kell tenni. De Szakasitsról „Megint csak azt mondom, hogy *fel kellett volna húzni*”. Csak nem annak a nagy életmentőnek köszönheték az életüket, akivel Szakasits is több alkalommal találkozott?

Teljes gőzzel folyt a jobboldali szocdemek leleplezése. Gerő azt állította, hogy a bér- és normacsálások elszaporodása hívta fel a figyelmet a tevékenységükre, meg az, hogy a szocdemek felajánlották szolgálataikat a klérusnak. (Az apácákról azt mondta, hogy kezdenek arcátlanok lenni: „kell egy párat nekik a fejükre ütni”). S egy igazi homo kominternikuszi mondat: „*Bármiféle kompromisszum az ellenséggel akkor ér valamit, ha ennek az eredményeképpen mi erősödünk és ők gyengülnek.*”

Ries István után a PB kifüstölte az igazságszolgáltatást. „Bűnös aktatologatás folyik... Kispolgári semmittevés.” 6900 főből 1300-at menesztenek: a „horthystákat” és a szociáldemokratákat. A népgazdaság fejlesztéséről (Gerő) tárgyalva elhatározták, hogy az üzemekből eltávolítják az „aktívan ellenzéki (?), jobboldali szocdemeket”. Természetellenes módon leltárt készítettek a „hiányzó” (kizárt, lecsukott, kivégzett) KV-tagokról: az egyesült párt ekkor előszedett 1948. június 14-i névsorán kipipálták Horváth Zoltán, Justus Pál, Kossa István, Pálffy György, Rajk László, Schiffer Pál, Szakasits Árpád, Szőnyi Tibor nevét. A megmaradtak között nyilván tartották a volt szocdemeket is.

A harmadik világháború fenyegetése, a pártvezetés hatáskörének sokasodása, a hatásfok romlása erőltetett menetet kényszerített Rákosiékra. (1950-ben a Titkárság határozott például „A friss vakondtúrások, a zsombékok elegyengetése és eltávolítása” felől.) Egy kis tallózás a munkájukban: 1950 májusában döntöttek, hogy a Kútvolgyi lesz a pártkórház. (Jogosultak: a KV, a

KEB és a kormány, az Elnöki Tanács tagjai, a pártalkalmazottak alosztályvezetői, a honvédség és az ÁVH legfelső vezetői, államtitkárok és minisztériumi csoportfőnökök. Az Állami Ellenőrző Központ, a Tervhivatal, az MTA, a Legfelsőbb Bíróság vezetői. [Legfőbb Ügyészség még nem volt – P. Á.] A tömegszervezetek vezetői, osztályvezetői, a Kossuth-díjasok, a művészeti élet kiválóságai, a minisztériumok, főosztályok s a fontosabb osztályok vezetői. Mintegy ötezer személy.)

A Titkárság kikötötte, hogy a megyei tanácsi „vb-tagok legalább 15 százaléka legyen párton kívüli vagy más pártbeli”. Furcsa skizofréniát okozott évtizedeken át, hogy nagyítóval keresték a megbízható pártonkívülieket, majd ha megtalálták, beléptették őket a pártba. Az irodalmi élet legbecsesebb kitüntetése volt a Baumgarten-díj, amit a Baumgarten-alapítvány a vagyonát képező bérház lakbéréből ítél oda az arra érdemeseknek. A Titkárság megállapította, hogy a díj elavult, az alapítvány bérházát államosították, és a József Attiláról elnevezett új irodalmi díj létesítését javasolták. RM odaírta: „Honnan a pénz?”

Hatalma növekedésével RM egyre inkább vonzódott a káderügyekhez, hogy beleszóljon az emberek sorsába. *Élvezte az isteni szerepet.* A Joint-ügyek ellenőrének az 1920-as párttag F. Mártont javasolták. RM: „Nem volt lebukva?” Államtitkári kinevezési javaslata szerint Fock Jenő érzékeny, a kritikát nehezen bírja. RM: „Miféle balhéi voltak?” P. Lászlót javasolták valamilyen beosztásba, s kinevezés helyett a titkársági verdikt: „ügyét átadni a KEB-nek és kizárni”. G. György alosztályvezetőt le akarták váltani. RM odaírta: „Mikor lépett be a pártba?” Pedig ott van, hogy 45-ös párttag, de a gyorsolvasó átsiklott fölötte. Felületessége, előítéletessége súlyosabb esetekben is tetten érhető. Nemesné Szabó Piroska (1909) kinevezése még nem ezek közé tartozik:

– Epekömlétemet az 1950-ben épp Magyarországon tartózkodó Petrovszkij professzor végezte. Már be volt mosakodva, amikor jöttek, hogy Rákosi hívat. Petrovszkij mondta, hogy most nem érek rá. Néhány nap múlva megjelent nálam a kórházban Olt Károly, az Elnöki Tanács titkára egy jó nagy táskával, és töméntelen mennyiségű iratot rakott elém, hogy írjam őket alá. Én? Meglepődött, hogy nem tudok semmiről semmit, és elmondtam: én vagyok az Elnöki Tanács titkára. Gondolom, Rákosi ezt akarta velem közölni. Különös előléptetésem meg is rémisztett, mert tudtam, hogy Olt Károlyt állandó őrkísérte, és a háznál is ott állt a faköpeny: teremő isten, most nekem is smasszerrel kell közlekednem!? Legnagyobb örömömre – és a női egyenjogúság dicsőségére – senkinek eszébe sem jutott, hogy az őrzés, a díszkíséret egy nőnek is kijár.

A hiszterizált társadalomnak nem akadt egy nyugodt zuga. A Somogy megyei pártbizottság munkájának tárgyalásakor a Titkárság a vezetőik harmadát leváltotta. A vizsgálat nyomozássá fajult. (A szervező titkár eltagadta, hogy apja vitéz volt, hogy erkölcstelen nőügy miatt helyezték át Szabolcsból, és itt ugyanazt folytatja. A kádertitkárnak testvérei vannak Jugoszláviában; 1944-ben zsidó fűszerüzletet szerzett. A mezőgazdasági osztályvezető apjának 26 hold földje, és 1907-től 1927-ig kocsmája volt.) Rákosit megérintette az eset, bő felszólalást sejtető cédulájára szokatlan mondatokat írt: „Főleg parasztgyilkolás... jó adag elszakadottságot jelent részünkről, hogy idáig juthatott a dolog.”

– A Somogy megyei téma tárgyalása során mondta Rákosi először egyik kedvenc epigrammáját: vegyék tudomásul az elvtársak, hogy egy munkás lehet tolvaj, egy másik lehet részeges, egy harmadik lehet lumpen, a negyedik sztrájktrő, de tíz munkás maga a munkásosztály, és nekünk ezzel a munkásosztállyal kell felépítenünk a szocializmust – említette Dénes István (1923). – Rákosi szerette az epigrammatikus, csapongó beszélgetéseket, s a fiatalokat didaktikus mesékkel

traktálta. Voltak visszatérő témái, és mindenhol, mindenről ezek jutottak eszébe. Ilyen rögeszméje volt a munkáskáderek funkcióba állítása vagy az osztályellenség likvidálása. Képes volt bejönni a szervező bizottság ülésére is – ahol egyébként alig fordult meg –, hogy elmondja, nem megy előre a munkáskáderek kiemelése. A témát kedvenc mondásával fejezte be: *Adjatok tíz analfabéta munkáskádert és megforgatom a világot!*

Kiss Károly külügyminiszterként szinte csak „susztereket” nevezett ki követnek. Amikor egy PB-tag megemlítette Rákosinak, hogy ezek az emberek lejáratják az országot külföldön, akkor RM állítólag azt felelte: Ha analfabéta, akkor követnek jó!

Visszatérve Dénes István szavaihoz: – Mivel a szakszervezet nem volt elég kezes bárány, a titkárság és a PB is megvitatta a szaktanács munkáját, és erősen elmarasztalta Apróékat, sőt úgy döntött, hogy a pártvezetés levélben fordul a szakszervezetek kommunistáihoz. A levelet Kádárral együtt szövegeztük – manuálisan természetesen én végeztem a munkát –, ami a főtitkárhelyettes magányossága miatt hihetetlen kitérőkön és adomázásokon át több hétig tartott, és amit a PB még keményebb szövegezésre visszaadott.

Tegyük hozzá Dénes István szavaihoz, hogy az 1950. június 29-i PB-ülés összefoglalójában RM arról beszélt, hogy komoly ellentétek vannak a párt és a szakszervezet között, s ami ott van, nem szindikalizmus, hanem szociáldemokrata maradvány.

A Titkárság dönt: nincs kegyelem! Az igazságügy-miniszter csak rendkívüli esetben kérhet egyéni kegyelmet az Elnöki Tanácstól. (Míg 1949-ben 1626 kegyelmi ügyből 504-et elfogadtak, 1950-ben 2265-ből csak 375-öt – felét a korábbiak.)

S miközben kezdtek rosszabbul menni az ügyek, a hatalom pártba torzulása két év alatt megduplázta a pártmunkások számát. (1949 januárjában 3410 függetlenített pártalkalmazott volt, 1950 végén 6473.)

Az egybeérő politikai pereket már úgy gombolyították, mint a fonalat a motringból. Ha egy szálat megfogtak, abból gombolyag lett. A kivétel a moszkovita Nógrádi Sándor, politikai főcsoportfőnök, „Mackó bácsi” ügye. A tábornok a kommunista éberség elhanyagolását megúsza a Titkárságtól kapott szigorú megrovással. 1966-os könyve szerint Nógrádi a „Kémgyanús vagyok” fejezete alatt vakmerően odavágta Rákosinak: „De bizonyítani maguknak kell!” Pedig a „hős” annak idején annyira meg volt rémülve, hogy cserbenhagyta a szeretőjét, sőt rúgott is rajta. Ugyanis az 1950-es kémügy egyszerű szerelmi história volt.

– Kecskemétről jelentették, hogy hétvégeken a szállodában megjelenik egy idősebb tábornok egy csinos nővel és aktatáskával – említette Farkas Vladimír –, mivel otthonról mondjuk a haditanács ülésére ment. Az ÁVH kiderítette, hogy az asszony, Jándyné apósa potenciális ellenség. Rákosi óriási patáliát csapott, és közölte apámmal, számoltassa fel Nógrádival ezt a kapcsolatot. Nógrádi megígérte, hogy véget vet a szerelemnek, de folytatta. Végül Rákosi közölte vele, hogy leváltják. Nógrádi is kiborult. Apám elment a szovjet nagykövethez, Kiszeljovhoz, hogy ő Nógrádiért garanciát vállal, ne csináljanak ügyet ebből, s ha kell Sztálinig is menjen el. Ennek köszönhető, hogy Nógrádi talán még pártfegyelmet sem kapott.

Marosán György azt írta: „Rákosi közölte velem, hogy Nógrádit le kellett tartóztatni. Tudomásul vettem. Még nagyobb lett a megdöbbenésem, amikor Rákosi néhány nap múlva telefonon közölte velem, hogy Nógrádi tisztázta magát... semmiben nem volt benne!”

1950. május 17-én Farkas Mihály ezt jelentette Rákosinak ifj. Jándy Gézáneről: „Véleményem szerint a nő imperialista hatalom ügynöke. Már világos, hogy Nógrádi fecsegett előtte, és ennek következtében kiadott katonai titkokat. A nőt még egy-két napig figyeltetni akarom, hogy megállapítsuk, mit csinál most, kihez jár, ki megy hozzá és kivel miről beszélnek telefonon. Utána a nőt őrizetbe kell venni.”

A történet, ha akarom, szerelem, ha akarom, Mata Hari-ügy. Farkas jelentése után egy héttel őrizetbe vették a katonatiszt férjétől különváltan élő Jándy Gézáné, s Péter Gábor két alkalommal is Nógrádi Sándorra vallatta, majd miután Princz Gyulával megverette, az asszony aláírta a hamis vallomást. De mintha kibicsaklott volna az ügy, mert letartóztatták Jándyné testvéreit és az anyját is (aki az internálásból három évvel később, súlyos betegen szabadult). A tábornok-perben pedig – ülnök Nógrádi! – *elítélték az asszony férjét és az apósát is*, aki ugyancsak katonatiszt volt, ezredes. „Mackó bácsi” miatt Jándyné 12 évet kapott, s 6 év múlva szabadult a hosszú légyottból; 1962-ben rehabilitálták. Nógrádi helyett Piros László lett a miniszterhelyettes Farkas mellett. (A tábornok-perben Nógrádi képviselte a halált, a Rákosi–Farkas-vonalat. Az idők folyamán kemény kritikusa lett Rákosinak, s barátjának, Farkasnak is, s 1956 után ő lett a párt tisztaságáért felelős Központi Ellenőrző Bizottság elnöke, 1960-ban és ’62-ben RM egyik kihallgatója. Hős partizánként is lehetett tisztelni.)

Az 1950. május végi KV-ülésen gondoskodtak a „hiányzó” (vagyis a letartóztatott) tagok pótlásáról. PB-tag lett Zöld Sándor, s póttag az a Piros László, akit Nógrádi „dugott” a miniszterhelyettesi székbe. Révai visszatért a Szabad Néptől főtitkárhelyettesnek. A KV tagja, sőt titkára lett az ifjú Hegedüs András és Dénes István. (A Szabad Nép vezércikkének ki kellett emelnie a fiatalítást.) A letartóztatottak helyére kerülő új emberek között volt a korábbi villamosvezető Bata István altábornagy, aki hamarosan vezérkari főnök lesz Sólyom László helyett.

Zavolzszzkij szerint RM számos katonai vezetőt is azzal vádolt, hogy imperialista kémszervezetekkel áll kapcsolatban. Ez Moszkva ínyére lehetett. Szuszlov még 1956 nyarán is azzal próbálta a magyar PB tagjait RM felé hajlítani, hogy a tábornokok „ügyét” – s nem legyilkolását! –, cinikusan bagatelizálta: „Nagyrészt osztályidegen elemek voltak, a nemzetközi helyzet igen feszült volt. Úgy nézett ki, hogy holnap háború kezdődhet. Bizonyos alap volt az irántuk való bizalmatlanságra. Háború esetén nagyon sokat tudnak ártani... Bár az ügy igen fontos, azért *nem kell felfűjni. Ez egy kelés az egészséges testen.*”

Rákosinak kevés volt a Pálffy-per. Kezdte mondogatni: nem igaz, hogy a pártba befurakszik az ellenség, a honvédelmi minisztériumba meg nem! Jelentés, 1950: „A Rajk–Pálffy–Szőnyi-féle összeesküvés felszámolásakor az ügy katonai vonalát nem sikerült teljesen felgöngyölíteni. Már akkor rámutatott Rákosi elvtárs arra, hogy a hadseregben még ott vannak Pálffy összeesküvő társai.” Farkas Mihály ítélete (1957) szerint RM kijelentette: „Pálffy és társai leleplezésével a néphadseregben garázdálkodó ellenség még távolról sincs teljesen felszámolva. A ti kötelességetek ezt elvégezni, nézzetek körül Sólyom, Beleznay, Révai, Porfi közelében, és *nem lepődnék meg azon, ha kiderülne*, hogy mindezek Pálffyval egy húron pendültek.”

A Rajk-ügy a kályha, ahonnan elindultak, s legrosszabb esetben – ha sehogy sem sikerült kapcsolódási pontokat találni – a perépítés ott bevált módszerét alkalmazták. Mint azt RM sok későbbi (krasznodari) utalása is mutatja, ez a metódus majdnem teljesen eltakarította a koncepció nyomait. Rajk esetében Ferenczi Edmond jelentésétől kezdve Szőnyi, Cseresnyés, Brankov vallomásain át Belkinig és Berijáig millióegy megtévesztő jelet hozhattak fel mentségükre. Ez így működött az utolsó perig. Farkas Mihály ítéletében szerepel például, hogy Pálffy kihallgatása

során „több tábornoktársára is hivatkozott”, majd „közvetlenül a kivégzése előtt... terhelő nyilatkozatot tett Sólyom Lászlóra” és az RM által fentebb felsorolt tábornokokra. Ki koholt hát?

El nem mondott beszédében Farkas Mihály azt állítja, hogy a Pálffy-per után RM mondogatta, hogy Sólyom ellenséges ügynök, ráadásul „Péter Gábor rossz viszonya Sólyomhoz általánosan ismeretes volt”.

RM nem átabotában szúrta ki az ellenséget. Akár Sztálin a harmincas években, precízen sorra vette a fontos helyeket. Kezdte az államhatalom kisebb tisztviselőivel, s lóugrásokkal a miniszterelnöknél termett. Aztán sorra került a köztársaság első, később a második elnöke, az egyház s a honvédség kétszer-kétszer, a gazdasági élet sokszor, majd maga a párt, a volt testvérpárt, az ÁVH stb. RM 1962-ben is erőteljesen tagadta, hogy a pereknek bármiféle koncepciója lett volna. Ám enélkül hogy sikerült a főtitkároknak ennyi egyszabású ellenséget begyűjteniük?

Ezekben az években az *üldözési mánia* volt a Kominformhoz tartozó pártok közös platformja. De nem úszta meg e mániát a demokratikus USA sem. Ott az Amerika-ellenes Tevékenységet Vizsgáló Bizottság végezte szelídebben és majdnem vértelenül azt, amit a Kominform-országok vezető pártjai és politikai rendőrségei végeztek (a Kreml útmutatásai alapján). Akit gyanúba akartak keverni, azt gyanúba keverték nemcsak a diktatúrákban. Nem lényegtelen különbség, hogy az USA-ban nem a vezetőgárda volt a célpont. Ők középen, az értelmiség körében tisztogattak, a másik körzetben pedig fönn a tetőn is.

RM 1962-ben is csak odáig jutott, „hogy ki volt a koncepció, azt két ember tudja, a Farkas és a Péter Gábor”. Pedig megnyilatkozásaiban mintha mocorogna a koncepció, különösen olyan lakmuszpapír-téma esetében, mint a Tanácsköztársaság. 1950 februárjában a Pártfőiskolán már megemlékezett Kun Béláról is, aki „messze volt attól, amit ma marxista-leninista vezetőknek nevezünk”. „Az a néhány hónap, amit ő a Szovjetunióban töltött, nem volt elég arra, hogy belőle marxista-leninistát csináljon.” „1918-ban is a Buharin-féle árulókkal dolgozott együtt, és a keze benne volt abban az összeesküvésben, amely Lenint 1918 nyarán le akarta tartóztatni és meg akarta ölni.” 1919-ben az igazi hiba: „a két párt egyesülése... az erőszakszervezet vezetőségének a meghagyása... *nem tudtuk a magyar viszonyokra alkalmazni a marxizmust-leninizmust*”.

Ő már tudta. Következett a tábornok-per, vagy ahogy ők tárgyaltak erről Farkas előterjesztésére a Titkárságban: „honvédelmi minisztériumi kérdések”. (Sólyom László vezérkari főnök, Révai Kálmán páncélos fegyvernem parancsnok, Porffy György tüzér fegyvernem parancsnok, Beleznay István hadtestparancsnok és tíz törzstiszt négy nappal korábbi lefogatását az 1950. május 24-i ülésen hagyták jóvá.) A „teendők irányításával” az Államvédelmi Bizottságot bízták meg.

Nógrádi írja, hogy 1949 végén három szovjet tanácsadó tábornokot mutatott be Rákosinak. Sólyom László vezérkari főnök leendő partnere érdeklődött, hogy milyen ember Sólyom, s RM rávágta: „Angol kém.” Majd hozzátette, hogy Sólyom az Egyesült Izzóban dolgozott, és *aki ott dolgozott, azt az Intelligence Service beszervezte*.

1962-ben Nógrádi megkérdezte Rákositól, hogy volt-e valami tárgyi bizonyíték a tábornokok ellen, s RM azt felelte: „Pálffyt, Sólyomot, ha nem tévedek, még a Nógrádi Sándor nevű altábornagy is (elítélte?).” Nógrádi azzal próbál mentegetőzni, hogy ő csak a fellebbviteli bíróság egyik bírója volt. RM azt is a szemére vetette, hogy Szabó István altábornagytól és tőle kapott egy „koncepciós papír”-t arról, hogy öt tábornokot halálra ítélték, kivégzésük holnap délelőtt 9 órakor lesz. Arról nem szólt, hogy erre ő mit tett.

RM emlékeztette Aczélékat a Standard-ügyre: „Ahol amerikai vállalat van, ott az amerikai felderítő persze hogy be van épülve. Hát szóval *ebben nincsen semmi különös*. És azonkívül én azt észrevettem, hogy főleg az angolok voltak aktívak.” Aczél megemlítette: céduláik vannak Rákositól, hogy Sólyom László és társainak kémeknek kellett lenni, mert az Egyesült Izzóban dolgoztak. RM: Volt valami igazság ebben, persze nem úgy, hogy aki az Egyesült Izzóban dolgozik, az mind kém. Majd kifordította a történetet: „*Vaszicsenko kérdezte*, aki a vezérkarhoz jött, Sólyom mellé főtanácsadónak, hogy a Sólyom angol kém, mert az Egyesült Izzóból jött... valószínű azt mondtam neki, hogy azt tudjuk, hogy az Egyesült Izzó amerikai vállalat volt, amelyik gyűjtötte (az amerikai kémeket).”

RM bizonytalan volt abban, hogy Sólyom letartóztatására ő adott-e utasítást (Pálffy más, ő miniszterhelyettes volt). Végül kibökte, hogy *a tábornokokkal az volt a baja, hogy osztályidegenek*. Szerinte Pálffy és Sólyom egy tiszti ülésen azt mondta, hogy német fegyverekkel kell felszerelni a magyar hadsereget, mert azok a legjobbak. „Ez abszurdum. Azonkívül politikai agitáció. Ilyen benyomásaim is voltak róluk.” (Károlyi Márton három-négy napig kihallgatta Sólyom Lászlót, s látta, hogy ez is olyasmi, mint a „paksi találkozó”).

Izzott a gyanú, röpködtek a nevek, mégsem tudták, hol kezdjék. Márciusban az ÁVB, majd a Titkárság tárgyalt a hadsereg fejlesztéséről, a vádlottakkal kapcsolatban mégis csak azt említették, hogy Beleznay Istvánt az első alkalommal le kell váltani. (Az anyagi csoportfőnökre a három gyalogos hadtest egyikét akarták bízni, de Gerő ráírta az ÁVB-jegyzőkönyvre: „Beleznaynak parancsnokságot adni szerintem igen aggályos”). „Osztálygyanú” szóba sem került, vagy nem merték leírni.

Állítják, hogy ebben az esetben is volt nyomozás. Azt is mondhatjuk: a vezérkari vérfürdő azzal kezdődött, hogy Farkas utasítására (s RM gyanúsítására) 1950 márciusában letartóztatták Somogyi Imre vezérőrnagyot gazdasági és háborús bűncselekmények (gyanúja!?) miatt. Farkas kérte Szücs Ernőt, hogy Somogyit részletesen hallgassák ki tábornok társairól. Somogyitól Péter Gábor érdeklődte meg, hogy milyen embernek tartja a főnökét, Beleznayt. Somogyi azt felelte, hogy Beleznay gazember (nem vették leltárba az orvosi műszereket, ezért sok felesleges dolgot vettek; például glédában álltak a szüléshez használatos műszerek a zászlóaljaknál). Péter közölte: államellenes szervezkedésről van szó, de *ne féljen, nem ő lesz a nagy hal*, csak a vallomásra van szükség. (Péter utálta Sólyom Lászlót is, aki alkalmatlannak tartotta őt a beosztására, s akit Péter utált, azok közül egy sem élt meg olyan szép kort, mint ő.)

Somogyi „bevallotta”, hogy Révai Kálmánnal együtt több tárgyaláson vett részt Pálffy szobájában. Ezekből lettek az összeesküvés megbeszélései. Végül aláírta, hogy tábornoktársaival (Sólyom, Révai, Illy, Földi) szervezkedett. (Igaz, hogy Somogyi verte a munkaszolgálatosokat, viszont a szovjet fogságban antifasiszta iskolába jelentkezett. Azon kevesek közé tartozik, akiket 1960-ban sem rehabilitáltak.)

A jegyzőkönyvet bő hat hét alatt tudták Somogyival aláírni, s május 20-án elkezdődhetek a letartóztatások. Éjjel kettőkor költötték Sólyom tábornokot – „Távirat!” –, s vitték, ahogy volt, pizsamában. Egy 1950. júniusi jelentés szerint a „katonai vonal” 66 őrizetbe vettje között volt ekkor még Szakasits, Kéthly Anna, Schiffer Pál, továbbá az Ideiglenes Nemzetgyűlés elnöke, dr. Zsedényi Béla, s igazságügy-minisztere, Valentiny Ágoston, továbbá Jándy Gézané, vagy Gallus Viktorné háziasszony, s a „bárnő” Kormos Ilona. Péter szerint „ezek a személyek Pálffy annak idején őrizetbe nem vett kapcsolatait” (Janikovszky Béla).

Farkas Mihály 1957-es ítéletében az áll: „Ezek a tábornokok és tisztek *lebecsülték a szovjet haditechnikát*, ellenséges érzülettel voltak a szovjet tanácsadók irányában és elnyomták a munkáskádereket is.” Bár RM „csak” angol vagy amerikai kémnek tartotta a vezérkar főnökét, akadt vallomás az akadémista korában egy évet a francia hadseregben szolgáló Sólyom francia kapcsolatára is. (1946 őszén a francia katonai attasé meglátogatta a honvédelmi minisztert, s megemlítette neki, hogy szeretne lovagolni. Erre a miniszter meghívta, s a lovaglásokon részt vett Sólyom László s Illy Gusztáv, akik tudtak lovagolni.) Farkas mondta is Nógrádinak: „*Sólyom francia kém.*” Janikovszky, 1954: Somogyi vallomása már úgy lett felvéve, hogy ez a csoport Pálffyval egyetértésben fejtette ki a tevékenységét. RM és Farkas utasítására végzett bizalmas nyomozás során „sikerült elfogni egy ügynököt” is, akit az angol, amerikai s francia kém Sólyom további beszerzésére küldtek... Farkas Mihály értekezletet tartott a minisztériumban, hogy elmondhassa: Rákosi Mátyás aggálya igaznak bizonyult, s utasította az ÁVH-t, hogy mikorra kéri az általános beismerést. *S a tábornokok a miniszteri parancs szerint vallottak.* Például Illy Gusztáv, a honvédség szemlélője beismerte, hogy Pálffy elképzelése szerint „Sólyom feladata a vezérkar, ugyanakkor Belezna, Somogyi az anyagi, pénzügyi vonal, Porfi és Révai, valamint az enyém a csapatok irányítása és vezetése lenne”. „Összeesküvésünk célkitűzése a fennálló népi demokratikus rendszer erőszakos megdöntése.” Farkas az ávéhásokkal közölte, hogy „a tábornokok és tisztek összeesküvése a Rajk és Pálffy ügy folytatása”; ennek megfelelően kell velük bánni.

Dr. Aranyi Sándor orvos ezredes, nőgyógyász sem akart vallani, ezért vagy ötven napon keresztül állandóan felköltötték, verték. Közölték vele, a feleségét annak ellenére letartóztatják, hogy terhes; s úgy megverik, hogy elvetél. Kihallgatója, Gáspár Márton előtte telefonált a pincébe, hogy Aranyiné vérzik-e már, majd kiabálni kezdett: „Megmondtam, addig ne bántsák, amíg nem kapnak utasítást!” Aranyi ekkor írta alá az első „vallomást”: „*Végül mindent aláírtam és egyetlen vágyam volt: minél előbb meghalni.*” Tizenöt évet kapott, s 1954-ben rehabilitálták.

1950. augusztus 10-én a Budapesti Katonai Törvényszék Sólyom Lászlót zárt tárgyaláson a köztársaság megdöntésére irányuló szervezkedés vezetése s hűtlenség miatt kötél általi halálra ítélte. A vezérkari főnök a „hadsereget feltöltötte horthyfasiszta tisztekkel”, Pálffyval mégis abban egyezett meg, hogy a puccs idején a fővárosba szállítják a határőrség megbízható egységeit. „Pálffy letartóztatása után átvette az összeesküvés felső vezetését.” (Brankov bevallotta: ő szervezte be jugoszláv kémnek Sólyom Lászlót. A vádirat szerint a már kivégzett Pálffy.)

A Sólyom-perben minden korábbinál többet, tíz vádlottat végeztek ki, tizenhárom vádlottat ítélték életfogytiglanra, s ugyanennyien kaptak tíz éven felüli büntetést. A természetes kiválasztódás visszajára fordult: a legjobbakat állították félre, küldték lágerbe, ítélték halálra.

Ez az év is jól sikerült. RM októberi KV-ülési beszámolójának egyik lektora, Révai a szocdemekkel kapcsolatban megjegyezte: „nem beszélnek az árulók »felszámolásáról« – ennek olyan »gajdeszba küldés« íze van”.

3. MAGÁNÉLET, VIKEND

– Húsvétól, vagyis kora tavasztól késő őszig alig volt olyan hétvége, hogy ne mentünk volna Aligára – mondta N. Béla (1927) gépkocsivezető. – Ilyenkor a szabadnaposnak kellett lemenni

megnézni, rendben van-e minden. Rengeteg hétvégénk ment fuccsba. Mivel elég nagy területen volt a vikendház, ott nekünk szabályos őrszolgálatot kellett adni éjjel-nappal.

– Vadászni is jártak?

– Oho, ho, hó! A gödöllői kanyaroktól kezdve – az fácános volt – Hatvanon keresztül – ott nyúl volt –, Gyarmatpusztáig sok helyre. Gyarmatpusztára Lengyelországból próbáltak betelepíteni bölényeket, de kipusztították az erdőt, ledörzsölték a fák kérgét. Ide Rákosi inkább pihenni járt. Nem volt szenvedélyes vadász. Apróvadakra láttam löni, nagyvadra nem. Gödöllőre, Hatvanba inkább a társaság kedvéért ment.

– Hétvégén Rákosiék általában elmentek valahova – mondta G. Lajos, a gondnok. – Az aligai szezont már májusban megkezdtek; szombatonként délután indultak és vasárnap kora este jöttek meg. Tudtommal az öreg a kocsiban több alkalommal olvasott, láttam is, hogy könyvet vitt magával. A Mátyás király úti KV-üdülőben neki állandó szobája volt, de ott ritkán éjszakáztak. Vadászni elég sokat járt, a fő vadásztársa a földművelésügyi miniszterhelyettes, Keresztes Mihály volt. Ha együtt mentek, ő odajött a villához. A vadászatok után sokszor kaptunk nyulat, őzet, ezeket a szakácsnők elkészítették az őrségnek. Ha hazahozott hús nyulat, akkor a fiúkat kértük, vigyenek belőle. '49-ben egy vadászat után beállítottak egy teherautó vaddisznóval. Leraktuk az udvarra, és kérdeztem, mi legyen velük. Az öreg azt mondta, egyet dolgoztassak fel kolbásznak, a többit adjuk kollégiumoknak.

Egy alkalommal két élő fácánnal jött haza, elvittük őket az állatkertbe, mint Rákosi elvtárs ajándékát. Máskor egy őzikét hozott, s ekkor velünk jött az állatkertbe az elvtársnő is, hogy megnézze a férje ajándékait. Aztán Rákosiné többször meglátogatta az ajándék állatokat, sőt hétköznapi, amikor csak egy-két látogató volt, kijárt az állatkertbe festegetni.

A '45-ös választások előtt körkérdest intézett a sajtó a politikusokhoz, hogy mivel töltik a szabadidejüket. Nagy Ferenc vadászni szeretett, *RM válasza: ő szabadidejében is politikával foglalkozik.* Nem tudni, hogy ez igaz volt-e, vagy meddig volt így, de 1950 januárjában, alighogy hazaért Moszkvából, meghívta Gheorghiu-Dejt vadászatra. Talán politizálni akart bukaresti kollégájával, talán csak vadászni. Dej azonban köszönettel visszautasította a meghívást, mert KB-ülésre s parlamenti ülészekre készültek. Hegedüs András, abból, hogy RM élvezte a vadászatot, ami szerinte tipikusan dzsentrí hagyomány, arra a következtetésre jutott, hogy tulajdonképpen jobban szeretett élni, mint Gerő, aki nem vadászott rendszeresen. RM sem volt szenvedélyes vadász. Bár szeretett fecsegni, nem voltak vadászkalandjai, legalábbis nem mesélt róluk: nincs nyoma, hogy mélyen érintette volna a vadászat (vagy bármi, ami a politikán kívül esett). A puritán szemforgatás egyszer elkapta, s kezdte „*ütni a tüzet*” (idézet az 1950. decemberi beszédből); azokat a párttitkárokat ostromozta, akik azért, hogy két helyről húzzák a fizetést, valóságos rohamot intéztek a tanácselnökségért. Ezeket le kell váltani. „Ugyanez vonatkozik a vadászó párttitkárokra, akiknek száma, úgy látom, elszaporodott. Az ilyen vadászó titkároktól a fegyvertartási engedélyt meg kell vonni, azonkívül pártvonalon is felelősségre kell őket vonni.”

– Rákosi Magyarországon kezdett el vadászni – mondta unokahúga, D. Kardos Éva (1923) –, és egyre inkább belemelegedett. Fényicska fia, Jova a legszebb trófeákat ejtette el, amikor Magyarországra jött. Rákosi olyan puritán volt, hogy ezt sem vette jó néven. Jova egy bandita volt, ládászám hordták innen a cuccokat; róla mindent elhiszek.

– Rákosi többnyire csak a kísérőivel járt vadászni, s inkább csak a levegő miatt ment – mondta egyik sofőrje, Szirmai Károly (1910). – Gyarmatpuszta egy kis állami rezervátum volt, azonkívül

még Gemencre járt, volt Tolnában is; társasvadászaton is, de inkább egyedül járt. A tavaszi és őszi hónapokban hetenként egyszer. Nyáron inkább Aliga volt az úti cél, egy-két esetben onnan is átment Gemencre. (Gyarmatpusztára Szomoron keresztül vezet az út. Gy. Irén elvtársnőnek, Komárom megye, Szomor: „Megkaptuk levelét, melyben megírja hogy kutyáját az autó elütötte. Habár nem Rákosi elvtárs kocsija ütötte el, olyan szép levelet írt, hogy küldünk helyette egy másik kutyát. Szíves üdvözléssel: Rákosi titkárság.”)

– Nagy bikái miatt Gemenc hajdan is protokollterület volt, éppúgy, mint most – mesélte Berek János (1903) fővadász. – Kállay Miklóssal hét évig vadásztam. Bethlen, Klebelsberg, Gömbös mind jártak ide. A háború után Verankán megfordult Tildy – kinevezett vadászmestere is voltam –, Rákosi, Szakasits, Rajk, Kádár elvtárs a feleségével, Aczél György, Cseterki, Fehér Lajos a feleségével sokszor napokig eltanyázott. Akik régen ekkora posztpon voltak, nem ölelgettek meg, nem ültek le velem beszélgetni. Ők általában szerényebbek, mint a hajdani urak, még ha van is köztük néhány kutyautó, de ezt csak magunk között mondom. (1987-es beszélgetés. – P. Á.) Persze a vendég ki van szolgáltatva a vadásznak, s az okosabbja tudja ezt.

Rákosira térve, én nem bírtam őt. Megmondom őszintén, nem bírtam. Csibészes kedvű zsidó ember volt, úgy viccelt, hogy na, mégsem szerettem, nem tudom, miért. Jöveteléről különautó hozta az értesítést. Aztán megérkeztek a szekszárdi ávósok, majd a pestiek meg a rádiós kocsik. Az erdőtanácsosom azt mondta, ha Jani most meg nem örül, akkor örökké fog élni. Képzelve, mentünk a bőgő bikára gyalog cserkészúton, és kilenc ávós kísért bennünket. Nem tudom, mi volt vele, de rettenetesen féltették. Kilenc ávós; Rákosival együtt tizenegyen! Gyalog cserkészúton tizenegy ember, amikor a tehén az embert már egy forintnyi lukon meglátja! Az egyik ávós a géppisztolyt csattogtatta, a másik az orrát fújta, a harmadik vizelni állt meg: kilenc ávós kísért bennünket, uram, mégis meglövettem Rákosival a bikát! Az első alkalommal kilenc jött, aztán talán már „csak” négy vagy öt. Amikor befordultunk az első bikával az udvarba, a feleségem összecsapta a kezét: úristen, hát nem meglövette! Hogy lehet ez? Úgy, hogy segített az Isten, és szükség is volt rá. Uram, olyan hosszan mentünk, mint a túlsó ház vége! Az embernek arra is kell vigyáznia, hogy egy kicsi gallyra rá ne lépjen, mert a bika a legkisebb pattanást is meghallja, ezek meg tördelték az ágat... Erre nem vigasz, hogy Rákosi jópofa ember volt. Szalonkázni könnyebb volt vele. Ott táncolhattak is a palik mellette, mert a szalonka a levegőbe gyűtt, nem a földön. De szarvasra egy hadtesttel menni!? Ezt is megúsztam! Egyébként nem sokat volt nálam, talán háromszor-négyszer.

– Jó vadász volt?

– Hát nézze, odamegy az ember ahhoz a bikához harminc-negyven lépésre, ha megtámasztja a fegyvert, az már nem tudomány, hogy egy akkora állatba belelőjön. Egy lovat csak el lehet találni, ez pedig közel akkora. Szeretett is vadászni; nagy kedve volt, jó vicceket mondott, de már akkor elfelejtettem, amikor levonultak rólunk. Annyit mondhatok, borzasztó nagy sleppel gyűtt, még az öreg Stoflitzot, a telki vadgazdaság vezetőjét is lehozták, hogy majd bőg a bikának, és úgy fogjuk becserkészni. Ne nevetessék ki magukat, én is tudok bikát hívni, de annak semmi teteje. Odamegyünk szépen hozzá és meglőjük.

A „csibészes kedvű zsidó ember” úgy humorizált a PB komoly témái körül is, hogy a többiek dőltek a nevetéstől. Nem tudni, mikor mondta először, de többször említette: *az ellenség hullája mindig jó szagú!*

Szász Imre írja a vadászkönyvében: „Valaki mesélte az egyik minisztériumi főnökről, hogy egy reggel halálsápadtan jött be, elvitték a Rákosit disznóvadászatra, és nem volt egyetlen disznó sem, pedig ő két nappal korábban átfésültette ávósokkal az erdőt, és akkor még csak úgy nyüzsgött a disznó.”

– Ez mikor is volt – gondolkodik Balogh Mózes (1924) –, várjunk csak. Az biztos, hogy két napig vittük egy egész „zenekarral”. Rákosit Parti vitte, ő volt a kocsis is, én közvetlenül utánuk a kísérőkkel. Vagy öten ültek a kocsimon ilyen ávósok. Két napig jártuk az erdőt, s jóformán semmi vadat nem láttunk Gemencen! Rákosira nem tudok rosszat mondani, a kísérői követelődtek, játszották az eszüket.

Megvan: 1950. november elsején neveztek ki Gyulajba vezetőnek. Még októberben kaptam az értesítést, hogy egyenruhásan jelenjek meg. Lementem Keselyűsbe. Jelentkeztem Partinál, és ő közölte: Édes fiam, puskát nem hozhatsz magaddal, vendég érkezik. Az egyik fogatot te fogod hajtani, a másikat meg én. Ki jön, vezető kartárs? Én sem tudom, fiam, de ha ideér, meglátod! Száraz ősz volt, lombhullás, meleg. Négy fekete autó jött, és ahogy kiszállt, nyomban megismertem, hogy Rákosi. Mindenkiel kezelte, aztán felült Parti kocsijára a testőrével együtt; az se volt magasabb nála. Az öreg bürger csizmában volt, bricsesz nadrágban, és a vállából mindjárt a feje jött ki, a nyaka nem is látszott. A kísérői civilben voltak, de a pisztoly ott dudorodott a zakó alatt. Az én kocsimon öten ültek, s az volt a feladatom, hogy harminc méterről kövessem az ő kocsijukat. Két napig volt ott, a nagy vadászházban lakott a Duna-parton. A kísérőknek külön házuk volt. Vizbauer Józsi volt a vadász, annak a felesége főzött. Ami Gemencen soha nem fordult elő egyetlenegy vendéggel sem: semmit nem tudtunk lőni! A legjobb helyekre vittük. Parti az idegtől szólni sem tudott; Rákosi nyugodt volt.

– Ilyenkor leszállnak a kocsiról és becserkészik a vadat?

– Nem, úgy a kocsiról. A vad az állja a kocsit – ha lelünk. Egy bikát láttunk, de ezek a kísérők nem tudtak csendben maradni. „Ott egy bika! Mekkora bika!” Mire az öreg felkészült, a bika elugrott.

– Állítólag lőtt mindenre, ami mozgott. Ügyetlen vadász volt?

– Nem volt vadász, de fegyelmezett ember volt. Csak arra lőtt, amire engedélyt kapott. Kilenc órákor bementünk, megreggelizett, s akkor Parti kitalálta, hogy a háztól nem messze lévő sűrűs részt hajtsuk meg fácánra. Hajtó nem volt, így mi meg a vasalt nadrágos kísérők mentünk neki a bozótnak. Az öreggel Parti ment, de egyetlen fácán sem röpült arra, amerre Rákosi állt; ott sem sikerült semmi. Kitalálta Parti, hogy menjünk fel Keselyűsre, ahol van egy disznó-sűrűs. A kísérők bandájával újra meghajtottuk, de csak három kendergyári gyereket találtunk; a sűrűnek a közepén víz volt, hallal, s a kölkök nyomókosárral halásztak. Partit elfutotta a mérge, fel akarta pofozni a gyerekeket, mert amiatt mentek el a disznók, hogy ők ott zsibolyogtak. Az öreg észrevette, és rászólt: hagyja őket, nem baj, hogy nem lőttünk! Délután újra kocsira ültünk, sötétedésig mentünk, és megint nem láttunk semmit. Így ment el Rákosi. Parti meg is jegyezte: Hát, Mózsai, ilyen még nem fordult elő Gemencen, hogy két nap alatt egyetlen disznót vagy szarvast ne tudtunk volna lövetni, pedig Hilda – így hívták a lovat – már aranyeret kapott a húzástól, annyit mentünk!

Gyulajra sűrűbben jött, mert Aligán volt a nyaralójuk, és volt, hogy bejelentés nélkül érkezett. Akkor még út sem volt, nemhogy telefon. A nagy vadászházban szóltak Zab Ferinek, aztán ő adta tovább, hogy jön az öreg, és akkor haza kellett a napszamosokat küldeni, senki nem lehetett ott.

Örültek az emberek, ha maradt, mert nem kellett dolgozni. Rákosi leginkább hét végén jött. A katonák kiépítették a tábori vonalat a gyulai postától, és odahelyeztek egy fiút a fennhatóságom alá. Ott volt három hónapig, akkor jött a váltás. Egyszer felmentünk a kis vadászházhoz megkapálni az illetményföldet, s a katona maradt a gyerekekkel. Jött ám, hogy gyorsan menjünk, mert itt van a Rákosi. Siettünk a feleségemmel a halastó melletti keskeny gyalogúton, és két géppisztolyossal találkoztunk. Intettek, hogy tűnjünk el, mert közben az öreg elindult sétálni a halastó felé. Elvtársak, ne csináljanak bohócot magukból, hát én vagyok a házigazda, értem jöttek! Szerencsére meglátott Rákosi, és rájuk szólt: Mit akarnak, hát Balogh elvtárs meg a felesége nélkül éhen halnak maguk is. Felmentünk, s mondta Rákosi, hogy aranyos gyerekem van. Azzal fogadott: Rákosi bácsi, megmutatom, hogy a macskánk mekkorát tud ugrani, és mindig talpra esik. És mielőtt megakadályozhattam volna, kidobta az emeleti ablakon a macskát. Ott maradt az öreg két napig, közben esős idő lett, és a Zil az szépen kiment a földes úton, de az öreg páncélozott kocsija helyben süllyedt vagy nyolc centit. Elindult, de a háztól száz méterre belekeveredett egy dagonyás részbe. Mindenki dolgozott, hordtuk a kerék alá a gallyat, de kipörgette. Kiszállt Rákosi, a négyéves fiam meg hátratette a kis kezét, és egyszer csak megszólalt: Apu, hogy dolgoznak a kommunisták, hogy el tudjanak menni! Uh!!! Minden erőnket latba vetjük, Zolikám, válaszolt neki Rákosi. Tolták, vonták; csak kiment. Egy óra múlva jöttek a járási pártbizottságról, meg a megyétől, meg az orosz katonák, mert megtudták, hogy megsüllyedt Rákosi kocsija. Azóta már Pesten van, mondtam nekik. Elkullogtak; most aztán mi lesz, hogy nem segítettek neki.

Én csak egyszer voltam kinn vele, mert a feleségével meg annak a fiával jött, s én azzal voltam. Verte a mellét, hogy sportember. Azt tudta magyarul: „Paprikas krumpli matyar munkaskoszty!” Az igaz, feleltem neki, csak a magyar munkásnak nem jut a levesébe annyi kolbász, amennyit te belerakattál a gyulaiból a feleségemmel. Két-három napig ott voltak, s állandóan paprikás krumplit rendelt. Könyörögtünk az öregnek, szóljon már neki, mert a feleségem unja főzni. De azt szerette, meg a vodkát. A háromdecis üveget a szájához vette és egy hajtásra megitta. Első nap lőtt egy bikát. Selejt volt, lehetett volna várni vele, nem akartam odaadni, de a kísérő könyörgött, és azt mondtam, tessék; hétszáz lépésről úgysem találja el. De bizony úgy nyakon lőtte, hogy az a bika egy lépést sem tett. Megállapodtunk, ha másnap esik az eső, nem megyünk ki vadászni, és tíz órakor elmennek. Zab Feri, a főnök lejött a hintóval, megállt a ház előtt, de úgy határozottunk, hogy nem keltjük fel Rákosit, mert szemerkélt az eső. Bejött a kocsis is, a katonafiú viszont kiment, felült a kocsira és nézelődött, a feleségemtől érdeklődött, hogy hol vagyok. Bejött a feleségem: Zab kartárs, csináljanak már valamit ezzel a szerencsétlennel, mióta ül már a hintón és senki nem megy oda! Jól van, Mózsi, menjenek ki, jól járassa meg, aztán jöjjenek vissza, úgyis tíz óra lesz, aztán elmennek! Megyünk aztán a kocsival, s meglát egy dámbikát, s mondja, hogy meg kéne löni. Nem egy olyan jó bika volt, üsse kő, löje! Úgy találta el, hogy fölszaladt a hegygerincre és bebújt a sűrűbe. Nem láttam vért, az volt az érzésem, nem is lőtte meg, de ő csak magyarázott, hogy menjünk utána, keressük meg. Ebben a vizes bozótban? Csak erősködött. A kísérővel a cserjék között csupa vizek lettünk. Mire visszamentünk, Rákosi már fenn volt, és akkor annak magyarázta, hogy hová lőtt, hogy annak ott kell lenni. Megígértük aztán, ha meglesz, utána küldjük. Búcsúzásnál kétdecis borospoharakat teletöltött vodkával, és azt Zabnak is, meg nekem is meg kellett inni. Na, mondom, itt döglünk meg. Szólt ám Rákosi: Tudom, hogy az elvtársak nincsenek hozzászokva, de kérem, ezt egy hajtásra igyák meg, különben megsértődik a fiam. Tudom, hogy meg fog ártani, de mi elmegyünk, és akkor kipihenik. Utána nem tudom, mikor mentek el, semmiről sem tudok.

– Rákosi felesége nem járt ki nézni a vadászatot?

– Nem, ő mindig csak olvasott. Előfordult, hogy nem hivatalosan jött Rákosi, csak elszökött Aligáról, és akkor Pestről érdeklődtek, hogy ott van-e. Ha hivatalosan jött, hoztak mindent – egy teherautó jött elől –, ha inkognitóban érkezett, akkor semmit sem. Rendes volt tőle, hogy ami nem fogyott el, arra azt mondta, legyen a miénk, csak az edényt adjuk vissza. Kávétól kezdve a húsig volt ott minden a központi raktárból. Mégsem mondanám, hogy örültünk, ha megjelent. A kísérők követelőztek, hogy kávé kérnek meg ezt, meg azt; eleinte volt, hogy nem adtam. Volt vele egy rettenetes manusz, az azt hajtogatta, ha az öregnek valami baja esik, a zacskónknál fogva fogunk lógni. Kikértem magamnak.

Nagy alvó volt az öreg. Úgy tudott horkolni, hogy sokszor bementem és az ágya mellett elmondtam kétszer is, jó reggelt, Rákosi elvtárs, tessék felébredni, indulunk a vadászatra. Ez reggel fél hat-hat óra körül lehetett, de ő csak nem ébredt fel. Meg kellett fogni a vállát és megrázni. Mi van? Mi van!? Jó reggelt, ébresztő van. Hú, olyan jól aludtam! Az erdei levegő elnyomta. Igaz, későn feküdt le. Sokszor sétáltunk és beszélgettünk kinn általános dolgokról úgy, hogy ő kérdezett és én válaszoltam. Szeretett sétálni. Volt, amikor olvasott, a többiek kártyáztak. Az öreg horgászott is néha. Racsnis orsója volt, és a zsinór mindig összegubancolódott. Ott álltam mellette egy botra kötött zsineggel, és mondta, hogy cseréljünk, mert gyerekkorában ő ilyennel horgászott. Akkor volt a csikók herélése, és a parasztok járatták a jószágot, mert akkor nem dagad be neki, és pont arra jöttek. Amikor Rákosi, a mellette álló testőr meg én megláttuk, nem voltak már csak negyvenméternyire tőlünk. Az ör azonnal intézkedni akart, ám Rákosi leintette, és vagy fél óráig elbeszélgetett velük arról, hogy gazdálkodnak, mit vetnek. Szemben velünk volt egy kétholdas parlagföld, kérdezgette, kié, miért nincs felszántva. Azt mondtam, hogy ez vadföldnek van meghagyva, közben egy magánparaszté volt.

Következő alkalommal huszonnégy ágyat hoztak, és egy sátorban felállították az erdőben egy nappal az öreg érkezése előtt. Valamilyen Vaszicsenko vagy milyen nevű tábornokkal jött együtt, és nem tudta, hogy ezek az ávósok ott vannak az erdőben. Este, amikor elcsendesedett minden, jelt adtam, és ők körbefogták az épületeket. Benn csak egy tartózkodott, a többiek kívül. Reggel, mielőtt indultam ébreszteni, szóltam, hogy le lehet lépni, és akkor csak az a személyzet maradt, akiket látott napközben. A gazdasági épületek mellett, a háztól vagy tíz-tizenöt méterre lehetett a vécé. Kimentem pizsamában, papucsban, és amikor jöttem vissza, akkor vett csak észre az egyik őr, és megállított: Igazolja magát! Ne hülyéskedjen, a vécébe nem szoktam magammal igazolványt vinni, de zörögjön be a második ablakon, és a feleségem kiadja. Másnap szégyellte is magát, én meg mondtam a feleségemnek, ez be ne tegye a konyhánkba a lábát.

Egyszer meg, azt hiszem, a grúz, az ukrán és még valamelyik első titkárral volt ott. Ezek nem vadásztak. Aligáról hozta le őket feleségestől egy kis erdei levegőt szívni. Megfürödtek a halastóban, jól érezték magukat, telefonáltak is Aligára, hogy maradnak még egy napot.

Rákosi közvetlen volt, mindig hozott ajándékot a gyerekeknek; a cukorka, a csokoládé, a bonbon akkor még nagy dolog volt, nem lehetett hozzájutni. Rumos meggyet kapott például a gyerek, aztán mondta: Ne hozzon ilyet többet, Rákosi bácsi, mert rohadt volt a közepe. Vadászni kétszer ha voltam Rákosival, de vagy hússzor találkoztunk. Ő inkább Zabbal járt vadászni. A legtöbb vezető tudta, az erdőben semmire sem megy a hivatalával, a vadat nem lehet parancsszóra előállítani.

Zab Ferenc (1927) 1952-ben került a gyulaji vadgazdasághoz, ahol még állt herceg Esterházy háromszobás vadászháza, hisz Gyulaj is ismert protokoll vadászterület volt. Zab helyettes vezető, majd vezető lett.

– Rákosi 1954-ben jött le először. A vadászati főosztály általában csak annyit közölt, hogy vendég érkezik, és nekem kötelességem a vadászat előkészítése, hogy az eredménnyel járjon. A fővendéget az erdészeti vezetője kíséri; nincs izgalom. A vadászat nem olyan, mint a civil élet, nem az én feladatom, hogy lelőjem a vadat, ha lövéshez juttatom a vendéget, akkor jól végeztem a munkámat.

Rákosi a feleségével érkezett, és a szolgálati lakásomban lévő kétágyas vendégszobában helyeztük el őket, ezért úgy döntöttem, hogy a közeli területen vadásztatom. Szerényen viselkedett. A feleségét kézcsokkal fogadtam; és a program megbeszélésekor ő kérte, hogy velünk jöhessen, mert szeretne rajzolni. Beleegyeztem, bár magamban tiltakoztam, mert a vad nem állítható be, mint egy modell. Végül a felesége is kijött, pedig a cserkészésnél az a jó, ha minél kevesebben vannak.

Mi a két kísérővel együtt, akik a második kocsin ültek, ötven próbáltuk becserkészni a barcogó dambikát. Sikerült is lőtávolságra megközelíteni, de a rajzeszközök előkészítése, a sok mozgás miatt a bika eliramodott, Rákosi nem jutott lövéshez. Közben besötétedett, így már nem volt esélyünk egy másikat becserkészni. Hogy kárpótoljam őket, egy távolabbi barcogó helyre hajtattam, ahol vagy tíz-tizenöt bika csodálatos koncertje fogadott bennünket.

Este megegyeztünk, hogy kimegyünk hajnali lesre. Megkértem a kísérőket, hogy másnap maradjanak le. Azt mondták, ők Rákosi elvtársra vigyáznak. Ahol a vad mozog, ott mindennél nagyobb a biztonság, az ő érzékszerve sokkal jobb, mint az emberé, idegen ott nem tartózkodhat! Mire jött Rákosi, a biztosítók persze fenn ültek. Az öreg, úgy látszik, észrevette az esti feszültséget, mert mondta a kísérőinek: a vadászon Zab elvtárs a parancsnok, kérem, hajtsák végre, amit ő mond. Így, amikor leszálltunk a kocsiról, a kísérők az általam kijelölt helyen maradtak, lőttünk is két-három dambikát.

Valószínű, hogy Rákosi vadásznak volt öltözve, de nem lehetett extra öltözeke, az feltűnt volna. Hogy milyen vadász volt? A vadászatban laikus ember általában nem látja meg a fák között álló vadat. Ő is így volt vele, de löni tudott. Élvezte már magát az erdőt, teljes mértékben lekötötte az is. Nem volt szenvedélyes vadász, csak belekóstoltatták, ahogy ez ma is divat. Volt kinn Bíródon egy tanyai iskola, s meglátogatta az ott élő tanító házaspárt. Megnézte az iskolát, hosszan elbeszélgetett a házaspárral, akik nagyon elégedettek voltak. Rákosi meg is jegyezte: jogosan, hisz a tanítói fizetés mellé még tanyai pótlékot is kapnak.

Nálam ő 1954-ben volt először. A második alkalommal 1955 nyarán látogatott oda. Unta a balatoni nyaralást, kirándult egyet. Nem vadászni jött, azt kérte, hogy egy erdei sétát tehessen. Akkor még nem volt meg az új vadászház, ezért nálam aludt. Váratlanul érkezett, el sem tudtuk képzelni, mi legyen a vacsora. A feleségem a faluba akart küldeni csirkéért, én viszont azt mondtam, a legjobb megkérdezni, mit kér vacsorára. Lágy tojásrántottát! Mulattunk rajta, milyen egyszerű! A harmadik alkalommal '55 őszén járt Gyulajon. Csupán arra emlékszem, hogy ekkor már az új vadászházban volt a vendéglátás, Pestről hozott szakács főzött, az elutazáskor kiadós eső esett, megsüllyedt a kocsijuk.

Egri Ferenc a Lóránt úton volt biztosító, majd 1952-ben ő lett a gyarmatpusztai protokoll vadászterület vezetője, öt-hat vadász tartozott a keze alá. József főherceg cselédei éltek ott

mintegy ötven lakásban. A területen halastó is van, és akkor épült a vadászház, a kerítés. Egri Ferencnek már csak a feleségét találtam életben:

– Volt kinn K-vonal, és rendes telefon is, ha Rákosi megjelent, jött ötvenhat ember, tízméterenként álltak körben. Az első időkben én főztem nekik, szerették a paraszti ételeket. Ha jól meggondolom, Gyarmatpusztára ő soha nem hozott vendéget: az neki volt fenntartva, más nem használta. ('56-ban megjelentek az idegenek és kiabáltak: „Hol a Kopasz villája!” De a tatabányai tüzérparancsnok megvédett bennünket.)

Nekünk két szobánk volt, konyha, spájz. Ettől teljesen külön volt a vadászház: alul nagy ebédlő, két kis szoba, konyha, és fenn az emeleten is volt egy nagy szoba, két szoba, fürdőszoba. Úgy hozták a szép, csavart, faragott bútorokat is; a földszint és az emelet egyformán volt berendezve. Rákosiék könyvet sem tartottak ott, de lehet, hogy minden alkalommal hoztak, azt én nem láttam, oda nem mehettem be, a biztosítás olyan volt, hogy az ennivalót is a kézilány vitte fel nekik. Bár ágynemű volt kinn, azt is hoztak. Rákosi csak pihenni jött oda, egyszer sem vadászott. Ők olyan kedvesek voltak, én mondom, akik mellette voltak, azok rontották el. A beszolgáltatást sem ő találta ki, neki is a szovjetek parancsoltak; elrángatták oszt alá kellett írni. (1987-es beszélgetés – P. Á.)

Mielőtt jött, kiszólt a biztosító, hogy mikor érkezik. Arról ő nem tudott, hogy mire kiérkezett, az 500 hektáros terület már körbe volt véve; egy emberért ott volt vagy ötven. Ezeket nappal nem látta, és erre az ötven emberre nekünk kellett főzni. Havonta, hetente jött, mikor hogy. Az öröknek volt egy szobájuk, benne vagy tíz ágy, emeletesek. Ha jöttek, ötvenhat embernek főztünk. Kimenni vásárolni amúgy sem engedtek; egy század katonának is elég lett volna, amit hoztak, s minden elő volt készítve. Volt füge, narancs. Ha Rákosi megjelent, mindent hozott a gyerekeknek. Előfordult, hogy paprikás krumplit kért lebbencsel; nem volt nagy étkű. Fügét, csokoládét akkor ettem először, de az izgalom, hogy nehogy történjen valami, elmondhatatlan. Később szakácsnő is jött, akkor én a mosogatásban segítettem. Maradék ritkán akadt, annyi lebzselő volt.

RM vadászszenvedélyének nemigen maradtak fenn dokumentumai. 1949 végén az őrséget is irányító Moravec László ávéhás osztályvezető tájékoztatta Rákosit a hétvégi hortobágyi vadászat előkészítéséről: „Szombat reggelig megfigyelik a vadludak húzási vonalát és ...előkészítik a lesállításokat.” Moravec inkognitóban – mint az állami erdőhivatal munkatársa – tárgyalta meg a teendőket a gazdaság igazgatójával, „aki a Ganz Hajógyárból került oda és megbízható munkáskáder. Természetesen ő sem tudja, hogy kik fognak leérkezni, csak azt tudja, hogy egy vadásztársaság jön.” „A vadászathoz helyi hajtókat nem fogunk igénybe venni, hanem a Hatóságtól a megszokott nyomozókat visszük magunkkal, akik egyúttal a biztosítást is csinálják.”

1955. szeptember eleji feljegyzés: „Rákosi Mátyás elvtárs szabadsága idejére javasolom a kormányrezervátumok területén az alábbi vadászati programot: IX. 8–9. Gemencszarvasbika

IX. 11–12. Gyarmatpuszta: szarvasbika

IX. 15. Hatvan: fogoly

IX. 17–19. Gyulaj: szarvasbika

IX. 21–22. Lovasberény: szarvasbika

IX. 24–25. Hortobágy: vadkacsa

IX. 27. Hatvan: fogoly

X. 1–2. Hatvan: fácán, fogoly

X. 3–4. Mezőhegyes: fácán”

Ez az „étlap” maximalista kínálat lehet, senki sem említette, hogy RM valaha is ekkora vadirtást végzett volna. Egyébként mellékeltek is neki egy jelentést az állami vadgazdaságok területén kilőhető nagyvadakról.

Bár Balatonaliga nevű község nem létezik, mégis sokkal többen tudnak róla, mint a hasonló nagyságú településekről. Aliga a negyvenes évek végén tűnt át a történelembe. Az 1944-es Helységnévtárban még 130 lakossal szerepel, az 1947-es kötetben már csak annyit írnak róla, hogy Balatonfőkajárhoz tartozik, az 1953-as Helységnévtárban pedig már föl sincs tüntetve. Pedig az idetelepített pártüdülőben négy évtized pártmunkásainak a többsége megfordult, a PB-tagoknak pedig ilyen-olyan vízparti házaik voltak itt (amíg regnáltak).

Aliga Vasné Vadas Sári „ötlete” volt: ide járt az orvosszakszervezet üdülőjébe, aztán bérelt maguknak egy villát, s odacsalta az ismerősöket. Így született a pártüdülő, őt pedig dicsérték, hogy milyen jó helyet talált. Farkas Vladimír nem hallott arról, hogy itt egy falu megszűnt, nem is úgy néztek ki a 20–40 éves part menti villák, mintha egy falu részei lettek volna. Sebes Sándor szerint 1948-ban azért esett a választás épp Aligára, mert a háború előtt elkezdtek itt két üdülőt építeni, s ott volt a kész alap. A párt kisajátította a települést. Fischer Annie nyári házat is, de neki a kerítésen kívül adtak egy villát, sőt az étteremből hordhatott ebédet.

– Balatonaligáról kitelepítették az embereket – mesélte az üdülővezető Sári József (1922) –, de másutt választhattak maguknak a svábok és a szlovákok elhagyott házaiból. Az ávéhasok teherautóval elvitték a polgárt, s a buldózer már kezdte is a bontást; csak a jobb állapotú házakat hagyták meg. Ezek lettek a főnöki villák, s talán a községházából lett a dombon az étterem. Tudtommal 1948-ban szűnt meg a település, s 1949 tavaszán osztották el az aligai villákat. A vaskerítéssel körbevett legjobb villa már a Rákosié volt, a szomszédjába került Gerő. A bástya formájú házra azt mondták, legyen a Farkas Mihályé. A mellette lévő sokablakos villa a Rajké, mert Lacika még kicsi volt. Aztán Nógrádi, Kossa, Horváth Márton, s a sor végén Kádár. Az egyik nagy épületet kapta Szakasits, talán mert népes családja volt. Olt Károly, Rónai Sándor vagy Nógrádi nem volt PB-tag, mégis „villatulajdonos” lett. Minden főnök elfogadta a mi elosztásunkat, s beköltöztek néhány hónapra vagy évre. (Péter Gábor nem tartott igényt aligai nyaralóra – igaz, bejáratos volt Farkasékhoz).

Ezek a nyaralók háború előtt épült penészes, vizes házikók.

Schifferné Szakasits Klára megírta, hogy a lánya „keresztapja”, RM még 1947 nyarán hívta meg a kislányával Aligára, nyaralójuk emeleti két szobájába, s a választás előtt, júliusban költözött le a gyerekekkel a Rákosi-villába. Mint elmondta, 1947-ben csak Rákosinak, Vaséknak és Révainak volt Aligán a gazdája által elhagyott, elég ócska „villája”; RM szerette a Balatont, úszott is, Fenyét nem látta a vízben. Akkor szó sem volt pártüdülőről, őrség sem létezett, étterem sem (de ott nyaraltak a Rákosi Mátyás Gyermekotthon gyerekei). A többit tudjuk: Vadas Sárának megtetszett Aliga, s az üdülők alapja alap volt a...

Ez az aligai honfoglalás úgy emlékeztet valami másra.

A pártalkalmazottakat rosszul fizették, az egyik kiváltságuk az egész fizetett szabadságra járó ingyenes üdülés volt (1951-ig a házastársnak is járt az ingyen üdülés, aztán „a kicsiknek” már

fizetni kellett utána, s sokan inkább otthon maradtak). A pártnak talán Zamárdiban volt az első „kecskeólszerű” balatoni üdülője, de megszerzett egy almádi nyaralót is (ma az Akadémiáé), Arácon pedig a sósborszesz-király Brázay villáját, ott azonban csak egy-két család pihenhetett egyszerre. 1949-ben lett pártüdülő egy pénzügyminisztériumi vállalat földvári nyaralójából, s Aligából is. A „közös” üdülő területe – Aliga II – mocsaras volt, amit lecsapoltak, kikötőt is építettek; a vezetők rezervátumát pedig elnevezték Aliga I-nek, s a kettőt elválasztották egymástól.

Sárai József Hévízen volt szakács, pincér és főportás, ott ismerkedett meg a spanyolosokkal, Marschall-lal, Cseresnyéssel, Szebeni Andrással, Sebessel. Ugyanis a szlovákiai Baneth Jenőt, aki Rajk mellett a Rákosi zászlóalj másik politikai komisszára volt Spanyolországban, az őt ismerő Farkas Mihály állítólag valamiért kizárta a pártból, s Baneth Hévízen „bújt el”. Hozzá jártak a spanyolosok. Amikor Rajkot lecsukták, Baneth szíven lőtte magát. Sárai szerencséire ekkor már a földvári pártüdülőnek volt a vezetője. Rákosival ott találkozott először, amikor meglátogatta Herta Kuusinen finn pártvezetőt.

– Bemutakoztam Rákosinak, és ő, a kezét a vállamra téve sétált velem végig a parkon. Hamarosan áthelyeztek Aligára üdülővezetőnek, ott ismertem meg közelebből őt és az összes PB-tagot. Rákosi minden hétvégén lenn volt Aligán. Rákosiné roppant kedves asszony volt, kaptam tőle egy kendőt, amit ő festett, de az idők során elveszett. Ha Rákosi elindult Pestről, jelentették. Amikor befordultak a kocsik, odamentem, de nem be: vártam, hívat-e, kérdez-e vagy sem. Fiatalemberként nagyon tetszett, hogy leültetett, sétált velem, érdeklődött a dolgok iránt.

Az üdülőben Bús Dezsőné, Margit volt a szakács, nett, tiszta asszony. Mivel elszámolás akkor nem volt, mindenki azt evett, amit kért, és soha nem szólt bele senki, hogy mit főztek. Volt egy bizonyos keret, de ha túllépték, azért sem szólt senki. A közös étkezéseken Rákosi nem vett részt. Őt külön szolgálták ki, neki külön főzött a gondnok felesége, Horváthné; két-három év alatt egyszer-kétszer ha megjelent a PB-tagok ebédlőjében. Bár az aligai üdülőt géppisztolyos őrök védték, Rákosira külön őrség is vigyázott, s a villát előnevelt fenyőfákkal kellett 1950-ben körbeültetni. A ház két oldalán reflektor pásztázta a vizet, nehogy arról megközelíthesse valaki. A villában volt egy Balatonra néző félkör alakú szoba, ott dolgozott Rákosi, mellette volt a felesége szobája.

1950-ben vagy 51-ben egy éjjel megszólalt a telefon. Rákosi volt, amitől majdnem elájultam. Megkérdezte, mit csinálok. Nem mertem megmondani, hogy aludtam, azt feleltem, hogy olvasok. Jaj, de jó, hogy ébren találtam – mondta –, van egy kis ideje? Naná, hogy volt. Akkor jöjjön át egy kicsit. Remegő térddel bekopogtam. Kiderült, egyedül sakkozott. A figurák fel voltak állítva, a székeket elhúzta; s egyik oldalról a másikra járt. Én antitalentum voltam a sakkhoz, ő meg országelső. Nem tudom, Kádárral sakkozott-e – a lakására nem nagyon jártak a PB-tagok –, de abban az időben sokszor játszott Aligán Vassal és mindig megverte. Ha szükségük volt valamire – kávé, ital –, szóltak Horváth bácsinak, a gondnoknak, s a pincér biciklire ült és vitte, amit kértek.

Szóval folytatni kellett vele a megkezdett partit. Mindig rám szólt, hogy ne azt tegye, mert akkor ez lesz vagy az lesz. Elnézést, én ismerem a lépéseket, de nem tudok sakkozni, mondtam neki. Nem baj, nem baj, felelte atyáskodva, csak úgy csinálja, ahogy gondolja, én majd mondom, ha nem jó. Így „sakkoztunk” aztán talán éjjel kettőig. Közben eszembe jutott, amit mondott, hogy sok álmatlan éjszakájába került, míg a Rajk-ügy végrehajtása alakot öltött. Te jó isten, csak nem tőri megint valamin a fejét? Amikor felálltam, restelltem, hogy a szék csupa víz.

KV-titkár, majd PB-tag férje révén csöppent Katona Éva (1924) ebbe a világba 1950-ben: – Aligán mi is kaptunk egy kis házikót. Ilyen-olyan örök során engedték át a kocsit; a hűtőszekrény tele volt gyümölccsel, édességgel, itallal, és természetesen grátisz kaja is járt. Talán az első forint fizetésünkből vettünk egy vitorlás gumicsónakot, amit levittünk Aligára. Ahogy elkezdtünk evezni, abban a pillanatban ott termett egy motorcsónak, és megnézték, ki ül a csónakban. Ennyire vigyáztak ránk. Azt hiszem, senki nem akart felrobbantani senkit, de ilyen légkörben éltünk.

Igaz ugyan, hogy Rákosi, Gerő, Farkas, Révai is ott volt, de Aligán is volt azért egy lépés távolság a kvartett és az utánuk következők között. Nagy fraternizálás nem volt, de azért egy asztalnál ültünk, és Rákosi elbűvölő volt. Ő Aligán elsősorban olvasott és sétált.

RM háború utáni küldöncét, Vas Zoltán fiát, Mártont, kegyvesztettként, a moszkvai egyetemre „számúzték”. Végzés után a vagabund ifjú megnősült és hazatért. A családja számára írott visszaemlékezést idézem: „Érkezésünk után több szociáldemokratát letartóztattak, ami hidegen hagyott, mert gyerekkoromtól kezdve meg voltam róla győződve, hogy a szocdemek a burzsoázia bérencei.

Magyarországon sok változás történt. Moszkva után az üzletekben bőség volt és sehol nem álltak a megszokott sorok. Hamarosan lementünk Aligára, és nekem nem tetszett, hogy a PB-tagok villái mellett ott volt a pártüdülő és a kettő el volt egymástól zárva. Apám mondta, hogy ez Farkas Mihály intézkedése volt a Rajk-per után, mivel a pártba befurakodott az ellenség. Mind Rákosi, mind Gerő barátságosan fogadtak, és Fenya Fjodorovna is. Egyetlen megjegyzést tett csupán, hogy helyes-e, hogy Katyusa festi a száját és a körmét. Aligán egyetlen nő sem volt kirúszozva. Ha Moszkvában használta ezeket, itt miért ne használhatná? Rákosi megjegyezte, hogy Katyusának jól áll a festés, és ezzel a téma le volt zárva. Abban az időben Rákosi és apám között a viszony már nem volt olyan baráti, mint amikor őt Zoliként emlegette. Most csak Vas elvtárs volt.

Aligán találkoztam a pártvezérkarral. A négyes fogat külön csoportot alkotott, gyakran összejött, és apámat ezekre a találkozásokra nem hívták meg. Az ő fölényüket szemmel is lehetett látni, nagyobb egyéniségek is voltak, mint a PB többi tagja.”

– Aligán Rákosi eléggé elkülönült a többiektől 1949-ben is – mondta Farkas Vladimír. – Vele alig lehetett találkozni, a házat is kerítés választotta el a többitől. Ha kiúszott, csónakon kísérték.

RM egyik rokona említette, hogy RM párttitkokra hivatkozva a felnőtt gyerekeket, családjukat ki akarta tiltani a vezetők aligai üdülőjéből, amit végre is hajtottak meg nem is. Akadt, aki nyilvánosan fellázadt, hogy ő pedig együtt akar lenni a gyerekeivel és az unokáival.

– A szobalányokat a környékből fogadta az ÁVH, s ők örültek, hogy ott lehetek – említette a szakácsnő, Bús Dezsőné (1926). – Az őrség állandóan evett, vigyázni kellett rájuk. Ha valamelyik PB-tag telefonált, hogy valamilyen üdítőre, italra van szüksége, azt Puller kivitte biciklin. Volt lenn mindig két-három orvos, és étel úgy nem ment ki a konyhából, hogy egyikőjük ne nézte volna meg. Kiszolgáltam minden rendszert, és szerencsémre „nekem” egy hasmenésem se volt.

– Nyáron Aligán voltam, télen a pártközpontban – folytatja Sárai József. – Olyan belépőm volt, amivel mindenütt megfordulhattam, amivel a Nádor utcából átmehettem a II. emeleti átjárón az Akadémia utcába. Télen a PB-tagok személyes ügyeinek az intézése tartozott hozzám.

Kónya Lajos kétszeres Kossuth-díjas költő 1950 végén költözhetett fel a Lóránt út 9. alá, Rákosiék szomszédságába, a sorompón kívüli első házba. 1951 nyarán a költő hetvenhét éves, nagyothalló apja meglátogatta őket, s amikor első nap elindult ismerkedni a környékkel, a sorompó előtt egy ór a combjába lőtt, s a menyét sem engedték a papa közelébe. Annyira tudták, kiról van szó, hogy végül Kónyáékhoz vitték be. A feleséget nem akarták engedni telefonálni, de ő értesítette a férjét. Egy őrnagy bocsánatot kért a történetekért, mondván, hogy öregembernek bárki álcázhatja magát. Az öreg értetlenül hajtogatta, miért lötték őt meg. Aztán a papát elvitték a belügyi kórházba, és hordták is kötözésre, nem utolsósorban talán azért, mert a költő levélben tiltakozott Rákosinál. „Gyerekeim már félnek az udvarra kimenni. Téli tüzelőnk felét ellopták, húsz méterre van az öröktől, fényes nyári időben ellenben lelövik az apámat.” Később Kónyáék macskáját is lelőtték. Ez is ellenség volt? Bocsánatot kértek, és megkérdezték, hogy milyen macskát vegyenek.

Visszatérve Sáraihoz: – Rákosi rendkívül tisztelte Liszenko „tudományát” is. Mi ültetgettük Jordaniccsal, a kertésszel azokat a citromfákat, amelyeket Rákosi tőle kapott. Ő elhitte, hogy azok a fák megélnék Magyarországon. Azt írták, hogy a balatonarácsi klíma felel meg neki a legjobban, s rézsűs gödrökbe kellett őket rakni. Mondta, hogy ez teljesen fagyálló fajta, nem kell vele semmit csinálni, csak nádpallóval letakarni. Így is történt, s mit ad isten, a háromnegyede kifagyott. Teherautóra ült Jordanics, és összeszedte Sopronhorpácsról az összes citromcsemétét, s ezeket ültettük a kipusztultak helyére, s még az orosz feliratot is átraktuk rájuk. A kitakarás után, márciusban eljött Rákosi megnézni, mi a helyzet, és boldogan állapította meg: „Ugye, mondtam, hogy beválik!” (Az aligai út két oldalára, lehet, hogy nem minden célzatosság nélkül, az állami gazdaság gyapotot ültetett, ami húsz centire ha nőtt, és tíz fillér nagyságú termést hozott.) Mindig felkereste a „gazdaságát”. Liszenkótól kapott hat szép nagy libát is. Az egyiknek valami jószág átharapta a torkát, és nagy szaladgálás támadt, hogy ilyen nagy testű libát szerezzünk, aztán közéjük kevertük, és soha nem tudták meg, mi történt.

RM liszenkózása „természetátalakítással” járt: „Az arácsi üvegházat még az ősszel lebontották és átvitték Aligára, ahonnan ellátják virággal Arácsot is. Az üvegház betonalapzata megmaradt, amit feltöltöttünk földdel, és kitűnően *alkalmas lesz citrom- és narancsfák ültetésére*” – jelentették 1951 tavaszán.

A hazai kádereletről Hegedüs András szólt először: „Az egész rendszert úgy építették fel, hogy a kádereknek ne legyen kiútjuk. Egzisztenciális kiútjuk. Azt akarták elérni, hogy az ember csak mint pártfunkcionárius élhessen – vagy csak így tudja elképzelni az életét. Első élményem az volt a pártközpontban, hogy telefonáltak a gazdasági osztályról: menjek át, gatyákat osztanak. Kaptam is azonnal négyet. Később jöttek a pulóverek és így tovább. A pártközpont étkezdéjében pedig nagyon olcsón lehetett enni.” „Volt egy pártáruház. Ide nem mentünk be, hanem betelefonáltunk, és a megrendelés alapján hozták az árut... Mindig szégyelltem olyan dolgokat venni, ami luxuscikknek számított. Így például jobb borokat, jó konyakot nem rendeltem. Narancsot a gyerekek miatt, igen. Ezért is szégyelltem magamat... Párizsit szoktam rendelni, és nem drága kolbászokat... gyakorlatilag kiadásunk sem volt. A pártszabóságnál rendelhattunk ruhát. Azért sem fizettünk, amit az áruházból kaptunk. Jött ugyan egy számla, de ez jelképes volt... Ennek a rendszernek van egy igen kemény belső logikája, melyhez hozzátartozik az egyén teljes kiszolgáltatottsága. Ha ugyanis kiesik az ember az állásból, elveszti a beosztását, egyik pillanatról a másikra nincstelen lesz, semmi sem az övé. A szék, amin ül, az ágy, amiben alszik, mind a párté. A legócskább szekrényen is ott volt a kis fémlap: »Az MDP tulajdona.«”

– 1950-ben kezdődött a mi káderéletünk – mesélte Katona Éva. – A Darányi utca 15.-ben laktunk, s közölték, hogy nekünk ebből a lakásból el kell mennünk, mert nem elég biztonságos. Mi akkor még teljesen tiszta emberek voltunk. Bár a férjemnek mindig a szemére vetették, hogy elszakadt a tömegektől, nem tudja az árakat – ami igaz is volt –, de privilegizált állapotra nemcsak hogy nem gondoltunk, hanem kifejezetten idegenkedtünk is tőle: puritánnak születtünk, puritánnak nevelkedtünk.

Nem akartunk menni – gyönyörű három szoba hallos lakásunk volt –, de azt mondták, nem maradhatunk. És akkor a gazdasági osztály kezdett nekünk üres villákat mutogatni. Meglepődtem, hogy milyen sok az üres ház. Azt gondoltam, hogy ezek nagytőkések meg arisztokraták által önként elhagyott lakások. Akkor még nem tudtam, hogy nem teljesen azok, nem gondoltam azért sem, mert akkora volt az elegancia, hogy eszembe sem jutott, itt közben mások is lakhattak. Végül is a legszerényebbet, a legkisebbet fogadtuk el a Cserje utca 21. alatt; nem tudtuk, kié volt, de az volt a legszolidabb: három szoba hall, alagsor, mosókonyha – a többiekhez képest meglehetősen szerény. Nem tudtuk, hogy a volt belügyminiszter villájába közben „lendületből” medence épül, így mire beköltöztünk – mint később megtudtuk, a Kádár villájába –, már ott állt az úszómedence.

A legkisebb rossz érzésünk sem volt amiatt, hogy mi a Kádár-villába kerültünk, mert eskü alatt vallom, hogy a férjem, aki részt vett a PB és a Titkárság ülésein, nem tudott arról, hogy ezek koncepciós perek; s épp Kádár letartóztatásakor zokogva jött haza, hogy megint kiderült valakiről, hogy áruló. Nekem ő mindent elmondott, tudván, ha engem egyszer már nem tudtak szóra bírni vallatáskor, akkor én nem fogok fecsegni. Meg ki is akart volna szóra bírni?

A káderélet a villa berendezésével folytatódott. A bútorraktárban mindenki ízlése szerint válogatott (Horváth Márton azon kevesek közé tartozott, aki tudta, mit kell vinnie, így értékes korabeli bútorokkal, festményekkel látta el magát). Kádárék után a cseresznyefából készült beépített könyvespolc és az íróasztal maradt. Egyszer hazamentem, és otthon volt kulcs, meg volt háztartási alkalmazott, meg kertész, meg fűtő, meg medence, meg minden szűzmária. Tizenkét személyes meissenai étkezés fogadott, ami nekem egyáltalán nem kellett, pedig ha elhozom és eladom, most sok pénzem lenne.

A beköltözés után állandóan jöttek a gazdasági osztályról, hogy hoznának ezt meg azt, ami ellen én állandóan tiltakoztam, amit én nem szerettem, ami nem tudom, miért, irritált. A lakáson természetesen volt K-telefon. (A szigorúan titkos négy számjegyű különvonal a titkárságok és a fontosabbak lakástelefonja volt. A három számjegyű vagy ún. miniszteri /M-/telefon a titkárnőt megkerülve közvetlenül az illető íróasztalán csöngött. Nevével ellentétben ez a vonal állítólag csak húsz-huszonöt vezetőt kötött össze, tehát nem is minden minisztert, így mindössze egy dupla névjegy méretű kihajtható jegyzéke volt. – *P. Á.*) Mindenki legalább ezredes volt meg tábornok; otthon voltak a katonaruhák, meg a kényeztetés, meg a titkolózás, meg a szigorúan bizalmas, *meg a belügyi kutya – aminek a belügy hordta a kaját.*

Igen, úgy hordták a kutyakosztot. A Cserje utca környékén többen laktunk egy rakáson. Alattunk lakott a Szemlőhegy utcában előbb Farkas Mihály, aztán az ő lakásában Horváth Márton, mellettük Betlen Oszkár, aztán Kiss Károly, és a belügyi autó végigment ezen az útvonalon, és kiosztotta a kutyáknak a kaját.

Állandóan jöttek, és mondták, hogy túlságosan szerények vagyunk. Nyilvánvaló, hogy ebben egyfelől benne volt a gazdasági osztály szolgálai alázata, másfelől, azt hiszem, nem is tudták, mit

csináljanak a sok elhagyott holmival, azonkívül lekötelezetté is akarták tenni az embert. Eleven tanúja vagyok, hogy mindezeket mennyire meg lehet szokni. Amikor a második férjem Mercedest kapott, s egy óra alatt lejutottunk háztól házig a Balatonra, az kellemes volt, s most sem bánnám, ha elvinnének, de annyira azért nem fontos, hogy ennek bármit alárendeljek.

A régi barátoktól és a régi elvtársaktól természetes és nem természetes módon elszigetelődött az ember. Amiben egy kicsit a röstelkedés is szerepet játszott, hogy ilyen flancosan vagyunk; a rejtett büntudat, ami azonban göggel párosult: hisz annyit dolgozunk végül is ezért a népért, hogy megérdemeljük, hogy minket mentesítsenek az életvitel nehézségei alól! Másfelől a barátok és az elvtársak érezték úgy, hogy na, ezt már nem. *Ez nem egyéni sors, különben nem is mondanám.* Amikor először lehetett felgyújtani a kerti lámpákat, és minden olyan gyönyörű volt – a virágok, a medence –, megmutattuk egy barátunknak, aztán nem mutogattunk és nem is jöttek. Különben is látástól vakulásig dolgoztunk, tényleg látástól vakulásig, csak azt ne kérdezze, hogy miért.

Mi járt ezzel az életmóddal? Ingyen lakás, ingyen fűtés, ingyen háztartási alkalmazott, ingyen kertész; nekünk semmi mást nem kellett fizetnünk, mint az élelmiszert és a ruhát, cipőt. De az élelmiszer-vásárlás sem üzletben történt: volt egy telefonszám, be kellett szólni, hogy mit kérünk, aztán hozták. Kaviár nem volt, de borjúhús igen, és szuper borok; így én elég későn tudtam meg, hogy ellátási nehézségek vannak az országban. Hozzáteszem, hogy a többiek sem tudták, nem is volt alkalmuk megtudni. Volt suszterunk – fodrász, azt hiszem, nem, az nekem nem kellett –, volt szabóságunk. Ebben a szalonban kiválasztottuk az anyagot, s megvarrták. Ezekért már fizetni kellett. Rákossal nem találkoztam ott, de a feleségével igen.

Volt még vasárnaponként ebéd a KV szabadság-hegyi üdülőjében – természetesen grátisz. *Mi akkor voltunk vezetők, amikor a magyar párt talán leghülyébb vezetése jött össze.* Ilyenek, mint Ács Lajos, Bata István, Hidas István, Kristóf István... A férjem és én is elég beképzelték és felfuvalkodottak voltunk ahhoz, hogy felfogjuk, miféle tudatlan csürhe van ott az üdülőben együtt. Ifjú törökök? Ugyan már, azt sem tudták, mi az, hogy török! Sok feleség egy jobb cselédlány színvonalán sem állt. Természetesen a gyerekeket is felhozták; szörnyű volt az egész, s amikor a „beszélgetésnek”, kártyázásnak vége volt, akkor ki-ki ült a kocsijába, és ment haza. Rákosi is járt oda, de nem rendszeresen.

Ingyenes volt a külföldi üdülés is, de akkor még csak Zakopánében. (A lengyel párt sokkal puritánabb volt, például egy ott üdülő pártmunkás vállalta társadalmi munkában, hogy segítségünkre lesz, ha szükség lesz rá.) Érdekes módon a Szovjetunióban nem voltunk, oda, azt hiszem, inkább a „fogat” tagjai jutottak el. Két hivatali autónk volt, jó kocsik sofőrrel. Mindkét sofőr revolverrel felszerelt belügyi alkalmazott volt. Nem volt ez igazán jó, mert nehezen lehetett kettesben lenni, mert állandóan figyelő tekintetek kísérték az embert. Külön örünk nem volt, de egy kocsi szinte állandóan ott állt a ház előtt, ami részben a vezetői fontosságot jelezte és tartotta éberen. Egyben *szavatolta is, hogy távol maradjunk a valóságtól*, és nyilvánvaló korrumpálás is volt, amit mi természetesen nem tekintettünk annak, hanem jogos juttatásnak az eszméletlen sok munkáért. Megjegyzem, hogy, aki azt mondja, nem jó egy villában felkelni reggel, lemenni a medencébe, úszni ruha nélkül vagy akár egy kis pendelyben, utána a gyümölcsfáról a gyümölcsöt enni, majd elmenni az osztályharcba; szóval ha erről az egészről azt mondja valaki, hogy ez nem jó, annak nem kell hinni. Ez kellemes még akkor is, ha az emberre a világforradalom terhe nehezedik; így kicsit könnyebb elviselni.

Hozzá kell tennem, hogy szemben tízmillió emberrel, soha egy percig sem féltem, eszembe sem jutott, hogy akár a férjemet, akár engem bármilyen ártalom érhet, hiszen politikailag olyan kádermúltunk, jelenünk és jövőnk volt, hogy ilyesmire nem is gondolhattunk.

Tudja, mi az az A büfé? A Parlamentben a fogadásokon nekünk mindig oda szólt a meghívónk, ott volt libamáj és egyebek – szigorúan elválasztva a többi büfétől. Egyszer volt is olyan ötletem, hogy megírom az életem *Az A büfétől a népbüféig* címmel, de aztán letettem róla.

Nincs az a jó, és nincs az a rossz, amit egy idő után az ember ne szokna meg, ha fanatikus. Ugyanúgy elfogadja a kiváltságot, mint az áldozatot. Abban a légkörben tényleg úgy gondoltuk, hogy összes határozatunk valóságos. Sokszor mondom tréfásan, hogy kapásból tudok bármikor, bármiről határozatot diktálni. El kell érni, hogy..., biztosítani kell, hogy... stb. Ezekben a határozatokban úgy hittünk, hogy biztosak voltunk benne, csak egy még újabb határozat kell, és akkor még jobb lesz – uram, teremtőm!

Nehéz megmondani, milyen bánás- és életmódot indokol az elit biztonsága, s mi van túl ezen a határon. Hajlunk rá, hogy fölösleges a kommunista elit bűnei közé sorolni a fényűzést. Mivel Magyarország a németek utolsó csatlósa volt, a korábbi elit tagjai közül igen sokan menekültek Nyugatra. Az 1945 utáni vezetők – nemcsak a kommunisták! – túlnyomó többsége az Elhagyott Javak Kormánybizottsága által kiutalt villákba költözött, az ezekből összeszedett bútorok s értékek között élt: leltári lakásban.

Feri Sándor úgy emlékezett Rákosira, hogy nem tűrt anyagi jellegű bűncselekményt; lopást, sikkasztást, törvénytelen szerzést.

– A tömegszervezetek, a pártházak, üdülők, a pártgarázs, a kiadóvállalat gazdálkodása tartozott hozzánk; így állami támogatást is kaptunk – említette Sátor János (1917), aki Sebes Sándortól átvette a gazdasági osztály vezetését. – Megszűnt a külföldiek rendszeres támogatása, csak a hozzánk látogató külföldieket ajándékoztuk meg a kialakult szokások szerint. A pártkasszába felajánlásokból is sok pénz került; például a miniszterek felajánlották a reprezentációs költségüket. A PB egy új gyár vagy város építésére könnyebben adott százmilliókat, mint egy pártházra vagy üdülőre néhány milliót; a mi költségvetésünket nagyon szorították. Rákosi a megyei titkároknak is hajtogatta, hogy legyenek szerények; nem tetszett neki, amikor mondjuk az új borsodi pártház épült. A kicsinyességig takarékos volt, legalábbis annak mutatkozott. Az ÁVH szerette volna, ha Gyarmatpusztára csak Rákosi jár vadászni, de azt mondta, jöjjön más is, különben ő sem fog odajárni, s tudtommal mentek oda rajta kívül is.

Szörösszívűek voltak az apparátus fizetésénél is, a PB-tagok 8000 forint körüli összeget, miniszteri fizetést kaptak. Emlékszem, egy komlói bányamérnököt akartak városi titkárnak választani, s amikor kiderült, hogy fele sem lenne a fizetése, nem fogadta el. Ezután Rákosi belement, hogy talán hat-nyolcszáz forinttal is felemeljék a fizetéseket. Rákosi százhusz-kétszáz forintos tagdíja csak a négy-hat forintos párttagdíjakhoz képest volt magas, ők ráajánlottak a fizetés szerinti tagdíjra.

A fogadásokat nem kedveltem, mert valamelyik PB-tag feleségének mindig volt valami hasfájása; panasz a háztartási alkalmazottra, vagy késett a sofőr, vagy az ellátásban volt valami hiba. Ha komolyabb volt a panasz, akkor a gazdasági osztály személyzeti alosztálya új embert keresett. Többnyire a bevált pártüdülői alkalmazottakat javasoltuk, de az ÁVH akkor is kivizsgálta; rendszerint hosszú időbe tellett a csere.

A PB-tagok ingyen kapták a lakást, a ruháért fizetniük kellett. Az ellátóból házhoz szállított élelmiszerből aztán – a déligyümölcsből biztos nem is kevés – nemcsak az ő asztalukra került, vitte a személyzet is. Ha a felügyelő titkár – ez mindenki volt, Rákosit is beleértve – nagynak találta a számlát, akkor beszélni kellett a feleséggel. Amikor Rákosiéknál például megnőtt az őrszemélyzet, s ennek folytán az élelmiszerköltség, akkor levettük a háztartásukról az őrség élelmezését, külön konyhát csináltak nekik.

Ha valakit letartóztattak, az ÁVH értesítette a gondnokságot, hogy kéri ezt és ezt a lakást kiutalni. Új bútort csak az új házakba vettünk, különben ugyanazok jártak körbe-körbe. Egy lakberendezőnő segített a feleségnek a válogatásban. Festményt se vettünk, volt a körforgásban elég. (Néha azért szólt Horváth Márton, hogy ezt vagy azt a művészt támogatandó vegyünk valakitől képet és adjuk oda valamelyik megyei pébének.) Az autóparkkal az ÁVH rendelkezett, a kocsikat is ők vették, nem tudom, hogy a saját, a kormány vagy a párt számlájára. Nem érdekelt, eszembe sem jutott megkérdezni, még gyanússá váltam volna, hogy valakinek kémkedek. Ők elintézték mindent, nem a mi dolgunk volt.

4. „KEDVES RÁKOSI ELVTÁRS!”

„A gép forog, az alkotó pihen.” RM 1950. augusztus 21-én Karlovy Varyba utazott szabadságra, s szeptember 5-én Farkas Mihály ide írt a „Kedves Rákosi Elvtárs!”-nak levelet *Szücs Ernő leleplezéséről*.

A honvédség „megtisztítása” után, RM biztatására Farkas elővette a politikai rendőrséget: „Az, amit Te szakadatlanul hangoztattál, hogy az ÁVH-n még nem lepleztük le az ellenség ügynökségét és hogy ezt el kell kezdeni, teljesen igaznak bizonyul, és csak most fogunk hozzá ahhoz, hogy ezen a téren is rendet teremtsünk.” Indok: az ÁVH Határőrség önállósodik („nincs szüksége arra, hogy a H. M.-mel együttműködjön”), hogy a parancsnokságon „fasiszta tiszték... garázdálkodnak” (a költségvetési tervezetbe „felhaborító tételeket vettek fel”: minden határőr részére 2 db pizsama és 1 pár papucs). A bűnbak Szücs Ernő, az ÁVH második embere, akivel Puskin nagykövet szerint a bosszúálló Rákosi már 1948 őszén szeretett volna leszámolni, mert tudta nélkül küldött el Moszkvába egy általa ismeretlen jelentést a hazai „trockistákról”.

Ennek ellenére az odaadó Szücs ezredes, Péter Gábor első helyettese csak 1950 tavaszán került a lehetséges áldozatok listájára, amikor főnöke beleegyezésével leváltották. Szücs jelen volt az ÁVB 1949. december 24-i ülésén, s ő sem szólt az ÁVH-n szükséges tisztogatás ellen. Ebbe került bele aztán ő is: Péter Gábor helyettesét átrakták a katonai elhárítás élére, Janikovszky helyére. A visszaminősítés indoka, mint azt már említettük, hogy hónapokig a lakásán tartotta az öccsét, pedig tudta róla, hogy angol kém. (Amit persze senki sem tudhatott, mert a szerencsétlen Szücs Miklós nem volt az. Az ezredes viszont tisztában lehetett vele, hogy egy ilyen vád mit jelent.)

Szücs Miklós „leleplezése” után több mint egy év múlva indult csak el a hajsza a bátyja, Ernő ellen. Azért húzódhatott ilyen sokáig az ügy, mert az ávéház Szücs állítólag saját maga tartóztatta le a repülőtéren a gyanúba kevert, Angliából hazacsalt öccsét, Miklóst. S ami fontosabb lehetett: Szücs Ernő szovjet ügynök volt, feltehető hát, hogy Moszkva engedélye kellett a kinyírásához. Az állambiztonsági főtanácsadó, Jevdokimenko alezredes (aki orrolhatott Szücsre, amiért egy vitájukat a miniszter Abakumov elé vitte) szeptember elején egyezett meg Péter Gáborral (és Farkassal), hogy *a Hatóságnál Szücs az ellenség*. Megnyerték tanúnak a Szücs által „magához

édesgetett” Kajli József ezredest (így ő megúsza leszereléssel, hogy az „ellenséges ügynökség” karmaiba keveredett). Farkas megírta Rákosinak: „a határőrség hadtápfőnökségét utasításomra átszervezik. 22 fasiszta tisztet 10 napon belül elbocsátanak, valószínűleg ennek a felét le kell tartóztatni. Úgy látszik azonban, hogy az, ami a határőrségen van, a Szücs-csoport romboló tevékenységének csak egy része. Minden jel arra mutat, hogy az ÁVH-n Szücs körül egy csoport van, vagy van kialakulóban... Erről engem Péter és Jevdokimenko elvtársak tájékoztattak.” Jevdokimenkóval egyetértésben Farkas Mihály utasítást adott, hogy hallgassák ki Szücs Miklóst a bátyjára, magát Ernőt pedig a „Szücs-csoport” elleni „nyomozás” idejére a Szovjetunióba küldték „szabadságra”. (Farkas Rákosira hivatkozva szeptember 11-én táviratban kérte, hogy Szücs Ernő és orosz felesége Moszkvában tölthesse a szabadságát. Szuszlov hozzájárult, s Szücsék két nap alatt megkapták az egy hónapra szóló vízumot, de két hetet sem „üdülhettek”, mert Moszkvában vagy Budapesten már 1950. szeptember 23-án letartóztatták az ezredest, mint angol ügynököt. Pedig moszkovita volt, ráadásul 1942 óta az NKVD–MGB ügynöke, s egy ideig a szovjet állambiztonság magyarországi képviselője.)

A legtapasztaltabb „szocialista börtönlakó”, Demény Pál a Csillagban töltött időre emlékezve írja: „Zuhanyozó tőszomszédja lúdtalpú, pókhasú, asszonybőrű: Ő Rákosi. Kerek hátát Szücs Ernő szappanozta, ugyanaz, akit a másik gnómmal, a Péter Gábornak elnevezettel, agyonveretett.” Amikor RM a börtönben orvosi javallatra napozni vonulhatott, állítólag Szücs Ernő vitte a napozózsámolyát, valamikor 1937–40 között.

S 1950. november 21-én Szücs Ernőt, az ügynöki múlt, a Rákosihoz fűződő kapcsolatai ellenére beosztottai, társai agyonverték. Vele együtt a testvérét is halálra gumibotozták. Ezért, s titkolandó bűnlajstroma miatt is kevesen tudják, ki volt ő, s mi történt vele.

Szücs (Szüsz) Ernő 42 évet élt (1908–1950). Nevét a régi iratok, írógépek ü-vel, az újak ű-vel írják. Amennyire aláírásából kivehető, de élettársa szerint is az előbbi a helyes. Apja kereskedő volt. Mint annyi korabeli zsidó fiú, ő is Brünnben szerzett oklevelet (textiltechnikus). Tizenévesen bekapcsolódott a kommunista mozgalomba. Lebukott, s a harmincas évek elején emigrált a Szovjetunióba. Moszkvában elvégezte a Nyugati Népek Egyetemét. Párizsból jövet itthon ismét elfogták.

– Szücs Ernővel 1935-ös lebukásunk óta kedveltük egymást – mondta dr. Csendes Károly (1916).
– Nekem egyik tanítóm volt, ma is szeretettel gondolok rá, annak ellenére, hogy tudom, komoly szerepe volt a Rajk-per előkészítésében, a kihallgatásokban. 1934-ben, tizennyolc évesen ismerkedtem meg vele. Ő tanítgatott, adogatta a brosrákat. Amikor lebuktunk, róla nem tudták, hogy kicsoda, és nem árulta el. Somborék találtak nála egy térképet, amin fel volt tüntetve Budapest összes politikai nyomozójának a lakása. Az illegalitásban élők jobb, ha nem jártak arra, amerre detektívek laktak. Több mint egy hónapig voltunk a kétszázason, s minden éjjel úgy verték Szücsöt, hogy mint egy állat, üvöltött szegény. Végül Sombor azt mondta, őt már csak az érdekli, honnan vette a térképet, de Szücs nem mondta meg. Ilyen ember volt. Aztán 1946-ban megkérdeztem, hogy hol szedte, de azt felelte, ezt nem mondja meg most sem.

Hallatlanul kemény ember volt. A „kihallgatások” után mentünk dr. Minichhez, a Gyűjtő tisztiorvosához, hogy vegyen rólunk látleletet. Azzal zavart el bennünket, hogy rohadt kommunisták vagyunk és elestünk. Amikor a vizsgálóbíró meglátta Szücs Ernőt, azonnal visszaküldte, hogy hozzon látleletet: szerencsétlen nem látott, süketre verték. Forradalmár volt, s a Szovjetunióban NKVD-ügynök lett, és lelkesen csinálta, amit kellett. Szerettem volna vele

dolgozni, az ávóra menni, de ő nem akarta. Hogy engem a főnökeim, Szőnyi és Szalai után nem tartóztattak le, lehet, hogy neki köszönhető.

A Csillagból Szücs egy évvel RM után, 1941 tavaszán szabadult, s akárcsak ő, visszatérhetett a Szovjetunióba, ahol rövid kiképzés után a szovjet államvédelem „külső munkatársa” lett.

– 1941-ben érkezett Moszkvába – meséli Lakatos Éva. – Rákosi meg Farkas erre a szerencsétlenre támaszkodva összeesküvést szervezett Szántó Zoltán ellen. Szücsöt (akkor még Szücsnek hívták) berakták a rádióba, s utólag látom, hogy már ott felvette államvédelmis ábrázatát, furcsa, kettős játékot űző figura volt. Például jegyezte az összes hibát. Önálló gondolkodásra nemigen volt képes, mondhatnám azt is, hogy buta volt, de az emlékezőtehetsége vetekedett a magnetofonéval. Nekünk kezdettől az volt az érzésünk, hogy ő nemcsak Rákosit, hanem az NKVD-t is tájékoztatja, ez is a kettős játékhoz tartozott.

Egy nap Rákosi elhívott a lakásukra, és arról győzködött, hogy Szántó szovjetellenes munkát végez. Az igazság az, hogy Szántó a magyar hallgatóságnak nem akart műsort készíteni az azeri szakszervezeti választásokról. Ebben ő ütközött a rádió vezetésével, és én teljes mértékben neki adtam igazat, én is a hazaiakhoz szerettem volna beszélni. Elmondtam Rákosinak is, hogy itt szó sincs szovjetellenességről, Szántó ismeri a magyar hallgatóságot, tudja, mivel lehet rájuk hatni.

A Közép-európai Szerkesztőségnek Slánský volt a vezetője (ő is megérte a pénzét, szerencsétlen). Ilyen előzmények után Slánský (és nem Polikarpov, ahogy Sík a könyvében írja) Szántó távollétében összehívott minket. Akkor Farkas, Sík, Szücs, Rákosi és én dolgoztunk a szerkesztőségben. Tehát összehívtak bennünket, és Slánský, Rákosi meg Farkas elsorolta Szántó szovjetellenes bűneit, mire Szücs elővette a noteszét, és felolvasta, hogy hónapokra visszamenően – mióta ott volt! –, hol voltak hibák. Addig nem szólt, de ekkor előadta! Kiborultam. Szerencsétlennek azt mondtam, hogy az ellenség dolgozik így, hogy nem kijavítja, hanem összegyűjti a hibákat. Sík Endre is kiállt Szántó mellett, mégis maradt a határozat, amit Rákosi javaslatára hozhatott a rádió vezetősége: Szántót hadifogolytábor-beli munkára küldték, ahol kétszer is tifuszt kapott.

Sík Endre: „Rákosi egy hazulról nemrég érkezett Süsz [Sík könyvében így, végig tévesen! – *P. Á.*] nevű elvtársat küldött a rádióhoz azzal, hogy vegyük fel bemondónak. Süsz kellemetlen éneklő hangon beszélt, többszörös beszédhibával, mégis felvették második státuszbeli bemondónak... Moszkva evakuálása után Süsz és Sík [Sík végig harmadik személyben ír magáról] gyakorlatilag ketten maradtak a rádiónál, de mivel Süsz tájékoztatta a rádió vezetőjét, hogy mint volt trockistát Sík Endrét kizárták a pártból, ezért ő lett a vezető. Ő engedélyezte Sík fordításait, holott nem is tudott oroszul.” „Amikor a rádió visszatelepült, Szántó átvette a moszkvai rádió magyar adásainak vezetését és Süsz kénytelen volt visszavedleni szimpla bemondóvá.” Szántó „Helyes műsorpolitikája nem talált megértésre a központi orosz szerkesztőségnél. Amikor ő ismételten megtagadta, hogy például cikket adjon le, hogy a körülzárt Leningrádban új élelmiszerboltokat nyitottak, szabotázzsal, szovjetellenességgel vádolták... Süsz volt az első hozzászóló, aki nevetségesséig kezdetleges orosz-szavakkal példákat hozott fel a vádak bizonyítására. Utána Farkas kért szót, akiről senki se tudta, hogy mi köze a rádióhoz, és vásári pogrombeszédet tartott Szántó ellen. Sík kért szót, és elmondta, hogy aki Szántó tevékenységében szovjetellenességet lát, az vagy jóakaratólag téved, vagy nem ismeri a magyar adás hallgatóit, vagy rosszakaratúlag rágalmoz. Farkas dühösen ugrott fel a helyéről, és az előző pogrom-stílusban most már Sík Endréről beszélt, mint közismert lázongóról és pártellenes elemről.”

Feltehetően RM beleegyezésével Szücs Ernő csak 1946. augusztus végén tért haza. Mehetett volna itthon is a rádióhoz, de ügynök volta miatt a politikai rendőrséget választotta vagy inkább kellett választania: 1947-től fogva méltó helyettese volt Péter Gábornak. Kinevezésében a szovjeteknek s Rákosinak is szerepe lehetett. Mindkét fél tisztában volt vele, miért jó, ha ő áll ezen a poszton. Az 1962-es pártvizsgálat szerint a törvénysértések kezdeményezésében, gyakorlati végrehajtásában Péter egyik bizalmas segítőtársa. Az ÁVO–ÁVH-nak gyakorlatilag nem volt olyan jelentős munkája, amiben Szücsnek ne lett volna számottevő szerepe. Oroszlánrésze volt a Mindszenty-, a Rajk-, a szociáldemokrata-, a tábornok-per koncepciójának valóra váltásában, a brutális módszerek alkalmazásában.

Helyettesként be volt avatva minden piszkos ügybe. 1948-tól kezdve Szücs adta az útlevelet a pénzes tőkéseknek, akik hajlandók voltak bármiféle értéket (valuta, ékszer, telek stb.) adni ezért. Az 1962-es pártjelentés kiemeli Szücs különleges felelősségét, hogy „mint az ÁVH helyettes vezetője ügynöki munkát végzett a Berija–Abakumov provokátor csoport számára. Titkos ügynöki hálózatot épített ki elsősorban pártvezetők figyelésére (Rajk, Révai, Münnich stb.)” – azonban ebben a névsorban Münnich kakukktojás: ő Szücs életében rendőrkapitány, majd követ volt, nem pártvezető. Szücs állítólag Révairól mint veszedelmes trockistáról adott jelentést már ’46-ban. Öngyilkos titkárnője, S. V. szerint „*szinte beteges hajlammal gyűjtött kompromittáló adatokat egyes vezető elvtársak*”-ról, Lukácsról, Szántó Zoltánról, Losonczy Gézáról. Péter még Rákosi utáni szaglászásra is célzott. A szovjetek érdeklődését Péter Gábor is ismerte, hisz Belkin őt is faggatta Rákosiról.

RM mintha elfelejtette volna Szücs szolgálatait. Pedig ha például Field prágai „elrablásának” ötlete Rákositól származott is, a kivitelező Szücs volt. A szovjet ügynöktől tartott volna? Külön nemigen tárgyalt Szüccsel – igaz Tímárral, Décsivel, Dékánnal sem, csak Péterrel.

– Soha nem tapasztaltam, hogy Rákosi különösen megbízik Szücsben, hogy szereti; nem állt közel hozzá, csak Péter szabadsága idején tárgyalt vele. Nem tartom őt Rákosi életében kulcsfigurának – hangsúlyozta Farkas Vladimir. Ő említette azt is, hogy a Rajk-ügy előtt meg kellett szerveznie egy szovjet tiszt és Biró Ferenc (RM öccse) találkozóját:

– Mindketten mondták, hogy maradjak. S a beszélgetés során az MGB magyarországi képviselője arra kérte Birót, hogy vállalja el Péter Gábor első helyettesi tisztségét, Szücs helyett. Erről Péter sem tudott. Rákosival ez az akció nem volt egyeztetve, neki Péternél jobb ember nem kellett, ő az öccsével nem volt olyan viszonyban, mint Péterrel. Feri önálló volt, vele nem boldogult volna úgy. Biró gyorsan és udvariasan megköszönte a megtisztelő ajánlatot, de imádja a szakmáját, jól érzi magát Csepelen, nem kíván változtatni. Ha Rákosi akarta volna, hogy Biró kerüljön az ávóra, biztos el tudta volna érni, de nem tartott igényt erre.

Ez a titokzatos próbálkozás éppúgy szolgálhatott Szücs vagy RM elveszejtésére, mint mentésére. A szándék azonban nem lehetett komoly, hisz nemsokára kezdődött a Rajk-per, aminek az előkészítésében a Cégnél ugyan még Péter, a bepucolásában azonban már Szücs vitte a prímet.

Szász Béla leírja, hogy egy alkalommal Szücs egy fotel karfáján ülve szemlélte, miként tápáskodik fel, s megjegyezte: ugyanígy verték a fasiszták nemegyszer véresre az ő talpát is. Később sietősen beszélt Szásznak a készülő perről: „Ütni akarunk az imperialistákon” – ezért Szásznak, hacsak nem az ellenség oldalán áll, *a kommunista párt, a szovjet elvtársak, és az ÁVH rendelkezésére kell bocsátania magát.*

A kicsattanóan vörös arcú Szücs a végén szomorkás mosollyal azt is elmondta: „Nekünk voltaképpen önkritikát kell gyakorolnunk... mert bizony nem így kellett volna magával bánnunk. Őszintén sajnálom mindazt, ami történt, hiszen ha kezdettől fogva nyíltan beszélünk, megmagyarázzuk miről is van szó, azt hiszem, sok mindentől megkíméljük. De hát eleinte persze szeleskedtünk, hirtelenkedtünk. Kérem, értse meg ezt.” Aztán recitálta a „síríg tartó” együttműködésre buzdító agitkát, közben domborodó hasán az „egyenruha gombjainál duzzadoztak a zsírgyűrűk és békésen rezegtek Szücs Ernő szavainak ritmusára”.

Egy másik áldozat, Beck János (1915) mondta: Szücs hallatlan erős, nagyon kemény ember volt fizikailag is, 14–20 órát dolgozott; okos volt, de nem művelt. Mielőtt hazahívta volna az öccsét, több alkalommal becsmérelte. Erősen rövidlátó volt – szemüvegén keresztül furcsa volt hatalmas szemébe nézni –, ha valamit olvasni akart, feltolta a szemüvegét és a szeméhez emelte. Egy alkalommal azt mondta a hamis vádról nekem: „*Te magad tudod a legjobban, hogy muszáj csinálni!*”

„Ezután Szücs behozta az alteregómat s megmondta, hogy ő mindent el fog mondani a tárgyaláson, amit én nem akarok” – említette a sokszavú Brankov 1988-ban, feltehetően a saját mentségére. Ám ennyire rafinált talán Szücs sem volt, bár állítólag azt is mondta Brankovnak, hogy őt persze kivégzik.

– Szücs képzett kommunista (sztálinista) volt, de a nevetségességig *bizalmatlan volt mindennel szemben, ami magyar*. Nemzeti ünnepen ő csak a vörös zászlót volt hajlandó kitenni a kocsijára, a nemzeti színűt nem, a gyereket magyar orvos nem kezelhette, csak szovjet – mondta Farkas Vladimír. Maradt némi nyoma, hogy az ezredes beleszeretett a Rajk-per egyik vádlottnőjébe, aki kedvezményezett helyzetben is volt, amíg Szücs élt.

A két évvel fiatalabb Szücs Miklós (1910–1950) is Brünmben, az RM által trockista fészeknek nevezett egyetemen szerzett mérnöki oklevelet. Már 18 évesen a KMP tagja. 1931–38 között Bécsben, majd Londonban élt. A háború után a Szabad Nép londoni tudósítója. 1947-ben hazatért: a külügy sajtóirodájának a vezetője, majd a Műszaki Főiskola igazgatója. A Rajk-ügyben rövid időre letartóztatták, mint angol ügynököt.

A börtönben Szásszal „egy falon” ül, s lekopogja neki, hogy hívó kommunista. Bízott a pártban, hitt abban, hogy kiderül az ártatlansága. Ki is engedték, de újra őrizetbe vették. „És most már nem kímélték. Egy barátja látta őt az ÁVH pincéjében... már nem bírt a lábára állni, csak félig önkívületben ismételgette: ne bántsák, bármit aláír. Bátyjára nem számíthatott, sőt éppen az ezredes ellen kívántak Szücs Miklóstól terhelő vallomást kicsikarni.”

Farkas Vladimír arról ír, hogy Péter Gábor közölte: „Szücs Miklós a II. világháború alatt egyik vezetője volt a londoni Magyar Klubnak. Erről a szovjet elvtársaknak és az Angol Kommunista Párt vezetőinek – Harry Pollitt főtitkárt nevezte meg – az az egybehangzó meggyőződésük, hogy ez a klub a csehszlovákok klubjához hasonlóan az angol politikai hírszerzés kutatóbázisa volt.” (Sárai József: – Amikor itt járt Harry Pollitt, én vittem el a raktárba, választott szöveteket, amit a szabó megvarrt neki; felöltöztették. Ezt a párt fizette.) „A szovjet állambiztonsági szervek – Péter Gábor szerint – rendkívül megbízható forrásból megállapították, hogy Szücs Miklóst azzal a feladattal küldte haza az angol felderítés, hogy környékezze meg és szervezze be testvérét. Ezt a megbízást sikerrel teljesítette.” „Szücs Ernő tisztában volt azzal, hogy letartóztatására az MGB jóváhagyása nélkül nem kerülhetett volna sor. Ennek ellenére egyáltalán nem tört össze. Sőt, soha nem tapasztalt magabiztossággal és önérzetesen viselkedett.”

– Szücs Ernő letartóztatásakor a szekrényében Apróra és Nagy Imrére vonatkozó Rajk- és Szőnyi-vallomásokat találtak, ami meglepte Pétert is – mesélte Farkas Vladimír, akinek hamarosan át kellett vennie a vizsgálat vezetését. – Szücs szovjet *feleségével barátjuk, Jevdokimenko közölte, hogy a férje, a saját öccse révén lett trockista és angol kém*, és azt mondta, ők leplezték le. A főtanácsadó részletekkel nem szolgált, mondván, olyan ember élete és egzisztenciája forog kockán, akinek kulcsszerepe lehet az egész szocialista tábor jövőjének az alakításában. Szücsék kihallgatása is abból állt, hogy őszintén írják le az életüket. Eredmény semmi. Rákosi megkérdezte Pétertől, hogyan kaphatott Horthyéktól útlevelet egy kommunista, aki korábban mint politikai elítélt börtönben volt vele együtt a Csillagban. Kérdésén mélázva megjegyezte: *Érdekes, még valaki kapott így útlevelet, mégpedig Révai József...* (és Rákosi Mátyás – *P. Á.*)

Szücs nem tört meg, de olyan állapotba került, hogy 1950. november elején kétoldalas önkritikát írt, amiben felelősséget vállalt a tábornok-per túlkapásaiért, Marosán rendőrspicliségének kiagyalásáért, és emlékezetem szerint a paksi „találkozóért” is. Péter átküldte ezt a jelentést Rákosinak, aki őrjöngött, hogy ki adott engedélyt a lezárt ügyek bolygatására. Péter meg is kérdezte Károlyitól és tőlem, hogy ki hatalmazott fel bennünket a vizsgálat kiterjesztésére, és továbbította Rákosi utasítását: ha kell, két napig verjék a Szücs testvéreket, hogy ropogjon a csontjuk, mert veszedelmes ellenségek, ütni kell őket, amíg el nem ismerik, hogy angol kémek. Péter ugyan közölte Rákosival, hogy Szücsöt nem olyan fából faragták, akinél veréssel bármit el lehet érni, ennek ellenére sem másította meg az elhatározását. Üzenetére Szücs meg is mondta, hogy belőle hamis vallomást nem lehet veréssel kiszedni.

(RM utasítása a BM 1962-es vizsgálata szerint így szólt: „Addig kell verni a rohadékot, amíg be nem vallja, hogy imperialista ügynök.” Péter Gábor az előzményekről hallgatva azt írta: „1950 októberében felhívott Rákosi Mátyás: »Bevallotta már ez a rohadék Szücs, hogy provokátor volt?« »Nem« – mondtam. Erre rendkívül dühös hangon mondta: »A tűz égesse meg ezt a rohadék Szücsöt! *Két napig éjjel-nappal úgy veresse, hogy ropogjanak a csontjai!*» – Továbbadtam Farkas Vladimírnek, Károlyi Mártonnak. Ők úgy megverették, hogy Szücs Ernő belehalt.)

Szücs a már említett, mérsékelten (ön)kritikus 1950. november 7-i „jelentésben” elismerte, hogy utasítására a katonai ügyben „a feltevésnek megfelelően” vették fel a jegyzőkönyvet. Nem az bántotta, hogy a tábornokokat kivégezték, hanem az, hogy a féligazság „lehetővé tette az őrizeteseeknek, hogy tényleges cselekedeteiket eltitkolják”. Pedzegette, hogy Marosán nem az igazi rendőrspicliségét vallotta be. Mindszentyt, Rajkot (Paksot) nem említette.

Vissza Farkas Vladimírhez: – Princzék (Lehota, Kovács József, Réh Lajos, Köteles) profi verők voltak, senki sem halt meg a kezük között. Egy óra múlva jelentették, hogy a két testvér – egyszerre! – elájult. A késő esti órák ellenére is benn volt Bálint doktor, sőt a helyettese Körösi Andor is. (Péter és társai 1957-es perújítási tárgyalása szerint FV hívatta be őket. – *P. Á.*) Adtak valami injekciót nekik, és közölték, hogy egy óra múlva folytatható a verés. Akkor kiderült, hogy harmadfokú égési sebek borítják az egész testüket; és ebbe belehaltak. Amikor mondtam Péternek, mi történt, azt mondta: *szegény Ernő!* Másnap reggel Bálint már azt jelentette, hogy mindketten súlyos szívbetegek voltak, ezért haltak bele a verésbe.

Hegedüs András: – A jelentésben az állt, hogy Szücs Ernő valószínű szívgyengeség miatt elhunyt a börtönben. Az ÁVH Szücs Miklóst elsinkófálta, az ő haláláról nem ejtettek szót.

– Emlékezetem szerint a Szücs-ügy nem szerepelt testületi ülés előtt – mondta a névtelenséget kérő PB-tag. – Péter, akivel személyes barátságot tartottam fenn, panaszkodott, hogy úgy bízott benne, mint saját magában, s kiderült róla, hogy piszkos kém. Az a hír járta, hogy Szücs Rákosi és Péter ellen intrikált Moszkvában. Péter betegesen hiú, primitív ember volt, később az volt az érzésem, talán újságot sem olvasott. Akkor én már alkalmatlannak tartottam őt a politikai rendőrség vezetésére.

Péter Gáborék 1957-es perújításán Princz Gyula azt mondta, Károlyi hívta, hogy Szücsöt meg kell verni: „Ekkor én bementem Szücs szobájába, és kettőt a lábára ütöttem. Majd a fenekébe belerúgtam. Ekkor Szücs Ernő még állt. Később megint bementem a szobába. Ekkor Szücs Ernő már a földön feküdt, megfordítottam és láttam, hogy súlyosan meg van verve. Erre szóltam Farkas Vladimírnak, aki jött dr. Bálinttal, aki megállapította, hogy Szücs Ernő meg fog halni. Eközben szóltak, hogy a másik szobában a másik Szücs is meghalt. Nekem Farkas Vladimír azt mondta, hogy hozassak két koporsót. Amikor Szücs Ernő szobájába bementem, a szobában négy ember volt. De nem tudom, hogy kik voltak azok... Hallomásból tudom, hogy *Szücs Ernő és Rákosi között nézeteltérés volt. Talán ez volt az oka a dolognak.*” „...amikor én odamentem, Szücs Ernő már kékre volt verve.”

Dr. Bálint István: „Farkas szerint injekciót adtam, és így öltem meg őket. Ez nem felel meg a valóságnak... a földön Szücs Ernő feküdt (teljesen levetkőzve) és hörgött. Ebben a szobában ott volt Károlyi, Princz, Kovács József és Farkas Vladimír... Szücs Ernő testén mindenütt kék foltok voltak a veréstől. Körösi megérkezése után koffeint, tetrakort és morfiumot adtunk Szücs Ernőnek, aki már eszméletlen volt és az állapota sokkos volt.” Megnézték Szücs Miklóst is a vécében: „Ő szintén ilyen állapotban volt, és a kezünk között halt meg. Ezek az emberek agyonveréstől haltak meg.” Péter Gábor szigorú vizsgálatot és boncolást rendelt el. „Fáber Viktor törvényszéki orvosszakértő Vácon boncolta fel a két Szücsöt és megállapította, hogy idegsokktól, idegrázkódtatástól haltak meg... A verések a bőrfelületen voltak és meghaladták a test kétharmad részét. Ez okozta a sokkot, amely a halált is előidézte... Nekem azt mondták, hogy a jelenlévőkön kívül mások is verték a Szücsöket... Másnap a boncolásnál Princztől megkérdeztem, hogy hogy történhetett ez. Princz azt mondta, hogy Szücs Ernő Farkas Vladimírnak nem akarta bevallani azt, hogy mikor szervezték be a Horthy-rendőrségbe.”

„Péter Gábornak Körösi doktor adott át egy jegyzőkönyvet, amely szakszavak nélkül, egyszerűen megfogalmazta az esetet. Ez ment a párt felé. Péter nekem mondta, hogy valami vizsgálatféle lesz a Szücs-eset után. Ettől a vizsgálattól tartottak is... ki volt adva az utasítás, hogy a boncolónak nem szabad tudni, hogy kik voltak azok az emberek... Az volt mondva, hogy ezek jugoszláv diverzánsok és nem akartak vallani.”

V. Kovács József, Péter Gábor testőre, titkára „véletlenül” került „ebbe a dologba”, s azt vallotta: „Farkas Vladimír azt mondta, hogy ő most kimegy, mi pedig addig fogjuk őt verni, míg nem vall. Nem vallott, erre mi ütöttük, vertük. Két perc múlva bejött Farkas Vladimír, és kérdezte, hogy vallani fog-e. Erre megint nemmel válaszolt. Erre levetkőztettük Szücs Ernőt, és láttam, hogy már meg van verve. Ekkor Farkas Vladimír ismét kiment, és mi addig vertük Szücs Ernőt, míg meghalt... Legtöbbet Nagy Károly és Fekete Zsigmond vert, és mégis mi kerültünk ide a bíróság elé.”

Károlyi Márton: „Én nem tettem senkinek szemrehányást, bár meg voltam rázkódtatva. Szücsöt az utolsó verés előtt kihallgattuk, de elég gyenge volt a szervezete. Csonttébécéje volt és szívkoszorúér-tágulása volt.”

Dr. Körösi Andor: „...a földön feküdt Szücs Ernő. Pulzus nem volt, nem lélegzett, és így már csak a halált tudtam megállapítani... Ekkor egy fogdába hívtak, és ott volt a másik Szücs, aki alig lélegzett, pupillái nem reagáltak. Adtam neki szívszereket, de ez már nem segített... nem kérdeztem meg azt, hogy ki tette ezt a dolgot. Én általában *nem szoktam érdeklődni olyan dolgok iránt, amelyet nekem nem mondanak meg*. Ez a dolog annyira megrázott, hogy egész éjjel nem tudtam aludni... A boncolás megállapította azt a feltevésemet, hogy a sorozatos külsérülések következtében beállt sokk okozta a halált.”

RM sopánkodott Farkas Vladimírnak, *milyen kár, hogy meghaltak*, micsoda ismereteket vihettek magukkal a sírba!

Az 1957-es tárgyalás egybevágó vallomásai szerint az orvosok, sőt egy-két tettes is a verést okolta Szücsék haláláért, Farkas Vladimír az orvosokat, meg Péter Gábort, és Rákosit: – Ha nem lett volna valami konzultáció Jevdokimenko és Rákosi között, nem valószínű, hogy Szücs halála a szovjet tanácsadókat teljesen közömbösen hagyja. Szücs nem kerülhetett ki élve innen önkritikája miatt sem. Haláluk után se vizsgálat, se fegyelmi nem volt. De hogy lehet két embert úgy verni, hogy egyszerre hálnak meg? Az orvosok beavatkozása több mint különös. Nem tudni, hová, hogyan temették őket. Halálukkal soha, senkit nem vádoltak.

A „londoni” és a „moszkvai” Szücs egyforma véget ért. *A nem létező Szücs-csoport negyven tagját fogták le*. Huszonnégyet internáltak (öngyilkos lett: egy, meghalt: három), tizennégyet bíróság elé állítottak, kettőt kivégeztek. Szücs „kapcsolatait” Csehszlovákiában is őrizetbe vették.

Bármennyi is az ellentmondás a Szücs testvérek agyonverése körül, sorsuk eldőlt Szücs Ernő őrizetbe vételével. Abban az időben *a letartóztatás egy kisebb beosztású politikai tiszt esetében is halált jelentett* – ítélettel vagy anélkül. A forma nem számított. (Mire lett volna jó egy vezető állambiztonsági tiszt esetében a bírósági cirkusz?) Az MGB-nek sem hiányzott a magyar ügynök, mióta tanácsadók itt voltak. Ez érthetőbbé tesz több misztikus vagy annak feltüntetett részletet.

Az 1957-es perből idézett verőlegények védője azt mondta: „Ne a mai, hanem az akkori szemmel nézze a bíróság a cselekményeket... A Szücs esetében... többek bántalmazásával elkövetett és halált okozó súlyos testi sértés áll fenn. Ez az eset pedig elévült.”

Csak a titkok nem évültek el. Jelentek meg írások arról, hogy a Szücs testvérek állítólagos égési sérüléseit az okozta, hogy sósavba mártották őket, ám ez nem okoz ilyen sérülést. Salétromsav vagy kénsav hihetőbb lenne, ám ez veszélyes lett volna a „személyzetre” is. A történekről az először nyilatkozó Farkas Vladimír változata vált ismertté, ami gyanúba keveri az orvosokat (is). A grand guignol oka többek szerint az a levél, amit talán Belkin íratott Szücs Ernővel, s amit az oroszul nem tudó Péter Gábor is aláírt. Ebben a Rajk-per túlzásaira hívták fel a szovjetek (az MGB?) figyelmét.

Lakatos Éva: – A nagyszerű Simon Jolánnal, Péter Gábor feleségével együtt ültem, barátságban voltam. Ő 1958-ban felkeresett, és megmutatta azt az iratot, amiben a férje, Szücs és talán Belkin jelentették Moszkvába, hogy a Rajk-ügyben valami nem stimmel. Molotov állítólag visszaküldte a levelet Rákosinak. (Péter Gábor ezzel magyarázta az őrizetbe vételét.)

Aki hallott a Szücs-ügyről, hajlik arra, hogy RM azért verette agyon Szücsöt, hogy eltüntesse a tanút, amire ősidők óta ismerünk példákat. Ám a másik két levélíróval, Belkinnel és Péterrel szemben miért nem léptek fel? Hihető, hogy Szüccsel a Rajk-ügy főtanúját kívánták eltenni láb alól? Hihető, hogy csak Belkin és Szücs tudta, miben egyeztek meg Rajkkal, s RM nem? Ugyan! Egy diktatúrában nem ilyen szinten dőltek el az alkuk, ha egyáltalán előfordultak ilyenek. Az is

képtelenség, hogy 1950-ben RM eszébe ötlött, hogy a nyomok Szüccsel együtt eltüntethetők. Ha ez lett volna a cél, először Péter Gábort kellett volna agyoncsapatnia. Az a levél, amit a szovjetekhez állítólag Szücs, Belkin és Péter Gábor juttatott el, legfeljebb másolatban volt látható. Szücsnek közvetlen kapcsolata volt Moszkvával, véleményét veszélytelenebbül is a tudomásukra hozhatta volna. Ugyanez mondható a Rákosi-hívő Péterről, Belkinről nem is beszélve. Az indítékok korábban leírt hatalompolitikai változata meggyőzőbbnek látszik: Szücs Rákosit elkerülő csatornán érintkezett Moszkvával, ezért nem lehetett hosszú életű a Földön. Szücsék agyonverésével nem kezdődött új történet, halálukkal sem fejeződött be a koncepciók eljárások sora. A Szücs-ügy a brutális befejezésen kívül semmiben sem különbözött az előtte lezajlott, általa is irányított ügyektől (sőt az utána következőktől sem).

A „verni tudás” ez egyszer csődöt mondott – épp egy nagymesterrel szemben. Szücs emberei nem hitték, hogy létezhet bárki, akit veréssel nem lehet megtörni. Szücs Ernőt nem sokan tudják sajnálni, de ha csupán öccse, Miklós agyonverésére gondolunk, állíthatjuk, hogy ez volt a barbarizmusban nem szűkölködő ÁVH talán legbrutálisabb cselekedete. Ezzel az ÁVH önmagát is megfélemlítette, hiszen ha a második embernek így végződhetett az élete, mire számíthatott bárki más? A Szücs testvérek sorsa is bizonyítja, mennyire érzéketlenek voltak a mások szenvedésével szemben, hogy a Cég az embertelenség jegyében létezett.

Az ÁVH rémséges tetteinek létezik egy zsidózó magyarázata. Eszerint a hajtóerő a bosszú volt. Az ÁVH soraiban meglehetősen szép számban fellelhető zsidók bosszúja Auschwitzért, az ott pusztultakért, a magyar társadalom közönyéért. Tekintsünk el attól, hogy nem ismert a zsidók, félzsidók, volt zsidók stb. pontos aránya az ÁVH-nál sem, s nem is lesz ismert soha. Tekintsünk el attól is, hogy ha a tíz-husz elsőszámú ávéhás vezető nagy része netán zsidó volt is, a vezető és az ávéhás tisztek többsége nem lehetett az, igaz, katolikusnak vagy hívőnek sem mondható. Tekintsünk el attól is, hogy az ÁVH által kínvallatott, nyomorékká vert, vagy „kezelt” kommunisták között mennyi volt a zsidó. Attól persze nem tekinthetünk el, hogy az áldozatok többsége nem volt kommunista – esetleg épp ezért volt áldozat. Eltekintve és nem eltekintve sok minden mástól is, belátható – ha másként nem, akkor a szovjet politika egyik kivitelezője, a KGB példája nyomán –, hogy a népi demokráciák politikai rendőrsége akkor tekinthető csak zsidó érdekek mozgatta szervezetnek, ha a sztálinizmust, bolsevizmust zsidó politikának tekintjük.

Ha arra vagyunk kíváncsiak: mi hajthatta ezt a többeszres gárdát, miért vállalta önként a részvételt a lélekölő tevékenységében, akkor a bosszú helyett magyarázatként inkább a fanatizáltság, az „osztályellenség gyűlölete” marad. Igaz ez akkor is, ha tudjuk, az lett volna a jó, ha a zsidók egyáltalán nem szerepelnek a számonkérési eljárásokban. A lehetetlen helyett a valóságnál maradva: fontos adaléknak látszik a Céghez tartozók megszállottságához, hogy 1952-ben *az ÁVH operatív tisztjeinek a „műveltsége igen alacsony”, a többségnek legfeljebb hat osztálya volt.* Ez talán lényegesebb a zsidók arányánál.

(Ha az eddig megismert ÁVH-jelentések nem szolgáltak elég példával a „hat elemis” világlátásra, álljon még itt a Berlitz nyelviskoláról készített jelentés. 1951 tavaszán felmerült, hogy az iskola hírszerző fedőszerv, ami be is bizonyosodott. Hiszen az iskolát német tisztek is látogatták. Továbbá: az iskola „tizenöt elszeparált, külön bejáratú szobára oszlik, melyek között zavartalan érintkezési lehetőség van. Működésében az iskola szigorú konspirációs rendszabályokat alkalmaz. A beiratkozott hallgatók nevei sehol nem szerepelnek. Csoportokba vannak beosztva, melyek különböző neveket kaptak, s azután csak mint az egyes csoport tagjait kezelik őket. Használatos csoportnevek Daisy, Waterloo, Leningrád. A tanárok is fedőneveket

használnak. Például Lepsényi Ernő angol tanár a Liebs, Blazsevátz László angoltanár a Black neveket használja. A tanárok külföldieknek vallják magukat, s legnagyobb részük nem hajlandó magyar nyelven érintkezni hallgatóival”.)

Visszatérve Szücsék sorsához, lássuk az utólagos magyarázatokat. Péter Gábor, 1957: „A koncepciós ügyek fő mestere Szücs Ernő volt.” RM, 1962: „Péter azért verte agyon, mert félt, hogy kifecsegi az ő titkait, ez volt az én meglátásom.” Gerő Ernő 1962-ben azt állította: az őrizetbe vettek verésére Szücsék halálakor döbbsen rá. Fel is szólalt ellene, de *RM elmondta, hogy őket is verték*: „No, neki ez volt a felfogása.”

Aczél György 1962-ben megkérdezte Rákosit, hogy a két ember agyonveréséért kapott-e valaki büntetést. RM: „Nem kapott. Rögtön hívtam a szovjet tanácsadót, és mondtam, nézd, ez hallatlan dolog, amit *te* csinálsz. Azt mondja, először is meg kell állapítani, hogy miben haltak meg. Kerestünk valami kívülálló orvost. Az aztán megállapította, hogy milyen injekciókat adtak neki, azok nem voltak jók, szívbaj volt, én már nem emlékszem.”

Ön adott valami utasítást, hogy verjék agyon? kérdezte Aczél.

RM: „Hát... lehet, hogy *maguk azt hiszik, hogy szadista lettem?* Nekem azokkal a Szücsökkel semmi bajom nem volt. Utólag hallom, hogy egyeseket én üldöztem. A Szücs velem ült a börtönben, a Szücsöt én húztam ki a háború előtt nagy kinnal a Szovjetunióba. [Mégis firtatta, miként kaphatott útlevelet! – *P. Á.*] Semmi bajom nem volt nekem vele *úgy külön*. Hanem Péter kezdte magyarázni, hogy Angliában a testvére... a magyar klub vezetője volt, ott kommunista volt...”

– Azért vállalkoztam csak erre a beszélgetésre, hogy elmondhassam, létezett egy másik Szücs Ernő is – mondta T. Zsuzsanna (1908). – Ő művelt, okos ember volt, *a XX. század gyermeke*, aki Győrben egy Pál utcai fiúkera emlékeztető kitűnő közösségben nőtt fel, amely helytállásra, bátorságra, hűségre nevelte. Szuggesztív ember volt megjelenésre és tudásban is. Rögeszmés ember, szélsőséges érzelmeiben alázatos szolgálja az ügynek, s feltétlen *gyűlölője az ügy bírálóinak*, ellenfeleinek. Ezeket a tulajdonságait már akkor tapasztaltam, és sajnáltam, hogy én nem tudok ilyen lenni. Nekünk sok vívódást okozott, hogy mi az a határ, ameddig a meggyőződésünket meg tudjuk tartani.

Szüsz családjáról már nem tudok ilyen jót mondani: erőszakos, ronda ember volt apja, anyja, számomra ellenszenvesek. Viszont az apjának régiségkereskedése volt, ami tájékozottságot kívánt.

Mi neológ zsidók voltunk, a házassághoz egyik család sem adta a beleegyezését, és nem kívántunk engedélyt hamisítani. Emellett a mozgalmi élet sem szólt az esküvő mellett, így *1928-tól '35-ig éltünk együtt*, 1932–34 között a Szovjetunióban. Ott Szüsz tifuszt kapott, és tíz centit nőtt. Emellett csonttébécében szenvedett, és már ez is elég ok volt arra, hogy a terhességet ne tartsuk meg. A nehéz körülmények között későn került sor az abortuszra, valószínű ez is hozzájárult a méh- és petefészek-tébécéhez, amiben Párizsban kis híján elpusztultam, és csak négy műtéttel tudtak megmenteni.

Szüsz itthon lebukott. El tudom képzelni, hogy a Csillagban szinte csicskásként szerepelt Rákosi mellett, akiben ő – mint később sok nagy ember – vakon bízott. Megbízást is kaptam, hogy újságokat küldjek Rákosinak, de nem tudom, hogy megkapták-e vagy sem, azt viszont éreztem, hogy Ernővel távolodunk egymástól, és ma sem tudok másra gondolni, mint hogy Rákosi hangolta ellenem. A francia emigrációban a Csillagból szabadult Sebes Lacival éltem a haláláig,

és ő megerősített abban, hogy Rákosi nemcsak rendkívül okos és rafinált ember volt, hanem gonosz is.

Ernő a szabadulása után visszakerült a Szovjetunióba, és a háború után megdöbbenett, hogy orosz feleséggel, családdal tért haza. Még egyszer találkoztunk, és elmondta, hogy két állás között válaszhatott, mehetett volna a rádióhoz és a politikai rendőrségre, és az utóbbi mellett döntött. Mondtam neki: *rosszul választottál, mert téged könnyű félrevezetni.*

Szücs Ernő halála után a felesége visszament a Szovjetunióba a gyerekével együtt. 1956 októberében az asszony levelet írt Gerőnek, s ő Non Györgyöt kérte, válaszoljon a feleségnek, hogy „Szücs Ernő meghalt-e a börtönben, és mikor, s hogy becsületes ember volt-e, ártatlan volt-e – mindezt a tényleges helyzetnek megfelelően”. A választ nem ismerjük. Az özvegy mérnök létére is csak segédmunkásként dolgozhatott a SZU-ban – többek között ezért is érdekelhette, mit követett el a férje –, majd a hatvanas években kapott csak képesítésének megfelelő munkát, a két gyermeknek pedig némi kegydíjat adtak az apjuk után.

5. „MEG VOLTUNK LEPETVE”

Kádár János fokozatosan veszítette el RM bizalmát. De Szücs Ernő sorsa is mutatta, RM ki tudta várni a csapásra alkalmas időpontot. Kádár ügyében Rákosi Sztálint is félrevezette. Leváltását szinte előléptetésként adta be neki: „A miniszteri posztról le akarjuk váltani a belügyminisztert, a Politikai Bizottság tagját, Kádár Jánost, és áthelyezni őt a pártmunkára, a Központi Vezetőség párt- és tömegszervezetek osztályának élére. Ezzel meg akarjuk erősíteni a KV apparátusát, amely az utolsó három évben túl sok erőt adott az állami munkába. A helyére Zöld Sándor elvtársat jelöljük... Ezt mi június 23-án kívánjuk meglépni.”

(A főtitkárok közül nem egyedül RM gondolkodhatott úgy, inkább mindenről tájékoztatja Sztálint, semhogy felmerüljön, hogy bármit is titkol. Július elején megtáviratozta: „Mindszenty helyett Beresztóczyt választották meg püspökké, s ő a püspöki kar tagja lesz.” Persze hiába szerették volna, Beresztóczy nem lett prímás. RM később arról is tájékoztatta Sztálint, hogy tanácskoztak a katolikus békepapok. S még egy kardinális kérdés: „Rendkívül fontos lenne, hogy Magyarországra küldjön egy nagy delegációt, legalább ötven magyar nemzetiségű kolhoz-parasztot Kárpát-Ukrajnából. Ilyen delegációról már volt szó, s ön tudomásul vette a kérést. Kérem engedélyezze szeptemberi utazásukat.”)

Az „ötvenes évek” az egyházak üldözésének évada is. Nem csupán ateizmusuk miatt ütköztek az egyházba. A diktatúrának ellensége minden nemzetközi szervezet. Különösen az a legnagyobb múltú és befolyású szervezet, az egyetemes világegyház. Ellenség, mert belelát a kártyáiba, mert összehasonlít, mert kívül emel szót ellene, ha belül nem lehet.

A Mindszenty-per után minden eszközzel folytatott egyházellenes kampány célja az állam és az egyház közötti megegyezés kikényszerítése volt. Még 1949–50-ben utcára rakták a kórházakban dolgozó 1544 szerzetes nővért (aki a rendből kilépett, maradhatott; egy jelentés szerint kilencszáz apáca közül mindössze tízen maradtak). Az Irgalmas rend kérte Rákosit, hogy az emberek gyógyításán keresztül szolgálhassanak, hisz semmi mást nem tettek eddig sem. RM ráírta: „Meg vannak ijedve.”

RM-cetli Péternek: „Gondoskodni kell róla, hogy a szerzetesekre kompromittáló anyagok (írártár, Horthy-, Hitler-képek, fasiszta könyvek, nyilas- és horogkeresztek, pusztá dorbézolások és élelemhalmozás adatai) sem a régi, sem az új akcióknál el ne kallódjanak. Visszavárólag.”

Dicsőség volt az egyházon, a papokon ütni. Egy éjjel az Und és Zsira közötti kápolnából kivitték az útra a Szent Antal-szobrot, és fapuskát raktak a vállára. A tettetést nem keresték.

A békeharcot is az egyház ellen fordították: a püspökök „szólítsák fel a papokat a békefelhívás aláírására és akik ezt megtagadják, azoknak a püspököknek a nevét a sajtóban közölni kell”. RM: „Dollárt a lutheránusok csak politikai ellenszolgáltatásért kapnak. Nem kell forszírozni, ellenben Darvast meg kell választatni.” (Az egyházkerület felügyelőjévé, hogy segítségével Ordas helyére új püspök kerülhessen.) Miután ez sikerült, újabb RM-cetli: „Gondolkodjanak arról, hogy Dezséryt megválasszák [őt már püspöknek – P. Á.] úgy, ahogy ez Darvas megválasztásánál történt.” RM engedi szabadon a börtönre ítélt Ordas Lajos püspököt: „tekintettel arra, hogy a katolikus reakció frontján élesedni fog a helyzet, nem árt másutt enyhíteni”.

A sok csapkolódást a KV 1950. június 1-ji ülése fókuszálta: „Harc a klerikális reakció ellen” (Révai). „Magyarországon 23 férfi szerzetesrend van 2582 taggal és 40 apácarend 8956 taggal.” Jó helyen kérdezi: „szüksége van-e népünknek” négy férfi tanítórendre stb. „Rendszabályok szükségesek, amelyek lehetetlenné teszik, hogy az imperialista háborús uszítóknak tízezernyi agitátora legyen, akik szabadon járnak-kelnek az országban.” A főkérdések: „1. Leleplezni a klerikális reakciót, a püspöki kart mint a béke ellenségét... 4. El kell érni, hogy funkcionáriusaink, de tagságunk zöme se járassa hittanra gyermekeit.” (Egy hozzászólás: a mátramindszenti bányáüzem olvasójában hosszú ideig volt feszület, amit ügyesen eltávolítottak, és helyére Sztálin képét helyezték. Nemsokára a bányászok a Sztálin-kép előtt imádkoztak.)

1950. június 9-én a déli és a nyugati határ mellől deportáltak 320 szerzetest és 700 apácát. „E megdöbbentő jelenségek... június 18-ról 19-re virradó éjszaka megismétlődtek... *tervszerű üldözésről van szó*” – állapította meg Grösz József kalocsai érsek Darvas József miniszternek írott levelében, s a püspöki kar nevében tárgyalást javasolt a kormánynak. RM ragaszkodott hozzá: Ne csak az érsek által kijelölt delegáció üljön velük asztalhoz, hanem Grösz is. Vitapartnere mégsem ő, hanem inkább a „saját emberük”, Czapik Gyula egri érsek lett.

A június végi tárgyaláson RM kifejtette a püspöki kar képviselőinek: azért léptek fel a szerzetesrendek ellen, mert kémügyekbe keveredtek, az ellenségek mindig náluk találnak menedékre. A passzív Grösz azért a szerzetesekről megjegyezte: „Akiket jogosan távolítanak el valahonnan, azokat nem kell éjszaka elvinni.” RM felidézte, hogy Grösz gyóntatást követelt Mindszentynek. „Később jelentették, hogy nem gyóntatásról, hanem politikáról volt szó... Egy elítélt ne adjon utasítást.” Nem engedte, hogy közbeszóljanak: „*Nekünk nincs szükségünk az apácák viseltes holmijára.*” Elmondta: egy szülönőhöz papot hívtak gyóntatni, ilyen gondozókra semmi szükség. Nincs szükség apácákra és szerzetesekre. Fenyegetőzött: Nem volna nehéz a püspöki karral szembeállítani a papság egy részét, ettől eddig eltekintettek. Felemlgette, hogy a rendházakban rengeteg Hitler- és Horthy-kép, faragott nyilaskereszt, horogkereszt volt felhalmozva. Czapik tiltakozott: Ezek múzeumi tárgyak!

Az állam szerepéről vitázva RM sarokba szorítja partnereit azzal, hogy 1906-ban Ferenc József egy püspöki jelöltséget megvétózott. Ám több dologban melléfog. Például állítja, hogy Mikes püspököt Horthyék váltották le, de Grösz közli, hogy Mikes 1936-ig volt Szombathelyen, s ő az utóda. Rákosi felveti, hogy meg kellene szüntetni a „Horthy által létrehozott szerzetesrendeket”.

A lengyelekkel példálózik, kijelenti, hogy beraknak a pannonhalmi apátság 400 szobájába 800 embert. Czapik könyörög, hogy főleg a lengyelekről méltóztassék behatóbb információt beszerezni, s kéri, hogy szerzetesek emigrálhassanak. RM azt feleli, hogy ezzel az ellenséget erősítenék. Vitatkoznak. Czapik: Ha a zsidók el tudnak menni Izraelbe, ezek el fognak menni Nigériába! RM: Ezt nem fogják Rómában megváltoztatni? Czapik: Ha kimehetnek, akkor nem. RM minden javaslatot lesöpör az asztalról, hisz a rendek ügye már „rendeződött”, s a tőkések sem kérdezték meg, mit szólnak a kisajátításhoz: „hosszú távon nálunk sem lehet más az egyháznak a fejlődése, mint a Szovjetunióban.”

A július 12-i folytatáson mégis bejelenti: alkalmaznák a szerzeteseket. Czapik: Mit értenek ez alatt, kényszermunkát? RM türelmesen feleli, hogy mindenkit képesítése szerint helyeznének el, de abba nem mennek bele, hogy hárman-négyen együtt maradjanak, mert ez a zárdaalapítás csírája. Locsog, locsog, és senki sem mer közbeszólni. Július 20-án is azzal folytatja, hogy nem szeretné, ha egy felosztott zárdából tizenöt lenne öt-öt apácával. „A nagy számok törvénye alapján lesz néhány tucat, amely (így!) a pártba is fog jelentkezni.” Czapik aggódik, hogy az állam nem alkalmazza az ideológiailag képzetlen szerzeteseket. RM: „Harmincezer tanítónk van, s ebből húszezer vagy közömbös, vagy ellenséges.” Magáról azt állítja: „*konzervatív kommunista vagyok, aki igyekszik mértéket tartani*”. A szemére vetik, hogy nemcsak a déli és a nyugati határról telepítették ki 15 km-es sávban a papokat és a szerzeteseket, hanem a keleti és az északi határról is. Ha RM szájából elhangzott is, hogy meg van lepetve, őt nem lehet meglepni, azt feleli, hogy a kitelepítést a románok kérik.

1950 július–augusztusában RM szinte minden héten tájékoztatta a tárgyalásokról a Titkárságot, s társai biztatták: csak így tovább. A papi békemozgalom elindítását szolgáló papi gyűlés felől úgy döntöttek, hogy a gyűlés ne legyen túl békülékeny, „legyen a felszólalásokban ellenzékiesség és kritika a püspökök ellen”. A békegyűlés anyagát a címlapon kereszttel és fehér galambbal adták ki. A békemozgalom ki nem mondott célja az alsó- és a főpapság megosztása volt. RM az egyezkedéstől ódzkodó püspökök tudomására hozta: egyházszakadás is bekövetkezhet.

– 1950-ben összevonták a pártközpontban az agitációs, a propaganda-, a tudományos, a kulturális, a könyvtár és a sajtóosztályt Horváth Márton vezetésével, akinek én lettem az egyik helyettese az agitációs részleg vezetőjeként – mondta dr. Komócsin Mihály (1925). – Amikor először szerepeltem a PB előtt, mint az egyik napirend előadója, éles kritikák értek, és Rákosi jószágon mondta az összefoglalóban, hogy kezdő vagyok, türelemmel kell lenni velem szemben. A PB-ben vitathatatlan volt az ő tekintélye, de hangadó volt a triumvirátus is, főképp Révai volt az, aki ellentmondott neki nyilvánosan. *Mindenki szavába belevágtak*, különösen ilyen magamfajta kisebb beosztásúak szövegébe. A Politikai Bizottság előtt sokszor kiosztottak az agitációs munka miatt. Előfordult, hogy két mondatot sem tudtam egyfolytában elmondani, mert mindig közbeszólt valaki. Főleg Farkas Mihály szólt közbe, hogy erről beszéljen! Én nem fogadtam szót, hanem folytattam tovább a témát, mire ő megint közbeszólt, hogy miről beszéljek. Farkas elvtárs, ha odakerülök, arról fogok beszélni. Ez dühítette őket. Horváth Márton mondta is: Komókám, hülye a metódusod, feldühíted a főnököket. Az egyik legkomikusabb eset a betakarítási kampányhoz kapcsolódott. Dégen kijelentette, hogy a zab aratása nem halad rendesen, mert az agitáció lemaradt. Ez mellbe vágott, s kirobbant belőlem: biztos hibás a csoportunk, mert *nem agitálta meg a jóistent, hogy adjon jó időt az éréshez*. Donáth nevetett, s javasolta, hagyjuk ezt a témát.

Akkoriban folytak az állam és az egyház tárgyalásai. Jobbára Rákosi tárgyalta a püspöki karral és az egyházi személyiségekkel. Megbízott, hogy szervezzek egy kis csoportot, amely egyrészt ápolja a párt és az egyházak közötti kapcsolatot, másrészt informálja őt. Megkérdezte, milyen vallású vagyok, mondtam, hogy katolikusnak kereszteltek, s megnyugodott, hogy akkor könnyebben elfogadnak partnernek. Egyházi ügyekről több ízben kellett neki beszámolni. Ez a téma Révait nemigen érdekelte, ha tájékoztatni akartam, azt mondta: hagyja, ezzel Mátyás foglalkozik.

S 1950 nyarán RM térdre kényszerítette a püspöki kart. Az állam és a katolikus egyház 1950. augusztus 30-i megállapodásában a katolikus egyház elismerte a szocialista államot, és vállalta, hogy közreműködik az új társadalmi rend építésében. Az aláírás idején RM már Karlovy Varyban volt. Levelében Farkas azt írta neki: „A megegyezés nyugaton bombaként hatott... A Vatikán dadog, és többek között arra hivatkozik, hogy a magyar kormány erőszakos nyomást gyakorol a püspökökre... A mi feladatunk, hogy a püspöki karral úgy dolgozzunk... hogy esetleges későbbi harci szakaszban mi még előnyösebb, ők még kedvezőtlenebb helyzetbe kerüljenek.” Ennek részeként 1950 szeptemberében de jure is kimondták a szerzetesrendek feloszlását.

A kommunista mozgalom mintha körültekintőbben választotta volna meg áldozatait, mint kitűnőségeit. Gergely Sándor Kossuth-díjas író 1950 tavaszán értesítette Rákosit, hogy megszíveli tanácsát, és májusban letelepszik három hétre egy faluba, és június-júliusban megírja az új arcú magyar falut. (Három év múlva azt tudatta vele, hogy egy ipartelepre megy, onnan fog írni.) Mivel levele véletlenül épp RM születésnapja előtt íródott, „a magyar kommunista prózairodalom első jelentős képviselőinek egyike, Kossuth díjas” így ajánlotta magát: „Már 1936-ban, a MOPR felkérésére *foglalkozni kezdtem Elvtárs életrajzi megírásával*, de az akkori idők zűrzavara miatt a terv terv maradt. Mindent megtennék, ami erőmből telik, hogy méltó legyen Elvtárshoz. Boldog volnék ha tervem Elvtárs tetszésével, beleegyezésével találkozna.” (Nem találkozott.) S ha már írt, följelentette Gábor Andort, Hollós Korvin Lajost, Aczél Tamást, Szabó Pált. Az ő feljelentéseit RM nem vizsgálhatta ki. Egy hónap múlva Gergely tudatta, hogy Tamási Áron külföldre akarja csempészni új regényét. Később feljelentett mindenkit, hogy szabotálja a falukönyvét. Révai megírta Rákosinak, hogy nem igaz.

Gergely Sándor elutasítása még súlyosabb, ha tudjuk, hogy amikor egy festőnövendék 1950-ben diplomamunkaként meg akarta festeni Lenin és Rákosi találkozását, RM a következőt diktálta le és küldte el neki segítségül: „1920 júniusában és júliusában gyakran találkoztam Lenin elvtárssal. Az első találkozó a Kremlben, Lenin dolgozószobájában történt... Ezen kívül egy sor ülésen együtt dolgoztam Leninnel. Pl. Lenin volt a Kommunista Internacionálé II. Világkongresszusának Agrárbizottságában az elnök, én pedig a titkár. Négyszemközt ismét tárgyalt velem Lenin, akitől a lengyel hadjárattal kapcsolatban speciális megbízatást kaptam. Az utolsó ilyen megbeszélés a Kremlben, a volt cári palota büféjében történt.

Az első találkozás a dolgozószobában volt, ahol egy asztal állt 8-10 széssel, valószínűleg a Politikai Bizottság tagjai számára. Háttérben egy íróasztal-féle emelvény, amelyen színes villanylámpák állottak. Kigyulladásuk egy-egy telefonhívást jelzett, s valószínű azt is jelezte, honnan történik a hívás. A szoba rendkívül egyszerű volt, az ablak a Kreml akkor kaszárnjának használt két emeletes épületére nyílt.

Májusban a PB úgy dönt, hogy *több regényt kell megbízásra íratni*. Az 1951-es tervből a magyar írók művei mellett törölték néhány szovjet szerző könyvét is, azért, mert gyöngé (A. Tolsztoj: *Sztahanov élete*), vagy mert erős kritikát kapott a SZU-ban. A könyvnapra adják ki: Sztálin

Művei 11. kötetét, Rákosi Mátyás válogatott beszédeit és cikkeit 100-100 ezer példányban. Déry Tibor: *Felelet* 5 ezer, Veres Péter: *Három nemzedék* 10 ezer, Mikszáth: *Két választás Magyarországon* 10 ezer, József Attila Összes 20 ezer, Csehov, Tolsztoj 8-10 ezer példány. Lukácsy Sándor egy PB előtti „könyvlista-jóváhagyásról” említette: amikor Gelléri Andor Endréhez értek, RM megjegyezte: „Ott van az a novellája, A szállítóknál, az, kérem arról szól, hogy a munkások egész éjjel nőkkel hancúroznak, aztán csodálkoznak, hogy másnap nem tudják fölvenni az emeletre a páncélszekrényt! Hát mondják csak, így nevelik maguk munkahőstettekre a mi hős munkásosztályunkat?... Gelléri Andor Endre ugrott a hátralévő időre.” (Dühösen monologizált Tersánszky ellen is. Dénes István szerint amiatt, hogy az író Kakuk Marci figurájában a csirkefogót népszerűsíti.)

Ekkor 13 ezer személygépkocsi volt az országban, ebből 8500 magántulajdonban. Adóztatás helyett államosították, s átlagosan 2500 forintért felvásárolták a személyautókat; mindössze 700 kivételezettnek (művész, orvos stb.) hagyták meg a kocsiját – a magánszektorban befagyasztották a foglalkoztatottak számát.

RM feltűnően keveset szerepelt 1950-ben a nyilvánosság előtt; még a november 7-i ünnepségen sem vett részt. Hanyatlott a párt, a pártvezetés csillaga, szűkült a „bővülő tömegbázis”. S R. Mátyás mesél: „*Inkognitóban járom az országot*, és bizony gyakran tapasztalom, hogy a mi régi jegyzői hivatalunkhoz képest a mai állami hivatalaink piszkosak, nincsenek rendben. Az ablakok talán évek óta nincsenek tisztítva. Tavalyi légypiszok és pókháló látszik, az asztalok tintafoltosak, és még a község vezetőinek ruházata is gyakran rendetlen.” Perecesen egy nemzeti vállalat vezetője abban a ruhában ült le vele, amit három évvel ezelőtt viselt a műhelyben. Sarkadon a téeszcsé udvara sáros, az épületek elhanyagoltak, a falakat a felszabadulás óta nem meszelték. Más (1949): „Tegnapelőtt meglátogattunk egy csomó termelőszövetkezetet, melyekről kiderült, hogy a megyei bizottságok tagjairól voltak elnevezve.” A Harustyák szövetkezetben egy óriási Harustyák-fénykép alatt egy egészen kicsi Sztálin-kép volt. Ha ez folytatódik, „a becsületes elvtársak azt hiszik, hogy itt szolgáizmus, bizantinizmus van kialakulóban”.

Szeretett „népieskedni”, hercigeskedni, atyáskodni. 1951 elején szakszerűen kérdezte a türkevei parasztokat a tsz-szervezésről. Ugyanakkor kijelentette: „A gépek kezelése a lányok munkája, könnyebb, mint a marokszedés, a kapálás. A fiatal fiúkat gépre ültetni nem gazdaságos, mert elmennek katonának” – a Szovjetunióban az asszonyok látják el a mezőgazdaságot. 1951 nyarán a tszcs-küldöttektől megkérdezte: „Már látni a bimbókat?” – rizsnél. Más: „A szocializmust úgy értelmezik, hogy megeszik a tojást?” Türkevén elmondja: „Kísérletképpen hizlaltam tiszta yorshire-it, tizenegy hónapos volt és *elértem a százhetven kilót*. Persze fiatal korában jó zsíros moslékot kapott.” „Vigyázzanak a malacokra, nehogy megdögöljenek. Nagyon vásik a fogunk a zsírozóra.” Egy év múlva a járási titkárok előtt kifogásolja, hogy kitüntetik azt a juhászt, akinek 100 anyajuha után 136 béránya lett, holott 250 bérányt kellene elletni. Felhívja a figyelmet a kocák kétszeri búgására, s rábúgására.

1950 végén, amikor szinte már megszokottá vált a szűk látókörű káderpolitika, RM megpendítette (igaz csak PB-ülésen), hogy ideje lenne figyelni a káderek jellemére, általános műveltségére. A határozat már azt rögzítette, hogy javult a vezető káderek párt és Szovjetunió iránti hűsége, valamint Sztálin és Rákosi elvtárs iránti szeretete.

Ha RM nyíltan nem is mondta ki, észlelhette a kifulladás jeleit, s maroknyi harmincéves kádert küldött Moszkvába, politikai főiskolára. (Közöttük volt Szalai Béla, Vég Béla, Gáspár Sándor, Komócsin Zoltán, Matusek Tivadar – az „ifjú törökök” csapata. Hatalma megingásakor őket

húzta elő, hogy helyzetét megszilárdítsa.) Vég Béla (1922) mesélte: útravalóul RM jó tanácsokkal látta el őket, hogy ne igyanak, ne nőzzenek stb. Egy hivatalos útja során meg is látogatta „törőkei” a moszkvai főiskolán:

– Elég nagy felhajtást csináltak, az elhárítás emberei megszállták a főiskolát – emlékezett Matusek Tivadar (1920). – Voltunk kinn vagy tízen, s a rektori hivatalban találkoztunk vele. Volt hivatalos vacsora is. Utána kicsit sétálgattunk a folyosón, és vidám hangulatú beszélgetést folytattunk. Megjegyezte: Láttam, hogy nem ettem meg a levest! Mondtam neki, még nem szoktam meg, hogy vajjal főznek. Erre megkérdezte, hogy milyen embernek tartom az oroszokat. Erősek vagy gyengék? A háborúban hogy viselkedtek? Mondtam. Na látja, egye csak maga is nyugodtan, amit ők!

Az 1950 júniusában kirobbant koreai háborúba az USA, sőt az ENSZ is habozás nélkül beszállt, ami meglepte és megijesztette Sztálint. Kovács István említette: Rákosi 1951-ben azzal jött haza Moszkvából, hogy Sztálin szerint ’52–53-ban kitör a háború: – A fiatal funkcionáriusokat (Kádárt, Véget, engem) tisztképzőre vittek, s arra számítottunk, ha kitör a háború, katonák leszünk.

A PB-ülésen már egy fokkal óvatosabban fogalmazott RM: „Nincs kizárva a háború lehetősége. Gigantikus erőfeszítéseket teszünk, de kettőn áll a dolog.” S jelentette Sztálinnak, hogy megkezdték a koreaiaknak a gyűjtést, s felajánlotta az orvosi segítséget is. Sztálin egy kórház küldését javasolta. RM: Meglesz. Pénzt gyűjtenek, párttagokból összeállítják az egészségügyi brigádot. Vezetőjük, Nemes Aurél már Koreából jelenti neki: „A Rákosi-per (szemináriumi) tanulása is abbamaradt a visszavonulás nehézségei miatt.” Panaszodik, nem elég öntudatos a csoport: „Lenézik ezt a népet, mert el van maradva.” Nemesről is jelentenek... Kiderül, a nagykövet elsikkasztotta a csoport 80 ezer cigarettáját. Egy-két orvost részegen vittek haza a bordélyházból. „Csang-csungban egy magyar orvos szobája előtt nagy botrány volt. Bent volt nála egy kínai nő.”

A koreai háború hiszterizálta a világot. A hadseregfejlesztés minden mást megelőzőt Magyarországon is. 1949 eleje és 1952 vége között ötszörösére növelték a hadsereg létszámát. *A nemzeti jövedelemből annyit emésztett fel a „honvédelem” 1952-ben, mint a háborús 1942-es évben.* A lakosság egy főre jutó húsfogyasztása 36 kg volt, ezen belül a hadseregé 55 kg. A katonaság a hazai gyártású „hosszú puskát” (dióverő) használta, amiből az első lövéspróba után 53 ezret kellett kicserélni csak 1953-ban. Csöppben a tenger a légierő parancsnokának visszaemlékezése a katonai repülés zuhanva emelkedéséről és emelkedve zuhanásáról:

– 1950-ben a párt minőségi ugrást tervezett a légierőnél is – mondta Nádor Ferenc (1924) –, közben lefejezte a kiképzett állományt, sőt a növendékek negyedét-harmadát is szélnek eresztette. Bizalmatlanok voltak a szakemberekkel, dilettáns döntések sora született a honvédségben is. Csak az államközi szerződésekből tudtuk meg, hogy milyen felszereléseket kapunk, a kiválasztásba a szakembereket nem vonták be. Ahhoz, hogy valakiből megbízható vadászpilóta legyen reaktív gépen, bizonyos óraszámot kell dugattyús iskolagépeken repülnie. Mi a szállításokra gazdaságosan használt LI–2-es géppel nagyobb biztonsággal képeztünk IL–28-as pilótákat, mint a TU–2-esekkel, tehát kihagyhatók lettek volna ezek a hadrafoghatóságból kifutó gépek. A szovjet tábornokok szerint is szükségtelen volt a TU–2-es „kitérő”. Ezt a döntést Farkas Mihály és Rákosi hozta; a szovjet tanácsadók – akikkel a közös repülés összehozott – ugyanolyan tanácstalanok voltak, mint mi.

A letűnt rezsim katonáit minden hatalomátvétel után fölhasználják az új hadsereg kiképzésére. Ennek a tisztességes módja, hogy három-öt évig használják a kiválasztottakat, és akkor megköszönve a szolgálatukat máshová helyezik őket. Nálunk börtönbe kerültek, ami nemcsak erkölcsileg-politikailag, hanem katonailag is vitatható, mivel közülük többnek komoly szerepe volt a néphadsereg kialakításában.

Megvettük a drága gépeket, a fenntartáshoz létrehoztuk a háttéripart, kezdtük képezni a személyzetet, és mielőtt befejeztük volna, *letartóztatták vagy kirúgták az oktatókat*. Ennek következtében nagyobb rizikóval folytattuk a képzést. S jött az újabb törés: ugyanis nemcsak az oktatókat távolították el, hanem a nagy nehezen kiképzett fiatalok nagy részét is, mert őseik között találtak például egy kocsmároszt vagy hasonlót. 1950–52 között *a légierő elvesztette parancsnoki állományának mintegy 80 százalékát*. Ilyen hajszott körülmények között képeztük az új gárdát. Bár a szocialista országok között mi voltunk a legjobbak, nagy volt az emberáldozat. Mindent tudtak ezek a gyerekek, de váratlan helyzetben a reakcióidejük meghaladta a rendelkezésre álló időt. Azt sem engedték, hogy az utánpótlást a repülőszövetségből válogassuk, párttoborzásból kaptunk például sok bányászgyereket, mert a legmegbízhatóbb elvtárs a bányász elvtárs. A repülőszövetségben voltak alapképzettséget szerzett fiatalok, de előnyben részesítették a „bányászokat”, akiknek se érettségije, se alapképzettsége, és akiknek az izomzata eltorzult a kemény fizikai munkában, ezért alkalmatlanok voltak a koordinált mozgást igénylő gépvezetésre. Erősek voltak ezek a fiúk, mint a bivalyok. Oktatórepülés során az egyik tíz méteren abbahagyta a leszállást, de úgy szorította a botkormányt, hogy rá kellett kiáltani, lelövöm, ha nem veszi le a kezét: így tudtunk leszállni. Ez ma már nevetséges, de akkor tragikus volt, mert a sok halotton az ember nem tudta túltenni magát, különösen, ha leírta, hogy ezen fiatalok többségének ez lesz a sorsa. A Kilián repülőnövéndékeinek a minősítésébe egy idő után már nem azt írták, hogy alkalmatlan, hanem, hogy halálraítélt. Akit kis teljesítményű gépen tudtunk tartani, az megmenekült, de még így is sok baleset történt. A légvédelmi alakulatnál 1948–56 között összesen 186-an haltak meg, a gépvezetők tizede, s 90 gép is elpusztult.

Reaktív gépre átképeztek 14 főt, aztán ők oktatták az állományt hihetetlen terheléssel. Az első lökhajtásos gépek 1951 májusában kerültek a magyar hadseregbe, és november 4-én a Rákosi eljött megnézni a gépeket. Az óriási erőfeszítések ellenére jó pár hónapot földön álltak az érkező sugárhajtású gépek is; az első „lökös” ezred utolsó, negyvenedik gépét 1951 helyett ’53-ra állítottuk ki, ami újabb problémákkal járt; bűnbakokat kerestek.

Rákosinak Bede Gyula hadosztálymérnök mutatta be a MIG–15-ös gépet. Elmondta, hogy a sugárhajtóművek az akció-*reakció* elvén működnek, s hogy a szovjet gépben a hajtómű Rolls-Royce. Bedét leszerelték.

A fő védelmi irány nyugati volt, esetünkben az osztrák határ, ám ez nálunk Jugoszláviára változott, és az ország olyasmit is vállalt a védelmi feladat fölött, ami ütközött a békeszerződés előírásaival – ami önmagában is feszültségnövelő tényező, anélkül hogy erőfölnyhez jutottunk volna –, és katonailag is logikátlan volt. Az első védelmi lépcsőben légvédelemre, csatarepülőkre volt szükség, bombázókat csak a második lépcsőben (Lvov körzetében) kellett volna telepíteni. Ezzel szemben 1952–53-ban létrehozták a magyar bombázó alakulatot, ami iszonyú terhet jelentett a magyar társadalomnak. Mi nem igényeltük a TU–2-es típusú gépeket; az említetteken túl ez a háborúban lehasznált technika igen drága is volt. Ezt a pénzt jobb hatásfokkal használhattuk volna védelemre: radarokra, vadászrepülőkre. Ha mégis kellett volna valamilyen ok miatt bombázó alakulat Magyarországon, akkor a Szovjetunióban már hadrendbe állított léglökéses

Iljuszín–28-asokat kellett volna venni, mert ezek költsége, fenntartása kisebb lett volna, mint a kétmotoros, dugattyús TU–2-eseké. Egyébként az akkor használatos IL–28-as gyorsbombázó 900, a TU–2-es pedig 442 km-es sebességgel repült, hatótávolsága és bombaterhe is elmaradt az előbbitől. (Négy év alatt a TU–2-es géppark beszerzése és fenntartása a honvédlégierő egy teljes évi költségvetésnyi összegét emésztett fel – jelentette ki egy értekezleten Révész Géza.)

A döntés politikai: vitatni sem lehet, mindenütt Rákosi-ra hivatkoznak. Így a hibás döntés ellen csak Rákosi hatalmi pozíciójának meggyengülése után léphettünk fel, végül 1956 tavaszán tudtuk a TU–2-vel felszerelt bombázó hadosztályt feloszlítani. Ijesztő volt tapasztalni, hogy a tervek mérlegelésekor a döntésre jogosultak hogyan hagynak figyelmen kívül ismert matematikai és természettudományi törvényeket is. Vagy amikor a jól megalapozott tervet már nem lehetett vitatni, hogyan bukott meg a végrehajtás, mivel a döntési csomópontokon ülők tudatosan alkalmazott kontraszelekcióval kerültek a helyükre. Rákosi és a hozzá hasonlóak így tudtak annyi segítőre szert tenni a torz célkitűzések elfogadásához és az embertelen módszerek széles körű alkalmazásához is.

A TU–2-esekből álló bombázó hadosztály hetven gépe olyan állapotban volt, hogy itthon szinte újragyártották őket. 1949-ben a magyar légierő állománya ötezer fő és 150 gép, 1953-ban hússzezer fő és 641 repülőgép.

Röpült az életszínvonal.

Az 1947-es párizsi békeszerződés a hadsereg létszámát 65 ezer főben maximálta, azonban 1953-ra 210 ezer volt a létszám. A „Néphadsereg erőt sugárzó” 1952. április 4-i díszszemléje után Révész Géza szerint Vorosilov marsall azt mondta Rákosinak és Farkasnak: „Mondjátok, melyikteknek jutott eszébe az a marhaság, hogy orosz egyenruhába öltöztessétek a magyar katonát? Hogy szabad egy nép nemzeti érzéseit ennyire megalázní?” (Nem tudjuk, hogy e „marhaságnak” szerepe volt-e abban, hogy állítólag később a szovjetek kezdeményezték: a Varsói Szerződés országai egységesítsék az egyenruhát, hogy az ellenség ne tudja, kivel áll szemben. Ám ezt a kérést ekkor sem teljesítette mindenki.)

A katonai kérdésekben járatlan Farkas Mihály jeleskedik a szovjet példa másolásában, óhajaik túlteljesítésében és a szakértelem irtásában (ahogy Bulganyin mondta: „igyekszik magát nagy hadvezérnek feltüntetni”). A több régi tisztet foglalkoztató Zrínyi Miklós Katonai Akadémián is mindennapos volt, hogy el-eltűnt valaki. Az alacsony beosztású tisztek így is elsajátítottak némi ismeretet, de parancsnokaik! Az egyik napról a másikra bevonultatott hat-nyolc elemis pártkáderek ezredesi, tábornoki beosztásba kerültek. 1953-as statisztika szerint a főcsoportfőnökök, csoportfőnökök, fegyvernemi parancsnokok, hadtest-, hadosztály- és dandárparancsnokok 59 százaléka nem rendelkezett a szükséges végzettséggel; a tábornokok harmada, a főtisztek negyede csak írni-olvasni tudott.

A bombasztikus jelszó – „a tisztikar osztályösszetételének megváltoztatása” – szülte a törvénytelenéseket és törvényesítette a tudatlanságot. Ezt már az oroszok is sokallták. („Tűrhetetlen és megengedhetetlen, hogy a hadseregben állandó tisztogatás van... A hadsereget állandóan tisztogatni és lázas állapotban tartani annyit jelent, hogy morálisan lefegyverzik” – mondta Bulganyin.) A tudás esetenként bűnnek számított; „szocialista szaktudás” kellett. RM ezt így fogalmazta: „Soha pénzügyekkel nem foglalkoztam, és fogalmam sem volt, hogy kell az inflációt megállítani. És mikor Gerő elvtársat a vasúthoz tettük, akkor elmondotta, hogy neki azonkívül, hogy a vasúton utazott, semmi köze nem volt hozzá. Két év múlva már elmondhatta azt, hogy

most már megtanulta és most már jöhet hozzá bármiféle vasúti mérnök, szakember. Ezt másképp nem is lehet. Ugyanezt csinálják a Szovjetunióban... *Szocialista szaktudás kell, ami más, mint a kapitalista szaktudás.*”

RM és Gerő azt felelte arra a kérdésre, hogy ért-e Farkas Mihály a hadi tudományhoz, hogy komolyan tanul. Vagyis megszerezte a szocialista katonai szaktudást, s a szovjet tanácsadók is nagyra becsülték őt. Azok a szovjet tanácsadók, akiknek a bábáskodása mellett belerokkant a hadseregfejlesztésbe az ország.

Az, hogy Magyarország a védelmi erők fejlesztésében messze többet vállalt, mint amit a geopolitikai helyzet indokolt, sőt lehetővé tett, a nemzeti jövedelem egyötödébe került. Nehéz megmondani, hogy emiatt mekkora felelősség terheli Rákosit vagy a szovjeteket. Farkas Vladimir szerint az apja és Rákosi ellentétbe kerültek a hadseregfejlesztésben:

– Rákosinak az a véleménye: mi fejlesszük az ipart, adjunk fegyvert, élelmiszert, de a katonát adja a Szovjetunió. Farkas felháborodott, hogy a III. világháborúban is elváránk, hogy a szovjetek vére folyjon értünk.

Sztálin halála után a szovjet vezetés elismerte, hogy túlzó katonai követeléseket támasztott, de ezeket – mint szinte minden mást is – Rákosiék „még túlteljesítették” (Malenkov). Ebben döntő szerepe volt „a külső fényt” túlságosan kedvelő Farkas Mihálynak. 1953 elején a napnál is világosabb: a hadsereg már akkora, hogy tönkreteszi az államot (Malenkov szavai), Farkas mégis olyan jelentést ad Rákosinak az állományról, amelynek „kell” és „van” oszlopaiból az derül ki, hogy még mindig nem elég, ami már régóta többszöröse a lehetségesnek.

A Moszkváig érő vitában részletkérdés, hogy a légierő szakszerűtlen fejlesztésében, a „reakciós” magyar repülőgépgyártás felszámolásában stb. kinek mekkora a szerepe; ennek az eldöntése mások feladata. Az viszont meglepő, hogy RM valamikor 1951 nyarán le akarta váltani Farkast! Aczéléknak így beszélt erről 1962-ben: „*Én mondtam a Sztálinnak, hogy én nem vagyok megelégedve két emberrel, az egyik a Péter Gábor, a másik a Farkas.* Nagy patáliát csapott, jelen volt a patálián Hruscsov, Mikojan, Malenkov stb. Azt mondta: mondja meg konkrétan, mi a kifogás ellenük. Hát én elkezdtem magyarázni... Nem bízik a munkatársaiban? Én javasolom magának, ilyen nagyszerű emberekre, mint a Farkas és a Péter Gábor vigyázzon nagyon és tartózkodjon az ilyen ötletektől. És lehordott engem a sárga földre.” „Kifogásolom a vállalati módszereiket, nem kezdeményezőket.”

Farkas Vladimir úgy tudja, hogy RM és Vas (?) terjesztette is, hogy Farkas külön vonalat képvisel a vezetésben, ezért nincs helye a PB-ben. ’52-ben RM Szocsiban nyaralt, s találkozott Sztálinnal és Malenkovval. Az ellentét még nem zárulhatott le, mert hazatérve RM állítólag azt mondta Farkasnak: a Gazdát valaki félrevezette; neki semmi baja vele.

De előreszaladtunk. Az 1950-es széncsata nyitánya a november végi országos bányászértekezlet volt: – Részt vettem a tanácskozáson, s utána este színházba mentünk a feleségemmel – említette Komócsin Mihály. – Az MTI-sek kihívtak az előadásról, hogy le akarják adni Rákosi beszédét. Mondtam, kérdezzék meg Szirmai. Elutazott külföldre. És Szamosi? Ő mondta, hogy forduljunk magához. Akkor átnéztem a szöveget, és azt mondtam, ne adják le, mert van a beszédben egy-két tisztázatlan dolog, ugyanis nyilvánosan ekkor említette Rákosi először a hadsereg fejlesztését. Mondták, hogy hívjam fel Rákosit. Ilyen késő este már nem lehet, tegyük el holnapra. Közben Balassa, aki a rádióközvetítésért volt felelős, ezt a részt nem vágta ki. Hatalmas vizsgálat szakadt ránk – talán az ÁVH is részt vett benne –, s munkatársaim védelmében azt mondtam, én vagyok a

felelős a történetekért, mert az volt a véleményem, hogy Rákosi elvtárs beszédét mégsem lehet megcsorbítani. Felelősségre vont, hogy ilyen nemzetközi horderejű dologban hogyan mertem egyedül dönteni. Azzal védekeztem, hogy a honvédelmi nevelés érdekében előbb-utóbb úgymond nyilvánosság elé kell lépni a témával. Ezt azért nem lett volna szabad, mondta ő, mire mentségül felhoztam, hogy a rádióadásba nem lehetett belenyúlni, de a sajtóba nem engedtem ki. Na, jól van, mondta, de azért jelentést kért.

– A bányáskongresszus idején én voltam a rádió politikai adásokért felelős elnökhelyettese – említette Vásárhelyi Miklós (1917). – Leadtuk a beszédet, de egy mondatát kipécézte a BBC, és Rákosi bedühödött. Felhívta a Rádió elnökét, Szirmait, de mivel ő Prágában volt, engem utasított, hogy Hajdú Pált, a belpolitikai osztály vezetőjét küldjem haza, és szóljak Péter Gáboréknak, tartóztassák le, mert itt provokáció történt!

Hajdú egy lehetetlen belügyes pali volt (amit akkor még nem tudtam), akit eredetileg párttitkárnak küldtek, de ő kifúrta Vajna Jánost, így lett osztályvezető. Ennek ellenére nem telefonáltam Péternek, hanem elmentem Horváth Mártonhoz, az agit-prop. osztály vezetőjéhez, és elmondtam neki, hogy ezt az utasítást nem szabad végrehajtani, mert itt nem történt semmiféle provokáció. Nem tanulod meg végre, hogy amit Rákosi elvtárs mond, végre kell hajtani!? – kérdezte. A sakk-matt helyzetben felrohantam Simon Jolihoz, és elmondtam neki, mi van, s kértem, adjon módot arra, hogy beszéljek Rákosival. Joli is vakarózott, de ő kifejezetten jóindulatú ember volt. Végül bejutottam Rákosihoz, akinek addig csillapult a dühe, és volt annyi türelme, hogy végighallgassa, amit borzasztó izgatottan és nagyon röviden igyekeztem elmondani, nehogy közbevágjon. Na jól van, mondta, megvárjuk Szirmait, mert ő a felelős a történetekért! Nem ő a felelős, de itt már nem jutottam tovább, mert rám szólt: ez nem a maga dolga! Ha kirúgott is, lényegében megmentettem ezt a méltatlan, de az ügyben vétlen embert.

– Egy ideig még kavargott az ügy, aztán elcsendesedett – folytatta Komócsin. – Nem sokkal később terítékre került a honvédelem ügye, és legnagyobb megdöbbenésemre az öreg kijelentette a Politikai Bizottság előtt: Elvtársak, *én már a bányásztanácskozáson kiálltam ebben az ügyben a nyilvánosság elé*. Odanéztem, de el is kaptam rögtön a fejem.

– A bányáskongresszuson is én főztem – emlékezett Bús Dezsőné (1926). – Látom ám, hogy a „fiúk” bányászgyegetekben vannak. Leintett Jamrich, nehogy lebuktassam őket, azért öltöztette be az örséget, hogy kihallgassák, milyen a hangulat. Nagy alkalmakra is főztem. Elindultam egyszer két húsos tállal a Nádor utcából az átjárón át az Akadémia utcába (mindkettő a pártközpont épülete – *P. Á.*), és valahogy a pincébe keveredtem. Kérdi az ávos, mit keresek én ott. Mit keresnék, b... meg!

– Lejött egyszer Rákosi a Szabó József utcába, és kérte, küldjenek be – mesélte G. Lajos (1926), gondnok. – Miután elmondta, amiért hívott, megkérdezte, mi újság, sőt le is ültetett. Mondtam, hogy baj van, nincs elég kaja. Ez nem igaz, mondta ő. Morognak az emberek, Rákosi elvtárs, mert nincs elég hús, mi is csak akkor eszünk, ha a feleségem szombaton hajnalban lemegy sorba állni. Ha Rákosi elvtársnak másként mondják, vagy tudatosan félretájékoztatják, vagy nem ismerik a helyzetet. De egyszerű eldönteni, ki mond igazat, ha Rákosi elvtárs kimegy a Garaypiacra, nem azt látná, amit két-három évvel ezelőtt! Rákosi megdöbbsz. Máskor is kezdeményeztem ilyen beszélgetéseket, de ekkor látszott rajta, hogy nem tetszett, amit mondtam. Egyébként valamiért egyenruhában voltam, sőt talán a pisztoly is az oldalamon volt. Jövek ki, és mondja az ör: a „nép ellensége” ilyen hosszú ideig volt négy szemközt és fegyveresen Rákosi

elvtárssal? Aztán Boda jegyezte meg, hogy őt még nem ültetette le, pedig évek óta mellette van. Ezután jött december 25 ...

A Szabó József utcában minden évben állítottunk karácsonyfát. 1950. december 25-én este fél hatkor betoppantak Rákosiék kellemes ünnepet kívánni. Az öreg kézfogás közben még biztatott is, hogy siessek haza, hisz nekem is van családom. Otthon aztán jött Moravec hívé, hogy menjek be hozzá. Jamrich azzal fogadott, hogy kicsi a gondnoki beosztás az én képességemhez, de fel akarnak állítani egy helyszín-biztosító csoportot, ami kizárólag Rákosi elvtárs mozgását biztosítaná, és annak én lennék a parancsnoka. Az öreg is nyugodt lenne, ha látná, hogy én vagyok körötte, s íme, már elkészítették a hadnagy elöléptetési javaslatot is. Még elnézést is kért, hogy karácsony este ezzel zargat, de sürget az idő, január elsejére állnia kell az egységnek. Aztán együtt átmentünk a parancsnokságról az Aradi utcába, a „káderosztályra”, de mint utólag megtudtam, itt a fegyelmi osztály volt. Jamrich bement egy ajtón, mondta, hogy várjak. Egyszer aztán behívtak engem is – Jamrich már nem volt ott –, és közölték, hogy őrizetbe vagyok véve. Rám akarták bizonyítani, hogy merényletet akartam elkövetni Rákosi ellen. 1953-ban szabadultam.

December közepén Andics Erzsébet javasolta, hogy a pártfőiskolát Sztálinról nevezzék el, ám ehhez a Titkárság nem járult hozzá. Azt is ők döntötték el, hogy a Sztálin-szobrot Mikus Sándor csinálja (Kossuth-díjat kapott érte).

A kommunisták kongresszusai elvétele voltak munkatanácskozások, a kimódolt fontosság, a félreértett pártérdek lehetetlenné tette az elemzést, a bírálatot. Az *MDP valóságtól leginkább elszakadt kongresszusát* 1951. február 25.–március 2. között tartották. Negyedévvvel előbb kezdtek el készülni rá, de ez nem látszott az eredményen. A kongresszus felemelte az amúgy is irreális ötéves terv célkitűzéseit, anélkül hogy erről legalább szűk körű szakmai vitát folytattak volna. Vas Zoltánék elkészítették a módosításról a törvényjavaslatot, s Gerő a következő sorok kíséretében küldte vissza: „Az nem baj, ha a vita »eredményeként« néhány dolgot módosítana az Országgyűlés, mert egyébként az elfogadás túlságosan kincstári jellegű. Azt gondolom, hogy egyenesen kívánatos volna, hogy két-három szónok javasoljon valami előre megbeszél, kisebb módosítást, mégpedig a további felemelés irányában. Talán a te embereid kihálásnak valamit, amit tényleg meg lehet csinálni. Vagy ha nem felemelést, akkor valami kisebb kiegészítést. A Szovjetunióban ezt mindig így csinálják.”

Érthető, egy diktatúra csak így működhet. De Rákosiék a szovjet példa követését szovjetimádattá változtatták, ami sok bárgyú, sőt kártékony cselekedethez vezetett. „Új lendület, új erő forrása” lenne, írták az SZKP-nak küldött meghívóban, ha eljönnének egy magyar kongresszusra. RM megérdeklődte Szuszlovtól, hogy a kongresszus előtti tömeggyűlésen a kínai és francia küldött mellett felszólalhat-e egy szovjet delegátus is.

Kovács István feljegyzést készített RM számára a vezetőtestületek összetételéről: s megbeszélésükre hivatkozva javasolta, hogy a Központi Vezetőségéből hagyják ki a „kommunisták közül” például Losonczy Gézát, Donáth Ferencet, Keresztes Mihályt, Orbán Lászlót, a „volt szocdemek” közül Szurdi Istvánt. Új tagnak javasolta többek között Vas Istvánnét, Benke Valériát, illetve Nyers Rezsőt. A szocdemek száma tizenhétől tizennyolcra nőtt. „Megfelel-e ez a szám, vagy kell keresni még néhányat?” „A KV-be javasolt új tagok és póttagok, valamint a nem eléggé ismert régi tagok és póttagok múltjának leellenőrzése folyamatban van.” „Az osztályvezetők és helyettesek között (amennyiben az Elvtársak ezzel egyetértenek) egyetlen volt szocdem sem marad.” Azt is tudták, hogy a leendő KV kiket fog

beválasztani a PB-be. Új tagok: Hegedüs András, Vas Zoltán, Nagy Imre, Zsófinyecz Mihály és Kiss Károly, póttag: Piros László, Dénes István.

RM lektorálta Farkas kongresszusi hozzászólását: „Rámutatnék arra, hogy a Horthy-időben és azelőtt az anyák sírva engedték fiaikat a hadseregbe, most pedig lelkesen, büszkén stb. Azelőtt az újoncot durva zupások fogadták, most pedig a bajtársak, a nép gyermekei stb. stb.” (A hebegő, fejhangon beszélő Farkas Mihályon ez sem segített. A kettős mássalhangzókat röviden ejtette; nem tudta kimondani, hogy imperialisták, de állandóan használta.) Most áll először a kongresszus rendezősége ÁVH-sokból.

A nyolcvanas évek közepén, szinte szamizdatként, megkaptam néhány Rákosi-beszéd hangfelvételét. Bár a szalagfordítás és a rádiós szerkesztés miatt kicsit csonka volt például a II. kongresszuson készült felvétel, ennek ellenére stopperrel készítettem jegyzetet róla.

RM orgánuma kellemes, beszéde tiszta, szép, akcentusa idegen vagy „klasszikus műveltségű” (szociálista, kapitalizmus, kapitalisták, Afrika). A KV beszámolójaként 31 perces beszédet tartott, amiből 4 perc 40 mp volt a taps, az ünneplés: ez tette ki a fellépés 15 százalékát (zöme, 4 perc, a beszéd végére jutott). RM címszavai: „egységes dolgozó népünk... Függetlenségi Népfront... Szovjetunió (nincs taps!)... fölfödtük a Rajk-pert”. Sok a nyelvtani hiba: „nemcsak... de... Munkások és alkalmazottak színvonala... Az építőipar nő... Kiadtuk a munkásosztály felé a jelszót... dolgozóink kultúrájának megnövekedése... hatalmasan megnőtt a magyar Sztahanov-mozgalom” stb. A kongresszusokon mindig sok a dicsekvés: „Két év alatt többet nőtt a termelékenység, mint a kapitalizmusban húsz év alatt... a nemzeti jövedelem húsz százalékkal nőtt, többel, mint Horthy húsz éve alatt... nyolcvan százalékkal több középiskolás, háromszor annyi egyetemista, mint 1938-ban.” Az első tapsot a tizenkettedik percben az iparfejlesztés kapja (10 másodperc). A beruházási terv felemelése 50 millió forintról 80 millióra 17 mp, a nehézipari beruházás megkétszereződése 10 mp. RM zsonglörködik a számokkal; ezek neki nem a pontosság, hanem a letaglózás eszközei. Zsibbasztja velük az agyakat. Olvassa, a szeme mellészalad, ismétél. Sztalin (sic!) születésnapjának említésekor nincs taps, de amikor a végén elhangzik: „mindnyájunk szeretett, bölcs vezére Sztalin!”, kitör az eksztázis: „Éljen Sztálin... Sztálin–Rákosi... Éljen a párt!... Hurrá! Hurrá! Hurrá! Éljen Sztálin... Éljen Rákosi... Hurrá!... Sztálin–Rákosi... Hurrá! (Vastaps.) Éljen a párt!” – újra és újra közel négy percen át.

A záróbeszéd 23 perces, s bár a felvétel eleje és a vége „elúszik”, így is *7 percnyi a taps, a fellépés majdnem harmada*. Az ünneplés zöme a beszéd elejére és a végére jut, már a bevezetés közel egyperces taps. Valószínű, olvassa, hogy például a téész alapja a „megfontolt önkéntesség”, a töprengő paraszt kártékony: „az ellenség rajta hallatja a szavát”. Most éberebb a hallgatóság: Sztálin többször kap 34-36 másodperces tapsot. Amikor arról szól a beszéd, hogy „Sztálin tanácsára...” – illedelmesen kivárvák a mondat végét, s akkor tapsolnak 17 másodpercet. „A jelentős szovjet árleszállítás újabb érv a béke mellett”, 17 mp. „A béke védelme”, 12 mp., „Munkát, verejtéket, áldozatot nem kímélve küzdünk érte” (a békéért): 16 mp., a határozatok megvalósításáért: 16 mp.

„Amit a kongresszus elhatároz, az mind dolgozó népünk javát szolgálja, ezért azokat meg kell valósítani.” „Éljen népünk vezetője, és motorja, a párt!” – a vágás ellenére is 4 perc 26 mp eksztatikus ünneplés. Új szöveg: „Harcolunk a békéért! Sztálinnal a békéért!”, s hallatszik az „előénekes”, mégis egymásba úszik Sztálin és Rákosi éltetése.

Szövegei kiadásakor RM mindig a szélirányhoz igazítja, átírja korábbi beszédeit. Csak a jövő biztos, a múlt változik. Az antedatálás mestere, az előrelátás nagymestere. Nem szerénységből nem tartott igényt fiatalkori írásainak publikálására, hanem óvatosságból. Györffy Sándor említette, hogy 1955-ben kritikai kiadást akartak készíteni Rákosi műveiből, de mivel egy beszédnek öt változata is volt, feladták. A II. kongresszuson elmondott beszédnek nyolc változata van, olyan kihagyásokkal, amelyek szöges ellentétben állnak az előző variánsokkal. Ebben is gátlástalan.

Megválasztásuk után a KV-tagok Rákosi képével és aláírásával díszített emléklapocskát kaptak. Ebből RM sem maradt ki: „Rákosi Mátyás elvtársat A MAGYAR DOLGOZÓK PÁRTJA 1951. évi febr. 24.–márc. 2.-ig megtartott II. kongresszusa A KÖZPONTI VEZETŐSÉG tagjává választotta. Aláírás: Rákosi, főtitkár.” A Szabad Nép szovjet szokás szerint közölte az új KV névsorát: *az első RM, utána névsorban mindenki más*. Nem egy volt a sok közül.

Dénes István: – 1950 végén bejelentkeztem Rákosihoz, és elmondtam neki, hogy nem vagyok elég tapasztalt, a vezetés érdemi kérdéseibe nem tudok beleszólni. Amit kellett, elvégeztem; az apparátus működik, szeretném, ha újra ifjúsági munkát végezhetnék. Rákosi azt mondta, hogy gondolkoznak rajta, és egy idő múlva közölte, egyelőre Vas Zoltán kíséretében járjak ki a DISZ-be, végül én lettem a DISZ főtitkára.

Ezután volt az MDP II. kongresszusa, ahol az én nevem – amint arra számítottam – a KV-tagságon túl egyetlen vezetőtestület névsorán sem szerepelt. A küldöttek részére rendezett parlamenti fogadáson a bejáratnál azzal fogadtak minden KV-tagot, hogy röpszavazás van: itt egy papír, olvassuk el, és ha egyetértünk vele, írjuk alá. A papíron az állt, hogy elnézést kérnek, de a KV-ülésen tévedésből kimaradt az alábbi jelölés: Dénes István, a PB pótagja és a KV titkára, s aki a javaslattal egyetért, az írja alá. Ezt én, a többiekkel együtt ott az oszlopon írtam alá. Rákosi odajött, és mondta: Dénes elvtárs, ez a hólyag Rónai – a jelölő bizottság vezetője – kifejejtette magát, ennyit sem lehet rábízni! (Sokszor használta azt a szót, hogy hólyag.) Lehet, hogy ez történt.

RM 1962-ben azt állította: figyelmeztette Kádárt, hogy „borzasztóan elégedetlenek vagyunk (a pártfeloszlítás miatt), ennek dacára be fogunk választani a Politikai Bizottságba”, amit a kongresszus végén Kádár meg is köszönt neki. Ha igaz az is, hogy „nem választunk be valakit a PB-be azzal, hogy egy hónap múlva letartóztatjuk”, akkor Kádár sorsa nem volt előre eldöntve, nem figyelemelterelés miatt került a PB-be. (Titkárság, május 1-jére: „Gerő, Farkas, Révai, Kádár képei 3500-3500 pld.”)

A kongresszusokról kiadott kötetekben közölték a megválasztott testületek listáját, a Titkárság és a PB tagjainak a fényképét is, a II. kongresszusi kötetben viszont még a KV névsorát sem publikálták. Az időközben letartóztatott Kádár miatt inkább kihagyták az egész névsort. Rákosi amiatt is panaszkodott, hogy a kongresszus híradófelvételeiből alig maradt valami használható, mert az elnökségben Kádár a szószék közelében ült, s rajta volt a legtöbb képen.

Sebes Sándor (1902) szerencsésebb volt Kádárnál: – A kongresszuson – arra hivatkozva, hogy Rajkhoz baráti kapcsolat fűzött – nem jelöltek a KEB-be, pedig 1948-tól tagja voltam. Ugyanakkor a PB-be választott Kádárt április 20-án letartóztatták. Mit várhattam? A dátum azért is lényeges, mert a letartóztatásról én is csak akkor értesültem, amikor kiderült, hogy május elsején nem lehet a Kádár képét vinni. Felkerestem Vas Zoltánt, akinek Farkas átadta a gazdasági osztály felügyeletét, és bejelentettem, hogy nem vállalom tovább az osztály vezetését. Írásban is

kértem a felmentésem, arra hivatkozva, hogy addig azért tudtam ellátni a feladatot, mert éreztem a bizalmat, de most már nem érzem.

Felajánlották, hogy legyek az MNB elnöke vagy főosztályvezető a belkereskedelmi minisztériumban. A főosztályvezetést választottam, nem utolsósorban azért, mert arra gondoltam, ha bankvezérként lefognak, abból nagy ügyet kell csinálni. Már tudtam, hogy minden megtörténhet. Elöttem volt Pali bátyám sorsa, tudtam, hogy tanáromat, Lengyel Gyulát kiirtották. *Kádár letartóztatása vízváltató volt.* Ha beszélgetni akartunk a feleségemmel, kimentünk a közeli Városligetbe. Ott mondtam el neki, ha letartóztatnak, nem leszek öngyilkos, ne higgye el, ha ezt mondják. Később elő is készítették a letartóztatásomat, és végül Sztálin halála miatt nem került rá sor; ezt '57-ben a BM személyzetise mondta el.

Lemondásomkor Rákosi nem kérdezte, mi a baj; szóba sem állt velem. Egyszer felhívott a minisztériumban, hogy miért állnak a Retek utcában sorban az emberek, mert az autóból látta őket. Mondtam, hogy van ott egy maszek pékség, ahol jobb a kenyér, mint másutt.

A Kommunisták Magyarországi Pártja legpragmatikusabb cselekedete volt, hogy 1943-ban, a Komintern feloszlata után Békepárttá alakult. Átmenetileg leállították az illegalitásnak nevezett értelmetlen húsdarálót, amiben semmiért vitték vásárra az emberek bőrét. Az ezzel szembesülni nem hajlandó kommunista mozgalomban a „pártfeloszlata” főbenjáró bűnné vált. Rákosiék Moszkvában saját szerepük felnagyítása végett izmos itthoni pártról regéltek, a Vörös Hadsereg mégsem kapott számottevő segítséget a magyar ellenállóktól. Az ok: Kádárék szétverték a pártot! RM már Szakasitsékát is azzal vádolta, hogy ők voltak a felbujtók, s ezt Kádár elfogadta, talán súgta is. (Farkas Vladimír említette, hogy az apja 1950-ben, pártfőiskolai előadásában likvidálásnak minősítette a pártfeloszlatast. Kádár ehhez nem fűzött megjegyzést, pedig a beszédet előre megkapta.)

Nem tudni, hogy miért épp Haraszti Sándor újságíró tartóztatták le először. Igaz, Péter Gábor gyűlölte őt, mivel lapjában, a Szabadságban 1945-ben kritizálták a politikai rendőrséget. Farkas Vladimír szerint ennek a letartóztatásban nem lehetett szerepe, legfeljebb a bánásmódban (pedig a pártfeloszlataásban Péter Gábor akár vádlott is lehetett volna, mint a '43-as pártvezetés tagja).

RM 1950 kora őszén kezdett Donáthtól érdeklődni a pártfeloszlata körülményeiről, és megjegyezte: ebben benne volt Szakasitsék keze.

– Heteken át csinálta Rákosi, hogy beszélgetés közben egyszer csak megjegyezte: mondja el, Donáth elvtárs, de őszintén, hogy történt a pártfeloszlata – mesélte Vásárhelyi Miklós. – Amikor először kérdezte, Donáth töviről hegyire, nyíltan elmondott mindent. Amikor rákérdezett, akkor a részletek részleteit is elmondta, hogy milyen szerepet játszott Szakasits, Haraszti, hogy miként értékelték a Komintern feloszlatast, hogy szavazták meg egyöntetűen a pártfeloszlatast – beleértve például Péter Gábort is –, ám amikor nem tudni hányadszor tette fel Rákosi ugyanezt a kérdést, akkor egyre jobban kikészült, a végén valósággal megkönnyebbült, hogy lecsukták, annyira nem bírta ezt az idegharcot. *Ez az imamalom-kérdés egyébként igazi bolsevik módszer.*

De Donáth letartóztatása még odébb volt (ő Haraszti őrizetbe vétele után még két és fél hónapig volt félig-meddig szabadlábon). Faggatásával párhuzamosan RM, mint valami nagy kihallgató, íratta az újabb és újabb „vallomásokát” Kádárral. A börtönben Haraszti Sándornál Révai felől is érdeklődtek, mondva: nemsokára bekerül ő is. Haraszti szerint 1950 végén még nem tudták, hogy Révai vagy Kádár lesz-e a fővádlott. Ha ez igaz, ő lett volna az első moszkovita vádlott.

– A férjem 1951. január végén említette, hogy vizsgálat folyik ellene, s annak lezárásáig felfüggesztették, itthon lesz, aminek én még örültem is, pedig Haraszti akkor már benn volt – mondta Donáth Ferencné, Bozóky Éva (1923). – A letartóztatás előzménye volt a KEB-eljárás az illegális párt vezetői ellen a párt úgynevezett feloszlata miatt, holott mindenki tudta, hogy csak névcsere történt, a Békepárt ugyanaz volt, mint a KMP. Február közepén egy este, hogy hívásra vagy anélkül, nem tudom, azt mondta a férjem, hogy bemegy Kiss Károlyhoz. Bár a szemközti házból már régen figyeltek bennünket, nem hittem, hogy őt is letartóztathatják. De ez történt. Hazafelé jövet megállították a kocsiját, áttessékelték egy másik autóba és elvitték. Én persze vártam, vártam, és reggel rögtön felhívtam legjobb barátunkat, Zöld Sándor belügyminisztert, hogy mit csináljak. Ő idegesen kifakadt, hogy nem akar tudni semmiről ebben az ügyben és ne is menjek hozzá! Ezek után felhívtam az „ellenséget”, Kiss Károlynét, akivel a szokásosnál közvetlenebb volt a viszonyunk. Ő behívott magához, telefonált a férjének, majd azzal vigasztalt, hogy sok elvtársat lecsuknak, de akik nem bűnösök, azokat rehabilitálni fogják...

A jó barát Zöld Sándor szavai természetesen megdöbbenettek, pedig nem kellett volna, hogy bármi meglepje az embert. Egy apróság: Kádárék szerették a kutyákat. A tőlük kapott kis kocsit nagyon megkedveltük, de egy nap eltűnt. A sarki rendőr mondta, hogy ezt a kocsit az ávosok vitték el. Akkor még Kádár volt a miniszter, és adtam neki a kutyáról egy fényképet, hogy szerezze vissza, de a belügyminiszter ezt a kiskutyát sem tudta kiszabadítani, azt mondta, ad inkább egy másikat.

– A fiuk tényleg Mátyás? – kérdeztem Donáthné Bozóky Évát.

– De nem Rákosi volt a keresztapja; a nagybátyám, Matyi bácsi után kapta a Mátyás nevet 1950-ben.

Amikor Donáthot felfüggesztették az állásából, a titkárnőjének, F. Máriának azt kellett mondania mindenkinek, hogy Donáth szabadságon van, de nem tudja, hol. Persze a vezetőtársak hitetlenkedtek, Apró meg is jegyezte: Donáth nem megy el anélkül, hogy ne közölné, hol található; egy titkárnőnek azt tudnia kell. Mária elpanaszolta a helyzetet Simon Jolánnak, aki referált Rákosinak, és ekkor ő behívta. Pár nap múlva a titkárok és a PB-tagok már nem keresték Donáthot. Mária naponta elküldte neki a postáját, de nem valószínű, hogy mindent megkapott. Egy ízben Donáth telefonált, hogy nézze meg, hogy a Társadalmi Szemlében megjelent-e az a cikke, amit Mária gépelt. Igen, de a szerző nevét Kovács Péterre cserélték! („Osztyátagozódás a falun.” Írta: Kovács Péter. Társadalmi Szemle, 1951. 2. A szerkesztőbizottsági tagok között ekkor még szerepelt Donáth Ferenc. – *P. Á.*)

Donáth után, 1951 márciusában letartóztatták Újhelyi Szilárd, majd Losonczy Géza államtitkárokat. Mindhárman barátai voltak az egyetemi évekből az ekkor belügyminiszter Zöld Sándornak. Barátai és társai a szocialista baloldalt és a népi erőket tömöríteni kívánó, 1937-ben alakított Márciusi Frontban.

– Zöld Sándor már ősszel ki volt borulva – említette Sárai József. – Szezonzáráskor, amikor már mindenki elutazott, ez a magas, ősz hajú férfi ott sétált egyedül az aligai üdülőben a mólón. Le s fel, le s fel. Leltározás közben a személyzet talált az egyik villában egy üveg bort, hívtam, igyon velük egy pohárral, de ő elhárította.

Zöld Sándor (1913–1951. április 20.) orvos. Apja cipész, kőműves, anyját, Kubányi Annát a kommun után internálták. Zöld Sándor 18 éves korában csatlakozik a kommunista párthoz. 1944-ben a berettyóújfalui kórház orvosa lesz az ideiglenes kormány belügyi államtitkára, a KV

közigazgatási osztályának vezetője, majd 1946-ban a Nagy-szegedi Pártbizottság titkára. 1948 októberében újból belügyi államtitkár; s 1950 nyarán Kádár utóda, belügyminiszter. Már az őszi tanácsválasztások után bíralták, mert túl sok horthysta tisztviselőt választottak jegyzőnek. 1951 áprilisában a horthysta rendőrök miatt olyan pergőtűzbe került a Titkárság ülésén, hogy lemondott. Ennek bejelentésekor, a PB-ülésen ellentmondásos önkritikába zavarták. Miután a barátai már börtönben voltak, úgy érezhette, egyféleképp kerülheti el a letartóztatást, a család meghurcolását: vadászpuskájával lelőtte 8 éves kisfiát, 6 éves kislányát, 71 éves édesanyját, a nála négy évvel fiatalabb, 34 éves feleségét, majd végzett magával is. Ez volt a korszak talán legvéresebb és leginkább titkolt tragédiája. Akadnak is kételkedők – egy családszerető, humanista orvos képes lehetett erre? –, mégsem került elő négy évtized alatt a családirtás és öngyilkosság egyetlen számottevő cáfolata sem.

Zöld Sándor már 1950 őszén kezdett kifordulni magából. Tőle teljesen szokatlan hangot megütve arról beszélt Haraszti Sándornak, hogy Rajk áruló, és a többiek, beleértve a szociáldemokratákat is, piszkos árulók, megérdemelték, amit kaptak.

A Titkárság 1951 áprilisában a Budapesti Rendőrkapitányság munkájáról tárgyalt. A jelentésben Zöld Sándor elismerte: az ellenség elleni harc vontatott, tervszerűtlen és szervezetlen. Bár a rendőrök 75 százaléka párttag és tagjelölt, 42 százaléka „horthysta elem”. (Ebben az esetben a „horthysták” kétötöde párthoz tartozó, ha jól értjük az adatokat. – P. Á.) Az őrsparancsnokok többsége, helyetteseik 70 százaléka régi rendőr. Ez lett a fő vádpont, pedig az őrsparancsnokság sem pozíciójában, sem létszámában nem olyan jelentős, hogy normális körülmények között miattuk tetemre hívják a belügyminisztert. Talán nem is akarták. A Titkárság ugyan kifogásolta, hogy az októberi határozat ellenére sem tisztították meg a rendőrséget az ellenségtől, de az őrök kifüstölésére három hónapot adott.

Másnap, 1951. április 19-én, a PB-ülés előtt Zöld Sándor bejelentette a lemondását Rákosinak. Közben a Rákosi-titkárságra megérkezett Vas Zoltán, aki évtizedek múlva azt írta: „Kicsapódott Rákosi irodájának ajtaja. Zöld elrohant előttem... Besiettem Rákosihoz. Feldúltan találtam, az asztalán előtte a revolvere.

– Zöld fenyegetőzött! – magyarázta... – Nem féltem tőle! – mondotta izgatottan, miközben visszatette a fiókjába a revolvért. Majd magyarázgatta, hogy Zöld amiatt kereste fel, hogy nem tud kijönni Farkassal. Üldözi őt. Megfigyelteti az államvédelemmel. Kérte, mentsék fel a belügyministerségtől.” De miután Zöld árulóvá öngyilkolta magát, RM azt állította: ő közölte Zölddel, hogy nem maradhat belügyminiszter. De a Vas által dramatizált pisztolyjelenetet követő PB-ülés nem leváltja, hanem: „tudomásul veszi Zöld Sándor elvtárs bejelentését és felmenti a belügyminiszteri teendőktől”. RM tehát legfeljebb fullánkos nyelvvel s nem a pisztolyával futamította meg. Zöldnek a PB-ülésen elmondott zavaros önkritikája is arra mutat, hogy RM, jó szokása szerint, megszorongatta. A szemére vethette, hogy barátai árulók, mindet le kellett csukni. Mire Vas bement Rákosihoz, ő csavarintott a mesén, s kirakta a pisztolyát. De ha nem rakta is ki, ezt a pisztoly-mesét, mint majd látni fogjuk, RM szülte, s nem a mesélésre hajlamos Vas Zoltán. Dénes Istvánnak is úgy rémlik: Zöld Sándor pisztollyal járt Rákosinál – pedig valószínű, hogy nem is volt pisztolya.

1962-ben RM a Zöld Sándor-ügy emberséges változatát mesélte el Aczéléknak. Eszerint közölte vele, hogy a belügyet nem tudja vezetni: „Mi magát erről levesszük, kap egy másik beosztást. Ne legyen elkeseredve. Magával egyszer megtörtént, hogy volt a belügyben, aztán leváltottuk, elküldtük Szegedre. Maga elmondta, hogy el volt keseredve. Most ne keseredjen el, találunk

magának valami megfelelő munkát. Az után a leváltás után belügyminiszter lett. Ez után a leváltás után is hasznos munkát fog végezni. Így beszéltem vele.

„A. e.: Miért lett öngyilkos?

R.: Azért, mert amit úgy hívnak, hogy egy ilyen egzaltált ember volt ő egy kicsit. Ez egy pszichológiai magyarázat. Ő nem közölte, hogy miért lett öngyilkos. El volt keseredve.”

Rákosi és Zöld több variációban ismert négy szemközti beszélgetése után, a PB-ülésen nem volt napirenden Zöld Sándor leváltása. A miniszter lemondási szándékát a politikai információ keretében RM terjeszthette elő, Zöld Sándor pedig próbált magyarázatot adni: „az opportunizmus gyökerei 18 [éves korom] óta, mióta párttagnak tudom magam, ahogy harcoltam és megfogtam a kérdéseket a legkülönbözőbb helyzetekben, mindig úgy nézett ki, hogy *az éles helyzeteket nem bírom elviselni*. Pl. a tegnap esti titkársági ülésen nekem el kellett volna mondani néhány dolgot a Belügyminisztériumban uralkodó helyzetről. Az elvtársak felszólítottak, hogy beszéljek erről a dologról, és én nem beszéltem. (Gerő et.: Miért?) Ott a jelentés körül voltak olyan dolgok, amelyeket nem tudtam volna pártszerűen megfogalmazni. Ez az őrsparancsnokok helyzete Budapesten. Ez az óriási arány... Erről a dologról Veres elvtárs tudott [Veres József Zöld helyettese – P. Á.] ... ezt a dolgot a jelentésben el akarta hallgatni... nekem a véleményem az volt a titkársági ülésen, amit nem tudtam volna másként megfogalmazni, mint hogy Veres elvtárs hazudik.

Révai et.: Miért nem tudta megmondani... hogy ez az ember nem mondja meg az igazat... Mert ott volt Veres elvtárs?

Zöld: Veres elvtárs egyszer már félre akarta vezetni a pártot, amiről Rákosi elvtárs beszélt... Az egész belügyminisztérium... olyan nehéz és rendkívül nyomasztó volt rám nézve azért, mert láttam azt, hogy a Belügyminisztériumban a munkatársaim... nem léptem fel velük szemben kellő eréllyel, bizonyos kérdésekben rájuk hagytam a dolgot... Azokat a megnyilvánulásokat, amelyekkel [szemben] egyes esetekben felléptem, inkább sírtam, nem vehették komolyan. Rákosi elvtársnak is olyan választ adtam Veres elvtársról, ami megint azt mutatja, hogy opportunistamódon kezeltem az egész kérdést...

Gerő: Honnan jött ez az opportunizmus?

Zöld: ...az egész életemből... Kállai Gyula óriási hatással volt rám, aki tizenhét éves koromban felvilágosított, beszervezett, de a többiek, akikkel találkoztam, nem voltak kommunisták... a Márciusi Front is, melyet... a Párt irányvonalát követő mozgalomnak tartottam... lényegében polgári mozgalom volt... Most én nem tudom azt, hogy azok, akikkel én külön tartottam a kapcsolatot, mint kommunistákkal, azok nem kommunisták... ilyen ingadozással, a dolgok meg nem fogásával, kézből való kiengedéssel nem lehet a Belügyminisztériumot vezetni, a rendőrséget olyan szervvé változtatni, amelyre a Párt szilárdan támaszkodhat.

Rákosi elvtárs: A rendőrségről hozott határozattal egyetért?

Zöld: Igen, egyetérttek.”

Kérdése szerint RM ekkor még úgy gondolta: ezt a belügyminisztert békében elengedi. Ezen az ülésen a PB a Budapesti Pártbizottság kádarmunkájáról is tárgyalt. Kovács István jelentése hemzsegett a belügyminisztériuminál riasztóbb példaktól. Például a Rákosi Mátyás Művek 18 pb-titkárából 12, 133 alapszervi titkárból 63 megbízhatatlan. Nagy András csendőr volt, Mezei Boldizsár apja és két testvére 40-40 holdas kulák, a harmadik többszörös bérháztulajdonos, „a

Gépgyár alapszervezetének titkára Lits, akinek Csepel leggazdagabb embere a nagybátyja, minden testvérének üzlete vagy kocsmája van és velük szoros kapcsolatot tart fenn”. A Standard 16 alapszervi titkára közül 12 volt SZDP-tag. A vizsgált 2646 művezető 70 százaléka, a 2206 csoportvezető 55 százaléka régi. Az egyéves pártfőiskoláról kizárt Imricsák nyilas rohamosztagos volt. A Hoffer oktatási felelőse az öt hónapos pártiskolán fejtett ki szovjetellenes agitációt. A két hónapos iskolán többek között egy gyilkos, két tolvaj, több nyugatos, de SS és nyilas is volt. Gróf Bethlen István lánya, egy volt főrendi házi tag felesége, dr. M-né a budapesti tanács egészségügyi osztályán fővédőnő stb.

RM: „Amikor elolvastam ezt a jelentést, úgy voltam, igaz, ami benne van, de az összképet nem adja, mert különben becsukhatnánk a bótot... Ilyen proletariátust örököltünk... hibás a különféle kádereket egyforma szemmel nézni. Más egy horthysta időkből való rendőrtiszt, mint egy művezető... át kell gyúrni az egész lakosságot. *Csak kis részét lehet börtönbe dugni.*”

– Meggyőződésem, hogy a Zöld-ügyet a véletlen szülte – mondta Dénes István (1923). – Amikor az osztályellenség állandóan napirenden volt, s kitűnt, hogy milyen magas a régi állomány, többen belelovalták magukat. Rákosi megjegyezte, hogy a régi bírók ítéleznek most is; még jó, hogy Töreky nem kap pulpitust, s javasolta, hogy a Titkárság három hónap múlva térjen vissza a kérdésre. A szokásos csütörtöki PB-ülésen Zöld pillanatok alatt defenzívába került. Bár az osztályellenség Rákosi vesszőparipája volt, ő az egész ügyben nem játszott aktív és arrogáns szerepet, sőt Farkas Mihály sem volt túl élénk. Kádár a titkársági és a PB-ülésen is teljesen passzívan viselkedett, hisz mindenki tisztában volt vele, hogy a vita Zöld Sándor elődjét is érinti. Az ügyben az inkvizítori szerepet Gerő játszotta és Révai, aki naivan ilyesféleképp szörnyülködött: Borzalmas! – és ezeknek a rendőrtiszteknek van fegyverük!? A feszültség olyan nagy volt, hogy Zöld önkritikai rohamot kapott, debreceni múltjáról, a Márciusi Front tevékenységéről kezdett beszélni, s közben elcsuklott a hangja, könny szökött a szemébe, s ettől az erős érzelmi hullámtól mi kínosan feszengtünk. Zöld magatartásában nem volt semmi ellenállás; rájött, hogy be van kerítve.

Most is előttem a kép: a csupa ideg, örök izgó-mozgó Rákosi, aki testalkata ellenére mindig feszültségteli, mindig gyors, csak a beszéde volt szinte mindig megfontolt, a lebiggyesztett szája és napóleoni pózokban szívesen tetszelgő Farkas, a szenvtelen és szikár – és ebben az ügyben aktív szerepet játszó – Gerő, s a magát majdnem elsíró Zöld Sándor.

(Farkas Mihály 1957-es ítélete „megoldotta” a rejtélyt. Eszerint: „Rákosi Mátyás Zöld Sándor belügyminisztert súlyos kritikával illette... a durva hangú bírálat után *úgy maga, mint az egész családja vonatkozásában öngyilkosságot követett el.*”)

– Zöld Sándor mélyen, őszintén meggyőződéses, szimpatikus, szerény ember volt – mondta Kovács István –, szerettem. Belügyminiszteri kinevezésének nem örültem, féltem, valami baja lesz. A PB-ülésen nem fakadt sírva, sápadt, izzadt, ideges volt, rendkívül rosszul esett neki, ami történt. Rosszul éreztem én is magam, olyan keményen bántak vele. Nem tudom, hogy ez volt-e az utolsó csepp a pohárban. Ő beosztása folytán pontosan tudta, mi folyik, s már a Rajk-ügyben kiderült, hogy Rákosiék azt csinálnak az emberekkel, amit akarnak. Öngyilkossága előtt látták Zöld Sándort a feleségével a Ligetben, hosszan beszélgettek egy padon. Valóban nehezen hihető, hogy valaki agyonlővi a gyerekét, feleségét, de ő tudta, hogy a letartóztatottnak tönkreteszik a családját. Erkölcsileg olyan mélyre süllyedtünk, hogy a feleséget is úgy kezeltük, mint a leprást, szégyellem, hogy ilyesmibe beletenyeredtetek engem is.

Meggyőződése, hogy Zöldnek nem is volt pisztolya. Rákosinál láttam pisztolyt, beszélgetés közben ezzel játszott a fiókban, fogdosta, én pedig azon szörnyülködtem magamban: lehet, hogy bennem se bízok? Ha ő megijedt valakitől (mint amikor Tolnai Gábor a farzsebébe nyúlt a cigarettatárcájáért – *P. Á.*), akkor nem a karját kellett felemelnie, hanem a csengőt kellett megnyomnia, aminek a gombja praktikus okokból – hátha beszélgetés közben szükség van a titkárnőre – ott volt alul mind a három asztal lapján. Nem revolverért kellett hát nyúlnia, hanem a csengő után. Lehetett ennek biztonsági oka is, mi csak a hasznát láttuk.

A pisztolyról Horváth Márton is írt: „Rákosi abbahagyta a sétát, megállt előttem. A jobbját nadrágja zsebébe süllyesztette. A szöveten át egy kis pisztoly körvonalai rajzolódtak ki. Ez furcsán, másként hatott rám. A szörnyűség már groteszkbe hajlott. Nemcsak én rettegek... hanem ő is. Talán ő a legjobban... Cselekedeteiben keveredik a politikai meggondolás és az örület... A kristálygömbbe szerelt óraszerkezet az íróasztalon már nem a reális időt mutatja.”

Zöld Sándort tehát nem leváltották, hanem lemondott: „*A PB tudomásul veszi Zöld Sándor elvtárs bejelentését és felmenti a belügyminiszteri teendők alól. A PB a Párt nevében javasolja a Minisztertanácsnak, hogy Házi Árpád elvtársat jelölje belügyminiszternek. Zöld Sándor önkritikát gyakorolt. Helyesnek ismeri el a vele kapcsolatos kritikát.*” S a PB felszólította: „hibáinak okait írásban fejtsse ki”, s térjen ki a Veres József elleni vádra is.

Jávor Miklós az ÁVH figyelő osztályának a vezetője már legalább öt napja figyeltette a belügyminiszter minden lépését (3 fő, egy gépkocsi, figyelőhely a szemközti házban), s április 19-én: „késő este Zöld [a] feleségével kísért a Városligetbe; le-leülve beszélgettek, kb. éjjel 1 órakor mentek haza”.

Másnap, április 20-án reggel 9 órakor ülést tartott a Minisztertanács. Kállai Gyula így írt erről: „Zöld Sándorral együtt észrevettük, hogy Farkas Mihály egyre gyakrabban rajtunk felejt a szemét. Nem szemtől szemben, hanem oldalról oda-odasandítva. Ha tekintetünk véletlenül mégis találkozott, ő – szinte egy titkos rugó működésének engedve – szemgolyóit azonnal visszapattintotta a papírajaira... Bennünket figyelt: Zöld Sándort és engem... Zöld Sándor valóban rossz lelkiállapotban volt, ez nekem is feltűnt, olyannyira, hogy Farkas Mihály két sanda pillantása között meg is kérdeztem tőle:

– Miért vagy ilyen rosszkedvű?

– Ááá, nincs semmi bajom.

...A minisztertanács ülése után hirtelen el is tűnt, de mintha a kézfogása most melegebb lett volna, mint máskor. Mintha ekkor már minden elrendezett volt, mintha búcsúzkodna!”

Mivel Zöld Sándor elpusztította a családját s önmagát, Kállai Gyulát pedig letartóztatták: valaki kihagy(at)ta nevüket a minisztertanácsi ülés jegyzőkönyvéből. Ezt nem Kállai emlékirata bizonyítja, hanem RM szavai a másnapi rendkívüli PB-ülésen: „Az elvtársak egy része jelen volt a Minisztertanács ülésen, ahol Zöld még elvégezte a funkcióit. Utána hazament, kiirtotta a családját és öngyilkos lett.” (Kállai el is felejtette említeni, hogy Zöld Sándort, Dobi István miniszterelnök celebrálásában felmentették tisztségéből.)

Zöldék Erdei Ferencékkel éltek egy házban a Benczúr utcában. Április 20-án délelőtt Erdeiné Majlát Jolán lövéseket hallott: „Zöldék házvezetőnője 20-án kora délelőtt azzal szaladt fel hozzá, hogy nem tud bemenni Zöldékhez, a lakásban igen hangosan szól a rádió, az ajtó belülről van bezárva és alóla vér folyik ki... [Erdeiné] Azt javasolta, hogy törjék be az ajtó egyik

üvegkazettáját. Ezt a szolgálatos őr géppisztolya tusával megtette... Erdeiné pedig kihívta a mentőket. Azok a még élő gyermekeket kórházba szállították. Erdeiné telefonált a férjének.”

A telefonértesítés után Erdei a nála lévő Hegedüs Andrástól kérdezte, mit tegyen. Hegedüs: „Én tragédiát sejtve azt tanácsoltam, hívja fel Rákosit. Ezt a jelenlétemben meg is tette, szerinte Rákosi akkor még nem tudott semmiről, legalábbis ezt közölte vele.”

A figyelők is jelentették a főnöküknek, hogy valakit elvitt a mentő, mire Jávör Miklós a helyszínre ment: „Az előszobában, az ajtóhoz közel feküdt az idős Zöldné, a szobában a heverőn Zöld felesége, előtte a szőnyegen Zöld. A két gyermek nem volt ott; őket elvitték a mentők.” Péter Gábor és Bálint doktor később érkezett. A meghalt gyermekek holttestét visszahozatták az Újpesti Kórházból a lakásba. Réh Alajos éjfél tájban elhívta Jávör Miklóst Zöld elkaparására: „A szőnyegbe göngyölt holttestet egy kis teherautó szállította, s a Megyeri csárdán túl néhány kilométerrel néhány ÁVH-s az út jobb oldalán elásta. Jávör szerint ott és akkor csak Zöld Sándor holttestét földelték el.”

Farkas Vladimír állítja, hogy Péter Gábor vele együtt járt először a helyszínen. Szerinte ezt bizonyítja Péter megrendülése, s az, hogy ekkor jelentette Rákosinak a történeteket. Mintha cáfolná ezt, hogy Erdeiek előbb jelentették Rákosinak, hogy baj van, vagy az, hogy Péterék a halottakat, a földön fekvő Zöld Sándort kivéve, már az ágyra kiterítve találták, s a vért felmosták. Farkas Vladimír szavait erősíti, hogy ők találták meg a búcsúlevelet, s Péter ezt telefonon felolvasta Rákosinak. (Később Péter Gábor, hihetetlen memóriájú társaihoz hasonlóan szó szerint idézte az évekkel azelőtt látott levelet ekképp: „Kedves Elvtársak! Tudom, mi vár rám és családomra. Minek várjam meg, hogy hosszú tortúra után legyen ez a sorsom? Inkább így fejezem be családommal együtt. Nem így képzeltem el a Kommunista Párt vezetését. Ez nem kritika, amiben részesültem, hanem halálban...” Itt a levél megszakadt.)

Farkas Vladimír könyvében hosszan beszámol az esetről, leírja, hogy a barátságos és kulturált Zöld Sándort az apja javasolta Kádár utódjának. Nekem azt is elmondta: – A Rákosival beszélgető Péter sápadtan tette le a kagylót, s kérdeztem, mi van. Azt mondta Rákosi, felelte ő, hogy maga miért ilyen ideges, miért van úgy megrendülve, s behívta a pártközpontba.

– Majlát Jolán telefonált a férjének, Erdei pedig Rákosinak, hogy valami baj van. Rákosi értesítette Pétert, hogy nézze meg, mi a helyzet, s amikor 11-12 óra között Péter jelentette, hogy Zöld Sándor kiirtotta a családját és öngyilkos lett, akkor én ott voltam Rákosi szobájában – emlékezett Kovács István. – Rákosi válasza az volt, hogy fogják le Kádár Jánost, nehogy ő is öngyilkos legyen! Vagyis egyedül döntött és azonnal, és csak utána kérte az Államvédelmi Bizottság, majd a PB szentesítését. Akkor Kállairól nem esett szó. Én tiltakoztam, hogy Kádár nem lehet áruló, de hiába. Amikor Rákosi a PB elé hozta Kádár „beismerését”, elverte rajtam a port, hogy ezt az embert védte Kovács!

– Nekem Péter akkor nem mondta, hogy le kell tartóztatnia Kádárt – említette Farkas Vladimír, aki szerint mindez kora délután történt. Ennek ellentmond, hogy az ebédelésből visszatérő Kádárt az utcán állította s tartóztatta le Péter (majd a Gyorskocsi utcába vitték). Az indokok között RM azt is megemlítette Péternek, hogy az utóbbi hónapokban Kádár már nem mert a szemébe nézni: látszott rajta, hogy ellenség.

1951. április 20-án, pénteken végzett Zöld Sándor a családjával és magával, és másnap, szombaton reggel 9 órára rendkívüli ülésre hívták össze a kibővített Politikai Bizottságot Zöld Sándor, Kádár János és Kállai Gyula „ügyében”, előadó Rákosi Mátyás.

„Zöld tettét látva elhatároztuk (a hármass bizottság), hogy hasonló esetek megakadályozása végett azonnal őrizetbe vesszük Kádárt és Kállait... Az elvtársak tegnapelőtt látták azt a jelenetet, amikor a Belügyminisztérium és a rendőrség kérdését tárgyaltuk, és amikor Zöld nem tudta megmondani, mi az oka annak, hogy ilyen dolgok történnek. Azt nem mondhatta meg, hogy ellenséges tevékenységet folytatott, mert akkor nem mehetett volna ki innen, mint szabad ember. Az igazat nem mondhatta meg, azért mentegetőzött, amit az elvtársak, akik nem ismerik a hátteret, nem értettek.

Az utolsó hetekben felgöngyölítésre került egy ellenséges csoport, ezek a debreceni Márciusi Front tagjai. Mi közvetlenül a kongresszus előtt vettük észre, helyesen, hogy itten van valami ellenséges csoport, és ennek az alapján nem javasoljuk a kongresszuson Donáthot és Losonczyt a Központi Vezetőségbe... Hogy mi volt a Márciusi Front, azt igen bizonytalan elítéléssel az elvtársak hallották Zöldtől... valamennyien turulisták voltak, előttünk voltak azok az uszító szovjetellenességtől, antiszemitizmustól csöpögő cikkek, amelyek megjelentek. Esküdöztek, hogy kigyógyultak belőle... amikor közelebbről megnéztük, kiderült, hogy Haraszi régi jugoszláv kém, utána horthysta kém lett. De ezt csak akkor tudtuk bizonyítani, amikor kezünkbe került a belgrádi magyar követnek 1925-ös jelentése Harasztról. Meg kell érteni, 1951-ben negyedszázados belgrádi dolgokat kivizsgálni nem könnyű.

Donáthról, Losonczyról és Újhelyiről kiderült, hogy legkésőbb 1940-ben beszervezték. *Le voltak tartóztatva Alagon, és néhány nap múlva kiengedték őket...* (Losonczy) összeköttetésben állt a jugoszláv felderítőkkal. Amikor utólag megtudtuk, végigvizsgáltuk újra a dolgot, és Brankov elmondta, hogy a magyar–jugoszláv társaság elnöke csak az lehetett, akit ők elfogadtak... Újhelyinek nagy szerepe volt a Népjóléti Minisztériumban. Ha visszaemlékeznek a Rajk-perre, tudják, hogy a Népjólétiben nyüzsögtek, mert ott volt az összeköttetés az USA-val...

Tariskát talán kevésbé ismerték az elvtársak... Tariska sokat járt külföldön. Svájcban is kém-tevékenységet fejtett ki. Arra lettünk figyelmesek, hogy ő volt a Lipótmezei Elmeógyógyintézet vezetője, és vezetése alatt az intézet fasiszta menedékhellyé alakult át. Kiss Károly elvtárshoz érkezett bejelentés, és kiderült, hogy olyan figurák voltak, hogy a fasisztákat, mint örülteket beutalták hozzájuk. Azok szabadon jártak a városban, éltek, mint Marci Hevesen.

Most, amikor lefoglaltuk őket, *bevallották, hogy évek óta összejöveteleket tartottak*, párt- és szovjetellenes vonalat dolgoztak ki... Vezetőjük Donáth volt, aki úgy jött hozzám, mint az itthoni káderek legtekintélyesebb tagja. Az FM államtitkári posztjáról le kellett váltani, mert az ott felfedett összeesküvésben elnéző szerepe volt. Azzal védekezett, hogy soha ilyen állami helyen nem dolgozott, és nem tudta, hogyan kell dolgozni. Ma már tudjuk, hogy nem ott volt a hiba, hanem segítette őket. Működésének ma is érezzük nemcsak a Földművelésügyi Minisztériumban, hanem az élelmezésben is a hatását... Amikor a kép kialakult, *egyre világosabb lett, hogy Zöld is köztük tartozott*. A többiek megmondták. Mi ilyen vallomások alapján vezető elvtársakat nem tartóztathatunk le. Haraszi ellen is csak akkor tudtunk fellépni, mikor megtaláltuk a belgrádi jelentést. Amikor láttuk, mi folyik a BM-ben, nem volt kétség, hogy amit a többiek mondtak rá, az igaz. A tanácsválasztás ahelyett, hogy az államapparátus további megtisztítására használták volna fel, háromszorosára ugrott a régi jegyzői funkciót végző horthysta elemek száma. Januárban még nem láttuk az összefüggést a rendőrséggel... Világos lett, hogy... Zöld ellenség, de ezt perrendszerűen alá kellett támasztani, mert gyanúra ilyen embereket nem lehet letartóztatni. A hármass bizottságban, melynek feladata ilyen nehéz ügyekben a párt érdekeit védeni, elhatároztuk,

hogya nem várunk tovább, mert tovább züllesztik a Belügyminisztériumot, a rendőrséget, a közellátást, mert ez szorosan összefügg.

A kongresszuson szóvá tettük, hogy a tanácsok létrejötte óta rohamosan csökken a begyűjtés. Ezt észrevettük. Ami történt, az országos kár, amit csak egy-két évi munkával tudunk helyrehozni. Zöld természetesen többet tudott, mint mi. Mi csak a külső szimptómákat tudtuk. Ez volt a politikai háttere, hogy öngyilkos lett. Ez is bizonyítja, hogy ellenség volt, és *az öngyilkosságot is úgy rendezte, hogy abból az ellenség tőkéit kovácsoljon*. Kétségkívül igen komoly károkat okozott. Az ellenség ki fogja használni. Zöld tudta, hogy játéknak vége van, és tudta, hogy annak a jelenetnek, aminek az elvtársak tanúi voltak, folytatása lesz... Látták az elvtársak, hogy nem kezeltük ellenséges hangon, jóindulatúan kérdeztük a motívumokat. Nem volt hajlandó semmit sem mondani. Kérdeztük, hogy kik voltak azok, akik a párt ellenségei. Még ekkor is vigyázott, hogy mit mond. Tudta, hogy kik vannak lefogva, de nem tudta, hogy mi mit tudunk róluk. Érezte, hogy vége van a szerepnek, és érezte, hogy a párt, a magyar nép felelőssége vonja.

Kállai ugyanahhoz a csoporthoz tartozott... Tudják az elvtársak, hogy Kállai lenyomtatta Révai elvtárs népiesekről szóló brosját saját neve alatt. Úgy értékeljük, hogy Schweinitzer mondta neki, hogy tekintélye emelésére csináljon ilyen plágiumot. Attól tartottunk, hogyha megtudják Zöld öngyilkosságát, ők is hasonlót követnek el vagy megszöknek.

Ami Kádárt illeti, ez egy hosszabb dolog. Kádár legális működése '45 januárjában kezdődött... két szigorú megrovást kapott. Egyiket azért, mert ő kezdeményezte '43-ban a párt feloszlását, amire semmiféle utasítása nem volt, és még '45 januárjában is erősködött, hogy helyes volt. A másikat '44 őszén elkövetett gyávasága miatt. Mi arra gondoltunk, hogy intelligens munkásember, holott... kifutó napszámos volt... Akármilyen hibát követett el, segítünk kifejlődni, hogy jóvá tegye. Segítettünk neki, tanítottuk és nagyon fontos pozícióra állítottuk. Az első *komoly politikai gyanú* Rajk leleplezésénél keletkezett, amikor észrevettük, hogy magatartása kényszeredett. Amikor a PB-nek döntenie kellett és mindenki elmondta a véleményét, ő hallgatott. Kénytelen voltam hozzá fordulni, hogy te is tagja vagy a PB-nek, jó viszonyban voltál Rajkkal, és erre kényszeredetten azt mondta, hogy hozzájárul a PB döntéséhez. Amikor megnéztük, mi történik a Belügyminisztériumban, szörnyülködve láttuk, hogy lényegében a Rajk-féle társaság megmaradt. Elkezdtük vizsgálni a múltját, és elhatároztuk, hogy leváltjuk. Elsősorban azért váltottuk le, mert láttuk, hogy nem tud dolgozni. Utánanéztünk, mi volt vele. Életrajzában azt írta, hogy 1932-ben lebukott. Lebukása után felfüggesztették, mert köpött a rendőrségen. Utána megtaláltuk a Kommunista azt a számát, amelyben le volt írva, hogy nem felfüggesztették, hanem kizárták. Erre felelősségre vontuk, hogy ilyen fontos pontban félrevezette a pártot. Azt mondta, hogy a Kommunista ezen számát sohasem látta, de ügyvédje, aki azóta meghalt, közölte vele, hogy felfüggesztették. Utána megint lebukott, velem ült... Találtunk egy 1944-es igen furcsa lebukását. Jugoszláviába akart szökni, a határon elfogták, és amikor Komáromba vitték, sikerült megszöknie. Egy csomó elvtársnál érdeklődtünk, hogy ilyesmi előfordult-e? Az elvtársak azt mondták, hogy szokatlan dolog, de néhány ilyen eset előfordult... Szakasitstól egy napon véletlenül megkérdeztük, hogy nem volt-e szerepe a párt feloszlásában. Erre elmondotta, hogy Schweinitzer egyszer megbízta, hogy tegyen meg mindent a pártfeloszlásra olyan módon, hogy ígérjen meg a kommunistáknak mindent. Azt az utasítást kapta, hogy Csermaneken [azaz Kádár Jánoson – P. Á.] keresztül hajtsa végre. *Meg voltunk lepetve...*

Mi természetesen töprengtünk azon, mit csináljunk vele... A mi módszerünk az, hogy míg nem lehet kézzelfogható bizonyítékot adni, egyszerű gyanúok alapján nem lehet embereket

letartóztatni. Erre mutat a munkásmozgalom tapasztalata, a Szovjetunió és a saját tapasztalatunk, mert ha ezt tennénk minden feljelentésre, a fél ország börtönben ülne. Mindenki tudta, hogy Kádár Zöld előtt majdnem két évig belügyminiszter volt...

Az utolsó napokban kiderült, Kádár nem emlékezett a pártfeloszlatással kapcsolatban semmire. Azt mondom, hogy ez szokatlan dolog... Nagy nyomásra eljutott Donáthig. Először Donáth azt mondta, nincs hozzá köze. Lépésről lépésre kiderült, hogy van. Donáth közvetítette Szakasits felé a megbeszélést, amelynek következménye a pártfeloszlatus volt. Donáth ezt hazugságnak tartja és azt állítja, hogy Kádár jött hozzá, hogy beszélt Szakasitssal. Azt mondtam Kádárnak, *az ember nem minden esztendőben oszlatja fel a pártját*. Azt kérdeztem, hogy hosszas vergődés után jöttél-e rá, hogy a pártot fel kell oszlatni? Azt ne mondd, hogy reggel felébredtél és az jutott eszedbe, hogy feloszladsz a pártodat. Törd a fejed, kik voltak azok, akik rábeszéltek. És itten megáll a tudomány. Tegnap összeültünk hárman és meggondoltuk, ha megtudják, hogy Zöld öngyilkos lett, az lesz az érzésük, hogy Zöld tudta, hogy mi sokat tudunk és rájuk azzal a hatással lesz, elmennek az angol követségre vagy öngyilkosok lesznek. Az a kötelességünk, hogy a pártot ilyen meglepetéssel szemben biztosítsuk, és bár nem könnyű az ilyen lépés, megtettük, mert tudtuk, ha feltárjuk a PB előtt ezeket a motívumokat, a PB azt fogja mondani, hogy helyesen cselekedtünk... Az is kár, hogy Zöld kivonta magát a felelősség alól, és az ellenségnek módot adott... [Megszakad a szöveg.]

Találtunk egy Huba nevű most szolgáló rendőrezredest, Schweinitzer rendőrtanácsosa volt. Utánezttünk. Kitudódott, hogy a pártba Kádár javasolta. Kádárnak volt egy Csont nevű spiclije is. Fezör volt. Elővettük Csontot, Huba volt a kapcsolata a rendőrséghez. Sok ilyen eset volt. Például Deák Livia-ügy. Most miután rájöttünk, úgy jártunk, mint a megcsalt férj. Mindenütt megtaláljuk a nyomokat. Ezeket az ügyeket nem lehet a párt elé vinni. Ha öngyilkos lett volna, vagy megszökött volna, nem tudtuk volna megmagyarázni, és azt mondták volna, hogy sötét intrikák. Lényegében ez a társaság Rajk öröksége. Amikor ebből az irányból megkérdeztük a letartóztatottakat, azt mondták, amíg Rajk volt, köréje csoportosultak, most Kádár köré. Semmi kétség, hogy Rajk hagyatékát oszlatjuk fel, és semmi kétség, hogy a harc folytatódik.

Dobit hívtam tegnap este, közöltem vele. Az első gondolata az volt, hogy ilyen ember *[Zöld]* *megtehetette volna, hogy a PB-ben vagy nálam fegyvert ránt*. Itt nem lehetünk elég éberek. Mivel az ügy nagyon komoly, a PB küldjön ki egy háromtagú bizottságot. Javaslom ebbe elsősorban a KEB elnökét [Kiss Károlyt – P. Á.], mert neki egyik feladata a pártba befurakodott ellenséges elemek eltávolítása. Javaslom Kovács elvtársat és Farkas elvtársat, aki katonai vonalon kínlódik a kémekkel, és nagy munkásmozgalmi tapasztalata van. A PB felhatalmazza, hogy minden dokumentumot megnézzenek, vagy amit a vizsgálat céljából helyesnek tartanak. Ez valószínűleg időbe telik. Ezt már tapasztaltuk. Annak idején hetekig tartott amíg Rajk hetyke magatartásán változtatott.” (Lehet morfondírozni, miért beszélt hetekről RM, amikor nyolc nappal a letartóztatást követően „a verés után Rajk rövid vallomást tett, amelyben beismeri, hogy a munkásmozgalom ellensége”.)

A PB-ülésen felmerült kérdésekre Rákosi válaszolt: „Úgy látom, mindenki hozzászólt. Harustyák vagy Rónai elvtárs vetette fel azt a kérdést, hogy magamat hogyan védjem. Lenin elvtárstól hallottam azt a kifejezést, hogy a harc eleme a veszély.” S egy megfeyjthetetlen mondat: „A magyar dolgozó néptől nem félünk, az ellenségtől sem félünk.” „Úgy tudom, hogy hozzánk revolverrel nem lehet bejönni. A PB és a Titkárság tagjait nem lehet ezután sem végigtapogatni... Én 19 évig voltam az ellenség kezében, a magam részéről meg vagyok edzve, de *ha valami*

bajom lenne, abból a pártnak és a magyar dolgozó népnek lenne hátránya. Jobban kell vigyázni. Mi bizonyos fokig úgy vagyunk, hogy úgy ítéljük meg az embereket, mint amilyenek mi vagyunk. Ahogy nem gondolok arra, hogy előkapjam a revolvert és lövöldözök, nem tételezem fel másról sem.”

Hogy optimistábbra hangolja a PB-tagságot, RM szükségét érezte korábbi „sikerei” felidézésének: „Ismerték az elvtársak Marosánt... Elővettem és azt mondtam neki... Minden további nélkül el tudom képzelni, hogy kommunistákat jelentett fel a rendőrségen... Ha bevallja, amnesztiát kap. Letesszük a mostani állásából, de dolgozhat, és ha megjavul, újra feldolgozhatja magát. Láttam, hogy mélyen hatott rá és utána nem tette meg, amiből rögtön megértettem, hogy olyan súlyos dolgok voltak, hogy *vér tapad a kezéhez*, amit be nem mer vallani. Amikor a két párt egyesült, beszéltem Szakasitscsal Schiffer jelenlétében. Megmondtam, legyetek nyugodtak, minket ez a dolog nem érdekel (piszkos pénzügyeik voltak), ismerjük az életet, tudjuk, mi minden fordul elő. Amennyiben az elvtársak az egyesülés után rendesen dolgoznak, akkor ezeket úgy tekintjük, hogy feledésbe mentek. Akkor Schiffer felvetette nekem, hogy általános amnesztia lesz-e, és volt bátorsága megkérdezni, és ha valaki rendőrspicli volt? Ha nem túlságosan súlyos, akkor még arra is amnesztiát kaphat, mondtam. *Rögtön szóltam az elvtársaknak, hogy Schiffer rendőrspicli volt, mert a maga ügyét vetette fel...* Ugyanígy csináltam Kádárral, vittük előre... balhéztam Révaival, hogy nem elég jó beszédet írt neki. Reméltük, hogy később kifejlődik és a dolgozó népnek hasznot hajt... Elővettem Kádárt... Mondtam neki, hogy ismerem az életedet. Tudom, hogy mennyit kínlódtál. Valószínűnek tartom, hogy valahol beszervezték. Azt javaslom, mondd meg őszintén, és igyekezzünk rajtad segíteni. Ha nem rendkívül súlyos, rendbe hozzuk. Láttam, hogy nagy benyomást tett rá. Rajkkal is így csináltuk... Mikor ilyen dolgok kiderülnek, az a benyomás, mintha vakok lettünk volna. Marosánnál már évekkel előtte rájöttem, hogy nem tiszta ember... *Az, hogy mikor leplezzünk le valakit, mikor vesszük elő az ügyét, politikai kérdés*, amit meg kell nézni a dolgozó nép szempontjából. Meg vagyok győződve róla, hogy Sztálin elvtárs egy csomó munkatársáról észrevette, hogy kémek. De addig, míg a PB-tagjai nem voltak róla meggyőződve... nem lehetett velük szemben fellépni, mert azt mondták volna, hogy egyéni furkálás.

Kovács elvtárs önkritikát csinált, hogy védte Kádárt. Ezért jelöltem a bizottságba, mert barátja volt és nem árt a mi kádervezetőnknek sem egy kis egyéni foglalkozás és tanulja meg a »figyelmeztető szót«. Gyakran elismerik az elvtársak, hogy a párt és vezetője jól vezetik az országot. De amikor egyénileg adunk tanácsot, feltűnő kritikával fogadják. Amikor mondtam, hogy Kádárral nincs minden rendben, nem gondolt arra, hogy *Rákosi elvtársnak mindig igaza szokott lenni*.

...A kommunista melegszívű, hús-vér ember. Aki magába vonul, annál valami hiba van... [Kádár] zárkózott ember. PB-ülésein órák hosszat ült, ki nem nyitotta a száját, és szalonnázás közben társalog. Erre fel kell figyelni... Megmondtam neki, látom, hogy őrlódsz, eszed magad. Most, a felszabadulás után ébredt a tudatára, hogy milyen terhet húz a hátán... Látjuk, hogy minden elvtárs hozzászólt, és megállapíthatom, hogy minden PB-tag egyetért a rendszabályokkal.” A hármass bizottság annyira egyetértett, hogy az ÁVH-n javasolta a tiszteknek, hogy tanulmányozzák a trockizmust, s „Kádár Jánost ellenséges egyénnek bélyegezte”.

Zöld váratlan cselekedete látszólag nem hozta zavarba Rákosit; a legcsekélyebb vita nélkül börtönbe vethette Kádárt is, hogy befedje a családirtás okozta kételyeket. Kádár afféle dzsóker vádlott volt, akit bűnbakul bármikor börtönbe lehetett vágni, nem azért, mert annyi bűne volt,

hanem azért, mert elég régen volt a mozgalomban ahhoz, hogy gyanús lehessen. Schiffer Pálnak már egy évvel korábban Kádárra kellett volna vallania. RM utasítására Péter Gábor arra akarta rávenni, hogy vallja azt, Kádár „ellenséggként lépett fel” már 1945 előtt. „Ha ezt mondtam volna, akkor egy-két év múlva kiengedtek volna” – de mivel nem tette, halálra ítélték. (Saját perében Péter Gábor azt vallotta, hogy Kádár a legjobb barátja volt.)

1962-ben, amikor Kádár többszörösen megerősített vezetője, RM pedig többszörösen elutasított vezetője volt a magyar pártnak, RM már igencsak dodonai módon indokolta, hogy miért kellett letartóztatni: „Azért, mert ezt ott megbeszéltük. Ott összeült a négyes. Hát nézze, a Kádár-ügy egy újabb... majd otthon nézzék meg.” Szót sem ejtett bármiféle bűnéről, sőt azt is mondta Aczéléknak, hogy a letartóztatást nélküle határozták el! Farkas, 1957: „Kádárral jó viszonyban voltam, letartóztatását Rákosi kezdeményezte... Rákosi először Zöld Sándort kergette a halálba. Engem és Révait Rákosi a lakására hívott, ahol Zöld öngyilkosságára hivatkozva javasolta Kállai és Kádár őrizetbe vételét.” (Annak idején ebbe a jó viszonyba, barátságba az is belefért, hogy Károlyi Márton szerint Farkas kitalálta, hogy Kádár Rajkkal együtt kémkedett, és „ezt a koncepciót megküldték Rákosinak is”. A két barátja által hamis vallomásra bírt Kádár végül Farkas Vladimírnak elismerte, hogy a rendőrség szervezte. Farkas Mihály szólt Péternek: telefonálja meg Rákosinak a hírt. Kádár illegális társában ez félelmet ébreszthetett, s azt mondta, ő ezt nem hiszi, s nem telefonálja meg. Farkas elhitte, s megtelefonálta. ’57-ben aztán Farkas és Péter is azt állította, hogy Donáth, Losonczy, Haraszti, újhelyi és Kádár, amint [1956-ban] megkapták a hatalmat, a SZU ellen fordították; ez „bizonyítja” a vádat, hogy ez a brancs magyarkodó, nacionalista, szovjetellenes csoport volt.)

1956-ban viszont még úgy tartotta Farkas: „Ha előzőleg alaposan kivizsgáltuk volna Zöld elvtárs öngyilkosságának igazi okait, aligha került volna sor Kádár és Kállai elvtársak letartóztatására.” Önéletírásában Vas Zoltán azt állítja, hogy talán Zöld Sándor öngyilkossága után Révai figyelmeztette Rákosit, végül már ordította, hogy ő ezt nem csinálja tovább: *„Megmondtam nektek, hogy ez lesz a Rajk-ügyből, nyakig süllyedtünk a szarba, benne vagyunk mélyen.”* Ez ébresztette volna rá Rákosit, hogy ha nem is Rajkkal, de Kádárral már melléfogott?

Zöldék sorsát sikerült eltitkolni. (Lakásukban összeszedték a véres holmikat, elszállították a bútorokat, és az épület az SZKP főiskolájára utazók orosz nyelvi előkészítő iskolája lett, mert nem akarták, hogy bárki is odaköltözzön.) Kádár letartóztatása május elsején derült ki, mivel a felvonulók nem vihették az arcképét.

– Határozott emlékeket őrzök több mindenről, ezek közé tartozik, hogy érzelmileg megindultnak én csak ekkor láttam Rákosit – mondta Dénes István. – Hogy ennek mi lehetett az oka, nem tudom. Ez is olyan pillanat volt, amikor kényelmetlenül éreztem magam a témán túl a jegyzetelés miatt is, mert, amint már említettem, minden ülésen jegyzeteltem (s ha a jegyzeteim ’56-ban nem „vesznek” el, én is megírtam volna emlékeimet). Rákosi akkori felindultsága, izgatottsága elkapott mindenkit, a patkó alakú asztal végén valaki elkezdett valami monológfélért, és aztán sorban beszélt, hozzászólt mindenki.

A mi generációnknak a Rajk-ügy dráma volt, a Kádár-ügy megrázott bennünket, sokkolta a környezetem is, tehát nem a vele kapcsolatos későbbi érzéseket vetítem vissza. Ez talán abból is adódott, hogy Rajkhoz érzelmileg nemigen kötődtek tisztelői sem; csiszolt, de szenvtelen mondatai érzelmileg nem érintették, inkább kifárasztották az embert. *Kádár egy volt közülünk.* Szeretett barátkozni, adomázó partnerekre volt szüksége. (Szívhez szóló beszédet tartott a római parti üdülő avatásán, lenyűgözően beszélt a NÉKOSZ-ban a munkásosztályról.) Kádárnak nagy

érzelmi tőkéje volt, letartóztatása ezért rázta meg a pártközvéleményt. Talán még a machiavellista Rákosi sem tudta kivonni magát Kádár hatása alól; úgy láttam, hogy nehezen tudott uralkodni az érzésein, pedig ő *személytelen ember volt*. Környezetében ugyan számon tartotta a családi viszonyokat, konvencionálisan érdeklődött is irántuk, de egy mondatnál hosszabb válasznál már türelmetlen volt, s kimutatta, hogy valójában nem érdekli a dolog, ami persze, legyünk őszinték, helyzetéből is adódott.

A személytelen emberből embertelen személy lett.

A letartóztatásokat szokás szerint titokban tartották, amíg legalább a pártvezetés sorait nem rendezték. Gáspár Gézának 1951 tavaszán szólt Kádár, hogy rozsliszt kellene neki, rozskenyeret szeretne enni:

– Szereztem, és amikor este mentem haza, be akartam adni. Nem engedtek, vitatkoztam, de elzavartak, és másnap felhívtak, hogy mit kerestem a Kádár-villánál. Akkor tartóztatták le.

Alkalmanként Sára József vitte fel az állatorvost Kádárék kutyájához: – Április végén felszóltam az őrségnek, hogy megyek és viszem az orvost: „Nem lehet! Megszűnt! Nincs!” Mentem ide, mentem oda, végül valaki ordítani kezdett velem: „Hát nem érted, hogy nem lehet odamenni!?” Ebből végre értettem. Mentünk a Szigetre emhákázni (mhk: Munkára, harcra kész! Tömegsport-mozgalom – *P. Á.*), s mondom Rózsahegyi Gyurinak, hogy letartóztatták Kádárt, mire úgy megijedt, hogy elejtette a táskáját és elszaladt tőlem.

– Kádár János őrizetbe vételéig én egy az egyben elfogadtam mindent, ahogy mondták – említette Miljánovits Pál –, Kádár őrizetbe vétele után már nem. *Nekem ez volt a választóvíz*. Amikor Kádár budapesti első titkár volt, én a Köztársaság téren örként szolgáltam. Ő késő este lejött a kapuhoz, ahol formaruhában, nyakamban a géppisztollyal álltam, és megkérdezte, mi újság. Kádár társaimmal is el-elbeszélgetett egy-egy órát. Két ember volt hozzánk nagyon közel: Kádár János meg Szalai András.

– Állítólag Kádár letartóztatóinak az volt a szerencsájük, hogy nem Orosz Péter volt mellette szolgálatban, mert ő szétlőtt volna mindenkit.

– Orosz Péter volt mellette. Amikor Jamrich feltartóztatta a kocsit, Orosz kiugrott, de Kádár rászólt: „Péter, üljön vissza!” Oroszt másfél évig nem engedték ki, mert ha mondtak valamit Kádárra, ő azt üvöltözte: „Nem igaz, piszkok, hazudtok!” Nyomorékká verték, s végül a Szovjetunióban kellett összerakni. Jamrich Miskának, aki letartóztatta Kádárt, 1957-ben azt mondták, bár utasítást hajtott végre, menjen odébb, mert a neve sem túl szimpatikus. Ekkor lett Fenyvesi, és külügyi futár.

Zöld lemondása és öngyilkossága után RM, megmásítva a történeteket, azt jelentette Sztálinnak: „Április 19-én a PB egyhangú döntéssel leváltotta a belügyminiszter Zöldet” (hogy mi lett a családjával, arról nem értesítette a Gazdát). A „leváltással” jó szímatát, csalhatatlanságát igazolta, s indokolta Kádár és Kállai őrizetbe vételét. Őket már Zöldék tragédiája előtt bemárthatta Sztálinnál: „Attól félve, hogy a Politikai Bizottság tagjai, Kádár és Kállai – akikről én már írtam Önnek március 27-i levelemben – megszöknek, ha megtudják Zöld öngyilkosságát, mindkettőjüket lecsuktuk. Ma, 21-én a Politikai Bizottság egyhangúlag megerősítette ezt az intézkedésünket, és javaslatunkra kijelölt egy háromtagú bizottságot, hogy az ügyet végigkövesse.”

1950 nyarán RM még azt írta Sztálinnak, hogy Kádárt azért helyezték át a Belügyminisztérium éléről pártmunkára, mert meg akarják erősíteni az apparátust. Az 1951. májusi KV-ülésen viszont kijelentette: *az ellenség elleni harc mozzanata volt, hogy „tavaly júniusban leváltottuk Kádárt”*. Az ok: nem likvidálta Rajk örökségét, meg a pártfelosztatás – amire Szakasits Árpád, a horthysta politikai rendőrség vezetőjének utasítására bírta rá őt. Annak idején Tildy vejét, Csornoky Viktort is sziporkázóbban vádolták. Kádárt RM már csak „rákötötte” a Rajk-perre, illetve előkotort ellene nem bíróságra tartozó, avított pártügyeket. Azt hitte, hogy 1951-ben már ilyen szimpla mese is megteszi?

RM már Kádár letartóztatásának másnapján kész vádakot adott elő a kibővített PB-ülés előtt. Épp csak elkezdtek a kihallgatást, s ő már csalhatatlanul állította, hogy Kádár rendőrspicli: Rajk-„utód”.

Farkas Vladimír az apja és Péter rábeszélésére vállalta, hogy részt vesz a Kádár-ügy kivizsgálásában. Ő említette, hogy RM háborgott: azért nincs eredmény, mert a kihallgatást végző Koós Béla főtitkárhelyettesként bánik Kádárral. Eddig sem Mindszenty, sem Rajk, sem más esetében nem jutott RM eszébe, hogy egy ávéház csinovnyik régi rangja szerint bánhat a letartóztatottal, most igen. Farkas Vladimír is arra vetemedik, ha nem is RM előtt, hogy megjegyzi: semmi bizonyíték Kádár ellen, mire az apja odavágja: hogy lehet egy államvédelmi alezredes ilyen naiv és hülye.

A Munkásmozgalmi Intézetben előszedték a Kommunista egyik 1932-es számát, amiben az állt, hogy *felfüggesztették* Csermanek János párttagságát, mert miatta bukott le az egyik Sebes fiú. Itt álljunk meg egy pillanatra, hisz szokatlan, hogy egy tudományos intézmény egy bűnügyszolgáltat dokumentumot. Egy héttel Kádár letartóztatása előtt született a javaslat, hogy „a Horthy-rendszer irattárainak anyagát a Munkásmozgalmi Intézet *kulisszája* mögött dolgozzák fel az ÁVH részére”. A pártintézmény és a politikai rendőrség szentesített összefonódását megelőzően is benne volt a „tudomány” a Szakasits-ügyben. Valószínű, hogy Kádár ellen is ők szedték elő a régi újságot. Farkas Mihály el nem mondott beszédében az áll, hogy akkor változott meg a „nagyon meleg, baráti viszony” Kádárral, amikor Péter Gábor megmutatta nekik az újságot. „Ekkor én visszaemlékeztem arra is, hogy Kádár elvtárs kezdeményezte a párt felosztatását”, meg arra, hogy az ostrom alatt elbújt, s „kezdtam Kádár elvtárs megbízhatóságában kételkedni”. Fontosabb ennél, hogy Farkas szerint, amíg a Rajk-ügyben benne voltak az oroszok, Kádár „esete... már magyar ügy. És ezért mi vagyunk a felelősök.”

Kádár azt állította: elmondta a kizárását Rákosinak, aki viszont nem akart tudni róla. A vád szerint miután Kádárt *kizárták* a pártból, Hain Péter hívatta, hogy mint kommunistának úgylis vége... Amikor Kádár ezt „elismerte”, bejelentette, hogy nem igaz, amit mond. Rákosit értesíthették erről, de ő nem volt finnyás Rajk és Szőnyi esetében sem az ellenség manővereire. Farkas Mihály megkérte bizonytalankodó fiát, hogy leplezze le Kádárt a pártfelosztás ügyében. Ám hiába vették magnóra a vallomást – amit „Rákosi elvtársnak tett” –, másnap visszavonta. Ezután Péter Gábor négyszemközt beszélt vele, s akkor újból vállalta, sőt mindent magára vállalt. Ekkor jelentette be Farkas Vladimír, hogy nem csinálja tovább. Kovács Istvánnak megemlítette, azért adta föl, mert nincsenek bizonyítékok Kádár ellen. Kovács ezt nem merte továbbadni. Pedig ha ő ezt akkor bejelenti a PB előtt, lehet, hogy nincs Kádár-ügy – mondja Farkas Vladimír. Ám valószínűbb, ha Kovács másodszor is kiáll Kádár mellett, lecsukják őt is.

(Farkas Vladimír úgy vált közismertté, hogy ő az, aki Kádár szájába vizelt és lehúzta a körmeit. Viszont az 1954. júniusi rehabilitációs tárgyaláson Kádár azt vallotta: „Fizikailag nem

bántalmaztak, ez érthető is, mert a közel tíz hónap alatt olyan lelkiállapotba jutottam, hogy kényszerítő eszközökre nem volt szükség.”)

Kádár önmarcangoló levelet írt Rákosinak a börtönből. Ebben teljesen feleslegesen azt próbálta kiókumlálni, vajon kivel hívatta meg őt 1943-ban az árulótárs Szakasits. (Nevét cs-vel, Donáthét h nélkül írja.) Alig maradt fenn a letartóztatottak Rákosihoz írott levele. Ez azonban megvan, és annak ellenére eljutott a címzetthez, hogy benne Péter Gábort vádolja: ő adta át az üzenetet. De már ez sem számít: „Az én szörnyű helyzetem olyan reménytelenül összekuszálódott, hogy a jövőmre se így, se úgy gondolni sem tudok.” Gerő megállapította: „Őszintének látszik.” Ha pedig ő olvasta, biztos, hogy a mindent tudni akaró RM is olvasta, s valószínű, hogy a jó szolga, Péter Gábor Rajk s a többiek leveleit is eljuttatta a főtitkárnak. Még sincs semmi nyoma, hogy a kétségbeesett sorok a legcsekélyebb mértékben is befolyásolták volna RM tetteit, a per lefolyását, az ítéletet.

Visszatérve a májusi KV-üléshez: RM Zöld Sándorról elmondta azt is, hogy a rendőrségnél „Az áruhalmozással kapcsolatban a házkutatásokat a telefonkönyvből kiírt címek alapján végezték és... kiderült, hogy egy-egy háztartásban átlag 80 dkg cukrot találtak, ami azt mutatta, hogy ez a rendőrségi munka nem annyira az ellenség leleplezését, mint a lakosság zaklatását célozta.” S egy csuda: „Kiderült, hogy Budapesten, Szegeden, Pécsen, Kaposváron és a jugoszláv határ mentén a rendőrtisztek és legénység között több volt a horthysta rendőr, mint amennyi a *normális évi fogás mellett* lehetett volna, ha a rendőrséget a felszabadulás után érintetlenül meghagyjuk.”

Zöld és Kádár bűnéül rótták fel azt is, hogy a Titkárság őrparancsnok-botrány vitájában nem kértek szót. A PB-ülés pedig már tanúja is lehetett „a sarokba szorított ellenség tehetetlenségének és zavarának”. Meglepő az is, hogy a Minisztertanács ülésén Rákosi szavai szerint Zöld a lemondás bejelentése mellett „tett egy sor előterjesztést”, utána már a tragédia következett. „Amikor ennek hírért vettem, rögtön megértettem, hogy a leleplezett ellenség így akart kibújni a felelősségre vonás alól és egyben ezzel a tetteivel még külön nehézségeket akart okozni a pártnak.”

Már nem adtak a formaságokra. A hármas bizottság – Farkas, Kiss, Kovács – jelentését merített papíron írták. Ez volt Péter Gábor gyengéje: az ÁVH-jelentések merített papíron íródtak. Kovács István említette is:

– Sem én, sem Kiss nem beszéltünk Kádárral. Farkas hozta a jelentést, s én megkérdeztem, nem kellene mégis beszélni vele. Meg vagy te pistulva, Pista, kérdezte Farkas, nem bízol az ÁVH-ban? Kiss Károly aláírta a jelentést, és aláírtam én is, mert féltem, hogy én leszek a soros. Ennek ellenére nincs mentségem. (Farkas is elismerte a történeteket.)

S megint a formaság: a jelentést maga RM olvasta fel, most nem bízta másra. A bizottság nem foglalkozott sem Haraszti, sem Zöld Sándor sorsával. „Jelentésük” szerint Kádár bevallotta: 1933-ban vállalta, hogy jelentést tesz „a kommunista mozgalom minden egyes részletéről a M. Kir. Államrendőrség illetékes osztályának”. Kádár, aki ismerte az ÁVH-s kihallgatások módszereit, vállalta a pártra mért „*legsúlyosabb csapást*” is, hogy a politikai rendőrség vezetője, „Sombor-Schweinitzer egyenes utasítására” oszlatta fel a pártot. Ezt a rendőrugynök Kádár és Donáth, meg az angol kém Szakasits Árpád hajtotta végre: „ezt követően a KMP már nem tudta teljesíteni a reá háruló történelmi feladatot.” (Némi cinizmussal: emiatt nem tudta kivenni a németeket, felszabadítani az országot). „Az őrizetbe vettek... számos kipróbált harcos

kommunistát juttattak pribék kézre.” Kádárt azzal is vádolták, hogy 1944 végén, ahelyett, hogy vállalta volna a harcot, az irháját mentette.

A letartóztatott „*nacionalista, antiszemita, szovjet- és pártellenes csoport*” tagjai közé sorolták Zöld Sándort is, Kádárt viszont nem. Rákosi örömmel olvashatta, hogy a párt élén elképzelni sem lehet mást, mint őt, hisz a „bizottság” főbenjáró bűnként említette, hogy az őrizetbe vett csoport Rajk után Kádárt „tartotta hivatottnak” a párt vezetésére.

A provokátor Kádárt, Kállait, Donáthot és Losonczy Gézát (Haraszi Sándor itt sem szerepelt) kizárják a pártból, s (egy hónap késéssel) jóváhagyják Kádár és Kállai őrizetbe vételét. Senki sem kérdezte, mi köze egy párttestületnek egy bűnügyhöz. Nem így gondolkodtak.

RM elégedetten állapította meg: „Nem fogtunk mellé... Semmi kétség, hogy Kádár és társainak leleplezésével újra súlyos csapást mértünk az ellenségre. Rajta leszünk, hogy ezúttal alaposabb munkát végezzünk, mint Rajkék esetében.” De mivel az ellenség „Minden leleplezett kéme helyett másikat küld pártunkba”, mindenki biztos lehetett a letartóztatások folytatásában. Csakhogy ez a leleplezés nem úgy sült el, mint az előzőek, ezért RM nyomban megígérte, hogy a felső régiókat békén hagyják. Az ő szavaival ez így hangzott: „Az ellenség újabban arra vett irányt, hogy az alsószervekbe épüljön be.”

Aztán fejtegetni kezdte, hogy „csak a tényleg bizonyítható vádak alapján tehetünk döntő lépéseket”. Ez talán csak azért jutott eszébe, mert a PB ekkor hagyta jóvá a büntető perrendtartást, s a jóval több mint száz oldalas törvényjavaslatot RM végigjavította, elvégre a letartóztatások törvényi szabályozásához ő értett a legjobban. Akár emiatt fogott a törvényesség idézésébe, akár célzatosan, annak idején a Rajk-, a Pálffy-, a Sólyom-ügyben nem magyarázkodott. „Ha mi egyszerű gyanúra vagy meg nem alapozott feltevésre rögtön leváltással, kizárással, letartóztatással, a legélesebb rendszabályokkal válaszolunk, úgy ezzel csak rontunk a helyzeten. Az elvtársakban az ilyen módszerek láttára *az a benyomás keletkezik, hogy mi felelőtlenül, pusztán gyanú alapján intézkedünk...* Megindulna a feljelentések és gyanúsítások olyan áradata, amely végül is aláásná a párton belül az egymással szemben való bizalmat... Ha mi minden hibánál azonnal csak az ellenség kezét látjuk... magunk tesszük lehetetlenné, hogy az elvtársak hibáikat jóvá tegyék.”

Hónapokkal azután, hogy Rákosiék a harmadik belügyminisztert is fölemésztették – közülük az elsőt kivégezték, a másodikat halálba kergették, a harmadikat elítélték – a PB kíváncsi volt rá, miként dolgozik a rendőrség az új miniszter alatt (Házi Árpád). Jelentését nem fogadták el, s egy szovjet tanácsadókkal kiegészített bizottságot küldtek ki a szükséges átszervezés kidolgozására. Az eredmény: „Meg kell állapítani, *nem volna e célszerű lezárni és egyes esetekre korlátozni a horthysta régi rendőrök elbocsátását.*” Egy év múlva pedig hiányolták, hogy a rendőrség munkájáról szóló jelentés nem foglalkozik „a bűnözések növekvő számával, a rendőrségen belüli súlyos fegyelmi helyzettel”.

– Zöld Sándor tragédiája után, amiről ma sem tudom pontosan, hogyan történt, nem maradhattam tovább a pártközpontban – mondta dr. Komócsin Mihály (1925). – Zöld Sándorral nemcsak munka-, hanem baráti kapcsolatban is voltam, miután felhelyeztek Szegedről, egy ideig náluk laktam; ébertelenségem egyértelmű volt.

Zöld orvosi képzettsége folytán is rendkívül humanista volt, talán pisztolya sem volt, irtózott tőle. Amikor engem kihallgattak az ügyben, Horváth Márton kérdezett, de volt ott egy civil ruhás

ávészás tiszt is, aki jegyzetelt. Nem került szóba, de én megemlítettem, hogy nem tételezem fel róla, ami a hivatalos verzióban szerepel. Nem szóltak rá semmit.

Nem tudom, hogy a történeteket vizsgálták-e, de engem megkérdezett még Révai is, hogy mit tudok Zöld Sándor tevékenységéről. Mondtam, lehet, hogy naiv és vak voltam, mert semmi gyanúsat nem tapasztaltam, pedig rendkívül sokat beszélgettünk mindenféle szituációban, és a legkisebb jel sem mutatott arra, hogy áruló lett volna. Révai azt mondta: Maga tudja, hogy ilyen esetben mi a helyzet, el kell mennie az osztályról.

Összehívták az alosztályvezetőket, csoportvezetőket, s úgy volt, hogy Horváth Márton jelenti be, hogy elmegyek, aztán meg akarta bízni Biró Zoltánt (RM öccse – *P. Á.*), aki nem vállalta, és Lakatos Éva sem. Akkor azt mondta, közöljem én. Kérdeztem, milyen indokot mondjak. Azt felelte: Találj ki valamit, mondd azt, hogy nincs egyetemi végzettséged, s tegyél még hozzá valamit. Kezdtam is én ezt mondogatni, de Vadas Sári közbeszólt: Hagyd, Mihály, tudjuk, miről van szó!

Berek János (1903) fővadász nem úszta meg ilyen könnyen:

– Nem szeretek erről beszélni, olyan csiklandós dolgok vannak benne! – mondta 1987-ben. – Szóval az egyik alkalommal lejött Kádár elvtárs a feleségével, és lementünk Reztbe vadászni, ahol borzasztó vihar kapott el bennünket. Rákosi közben fenn volt Gemencen, ráhagytam az egyik emberemre, hogy vigyék ki vadászni, mert Kádár elvtárs addig még nem lőtt bikát, az lett volna a legelső. Kimentünk a bikára, de Kádár elvtárs csak megsebezte, s a szakadó eső miatt be kellett húzódni a közeli vadászházba. A nagy Izs-zsel voltunk, és drugárok (rönkfák) voltak az úton, azokon nem tudott az eső után a kocsí átjönni. Mi mást tehattünk, visszamentünk Parrag Józsefhez, az én beosztott vadászomhoz, és éjszaka nála aludtunk. Alig volt a szerencsétlennek valami ennivalója. Reggel, amint felszikkadt a zápor, elmentünk haza, s láttam, hogy nincsenek az ávosok, eltűnt a rádiókocsi is, mindenki. Kérdezte aztán az asszony, hogy hol voltunk, akkora cirkuszt csináltak az este, hogy na! Mindegy, mi elmentünk a sebzett bika után, és délután két órakor a véreb megállította, és meglőttük, aztán Kádárék elmentek haza. Kis idő múlva hallottam aztán, hogy letartóztatták. Eltelt még egypár nap, amikor kijött Nagy Béla barátom Szekszárdról, a tanácstól, hogy, azonnal menjek el, mert internálni akarnak! Ne röhögtesd ki magad! Miért!? Nem csináltam én az égvilágon semmit, azonkívül, hogy vadásztattam. Ezt csináltam a múlt rendszerben is, most is ezt csinálom, nekem ez a kötelességem, én nem politizálok. Eredj el, az isten áldjon meg! Belépsz a motorcsónakba, és átmegy. A magyarok nem lőnek rád, mert megismernek! Csinálj úgy, mintha elromlott volna a motorod. A szerbek sem fognak rád lőni, mert alig várják, hogy átmenjetek! Ki az isten vár engem? Nem magad vagy már te, mondta, mint aki tud valamit, de én mit tudtam volna kinn az erdőben, közel húsz kilométerre a falutól? (Ha átmegy Jugoszláviába, az netán „bizonyíték” lehetett volna Kádár bűnösségére. – *P. Á.*) Nem hittem neki, nem mentem. Vagy két napra rá az egyik fiatalasszonyunk felment Pestre elszámolni, és ő hozta az üzenetet, hogy szökjek el, mert már a fővadász Dénest, és Stoflitzot is elvitték, rajtam a sor!

Frászt, mondtam még akkor is. Miért mennék el!? Éjszaka aztán jöttek értünk a „násznagyok”. A két lányom épp otthon volt. Az idősebbik az Iparművészeti Főiskolára járt, Borsos Miklós volt a mestere, a kisebbik meg az agráregyetemre járt, és fogtak mind a négyönket és elvittek Hortobágyra. Jutka lányomnak nem tudom már hány hónapos volt a fia. A kocsmárosné odaugrott és kikapta a kezéből a pólyás kisfiút, és bedobta a lovak elé a jászolba. Amíg ki nem szabadultunk,

a gyereket az öreganyja meg az öregapja nevelte. Erzsi lányomat a sztálinvárosi vasútépítkezésre vitték, de végül kiemelték, és postamester lett. Az egyetemet egyik sem folytathatta.

Egyenesen a hortobágyi táborba vittek, de egy szóval sem mondták, hogy miért. Azelőtt féltek tőlem a szekszárdi ávósok, mert ha engem megláttak, az azt jelentette, jönnek Rákosiék, és őket is kivégezték. Az internálás idején rendesek voltak, két szemetet kivéve. Az egyik rögtön zsebre tette az apám csörgős zsebóráját, összeszedte a vadászkéseket, a nyakába akasztotta a távcsövet, amit apámtól kaptam ajándékba, és még a fiókban lévő aprópénzt is elrakta. Piszok! Na, elég az hozzá, hogy a táborban Stoflitz Feri kollégám fogadott. Ő is csak találgatta, miért került ide. Talán Kádár miatt, akivel legutóbb vadásztunk, s akit elvittek.

No, ez érdekes volt, mert amikor még otthon voltunk, az egyik nap nagy fekete Mercedes állt meg a gazdaság épülete előtt, és egy jóvágású 35-40 éves férfi szállt ki belőle. Na, szervusz! Hogy vagy, kérdezte. Az apád f...-t, gondoltam, hisz soha életemben nem láttam. Mi újság nálatok, mikor voltál Rezétben? Feleltem, s akkor előjött a farbával, hogy kivel tárgyaltak ott Kádárék? Senkivel. Nem volt ott senki. Ott is aludtatok? Ott. Hát akkor beszélhetett valakivel! Ott ugyan nem beszélhetett, mert úgy szakadt az eső, hogy még a kutyát se zavarta volna ki az ember. Oda nem jött senki, csak az öreg Parrag volt ott meg a felesége. Évek múltán megtudtam, hogy náluk is jártak. De nekem ekkor még nem esett le, hogy miről van szó. Mielőtt az illető elment, megfenyegetett, nehogy kinyissam a számat, mert többet nem látom meg Gemencet.

Amikor később kihallgattak, csak az érdekelte őket, hogy ki volt ott, amikor Kádár lenn járt. Mondtam, hogy senki. A következő hortobágyi látogatásnál ezek a civilek arra próbáltak rávenni, hogy áruljam el, ki volt az a szerb, akivel Kádár tárgyalt: nem csinál azzal bajt, hiszen csak beszélgettek, azt meg nyugodtan el lehet mondani. Ennyi volt az én egész kihallgatásom. Bántani nem bántottak. De hiába is bántottak volna. Mi a szegény Nagy Imrének köszönhetjük – az isten nyugosztalja –, hogy elengedtek bennünket.

– 1951-ben engem is letartóztattak – említette Bozóky Éva (Donáthné) –, és amikor 1953-ban kiengedtek, az első dolgom volt a fiamat megtalálni. Félévesen került be Pikler Emmi gyermekotthonába, ahol Tóth Péterként tartották nyilván és nem akarták ideadni. Nem tudták, mi a teendő, én voltam az első anya – aki talán az előzetes számítások ellenére – jelentkezett a gyerekéért. Végül Hámos György, a belügy sajtóosztályának a vezetője szólt Piros László miniszterhelyettesnek, és így kaptam meg a fiam, aki ekkor hároméves volt, de nem beszélt. Ezt a traumát sokára heverte ki.

NEGYEDIK FEJEZET

1. „SZÉTTAPOSOTT FELÖNTÉS”

A korábban elkezdett kitelepítések 1951 májusára elérték a fővárost. Két hónap alatt mintegy tizenháromezer „nemkívánatos” budapesti családot telepítettek vidékre „az osztályigazság” érvényesítése, „a lakáshelyzet javítása” érdekében.

– Miután az osztályellenségtől nem sikerült megszabadulni, Rákosi és feltehetően Gerő döntött a kitelepítések felől – mondta Dénes István. – Rákosi újra és újra elpanaszolta, milyen váratlan következményekkel járt mindez. Rögeszmésen visszatért rá, hogy egyik nap kitelepítettünk egy csendőr ezredest, és másnap visított egy vezető operaénekes, hozzányúltunk egy vezérkari tiszthez, és tiltakozott egy professzor: mindenki mindenkinek a pereputtya! Az ismétlődő panaszokból kiderült – ami egyébként tudható lett volna –, hogy az államhatalmi gépezet és az értelmiség családilag összefonódott.

A kitelepítés nagy lecke volt társadalomismeretből, de kiötlői, Gerő és Rákosi nemigen okultak belőle. A forgatókönyvet Gerő jobbkeze, Friss István, az államgazdasági osztály vezetője állította össze. A javaslatot Gerő azzal küldte át Rákosinak: „Túlságosan nagy felhajtást akarnak csinálni, ami politikailag káros. Szerintem nincsen szükség arra, hogy egy hét alatt rohammunkával kitelepítsünk Budapestről 12-18 ezer személyt. Sokkal lassabban és nyugodtabban kell csinálni, és nincs is szükség valami óriási konspirációra... a nem rohamszerű végrehajtásnak az az előnye, hogy kevesebb lesz a tévedés, kevesebb lesz a nehézség a vidéki elhelyezésnél, könnyebb lesz a munkába állítás, *nem lesz a dolognak az a látszata, hogy tömegesen, éjjel, brutális módszerekkel visszük el az embereket.* Másrészt azt gondolom, hogy amikor az egyházzal kapcsolatos dolgokat csináljuk, aligha célszerű még egy másik ilyen vastag dologgal megtoldani.”

A kitelepítésről 1951. május 5-én RM, Gerő, Friss, Péter Gábor és Házi Árpád belügyminiszter döntött. Végrehajtó a rendőrség – az értesítés után 24 óra alatt – „az ÁVH teljes segítségével” (a névsort feltehetően ők állították össze). „A kezdésnél heti 120-150 családot kell kitelepíteni”, majd egyre többet, mert szeptember 15-re végezni akarnak az 5500 családot érintő „akcióval”. A kitelepítettek többségét Békés, Hajdú, Heves és Szolnok megyébe viszik. A „családfő 5 mázsa, minden további családtag 250 kg holmit vihet magával, bútort, ruhát, élelmet, mindent beleértve”. A maradék ingóságot a Bizományinak adják át, és a pénzt – a szállítási költséget levonva! – a kitelepítetteknek kellett volna megküldeni, ám ezt egyszer sem tették. A mentesítést azok adták, akik irányították az akciót. De a mentesítés lehetőségét sem hozták nyilvánosságra, minden puccsszerűen történt: titkosan, váratlanul 1951. május 21-én.

„Ki kell dolgozni, hogy egy vagonba több család kerüljön-e vagy csak egy... A kitelepítettek lakásait 30 százalékban honvédtisztek, 40 százalékban ipari munkások, 30 százalékban pártfunkcionáriusok, minisztériumi és egyéb állami vonalon dolgozók kapják. Az első csoport kétharmadát nagy családú ipari munkásoknak kell adni.”

Házi Árpád hetenként jelentett: „A kitelepítés napjai: kedd, csütörtök, szombat. A véghatárokat előtte 24 órával, reggel öt órakor kezdjük kikézbécsíteni... A szállítás reggel negyed 4 órakor kezdődik, a vasúthoz szállítás tehergépkocsikon, két fordulóban történik... *a kitelepítés jelenlegi módszere jó.*”

Mintha a Titkárság és a PB sem tudta volna, mi készül: RM és Gerő nem terjesztette elő, mi a szándékuk. Ők ketten mindent megtehettek, s ezekben a testületekben kiváltképp nem kellett ellenkezéstől tartaniuk. Talán azért is léptek e testületek formális megkérdezése nélkül, mert a Kominform, Moszkva ajánlotta ezt a lépést. Más országokban is volt ilyesmi, Romániában a kitelepítést a Duna-csatorna építésével kötötték össze.

A váratlan intézkedés meglepte az alapszervezeteket, s nyugtalanságot keltett a nyugdíjasok és az értelmiségiek körében. A kényszerintézkedéssel sújtottak természetesen minden szalmaszálla belekapaszkodtak, minden furfangot bevetettek. Akit ki akartak telepíteni, mert nyugdíjas ezredes sógornője, arra hivatkozott, hogy a lánya 1926-tól a Kábel és Sodronykötél Gyárban dolgozik, s MDP-tag. Távirat Kőtelekről Rákosinak: „Végzetes félreértés és tévedés folytán kitelepítettek. Kérem ügyem legszigorúbb kivizsgálását elrendelni. Futó nyugállományú altábornagy.” Nincs nyoma, hogy akár csak válaszoltak volna is a kérésre. Levél: „Az a vész hír zavarja amúgy is zaklatott nyugdíjas éveimet, hogy a nyugdíjasokat kitelepítik Budapestről.” RM ráírja: „Ne higgyen az ellenséges hírverésnek.” Viszont Kaufmann Samu nyugalmazott elemi iskolai tanítót, aki a soproni elemiben tanított, amikor ő oda járt, kihúzatta a listáról.

Sacher földbirtokos lánya, az olasz állampolgárhoz férjhez ment Z. Emilné mentesítéséért Pablo Casals írt Rákosinak. Tekintettel Casals érdemeire, „aki ellenállási múlttal rendelkezik, világhírű csellóművész, a spanyol forradalomban is tevékenyen részt vett és Rákosi elvtárral is kapcsolatban volt”, az asszony megmenekült, amit Casals megköszönt. Gyorsan mozgott a megfélemlített egyház, s kérte, hogy a kitelepítetteket a papok lelkiileg felkarolhassák.

1951-ben a név, a foglalkozás is lehetett vád, de lehetett mentség is. Ezért került le a listáról József Attila testvére, vagy a történészprofesszor Domanovszky Sándorék, sőt a „gyáros családtag” Márkus László színművészhallgatót is visszaengedték a kitelepítésből. Am Déry Sári színésznőért hiába állt ki hét Kossuth-díjas, illetve kiváló művész. Somlay Artúr kérte Révait: mentse meg a kitelepítendő színészeket, Révai még csak nem is válaszolt neki, amit Somlay búcsúlevelében is szóvá tett.

Több mint egy hónapja tartottak a „hajnali költöztetések”, amikor RM elmondta a PB előtt: a kitelepítés a burzsoázia likvidálásához tartozik, s „végleg csak a szocializmussal fog megszűnni”. „Lehetetlen, hogy a város legdöntőbb részeiben ezrével lakjanak a régi rendszer elszánt hívei. Ezeknek a kitelepítése, amint kiderült, nagyon közelről érinti a magyar értelmiséget, amely ezekkel a rétegekkel rendkívül össze van sógorosodva, komásodva... A napokban kaptam egy levelet Verebélyi Tibornétól. Közölte, hogy ki akarják telepíteni olyan lakásból, ahol 1909 óta lakik. Házi elvtárs azt mondta, hogy ez igaz, de egyik veje Andorka Rudolf, Horthy diplomatája, a másik veje Horthy altábornagya volt. Eddig körülbelül hét-nyolcszáz családot telepítettünk be, és tizenkét olyan eset volt, hogy nem merték elfoglalni a lakást. Köztük párttagok. Egy párttag azt mondta, hogy fél.” S egy mondatnyi ellágyulás: „Ellenlépéseket kell tenni, olyanokat, amelyek megnyugtadják az intelligenciát.” Pedig elszánt: „Karcagon is, a város közepén a négyszáz legszebb házban kulákok laknak. Lehetetlen, hogy a Balaton környéke még mindig a méltóságos urak villáival van telerakva. *A burzsoázia likvidálása nem három- vagy ötletes*

kitelepítési program, hosszú esztendőig fog tartani.” A burzsoázia közé sorolták egy nyilvánosház tulajdonosának az unokáját is.

A lakások elosztását utólag „finomította a Titkárság”: adott belőle az ÁVH-nak, sőt a tudósoknak, művészeknek, íróknak is. A fogadtatás mégis rossz. Szeptemberben Gerő intézkedik: „A holnapi lapokban már közlemény jelenjen meg arról, hogy személy szerint milyen *prolik* (név, üzem, gyermekek, illetve családtagok száma) költöztek be a Budapestről kiutasított burzsoá, reakciós áruhalmozók lakásába.”

– Ortutay rendeletére a kitelepítettek értékeit a közgyűjtemények kapták – emlékezett Patakiné Brestyánszky Ilona (1922). – Mi muzeológusok részt vettünk ebben a munkában, a könyvtárosok, levéltárosok ritkán. Nemcsak értékes könyvek, gyűjtemények, hanem irattárak, oklevéltárak is zúzdába kerültek, mert „egy piszok főúr” papírjai nem érdekelték őket. A tanácson vagy a rendőrségen kaptuk meg az eligazítást – a címeket és a kulcsokat –, és a lakásügyi előadó, a becsüs, a muzeológus, elvértve még a könyvtáros és a levéltáros meg egy ávós tartozott egy csoportba. Először a muzeológus ment végig a lakáson, s kiválogatta, ami a múzeumnak kell. Ortutay arra biztatott bennünket, ha bizonytalanok vagyunk, inkább többet hozzunk be, de semmi el ne vesszen. Minden egyes darab zálogházi (Z) számot kapott, amit csak az ÁVO vagy a Bizományi tudott feloldani; megmondani, kié volt a kérdéses darab. Mivel én végeztem leghamarabb – a becsüsnek minden darab tárgyért kézbe és leltárba kellett vennie –, és nem mehettem el, mindenütt jól megnéztem, hogy jó uraink mit olvastak. Nem sok örömben volt részem. Mindegyik katonatiszt lakásán ott volt az obligát garnitúra, a herendi étkezés, az ezüst „eszécájg”. Téboly, milyen volt a középosztály ízlésvilága. Ebből többé-kevésbé a zsidók emelkedtek ki. Zsindelyéknél – később tudtam meg, hogy baloldaliakat bűjtató államtitkár volt – a Néprajzi Múzeumba bekerülő néprajzi gyűjtemény mellett volt például egy hatalmas angol nyelvű detektívkönyv-gyűjtemény, amit ugyancsak kár volt a zúzdába vinni.

A sokféle bélyeg – osztályidegen, kulák, nyugatos stb. – a kitelepítettel gyarapodott. Akinek erre a sorsra jutott valakije, megbízhatatlanná vált (ha csak nem volt az illető, mondjuk, Gerő orvosa). A magyar zsidóság képviselői viszont – volt nagykereskedők, gyárosok, földbirtokosok – bizonyára nem jószántukból cáfolhatták a „nyugatiak rágalmaikat”, hogy bárkit azért telepítettek ki, mert „felekezetnek a tagja”.

A nagy műveletről műbőr kötéses zárójelentés készült. A listára 6531 család került fel, mentesítést a családok egytizede kapott. A „szállítást” 360 rendőr s mégannyi szállítómunkás végezte. Megszökött 13 család (32 fő), öngyilkosságot kísérelt meg 6 család, meghalt 4 család (6 fő). A „burzsoá, reakciós áruhalmozók” több mint negyede (27%-a) volt katonatiszt (köztük 189 tábornok, 82 özvegy), továbbá magas rangú állami tisztviselő (17%), volt nagykereskedő, volt igazgató (347 és 40 özvegy), arisztokrata („egyéb foglalkozás nincs”), s külön 9 herceg (családfő 2), 163 gróf, 121 báró, 8 lovag, s 38 olyan illető, aki „elítélt hozzátartozója”.

Az összeírt 17 530 fő helyett végül 12 704 személyt telepítettek ki.

A „műbőrben” Házi Árpád felsoroltatott mindenkit, akit kihúztak a listáról, s azt is: miért, kinek a kérésére. E szerencsés ötezernyi „burzsoá” névsora is elárul mindent a válogatásról. Ki akartak telepíteni egy rádiómérnök katonatisztet – kiderült, a HM kutatóintézetének a munkatársa. Rendőr alezredes – 1946 óta párttag, a Ganz Vagonban dolgozik. Örnagy – ellenállási érdemei vannak; főtanácsos nevelt lánya – a Kistextben laboráns; exportiroda-tulajdonos – a szovjet élelmezési központ irodájának a vezetője. Osztállysorsjegy-főelárusító – mindössze 25 sorsjegyet

árult; alezredes – a felszabadulás után lett az, ma is mint asztalosmester dolgozik; ezredes özvegye – 1929-ben nyugdíjazott orvos ezredes; őrnagy – gyógyszerész őrnagy; miniszteri számvizsgáló – a filmgyárban altiszt, egyszobás albérletben lakik. Őrnagy háztulajdonos – a Maszobalnál térképrajzoló. Ezredes özvegye – a férje átállt a szovjet hadsereghez, előléptették. 1918–19-es államtitkár özvegye – a nyugdíját RM hagyta jóvá. Miniszteri tanácsos – a felesége Kossuth-díjas tanár. Fegyvergyári igazgató sógora – sztahanovista. Szegő Sándor őrnagy – karmester: Kodály Zoltán kérte. Rendőrkapitány neje – veje az Operaház karnagya, lánya a HM-ben dolgozik, párttagok; vezérigazgató özvegye – a fia ellenálló volt, a lányát 1944-ben kivégezték. Nyugdíjas alezredes lánya – 9 éves, a nagybátyjához költözik. Vezérigazgató kormányfőtanácsos veje és felesége – az anyós első férje volt a vezérigazgató, aki 1917-ben meghalt. Ráth Végh István ítélőtáblai bíró – író, 1920-ban nyugdíjazták: Darvas József kérte. Ezredes unokája, 3 éves – a szüleihez megy. Klár András földbirtokos és neje, Mezey Mária színésznő. Demeter Károly fémáruüzem-tulajdonos – az Egyesült Izzó főmérnöke; Selye Hugóné, alezredes özvegye – fia világhírű tudós: Rusznyák professzor kérte. Rácz Jenő pénzügyminiszter (1946–47) és családja – Kiss elvtárs kérte. Földbirtokos – kitüntetett élmunkás. Alezredes – 1910 óta vesz részt a munkásmozgalomban, 1945 után lett törzsőrmesterből alezredes. Az MNB főellenőre – 1919-es magatartása miatt elbocsátották, és csak a felszabadulás után került vissza a régi beosztásába; bérháztulajdonos – csak családi háza van és volt. Miniszteri tanácsos – Illyés Gyulát bújtatta; Háy Mórné földbirtokos – az egyik fia Kossuth-díjas író (volt moszkvai emigráns – *P. Á.*), a másik sztahanovista mérnök. Nagykereskedő neje – fia Tabi László humorista; földbirtokos anyja – az USA követségi attasé anyja; vatikáni követ – nem volt az. Gertler Adolfné fonal-nagykereskedő – a fia filmrendező; RT igazgató neje – két hete ment férjhez, a férje múltját nem ismerte, dolgozó nő, MDP-tagjelölt; Rácz László autó-nagykereskedő – Honthy Hanna férje. Titkos tanácsos özvegyének rokona – nem rokon, csak albérlő.

Gyakori, hogy a kitelepítendő nem rokon, csak, mondjuk, háztartási alkalmazott (volt) egy üveg-nagykereskedőnél vagy társbérllő. Sok a durva tévedés a nyilvántartásban, a nyomozásban vagy feljelentésben: nem nagy-, hanem csak kiskereskedő, nem bankigazgató, csak tisztviselő, nem ezredes, csak zászlós, vagy „nem azonos”. Hálóba akadtak külföldiek (osztrák, csehszlovák, svájci stb. állampolgárok) közvetlenül vagy közvetve: rendőrfelügyelő neje – szovjet állampolgár; ezredes fia – a svájci követség gépkocsivezetője; alezredes – az egyiptomi követség gépkocsivezetője. A listaállítók rengeteg nyolcvan éven felüli súlyos beteget – mozgásképtelent, epilepsziást, elmebeteget, vakot – meggyötörték, akiket az értesítés után mentesíteni kellett.

RM a régi rendszer hívei és az értelmiség sógor-komasága miatt panaszkodott, pedig inkább az ÁVH csapnivaló nyilvántartása miatt kellett volna nyugtalankodnia. Ő, aki többször hivatkozott a nagy számok törvényeire, megrettenhetett volna attól, hogy a kijelöltek közel harmadát törölni kellett igazi felülvizsgálat nélkül. Ha az ÁVH az „elszánt ellenséggel” szemben csupán ilyen találati arányra képes, mi várható, ha a kevésbé elszántakat kell kiszűrni a millió nyilvántartott közül? Különleges vakságuk miatt Rákosiék közül senki sem érzékelte, hogy a rendszerre nézve veszélyesebb ez a „hibaszázalék” a kitelepítésnél, mint például az, hogy az őrparancsnokok régi rendőrök – ami három belügyminiszter bűnlistáján is szerepelt.

Ha példa nélküli volt is, semmit sem jelentett, hogy az ÁVH elegánsan „önkritikát” gyakorolt, és harminc családot az ő kérésükre vettek le a listáról. (Utánuk a legtöbb családot – tizennyolcat – Vas Zoltán mentett meg.) Nagy győtrelemmel 5300 lakáshoz, lakrészhez jutott a főváros. A katonák helyére katonák kerültek minden negyedik kitelepített lakásába. A budapesti kitelepítéssel 1951. május 21-től július 18-ig, két hónap alatt végeztek. Ugyanekkor a déli és a

nyugati határsávból is áttelepítették a „politikailag megbízhatatlan személyeket” az ország belsejébe.

Decemberben Gyulánál berepült a légtérbe egy amerikai repülőgép, s 1 óra 40 perces repülés után leszállásra kényszerítették. Hír csak abból lett, hogy „Elítélték a határsértő amerikai repülőket” (Szabad Nép, 1951. december 24.). A repülőn talált, kötegbe göngyölt meleg takarókról, a fölös ejtőernyőkről stb. a bíróság feltételezte, hogy diverzánsoknak akarták ledobni. A repülőt elkobozták, a személyzetet fejenként 360 ezer forintos pénzbüntetésre vagy háromhavi börtönre ítélték. (Az összeg kb. harmincévi átlagbérenek felelt meg.) Az amerikaiak fizettek, aztán kiutasították őket. Titok maradt, hányan voltak, s hogy megtorlásul az amerikai kormány bezáratta az amerikai magyar konzulátusokat.

Az eset nem különleges. Az már inkább, hogy a fenti tudósítást félig-meddig RM fogalmazta. Fennmaradt napi aktualitású újságcikkeinek dossziényi maradéka. Ezekből kiderül, hogy *a magyar nép vezére előszeretettel irogatott csipkelődő, „leleplező” kommentárokat, sőt tudósításokat; újságíró-gyakornoki „műveket”*. Valószínű, hogy az ő munkája például a Szabad Nép 1951. december 24-i cikke („A piszkos trükkök minisztériumáról”) az amerikai nemzetvédelmi minisztériumról vagy egy másik írás két jelentéktelen alak elfogásáról („Amerikai kémbanda letartóztatása”) vagy „Az angol hazugsággyárak felsülése” című opus.

Még Sztálin hetvenedik születésnapja előtt határozott úgy a fővárosi díszközgyűlés, hogy „művészi kivitelben és méretben” szobrot állít neki. A zártkörű pályázat felhívása szerint a „művészi méret” „cca. 5-6 méter” – szabadon választható nemes anyagból. A beérkezett művek olyan rosszak voltak, mintha nem akartak volna nyerni a pályázók. Emiatt el is kellett halasztani egy évvel az avatást.

Nem tudjuk, hogy a később Kossuth-díjjal is kitüntetett „legbolderabb magyar szobrász”-t, Mikus Sándort hogyan választották ki, de ő volt az egyetlen pályázó, aki három hetet tölthetett szovjet műtermekben.

Már készült a szobor, de még mindig nem volt helye. Pedig az emlékmű teljes méretű síkmodelljét a Városligetben taszigálták le s fel. A szobor helyét végül az dönthette el, hogy elhatározták: felvonulási tér kell. Ennek áldozata lett a Regnum Marianum templom s vagy kétszáz fa. Révai kívánságára a talapzat tribün is lett, így a szobor nyolcméteresre nőtt. A hatvanöt mázsás Sztálint feltehetően a Prohászka-szobor mellékalakjainak, vagy a sérült Haditengerész emlékmű bronzalakjainak, vagy az Ereklés turulmadár, avagy a gróf Andrássy Gyula- vagy a gróf Tisza István-szobor bronzából öntötték. Az avatást 1951. december 16-án, a születésnap előtti vasárnap tartották. Az Irodalmi Újság ujjongott: „Milyen hatalmas... milyen jószágos.” A nyolcvanezres tömeg előtt Révai József miniszter kijelentette: „*Ez a szobor nemzetünk lelkéből lelkedzett, ez a szobor magyar szobor.*” Mikus úgy tervezte, hogy a domborművön megörökíti Rákosit is: ő helyezte volna egymásba *a* munkás és *a* paraszt kezét. Végül nem helyezte.

Nem esett eddig szó a népi demokráciák életében oly jelentős szerepet játszó sportéletről. Pedig ebben a körben a sport a politika eszköze volt, egy-egy aranyérmet a rendszer győzelmeiként ünnepeltek. Ezért a sport előjogokat élvezett és ennek megfelelő támogatást kapott. Mindegyik országban edzőtáborok épültek (például Tatán), a legjobb sportolók a sportból éltek, titkos profik voltak, többet és zavartalanabban edzettek. Így lett a sport ezekben az országokban szinte az egyetlen sikerágazat, az olcsó tömegszórakozás. Ha elég nagy szelet kenyeret nem is mindig

kaptak az emberek, sportsikereket igen. Magyarország a Rákosi-korszakban vált – ahogy mondani szokás – sportnagyhatalommá. Az említetteken túl ebben szerepe lehetett RM más területeken is megmutatkozó elsősége törekvésének, túlteljesítési hajlamának. A sportolás a sportolókat megillető kiváltságok miatt is népszerű volt a fiatalok körében, elég itt csak az utazási lehetőségeket és az ezzel járó előnyöket említeni. (RM tatai látogatásai alkalmával biztatta a sportolókat: bátran forduljanak hozzá, ha bármi gondjuk van. Így aztán Papp László is az ő segítségét kérte, amikor nem engedélyezték, hogy a telkén építkezzen. RM titkársága intézkedett.)

1951-ben 222 fős csapatot jelöltek a berlini nyári főiskolai világbajnokságra. Dr. Bácsalmási Pétert, az atléták szakvezetőjét a DISZ sem tartotta megbízhatónak – amint Sebes Gusztáv jelentette Nagy Imrének. „Bácsalmási fivére Münchenbe disszidált, édesapjának 250 hold földje volt, politikailag teljesen passzív – szakvonalon azonban a legkiválóbb, s rendes, kiegyensúlyozott élete miatt hazatérése biztos.” (Az ÁVH később kiderítette azt is, hogy „Fivére a felszabadulás előtt Endre László titkára volt”, ezért nem javasolta az olimpiai küldöttségbe.) Homonnay Tamás ellen a kifogás: a nagybátyja polgármester volt, ezért a kiváló rúdugró izgult, hogy szüleit nem telepítik-e ki. Az úszó Székely Évának s férjének Gyarmati Dezsőnek, Európa egyik legjobb vízipólósának a kiküldését „igen sokan aggodalmasan nézik, mert úgy Székelynek, mint Gyarmatinak több ízben türelmetlen megnyilatkozásaik voltak, de mindenki előtt Székely Éva úgy ismeretes, mint gerinces, szókimondó sportoló. Székely Éva megmondta, se ő, se férje nem akarja elhagyni az országot”. („Férjem rendőrtiszt, megelégedett, egy vágya van, utazni szeret. A jelenlegi rendszer ellen semmi kifogása nincs.”) „Kifakadásai az uszodában abból adódtak, hogy 1941-ben felekezete miatt leparancsolták őt a startkőről, és akik leparancsolták, azok közül vannak ma is úszóvezetők, és ezek ma kommunistáknak mondják magukat, hangoskodnak.” (Nagy Imre kézírása: „Sebes elvtárs kijelentette, hogy pártkönyvével is felel értük.”)

„Labdarúgó-válogatottunk kijelölésénél az ÁVH vezetősége részéről merült fel kifogás, mert 8 játékost jelöltünk tőlük a keretbe. Szerintük veszélyes, mert az ellenség győzelmi tort ülne, ha a magyar államvédelmi sportolók közül tudna valakit disszidálásra csábítani. A második kérdés, hogy lestrapálódnának a Bástya labdarúgói és a bajnokságban nem tudnának helyállni.”

A főiskolai világbajnokság után főképp az úszók (többek között Novák Éva, Székely Éva, Csordás György, Gyenge Valéria, Markovits Kálmán – összesen tizenketten) levelet írtak Rákosinak, mert a moszkvai edzőtábor után itthon szinte bezárták őket, még a családdal sem találkozhattak. A 24 főiskolai világbajnokság jutalma az volt, hogy „mint a versenylovakat megfelelő abrakolással a verseny színhelyére szállítottak, és ott a verseny befejezése után, amikor éjjel fél kettő órakor ágyba kerültünk, másnap hajnalban már nem mint a versenylovakat – mert azokra a visszaszállításnál is gondosan ügyelnek –, hanem *mint közönséges bűnözőket, rendőri felügyelet mellett, rendkívül megerőltető utazás után, pánikszerűen Drezdába szállítottak*. Majd onnan haza oly módon, hogy holmijainkat (világbajnoki érmek, tiszteletdíjaink), legszükségesebb ruhadarabjainkat (alsónadrág, zokni, cipő) se tudtuk magunkkal vinni.”

„Kérdésünkre azzal az átlátszó hazugsággal áltattak vezetőink, hogy 15–16-án otthon francia–magyar úszómérkőzésen kell részt vennünk. Ilyen megérkezés után kénytelenek voltunk a sportközvélemény kérdezősködése elől kibújni, nehogy arra gondoljanak, hogy olyan megbízhatatlanok vagyunk, akik a fenti eljárásra rászolgáltak.

Tiltakozunk az ellen, hogy minket ellenséges elemek versenylovak és bűnözők módjára kezeljenek és a munka, valamint a sport területén kivívott elismerést semmibe vegyék.

Kedves Rákosi elvtárs, nagyon kérjük, mint pártunk vezetőjét és sportunk igaz barátját, hogy sérelmünket vizsgálja ki, és hasson oda, hogy a jövőben velünk ilyen megszegyenítő intézkedések ne történhessenek.” Az első aláíró Novák Ilonka, kiváló sportoló (a helsinki olimpián majd aranyérmet nyer a 4 x100-as úszóváltóban), MDP-tag.

Sebes Gusztáv: „Az edzőtábor politikai vezetői később megtiltották, hogy az úszók a hozzátartozóikkal beszéljenek, nehogy összebeszéljenek, vagy hírek kerüljenek ki.” Megemlíti, hogy Gyarmati Dezső 11-én három órára eltűnt az uszodából. Trénere, Sárosi Imre szerint elment vásárolni: mondta, rá akart ijeszteni a politikai felelősökre, akik mindenhova elkísérik, mindenért szólnak, árnyékként járnak utána.

Sebes leírja: este szólt neki Dénes István, hogy az úszókat és vízipólózókat a drezdai polgármester bemutatóra hívta, de a hatórai indulást ő korainak tartotta. Reggel fél hatkor mégis felverték őket. Dénes bemutattatta Sebest egy külügyi futárnak, aki azzal a Rákosi-utasítással érkezett, hogy az úszókat azonnal Pestre kell vinni. Sebes azt válaszolta: Gyarmati miatt nem lett volna szabad büntetni az egész csapatot, mert az olimpia előtt tönkreteesszük őket. (Gyarmati elmondta: fényképezőgépet akart venni és borbélynál volt.)

Sebes Gusztáv: „Drezdában úszóink egy szálloda halljában és a szálloda előtti kis üres térségen feküdtek, bóbiskoltak. Köröttük a politikai munkások raja. Valóban úgy néztek ki, mint akiket toloncolnak. Úszásról szó sem volt. Itt tudtam meg, hogy engem is félrevezettek. Egész úton azon gondolkodtam, hogyan adjam tudtukra a hazamenetelt, így vetődött fel a francia–magyar mérkőzés, mert úgy gondoltam, hogy a 24 órás út nem töri őket egészen össze. Pestre telefonáltam, mondják meg, a franciák lemondták a mérkőzést. Igen kínos volt az eset. Ruhájukat keresték. Zsebpénzük a zsebükből volt.”

Nem tudni, hogy valóban RM toloncoltatta-e őket haza, azt sem, hogy szólt volna ellene, vagy válaszolt-e a sportolók levelére. Panaszukat a versenyzők megírták Farkas Mihálynak is, aki fogadta őket.

1952 végén Gerevich Aladár, Berczelly Tibor, dr. Hegedűs Frigyes, Benedek Gábor, Szondy István kérte Rákosit, hogy olimpiai bajnok társukat, a londoni olimpiai öttusacsapat kapitányát, dr. Csáthy Dénest szíveskedjenek elbocsátani az internálásból: *ők politikailag, erkölcsileg felelősséget vállalnak érte.* Az ÁVH nem. A 33 esztendőes Csáthy 1940-ben évfolyamelsőként végezte a Ludovikát, 1941-ig századosként szolgált a Honvédelmi Minisztériumban. A Közgazdasági Egyetemen doktorrá avatták. A gépészmérnöki képesítés megszerzése előtt egy fél évvel a kötelező feljelentés elmulasztása miatt egy évre ítélték. Letöltése után, 1950 elején Recskre internálták, mert apja csendőr alezredes volt (1943-ban nyugdíjazták); Nyugatra menekült, s nem tért vissza. Anyja értelmiségi származású, három gyerekével együtt kitelepítették Budapestről. Csáthy szabadulása pillanatában őrizetbe vették, „mert kapcsolatban állt egy hírszerző csoporttal, amelytől megbízatásokat kapott”. Ennyi. A KV osztályvezetőjének Benedek Gábor azt mondta: nem tudták, miért internálták Csáthyt, ha az elvtársak szerint nem bocsátható szabadon, ők elállnak a kérelemtől.

A sportsikerek politikai értéke miatt 1952-ben, a helsinki olimpia előtt a Titkárság figyelmeztette Péter Gáborékát: „Tisztázzák, milyen alapon állították össze a kiutazásra nem javasoltak név-

sorát”, és az ÁVH által kihúzott húsz sportolóból – például Elek Ilona, Szőke Kató, Markovits Kálmán, Gyarmati Dezső – tizenhat mégis utazhatott.

Péter Gáborék persze hetet-havat összehordtak a kihúzott „húszakról”. Például Jekelfalussy György vívóedző (olimpiai bajnok) „jegyzőkönyvi vallomás szerint jelen volt szökött katonák kivégzésénél”. Kollégája, a „volt földbirtokos” dr. Bai Béla „Legutóbbi szovjetunióbeli útjáról visszatérve elmondotta, ha kijut Nyugatra, a Szovjetunióban szerzett adatokat továbbítja. Felvetette a disszidálás lehetőségét is. Családi és érzelmi kapcsolatai nincsenek Magyarországon.” (Bay Béla dr. akinek a nevét sem tudták leírni, hetvenéves korában, 1977-ben ment nyugdíjba a szövetségi kapitányi tisztségből, s a magyar vívósport talán legnevesebb mestere volt. – P. Á.) „Markovits Kálmán huszonegy éves, pártunkívüli, nőtlen, tisztviselő. A magyar csapat egyik legjobb vízipóló játékos, volt gróf. Versenytársai között ellenséges uszítást folytat. Menyasszonya Szőke Kató.” A kétszeres olimpiai törvívó bajnok Elek Ilonáról azt állították: *kapcsolatban volt* a Gestapóval és a horthysta nyomozó szervekkel, s „1945-ben amerikai karszalaggal járt. 1951-ben a magyar címeres vívóruhát nem akarta felvenni.” A húga, Elek Margit ellen az volt a kifogás, hogy hosszú ideig levelezési kapcsolatban állt egy amerikai állampolgárral – a vőlegényével. Gyarmati Dezsőről kiderült, hogy „apja az adventista szekta nyomdájának volt a vezetője”. A jelentést kivételesen aláíró Péter Gábor ígérte, hogy az ÁVH „olimpiai kiküldöttei” *diszkréten figyelemmel kísérik „az aggályos személyek esetleges káros szándékát”*.

1952. márciusban RM hívatta Sebes Gusztávot, hogy azonnal utazzon Helsinkibe, mert Szirmai István olyan katonatiszti iskolát fogadott el az olimpiai csapat szálláshelyének, ahol amerikai oktatók dolgoznak. Sebes másik szállást szerzett.

A magyarok legsikeresebb olimpiáján, Helsinkiben, Keleti Ágnes és Korondi Margit nyerte az első aranyakat. Győzelmüket megtáviratozták Rákosinak. Így tett a többi magyar olimpiai bajnok is; volt olyan nap, hogy a Szabad Nép négy, egymástól alig különböző táviratot közölt. Helsinkiben Papp László és Takács Károly megvédte olimpiai bajnoki címét, Csermák József a világon először vetette hatvan méteren túl a kalapácsot, s először lett világbajnok az öttusacsapat.

Szirmai István helsinki jelentése a szovjetek körül forgott, de említést tett a baráti országok közötti bundákról is. „A magyar–román meccsen Latusev kiállította Kocsist, pedig ez minimum három hónapos eltiltással járt volna. Panasszal éltünk vezető szovjet elvtársaknál. Latisev hajlandó volt olyan nyilatkozatot adni, mely alapján a nyugatiakból álló nemzetközi bíróttestületnél sikerült Kocsis játékból maradását biztosítani.”

Hódos Imre Terjak szovjet versenyzővel birkózott, aki akkor is csak harmadik, ha tussal győz. Hódos nyert. „Andrianov osztotta az érmekeket és leszállította az emelvény felső fokáról Hódost, és helyébe a libanonit állította. A közönség fujolt, mire a nemzetközi zsűri nyugati elnöke visszaállította Hódost az első helyre. Andrianov sajnálkozását fejezte ki, és magatartását bírói tévedéssel magyarázta.”

Női tornában szovjet–magyar párharc folyt. Szirmai szerint talajon is Keleti Ágnesnek és a magyar csapatnak kellett volna győznie. „Mindjárt az első nap bekövetkezett, amire figyelmeztettük Romanov elvtársat, hogy a népi demokratikus bírák bennünket lepontoztak, a nyugati bírák bennünket támogattak. Az első napon megtörtént, hogy a szovjet bírák lepontozták a magyarokat. Erre, talán válaszként, az egyik magyar bírónő lepontozott szovjet tornászknöket. Panaszunkra Andrianov elvtárs azt felelte, hogy a női tornászcsapat vezetője a nyugatiak

szolgálatában áll, és ha előfordultak a magyarokkal szemben lepontozások, úgy azt tulajdonítsuk reagálásként.” Szirmai megesküdt: „Tiszta lelkiismerettel állítom, hogy a szovjet versenyzőktől egyetlen pontot nem vettünk el.”

A szovjet labdarúgócsapat épp Jugoszláviától kapott ki. Sebes: „Hiba volt, hogy az olimpiát megelőzően *a magyar–szovjet sporttalálkozásokon nem a tényleges erőviszonyoknak megfelelő eredményeket hoztunk ki*. Komoly hibánk, hogy Moszkvában labdarúgócsapatunk nem verte meg a szovjet csapatot, holott véleményem szerint klasszissal jobb volt.” (Az 1952. május 24-i és 27-i szovjet–magyar mérkőzéseken a pártfőiskolás Gáspár Sándor jelentése szerint a magyarokat meglepte „a szovjet csapat nagy lendülete, helyenként túlzott keménysége és a mi játékosaink is elragadtatták magukat és helyenként, különösen Hidegkúti, Bozsik, megrúgták a szovjet játékosokat”.)

Helsinkiben a román sportvezetők 25 aranyéremben bíztak, s csapatuk „jelentős része magyar ajkú volt”, amit igyekeztek titkolni főleg a magyar delegáció előtt. „A szovjet sportdiplomácia minden lépését hűségesen követtük anélkül, hogy erre felszólítást kaptunk volna.” Szirmai beszámolt arról is, hogy a baráti államok részére adott banketten Romanov elvtárs „*első* poharát Sztálin elvtárs és a szovjet sportolók, *második* poharát Rákosi elvtárs és a magyar sportolók, *harmadik* poharát... *hetedik* poharát Cservenkov elvtárs és a bolgár sportolók egészségére ürítette.” „Nagy örömet okozott a cukrász, akit Rákosi elvtárs küldött.” (Farkas Vladimír: – A helsinki olimpia után Szirmai lejött Aligára, s elmondta Farkasnak, hogy a szovjetek mocskosul viselkedtek, s olyan szovjetellenes beszélgetés keveredett köztük, mint két horthysta tiszt között. Apám ilyen nyíltan Nógrádival sem mert volna beszélni.)

A Titkárság elutasította a jelentést: „Foglalkozzanak azzal a túlzott meglegedettséggel, amely az olimpiai eredmények után elterjedt.”

Elek Ilona levélben magyarázgatta Rákosinak – aki annyira bízott a győzelmében –, hogy miért okozott csalódást: „Céltudatos munkával, jól készültem, de akadtak, akik megsokallták egyedülálló győzelemsorozatomat, melyet egy harmadik olimpiai bajnoksággal szerettem volna befejezni. Ezek az elemek úgy irányították a döntő mérkőzést, hogy a győzelmet valósággal kiragadták a kezemből, de ez még nem tört volna le, mert azt mondtam a verseny után, hogy én így nem fejezem be és a következő világbajnokságokon, sőt négy év múlva az olimpián visszavágok, ha ezer Ansbachot is hoznak ellenem.

Amikor azt láttam, hogy a saját embereink – azért, mert nem tudtam aranyérmet az asztalra tenni – elejtenek és elfordulnak tőlem, akkor megfogadtam, hogy többé tört nem veszek a kezembe. Rákosi elvtársat erről, ilyen formában bizonyára nem informálják, és könnyen úgy magyarázható az én sporttól való visszavonulásom, hogy hiúsági kérdés, nem tudom a vereséget elviselni.”

Sebes Gusztáv: Elek Ilona az egyik legnehezebben kezelhető sportoló, „nem kis része van abban, hogy a vívóknál ilyen rossz a szellem”. „Az edzőpályán Hegyi szólt neki, hogy vegye fel a címeres melegítőt, amire azt mondta, hogy megszoktam gyerekkorom óta, hogy magam öltözöm... Véleményem az, hogy lassan vissza kell szorítani ezeket a régi primadonnákat.”

Sebes jelentése szerint az 1952. szeptember 20-i Svájc– Magyarország válogatott mérkőzés bankettjén az Európa Hangja munkatársa el akarta csábítani a játékosokat, „de ők elküldték a fenébe”. Éjfél előtt a válogatott Lantos telefonált Puskásnak a szállodába, hogy menjen értük. Taxiba ültek, és a megadott magánháznál egy ismeretlen „nem akarta leengedni a szuterénbe,

erre Puskás állon vágta, hat lépcsőt legurult az illető, és akkor már magyarul beszélt ő is”. A csapat helybenhagyta a vendégsereget, akiktől Lantosék a lányokkal együtt már elmentek.

Miközben az aranycsapat a csúcson volt, RM többször említette – idézte Dénes István –, hogy egy focimeccsen tízezrek őrzöngnek, ők meg kiteszik a lelküket, mégsem tudnak olyan tömeget tűzbe hozni, mint egy ostoba futballmeccs.

A katolikus egyház ellen szüntelen csatáztak. RM a májusi KV-ülésen a klerikális reakció aktivizálódásáról beszélt: Grószék „ragaszkodnak Mindszenty kedvenc eszméjéhez, mely szerint, ha az országnak... nincs kormánya... az esztergomi érsek az ideiglenes kormányfő, s hogy akire az ráteszi Szent István koronáját, az a magyar király”. Ez az eszme már kölcsönös rögeszme. Drasztikus következményeként „letartóztatták Grósz kalocsai érseket” – mondja Rákosi így, harmadik személyben. Grósz „büntársainak egy jelentékeny része már előbb letartóztatásba került és beismerő vallomást tett”. „A PB véleménye az, hogy Grószék üzelmeit nyilvános per folyamán kell a magyar dolgozó nép elé tárni.”

Az ügyet a csak ezzel foglalkozó titkársági ülésen Révai készítette elő. Hezitáltak: „*A pálosokon kívül vádlott legyen a ciszter rendfőnök és néhány püspök*, akik ellen komoly bizonyítékaink vannak.” „A pernek bizonyítani kell, hogy a vádlott püspökök a régi rend visszaállítását akarják... hogy a legfontosabb szerzetesrendek illegalitásba vonultak, szervezett államellenes működést fejtettek ki a reakciós püspökök tudtával és segítségével.” Eldöntötték: közzététel előtt a püspöki kar elé tárják a vádiratot, és felvetik a vádlott püspökök lemondását. Mivel a püspöki kar azt fogja válaszolni, hogy nem tehet semmit, a kormány kijelenti, hogy a vonakodással a püspökök megszegik az állammal kötött egyezményt. Ezután közzéteszik a vádiratot és egy kommunikét a püspöki kar ellen.

Felmerült, hogy Grósz, Shvoy és Péteri vádlott legyen-e a perben. „Emellett szól: ha a perben komoly bizonyítékok merülnek fel ellenük, akkor nem lefogni és elítélni őket a gyengeség jele lenne kifelé és befelé... Számolni kell azzal is, hogy az ellenségnek sikerülni fog a Grósz és társai elleni pert összekapcsolni a jelenlegi közellátási nehézségekkel, a tszcs-fejlődés következtében kiéleződő osztályharccal.” Révai: a püspökök tanúként is szerepelhetnek, majd megfosztva őket püspöki tisztségüktől: „jöhet az internálás, s később, ha kell, a bírósági eljárás”, ami „politikai hatásában nem sokban különböznék a nyílt elítélésektől és lefogástól”, ráadásul azt mondhatnák: „A püspököket azért nem mertük elítélni, mert gyengék vagyunk és mert a vádak koholtak.” Az érvbukfencek vége: „Grósz és társai a perben igenis vádlottak legyenek, tartóztassuk le őket.”

Ekkor hozták létre az Állami Egyházi Hivatalt (ÁEH). Vezetője az a Kossa István lett, akiről RM azt táviratozta Sztálinnak, hogy „erkölcsileg lejáratódott”, ezért eltávolítják a PB-ből és a kormányból is.

1951. május 26-án Czapik érsek felkeresi, s letegezi Kossa Istvánt. „Az ő véleménye az – jelentette Kossa –, hogy Grósz nem műveltebb, mint egy falusi plébános, és nem valószínű, hogy komolyabb dolgot csinált. Czapik kért bennünket, hogy a szövegezéssel legyünk óvatosak, mert könnyen megtörténhet, hogy Róma leváltja őt.” Kijelenti: „ha kellemetlenségeim támadnak Rómával, úgy itt hagy, mint Szent Pál az oláhokat”. Kossa felszólítja, hogy komolyabb intézkedések esetén várják meg az ÁEH jóváhagyását. Június 15-én a magyar püspöki kar látogat az ÁEH-ba, és kéri, hogy a testület egy-két tagja bepillantást nyerhessen a Grósz elleni vádakba.

Szabad Nép, 1951. június 19.: „Vádirat Grósz József és büntársai ügyében.” Nem titok: a Mindszenty-per folytatásáról van szó. „Grósz József vádlottat 1948 novemberében Mindszenty

József magához rendelte és *bizalmasan közölte, hogy a köztársaság megdöntésére összeesküvést szervez és vezet.*” S a per során egy álló héten át „tárták” a nép elé a kalocsai érsek és bűntársai „üzelmeit”.

RM a PB előtt elismerte: Mindszenty idején aktívabb volt „a papi reakció”. Mégis elhatárolták, hogy csapást mérnek rájuk. „Májusban akartuk megcsinálni, azonban el kellett egy hónappal halasztani a francia és olasz választások miatt. Nem akartuk, hogy egy ilyen nagy port felverő ügyből a két katolikus országban az ellenség valami hasznot húzzon. Hátránya, hogy bizonyos fókig beleesik az aratásba, mikor nem annyira a rádiót hallgatják, mint a kalászok zizegését.”

„Azt hiszem, az a csapás, amit a reakcióra mértünk elég túrhetően elő volt készítve politikailag és bűnügyileg is.” (Két héttel később már azzal büszkélkedett, hogy ez a munka „minden részében át volt gondolva”, 1952-ben Várpalotán pedig hancegett, hogy ellátták olyan nagykutyák baját is, mint Mindszenty és Grösz.) „Mindszenty-nél az volt a fontos, hogy megtörjük az egyház varázsát. Kiderült, hogy a hercegprímást is dutyiba lehet tenni, és rajta is remeg a gatyá, ha a népi demokrácia bírósága előtt áll.”

„Ma beszéltem Czapik érsekkel, aki... azt mondta, hogy a püspöki konferencia ki akar hozni egy nyilatkozatot, amelyben a püspöki kar elítél mindenkit, aki a népi demokrácia ellen bármit tesz. Azt mondtam, a szavak nem elegendők, nekem tettek kellenek. Mindjárt felvettem, hogy megnézzük a kánoni törvényeket, melyben az van, hogy minden pap ellen, aki népi demokrácia ellen nyilatkozik, el kell járniuk. Hét esztendeje vagyunk legálisak, és eddig egyetlen pappal szemben sem jártak el. Elkezdte magyarázni, hogy a kánonjog értelmében az érseket csak a pápa vonhatja felelősségre... Megmondtam... Maga is kaphat tíz évet... Paragrafusaink nekünk is vannak... Akit a pápa kinevez, elvihetjük internálótáborba. Esküdözött, hogy meg leszünk vele elégedve.”

„Visszaállítjuk a placetum regiumot, a magyar állam illetékes szerveinek előzetes hozzájárulása nélkül nem lehet püspököt stb. kinevezni.” (A placetum regium *királyi jog*; az uralkodó beleegyezése nélkül az egyházi méltóságok tisztségüket nem foglalhatják el. – *P. Á.*) „Ennek a pernek a belpolitikai jelentősége azért is nagyobb, mert a Mindszenty-per óta két és fél év telt el és a nép fejlődött” – mondta.

Grösz Józsefet 15 évre ítélték. RM 1962-ben azt állította Aczéléknak: „Grösz ki akarták végezni, akkor azt mondtuk, hogy nem, de erről persze nem beszélnek.” Ám a Grösz-per halálos ítélet nélkül is elérte a célját: végképp megtört a magyar egyház. A Szabad Nép 1951. július 5-én közölte a már Czapik Gyula vezette magyar püspöki kar nyilatkozatát: „Kijelentjük, hogy a magyar államot: a Magyar Népköztársaságot, szeretett hazánknak ismerjük el, törvényeit megtartjuk és megtartatjuk.” Vezércikk: „Jobb későn, mint soha!” A katolikus püspöki kar felesküdt az államra. RM összefoglalója: „az egyházi reakciónak a foga közé vertünk”.

1951 cezúra RM életében. Mikojan 1953 nyarán azt mondta Magyarországról: „1951-ig általában jól fejlődött, amíg nem szállt a vezetők fejébe a dicsőség és nem kezdtek kalandor terveket készíteni.” Hajdu Tibor megfogalmazásában: „1951 után már nem RM alakítja az eseményeket, csak reagál.” Talán 1950 nyarán, a Kádár–Zöld belügyminiszter-váltással kezdődött a baj vagy inkább a nagyravágyó ötéves terv indításakor. A Rákosi névvel jelzett politikai vezetés eddig eredményes volt gazdaságilag, ám az 1951-es kongresszuson elfogadták az ötéves terv felemelését. Ezt a folyamatot a koreai háború indította el a népi demokráciákban, de akkorát sehol sem „feszítettek” a terven, mint az osztályelső címre pályázó Magyarországon. (1949–1955 között az

ipari termelés az NDK-ban és Csehszlovákiában csökkent, Bulgáriában 20, Romániában kb. 50, Lengyelországban 58, Magyarországon 110 százalékkal nőtt.) Az esztelen iparosítást később nagyzási mániának, kalandor politikának minősítették; moszkvai „rábeszélésre” maga RM is elismerte, hogy ez a lépés teljes csődnek bizonyult. Ha minden másképp alakul, ha Sztálin nem hal meg, ha nem békülnek ki a jugoszlávokkal, akkor is kitudódik legkésőbb 1955-ben, hogy az ötéves terv befuccsolt. Bizonyos vezetői szinten kiderült volna, ami talán már 1951 során világos volt, hogy a terv teljesíthetetlen. De akkor ezt az istennek sem akarták elismerni. Erőlködtek.

1950-ben már csak tíz munkaszüneti nap volt, az 1945-ös tizenöttel szemben, de ez még „hárommal több, mint a Szovjetunióban”. Törölték a pünkösd hétfőt a pirosbetűs ünnepek sorából. Ezzel persze az egyházon, a vallásos érzületen is akartak ütni. De mintha igaz lenne: *minél rosszabb, annál jobb*. 1952 végén a Titkárság törli a munkaszüneti napok közül a karácsony másnapját („tíz nappal karácsony előtt kell nyilvánosságra hozni”). Bornírtság? Cinizmus? Mindenekelőtt rossz gazdasági és elvakult politikai döntés, hogy szovjet példára december 26-a helyett május 2-át nyilvánítják fizetett munkaszüneti napnak. S egymás között megegyeznek, hogy húsvét hétfő sem húzza sokáig. Már a perceket is hajszolták. A Titkárság dönt: „A Rákosi Mátyás Művek jelentse be, hogy a dolgozók kívánsága, hogy szombaton egész nap dolgozzanak.” (1951)

A voluntarista politika átmeneti sikerei egy ideig sokkolták az embereket. 1951-ig RM a legvadabb politikai akcióit is el tudta adni; ezek legalább a párton belül nem váltottak ki ellenállást. Lenyelette a funkcionáriusokkal, a párt aktivistáival a Titóval való szakítást vagy a Rajk-pert is (pedig mindkettő megrázta főleg a fiatalokat). Még tüntetéseket is tudtak szervezni Tito és Rajk ellen. A szociáldemokrata vezetők, középvezetők, főbizalmiak lecsukása már közelebb dörgött és villámlott. A riadalom mintha mégsem lett volna akkora, mint Kádár letartóztatásakor. Nem azért, mert Kádár János akkora ember volt: mégis – amint ezt később látni fogjuk – sok-sok apró jel arra mutat, talán ezzel a cseppel telt be a pohár. *Ez közhangulat-fordító pont*. Maga Rákosi is elismeri, hogy ezután itt is, ott is kibuggyant a kétkedés.

A terror talán már nem erősödött, de folytatódtak a korábbi ismert események. A sorból egyedül a kitelepítés rítt ki. Bár nem volt ez olyan mérvű, mint ami a köztudatban él, mégis alapvetően más, mint az önkény korábbi intézkedései. Már nem A, B, C és Z bűnösök ellen, nem egy ember, hanem egyszerre az egész volt elit ellen lépnek fel, a horthysta hatalmi gépezet, sőt adminisztráció csavarjai, és minden gazdag, sőt módosabb ember ellen válogatás nélkül. Ehhez „Vesszenek a burzsujok!” kiabálással még lehetett némi támogatást szerezni – bár a félénk (?), a jobb érzésű (?), a nem elég elvakult (?) emberek már nem költöznek be kitelepítettek lakásaiba. A Kádár-ügyben – amint azt látni fogjuk – mintha RM már semmiféle támogatást sem kapott volna.

Politikai lépésein tudott igazítani, gazdasági ballépéseit viszont újabbakkal tetézte. Nem csupán azért, mert jobban értett a politikához, mint a gazdasághoz, hanem azért is, mert a politika inkább az ő kezében volt. A „feszített” tervben ígért csodát akarta, de talán sejtette, milyen csekély ennek az esélye. A katonai fejlesztést illetően talán épp ezért keveredett nézeteltérésbe Farkas Mihállyal.

Vásárhelyi Miklós idézte fel, hogy amikor az istenítés már nagyban folyt, egy alkalommal RM azt mondta Donáthnak: Tudja, Donáth elvtárs, milyen vékony az a jég, amin mi korcsolyázunk!? (Mivel Donáth Ferencet 1951 februárjában őrizetbe vették, ez nyilván még az előtt történt.)

Kádárék letartóztatása után RM még azzal példálózott, hogy Rajk is ilyen hetyke volt a vallatások során egy ideig. Kádár mintha hallotta volna, „visszaüzent”: mondja ő, amit akarnak, ám az nem lesz igaz! Mit lehet tenni, ha nincs ellenállás, és ha mindenki RM bűvészkedését figyelni? Révai állítólagos figyelmeztetése („nyakig süllyedtünk a szarba”), de főleg a széles körű kétkedés a konzekvenciák levonására készítette Rákosit. A májusi KV-ülésen már arról beszélt, hogy az ellenség a pártszervezetekben támad, ott kell hát tisztogatni, nem az első vonalban, s csak Grósznek „ígért” nyilvános pert. A június 28-i PB-ülésen aztán elismerte, hogy a Kádár-ügy megakasztotta a párt lendületét. Nyelvezete is árulkodó: „Rajk letartóztatása után három hónappal kihozhattuk a kérdést és négy hónap múlva az ítéletet végrehajtottuk. A per tanulságos volt, és módot adott a pártnak, hogy az ellenségre lesújtunk... A Kádár-ügy olyan nyálás, széttaposott felöntése a Rajk-ügynek, hogy nyilvánosság elé hozni és belőle *második Rajk-ügyet* csinálni nem lehet.”

Kádár 1951. július 9-én bevallotta: „Az imperialisták utasítását követve 1949 decemberétől hozzáálltam pártellenes csoport szervezéséhez.” Fölsoroltatták vele, kiket vont volna be a munkába. Ha a névsor sugallt, úgy a következő perek vádlottja lehetett volna Apró Antal, Orbán László, Földes László, Komócsin Mihály, Hidas István, Szikra Sándor stb. A műfaj szabályai szerint Kádár kizárólag rosszat ír mindenkiről. Például: „Apró Antal PB-tagra azért gondoltam, mert gyenge jellemű, pártellenes beállítottságú embernek ismertem... láttam, hogy Apró a Rajkot leleplező KV-ülésen sírva fakadt.”

Csak novemberben jut a Központi Vezetőség elé a hármass bizottság újabb – vízjeles papírra íródott – jelentése. RM már Kiss Károllyal olvastatja fel, hogy Kádár elismerte: Rajk Lászlóval áruöl kapcsolatban volt. Bizonyíték semmi, a KV mégis úgy határoz: Adják bírói kézre!

Kádáról nem jelennek meg leleplező írások, nem rendeznek ellene nyilvános politikai kampányt. A sikertelenség miatt RM betartja közvetett ígéretét: az ő kezdeményezésére több pártvezetőt nem tartóztatnak le. Azért 1951 végén még halálra ítélik Haraszi Sándort, viszont Kádár – aki ugyanúgy elismert mindent, mint Rajk László, s ugyanúgy bejelentette előre, hogy az egész nem igaz – megússza életfogytiglani fegyházzal, Kállai Gyula és Donáth Ferenc 15 évet kap a zárt tárgyaláson. Rákosiék hisznek is, nem is Kádárnak; legalábbis kételkedni kezdenek; az ítéletről nem tájékoztatják a párttestületeket sem, nemhogy a tagságot.

Épp a párt nagy hitvesztése idején tárgyal a PB az 1951. szeptemberi kölcsönjegyzésről, s úgy dönt: aki szándékosan nem jegyzett, azt ki kell zárni a pártból, a kölcsönjegyzésben kitünteteket pedig felvenni. Hiába bicsaklik meg a lendület, fenn az ernyő: „mezőgazdasági országból ipari ország lettünk”, „növekszik a párt nívója”, sőt: „*az egész nép nő*”.

Az életszínvonal emelkedése 1949-ben állt meg, s a szövetkezetesítés erőltetésével, de főképp a honvédelmi kiadások növekedésével kezdetét veszi a romlás, annak ellenére, hogy 1949–51 közötti három év alatt állítólag 78 százalékkal nőtt a nemzeti jövedelem. 1950-ben 2,5, 1951-ben 13, 1952-ben 21, 1953-ban 22 százalékkal maradt el a reálbérindex az 1938-astól.

Az egyre nyomasztóbb áruhiányt Rákosiék az ellenség kártevésének, szigorral s agitációval enyhíthető bajnak tartják. Amikor kiderül, hogy néhány héten át cukorhiány lesz, a Titkárság intézkedik: „*A felvásárlási láz ellensúlyozására néhány áruhalmozót le kell tartóztatni.*” Budapest hússzükségletének a negyede hiányzik, felhívják hát a rendőrség figyelmét a feketevásárlásra: „elrettentő példát kell statuálni”. (PB-határozat, 1952: „A lakosság húsigényét ki

kell elégíteni, amellet azonban arra kell törekedni, hogy a hús fogyasztás 5-7 százalékkal csökkenjen.”)

Az 1952-es hírhedten gyöngé, aszályos termés betakarítása után kitör a felvásárlási láz: „az ellenség támad”. Az ÁVH is bűnbak: Péter Gábor vonja felelősségre, akik elmulasztották a jelentést. Gyártották az elrettentő példákat. 1951 őszén például a budapesti munkásbíróság halálra ítélte közhivatalnoki büntett (feketézés) miatt a HUSÉRT vezetőit. Persze kiderül a nyilas meg a szociáldemokrata múlt is: Szita Pált és Imreh Jánost kivégzik.

Az októberi KV-ülésen RM névvel sorolja a kulákokat, akiknél 90 rend ruhát, vagy 50 kiló cukrot, mellette 1200 méter textilanyagot, 75 pár új cipőt találtak. Az Igazságügy-minisztérium a bíróságoknak: egy borjú feketevágási „tarifája” kuláknál 6-12 havi, kis- és középparaszt esetében 2-3 havi fogház – az utóbbi felfüggesztve.

1950-ben a Jézuska cukor- és lisztjegyet hoz: „a politikai érvelés kiindulópontja... a belső ellenség támadása”. A ruházati cikkek árát úgy „szabályozzák”, hogy a falut inkább sújtsa. Duplájára emelik a petróleum árát. S még karácsony előtt bevezetik a „Szervezett ellátási rendszer”-t. A szépítő fogalmazás mögött az állt, hogy a cukor- és a lisztfejadagokat lakhelytől függő alapadagra és üzemi pótagra osztották; tervezték a kenyérjegy bevezetését is.

„Az a beállítás, hogy fokozott áldozatvállalásról van szó, indokolatlan és helytelen.” (RM) A Ganz Vagon termelési értekezletén egy párttag a normarendezést támadva mondja: nem akar 60-70 forinttal hazamenni, nem akarja a feleségét sírni látni: „A dolgozók hátáról lerohad az ing, holott ők most már többet várnak.” Beszéde tapsvihart arat: „Nem volt senki, aki visszautasította volna az ellenségnek ezt a nyílt támadását.” RM: *Állapítsák meg, ki ez a munkás, mi a múltja stb.*

A gazdaság hibái helyett az „ellenség” tetteit elemzik. (RM: „A kommunista asszony a sorban hallgatja, hogy szidják a demokráciát.”) Kapkodnak: csökkentik a Szovjetunióban tanulók ösztöndíját (órát vesznek és túl sok könyvet), ám a rendőrség új egyenruhát kap – de nem most, mert nincs elég szövet.

1951. december 1-jén megszüntetik az egyeztetendő jegyrendszert, s tetemes áremelés kíséretében bevezetik a mezőgazdasági áruk „szabad” forgalmát. Az alapállás változatlan: csökkenjen a parasztság jövedelme, illetve a fogyasztást minél magasabb árakkal kell korlátozni, „különösen a kenyérenél” a felvásárlásra hivatkozva. A kenyér ára 1,60-ról 2,60-ra, a liszt 2,60-ról 5,20-ra, a kristálycukor 6 forintról 12-re, a vaj 30-ról 75-re, az olaj 17-ről 28-ra emelkedik. A cement ára 250, a faárué 150, az ekevasé 100 százalékkal nő, a gumicsizmáé háromszorosára. A kor tipikus viselete, a lódenkabát 650 forintról 845-re drágul.

26 százalékos az ár-, 20 százalékos a béremelés. A forint vásárlóértéke 38 százaléka az indulásinak, a reálbérindex 13 százalékkal maradt el az 1938-astól. Erről hallgatnak, viszont a PB azon melegében megtárgyalja az áremelés első három napi tapasztalatait. Érdemben persze semmit sem tudnak, hisz ha a közhangulatot fel merték volna mérni, akkor sem lett volna mivel és kivel. 1951 áprilisában például „hangulatjelentés” készül a kenyérjegy bevezetéséről. Sok hímezés-hámozás után végre leírják, hogy a hangulat nem jó: „Az ellenségnek sikerült a dolgozók figyelmét elvonni a munkaversenyről és a május 1-jei előkészületekről.” Butának alig nevezhető vezetők képesek ilyen fonákul gondolkodni. A miniszter Bognár József rendre felveti: egy nagy létesítmény (pl. Sztálinváros) építése előtt készüljön el az infrastruktúra, mert ha a szántóföldre odavisznek tízezer ellátatlan építőt, lezüllesztik az építkezést, mert nem lehet a technikát magas

színvonalon alkalmazni, s közben térdig sárban járni és éhesen lefeküdni. „Rákosi többször azt mondta, ez lehetetlen, mert azt jelenti, hogy a kereskedelmet a nehézipar elé helyezzük.”

Az ellenséggel szemben „átestek a nyereg másik oldalán” (RM). A szocialista zárda kulcsa a bizalmatlanság: az ellenség a leggyakrabban használt szavak egyike. 1950. december 6-án az Amerika Hangja hírt adott egy budapesti üzemi konyha ellenőrzéséről. Utána az Országos Tervhivatal elnöke (!) és az ÁVH közösen vizsgálja: hogy szivárgott ki a „hadititok”. Aztán az amúgy sem nyilvános témák közé tartozó áremelést már úgy készítették elő, mint valami hadüzenetet: a közgazdászokat elvitték Hollóházára, s elzárták őket a külvilágtól, a nyomdászok benn aludtak az üzemben stb. Érthető, hogy a KV titkárságát vezető Vég Béla ezek után úgy fogalmaz: a kékcédulázás és az államosítás után ez volt a harmadik nagy konspiráció. A magát megnevezni nem akaró PB-tag pedig azt mondja: az ellenség még nem volt beépülve a vezetésbe.

RM a Zala megyei pártértekezleten el is dicsekedett vele, hogy az ellenség rádiója csak megjátssza, hogy mindenütt ott ülnek az embereik: „Itt volt a jegyrendszer megszüntetése. Heteken, hónapokon keresztül ezer meg ezer ember dolgozott. Ha az ellenség egy héttel vagy három nappal előbb tudta volna, akkor a rádióban leadta volna úgy: emberek, siessetek vásárolni, mert december elsejével felmennek az árak... Ők is a Magyar Rádióból értesültek, ami annyit jelent, hogy távolról sem olyan erősek, mint ahogy el szeretnék velünk hitetni.” Ez a *dialektikus ellenség* erős, ha erős ellenségre van szükség, és gyöngé, ha gyöngére.

Minden sarokról a gyanakvás leselkedik rám és rád és rájuk.

– 1952 végén vagy ’53 elején felhívott Rákosi, hogy járok-e a Béla király úti KV-üdülőbe – említette Kőből József (1909). – Mondtam neki, hogy a hétvége a családé. Járjon csak fel, és hallgassa meg, mit beszélnek az emberek! Mire azt feleltem, hogy Gerő, Farkas és Révai feljárnak, hallanak mindent! Ne törődjön maga vele, csak járjon fel, és jelentse, miről beszélnek! Megígértem, de nem mentem. Folytatás nem volt.

„Maguknak minden olyan személyt nyilvántartásba kellene venni, aki gyanús és összegyűjteni rá az anyagokat” – mondja RM az 1952-es államvédelmi aktíván. A bizonyítás vagy az ellenőrzés szóba sem kerül. Pedig ki nem gyanús ott, ahol köztársasági elnökök, belügyminiszterek és főtitkárhelyettesek egész sora bukott le?

Kovács István 1954-es beadványából tudjuk, hogy a vezetésben belső megállapodás született az illegális kommunisták háttérbe szorításáról, amivel kivétel nélkül meggyanúsították, spiclivé minősítették a régi kommunistákat.

„Győzelmet győzelemre halmozunk, de ettől az ellenség veszélyesebbé és elszántabbá válik” – írja RM vezetőtársa, Horváth Márton. – „Az országban két leküzdhetetlen erő harcol egymással. Az egyik a mindenütt jelen levő, megvert ellenség, a másik Rákosi elvtárs. Kidolgozza a győzelem stratégiáját és taktikáját. Három, négy órát alszik naponta, de az ellenség talán annyit sem. Győzelmeink sorozata folyamatos és állandó, de Rákosi elvtárs is ember, ő sem változtathat az objektív törvényszerűségen. Az ellenség veszélyessége és elszántsága az elszenvedett vereségekkel együtt nő. A perspektíva tehát nem más, mint a harc.”

1951 végén a párt lapkiadójának egy személyzetise jelenti Rákosinak, hogy a Szabad Nép második embere, Betlen Oszkár utasította: igazolja valaki munkakönyvében, hogy a kiadónál dolgozott. S a levélírónak nem a belügyből vagy az ÁVH-tól válaszolnak: RM maga írja a levélre: „utánanéztünk és megállapítottuk, a dolog rendben van”.

Az ellenségmánia vírusára a vezetők a legfogékonyabbak, de a bizalmi beosztásban dolgozók is „ÁVH-pozitívok” (például a személyzetis). 1952 márciusában azt írja Gerő Kovács Istvánnak: „Egészen biztos, hogy a Délszláv Szövetségben titóék (sic!) mélyen be vannak épülve. A kérdést, mihelyt megjön, referálni kell Rákosi elvtársnak.” Az ÁVH feladata, hogy beépüljön a Délszláv Szövetségbe. 1953 májusában is Gerő riadóztat: a Külügyminisztériumban „gyanús vagy megbízhatatlan elemeket még a kisegítő és technikai személyzet között sem szabad megtérni”. S Gerő szintjén az, hogy „egészen biztos” vagy, hogy „feltétlenül”, a bizonyítékot helyettesíti. Gerő Rákosinak: „A TÁKI (Távközlési Kutató Intézet fedőnév alatt hadiipari kutató) megtisztítása feltétlenül szükséges.” S RM kikéri Gerő véleményét a „brünniek” letartóztatásáról. (Sok magyar szerzett diplomát Brünnben, mert például a zsidótörvények miatt itthon nem járhatott egyetemre. Ők a Brünnieknek. – P. Á.) 1953. február 4-én Biró Zoltán felhívja a bátyja, RM figyelmét, hogy a szociáldemokrata múlt miatt a Parlament elnökévé buktatott „Rónai titkársága csupa ellenséges emberből áll. Az a titkárnője, akivel még Miskolcon intim viszonyban állt.” Családias.

Az ellenséggel kelnek és fekszenek. Szinte meglepő, ha félreteszik ezt a mániát. 1952 első napjaiban meg akarták szüntetni a Munkásmozgalmi Intézet őrzését. Az igazgató Rákosinál tiltakozott: a pótolhatatlan és felbecsülhetetlen értékű gyűjtemény elpusztítása, megszerzése vagy megsemmisítése „az ellenségnek feltétlenül érdekében áll”. RM válasza: „Páncélszekrényekben tartsák, az őrseget el kell venni.” Kis ügyekben mintha józanabb lett volna Gerőnél. A nagyokban szárnyalt.

Ellenség nem lehetett akárki. 1952 októberében Gerő felhívja RM figyelmét, hogy rendszabályokat kell hozni a tervcsalások ellen, s ő is megfogalmazza a koncepciók eljárások első szempontját: a felelősségre vont figura ne legyen teljesen jelentéktelen. Nagyobb gyár igazgatója vagy fontos gyár részlegének a vezetője már megfelelő, „akit 2-3 évre el kell ítélni a tervtörvény súlyos megsértéséért”. Ártatlanok már nem léteztek.

A '19-es népbiztos Szántó Béla RM régi ismerőse, írogató ember, varsói nagykövet. Miért, miért nem, RM nem tudja kivárni a halálát: ellopítja az iratait, hátha akad benne valami, ami rá terhelő. Szántó Béla ki másnak, mint a nagyra becsült Rákosi elvtársnak panaszkodik: „*Megtörtént a Szovjetunióban elképzelhetetlen eset*, hogy varsói lakásomban és hivatali dolgozó szobámban házkutatást tartottak anélkül, hogy valaki jelen lett volna.” Kéri, hogy a hazahozott csomagokat az ő jelenlétében bontsák föl, s a Kominternben tapasztalatokat szerző öreg bolsevik megnyugtassa Rákosit, hogy soha nem gyűjtött és készített anyagokat pártvezetők kompromittálására. „Iratáramban van egy anyag, ami az Ön személyével áll kapcsolatban. Pjatnyickij, a Komintern akkori titkára 1926-ban, az Ön perének előkészítése során, gyalázatosan hátba támadta a KMP-t és Önt. A Proletárnak és a szovjet sajtónak azt az utasítást adta, hogy a per során ne Rákosi személyét tegyék meg központi figurának, hanem Vági Istvánt. Élesen szembeszálltam vele. Sztálin elfogadta az álláspontomat és ön mellé állt... Ez sem kompromittáló anyag, csak megmutatja, hogyan viszonyultam én már akkor magához, főként hogyan viszonyult Sztálin elvtárs már akkor magához. 1940-ben ezt én önnek megmutattam.” Nincs nyoma, hogy Szántó archívumában RM bárminek a nyomára bukkant volna. Végül 1955-ben Szántó Béla öccsével, Rezsővel aláíratják, hogy az egész hagyaték, mint a család által „1951-ben átadott ajándék”, a Munkásmozgalmi Intézetben marad.

S három titkársági téma, három csöpp a tengerből: 1951 végén szénhiány miatt megszüntettek 370 személyvonatjáratot, 1952 végén pedig leállították a járatok egyötödét; Valencsák Jánost

hadosztályparancsnokká nevezik ki, de a nevét magyarosítsa meg (ami elmaradt), s végül: 1951. november 7-e tiszteletére Dunapentele Sztálinváros lesz: a dolgozók az átkeresztelést kérő „levelet Rákosi elvtárshoz írják”.

Az utóbbi határozat nyomán Dunapentelén, a vasmű építkezésén, valamint a helyi és a megyei lapban eljátszották, hogy az építők ötlete s „legforróbb óhaja” az átkeresztelés. Végül egy Földes László vezette küldöttség vitte Rákosihoz a több kilós díszalumba kötött megrendelt kérelmeket. RM elbeszélgetett a küldöttség tagjaival. Ekkor már gyorsírással jegyezték minden szavát. A segédmunkás Pergerné RM szavára, hogy tanulni kell, azt felelte: „Analfabéta vagyok, tizenhárom gyerek anyja, abból hat élő, egy katonatiszt, nem érek rá. Rákosi: Annál inkább meg kell tanulni, feltétlenül és a végén még író is magából, volt már ilyen is.” Az üzemi lap szerint az asszony meg is ígérte, hogy a télen megtanul írni, olvasni.

Sztálinváros, Sztálin Vasmű, 1951. november 7. Az első csapoláskor felviharzik: „Éljen Sztálin! Éljen Rákosi! Éljen a Párt!” „Az első öntésből plakett készül azoknak, akiket a magyar nép a legforróbban szeret.”

Sztálin halála után a szovjet vezetők is megkérdőjelezték a vasmű építésének indokoltságát. Sem RM, sem Gerő nem tudta őket cáfolni: a vasmű létesítését nem támasztották alá gazdasági számításokkal. Az ilyen döntéseket nem ellensúlyozta, hogy RM takarékoskodott a szódával, és az sem, hogy a gazdasági korifeus Gerő az 1952-es május elsejei felvonulás után jelezte: a fővárost úgy kellene feldíszíteni, hogy ne kerüljön évről évre milliókba a dekoráció. Az ilyesmit már észrevették. „El kell érni, hogy csak azok fizessenek elő az újságokra, akik el is olvassák.”

A KV 1951. novemberi ülése előtti RM-cetli: „A beszámolóhoz szükségem volna arra, hogy mit *kapott* az idén a mezőgazdaság és a falu, hány traktor, vontatógép, műtrágya stb. villamosított falu, bekötőút, szülőotthon, kultúrház stb... Ezzel akarom megmutatni, hogy a falu visszakapja azt, amit bead, vagy adóban befizet.” S az állami gazdaságok igazgatói tanfolyamán aztán RM megfogalmazza az elvet, amely négy évtizeden át az agrárpolitika egyik sarokköve lesz: „*Az ing közelebb van a bőrömhöz, mint a kabát.* A népi demokrácia szempontjából elsőnek jön az állami gazdaság, utána a termelőszövetkezet, utána az egyénileg dolgozó parasztság.”

A vezetői tevékenység kulcskérdése a valóságérzék, ezért is térünk vissza rá ismételtelen. A lenini–sztálini gárda pillanatok alatt beleragadt a dogmákba. Magának Sztálinnak sem volt szemernyi szociológiai érzéke, a társadalmat ő is olyannak látta, amilyennek látni szerette volna, nem amilyen az valójában volt. Az egész sztálini gárda, jóformán minden kommunista vezető, közöttük RM is érzéketlen volt a valóság iránt. Nem volt rá szemük, fülük, szívük, eszük. Nem lehetett. Vagy hittek, vagy láttak. 1952 tavaszán RM a budapesti pártválasztmány előtt kijelenti, hogy hozzá 8-9 ezer levél érkezik havonta, tehát: „*rögtön észrevevesszük, ha valami baj van*”. Ebből a levelek száma sem igaz, akkor sem, ha beleszámítjuk azokat, amelyek a titkárság körül keringtek: elküldték kivizsgálásra, s másodszor értek vissza a címzetthez. De ha ettől eltekintünk: a valóságnak miféle arculata rajzolódhat ki bármilyen nagy spontán levélhalmazból? Milyen szociológiai, politológiai stb. módszerrel dolgozták fel ezeket a leveleket? Természetesen semmilyennel. Persze e nélkül is tudniuk kellett volna 1952-ben, de már hamarabb is, hogy „valami baj van”.

1951 januárjában egy hét alatt 840 új levél érkezik a Rákosi Titkárságra – a fele egyéni kérelem; 137-en segélyt, hadirokkant-járadékot, nyugdíjat stb. kérnek. Továbbá állást, amnesztiát, kihallgatást, útlevelet, keresztapaságot, sőt hat évvel a háború befejezése után is azt, hogy

hadifogoly hozzátartozójukat RM hozassa haza. Többen házasságuk helyreállítását, hűtlenkedő férjük vagy hatalmaskodó pártfunkcionáriusok megzabolázását várják Rákositól. Havonta 250-500 levélíró kér tőle lakást vagy segítséget lakásügyben.

1952 januárjában már keserűbbek a levelek, de ezt nem merik észrevenni, hát még kimutatni! Kevés a följelentő levél. Ami akad, az „korszerű”: öt bejelentés érkezett a túrkevei gépállomás vezetője ellen, hogy üldözi a nőket és *kuláknővel tart kapcsolatot*. Ketten disszidálni akarókat jelentettek fel, ketten embercsempészeket. 88-an kérték, vegyék le őket a kuláklistán: „41-et vizsgáltattunk ki, a többi levélben látszik, hogy jogos volt a minősítés” (egyet töröltek). Az ÁVH-ról szól 170 levél: 97-en letartóztatás és internálás orvoslását kérték, 11-en a letartóztatás okát szerették volna megtudni. 148-an itt kérték a kitelepítés felülvizsgálatát. Intézkedésnek semmi nyoma. Valaki kéri: hozassák haza testvérét a Szovjetunióból. Addig levelezgetnek, míg kiderül, a testvér nem is akar repatriálni, csak szabadságra szeretne hazajönni. Akar, nem akar, RM intézkedik: „Kérjük, Epsteint egyszerűen engedjék haza. Erről értesítsük a testvérét is.”

Vizsgálatuk konklúziója: a titkárságon nem használták fel a levelek tartalmát „a tömegek nevelésére, felvilágosítására, a párt erősítésére”, továbbá, hogy az iktatóbélyegzőjükön önműködő számláló és állítható dátum legyen.

1951 novemberében Gerő javasolja – persze nem ezzel az indokkal –, hogy a többi népi demokráciához, illetve a Szovjetunióhoz igazodva nálunk is aprózzák fel a minisztériumokat (bő másfél év múlva pedig azért kapnak fejmosást Moszkvában, hogy Magyarországon több a miniszter, mint a Szovjetunióban). Külön minisztériuma lett a helyi iparnak, a postának, az állami gazdaságoknak, a középgepiparnak stb., s végül egy erre szervezett bizottság négy pártvezetője (RM, Gerő, Farkas, Kovács István) megállapodik az alkotmány szükséges módosításáról. Az új minisztereket RM terjesztette a Minisztertanács elé. Ekkor lesz Nagy Imre begyűjtési miniszter és RM öccse, Biró Ferenc, a középgepipari miniszter első helyettese.

RM a KV novemberi ülésén bejelenti, hogy bíróság elé állítják, aki megsérti a munkafegyelmet, de a Titkárság csak két héttel később dönt – „szovjet tapasztalatok figyelembevételével” – arról, hogy az önkényes kilépőket, és akik fél éven belül legalább két napot igazolatlanul mulasztanak, azokat *a bíróság ítélje három hónaptól egy évig terjedő javító, nevelő munkára*, vagyis 10–25 százalékos munkabér-csökkentésre. S december 28-án már a Legfelsőbb Bíróság (!) előtt áll emiatt két zalai traktoros.

Gobbi Hilda „Mélyen tisztelt és nagyon szeretett Rákosi elvtárs!” megszólítással meghívta őt az első magyar színészmúzeum, a Bajor Gizi Múzeum 1952. február 12-i megnyitására. Ilyen helyekre RM nem járt. Különben is Bajor Gizi épp egy évvel előbb öngyilkos lett, amit a párt nem szívelt, de mivel gyógyíthatatlan betegsége miatt követte el az öngyilkosságot, a párt megengedte, hogy múzeumot nevezzenek el róla. (G. Bayer Gizella több levelet írt Rákosinak, hogy kimentse a börtönből barátnőjét, első férje özvegyét. Ellentétben a kommunista Gobbival, Bajor – bár tisztelte – egyenrangú félként kezelte a „Kedves Rákosi!”-t.)

RM ellátogat a Budapesti Műegyetemre. Megállapítja: a professzorok túlterhelése járatlan-ságukból adódik, de előidézhetheti az ellenség is, mely papírtenger alá akarja nyomni őket. A SZU-ban az egyetemi tanárok kifaggatják a sztahanovistákat, és ezzel megvalósítják az elmélet és a gyakorlat egységét; tanulnak a sztahanovistáktól. Javasolja, állítsák társadalmi bíróság elé a renitens hallgatókat. Előkerül a régi hepp: miért urazzák egymást a tanárok és a hallgatók. A látogatása tapasztalatait rektori tanácsülés és röpgyűlések dolgozzák fel.

Sejteni lehetett a népjóléti miniszternek kinevezett textilmunkás Ratkó Anna sorsát. Csak azt nem lehetett tudni, hogy az ő nevével kötik össze a párt egyházi szigorúságú abortuszellenességét, s évtizedek múlva is Ratkó-gyermekeknek hívják a nem kívánt terhességből az ötvenes években született tízezreket.

Weil Emil szakszervezeti főnökként már 1951 elején jelzi: Ratkó rossz miniszter, a helyettesei is gyengék. A pécsi orvosi vándorgyűlés után feljelenti, mert Petrovskij professzornak és feleségének nem a Mecsek Szállóban, hanem a Nádorban adtak helyet. Gerő jelzi: a honvédelem szempontjából is fontos minisztérium munkáját tárgyalja meg a Titkárság, Vas Zoltán szerint a rossz miniszter milliókba kerül. RM csak a szovjet tanácsadó professzor inzultusa után kérdez rá, ki ezért a felelős, aztán fittyet hányva a formára, a főtitkár egymás után kéri a jelentéseket a minisztertől. Ratkó őt tájékoztatja, hogy a felszabadulás előtti 85 ezerről 26 ezerre csökkent a nemi betegek száma, s vele tudatja: a zsámbéki gyermekotthonban azért dolgoznak zömmel volt apácák, mert a fogyatékos gyerekek mellé nehéz gondozót találni.

1952 májusában szokatlan fegyelmi került a Titkárság elé. Dr. Solt Oszkár minisztériumi osztályvezető nem fogadta el, hogy egy nő, dr. Faragó Eszter, injekciót adjon a hátsó felébe, mert azt csak férfi orvos illetheti. Ratkó kijelentette: tőle addig ki nem megy, amíg az injekciós tűt egy nő a farába nem vágja! Fecskendőt és penicillint hozatott, és mivel a pártonkívüli Faragó doktornő már nem volt hajlandó ekképp igazolni női mivoltát, a miniszter asszony hívott egy másik orvosnőt. Parancsára dr. Solt letolta a nadrágját, s a miniszteri szobában megkapta az injekciót. Ratkó könnyezve ismerte el: hevesége és meggondolatlansága vitte ebbe a kalandba. RM indítványára megrovásban részesült.

– Egy régi rendelet orvosi vizsgálatra kötelezte a házasulandókat – említette Nemesné Szabó Piroska (1909). – 1952 elején a Minisztertanács javasolta e rendelet eltörlését az Elnöki Tanácsnak. Rusznyák István, az MTA elnöke elmondta, hogy e rendelet tudatában a fiatalok kezeltetik magukat, de még így is több tébécést és nemi beteget szűrnék ki ezeken a vizsgálatokon. Kovács István, az ET egyik alelnöke mindenáron keresztül akarta vinni a javaslatot, de Andics, Dobi, Nezvál és én is csatlakoztam Rusznyákhoz, és nem töröltük el a házasság előtti orvosi vizsgálatot. Nem telt bele tíz perc, Rákosi telefonált és lemarta Andicsot és Nezvált, engem pedig behívatott, és azt mondta: ne fájjon a fejem, hogy a Minisztertanácsban, ahol ott ül Gerő és ő, egy politikailag káros javaslat megy keresztül. Ez az orvosi vizsgálat a fajvédő és fasiszta eszmék szüleménye! Hiába mondtam, hogy hol volt még a fasiszmus, amikor bevezették. Gondolom, Rusznyákkal is beszéltek, mert a következő ülésre visszahozták a javaslatot, és szó nélkül átment – aztán Dobinak és az Elnöki Tanács titkáráként nekem kellett aláírni a házasságkötést megkönnyítő törvényt.

1952 végén a PB kevesli a népesség szaporodását. A bűnös: az abortusz, „az Egészségügyi Minisztérium népellenes beállítottsága” meg az egész orvostársadalom. Kimondják: az abortusz „összeférhetetlen a népi demokráciával”. Elsősorban nem az anyákat kell elítélni, „hanem a kuruzslókat, a szülésznőket, az abortuszt végző orvosokat”.

A „népellenes” minisztérium vezetője még bő fél évig Ratkó Anna maradt. 1953 nyarán leváltották, s jelentették Rákosinak, hogy az új fizetéséből nem tudja fizetni a „miniszteri” békekölcsönt.

1952 májusában RM javasolja, alakítsanak bizottságot a televíziós adás megteremtésére. Gerő helyeseli: „Az agitációnak, a propagandának, a népnevelésnek a televízió sokkal tökéletesebb,

teljesebb eszköze, mint a rádió... az ellenség pedig képtelen zavarni. *A televízió előnye, hogy ez a jövő.* A televízió elterjesztésével új pénzlefölözési lehetőséghez jutnánk.” Előre is hozták a Magyar Televízió kísérleti adását 1954. május 1-jére, s a rendszeres adást is meg akarták kezdeni 1954-ben, bár az illetékesek „elhanyagolják a televíziós rádióadás bevezetésének előkészítését”.

1952 májusában tárgyal a Titkárság először a Dunai Vízerőműről is. Vas Zoltán előterjesztése szerint Budapest felett és alatt is két-két erőmű építhető. Elkezdik a visegrádi erőmű tervezését; az erőmű az ötvenes évek végén áramot termelhet. 1953: a kedvezőbb bal oldali csatorna-vezetéssel az ország elveszítene ötven kilométernyi természetes vízi utat, ezért meg kell állapodni a csehekkel a határvonal áthelyezéséről a csatorna középvonalára. „A hajózható üzemvíz-csatorna bal oldali vezetése mellett is biztosítani kell... a mosoni Duna vízszükségletét.”

2. ISTEN AJÁNDÉKA

Mátyás azt jelenti: isten ajándéka. RM hatvanadik születésnapjára, 1952. március 9-ére hét hónapon át készülődtek. A Titkárság 1951. augusztus végi ülésén, amikor a főtitkár nem volt jelen, az egyik főtéma RM bő fél év múlva, 1952. március 9-én esedékes hatvanadik születésnapjának a megünneplése. Az előkészítésre bizottság alakul, vezetője az előterjesztő Révai, titkára Horváth Márton. Már ekkor eldöntötték: Rákosit a Köztársasági Érdemrend első fokozatával tüntetik ki. Révai javaslata szerint: 1. Ünnepség az Operában (beszél Gerő). 2. A Szabad Nép közli a KV levelét és vezércikket. (Révai) 3. A DISZ fáklyás felvonulása a Sztálin úton. 4. Március 9-én délután kultúrműsoros pártnapok, iskolai ünnepségek. 5. általános, közép- és főiskolai tanulmányi versenyt indítanak, és Rákosi Mátyás-ösztöndíjat alapítanak. 6. Rákosi portréjának megmintázására Kisfaludi Strobl Zsigmond, arcképének megfestésére Poór Bertalan kap megbízást. A minisztérium és az Írószövetség verseket, elbeszéléseket és drámai műveket írat RM életéről. 7. A miskolci egyetemet Rákosiról nevezik el (nem fogadták el, hogy emléktáblával jelölnek meg néhány RM életében jelentős épületet). 8. A Munkásmozgalmi Intézet készít egy „tíz ív terjedelmű kiadványt” RM életéről (Réti László, Karinthy Ferenc). 9. Az intézet kiállítást rendez a főtitkár harcairól, továbbá ajándék-kiállítást. De nem készül művészi játékfilm RM életéről, és gyűjteményes munkái sem jelennek meg (az 1918–1944 közöttiek sem), sem kézírásos börtönjegyzetei (létükről nem is tudunk), illetve tanulmányokat és cikkeket sem írnak róla.

A példa a Sztálin 70. születésnapjára rendezett ünnepségsorozat – de szerényebben. A Munkásmozgalmi Intézet gyűjteni kezdte a visszaemlékezéseket. Kifaggatták az elvtársakat (a kicsiket), a börtöntársakat (a kicsiket), a testvéreket, két iskolatársát stb. Gerő és Révai viszont nem mondta el emlékeit róla. S egyetlen évfolyamtárs sem. Igaz, a Keleti Akadémián töltött két esztendő ő sem emlegette soha. Persze a gyermekkort sem. Csak a párt szolgálatában töltött évek léteznek, azok is szordínósan, hisz nyugtalanítóan változott a múlt.

A magyar párt Rákosiban egyik alapítóját ünnepelte. Rajta kívül a Politikai Bizottságnak egyetlen vele egy esztendőben született, de nála fiatalabb tagja a jellegtelen Rónai Sándor. A Titkárság utánuk következő legidősebbje a négy évvel fiatalabb Nagy Imre, majd a két nagyágyú: az 54 esztendő Gerő és Révai. A PB és a titkárság átlagéletkora 47 év; Benjáminjuk a 30 éves Hegedüs András. Születésnapja után RM javasolta a PB-nek, hogy a testület ötvenen felüli tagjai évente hat hét szabadságot kapjanak. A javaslat rajta és az említetteken kívül Harustyák Józsefet (58) érintette.

1952 elején a Rákosi nevét viselő csepeli nagyüzem munkaversenyt indított a 60. születésnap tiszteletére. Február elsejétől a Szabad Nép *A szeretet albumai* címmel közli a fogadalmak, felajánlások fakszimiléit: „Forrón szeretett vezérünknek, Rákosi elvtársnak 60. születésnapjára – a Kismotor és Gépgyár dolgozóinak felajánlása.” Ömlöttek a fogadalmak. A pártközpont portája Kovács Istvánnak panaszkodott RM titkárságára, hogy a küldöttségek „a vállalásokat egy ablakon keresztül a futárszolgálat levélatvevőjének kénytelenek átadni”.

Az ajándékokat már a Rákosi Titkárság munkatársai vették át, és a különlegesebb dolgokat megmutatták neki. Az egyik bőrgyár például szép domborművet készített, mire RM azt mondta: Ebből is milyen szép női cipőt lehetett volna csinálni! A postások színes drótokból font mezei csokrára pedig megjegyezte: Mennyi munkát pazaroltak erre is! Kiss Lajosnak, a szegedi reáliskola történelemtanárának a lánya elküldte neki a papa noteszét RM történelem osztályzataival. S a nagy felbuzdulásban „Édes Matyikám!” kap egy „szemtelen hangú” levelet: egy szegedi asszony a dadájának adja ki magát, és tüzelőt kér. „Ki az aláíró, derítsék ki. R.” Az eredményt nem ismerjük.

A sajtó hemzsegett a diadaljelentésektől: értékelték a születésnapi versenyt kerületenként, párttagokra és „összdolgozóra” vetítve. RM is túlteljesített: „február végére ígérte a hús- és zsírjegy megszüntetését, és a két jegy már a múlté, pedig még nincs vége a februárnak.” A tatabányai vájár, Loy Árpád „Termelj ma többet, mint tegnap” jelszóval indított mozgalmat (Kossuth-díjat kapott). A pusztaszabolcsi általános iskolában megtáltosodott a leggyengébb számtanos, mert „Zsuzsi a harmadik padban” RM születésnapjára vállalta, hogy segít neki a tanulásban.

Az agitációs osztály körlevelet küldött a párttitkároknak arról, hogyan kell feldolgozni a pártoktatásban Rákosi elvtárs életét. (RM papírjai között akad egy önéletrajz-féle. Eszerint: szakmája magántisztviselő, időnként köztisztviselő, s a régi SZDP-nek 1910-től tagja, s 1918-tól 45-ig a szovjet párt tagja; ám nincs bizonyítéka, hogy már hadifogolyként kapcsolatba került az orosz párttal, hogy párttagként tért haza. Nem végzett pártiskolát, szemináriumot, 12-14 magyar, szovjet, külföldi kitüntetése van. Élő testvérei többsége – három fivére és két nővére – ugyancsak párttag.)

A Munkásmozgalmi Intézet „tíz ív terjedelmű” kiadványát RM életéről a börtöntárs Réti László igazgató írta, de Horváth Márton, az ünnepi készülődés irányítója szerint „sok javításra, alapos átdolgozásra szorul”, kérte, hogy Gerő, Révai, Farkas és Vas segítsen. Réti mellett az írástudó Karinthy Ferenc lett volna a szerző, de végül Illés Béla írta a Történelmi lecke című „kiadványt”, amit „néhány nap alatt elkapkodtak”.

Illés Béla jobban írt Rétinél, erősebben is szépített. RM falusi kovács nagyapja „részt vett az 1848–49-es szabadságharcban: egyenesítette a felkelő parasztok kaszáját”. Összehozta hőstét Bebellel, a huszonegy éves kereskedelmi levelezőt a Német Szociáldemokrata Párt hetvenhárom éves, nagybeteg alapítójával. Ebben is annyi igazság lehet, mint Rákóczi és Rákosi „találkozásában” a soproni Fehér Ló Szállóban (ott laktak mindketten), Marx, Engels meg RM útjának kereszteződéséről nem is beszélve. Ezek a kapcsolatok – Rákóczi, Marx, Engels, Bebel, Lenin, Sztálin – predesztinálták arra, hogy „pártunk és népünk bölcs vezére és tanítója” legyen.

RM felhívta a tanácsköztársaság időszakával foglalkozó történészek figyelmét: Vigyázzanak, amit nem ő csinált, ne írják a javára! Mégis megjelent: „A kormányzó tanács a 27 éves

népbiztosra bízta Salgótarján védelmét, mert senki sem gyűlöli nála jobban az ellenséget, senki sem szilárdabb, tisztánlátóbb a harcban, mint ő.” E frontszakasznak Peyer volt a vezetője.

Az esti politikai iskolákon félmilliónyian dolgozták fel RM életrajzát. Az agit-prop. osztály közölte, mikor melyik részt kell felolvasni, s „életteli hozzászólásokat” vártak. Az ünnepeltet így tájékoztatták: „Rákosi elvtárs életének feldolgozása serkentőleg hat a termelésre. Rákosi elvtárs életével kapcsolatos ellenséges megnyilvánulások csak egészen szörványosan mutatkoznak. Az ellenségnek ezen a területen nincs talaja.”

Nemes János leírja, hogy a „Rákosi Mátyás élete képekben” című album készítésében a prímest a retusőr vitte. El tudta tüntetni, felismerhetetlenné tudta tenni az „oda nem illő” figurákat, sőt egy csoportképből Sztálin–Rákosi páros képet is tudott csinálni. Az album borítója és a belső színes melléklet Csáki-Maronyák József két festménye; többek között ezekért kapott a művész 1952-ben Kossuth-díjat. Az albumot RM hagyta jóvá, s kivett belőle két gyermekkori képet.

– Az egyik PB-ülésen Rákosi kifakadt, hogy micsoda képek jelennek meg róla: hát így nézek én ki, mutattam a feleségemnek – idézte fel dr. Rosta Endre (1922). – Farkas Mihály elmondta, hogy Moszkvában egy május elseje után megjelenik egy vezérőrnagy a stábjával, és csak az a felvétel jelenik meg, amit ő jóváhagyott. Erre a PB megbízott engem – aki akkor a Minisztertanács sajtóosztályát vezettem –, hogy Rákosiról csak az általam jóváhagyott képek jelenhetnek meg.

– Rengeteg képet készítettem a rettentően hiú Rákosiról – említette Rév Miklós (1906). – Nagyon nehezen lehetett fényképezni, akadtak olyan napjai, hogy szinte nem is lehetett róla elfogadható képet csinálni, ezért a fiókomban volt legalább száz-százötven különböző méretű kép róla balról, jobbról, szemből, mosolygósan, komolyan a „retusáláshoz”. Csányi Károly olyan ügyes kezű volt, hogy a rossz felvételekre a jóról szinte csak az emulziót ragasztotta föl. Ez azért lényeges, mert ha vastag a felragasztott fej, akkor a klisézés során árnyékot vet, s látszik a turpisság. Csányi módszerével nem látszott. A képek kilencven százaléka a fej utólagos bevágásával lett „feljavítva”. Gerőt és Farkast is nehéz volt fényképezni; örök rettegésben élt az ember. Csányi módszerének kialakulása után szinte csak összevágott képet adtunk. Horváth Márton kevesebbet üvöltött, hogy rossz Rákosi-képet vittünk elé.

Demény Pálnak jó barátja volt Ék Sándor, tőle hallott Demény a salgótarjáni kép születéséről. Vezetőségi ülés volt a képzőművészek szövetségében, amikor jött a telefon, hogy Ék azonnal menjen be Rákosi Mátyáshoz. Rákosi állítólag azzal fogadta a Moszkvából ismert művészt, hogy készítsen róla egy olyan képet, amit a munkások és a parasztok szívesen kiakasztanak a lakásukban! Ék érdeklődött, hogy modellt ülne-e neki, mire a főtitkár azt mondta: megörökökíthetné, amikor Salgótarjánban vezette a csapatokat. Menjen el a Munkásmozgalmi Intézetbe, s Réti fog neki segíteni! Réti mutatott is egy négyszer-négyes filmet Ék Sándornak, s egy gombostűnyi fejre azt mondta, hogy az Rákosi elvtárs. Ék kérte, hogy vetítsék ki a filmet, de Réti azt felelte, semmi szükség rá, viszont másnap elvitték kocsival Salgótarjánba.

A HM kutatta RM katonai ténykedését. Tizenegy volt salgótarjáni vöröskatona közül a baglyasaljai Blaskó János mondta a legtöbbet róla: „Elmentem az Országházba, hogy Kun Bélától kapok parancsot. Rákosi elvtárs a folyosón jött.”

A március 2-án kezdődő Rákosi-héten a verseny már a „pártépítésre” is kiterjedt: például a lovászai Kőolajtermelő Vállalatnál a jó munkásokat automatikusan felvették a pártba. Jön a Rákosi Mátyás-ösztöndíj, -érem és tanulmányi verseny („a Rákosi-érem a legnagyobb kitüntetés,

amelyben egyetemet végzett fiatal részesülhet”), s a zalaegerszegi ruhagyár is viselheti RM nevét.

Programjavaslat a születésnapjais iskolai ünnepekre: 1. bevonulás, jelentéstétel Rákosiról... 3. Igazgatói beszéd. 4. Úttörőavatás... 6. Rákosi-zászló, illetve csapatzászló átadása. 7. Avató elvtárs beszéde... 11. Záró formaszagok. Pionír induló.

Beszédvázlat a Rákosi elvtárs 60. születésnapján tartandó ünnepek számára. Kiadja az MDP Agit-prop. osztálya. 14 oldal. („A *-gal jelölt részeknél az előadók soroljanak néhány odaillő helyi példát.”) Műsoranyag Rákosi elvtárs születésnapjának megünnepléséhez. 56 oldal, 20 ezer példány. Székesfehérváron az új színház, a Dózsa György tér, a községekben a legnagyobb utcák kapták volna RM nevét. Annak ellenére, hogy ez a javaslat eltörpült az 1949-es moszkvai ötlet mögött, hogy a Holdat Sztálinról nevezzék el, RM nem akart föléle dönteni. Simon Jolán kérdésére Révai azt felelte: „nem szabad: 1. Micsoda ötlet, hogy a Dózsa György teret akarják átkeresztelni, hogy épp színházat akarnak Rákosi elvtársról elkeresztelni. 2. Budapesten sem csináljuk ezt, hát akkor nem lehet, hogy vidéki utcákat nevezzenek el róla. Ellenőrizhetetlen, hogy *méltó utcák, terek* lennének-e kiválasztva.”

De mi a méltó? Március 4-én Molnár Erik „Rákosi Mátyás és a magyar történettudomány” címmel tart előadást. Kapcsolatba próbálja hozni a magyar történelmet RM elejtett szavaival. Például Rákosinak István királyról épp az jutott eszébe, hogy „a Nyugatról jövő terjeszkedés, hódító törekvés elleni küzdelem az a tradíció, mely ezer éven át megtartotta Magyarországot”. A rákosi viperát rákosréti viperává keresztelik át. Az Ethnográfia „Rákosi Mátyás elvtárs 60. születésnapja: a magyar díszítőművészet fejlődésének hatalmas forrása” című cikke bemutatva a kétes művészi értékű születésnapjais ajándékokat, megállapítja: „Rákosi Mátyás nevéhez fűződik az új magyar népművészet kibontakozása is.” (Az Iparművészeti Múzeumban még található néhány fióknyi hímzett párna, abrosz, falvédő, rajtuk körülvirágozott veres csillag, 60-as szám, s Rákosit köszöntő mondat.)

1952. március 5., Szabad Nép, első oldal: „Szocialista fogadalmak teljesítésével előre – március 9-e méltó megünnepléséért.” Fénykép: „Ez a tölgy is hatvanéves” – hirdeti a belőle kivágott korong, a Nyíregyházi Erdőgazdaság dolgozóinak ajándéka. Bács megye népviseletbe öltöztetett babapárokat küldött. Mivel csak az utolsó pillanatban adtak hírt az ajándékokról, az országos ajándékozási versengés félig spontán indulhatott. Félig spontán, hisz sokan emlékeztek Sztálin hetvenedik születésnapjára, a kontinensekre kiterjedő ajándékkészítésre. A kőszegi Nemez- és Posztógyárból is hónapokkal korábban megérdeklődtek, hogy Rákosi elvtársnak és feleségének hányas lábbelije van. A titkárság közölte, ha házicipőt szeretnének készíteni, 41-es férfi- és 36-os női cipőt készíthetnek. A párizsi magyar óvodások virágokat rajzoltak Rákosi pajtásnak. Vas Zoltán ajándéka az Országos Tervhivatal tájékoztatója: „A kapitalizmus és szocializmus politikai gazdaságtanának kérdései Rákosi elvtárs műveiben.” Hozzá hasonlóan a többség közös pénzből volt nagylelkű.

A kínaiak ajándéka: faszekrényben több száz esztendősz váza s Mao Ce-tung üdvözlő leveléhez RM selyembe szőtt képe. (A születésnap után a gazdasági osztály értesítette Rákosit a náluk maradt ajándékokról. Például: 12 inganyag, 12 frottírtörülköző, 10 férfi zsebkendő, 2 férfi hálóing, 1 aktatáska, 2 vég férfiruhaanyag, 1 vattapaplan, 9 abrosz, 2 gyermeköltöny, fiúnadrág, 2 gyermekcipő, 2 pár piros papucs – s egy ünneplésről szőló dokumentumfilm forgatókönyve. Mi legyen velük?)

1952. március 8., Szabad Nép: „A magyar írók felajánlásaként a Szépirodalmi Könyvkiadó prózai és költői antológiát adott ki *Magyar írók Rákosi Mátyásról* címmel. Harminchárom magyar író mondja el ebben a kötetben – versben, elbeszélésben, visszaemlékezésben – mindazt, ami életüket, munkásságukat elszakíthatatlanul Rákosi elvtárs életéhez, tevékenységéhez fűzi.” Napjainkig az írók fejére olvasták a lelkesült sorokat. A megrendelést az Írószövetség postázta. A mellőzött Kassák Lajos, Németh László, Szabó Lőrinc és mások számításba sem jöhettek. Tersánszky Józsi Jenő viszont beküldte „A nadrágtartógyáros” című elbeszélését, amiben a főhősnek az a mániája, hogy nadrágtartós *szobrokat készített magáról*, s azokat a pincéjében őrizgeti. Nem utasították el, de ez a novella nem jelent meg.

A kötet szerzője volt többek között – azért nem mindegyik szégyellendő írással – Benjámin László, Cseres Tibor, Déry Tibor, Hágy Gyula, Illyés Gyula, Nagy László, Örkény István, Somlyó György, Szabó Pál, Veres Péter, Zelk Zoltán. Illyés felidézte, hogy 1926-ban a Rákosi-per alatt ő volt a l’Humanité munkatársának a tolmácsa, s megdicséri Rákosit, hogy olyan jól tud franciául, hogy rá nem is volt szükség. (Ekkor született Illyés legendás verse, az *Egy mondat a zsarnokságról* – ám nem került a besúgók s a szemfüles ÁVH kezébe.) Hágy Gyula tudtunkkal egy soha be nem mutatott egyfelvonásossal szerepelt, Veres Péter egy régi falusi történettel.

S egy idézetfutam: „Lenin egy pillanatra sem vette le szemét Rákosi arcáról és Rákosi úgy érezte, hogy Lenin belelát, keresztüllát rajta, mint a tiszta üvegen.” „A bölcsesség, az emberszeretet s a hozzávaló makacs bátorság: ezek a tulajdonságok teszik a nagy kommunistát.” „Arra az emberre gondolt odaát... a Csillagbörtönben. Képzeltette, hogy milyen lehet? Magas, sovány? Zömök, alacsony? Milyen lehet a hangja? Édes meleg járta át a szívét, amikor rája gondolt.” „Azelőtt Kossuthnak hívták, most Rákosinak nevezik.” „Azért van az asztal leterítve lenvászon terítővel, mert nem tudhatja az ember gyereke, mikor toppan be Rákosi elvtárs, azért van virág az asztalon.” „A világ legtermészetesebb dolga, hogy Rákosi elvtárs mindig velünk van, köztünk jár.” „Persze lehetetlen, hogy egy időben több helyen lett volna Rákosi elvtárs, de ma is mesélik még az emberek.” „Tudom, mire és miért születtem. / S hogy mindig te örködsz felettem.”

A magyar nép apja, fia, sőt szentlelke is.

Demény Pálnak zuhanyozó tőszomszédja volt a börtönben „a lúdtalpú, pókhasú, asszonybőrű” RM. „A fürdőből feljőve magánzárkában bizarr ötlet ugrott elimbe. Az, hogy a politikusokat hatalomra léptük előtt mezítelen kéne a népnek bemutatni. Jó-jó, a póreség nem szégyen, a torz alakzat sem az, de a levetkeztetett politikusainkat talán mégsem glorifikálnák íróink annyira, mint tették azt Rákosi 60. születésnapjára.”

Az előnapi újság számolt be arról is, hogy „Vasárnap nyílik meg a Rákosi Mátyás harcos élete című kiállítás”. S szokatlan közszereplés: a nőnap nagygyűlésen felszólalt a jakut származású Rákosi Mátyásné. „A magyar nők gyorsan fejlődnek szellemileg, erkölcsileg, politikailag.” (Ő inkább úttörőavatásokon szerepelt, s erről sem adott hírt a sajtó.) Ebben a számban jelent meg Méray Tibor „Koreában ma nincs olyan ember, aki ne ismerné Rákosi elvtársat” című írása. Egy parasztasszony mondta: „Egy amerikai bomba elpusztította mindenemet és alig egy pár nap múlva gyermekruhákat, harisnyákat, tűt és cérnát kaptam a magyar néptől. A szomszédom még nem tudta, mire van leginkább szükségem. Rákosi elvtárs már tudta.” „Szin Cson Glun, a Koreai Népköztársaság hőse így ír... *Sztálin fia, Kim Ir Szen idősebb bátyja, a mi drága nagybátyánk Ön.*”

A magyar diákok és aspiránsok 16 táviratlapos beszámolót küldtek neki Leningrádból, a Debrecen tengerjáró matrózai a Földközi-tengerről üzentek. A svéd eszperantó szövetség Prágába címezte táviratát – megérkezett. „Mi az ÁVH tagjai, akiket az a nagy megtiszteltetés ért, hogy a Párt és Hatóság bizalmából a nagy Szovjetunióban tanulhatunk, kívánunk Önnek...” Követségek, de nyugati cégek és társaságok, baráti egyesületek is üdvözölték. Jakab Gyula református lelképásztor a Kolozsvár közeli Felsőlonáról emlékezett a moszkvai, „Tverszkaja utcai, éppen 30 éves találkozásra, amikor többek között ezt mondtad: »Hej Jakab, nagy fába vágtuk a fejszénket, de ha belevágtuk, addig feszítjük, míg ki nem húzzuk.«” Négyjegyű számokból álló táviratra ráírva piros tintával: kínai hieroglifák. Martin Andersen Nexö kézzel írt neki. Párizsból az az öreg francia kommunista üdvözölte, aki '23-ban találkozott vele. Kassai Géza „Nagy szerencsénk, hogy népünk vezére Rákosi elvtárs” című cikkét a Szabad Nép nem közölte, de Kassai elküldte neki. Hasonlóan járt el Tamás Aladár is az 1933-as börtönméletről szóló *Csillag az éjszakában* című írásával. RM-cetli Horváth Mártonnak: „Már van egy üdvözlő a kínai írótól, mit csináljunk velük?”

A „fontosak” személyesen adhatták át ajándékaikat. A Magyar Tudományos Akadémia küldöttségével a jakut nyelvről beszélgettek. RM: „A macska szót a jakutok maskának mondják, az iker önáluk ikere.” A SZOT-küldöttségnek azt mondta: „Aki ebéd után lefekszik, száz évig él, ha öreg, de ha fiatal!” Korábban csak tizenhat év börtönig jutott, most ezt a hadifogság éveivel emelte: „Ha tekintetbe veszem a tizenkilenc évi börtönt és a rengeteg cécót, nem szólhatok.” S a veszélyek: „Meg akarták mutatni, micsoda vaskezüek. Láttam Gömbös saját kezűleg írt levelét... Sok nem hiányzott, hogy megcsinálják.” „Komor Imre: Sokat izgultunk mi akkor Rákosi elvtársért.” RM: „Én kevesebbet izgultam... attól nem lesz jobb. Ők azt gondolták, úgys meghalok, nem bírok ki annyit.” Szóba került Sztálin. „Komor Imre: Sztálin elvtársnak száz évig kell élni.” RM: „Nekem akkor kevesebb gandom lesz. *Én azt hiszem, hogy senkinek a halálát nem siettettem.*” „Komor: A következő húsz-huszonöt év eldönti a kérdést.” (!?)

– A hatvanadik születésnapra csináltattam egy olyan kis asztalt, amilyen az Országházban van – említette Nemesné Szabó Piroska –, és rá egy címert ábrázoló halasi csipketerítőt. Az asztalt átküldtük előre, a terítővel és hatvan szál rózsából kötött csokorral pedig átmentünk Dobival együtt, és felköszöntöttük.

– A Rákosit kísérő csoport engem bízott meg, hogy átadjam az ajándékunkat – idézte fel Ny. Béla (1927) gépkocsivezető. – Ez egy könyv formájú rádió volt. Ilyet persze nem lehetett kapni, az ÁVH technikai részlege készítette. Megtiszteltetésnek vettem, hogy az őt védők nevében én köszönthettem; ekkor már voltunk vagy hetvenen. A születésnap reggelén, mielőtt elindultunk volna, Boda szólt, hogy álljak elő az ajándékkal, és akkor felmentünk. Rákosi töltött egy kis italt, koccintottunk és kész.

– Maga az ÁVH egy Sztálin- vagy Dzerzsinszkij-szobrot adott neki – mondta Farkas Vladimír. (Péter Gábor a „Forrón Szeretett Rákosi Elvtárs!”-nak: „A mai napon újból megfogadjuk, minden munkánkat a Párt, Rákosi elvtárs útmutatása alapján fogjuk végezni.”)

– Rákosit tiszteltük, ugyanakkor féltünk is tőle, attól, hogy valamelyik lépésünkben, írásunkban hibát talál – emlékezett Bebrits Anna (1920). – Ilyen esetekben megszegyenítően megróttá az embert. A születésnap ünnepségen mégis elkapott minket az eufória, mint minden más gyűlésen. Ezen már nemcsak a fiatalabbak csodálkoznak el, hanem magunk is.

– A hatvanadik születésnap alkalmával olyan beszédet tartottam a XIII. kerületben – mondta Pongrácz Zsuzsa (1919) –, hogy a meghatottságtól könnybe lábadt a hallgatóság szeme, és nem tagadom, az enyém is. A józanító hatások ellenére tettem ezt. Annak ellenére, hogy a Benczúr utcai öt hónapos pártiskolán Kállai Éva azzal vádolt 1951-ben, hogy rossz a viszonyom a párthoz, Magyarországhoz és a Szovjetunióhoz, mert az oktatás után, zakatolás helyett hazarohantam másfél éves beteg gyermekemhez. (A zakatolás játékos körtánc. – P. Á.) Aki a liftet használta, megbírálták, hogy nem spórol, aki szívbaja miatt elájult, attól önkritikát vártak „gyanús rosszullétei” miatt.

A titkársági dolgozók nevében F. Mária köszöntötte Rákosit egy tál ibolyával, és izgalmaiban majdnem azt mondta, hogy isten éltesse. Mária úgy emlékszik, hogy amikor köszöntötték, csörgött a telefon, és amikor Rákosi letette a hallgatót, azt mondta: Addig jó nekünk, amíg Sztálin elvtárs él, mert nagyon sokat segít nekünk!

Az előestén, március 8-án a párt és a kormány díszünnepséget rendezett az Operaházban, ahová Dobi István hívta meg Rákosit. A sztálini példához, a kor szokásaihoz igazodva az ünnepelt résztvevője is az ünneplésnek: övé az elnökség első sorában a középső hely Dobi és Farkas Mihály között, Gerő csak másodsomszéd. 1945-ben szegedi díszpolgárrá avatásakor RM még azt mondta: „Én *egyszerű ember vagyok*, aki nincs hozzászokva az ilyen ünnepléshez.” Az elnökségben a PB, a kormány tagjai, művészek, tudósok, dolgozók foglaltak helyet. Külföldi vendég a testvérpártok vezetőinek ünneplésekor nem dukált.

„Széttéphetetlen egységbe kovácsol bennünket a hű szeretet *a legelső magyar ember, Rákosi Máttyás* iránt” – köszöntötte Dobi. „Tiszteljük, becsüljük, szeretjük Rákosi elvtársat, mert... Rákosi és a párt – egy! Rákosi és a magyar munkásosztály – egy! Rákosi és a magyar nép – egy!” – mondta Gerő. Válaszában RM a szerencsének tulajdonította, hogy közvetlen tanítványa lehetett a korszak „két legzseniálisabb tanítójának”, Leninnek és Sztálinnak. A szünet után az elnökség elfoglalta a helyét a nézőtéren – RM és felesége az operaházi díszpáholyban –, s következett a kultúrműsor az ÁVH énekkarával.

– Mi is felléphettünk az ünnepi műsorban – említette a sárpilisi ének- és tánccsoport vezetője, Bogár István (1922). – Falunk minden nyolcadik lakóját, száz embert vittek fel tíz napra Budapestre. A Duna Szállóban laktunk, naponta ötször étkeztünk, szorgalmasan próbáltunk és a két autóbusszal, amit kaptunk, jártunk erre-arra. Csasztuskák születtek arról, hogy milyen a fürdőszoba, mi van benne, hogy a szállóban az öreg szülék kimentek sétálni a folyosóra hálóingben, hogy egymásnak telefonálgattak.

A nagy napon este hatkor kellett az Operaházban jelentkezünk. Száz ember, a nők sárközi szoknyában, ez már látvány! Betereltek bennünket egy szobába és egyszer csak úgy vettük észre, mintha be volnánk zárva. Nyolc óra, kilenc óra, tíz óra, de bizony értünk nem jött senki. Dörömböltünk, ha valakinek ki kellett menni, és akkor kikísérték. Egyre furcsábban éreztük magunkat. Három asszony elájult, injekciókat kaptak. Egyik énekesünk, a vasutas Trenka Pista odajött hozzám: „Pista bácsi, mi innen soha az életben nem megyünk haza! Három éjszaka nem alszom, csak azon gondolkodom, hogy mit énekelünk mi?” Mit énekelnénk, népdalt. „De melyet? Gondoljon csak a végére!” Odagondoltam és elfehéredtem, mint a meszelt fal. Tizenhat perces volt a „Képek Sárpilis életéből” című műsorunk, és ezzel a dallal fejeződött be:

„Egye meg a fene magát,
ameddig éri a kabát,

*ne úgy egye, mint a hagymát,
reszelje meg, mint a tormát!”*

Ha naponta kétszázán ellenőrizték is a próbákon a műsort, csak változtatni kellene, csak hogy Toki Horváth zenekara egy másik szobában volt bezárva! Nem tudom, hogyan ment a műsor, de a végén rám szóltak, menjek ki, hajoljak meg. Dehogyan megyek! Kipöndörítették a függöny elé, és ahogy felnéztem a díszpáholyra, láttam, tapsol Rákosi. Befordultam a színpadra: Emberek, megyünk haza!

1957-ben a mozgalom szemére vetették állítólagos narodnyikságát, s kiemelték, hogy egyedül a sárpilisi együttes volt, aki meg merete mondani a véleményét. Merte a fene! Azért híre mehetett az esetnek, mert 1970-ben, a „Röpülj páva” döntőjében is szerepeltettem ezt a dalt, s azt kérték, hogy „a Rákosi-nótát” tegyük a műsor végére.

Demény Pál 1952-ben sem volt szabadlábon, Gerő kijelentéséről, hogy Rákosi és a párt az ugyanegy, később így írt: „Szédítő képtelenség az ilyen állítás. Millió párttag véleménye, vágya, akarása mégsem lehet azonos egyetlen ember elgondolásával, érzelmeivel, cselekvéseivel. Gerő szokásától eltérően mégis igazat szólt: Rákosit, ezt a közepszerű embert közvetlen munkatársai annyira vezéresítették, hogy intézkedéseit ellentmondástalanul elfogadták, végrehajtották.”

Ahogy akkor mondták: – A párt is követhet el hibákat, hiszen az is csak egy ember.

Vagy egy másik korabeli szóvicc: a párt nem egy, hanem egy és fél ember: Rákosi, és a többi fél.

Ünnepi vicc is akadt: A hatvanadik születésnapra bélyeget adtak ki Rákosi arcképével. Hamarosan befutott a panasz a titkárságra, hogy a bélyegek nem ragadnak. Rákosi berendelte a felelőst, és kért egy sorozat bélyeget. Ráköp az első bélyegre, ragad. Újból köp, ragad. A harmadik is. Rákosi kifakad: Megint egy rémhír, hogyhogya nem ragad? – De Rákosi elvtárs, a nép nem az enyvezett felét köpködi.

A 60. születésnap fogadáson RM Kodállyal is szóba elegyedett, s valahogy felvetődött, hogy Kodály hány éves. „En hetven. És ön?” – kérdezte a mester. Bár nem tudunk róla, hogy ez alkalommal fogadás lett volna (a PB-tagok „adtak” egy ebédet RM tiszteletére a pártközpontban), viszont Kodály a díszelnökségben ült – így az anekdota meg is eshetett.

RM különös figyelmet fordított a magyar értelmiség nagyjaira – többek között Kodály Zoltánra, Szekfű Gyulára, Fejér Lipótra, Illyés Gyulára, Bajor Gizire, Honthy Hannára –, de a tehetséges fiatalokra is. Ugyanakkor a párthoz tartozókat – Déry Tibort is – kevésbé becsülte. S magánlevelezésében számos példa van rá, hogy egy ismeretlen püspök kérését inkább teljesítette, mint mondjuk egy akadémikusét. A lelkiismeretét nyugtatta volna ezekkel az ellenpéldákkal? Az értelmiség egy része a romló viszonyok ellenére is tartotta a kapcsolatot Rákosival és társaival (ezt jelezte Kodály elnökségi helye). Akadt, aki tőle kért lakást, műtermet, Kossuth-díjat stb. RM szívesen atyáskodott. Más a hozzátartozóját protezsálta, de a többség – Kodály, Fejér, Szekfű, Székely Mihály, Nádasdi Kálmán, Fischer Annie – mindenekelőtt másokért emelt szót.

A némi túlzással bensőségesnek is nevezhető kapcsolatnak része volt az időről időre megismételt keresztrefeszítés. A Lukács-vita, a *Felelet*-vita (Déry), a *Lila tinta*-vita (Örkény) stb. mutatja, hogy az ideológia rituális karbantartását a párttagokon, a párthoz közel állókon végezték, nem az „ellenségen” (Füst Milán, Németh László, Szabó Lőrinc). Az ideológiai boncolás kínjait mutatja, hogy 1952 novemberében, a *Felelet* ízekre szedése után egy hónappal Déry Tibor levélben köszöni meg Révainak, hogy kezét fogott vele a színházban.

Ugyanakkor a kilóra mért demokrácia a parlamentbe, a népbíróságba, egy elnökségbe egy ilyet, egy olyat, egy amolyat rakott. Darabra. Marx Károly halálának évfordulójára például meghívott: egy fizikus professzor, egy kohásztudós, egy bányamérnök, egy sztahanovista (földalatti), egy növénytermesztő tudós, egy kiváló állattenyésztő stb.

Az „ország legjobb gyalusa”, az Izzós (Tungsram) Pióker Ignác RM kedvence volt. 1979-ben, amikor erről beszéltünk, ez nem volt jó pont.

– Tagja voltam a Hazafias Népfrent elnökségének, és a nyolc párttag minden ülés előtt egy órával jelentkezett Rákosinál, hogy megbeszéljük, mit kell tenni, nehogy kisebbségben maradjunk. Egy fogadáson odavitt Vorosilovhoz, és bemutatott... – Könny szökik a szemébe, zavartan felkel, leereszti a redőnyt, előkeres egy zsebkendőt, és csak aztán ül vissza.

– Szerette Rákosit?

– Tudom, miket tett, de én akkor kaptam a Kossuth-díjat (1951), a Szocialista Munka Hőse lettem, hozzám nem volt rossz. Szép szóval engem át lehet vinni a Dunán híd nélkül, és engem sokan átvittek. Ő is. 1953-ban hívatott. Hiába találkoztam vele többször, majd’ kiugrott a szívem. Elmondta, hogy igazgatót szeretnének belőlem csinálni. Megköszöntem, és azt mondtam, vannak már, akiknek jóval nagyobb a képzettségük, mint az én hat elemim, szeretem a szakmám, engedje, hogy gyalus maradjak. – Keresi a szavakat, nehogy félreértsem. – Az élethez szerencse is kell: többet is értem el, mint amit megérdemeltem. Örökké hálával gondolok mindazokra, akik segítettek nekem: egy volt közülük ő. Amiért most nem illő róla ilyet mondani, azért én nem hazudhatok.

A Szabad Nép 1952. március 9-i vasárnapi számát szinte ától cettig a hatvanéves főtitkárnak szentelte. Az első oldal jobb felén Rákosi-kép, a másik felén az MDP KV és a Minisztertanács levele az ünnepelthez, alatta az SZKP PB üdvözlője. A harmadik oldalon Révai nekik és Rákosinak fontos dolgokat ír. Azt, hogy az adai szatócs fia „elsősorban a magyar munkásosztály fia és neveltje”. Meg azt, hogy vezetői művészetének talán az a legnagyobb teljesítménye, hogy az „1945-ben még kisebbségben lévő kommunisták meg tudták verni a még szám szerinti parlamenti többségre támaszkodó *ellenséget*”.

A kínai és a koreai táviratot Mao és Kim Ir Szen jegyzi, a szovjetet a személytelen PB küldte: ő – Ő! – nem írta alá. Ám minden kommunista párt köszönti, két és fél oldalon ezeket a táviratokat közli az újság (s még a következő napokra is jut belőlük). Üdvözölte a püspöki kar is.

A Magyar Munkásmozgalmi Intézet új épületében, a volt Kúria előcsarnokában Gerő nyitotta meg a „Rákosi Mátyás harcos élete” című kiállítást, ahol látható volt élete ötödének színhelye, egy rekonstruált börtöncella is. Maga RM nem volt ott. Az ajándékok két termet és két emelet körfolyosóját töltötték meg.

– A kiállítást Horváth Márton hagyta jóvá, és nem Rákosi, aki meg sem nézte – mondta Réti László (1908). – Horváth nagy botrányt csapott, hogy ez nem méltó Rákosi elvtárshoz, nem elég díszes. Pár nap alatt kellett az egészet átszervezni; *Péter Gáborék múzeumokból gyűjtöttek tárlókat*. Anyag volt elég – például a Rákosinak küldött ajándékok –, de mi szerényebbre terveztük. Ezt az anyagot aztán félretettük a majdani Rákosi Mátyás Múzeum részére. A neki küldött ajándékok hozzánk kerültek a pártközpontból. 1957-es leváltásom után nem tudom, mi lett ezeknek az anyagoknak a sorsa, gondolom, széthordták.

1951 őszén adták át az intézetnek a Szabó József utcai villában még a 60. születésnap előtt összegyűlt ajándékokat. A 416 tételes leltárban üvegvitrinbe állított gyalupadtól kezdve 30 díszpárnán, 116 különböző albumon át szerepelt, nemzeti színű spárgagombolyag, műszerforralótál, 79+10+42 fémdísz tárgy, 1 Parlamentkupola konnektorral, 1 fém emberfej, 1 bronztigris, vízszűrőgép, áramfejlesztő, fémtapper, 3 szalmakalap, 12 vegyes szatyor háncsból, 1 cylinder, 1 szív, 1 „brikett szénből”, 5 díszkulacs, 6 állókép, 7+6 nippfigura, 13 baba felöltöztetve, 25 asztali zászló, 16 üvegvitrin, 14 fókó, 11 gyermekfestmény, 2 gumilabda, 3 ostor, 10+14+12 díszhordó, 1 díszdoboz cukrozott csillaggal stb. stb.

A „Rákosi Mátyás harcos élete” című kiállítást az első napon 11 ezren tekintették meg, a másodikon féleannyian (nyitva reggel nyolctól este nyolcig) – a fővárosban és vidéken összesen több százezren. A vendégekönnyben oldalakon át csak nevek sorjáznak. A dátumozott oldalakból március 22-én, 30-án és Pécsen szeptember 24-én egy-egy oldal ki van tépve. A Történelmi Múzeumban őrzött hat könyvben mégis akad „olvasnivaló”:

„A kiállítás minden emberi képzeletet felülmúl. Ifjú Badács Pál.” „Így még soha nem volt, de így a jó, és nem is fog másképp lenni, mert Rákosi elvtárs rakta le a szocializmus alapjait. Roth József, Maszovlet gépkocsivezető.” „Lefkovics Adolfné 83 éves vagyok, kívánok Rákosi elvtársnak, hogy száz évet éljen egészségben! ámen.” „Édes, drága jó, Szeretett édes apám, továbbra is vezessen minket és vezéreljen bennünket a halladás a Szocializmus útján. Szabó Károlyné, Tud. Akadémia dolgozója.” „Az ajándék méltó Rákosi elvtárshoz, Rákosi elvtárs méltó az ajándékhoz. Simon Lajos.” „Ha a szívemet kitehettem volna, azt adnám ajándékkul. Sárközi-Kocsis István.” „A nép ragaszkodó szeretete nyilvánul meg a sok szép ajándékokban, csak a kiállításra felrakott élő virágokra nem gondol senki, mind elszárad a vízhiánytól, pedig ahol szeretet van, ott ennek megtörténnie nem szabad. Gyöngyössy Tamás.” „Ilyen elégtételt, mint ez a kiállítás, a raboskodásáért a legszebb ajándék. Kovács Tibor.”

„Április 4.-re Budapestre hoztuk iskolánk legdrágább kincsét, a vörös selyem Rákosi-vándorzászlót. Láttuk a mi drága Rákosi pajtásunkat a díszemelőnyen Vorosilov marsallal és még sok-sok kiváló kommunista harcossal. Legnagyobb örömünk az volt, hogy őt láttuk, és az ő élete kiállítását, majd a rengeteg ajándékot láttuk. Nagyon tetszett, hogy az arany ezüstből készült és drágakövekkel kirakott ajándékok mellett itt találtuk a mi kis egyszerű vidéki készítményeinket, amit szívünk melegével készítettünk nevelőinkkel együtt. Bugári László úttörőcsapat vezető, Keszthely.” „Nincs ajándék, mely Rákosi elvtárs drágaságával felérne. Rózsa Béla, VI/b.” „nekem Rákosi pajtás önfeláldozása tetszett a legjobban. Kelenvölgyi ált. iskola VI. b.” „»Milyen jó élni, mennyi öröm van a világon« – mondta Rákosi elvtárs ajándékait nézve Virágh Kati, aki most lesz hatéves.” „Mély érzést vált ki az emberből az az érzés, ami a kiállítás megtekintésekor fellép. Fazolai Károly.” „Életem és vérem a hazámért és Rákosi elvtársért! Romet Józsefné.” „A boldogság és meghatottság könnyei nem egyszer előtörttek, látva azt, hogy *ennyi szeretet van itt gyönyörű rendben felsorakoztatva*. Boldog korszak emberei lettünk, ilyen apánk van... Köszönöm Rákosi elvtárs, hogy él. Bieber Antalné.”

A külföldieknek külön vendégekönnyük volt. Az albumot RM aláírása nyitja, utána francia, angol, német, orosz, lengyel, iráni, kínai stb. szövegek sorjáznak. „Büszke vagyok, hogy láthattam az MKP kiállítását. A magyar munkások mozgalmi 1848-tól buzdítanak, és erősítik a mi küzdelmünket... Rákosi elvtárs hősies élete példaként áll minden ország ifjai előtt. Kondepudi Srimivasasara, India.”

Vas Zoltán, az Országos Tervhivatal elnöke még 1949 augusztusában javasolta a Titkárságnak, hogy a Várpalotában kell elhelyezni a legfőbb kormányzati szerveket és az MDP KV Székházát – mivel múzeum, könyvtár, egyetem, kórház céljára a közlekedés miatt alkalmatlan. Felvetődött, hogy RM is felköltözhetne a Királyi Várba. Vas 1952 elején küldte át neki „A Budai Várpalota felépítésének és a Várnegyed hivatalos épületeinek felhasználásának kérdéseiről” című feljegyzést: a „D vagy az E épületben lehetne létesíteni egy lakosztályt és a hozzátartozó dolgozó helyiségeket Rákosi elvtárs részére. Az épület eddig is hasonló célokat szolgált.” Többé erről nem esett szó.

Horváth Márton, az építész pártvezető kifogásolta, hogy a neobarokk palotákra nyeregteret akarnak rakni: „Úgy nézne ki, mintha valaki tábornoki egyenruha tetejébe civil sapkát venne fel.” RM helytelenítette, hogy a Pest felé néző főrészt éveken át romosan hagynák. Gerő szerint határozatot kell hozni a Pest felé néző rész 1954-es helyreállítására.

RM, 1952. április 8.: a Vár egy nagyhatalom, egy monarchia reprezentatív épülete volt. Nemcsak a magyaroknak épült, hanem az osztrák császárnak is. A császárok és királyok hamarosan elfogynak. „A Vár épületét úgy szeretnénk helyreállítani, hogy külseje megmaradjon a régi formában, belül modern, munkára alkalmas helyiségek legyenek... ugyanez történt a Kremlben.” A Központi Tervező Iroda elképzelése nagyobb szabású. „Ilyen luxusépítkezést nem lehet csinálni – kommentálta RM. – Mi egy szegény, háborút szenvedett, munkás-paraszt ország vagyunk.” Bár ellenzi a költségek: a bástyából nem lehet istállót csinálni: „silószerűen állítják helyre, holott ha szép csipkésen megcsinálták volna, mint a régi rajzokon, másként hatna.” „*Lyka-tanítvány vagyok*. Elfogadom, hogy a barokk az ellenforradalom stílusa, jezsuita stílus... Ezen változtatni nem tudunk... a körpanoráma kérdését ne vessék el, hogy valahonnan látni lehessen a várost”.

Gerő: az épületekben döntően munkahelyek legyenek. „Ne menjen túl sok (pénz) felesleges dolgokra” – ám „a folyosók ne sikátorok legyenek”.

RM: „Újításokkal ne kísérletezzenek... az épület jellegével nem egyeztethető össze, hogy ezrével látogassák az emberek.” Meghatározta, hogy két út vezessen fel a Várba, és azt is, milyen szélesek legyenek. A rondella mellett legyen ágyú is, egy kis kert is. Az ásatást be kell fejezni: „száraz homokkal tömjék be, hogy tovább ne romoljanak. Felette vékony cementfödém legyen, hogy ne szivárogon be a víz... Ha esetleg megváltozik a kor ízlése, újra kiáshatják...semmit el nem pusztítunk.”

Ősszel azért késett a kupolapályázat eldöntése, mert várták, hogy RM hazatérjen a Szovjetunióból; neki látnia kell a terveket. (1954 elején Gerő levelet ír Rákosinak és Nagy Imrének: „...a Várnak a vezetés elhelyezésére való felhasználása nem egyeztethető össze azzal, hogy most a feladat a tömegek életszínvonalának az emelése.” Mégis helyes volt az elképzelés, mert: „a Vár alatt teljesen kész, berendezett, bombabiztos, és más szempontból is megfelelő föld alatti irodák vannak.” RM is úgy véli, hogy az eredeti határozat „most is helytálló, kivéve az 1954-es határidőt, amit az új szakasznak megfelelően kell kitűzni”. Nagy Imre egyetért.)

Elmúlt 1952, de nem múlt el a szeretet: „Már február elején induljon meg a munka és legalább három örsi gyűlést szenteljenek az előkészületekre.” „Ha eljönne hozzánk Rákosi elvtárs” című jelenetet az örsi gyűléseken tanulják meg. Készítsenek albumot az életéről. Budapest, Sopron, Szeged múzeumaiban kiállítás van Rákosi elvtársról. Ezeket tekintsék meg, készítsenek modelleket az úttörők Rákosi elvtárostól kapott ajándékaikról (iskola, úttörővasút, úttörőház,

Csillebérc, Parád, nyári táborok stb.). Hívjanak meg vendégeket, akik már beszéltek Rákosi elvtárral, vagy gyűléseken látták őt és hallották beszélni. A rajgyűlés végén egy pajtás – a raj legjobb úttörője – Gál Zsuzsa: Dal vagy Várnai Zseni: Kispajtások köszöntője című versével *mondjon köszönetet Rákosi elvtárs képe előtt* a magyar úttörők szeretett édesapjának azért a sok jóért, gondoskodásért, amit értünk, gyermekekért tesz... Rákosi elvtárs virággal díszített képe mellett pedig őrséget állnak.”

1953-ban az MHSZ főtitkára kérte, hogy a 61. születésnap tiszteletére ifjúsági löversenyt rendezhessenek. RM ráírta: nem.

3. RÁKOSINÉ, A KERAMIKUS

A jakut Rákosi Mátyásné, Kornilova Feodora (a családban csak Fenyá, Fenyicska – a kívülállóknak elvtársnő, egy levélírónak: vezérné asszony) negyvenkét éves korában került egy idegen országba, amelynek a nyelvét sem ismerte. A férje – Matyusa – hiába volt figyelmes, nem tudta ellensúlyozni, hogy alig volt otthon. Az asszonynak fel- és ki kellett találni magát. „A Szovjetunióban élő kiterjedt rokonságát többször meglátogatta. Ezekre az utazásokra használhatta volna a Rákosi Mátyásné névre kiállított magyar diplomata útlevelét is, de ő, nyilván szerénységből éveken át mindig a Kornilova névre kiállított sima szovjet útlevéllel utazott” – írja Fodor Zoltán, RM rádiósa. „Fenyá Fjodorovna dicséretére legyen mondván, nem nyugodott bele a kényszerű remeteéletbe, aránylag rövid idő alatt jól megtanult magyarul, s akkor már könnyebben mozgott az emberek között. Az időközben feszültebbé vált helyzetben a kormányórság ragaszkodott hozzá, hogy gépkocsit kapjon állandó gépkocsivezetővel, s ami a legfontosabb, kitűnő elfoglaltságot talált magának, elkezdett kerámiaművészettel foglalkozni. Összebarátkozott Kovács Margittal, aki nagyon sokat segített neki az indulásnál. Az ő tanácsára rendezett be magának a lakásán egy kis keramikus-műtermet... Később Fenyá Fjodorovna beiratkozott az Iparművészeti Főiskolára, ahol rendes hallgató lett.”

Rákosinéről Fodor Zoltán írt először, s egyszerűsített képet festett róla is. Az „elvtársnőből” persze sosem lett „first lady” – erre akkor nemigen volt lehetőség, bár írtak hozzá „népi demokráciánk első asszonyához” megszólítással panaszos leveleket. RM elfoglaltsága s a protokoll bizarr helyzeteket teremtett, ami a jó érzésű asszonyt is zavarta. A szovjet főtanácsadó feleségét 1949. december 21-én különgép vitte Moszkvába: „Ugyanazon a repülőgépen utazott el Rákosi Mátyásné elvtársnő is. Búcsúztatásán megjelent Péter Gáborné.” 1953 májusában a tihanyi gyermekotthont Rákosinéről akarták elnevezni. Visszautasították.

A Rákosi-unokahúg Kardos Éva írja, hogy Fenyicska Nyugaton is járt, méghozzá sógorával, Csillag Miklóssal (aki a harmincas években emigránsként élt Párizsban). A gáláns férj a hidegháború kitörése, 1948 nyara előtt engedhette el erre az útra – vajon melyik útlevéllel? –, s Fenyá „Sok szépet mesélt Londonról, és lelkesedett Párizsért”.

Mivel Rákosinét jogászként emlegették, a Pártközpontban dolgozó dr. Feri Sándor 1948 tavaszán a jogász munkába kívánta őt bevonni, „de semmi szakmai ismerete nem volt”.

– Kiderült, Fenyicska érdeklődik a képzőművészet iránt – mesélte Nemesné Szabó Piroska –, s mivel kapcsolatba kerültem Kernstock Károly özvegyével, együtt meglátogattuk őt és elidőztünk egy pár órát a hagyaték és a népművészeti gyűjtemény darabjai között. Fenyicskával nőnap meg egyéb rendezvényeken találkoztunk, és mindig mondta, hogy menjek el hozzájuk. Beszéljük

meg, küldj kocsit, feleltem, hisz nem állíthattam csak úgy oda. Annak, hogy én nem jelentkeztem soha Fenyicskánál, az lett a vége, hogy valami fogadáson – ahol ők általában karon fogva járkáltak – Rákosi úgy üdvözölt: Itt a büszke Szabó Piroska, aki nem áll szóba Rákosiékkal!

– Fenyő unatkozott, és mivel szépen rajzolt, először ezzel foglalkozott, és csak a Lóránt úton tért át a kerámiára – említette Kardos Éva.

„Rákosiéknak egy egészen különleges kérésük is volt... az odaköltöző háziasszony hóbortjának kielégítésére. A messzi földről ideszármazott és már nem éppen fiatal hitves ugyanis a kerámia-készítésnek hódolt. Ezért kért – és kapott – egy égetőkemencét.” A kemencét – mint annyi beruházást – nem lehetett használni, nem bírta a hálózat.

A Szabó József utcai villát elköltözésük után is fenntartották az asszony számára: – Ide járt legjobb barátnőjével (?), Kovács Margit Kossuth-díjas keramikussal, itt adott neki órát a festőművész tanár, egy ideig a magyartanár is – említette G. Lajos gondnok. – Fenyő általában itt ebédelt, előfordult, hogy Rákosi is idejött, sőt fogadást is adtak itt. Ebben az időben már csak reggel héttől kettőig volt egy asszony, aki főzött, s ha kellett, fel is szolgált. Nem tudom, hogy Rákosi mennyire hallgatott a feleségére, én az asszonynak számoltam be a gondokról, mert úgy éreztem, azok rá tartoznak. Sok esetben nem is említhette ezeket a férjének, hanem a főtitkárságnak telefonált. Azt hiszem, az elvtársnőt soha nem látták a Pártközpontban, ő oda nem ment be. Járt a főiskolára – egyszer két kocsit kért, mert a lányokkal valahová kirándult, és akkor nagyon fel kellett pakolni kajával.

– Rákosiné a többi hallgató között volt, nem különóra járt a főiskolára – mesélte a sofőr N. Béla (1927). – A rajzórán szép modellek voltak, mi meg fiatalok voltunk és elnézegettük őket. Rákosi ilyesmikben nem vett részt. Mondogattuk is Színesnek – a vörös hajú Gergely Pistának ez volt a beceneve –, neked azért nincs rossz dolgod! Néhány főiskolással szorosabb kapcsolatot alakított ki Rákosiné, és vagy felhozta őket a lakásra, vagy elmentünk kirándulni a Tiszára, vagy fazekasokat látogattunk meg Szarvas környékén. Szép nagy kocsik voltak, Chrysler, fértek bőségesen. Hátra berakott egy kis elemőzsiás kosarat, és mentünk.

– Akkor még az Iparművészeti Múzeum mögött, a Kinizsi utcában volt az Iparművészeti Főiskola – mesélte Patakiné Brestyánszky Ilona (1922) –, és nem volt akkora felhajtás a felvételi körül, mint ma. Mivel nem felvételiztettem, nem tudom, hogy Rákosiné hogy került be, de tehetsége alapján is ott volt a helye. Végzése idején ő a herendiekkel dolgozott, és lehet, neki is szerepe volt abban, hogy az Iparművészeti Múzeum az első nagyszabású herendi kiállítás megrendezésére sok pénzt kapott. Ma is emlékszem rá, hogy az elvtársnő – mi csak így szólítottuk, nem is tudtuk, hogy mi a neve – feketés készlete volt a megújulni kívánó gyár egyik legszebb darabja. Külön vitrinben állt a kökény- vagy szederindával díszített porcelán; decens volt, finom, mintha sárguló levelek lettek volna a fekete gyümölcsök mellett. Gádor István volt a kerámia és porcelán főtanészak vezetője, Borsos Miklós a grafika és a formázás tanára. Reggeltől estig órá volt – elmélet, rajz, korongolás, mázazás –, négy év alatt sokat kellett benn lennie. Az elvtársnő a maga dolgairól soha nem beszélt, igaz, nagy volt a különbség is köztünk. Politizálás nem folyt a főiskolán, a fogdmegek ott ültek a terem előtt; a félelem légköre vette őt körül, Borsos figyelmeztetett is, *vigyázzak, mit mondok* (pedig ő volt az egyetlen oktató, aki elégedetlenségének állandóan hangot adott). Bár az elvtársnő messze a legidősebb volt, nála szerényebbet nem lehetett találni: Gádort, a művészetet mérhetetlen tisztelettel illette. Őt kocsik hozta, vitte, amit senki nem irigyelt, kocsira senki sem vágyott, és éppoly áhítattal kérdezte őt is Gádort, mint a többiek. Végül mindenki megszerette, de hülyék voltunk, nem kértünk tőle a

főiskolának, a közösségnek és természetesen magunknak se semmit. Tehetséges és nagyon szorgalmas is volt. A vizsgán elmondta, hogy a tankönyvemet lefordította oroszra és úgy tanulta meg – pedig szépen beszélt magyarul. Borzasztó ambíció volt benne. A nehéz időkben nemegyszer ruháskosárban hozták a szép fehér szalvétákba csomagolt szendvicseket. Csak arra emlékszem, hogy jó volt és sok.

– 1947-ben, illetve '48-ban kezdtünk a Képző- és Iparművészeti Akadémián, ami közben főiskolává alakult, s öt év után, 1952-ben együtt végeztünk – kezdte a páros emlékezést Garányi József és Staindl Katalin. – Néhány hónap késéssel került közénk Rákosi felesége, akit mi csak elvtársnőnek szólítottunk. Már elég jól beszélt magyarul, mániákusan tanulta is a nyelvet. Ha hallott egy érdekesebb kifejezést, mondjuk azt, hogy „Csípje meg a kakas!”, akkor egész nap ezt hajtogatta. Olvasgatta a klasszikusainkat Aranytól Tömörkényig, s ha valamit nem értett, tőlünk kérdezgette a szavak jelentését, ízét. Elsősorban az irodalomban volt jártas. Minden reggel fekete kocsival érkezett, ami beállt az udvarra, és a fegyveres kísérő, illetve a sofőr egy ideig bejött az órákra, sőt még a vécére is elkísérték: bementek utána az előtérbe. Később, amikor már szorosabb volt a kapcsolatunk, azt mondta: Katyusa, én nem akarok úgy vécére menni, hogy ez a két hülye ember velem jön, kérem, kísérjen el. Előfordult az is, hogy megszökött az őrzőtől.

Az elvtársnő igyekezett beolvadni a kerámiaszakon tanuló harmincfőnyi közösségbe, de ez eleinte nehezen ment, érthető fenntartás fogadta a nálunk lényegesen idősebb asszonyt – akkor közel lehetett az ötvenhez –, akire ráadásul fegyveresek vigyáztak. De mivel mindennap reggeltől estig együtt voltunk, hamar feloldódott a kölcsönös idegenkedés; később az örök is felengedtek. Először csak oroszórára nem járt, aztán az üzemszervezést is kihagyta, s példáját mi is követtük, végül a főiskola megszüntette ezt az értelmetlen tantárgyat. Nem vett részt a rendszeres nyári üzemi gyakorlaton sem, és minden évben később kezdett, mivel szeptemberben mentek szabadságra.

Emberileg legközelebb hozzánk került, egy alkalommal el is mondta, hogy emlékeztetem őt a fiára, aki egy fehérorosz férfival kötött első házasságból született. Kedvencei lévén csak jött a telefon, hogy megyünk az erdőbe, az Operába, esetleg Kovács Margithoz, s küldte értünk a kocsit, s mentünk; bármennyire szerettünk volna kettesben lenni, saját programot csinálni, *nem mertünk nemet mondani*. Mivel a vendégművészek általában a „Hattyúk tavában” szerepeltek, mi valami huszonkétyszer láttuk, természetesen a „királyi páholyból”, pedig épp csak annyira tudtunk felöltözni, hogy ne nézzenek ki bennünket. Ilyen alkalomra mást nem hívott, meg is mondta, szívesebben van velünk, mint akikkel lennie kellene. Az egyik társunknak megjegyezte: Tónika, egyszer magának is el kell jönnie az Operába, mire szegény fiút elkapta a gyomorgörcs, mert a SZIT-es egyenruhán kívül más ruhája nem volt. Néha számunkra is kényelmetlen volt, hogy csak jött a telefon, s gyerünk. Soha nem szóltak előre, mindig csak amikor már indulni kellett, és akkor sem tudtuk, hogy most a Balatonra megyünk vagy csak a János-hegyre. Heteken át nemcsak a főiskolán voltunk vele együtt reggeltől estig, hanem a vasárnapokat is vele töltöttünk. Szerette a szép tájakat, a természetet, s mániákusan szerette a művészetet, és amikor mi, mondjuk szénnel, széles mozdulatokkal rajzoltunk –, ő egy miniatúraszerű, finomkodó távol-keleti képen cizellált heteken át. Valószínű, hogy a művészet szeretete hozta őket össze Kovács Margittal. Egy-két alkalommal elvitt bennünket is a Pozsonyi úti lakásra, illetve műhelybe. Ők ittak egy kevéske konyakot, aztán a beszélgetésbe, nevetgélésbe bekapcsolódott Margitka mamája is. Itt a szakma Margitka által előadott anekdotáin kívül másról nem esett szó. Kellemes esték voltak.

Rákosiné a műhelyben, az oda nemigen illő frissen mosott és vasalt fehér köpenyben és fehér blúzban jelent meg mindennap, s mindig tiszta szalvétát és törülközőt hozott magával. Sosem politizált, hacsak azt nem lehet annak nevezni, hogy amikor kellemetlenné vált a számára, hogy egyedül csak ő tízórazik, akkor megkínált bennünket, majd kezdte ruháskosárban hordani mindnyájunknak a szendvicset, termoszban a kávé vagy a teát, sőt a narancsot is, mondjuk három szemet, amiből két-három gerezd jutott mindenkinek. Bár ő mindennap hazakocsikázott ebédelni, érzékelte, hogy csóró népség veszi körül, s hordta nekünk a kaját. Néhányszor azzal állított be: az uram volt vadászni! – és akkor kaptuk a vadhúsokból készített szalámikat. Kérdezgetett bennünket a menzáról, s addig mondogatta, hogy egyszer eljön velünk, amíg tényleg megtette, persze kellő előkészítéssel, és ebből az alkalomból egy apró sült csirke felét kaptuk.

Politizálást talán egyszer kezdeményezett volna: ültünk a kocsiban és a rádióban közvetítették a Mindszenty-pert, s ő szinte ugrott: na, mi van, de látva, hogy nem tudunk semmit, abbahagyta az érdeklődést. Ettől kezdve nem is volt többet bekapcsolva a rádió. Egyszer azt mondta: *Garanyusa, ha be akar lépni a pártba, én leszek az egyik ajánlója!* Nehéz volt az ajánlatát kivédeni, megmagyarázni, hogy nem vagyok elég fejlett.

Rákosiné nem szeretett itt élni. Otthoni dolgokról nem beszélt, a férjét alkalmasint uramként, illetve Rákosi elvtársként emlegette, és közöttünk csak arról esett szó, hogy megint beszélt az urának rólunk, s többször említette, mennyire szeretné, ha megismernénk egymást. Ígérte, hogy az ura el fog jönni a főiskolára, aztán amikor bekövetkezett a várva várt pillanat, bőrkabátosok szállták meg az épületet, és bennünket a többi hallgatóval együtt bezártak a pincében lévő műhelybe. Amikor kiengedtek, az elvtársnő némi szemrehányással mondta, hogy hol voltunk, mindenütt keresett bennünket! Így mi sosem találkoztunk Rákosival, bár állítólag tudott a létezésünkről.

1951. szeptember 1-jén kötöttünk házasságot, és néhány társunkkal együtt hamarosan letartóztattak bennünket; két hetet töltöttünk a Fő utcában az ÁVH-n. Sok pletyka keringett ezzel a letartóztatássorozattal kapcsolatban, például, hogy az elvtársnő mérgezést kapott a máztól, s összeesküvés volt ellenünk a vád, de a történetek nem kapcsolódtak ilyen közvetlenül Rákosiné személyéhez. Két társunk disszidált, s mivel ezzel a fiúval egy asztalnál dolgoztunk, felvetődött, *nem volt-e valami összeesküvés Rákosiné, netán maga Rákosi ellen.* A vádhoz csak annyit, hogy amikor autóval mentünk vele valahová, csak taszigáltam a lábam között a géppisztolyt. Vádoltak azzal is, hogy kényszerítettük erre a kapcsolatra az elvtársnőt. De szokatlan módon két hét után kiengedtek bennünket, sőt a hallgatáson túl arra is köteleztek, hogy térjünk vissza a főiskolára. Ekkor az elvtársnő csak novemberben került elő, s egy időre megszűnt közöttünk minden kapcsolat. Nagyon vigyáztak rá, és amikor a lépcsőn lefelé jövet mellénk lépett, hogy elmondja: semmiről nem tud, s mi volt itt, válaszolni sem tudtunk, mert a biztonsági ember mellette termett, nem engedték, hogy beszéljünk. Viszont a sofőrje, Gergely megdicsért, hogy okosan viselkedtünk az ÁVH-n.

Elvették a hallgatók egyik műtermét, de Borsos Miklós megengedte, hogy beköltözzünk hozzá a múzeum és a főiskola udvarán álló legszebb budapesti műterembe, ami az üvegtetőn át kitűnő szűrt fényt kapott, amíg a vadszőlő be nem futotta. Ritkítására bennünket fiúkat kért meg a mester, és saraboltunk is ott becsületesen, amíg észre nem vettük, hogy az ereszcsonatában egy fel nem robbant akna van. Alattunk dolgoztak a többiek, köztük Rákosiné. Ha szólunk, akár összeesküvésnek is minősíthetik. A mesternek megemlítettük, s mindenkit kitessekelünk. De mit

csináljunk? A tűzszerészek is ránk foghatták volna, hogy nem voltunk elég éberek, amiért eddig nem vettük észre! Végül szóltunk Gergelynek, az ávéhás sofőrnek, s ő is azt mondta, hallgassunk, és kollégáival éjjel kilopták a háborús aknát a műterem tetejéről.

1952-ben végeztünk, Herendre kerültünk, ő pedig itt maradt Pesten a vállalat stúdiójában, s a Benczúr utcában kapott egy műtermet. Neki köszönhattük, hogy mi herendiek alkotónapot kapunk, de vele hetente csak egyszer találkoztunk itt a stúdióban. Herenden neki nem került gyártásba munkája. Festése annyira karakterisztikus volt, hogy amikor a hatvanas évek végén a moszkvai iparművészeti bolt kirakatában láttunk néhány porcelánt, akik ott voltak, azt mondtuk, ezeket biztos ő csinálta. (Ám Rákosiék ekkor kemény száműzetésben éltek. – P. Á.)

Herenden sok a Rákosi(né)-emlék és -anekdota él. Már nem is anekdota, hanem vicc, hogy Rákosiné kijelentette: Nem szeretek politikázni, mondtam az uramnak is, hogy ne politikázzon. Állítólag arra fel épült a művészház, hogy Rákosiné elvégezte a főiskolát, s itt fog dolgozni. Egyszer-egyszer le is ment, de inkább a herendi festők jártak fel hetente a herendi gyár által fenntartott Benczúr utcai műterembe. Olcsay Kiss Zoltán volt a tanáruk. Volt, hogy az állatkertben rajzolgattak, máskor aktot mintáztak.

– Nem hiszem, hogy az elvtársnőnek szerepe volt az 1954-es nagy herendi kiállítás létrehozásában, bár ő maga is szerepelt ott – mondta egy volt évfolyamtársa, Katona Imre. – Ezen a kiállításon találkoztunk, s Fenya megjegyezte, már nekem is lehet herendim. Mondtam neki, hogy inkább lakás kellene. Mire ő azt mondta, hogy Rákosi elvtárs szereti a fiatalokat, írjak neki. El van ő tőlünk zárva, feleltem. Javasolta, írjam csak meg, majd ő átadja. Előbb a sofőrje átnézte, aztán az elvtársnő elvitte, s Rákosi intézkedett.

A herendi kiállítás kapcsán a kritikus azt írta: „Őszinte szeretettel fordulnak a hazai természet szépségei felé. Elsősorban Rákosi Mátyásné poétikus hangulatú, zöld alapon-virágos vázáin, erdei bogyós és lepkés készletén, gyümölcsös készletén, madaras tányérjain a mai herendi festők »kevéssel sokat mondani« törekvése nyilvánul meg, egy kisebb vázáján lilás ködben vörös leveleket fúj a szél.” Egyedül Tar Sándor iparművész mondta, hogy gyenge rajzos volt.

Herenden is gyártani kellett Lenin-, Sztálin-, Rákosi-mellszobrokat – viszont a műszaki porcelángyártást megúszták a legnagyobb villamosítás idején is – talán Rákosiné jóvoltából. A főtitkár másfélszeres méretű mellszobrának a megformálására T. Jánost kérték fel, aki annak idején Horthyt is mintázta. Ő azt felelte: Ezt nem tudja megcsinálni senki: *vagy szép lesz és azért nem jó, vagy olyan, amilyen, akkor meg azért nem*. Végül csak elkészítette, s a szobrot a gyárudvar közepén helyezték el. (Ekkora darabok égetése annyira kényes, hogy kettőből-háromból egy szokott jó lenni. Állítólag a Horthy- és a Rákosi-fej is egyből sikerült.) Aztán 1956-ban RM „fejét” ledobták az első emeletről. A rengeteg cserép mutatta, hogy étkészletnyi porcelán ment ebbe a fejbe.

– Rákosiné sokat tett a magyar képzőművészekért – állította Katona Éva (1924). – Nagy Laci, Kondor rajongtak érte, mert szimpatizált velük, így a Derkovits-kollégiumnak mindene volt.

4. KOMMUNISTA ANTISZEMITIZMUS

1952. július 4-én RM Sztálin hívására Moszkvába érkezik, s csak egy hónap múlva tér haza. Alig három hetet tölt itthon, s még egy hónapra elutazik, feltehetően ismét a Szovjetunióba – szabadságra. Formálisan e két utazás között jutott hatalma csúcspontjára: épp a gazdaságilag

legsivárabb esztendőben, 1952-ben egyszerre pártfőtitkár és miniszterelnök. Mondta rokonainak is: Sztálin javasolta, hogy vegye át a kormány irányítását. Azt felelte: minek a miniszterelnökség neki, mikor úgy sincs ideje semmire; különben se érdemes ezt bolygatni, mert Magyarországon még él az antiszemitizmus. Sztálin hallgatott egy ideig, majd kijelentette: ha az angoloknak jó volt Disraeli, a magyarok is kibírják Rákosit. Szavaiban nem a múlt századi angol miniszterelnök származása a lényeg, hanem az, hogy az utolsó pillanatban Sztálin egy kézbe koncentrált a hatalmat a népi demokráciákban is: érvényesítette, ami érvényesült addig is, hogy a pártvezér az első ember. S még valami: a miniszterelnökség átvételével kapcsolatban RM elfelejtette megemlíteni, hogy Sztálin rábeszélésére az volt az egyik ellenvetése, hogy e nélkül is „a kezében a hatalom”, ennek ellenére olyan miniszterelnököt szeretett volna maga mellé, alá, akinek „nem lett volna szava a kérdések eldöntésében”.

Nagy Imre írja: „Amikor Rákosi Mátyás miniszterelnök lett, Sztálinra hivatkozva azt az álláspontot hangoztatta a Politikai Bizottságban, hogy az állam szerepét a párttal szemben fokozni kell, a kormányt jobban előtérbe kell állítani a néptömegekkel való szélesebb és közvetlenebb kapcsolatok érdekében, ami szerint az új helyzet követelménye.” (Néhány hónap múlva Sztálin utódai s velük együtt RM ennek az ellenkezőjét vallották épp ilyen meggyőzően.)

Az persze magyarázkodás nélkül is tudható volt: Sztálin óhaja, beleegyezése nélkül egyik főtitkár sem vetemedett volna arra, hogy kormányfőnek ajánlja magát. RM tehát a Titkárság, a PB-, végül a KV-ülés előtt aggály nélkül előadhatta, hogy a miniszterelnökséget vegye át a párt, s „javasolja Rákosi Mátyás elvtársat miniszterelnöknek”. A kommunista gyakorlatban a direkt önjelölés sem kirívó.

„Az Országgyűlés ülésének menetrendje” című sillabusz rögzíti: „Az elnök szavazásra teszi fel a kérdést az új miniszterelnök felett. *Megállapítja, hogy meg van választva.* 7. pont. Rákosi Mátyás elvtárs kér szót... 9. pont. Elnök bejelenti, hogy levél érkezett a Népköztársaság Elnöki Tanácsának elnökétől. 10. pont. Sárfi Rózsi felolvassa Rónai elvtárs lemondó levelét... 14. pont. Elnök szavazásra teszi fel a kérdést. *Megállapítja, hogy az Országgyűlés Dobi István elvtársat az Elnöki Tanács elnökévé megválasztja.*”

RM 1952. augusztus 14-én lett Dobi helyett miniszterelnök. „Mi dolgozók régóta vártuk ezt” – írta a Szabad Nép.

Rövid időn belül RM harmadszor is megjárja Moszkvát – a XIX. kongresszuson Gerővel együtt vesz részt –, s amikor hazatér, fiatalítani kezd: az SZKP főiskolájáról hazahívna több „ifjú törököt”. (A tehetetlen XIX. kongresszusról megjelent egy elnökségi kép: az asztal egyik oldalán csordában ül a PB, s a túloldalán egyedül Sztálin, aki zárásként rövid békepárti beszédet mond – s másnap megkötik a koreai fegyverszüneti egyezményt.)

– A miniszterelnök Rákosinak én lettem a parlamenti titkára, át is költöztem oda – említette Szatmári István (1928). – Az első észrevétele az volt: hogyhogy nincs a Parlamentben Kossuth-kép. Egy hónapig jártam a művészeket, s ha nem tévedek, Konecsni György festményét vettük meg talán 25 ezerért a miniszterelnök 75 ezer forintos rendelkezési alapjából. Ebből a pénzből Dobi mintegy tizenöt embernek – közöttük Tildynek – adott rendszeres támogatást. Ezt folytattuk: Rákosi is segítette ezeket az embereket.

– Amikor Rákosi lett a miniszterelnök is, kilakoltatták a Parlamentből az Elnöki Tanácsot – mondta Nemesné Szabó Piroska. – A Népköztársaság útja 124. szám alatt az emeleti nagytermet megkapta Dobi, a fölszintit én. Dobi zokon vette, hogy Révai költözött a szobájába, meg is

jegyezte: Tudja, Piroska, még ha Matyi ment volna a szobámba! Aztán ahogy elköltöztettek, ugyanúgy szó nélkül vissza is vittek bennünket.

A rendszer legtöbb ellensége falun talál, tömegesen a parasztság ellen lép fel. A Kominform 1948-as határozata nyomán elkezdik a parasztság munkássá „emelését”, préselését: a munkás-paraszt szövetség munkáshatalommá formálását, Lenin ugyanis úgy gondolta: „amíg munkások és parasztok lesznek, a szocializmus megvalósíthatatlan marad”, mert egyformává kellett tenni a minden lépésében ellenőrzött munkással. Bár RM Bukarestben a lassúbb szervezetesítés mellett érvelt, Nagy Imrének nem engedte meg ugyanezt. A vezetésen belüli első Rákosi–Nagy Imre konfliktus is végső soron erről szólt – mint két évtizeden át szinte minden mezőgazdasági vita –, s ez a kulák-hisztéria kezdete is.

Kuláknak, basa parasztnak, zsírosparasztnak számított, akinek legalább 25 holdja vagy 350 aranykorona értékű földje volt. De kulák lehetett az is, akinek csak 8 holdja volt, de mondjuk kocsmát bérelt vagy volt egy öröklött cséplőgépe. Szóval kulák az, akit felvettek a kuláklistára. Tudósok és művészek is felkerültek rá szüleik után, s kulák lett Dinnyés Lajos volt miniszterelnök is. *A feketelista 1953-as szereplőinek a négyötöde a törvény szerint nem számított kuláknak.* Amikor a megbélyegzettek közül csupán minden ötödiken „jogos” a bélyeg, akkor a ritka nagylelkűség is kétes értékűvé válik. B. Szabó István, a volt kiskgazda államminiszter földjének értéke két aranykoronával múlta felül a felső határt (18 kh., 352 aranykorona). Panaszára RM ráírta: „Vetessék le a kuláklistáról.”

1949 márciusában RM buzdít a kulákok elleni harcra, áprilisban kifogásolja, hogy kulákveréseket szerveznek: „Azt a felelőtlen vonalat, amit eddig olyan sportszerűen vittek – 5-6 fiatal kommunista kerékpáron kimegy a faluba kulákra vadászni –, be kell szüntetni.” Megerősítik a bunkó-tézist: „a döntő veszély a jobboldali elhajlás”. Az ÁVH-n 25 főből álló, „a kulákok verésére specializált” verőcsoportot szerveznek – RM tagadta, hogy az ő utasítására. (Pedig az általa vezetett Államvédelmi Bizottság hozza létre az ÁVH belső reakció elleni harc IV. alosztályában a külön részleget „a kulákreakció és kulákszabotázs elleni küzdelemre”.)

Évtizedeken át gyötörték a mezőgazdaságból megélni képtelen, ipari munkát is vállaló parasztokat. A fellépést ellenük a mezőgazdasághoz sem konyító Farkas veti fel 1949-ben: „A kétlaki embereket állítsák válaszfut elé, vagy a föld, vagy a gyár, mert a falu reakciójának a hangját beviszik az üzembe.” 1949 októberében neki jelentik, hogy a kulákokat számtalan községben „kezdik megverni” a kölcsönjegyzésnél. Bátmonostorról elvittek két kulákot Bajáig, és gyalog zavarták vissza őket, mert nem akartak ezer forintnál többet jegyezni. Éjszaka behívtak a sükösdí rendőrsre négy-öt embert (köztük egy volt csendőrkulákot), s addig csuklózatták őket, amíg nem jegyeztek. Az egyiket a megyebizottsági küldött pisztolya agyával verte. Az eset miatt a megyei titkárt is felelősségre vonták, ám a falvakban a békekölcsön 53 százalékát a kulákok jegyezték, a többi az egymillió paraszt.

1950-ben a hangulatjelentésekben külön fejezet foglalkozik a kulákreakció aknamunkájával. Megállapítják: „A kulákság főleg a kukoricafronton támad.” Rémhír: „*A kulákok sárga kar-szalagot kapnak.*” De csupán elítélik őket közellátási büntett címén – 1948–53 között mintegy 400 ezer parasztot. Ha szabad egy szóval jellemezni RM – s szinte bármelyik társa – politikáját, azt mondhatjuk: túlzó. Mindent túlzásba vittek, fenn is, lenn is. Jákón például hiába teljesítette valaki a beadást, amíg az egész község nem teljesített, senki nem vághatott disznót. 1952 tavaszán egy panasz Rákosiig jut, s Németh János neki köszöni meg a sertésvágási engedélyt.

Gerő már 1949 végén javasolja: az ÁVH indítson vizsgálatot „egy-két olyan helyen ahol a kenyérfogyasztás kiugróan magas és a barnakenyeret takarmányozásra használják a kulákok”. Még 1950 elején RM és Gerő kezébe kerül a jelentés, hogy Hajdú-Biharban versenyszerűen likvidálják a kulákokat. Alig akadt közöttük, akit ne büntettek volna meg, mert nem söpörte le a járdáját, vagy bűdös a trágyája... S a pártvezetés még szigorúbb fellépésre utasítja az ÁVH-t és a rendőrséget a kulákokkal szemben: az „osztálybíróságnak” jobban kell büntetnie a kulákot, ha levág egy malacot, mintha ezt egy kisparaszt teszi. Majd megállapítják: „jelentősen növekedett a kulákság által elkövetett bűncselekmények és szabotázások száma” – tehát helyes a szigor.

Üldözésüket a városokban is, tizedízigen is folytatják. Felmerül, hogy a kulákok munkakönyvét megkülönböztető jelzéssel látják el. Gyerekeiket – az ellenséges elemeket – nem hívják be katonának; hadmentességi adót rónak ki rájuk. 1952 őszén úgy tervezik, hogy a bevezetendő személyi igazolványban szerepelni fog, hogy az „apja *foglalkozása* kulák-e”. Felvetődik: „Meg kell jelölni egy-két jobboldali megyét is” – nyilván nem sárga szalaggal. RM nem alkuszik: „Két éven belül élethalálharc lesz a kulákokkal.” Majd azzal ámitja a testületet, hogy egyes új gazdák megtollasodtak, kulákká váltak: „A falu kis kuláknak vagy juttatott kuláknak nevezi őket.” Kijelenti: „Kényszeríteni kell a parasztot, hogy többet áldozzon a szocializmus építéséért.” S közterhük három év alatt megháromszorozódik, pedig a parasztság már 1948-ban is több közterhet viselt, mint 1938-ban. A beszolgáltatást padlóssöpörésekkel érvényesítik. 1953-nak úgy vág neki a parasztság kétharmada, hogy nincs se vetőmagja, se kenyérnek valója. Magyarországon a XX. században békeidőben erre nem volt példa, háborúban sem mindig.

Egy 1953-as elszólás: „Többször felmerült... hogy nyúzzuk a parasztokat (a) beszolgáltatással és (az) adóval” – ám ezeket a vitákat leírni sem merték, a kérdést idejekorán megpendítő Nagy Imrét, mint láttuk, a Nagyhoz húzó Donáthtal hallgattatta el RM. A hidegháború, az osztályharc, a koreai háború – mind-mind arra figyelmeztet, hogy rendszabályok közé kell szorítani a saját feje után járó parasztot: tűzön-vízen át követni kell a sztálini szövetkezetesítést! Sztálin ugyan rászól Rákosira, de az ő makacsságáról és erőszakosságáról még Sztálin figyelmeztetése is leperreg: majd én megmutatom, hogy a gyors szövetkezetesítés a jó!

1952 októberében RM behívatta a Parlamentbe Tisza Józsefet, és közölte vele, hogy ő lesz a begyűjtési miniszter, a talán nem zsidó volta miatt miniszterelnök-helyettesé avanzsáló Nagy Imre utóda. Bár Tisza kimutatta: többbe kerül a begyűjtés, mint a felvásárlás, de eltörléséről szó sem lehetett.

1952-ben a 67 éves, ötgyermekes Szűcs Imre (Harta) panaszkodik Rákosinak: annak ellenére, hogy 35 mázsa terményt beszolgáltatott, a feleségét 3 havi börtönre, őt pedig 800 forint pénzbüntetésre ítélték. Kéri a föld visszavételét: „én a becsületemet a földért sem adom”. Peti Sándor járási titkár azt válaszolta, hogy Szűcs hazudik: azért kapta a büntetést, mert vasvillával rontott az elszámoltató bizottságra. Levelét nem is ő írta, hanem az evangélikus pap. „Több ilyen levéllel volt már dolgunk, ami az evangélikus pap írógépéből jött ki.” RM Péter Gábornak: „*állapíttassa meg, hogy a levelet az ottani lutheránus pap gépén írták*, s eljárunk ellene. IV. 17. R.” Kiderült aztán: vasvilla nem volt, a pap nem gépelt. Szűcs Imrénél terményt foglaltak, s „a felesége kézzel ellökte a végrehajtót”. Ezért a dunavecsei járásbíróság Szűcsöt pénzbüntetésre, a feleségét 3 hónapi elzárásra ítélte. Szűcs a József krt. 8 sz. alatti leíró irodában gépeltette a levelet. A járási titkár elmondta: jelentését a pártbizottság egyik politikai munkatársának „logikai feltevése alapján” írta.

A kulákhisztéria is hozzájárult a jelenségek gépies minősítéséhez. 1950-ben sztrájk készül a MÁVAG mozdonyműhelyében. Az okok kiderítése helyett RM megelégszik azzal, hogy a szervezőt, a „klerikális befolyás alatt álló kulák rokonságú” darust elbocsátják. 1951 elején arról beszél, hogy a kulákokat elviszik „az iparba, útépitéshez... a fiatalokat pedig átneveljük”. Ám amikor napfényre kerül, hogy a MÁV minden hatodik pályamestere „kulák vagy egyéb ellenséges elem”, elüldözésükért maga a miniszter felel. A kulákokat a nyugati vagy a déli határról a Tisza túlra száműzik, majd rájönnek: az ellenség főleg a Szovjetunióhoz közel eső részekre „települt”, a Budapest–Záhony vasútvonal körzetébe. „Rendkívüli időkben ezek komoly nehézséget okozhatnak.” RM ismét elpanaszolja, milyen kár, hogy nincs Szibériánk. Vagyis hiába keserítették meg, tették tönkre annyi ember életét, ott voltak, ahol a part szakad.

A kiskőrösi járásban „Nagyfokú az opportunizmus a kulákokkal szemben, ugyanakkor gyakori, hogy ellenségként kezelik a dolgozó parasztokat”. Ez a szokásos egyrészt-másrészt fogalmazás elbizonytalanítja a funkcionáriusokat, vagdalkoznak hát, s gondolkodás nélkül elfogadnak mindenféle ukázt. Bár szóban a kulák a célpont, valójában a tulajdonosi szemlélettel fertőzött parasztságot kívánják lenyelni. Olyannyira, hogy RM javaslatára 1952 végén elkezdik ipari munkásokra cserélni a paraszti származású tanácselnököket: 250-300 ipari munkást akarnak erre három hónap alatt átképezni.

1953 márciusában az új kuláklista a téma. Egyrészt „Helyes a kulákok... kiszorítására irányuló politika”, másrészt „baj, hogy a kulákok likvidálása gyorsabb ütemben folyik, mint a kollektivizálás”. Az egységes kuláklistára felveszik azokat is, akiknek már nincs földjük, ám „le kell venni azokat az értelmiségieket, tudósokat, művészeket, mérnököket, akik az állam érdekében végzett munkájukkal kitüntek és főjövedelmük nem a földtulajdonból ered”. A kulákok száma 72 ezer, ebből földje van 50 ezernek. A földtelenek közül 3 ezer értelmiségi.

Az ezeréves földínséget így-úgy kielégítő földosztás után a sarcok és törvénytelenések megszünték a földcsömört: a földfelajánlást. 1953-ig a szántóterület 14 százalékát vette át az állam – s szervezett rájuk állami gazdaságokat, szövetkezeteket –, de nem mindenki földjét fogadták el vagy használták. 1953-ban 600 ezer hektárnyi terület hevert parlagon, nem sokkal kevesebb, mint 1945-ben. A kulákokkal együtt nemcsak a fiatalokat, hanem a szakértelem és a szorgalom javát is elűzték a falvakból. A mezőgazdaságból mintegy 300 ezren vándoroltak el. Az erőltetett iparosítás és kollektivizálás kétségbeejtő eredménnyel járt, bár gyökeresen átalakította a társadalmat, s rendkívül növelte az iskolázottságot. E jobbára szükségszerű váltás emberséges formáját sehol sem tudták megtalálni, de a „szocialista” gyakorlatnál embertelenebb sem igen akad.

– Rákosi erősen bizalmatlan volt – mondta Dénes István (1923). – 1952-ben küldhettünk először hallgatókat a Komszomol-iskolára. Kevés idő volt a nyelvtanulásra, ezért kértem tolmácsi segítségül két végzős Lenin intézeti hallgatót, s kaptam is két hétpróbás fickót. A tetejében a csoportvezető budapesti DISZ-titkár első dolga is az volt, hogy a mellé adott komszomolkával szerelembe essen, s ettől elszabadult a pokol.

Sztálin általában fogadta a szabadságát náluk töltő Rákosit, aki beszámolója közben megemlítette, hogy tovább javult a szovjet–magyar viszony. Erre Sztálin kivette a szájából a pipát, és azt mondta: Különösen a Komszomol-iskolán! Rákosi azon melegében utánanézett, miért mondta ezt Sztálin, és kiderült, hogy a csoport vezetőjétől kezdve mindenkinek nőügye van. Velem elég riadtan közölte: másfél hónappal az iskola befejezése előtt már ne rángassuk haza a csoportot, de ha majd hazajönnek...

Rákosi előszeretettel vájkált szexügyekben. A csoportot megérkezése után magához rendelte, ám a csoportvezető feldagadt arccal érkezett hozzám, ezért azonnal orvoshoz küldtem. Rákosit irritálta, hogy épp a főbűnös nincs ott, s nem hitte, hogy én küldtem orvoshoz. Amikor befejeződött az „audiencia”, ott kellett maradnom, s kioktatott: Ne legyek ilyen naiv! Szólni akartam, de leintett: Pártunk egyik vezetőjének kényes és fontos beszédet kellett volna mondania a Parlamentben, de amikor a kocsí megérkezett érte, elcsúszott a jégen, és eltörte a lábát. Azt hiszi, véletlen volt!? Miközben mesélt, majdnem lecsavarta a zakómról a gombot, nekem mégis az járt a fejemben, hogy ő már teljesen eltorzult.

Bognár József miniszternek a PB előtt kellett számot adnia a belkereskedelem „káderösszetételéről”. A lappangó ellenségre, a cionistákra – azaz a zsidókra – voltak kíváncsiak. A kereskedelem természetesen tele van zsidókkal, de hol legyenek, ha nem ott? Kovács István felhívta Bognárt, hogy mindenkinek az eredeti neve is kell, hátha magyarosított, de „ha gyanús a dolog, akkor az apja nevét is meg kell adni, s tovább, majdnem Nürnbergig menő szempontok szerint”. Az ülés előtt telefonált Rákosi is: „Mondd, kedves komám, hol van ez a te minisztériumod? Ha el nem tolták az éjjel, itt van a Vörösmarty téren. Hol a Vörösmarty téren, Tel-Avivban?... Bemegyünk délután a PB elé, s ott ült Rákosi, Gerő, Révai és Farkas a fő helyeken és én velük szemben. És elkezdik, hogy ki a zsidó, ki nem zsidó. Hát mit csináljak? Azért van ennyi zsidó, mert Magyarországon a kereskedelmet a honfoglalás korától fogva általában idegenek csinálták, már akkor is mindig másokra hárult az, mert a magyarok nem szerették a kereskedelmet... Másfél órát hagytak beszélni... Végre másfél óra múlva azt mondta az öreg: Na jó, hagyjuk most ezt a kérdést, fél év múlva térjünk rá vissza. Te pedig értsd meg, hogy ezt nem lehet így csinálni.”

Tekintsünk el annak vitatásától, hogy szereti-e a magyar a kereskedelmet, s ne törődjünk azzal sem, hogy ennek a napirendnek nincs nyoma a PB-ülési jegyzőkönyvekben. Bognár József visszaemlékezése életszerű, s abban is biztosak lehetünk, hogy Rákosiék abajgatták a belkereskedelmet is a sok a zsidó miatt. Nem kerítették viszont sorra a sajtót vagy a művészvilágot – „antiszemitizmusuk” nem következetes: saját megnyugtatójukra fel-felhorgad, majd lelohad.

– Különös volt Rákosi – vagy az egész trojka – antiszemitizmusa – említette Dénes István. – Alighogy megválasztottak 1950-ben a KV titkárának, hívatott Rákosi és a gömb alakú óra pörgetése mutatta, hogy indulatos. Mégpedig azért volt indulatos, mert kapott egy levelet, hogy eredetileg Deutsch Istvánnak hívtak, s miért nem szóltam erről. Elmondtam: anyám után Szőke Istvánnak születtem, ha apám nevét kapom, akkor Csurgó István volnék, Deutsch csak a nevelőapám, katolikus vagyok. Ettől szemlátomást megnyugodott, mert mint mondta, az adott helyzetben *megengedhetetlen, hogy a pártvezetésbe még egy zsidó kerüljön*. Ám az én magyarázatommal a látszat nem változott: Deutsch Pityu ott volt a PB-ben. Ezért merült fel bennem, hogy őt tényleg a faji kérdés vezette?

Semmiképp. A Rákosi-féle vezetés 1953. júniusi Kremlbe idézésének és több napos ízekre szedésének egyik témáját itt kell idéznünk akkor is, ha ez a következő időszak – és kötet – kezdete. Hónapokkal Sztálin halála után arról tárgyaltak Moszkvában, hogy a magyar pártvezetésben sok a zsidó. Úgy is tekinthető ez az esemény, mint a betetőzése annak a nyomásnak, ami Rákosiékra zsidó voltak miatt nehezedett, hogy az „antiszemita” Sztálin után félniük kellett az utódoktól is – főképp Berijától. (E legendakör csúcspontja – ez a Szabad Európa Hegedüs Andrással készített interjúsorozatában is ekképp szerepelt –, hogy Berija azt

mondta Rákosinak: „A magyaroknak már sokféle királya volt, de zsidó királya még nem, úgy látszik, Rákosi, maga az akar lenni.”)

Azt tudjuk, hogy Rákosinak már májusban fölvetették Hruscsovék, hogy magyar (származású) helyettesre lenne szüksége. Ám a fenti, júniusi tanácskozáson maga RM hozta fel a „zsidók túltengését” a vezetésben, legalábbis a tanácskozáson részt vevő Földvári Rudolf (1921) így emlékszik.

A nem szó szerinti s nem is időrendi moszkvai jegyzőkönyv valószínűsíti, hogy RM hozakodott elő – zavarában? védekezésül? – a témával. „Még egy kérdést *fel akarok vetni*, amit otthon a Titkárság előtt is felvettem, ez a zsidókérdés” – mondta RM. Malenkov szavai is azt mutatják, RM fújta fel az ügyet, amiért a szovjet miniszterelnök bírálta is őt: „Arról van szó, hogy ne legyen három zsidó a vezetésben. Rákosi elvtárs... úgy állította be, mintha mi adtunk volna ilyen tanácsot.”

– Hivatalosan a szovjetek nagyon pontosan érveltek – idézte fel Földvári. – Azt mondták: minden politikai párt vezetésének tükröznie kell a tagság összetételét. Tessék számba venni a helyzetet, s a magyarok előnyére változtatni rajta, és megmondani a tagságnak, hogy ez nem antiszemitizmus.

Berija: „Nyíltan kell beszélni arról, hogy nem eléggé vittek előre, felelős posztokra magyar nemzetiségűeket... Ezen a helyzeten változtatni kell. Ennek a határozatban is benne kell lennie.”

– A határozati javaslatban még szerepelt, hogy a zsidók kiszorították a magyarokat a vezetésből – emlékezett Dénes István. – Amikor a PB erről tárgyalt, senki nem szólt az antiszemita kitétel ellen. Végül én mondtam el, hogy ez a mondat mást jelent a Szovjetunióban, ahol történelmi okok miatt a zsidóság nemzetiség, és mást jelent nálunk, ahol egy antiszemita-hullámot indíthat el, ezért javasoltam a kihagyását. Gerő azzal torkolt le, hogy nem lehet a szövegen változtatni, mert ez így hangzott el Moszkvában! Ezzel „érvelt”, ami miatt nagyot esett a szememben. A PB-ülés szünetében azért felhívták Moszkvát, és ők hozzájárultak, hogy ez a kitétel kimaradjon.

Állítólag Révai volt a leginkább felindult, részben azért, mert tudta, hogy kimarad a PB-ből. Ő megkérdezte: mi köze ennek a marxizmushoz, ők nem zsidók, hanem magyarok! (RM aztán a júniusi KV-ülésen arról beszélt, hogy akarva, nem akarva háttérbe szorították a magyar elvtársakat. Ez nem volt tudatos, sem szándékos, de tápot adott a párt ellenségeinek, az antiszemita agitációnak.)

Nem lehet tehát ezt a különös kérdést azzal elintézni, hogy az 1952-es moszkvai orvosper, a prágai Slánský-per vagy „Sztálin antiszemitizmusa” belehajtotta Rákosit a feltehetően csak a legendákban létező magyar zsidóper előkészítésébe. Egyrészt, mert Rákosit se nagyon kellett „belehajtani” bármibe is, másrészt, mert a zsidóságával – kommunista, internacionalista voltával és származásával jóval korábban sem tudott mit kezdeni. (Garasin Rudolf visszaemlékezése szerint már 1943-ban azért veszekedett vele, mert „tisztá zsidó társaságot szedett össze” partizánoknak – nyolcvanból hat volt zsidó.)

A zsidó származású kommunisták – amint Révai is megfogalmazta – nem tekintették zsidónak magukat. Vallási értelemben nem is voltak azok, semmiféle zsidó hagyományhoz sem kötődtek (még a családjukhoz sem). Ízig-vérig internacionalisták voltak. Mintha egy öntőformából kerültek volna ki, ennek száz és ezer jelét találni, de zsidó sajátosságokat (ha egyáltalán vannak ilyenek) elvakult kritikusaik sem tudnak sorolni. Politikailag ortodoxok voltak valahányan, ahogy

ortodox minden homo kominternikus. A zsidó voltukból bennük – különösen Rákosiban – csak a komplexus maradt, gátlások összessége, nehogy zsidónak gondolják őket.

Számára sem volt jelentősége annak, hogy valaki zsidó családba született. A jelek szerint ötvenéves koráig – amíg távol volt a hatalomtól – nem is igen foglalkoztatta a származás. A börtönben sem adja jelét, hogy különösebben érdekelné ez a kérdés; tagadta is, hogy zsidó, pedig ott kedvezményekkel járt a felekezethez tartozás. De 1940 után Moszkvában megváltozott helyzet fogadta. Nem vált antiszemitává, de belátta, hogy a zsidók egy része világpolgár: nyitott és tájékozott, rokonai vannak erre is, arra is... *Gyanús.*

Amikor 1944-ben Molotov a moszkvai csapatból egyedül a nem zsidó Nagy Imre kormánypárttagságát hagyja jóvá, Rákosinak is tudomásul kell vennie, hogy nem bújhat ki a bőréből. Politikusként egyet is ért azzal, hogy a magyar közvélemény antiszemita részét irritálná, ha a vezető beosztásokat (nyomban?) zsidók foglalnék el. S még Moszkvából megírja Vas Zoltánnak, hogy a származása miatt nem számíthat vezető posztra.

Hogy vagy?, kérdezi a hazatérő deportáltat az ismerőse. Ne is kérdezd, feleli az, semmim sem maradt azon kívül, ami rajtad van.

Ilyen a hangulat. S 1945-ben mind a megmenekült zsidók, mind a rájuk vadászó nyilasok egy részének a kommunista párt a menedék: oda lépnek be. Tudtunkkal a párttagság összetétele sosem volt napirenden a magyar és a szovjet párt(vezetők) tárgyalásain.

A Szovjetunió városaiban 1945 őszén hetekig verik, gyilkolják a zsidó nemzetiségűeket. A cionistákat, a zsidó állam híveit mégis támogatják, amíg remélhető, hogy az 1948-ban alakuló Izrael a kommunizmus közel-keleti bástyája lesz. Azért 1947-ben már Sztálin zsidó veje is „összeesküvés gyanújába keveredik” – Szvetlanának, a főtitkár lányának el kell válnia. Letartóztatják Molotov feleségét, sőt Sztálin néhai felesége családjából is többeket. De nagy, nyilvános pert nem csinálnak. 1950–51-ben is gyűjtik a zsidó összeesküvés „bizonyítékait”. Elbocsátják a minisztériumok zsidó munkatársait, őrizetbe veszik a sajtó, az egészségügy több ismert alakját, zsidótlanítják a pártapparátust. 1952-ben rendezik a Zsidó Antifasiszta Bizottság perét, majd az orvospert, de az utóbbi elítélteit Sztálin halála után szabadon eresztik.

Ki kételkedik abban, hogy Sztálin antiszemita (antikozaak, antilett, anti-minden) – ahogy ez vallástól, fajtól, mindentől függetlenül a struktúrából fakadt? Mégis az ő beleegyezésével alakul úgy a helyzet a kommunisták és a zsidók azonosítására hajlamos Magyarországon, hogy a pártot s az országot is irányító hárm-as-négyes fogat kizárólag zsidóból áll. Sőt épp az antiszemitizmus újraéledésekor, 1952-ben, Sztálin miniszterelnököt is csinál a tőle állítólag retteggő Rákosiból.

Nyilvánvaló, hogy a Rákosi-rendszer sem intézhető el azzal, hogy „zsidó hatalom”. Már Bibó figyelmeztetett, hogy ez a sommás megítélés elfedi a diktatúra lényegét: a demokrácia a diktatúra ellentéte, nem zsidók és nem zsidók ellentéte.

Rákosi és Rákosiék antiszemitizmusa – ezt idézőjelekbe is tehetnénk – elsősorban nem faji gátlásaik kompenzálása, hanem megfelelési kényszer a (hatalmi) szerepnek, de mindenekelőtt kommunista éberségmánia, ellenségkeresés – végeredményben persze antiszemitizmus. Mérei Ferenc gúnyosan mondta: „Rákosi elvtársnak az volt a furcsasága, hogy ha meglátott egy embert, akkor megnézte, hogy az zsidó-e vagy keresztény pónemű-e. Ha keresztény pofája volt, akkor fasiszta volt, ha zsidó pofája volt, akkor trockista volt.” (Az antipatikus zsidó pónemmel taktikázott is, Péter Gábornak azt az utasítást adta: „Rajk védője valami csúnya zsidó legyen!”)

A kommunista pártok belső törvényszerűségeiből adódik, hogy a trockista, a titóista, végül a cionista is ellenség. A cionista nem a zsidó nemzeti állam pártolója, hanem a Nyugat ügynöke. Ez antiszemitizmus, akárcsak a „nürnbergiek” emlegetése. A kommunista antiszemitizmus nem engedi a nyílt zsidózást. Hatásosabb is, ha ráfogják valakire, hogy cionista, azaz imperialista ügynök és kém. A témának különös fénytörést ad, hogy a kommunista mozgalom a zsidók egyik gyűjtőhelye. Magyarországon a Politikai Bizottságnak általában a fele zsidó, s a vezetője is az. S a közéletben ők szorítják hátrébb a zsidókat azért, hogy ne irritálják az embereket, hogy az antiszemitizmus ne forduljon a párt ellen, hogy a vezetőknek több levegőjük legyen. Zsidók korlátozzák a zsidók előbbre jutását, jogait – anélkül, hogy erre bármiféle törvényt hoznának. Még az ezzel kapcsolatos vitáikat sem igen írták le, vagy inkább csak a helyzetre és rájuk jellemző kétértelmű fogalmazásban. A zsidó antiszemitizmusnak is nevezhető jelenség csattanós példája, hogy 1951-ben, a II. kongresszus előkészítésekor épp Kovács István – a pártvezetés ötödik tagja? – jelenti Rákosinak: „A »nürnbergi törvények« szempontjából az új KV összetétele a régihez képest (a javaslat szerint) jelentékenyen megjavul.” Vagyis az *MDP vezetőségét az 1935-ben elfogadott nürnbergi zsidótörvény elveinek a szellemében állítják össze.* („Zsidónak tekintett”, akinek három nagyszülője zsidó, vagy kettő, s ő is zsidó vallású.)

A kommunista antiszemitizmus moszkvai fertőzés is, de még inkább alkalmazkodás a magyar helyzethez. RM és a szűk pártvezetés fanatikus küldetéstudata, saját alkalmassága bizonyítására az antiszemita szerepet is vállalja. Abban a körben, ahol ki lehetett mondani ezt a szót, állandó téma volt, hogy ki a zsidó, ki nem, hogy nem kell ennyi zsidó. Ha Sztálin véleménye érdekelt volna őket, akkor inkább a PB összetételével foglalkoznának, mert ez jobban érdekelt volna őt, mint az, hogy hány zsidó van a tervhivatalban vagy a belkerben.

Hegedüs András (1922) semmiképpen sem nevezné ezt antiszemitizmusnak: – Rákosi úgy vélte, hogy egy legális párt nem folytathatja a munkát abban a struktúrában, ami az illegalitásban spontánul kialakult. Neki ez komoly gondja volt. A Horthy-rendszer „kommunista = zsidó- és szovjetbérenc” jelzői elevenen éltek, s Rákosi meg akarta szakítani ezt a folyamatot. Arra törekedett, hogy megyei titkár se legyen zsidó. Ez a politikai realitáshoz, nem Sztálinhoz való igazodás volt. Sztálin csak arra ösztönözte őket, hogy fiatalokkal, új emberekkel frissítsék fel a vezetést.

Dénes István (1923) egyetért Hegedüssel: – Egy politikai vezetésnek valamennyire tükröznie kell a társadalmi struktúrát. Furcsa lenne egy csupa nőkből álló kormány.

1946 őszén a magyar zsidóság miskolci, kiskunhalasi pogromoktól megijedt vezetői tiltakozó memorandumot intéztek Rákosihoz, és kihallgatást kértek tőle. RM azt mondta nekik: „Az urak nem jó helyen járnak, mert ez a dolog nem énám tartozik. Egyébként is tizenhét százalékot kaptunk a választáson, ennyi védelmet tudunk önöknek adni, semmivel sem többet.” Ez az alapállás egyszerűen embertelen. Augusztusban, a KV-ülésein RM el is ismeri: „Bennünket most minden oldalról azzal a váddal illetnek, hogy tulajdonképpen mi engedtük nagyra nőni az antiszemitizmust, és íme ennek az eredménye az, ami Miskolcon történt, és kétségkívül ebben a vádban van valami.”

1947-ben a Joint, a nemzetközi zsidó segélyszervezet havonta 700 ezer dollárt juttat Magyarországra. 110 ifjúsági táborban készíti fel a fiatalokat a palesztinai életre, de fenntart ipari és mezőgazdasági szövetkezeteket, üzemeket is. Ezeket becsukni, betiltani nem merik, a támogatást nem akarják elveszíteni, viszont az irányítást szeretnék megkaparintani. Felvetődik, hogy egy olyan embert kell találni, akiben a „Joint reakciós vezetői megbíznak, de az itthoni

intencióknak megfelelően fog dolgozni”. Még 1948 novemberében is az a Titkárság fő gondja, hogy a Joint ne csökkentse a támogatást, s a saját befolyása erősödjön.

A hatalom megszerzése után 1949 januárjában kerül a pártvezetésben napirendre nem csupán a fejestehen Joint, hanem maga a *zsidókérdés*. Ez a cím is, s Szirmai István az előadó. Elszántságra mutat, hogy előzőleg már leállítják a kivándorlást. (RM közli is Izrael első követével, hogy „a magyar kormány tendenciája az, hogy a kivándorlást lehetőleg ne engedélyezze”). A Titkárság magát a cionista szövetséget is szeretné megszüntetni, de az időpont nem alkalmas erre. A többségében zsidó származásúakból álló testület úgy képzei: az „önfelosztatás” lenne jó. S megcsinálják! A Magyar Cionista Szövetség bejelenti (Szabad Nép, 1949. március 25.): miután céljuk teljesült, Izrael megalakult, feloszlanak. A többi népi demokráciában betiltották a cionista szervezetek működését. Rákosiék 1948 elején még belementek, hogy kelet-európai központjuk Prágából Pestre költözzön. Egy év múlva azonban ők is úgy látják, hogy a cionista szervezők hada „fokozza a nacionalizmust, a kivándorlási lázat; valutát sítol, vagyont ment, forintot ront”, mégis halogatják a szövetség felosztatását. Viszont a kivándorlókat szorongatják (csak az ötven éven felülieknek adnak útlevelet), amivel elérik, hogy fejpénzt fizet értük a Joint – háromezer főért egymillió dollárt.

A zsidó segélyszervezet kezdettől fogva együttműködik a magyar pártokkal, nemcsak a kommunistákkal (Vas Zoltán és Szirmai István a partnerük), hanem a kisgazdákkal is, ami nagy bűn. De anyagi támogatásban részesítik a rendőrséget, sőt Péter Gáborékat is. Hálából az ÁVH aztán beépül a Magyar Cionista Szövetségbe, s az ő pénzükön megállapítja, hogy a vezetők „kémadatokkal” látják el az izraeli diplomatákat. A szövetség „önfelosztatásakor” több vezetőt letartóztatnak. 1949 októberében aláírják Izraellel a kivándorlási egyezményt. (A tizenkét éven felüli kiskorúaknak nyilatkozniuk kell, hogy a szüleikkel tartanak-e, viszont kiengedik a MACISZ „legfeljebb 40” volt vezetőjét is.) A cionista vezetők kiutazhatnak, de aktivistáikat kizárják a pártból. Aztán következik az ÁVH 1950-es, majd az apparátus 1951-es „zsidótlanítása”. Az utóbbinak nincs írásos nyoma:

– Emlékezetem szerint inkább a PB, mint a Titkárság állapodott meg talán 1951-ben a zsidótlanításról, hogy elsősorban a pártközpontból, a pártiskoláról, az apparátusból – ahol többségben vannak –, más területre kell irányítani őket – idézte fel Kovács István, akinek a származását kevesen ismerték. – Meggyőződése, hogy a zsidótlanításban nem volt szerepe Sztálinnak vagy a szovjeteknek, az intézkedést az erősödő hazai antiszemitizmus tette szükségessé. Amikor egy hozzám közel álló elvtársnőnek megmondtam, miért kell elmennie a pártközpontból, megharagudott, és talán máig meg van róla győződve, hogy antiszemita vagyok.

– Ezt a kádercserét finoman kellett végrehajtani – említette Kutrucz Gizella (1921). – Az illetőknek nem mondták meg, mi a kifogás ellenük, csak az osztályvezetőkkel közölték, s egyszerűen átirányították őket. Például én is egy olyan elvtársnő helyére kerültem, akit származása miatt helyeztek el, pedig börtönben is ült, s nálam sokkal többet tudott.

A kommunista antiszemitizmus Magyarországon kezdetben nem leszámoló jellegű. Inkább csak a színpadról tüntetik el a zsidókat, ami így is meghasonlással jár. *Abban, hogy elszabadult a zsidózás, Rákosinak nem csak közvetett szerepe volt.* Fekete Sándor írja: amikor megköszönte Rákosinak, hogy huszonöt évesen a Szabad Nép szerkesztőbizottságának a tagja lett, megveregette a vállát: tudja, a kommün idején ugrattuk Garbait: csak azért került a népbiztosok tanácsába, hogy legyen valaki, aki szombaton is alá tudja írni a halálos ítéleteket. Maga azért van a Szabad Népnél, hogy legyen aki szombaton is tud vezércikket írni. Egy másik példa: a

Titkárság elé kerül a javaslat Z. Ernő kiemelésére. Bár semmi utalás nincs, hogy kiféle, RM megkérdi: „Hogy hívták azelőtt?” 1951 nyarán – ismét leegyszerűsítő módon – azt mondja, hogy a zsidó kiskereskedők is rontják az országban a légkört: „Akármilyen kíméletesen vesszük el a boltot, érzik: nekik befellegzett, és ezek a tömegek, köztük a zsidó kispolgárok most sokkal elégedetlenebbek.” RM mintha abban a tévhitben leledzene: elnézik a származását, ha üldözi a zsidókat. Bár visszafogottabban, mint a szélsőjobboldali politikusok, de ő is az antiszemitizmus megpiszkálásával próbálja feledtetni a társadalmi bajokat, a saját hibáit. Az 1953-as moszkvai tanácskozás után Rákosira jellemző módon nekimennek az egész hatalmi elitnek. A Titkárság – korábbi határozatokra utalva! – úgy dönt, hogy „ellenőrizni kell az 1000 legfontosabb vezető-tisztségben dolgozó párt- állami, gazdasági, tömegszervezeti és egyéb káder múltját”. Ez nem csupán zsidótlanítás, hanem általános tisztogatás, minden olyan bűn alapján, ami az elmúlt nyolc évben szóba került. Új vád, hogy gyanús, aki részt vett a spanyol polgárháborúban vagy akinek a rokonát rendszeresen támogatta a Joint.

Akárhányszor érezte vagy érezték, hogy „erősödött az antiszemitizmus” – aminek annyi bizonyítéka lehetett, mint mondjuk a kulákok támadásának a kukoricafronton –, miután hatalomra kerültek, egyetlenegyszer sem kísérelték meg föltárni a zsidóság történelmi szerepét, nem vizsgálták az antiszemitizmus csökkentésének lehetőségét. Inkább a homokba dugták a fejüket, olyannyira tabuvá tették a témát, hogy szinte ki sem lehetett ejteni a szót, hogy zsidó. Ez is asszimilációra sarkallt mindenkit, ami az adott helyzetben, ahelyett, hogy mérsékelte volna, növelte a zsidóellenességet.

1952-re perré érik az antiszemitizmus. (Rájöttek, hogy titóizmussal, összeesküvéssel keverve a Rajk-féle „kémcsoport tagjai közül feltűnő nagy számban vannak cionisták”; hogy „a legtöbb halálra ítélt kispolgári zsidó”. A tábornoki perre ez már nem áll, őket a Ludovikán „előválogatták”.) A kortársak vitatják, hogy a Kreml állt a zsidótlanítás, a zsidóperek hátterében. Lehet, hogy valóban nem üzentek Budapestre, sem Prágába, sem máshová, hogy itt az idő! (Talán már nem is volt szükség efféle üzenetekre, a csatlós országok pártjai vigyázó szemüket e nélkül is Moszkvára vetették.) A világhelyzet is arra ösztönözte őket, hogy új ellenséget keressenek. Ugyanis 1951 végén, 1952-ben kezdett fogyni a levegő a minden kérdést leegyszerűsítő antiimperialista harc körül. A mechanikus politizálás kifulladt: a koreai háború lecsillapodása és néhány békegesztés után értelmét veszti a *békeharc* imamalmának pörgetése reggel, délben, este, s a Jugoszláviára szórt rituális átkok is kiürülnek. Az elbizonytalanodás, a vezetési válság jele, hogy Sztálin tizenhárom évi szünet után 1952-ben összehívja a pártkongresszust. Cselekedni kellett, új ellenség kellett. Ezt az új ellenséget közös elhatározással vagy külön-külön többek között a „cionizmusban” találták meg.

Amilyen különös ez az egész jelenség, olyan különösek az első hazai „cionista” perek, amelyek nem is cionisták. Izraelben Radó József és felesége nem bírta kivárni a hazatelepedési engedélyt, s 1952-ben hazaszöktek. Elfogták és nyolc hónapra ítélték őket, annak ellenére, hogy a mindentudó ÁVH képtelen bizonyítani, hogy kémek. Garamvölgyi Sándor 1948-ban kivándorolt Palesztinába. Két év múlva repatriál, de 1952-ben disszidáláson kapják. Gyanús, hogy hazatérése után feltűnően szidta az izraeli állapotokat, még gyanúsabb, hogy egy „olyan országba akar kimenni, ahol az imperialisták az urak”. Az ítélet öt év. Petris Brúnó ugyancsak öt évet kap tiltott határátlépésért, bár tettét „nem tudta végrehajtani, mert az útlevél kézhezvétele előtt letartóztatták”. Nincs tévedés, valóban ez állt az indoklásban. Ezek után semmi meglepő sincs abban, hogy az ÁVH jelenti, hogy a cionisták hamis útlevéllel hagyják el az országot. Sőt utólag azt is tudják, hogy 54 család lépett le az Ausztriából kapott hamis papírokkal.

1952–53 fordulóján megvádolják a moszkvai pártkórház igazgatóját és zsidó származású professzorait, hogy nyugati kémszervezetek ügynökei, s a szovjet vezetők meggyilkolására törekedtek. Mint később majd részletezzük, Sztálin ekkor csukátja le Rákosival Péter Gábort. Biztos, ami biztos, RM is letartóztat több orvost, köztük azt a dr. Benedek Lászlót, aki a cionista ügyekben a pártvezetést képviselő Vas és Szirmai „üzlettársa”. Rögtön akadt feljelentő is.

Dr. Á. Gábor orvos őrnagy úgy érezte, végre meg kell írnia, hogy a magyar pártkórházban, a Kútvolgyiben a sebész főorvos esztergomi: „Mindszenty pátriájából származik.” De hallotta azt is, hogy egyes idegbetegek eltűntek az idegosztályon. A másik följelentő, dr. B. László, RM orvosa, kihallgatást kér a főtitkártól, mert a Kútvolgyi Kórházba beépült az ellenség (valójában talán azért, mert lemondatták, de RM e feljelentés ellenére sem veteti vissza). A főorvos megírja: a konyha vezetőjének a sógornője nyilas katonatiszt (?), a két szakács nyilas. A diétás nővér apósa horthysta tábornok, a belosztály orvosainak – saját beosztottainak – a fele nyugatos. Gondnok kizárólag ellenséges elem lehet (előbb egy régi katonatiszt, majd egy szocdem képviselőjelölt, végül egy nyilas párttag). Babics professzor az ÁVH által is megbízhatatlannak tartott gyógyszerészekre bízta a vezető elvtársak gyógyszereit. Bár az orvosok egyedül nem látogathatják a Titkárság tagjait, Gömöri professzor mégis kimehet egyedül is Gerőhöz, pedig Gömöri családját kitelepítették. Végül: a kórház rendszeresen közli az OTI-val a vezető elvtársak és családtagok címét és diagnózisát.

H. János 1952 januárjában került a Kútvolgyihez tartozó János Kórház elmeosztályára, ahol azzal fogadták: „érezsem magam olyan bolondnak mint a többi, itt már nem vagyok ávós”. A gonosz törpének hívott B. István „politikai őrizetes” az asztal tetejéről szavalta:

Itt nyugszik Rajk László,
sírba vitte vörös zászló,
akkor lesz a magyar nép boldog és hálás,
ha mellette lesz Rákosi Mátyás.

Tiltakozott, hogy csirkefogókkal legyen egy kórteremben. Fürdőkádba dobták, megverték az ápolók. Öngyilkossági kísérletet követett el. Írt egy levelet Rákosi elvtársnak, de megbüntették, hogy rágalmazza a kórházat. Azt mondták: Péter Gábor utasítására kapott elektrosokkot.

Bár H. János „elmeállapota kifogásolható”, bejelentése nagy része igaz. A zárt osztályra „teljesen ép elméjű egyéneket helyeztek”, köztük több párttagot és ávéhást. Egy ápoló 1952 májusában megfojtotta Á. András beteget. Az ápoló „ma is ott dolgozik (párttag)”. A másik ápoló is, aki leforrázott egy beteget. Azt nem sikerült bizonyítani, hogy az elmeosztályon a „betegek demokráciaellenes kijelentéseket tettek”. RM ráírta: „*Mi az ügy folytatása?* 53. V. 12. R.” Az ápolókat bíróság elé állították, kizárták a pártból. RM: „Távolítsák el őket a kórházból.”

– 1953-ban a valóra nem váltott „magyar orvos per előkészítését” kaptuk feladatul, amit akkor persze nem tudtunk – említette Nemesné Szabó Piroska (1909). – Az egészségügyi miniszter-helyettessel és N.-nel – nem akarom a nevét említeni – hármasban azt kellett kivizsgálni, igaz-e, hogy a János Kórház elmeosztályán kommunistákat tartanak fogva. A zárt osztályon talán csak a kispesti DISZ-titkárt találtuk. Lehet, hogy ő írta a levelet, sőt mintha a Kútvolgyiben kezdték volna kezelni, de mivel ott az idegosztály ablakán nem volt rács, Babics professzor a saját kocsijával átküldte a Jánosba. Miért nem mentővel? Babics is gyanús lett. Jelentésünkben aztán tisztáztuk, de Kiss Károly később elmondta: Rákosi ráírta: Szabó Piroska elfeledkezett az osztályharcról!

1953. március 20., Szabad Nép: „Bűnös orvosok felelősségre vonása.” Őrizetbe vették dr. Zádor Imre főorvost, a Kútvölgyi úti Állami Kórház elmeosztályának vezetőjét, felfüggesztették a két igazgató főorvost.

Csak bő hónap múlva rendelik el a tisztogatást. Kirúgatják a kórház gyógyszerészeit, a konyha vezetőjét. A belosztály tizenkét orvosa közül tíz nemkívánatos, „a cionista kártevő Zádor doktor... a felügyelete alatt álló János kórházbeli zárt osztályra teljesen épelméjű kommunista betegek tucatjait szállította. Alorvosa... az ápolásra szoruló elvtársnők közül többekhez szexuális céllal közeledett, amikor azok Evitán és Sekonál hatása alatt akarataijukat veszítve feküdtek”. (Ráadásul az alorvos apját kizárták a pártból, nagybátyja a budapesti főrabbi.) A zárt osztályon „*A betegeket gyakran indokolatlanul hosszú időn át tartották bent, elvonva őket az aktív politikai tevékenységtől*”.

Volt betegek panaszkodtak, hogy „néhány bűnös orvos” kapcsolatai miatt leállítottak minden vizsgálatot. „Babicsról széles körökben tudják, hogy nyilas volt, Szálasit kezelte... de mivel Pétert és feleségét, és Kádárt bűjtatta, elnézték a múltját.” (Kádárt már elítélték, Pétert letartóztatták, Babics professzor mégis megúszta leváltással és azzal, hogy levették a Kossuth-díjasok listájáról.) Az „ételekben nemegyszer drótot, szöveget találtak, ami nyilvánvalóan az ellenség munkája”. Megállapították: „Kétes, politikailag nem megbízható dr. Policzer Miklós” – aki néhány hónapja volt RM orvosa –, ám a szinte senkihez sem ragaszkodó főtitkár őt még csak el sem helyeztette.

– Nem kötötték párttagsághoz az itteni munkát – említette dr. Policzer Miklós (1914), a KV háziorvosa –, de előtte hosszan kádereztek engem, sőt a feleségem szüleit is a házmesternél, aztán, bár semmi kedvem nem volt rá, ’50-ben távirattal berendeltek. 1953-ban elment a főorvos (aki a följelentő levelet írta), s attól kezdve nekem kellett ellátni a háziorvosi teendőket egy meghatározott körben, sőt Rákosival és több más vezetővel külföldre is jártam. Rákosinak magas vérnyomása volt és a térdében artrózis (meszesedés), ami ha aktivizálódott, pihennie kellett.

Mosolya, kedvessége, gesztusai alapján – például a bizalmasságot hangsúlyozandó szerette az embert kézzel érinteni – azt hiszem, jó volt a kapcsolatunk, bár ő akkor már rossz passzban volt. Állítom, nagyon figyelmes, igen tapintatos is tudott lenni. Jó húsz évvel voltam fiatalabb nála, rendszerint mégis eléim jött. Tudatában volt, hogy minden szavának, mozdulatának jelentősége van. Ezzel együtt zsírpárnás, tömött tenyere, rövid ujjai, gesztikulálása többször visszatetszővé vált. Amikor artrózisa miatt pihenést ajánlottunk, mosolyogva kérdezte: *Azt gondolja, én mindig azt csinálom, amit akarok?*

Indokolt azt hinni, hogy a zsidó antiszemitizmus hazai alakulásába Sztálin tevőlegesen beleszól azzal, hogy Rákosival 1953 elején lecsukatta Péter Gábort. A vád: beszervezték. Mivel mindenki kém, ez kevés. De zsidó! A felesége is az. Bizalmasa, az ÁVH főorvosa is... Ők adták az útleveleket az Izraelbe kivándorló cionistáknak... Miután letartóztatták dr. Benedeket, a Joint hazai intézőbizottságának a tagját, felmerült, hogy a vele (párt)üzleti kapcsolatban álló, sőt távoli rokon Vas Zoltán is sorra kerülhet. Igaz, RM a vezetők közül talán csak Vassal volt közelebbi – de magázódós! – kapcsolatban, ám az emberi kötelékek az ő számára sem igazán meghatározóak, akár Sztálin számára. Az életművész Vas Zoltán amúgy is kirítt közülük, volt is mindig valami bűne.

Vas pártfegyelmmel „ért haza” is, mert a felszabadulás pillanatában az első teendői közé tartozott saját könyvének a kiadása („Tizenhat év fegyházban”). A következő megrovást 1948 őszén

kapta. A fegyelmi okáról ekképpen zsolozsmázott Rákosinak: „Közlöm, hogy Kelemen Péter személyi titkárom külföldre szökött. Kelemen Péter pártunk gazdasági kapcsolatairól sok részletet ismer. Hogy csak a legjelentősebbeket említsem: *cukor-ügy, dohány-ügy, dollár-ügy*. S a most lebonyolítás alatt lévő kávé-ügy. Ismeri ezenkívül a bel- és külföldi lebonyolító kezeket is. Kétségtelen, ha beszélni kezd, árthat ügyünknek. [Az „ügyek” pártkasszát gyarapító panamák. – P. Á.]. Kelemen külföldi távozásának körülményeit alig ismerem. Állítólag N. N.-t követte [a nevet elhagytam – P. Á.], akivel nemi kapcsolatai voltak... a felszabadulás utáni első napokban fegyveres őrszolgálatosként került az irodaajtóm elé, innen került mellém... Megbíztam benne teljesen, és szökése számomra még ma is súlyos és érthetetlen meglepetés. Ma már feltételezem, hogy az ellenség ügynökeként beépült a Gazdasági Főtanács főtitkárságába.”

1952 áprilisában megismétlődik az eset: disszidál Vas húga és sógora. RM javaslatára a PB-tag Vas Zoltánt szigorú megrovásban részesítik. A fegyelmisségben benne lehet az is, hogy a Gerőnek, Farkasnak, Révainak építendő szabadság-hegyi villákkal együtt magának is emelt egyet.

– Vas kitűnő szervező volt, sok nagyszerű dolgot csinált, de sokat hazudozik – mondja Kovács István. – Amikor észrevettük, hogy az ügyek zsebből intézése közben a rokonainak is juttat bizonyos értékeket, követeltük Vas kizárását a pártból, de Rákosi azzal védte, hogy tizenhat évet ült, nem tehetjük ezt vele.

– Vas könnyelmű ember volt, a közpénzzel is így bánt, de nem hiszem, hogy magánvagyonot gyűjtött; nem is volt mibe fektetni. Ez ellentétes is volt a vezetői mentalitással, hisz a takarékbetét is bűn volt – sorolja Hegedüs András. – Azt el tudom képzelni, hogy Vas a rokonait előnyhöz juttatta, ez belefért a gondolkodásába, de a magánvagyon nem. Ellentétben a senkiben sem bízó négyekkel, Vas hiszékeny, a vádak pedig linkek voltak ellene. Olyasmi szerepelt köztük, hogy a fiókja tele volt óvszerrel, hogy egy közeli rokonával is viszonya volt.

– Vas nagy erénye, sikereinek titka az volt, hogy jó szakemberekkel vette magát körül – mondta Dénes István (1923). – Meg merte ezt is tenni, pedig a jó szakember akkor gyanús polgárt jelentett, az üldözés miatt a kommunisták között jó szakember elvértve akadt. Abba bukott bele, hogy izraeli rokonságával ízléstelen anyagi ügyekbe keveredett, és se köpni, se nyelni nem tudott, amikor a fejére olvasták.

Két hónap múlva a PB az Országos Tervhivatal káderhelyzetét tűzte napirendre. Vas ismeretében ebből semmi jó nem származhatott. Az eredmény őt is meglephette: 95 pártból kizártat és 72 nyugatost találtak. Egy főosztályvezető amerikai fogságból tért haza, de akadt köztük volt nyilas, volt csendőr, Hunyadi-páncélos – több „megbízhatatlan, kétes elem”. A felelősséget Vas „teljes egészében elismeri”. Társai többsége örült volna Vas kirúgásának, mert velük, sőt Rákosival ellentétben, ahová ő lépett, ott fű termett. Ám RM egyelőre várt. Vas Zoltán a helyén maradt még hét hónapig: Péter Gábor letartóztatásáig.

Az ő lecsukása után egy hónappal RM bejelenti a PB-nek, hogy (a véletlenül ugyancsak zsidó származású) Vas Zoltán és Kovács István nem bizonyult elég ébernek, ezért leváltják, s kizárják a PB-ből őket. Mindketten egyetértenek a döntéssel. Vas Zoltán elmondja: figyelmeztették, hogy disszidálni akar a húga (és a sógora), ő mégsem hitt a „hazaáruló szándékban”, ráadásul dr. Benedek László, a zsidókórház ugyancsak letartóztatott vezetője is visszaélt a nevével. Kovács István önkritikája így szólt: akinek cionista, kémgyanús testvére van, nem lehet a szűkebb pártvezetés tagja. Bár gyanakodott a bátyjára, mióta hazatért Palesztinából, hivatalosan mégsem jelentette be a gyanút Rákosinak. (RM: „Keményen fel kell lépni mindenki vel szemben, aki a

párt előtt eltitkol valamit. Mert ha az ellenség megtudja... ezen keresztül megzsarolja és megpróbálja szolgálatába állítani.”) Kovács István Borsodban lesz megyei első titkár, Vas Zoltán a komlói szénbányák élére kerül. A pártot ismét tisztogatják: pártiskolára nem küldhetők volt cionisták, nyilasok, deményisták ...

Vas Zoltán 1953 februárjában megírja feleségének, Vadas Sárának, hogy válni akar. Az áprilisi bányatűz apropóján RM telefonál Vasnak, s kéri, látogassa meg. Amikor találkoztak, a szokásos „én ugyan nem hiszem, de” bevezetővel Vas szemére veti, hogy volt titkárnője, Szilágyi Kálmánné Pintér Edit néhány napot Komlón töltött... Vasból kirobban: Igen, nálam lakott. Minek titkolnám, amikor tudom, hogy figyeltet? RM magyarázkodni kezd, hogy vizsgálat folyik amerikai kémek és bűntársaik ellen, s valamelyik túlbuzgó ávéhás feltételezi, hogy Vas összeköttetésben áll a letartóztatott doktor Benedekkel, akihez sűrűn járt a volt titkárnő is.

A betege volt, jegyzi meg Vas, s könyve szerint kimondja: *úgy látszik, engem szemeltek ki a cionista per fővádlottjának.*

Maga hogy mer engem felelősségre vonni?! Benedek amerikai kém! – állítja RM, s vádolja Vas Zoltánt, hogy a titkára, Kelemen is kém volt, a volt titkárnője osztályidegen: szégyen, hogy ez a szeretője!

Elveszem feleségül Editet, jelenti ki Vas.

RM: Miatta maga is bajba kerülhet; ő a kapcsolata a Jointhoz!

Végül Vas megígéri, szakítanak, ha RM nem csukhatja le Editet.

– Vas Zoltánné, Vadas Sára, ez az excentrikus egyéniség, gyűlölte a férje szeretőjét, élettársát s második feleségét, Editet, s állítólag a felháborodott barátnő, Fenyicska közbenjárására rövid időre talán le is tartóztatták az asszonyt – említette Gáspár Margit (1908).

– Április tizedike körül egy délelőtt bevittek az ÁVH-ra – mondja Vas Zoltánné, Pintér Edit (1926) –, és elkezdtek faggatni, hogy kik fordultak meg az OT-ban Vas Zoltánnál, hogy milyen volt a kapcsolata a Jointtal... Éjjel hazavittek, reggel háromkor vissza. Így ment vagy öt napon át. Utána elbocsátottak az OT-ból, kizártak a pártból, majd kitiltottak Budapestről.

Vas felhívta Rákosit, s szinte könyörgött neki, hogy védje meg Editet, aki élete legnagyobb ajándéka. A maga életének a legnagyobb ajándéka, hogy a Szovjetunió kétszer megmentette a kivégzéstől, kiszabadította a börtönből – felelte neki RM.

5. A BÜNTETHETETLEN

1953 tehát Péter Gábor letartóztatásával kezdődött. Rákosi és Péter napi kapcsolatáról sok mindent tudunk, a tanú Farkas Vladimír ekképp általánosította tapasztalatait:

– Technikai utasítások idején nem derült ki, hogy milyen képességű Péter Gábor, de ha egy felderítő akcióban a nem várt variáció jött be, azt már képtelen volt felfogni. Pétert a diplomás Décsi is primitív embernek tartotta. A konspiráció volt az élete. Bár 1952-ig ő közelebb állt hozzám, mint az apám, más ügyeket velem sem tárgyalt meg. Ha Rákosi telefonált, olyan felelősségtudat szállta meg, mint aki az istennel beszél. Fantasztikus tisztelet áradt belőle, és csak azért nem állt fel, mert jegyzetelnie kellett. Az évek során Péter minden PB-tagra elejtett valami megjegyzést, kivéve Rákosit, ő felül állt minden kritikán. Péternek nem volt önálló véleménye:

leste Rákosi minden óhaját, sóhaját, végrehajtotta, amit kiötlött. Boldog lett volna, ha ki tudja találni, mit fog kívánni, de erre nem volt képes. Semmiért nem vállalta a felelősséget; elképzeléseinket továbbította Rákosinak, aki azt mondta rájuk: rendben, de ha valami botrány történik, maga felel érte, amit Péter ugyanígy továbbadott nekem és a többieknek.

RM azt mondta: „Formálisan szabadkezem volt, de *formálisan* Péter Gábor megtagadhatta az én utasításaimat.” Ha ez igaz, RM akkor lehet nyugodt, ha az ÁVH élén kis képességű, hozzá tűzönvízen át hűsleges, önálló elképzeléssel nem rendelkező személy áll. Péter erre született.

– Péter Gábor egy dologban kirítt a környezetéből és a korból – mondta Dénes István. – A háború utáni kicsit proletkultos években is mindig hihetetlenül ápolt volt, mindig nyakkendő, kiválóan szabott öltönyt, kifogástalanul vasalt inget viselt. Mindig tökéletesen fésült frizurával, gondosan stuccolt bajusszal jelent meg. Ez az akkor kirívó külső bárki más esetében kristályosodási pont lehetett volna a bizalmatlansághoz. Péter Gábor ezt megengedhette magának. A vérében volt, hogy közel tartsa magához a kártyát. Nem fecseg, nem barátkozik – senkivel nem osztja meg a bizalmas információkat: sosem nyílik meg. Távol tartja magát a világtól, de nem kirekesztő, mindenütt jelen van, de nem nyilvánul meg. Nem valami művelt, de elég okos ahhoz, hogy sose árulja el a műveletlenségét; ő a titkosrendőrség megszállottja. Rendkívül nettó volt a felesége, Rákosi titkárnője is. Amikor letartóztatták őket, bennfentes körökben nagy szörnyűködés támadt, hogy egy különszoba tele volt ruhákkal, cipőkkel.

– Ha Péter egy-két alkalommal nem kérdezett volna tőlem valamit, akkor azt sem tudom, milyen a hangja, mert üléseken soha nem szólalt meg. A felesége sokkal intelligensebb volt – emlékezett Komócsin Mihály.

1952. december közepén betört a víz a szuhakállói bányába. A szerencsétlenséget a korszak szokásainak megfelelően a lapok csak egy hét múlva adták hírül – diadalmasan, hiszen 17 bányászt kimentettek. RM rögtön tudta, hogy szabotázs történt, s ragaszkodott hozzá, hogy Péter Gábor nézzen szét a helyszínen. Az altábornagy bányajárásának kiadós megfázás az eredménye. Babics professzor, a Kútvölgyi Kórház igazgatója, december 29-én jelenti is Rákosinak, hogy Péter Gábor szombat óta betegen fekszik a lakásán. Nátha, hörghurut: „4-5 napig ágyban kell maradnia”. Meg sem gyógyult még, amikor a következő szombaton, negyvenhét éves korában letartóztatták a főletartóztatót.

Péter szeretett otthon szilveszterezni. Nyilvános összejövetelekre nem jár: inkább otthon várja RM telefonját, s eldicsekszik vele, hogy éjfél után először neki kívánt boldog új évet. Állítólag 1953. január elsején is ezt újságolta a szomszédban lakó Babics professzornak. Ez a Rákosi-BÚÉK, s hogy két nap múlva őrizetbe veteti Péter Gábort, ez esetben nem a cinizmus bizonyítéka: szilveszterkor RM még nem tudta, hogy Pétert le kell tartóztatnia.

RM nem bosszúvágyból fogatta le Pétert. 1962-ben azt mondta: „1953. január 2-án *megjelent nálam a személyi tanácsadó vezetője, akit akkor Ivanovnak hívtak* és egy... nevű ember, aki igazolta magát, hogy ő az CK [a szovjet pártközpont – P. Á.] képviselője... és hozott Sztálintól egy jegyzőkönyvet és utasítást, hogy azonnal le kell tartóztatni Péter Gábort.” RM a legkevesbé sem lepődik meg: „Meg voltam győződve, hogy Péter Gábor hallatlan nagy dolgokat csinált.” Mégsem talált rajta fogást; 1962-ben is „csak” azzal vádolja: „a kezembe kerültek Péter Gábor vállalatási módszerei... hogy harapófogóval letépte a kisujját valakinek a lábáról. Valami ilyesféle volt”. (Pereiben ugyan megállapítják, hogy „szadista jellegű kínzó módszereket honosított meg”, hogy „szadista módon megveri és megvereti az őrizeteseiket”, a fennmaradt iratok szerint a

kínzásokban Péter Gábor alig vesz részt. Az egyik épp a titkára, aki azt állította, hogy egy vállalatnál Péter harapófogót hozatott neki, hogy azzal szorítsa valaki lábujját. Egyszer ő „gyöngéden” szurkált, s akkor Péter elvette tőle a tűt és az illető talpába és heréjébe szúrta.)

Visszatérve RM szavaihoz: „Megmondtam, hogy ez így tovább nem mehet. Ez volt 1952 decemberében és ’53 januárjában *letartóztatták*.” Így, harmadik személyben, mintha Sztálin utasítását nem ő hajtatta volna végre. Mégpedig a szokásos rátartással és felhajtással, pedig Sztálin levelére Péter Gábor is önként bilincsbe nyújtotta volna a kezét. (A nem főnöki világban ez így is ment: „Ne haragudj, meg kell bilincselni!”) Péter évek múlva is Rákosit és Beriját okolja a letartóztatásért; nem tudja – talán nem is akarja tudni –, ki van a háttérben.

– 1953. január 3-án este a feleségemmel elmentünk a Szikra moziba, és a házmesternél meghagytuk, hol találunk – mesélte G. István (1926), a pártórség főhadnagya. – Egyszer csak leállt a vetítés, és bemondták, hogy várnak az előcsarnokban. Ezen az estén senki sem tudta, miért szedtek össze bennünket a Zoltán utcai épületben. Egy idő után mondtam, hogy kimegyek ellenőrizni. *Gondoltam, ha kiengednek, akkor nem velem van a baj*. Kiengedtek! Elmentem Péter Gábor lakására. Szokásom szerint túlmentem, aztán gyalog elindultam vissza. A lakásban égett a villany, előtte Kutika ezredes állított meg, és azt mondta: Jöjjön, legalább maga is itt lesz! Rengeteg civil volt a lakásban. Lőjek?, fordult meg a fejemben. Végül én ragasztottam le a lakást.

– Este nyolckor felhívtak a Lóránt útra, és Boda átküldött az Apostol utcai vendégházba, ahol az egyik pillanatban fel kellett állítani az épület körül az őrséget, a másikkban beszédni. Amikor harmadszor csináltuk, észrevettem, hogy robognak a kocsik az utcán, közöttük Rákosi kocsija is, azt persze nem láttam, hogy éppen ki volt megbilincselve benne – mesélte Sztópka Ferenc (1923), aki ekkor RM egyik kísérője. – Másnap a kis Mészáros, az öreg testőre évődött velem az Apostol úton, hogy megmondja, ki a letartóztatottja, ha én is megmondom, ki az enyém. De közben kinyílt az ajtó, és ott feküdt Péter Gábor nagykabátban... át is kellett mennem a Tolnai utcába nyolc zárkát lefoglalni nekik.

– A főnökünk, Boda közölte velünk, hogy Péter Gábort idehívták a Rákosi-villába, és nekünk kell elmenni – említette Ny. Béla, RM egyik gépkocsivezetője. – Az indulástól kezdve követni kellett a kocsiját, s ha teszem azt az Istenhegyi útról nem térnek be a Lóránt útra, a Rákosi-villához, akkor meg kell őket előzni és minden körülmények között idehozni. Erre nem került sor, de az utasítás megvolt. Péter Gábor tehát feljött, és ott tartóztatták le. Farkas Mihály is ott volt, de azt nem láttam, hogy Péter Gábort mikor vitték el, talán még azon az éjszakán. Mi a gépkocsivezetőjét vettük őrizetbe. Neki az őrség Istenhegyi úton lévő tartózkodási helyére kellett beállnia. Bejött, megkérdeztük tőle: Van nálad fegyver? Van! Légy szíves, add ide! *Ne haragudj, meg kell bilincselni*. Nagyot nézett. Mi nem tudjuk, mi van, de ha tiszta vagy, biztos elengednek – s levittük a Tolnai utcába. Két hónap múlva visszajött a céghez.

– Péterék letartóztatásakor Farkas Mihály és Piros László megjelentek Rákosi titkárságán, de ő a villájába hívta őket, ott volt a találkozó – mondta F. Mária (1928), RM másodtitkárnője. – Később Rákosi leszólt Simon Jolánnak, hogy füzettel, ceruzával menjen fel hozzá, Boda lemegy érte. Simon Jolán a saját használatú kocsijával akart felmenni, mondta is Rákosinak, hogy ne fáradjon Boda. De az volt a felelet, hogy Bodának más dolga is van, jöjjön csak vele. Joli izgatott volt, meg értetlenkedett is. Aztán kiderült miért jön érte Boda: Jolit is letartóztatták. Ez szombaton történt, és hétfőn megjelent Farkas Mihály, Vég Béla és még legalább ketten, hogy kiürítsék Simon Jolán pánccélszekrényét.

Péter Gábor, 1957: „Rákosi egy szombati napon felhívott telefonon, hogy szeretne velem este beszélgetni. Szombaton este hét órára a lakására mentem, ahol Farkas Mihály, valamint Piros László jelenlétében Rákosival való *kézfogás után Boda ezredes megbilincselte*.” 1956-ban arról írt, hogy mindez a hálósobában történt, s jelen volt RM másik kísérője is. „Boda... bilincselte hátra úgy, hogy a nagy izgalomban még az ütőeremet is odacsípték. Hetekig kezelték a Konti (sic!) utcai fogházban a sebemet (természetesen a bilincs rajtam maradt). Rákosi Mátyás szobájából, hátrabilincselten... kabát nélkül, homloküreg-gyulladásával bevittek Rákosi Mátyás óvóhelyének jégverem pincéjébe... éjjel egy durva kendővel a szememet bekötötte. Bedobattott egy autóba. Elhurcoltatott ismeretlen helyre. 4-én reggel Boda közölte: »Rákosi et. megengedte, hogy ne hátra, hanem előre legyen bilincselve.« Később a Konti utcai fogházba szállítottak Rákosi Mátyás személyi biztosítói... A Konti utcai fogházban 3 hónapig Bukor őrzött (és pofozott), Mészáros kísért kihallgatásra. 1953. január 3-án este 1/2 8 órától május 25-én déli 12 óráig voltam éjjel-nappal bilincsbe verve.”

(Január végén egy fodrász jelenti a központnak: egy légoltalmi előadó hallgatóság előtt kijelentette, hogy Péter Gábor elvtársat és Benedek orvosprofesszort letartóztatták. „Az illető egyébként egy jobboldali, reakciós egyén.”)

– 1953. január első hétfőjén délután megcsörrent az M-vonal Rákosi parlamenti titkárságán – említette Szatmári István (1928), RM titkára. – Egri Ibolya kapcsolta Rákosit, aki közölte, hogy hat órára menjek oda. Meglepetésemre sötét volt Simon Jolán szobája, ami képtelenségnek tűnt, hisz ő nyitott és zárt. Bementem Rákosihoz, aki közölte, hogy Péter Gábor és társai, beleértve Simon Jolánt is, összeesküvők. Elmondta, hogy a szerénynek mutakozó Péter Gábor, aki mindig ugyanabban a ruhában járt, otthon 12 egyforma öltönyt tartott. Maga holnap itt kezd, mert akik itt vannak, nem maradhatnak itt. Hosszan faggattott Simon Jolánról – máskor ennyi időt nem szánt rám. Péter rokoni kapcsolatai révén először amerikai kémként szerepelt. Simon Jolánra is ráfogtak mindent, majd őt 1956-ban rehabilitálták. Letartóztatása után én készítettem a PB-ülések jegyzőkönyveit, de volt mellettem gyorsíró is.

– Rákosi megkérdezte tőlem: egy olyan régi kommunista, mint én, hogy nem vette észre, hogy Simon Jolán jugoszláv kém!? – idézte a titkárnő Egri Ibolya (1913). – Sírni kezdtem. Ez képtelenség! Rákosiról csupán ezért sem lehetne egy jó szót sem mondani, mert ő tudta, hogy Joli nem kém.

Rákosinak nem sok ideje volt az akció szervezésére, ezért is vetette be a testőrségét. 1953. január másodikán, pénteken érkezett Sztálin üzenete, hogy Péter bűnös, s már csak egy munkanap volt a hétből. A letartóztatás előtt RM talán csak trojkabeli társait értesítette a moszkvai üzenetről. Hegedüs András (1922) azt mondta: – Rákosi mindnyájunkat külön hívatott, hogy Sztálin ilyen és ilyen levelet küldött, s részletet is felolvasott belőle. – Vég Béla (1922): – Azt mondta: Belkin kihallgatása során adatok merültek fel Péter Gábor ellen, ezért őt moszkvai kérésre le kell tartóztatni. – Kovács István is a kész ténnyel találta magát szemben: Belkin angol kém, bevallotta, hogy beszervezte Pétert, ezért őt is lefogták. Gerő részvételének semmi nyoma: a letartóztatásnál csak a másik hű vazallus, Péter cimborája, Farkas Mihály van jelen és a Péter-utód Piros László. Nincs sarokba szorítás, nincs vádbeszéd, csak egy kézfogás és vihetik! De mit is tudtak volna a tetteistársnak mondani?

A Péter letartóztatását javasoló moszkvai levélben nemigen lehetett utalás a cionizmusra. RM vallatási kérdéseket felsoroló cetlijein ez a vád a nyolcadik helyre szorul. De a vázolt helyzetben

kéznel van ez is: Péter és társai cionisták, cionistáknak dolgoztak, cionista jugoszláv kémek. (Emellett persze rendőrbesúgók, nyugati ügynökök stb., ahogy ez annak idején szokásos volt.)

A Titkárság előtt négy nappal később szerepel „Rákosi elvtárs közlése államvédelmi ügyekről”. Sok mindent nem közölhetett. A kémkedéssel gyanúsított Péter Gáborral egy napon tartóztatták le a feleségét, Péter szeretőjét, s két bizalmasát: a cég főorvosát (Bálint István dr.) és a gondnokát (Csapó Andor). Ennyire jutott RM négy nap alatt. Kérdés, hogy lesz ebből összeesküvés vagy kémbanda. Az „ügy kivizsgálására” bizottság születik – Sztálin óhaján mit lehet vizsgálni? –, tagjai: RM, Farkas Mihály és Nagy Imre, ám Nagy Imrének nem jut szerep. RM tarthat Péter Gábor fecsegésétől – s talán Farkasban sem bízik, ha egyáltalán bízik valakiben –, s a bizottság megalakítása előtt megkéri a KV Titkárság vezetőjét, Vég Bélát, hogy tartsa rajta a szemét Péteren. Nagy Imre helyére pedig, nem tudni, miként és miért, Kovács István kerül. Tárgyalnak még a Lenin-szobor margitszigeti bejáróhoz állításáról is, s RM ráírja: „nem jó”.

Az ülés után nem rekonstruálható logikával letartóztatják Péter Gábor szadista titkárát, továbbá a verőcsoport vezetőjét, a Gyűjtőfogház parancsnokát és másokat. A harmadik etapban, január 16-án veszik csak őrizetbe az intellektueleket, például a volt ávós igazságügy-minisztert.

Sztálin úgy indítja el Péter szekerét (is), hogy tessék tovább hajtani! Nincs bűnlista. Ennek a kitalálása olyan feladat lehet Rákosinak, *mintha másnak kellene nyakkendőt kötnie*. Ellenszenv, politikai vagy hatalmi rivalizálás nem fűti talán még Farkast sem Péter ellen. A Mindszenty-perben a letartóztatás után 2,5 hónappal születik meg az ítélet. Rajkéknál 4 hónap, a tábornokoknál 3 hónap, Gröszéknél 6 hét, Kádáréknál már 8 hónap kell ehhez, Péter Gáborék esetében pedig majdnem egy teljes esztendő. Sztálin halála miatt még az is megtörténik, amire korábban nem volt példa: gyanúsítottakat szabadon engednek – végül háromszor annyi eljárást szüntetnek meg, mint ahány embert bíróság elé állítanak! Soha ennyi bizonytalanság.

Nem tudni, hogy az ugyancsak moszkovita főtitkár, Slánský 1952. decemberi kivégzése után milyen gondolatok fordulhattak meg RM fejében. Az SZKP döntésképtelen XIX. kongresszusa sem adott eligazítást, hogy mi lesz Sztálin után Moszkvában, ahol már pedzegették neki, hogy fiatalítani („zsidótlánítani”) kellene a vezetést. Hátráltatja a Péter elleni vádemelést a „jó technikusok”, azaz Péter és Szücs hiánya, hogy a rutinos vallatók sem tudják, volt főnökeikkel, kollégáikkal szemben mit lehet, mit nem – ezért többségüket be sem vetik.

A tűzvonalbeli tisztek közül azok, akik nem látják tisztán – vakon? – az „ügyek” politikai hasznát, már 1951–52-re elbizonytalanodtak. Ha nem is érezték bűnösnek magukat, már nincsenek meggyőződve arról, hogy minden cselekedetük helyes volt, módszereikről nem is beszélve. Az ÁVH-nál sem életbiztosítás dolgozni, csúnyán elbánnak „egymással” is: Szücséket kollektíven agyonverik, ráadásul letartóztatják Pétert is. Mindenki fél. Már nemcsak a pozícióját félti, hanem az életét. Mégsem ébredt rá közülük szinte senki, mennyire érzéketlenek mások szenvedésével szemben, hogy az embertelenség, a részvétlenség jegyében léteznek. Legfeljebb a saját egérútjukat keresik, a kiugrási, a hátrább vonulási lehetőséget. Van, aki a kihallgatásokból száll ki, akinek szerencséje van és beteg, le is szerelhet. Dr. Bálint István, az ÁVH főorvosa megrémül, amikor Péter után őt is lefognák, s kanalat nyel. Szaberszky Józseftől – aki ekkor már nem is az ÁVH-n, hanem a PM-ben dolgozik – állítólag csak annyit kérdeztet RM, hogy miért javasolta a pártba a rendőrspicli Péter Gábort, mire szájba lövi magát. A Szabad Néptől az ÁVH-hoz irányított Juhász László osztályvezető is öngyilkos lesz. Őt RM megnősítette, hogy az ellenség ne tudja könnyen bekeríteni. Esküvője rendezésének az ÁVH kétszer is nekifut, mert első alkalommal a főnökök Szuhakállón vannak. Juhászt meggyanúsítják, hogy jobboldali szoc-

dem, de mielőtt őrizetbe vennék, föbe lövi magát. Ki tudja, hogy a kollégáiktól, vagy inkább Farkastól, Rákositól féltek, netán saját tetteikkel szembesültek? Számukra nem felmentés, hogy bűneik eltörpülnek tíz vagy száz kollégájuk bűne mellett.

Péter Gábort más fából faragták.

Péter nem volt tudatában, hogy „csupán” kínozzható, de valódi bűneiért nem büntethető. Lecsukható, de büntethetetlen. Amíg ez a pártvezetés létezik, addig az ő bűnössége, bűnrészessége kiderítésére semmi esély, hisz a vádlottak padján Rákosinak vagy Farkas Mihálynak előtte kellenie ülnie, s Kádárnak is mellette – s nem azokért a „bűnökért”, amiért épp ült. (Ilyen félbevágott perben nem lehetett sem Pétert, sem Farkast bűnei szerint elítélni 1957-ben sem.)

RM tisztában volt Péter büntetésének kockázatával. Rendre fel is szólították a gyanúsítottakat: a pártvezetőkről nem beszélhetnek, „mert azok félre voltak vezetve”. 1955 nyarán azért törik össze Péter kezét, hogy ne valljon RM ellen. 1956 áprilisában is úgy kellett volna feltárnia a koncepciós pereket, hogy figyelmeztették: „Az Öregről ne beszéljen!” Akkor miről faggassák? Cetlijein RM az első pillanatban ilyesféle kérdések tisztázására utasította Farkas Mihályt: „1. Mikor az első ujjlenyom/at vétel?/ (1931 v. 32). 2. Írja le 1940 alagi kihallg/atását!/(hogy viselk. hogy szabad.). 3. Milyen ország titkos szolg. volt beszervezni? 4. Hányszor járt titokban Jugóban? Milyen városban, kihez, milyen cél, mit hozott. 5. Ausztriában? Milyen városban? Kihez? Milyen cél? Mit hoz. 6. Csehoszl... 8. Az izraeli hírszerzés felderítésére mit tett, milyen eredménnyel? 9. Miről informálta a R/ákosi/ titkárságból a felesége.” Aztán a szerető: „Patakiné lakása: hány telefon, hová, ki rendeltette. Mi volt P/ataki/né szerepe? Összekötő? Kém? Pné hányszor járt külföldön? Kik Pné gyanús barátai? Külföldiekkel érintkezett P-né? Mit tud kompromittálót Patakinéről. Mit tud kompr. Bálintról? Hányszor járt külföldön Bál/int/?” Utasította Farkast: hallgassa ki Brankovot és Kádárt Péterről. Keressék meg a Péter Gábort 1931-ben kihallgató detektíveket. Kerítsék elő, hallgassák ki, akik Jugoszláviába kísérték. No és „Pontos életrajz a fővádlottakról, hónapról hónapra, kivel buktak le, ki hallgatta ki /öket/.”

– Rákosi megkért, hogy tájékozódjak Péter Gábor felől – említette Vég Béla (1922) –, így már január első napjaiban találkoztam Péterrel a Conti utcai börtönben, de ott volt Rákosi testőre, a kis Mészáros is. Nekem nem kellett kihallgatni, csak megtudni, hogy viseli a letartóztatást, *miket mond*. Az nem volt téma, hogy miként készítették elő a különböző pereket, sőt kényesen vigyáztak arra, hogy eltereljék a szót a pozícióban lévő elvtársakról. Csak azt feszegették: beszervezték-e a jugoszlávok vagy Horthyék? Péter Gábor ismerte a „műsort”, tisztában volt a helyzetével és játszott a kihallgatókkal: a perek ismert szövegeit szajkózta. Mi csak pusmogtunk ott Kovács Istvánnal, hogy ez nem megy, ebből nem lesz semmi. Amikor ezt megemlítettem Rákosinak, ő a páncélszekrényére mutatott, hogy ott sorakoznak Péter bűnei és nem menekül. Másnaptól kezdve nekem nem kellett részt vennem a kihallgatásokon – az ugyancsak kifogásokat emelő Kovácsnak sem –, aminek azért is örültünk, mert nem kellett éjszakázni.

– Péter szobájában Pirost találtam – mondta Farkas Vladimír. – Ő közölte: naiv voltam én is, mert Péter Gáborról kiderült, hogy amerikai kém, s átküldött Rákosihoz, aki rám támadt, hogy neki mindig az volt a véleménye: nem szabad ilyen fiatal, tapasztalatlan embert a hírszerzési főosztály élére állítani. Tudja, mi történt? Lelepleztünk egy kémbandát! De csak úgy tudtuk leleplezni, hogy a szovjet elvtársak segítettek. S tudja, mi a legnagyobb baj? Hogy a maga nyugati hírszerzői Péter Gábor összekötői voltak az amerikai hírszerzéshez! Felsorolt négy nevet – hármat már letartóztattak –, hogy ők is imperialista ügynökök. Mondtam: embereink soha nem

álltak az imperialisták szolgálatában, de ő azt felelte: semmiféle felelősséget ne vállaljak, inkább írjam le, mit tudok róluk.

A vizsgálatot rövid ideig apám irányította. Piros brutálisan verte az embereket. Koczina Gyula párttitkár büszkélkedett is vele, hogy még Simon Jolánt is verte. Egyszer Vég elhívott magával, s próbálta rávenni Péter Gábort: ismerje el, hogy rendőrspicli. Én azért mentem oda, hogy megmondjam Péternek: hogy volt képes figyelmeztetni, hogy nem vagyok elég szerény!?, mert Piros mondta: neki negyven sötétszürke öltönye s hozzávaló selyempuplin inge és szürke selyem nyakkendője volt.

Péter Gábor kihallgatásain egy ideig tehát hárman is képviselték Rákosit. A gyakorlott Farkas Mihály mellett biztos nem Vég Béla vagy Kovács István találja ki, hogy éjjel legyenek a kihallgatások, s azt sem, hogy feleségét és szeretőjét – titkárnőjét – is pofozzák fel.

Ez a hölgy is szabó volt. A férjét Péter miatt hagyta el, aki hitegette, hogy elválík és feleségül veszi. Az ÁVH „konspirált villáiból” egyet neki tartanak fenn, fényűző lakást kap, külön kocsit, lakást a mamának is stb. (PG, 1957: „Másoknak is volt olyan lakásuk, mint Patakinénak”).

Arra, hogy Péter kém, az a bizonyíték, hogy hazahozatta Amerikából a bátyját, a „titkos ügynök” Sámuel, amint azt Vég Béla említette. A félnotás Eisenberger Sámuel betegsége miatt csempésztette haza a PB Rajkkal és Kádárral (!), mert kellemetlen lett volna, ha az USA-ban kiderül, kinek a testvére. Sámuel egy szabónál dolgozott a Lövölde tér környékén, s az utcán nemegyszer meztelenre vetkőzött. Letartóztatták. Mivel voltak tiszta pillanatai is, Farkas Mihály úgy vallattatta, mint bárki mást. Sámuel elmondta: Amerikában valami intézetben volt, és ott tanították valamire. *Ez a kémiskola!* Dühöngései pedig azt bizonyítják, hogy rafinált kém!

– A fogdában találkoztam Simon Jolánnal, akit még az illegalitásból ismertem, s tudtam róla, hogy ártatlan, de még azt sem mondhattam neki, hogy mit keresek ott – mondta Kovács István. – Szégyelltem magam. Irtóztam a módszertől. Végül bejelentettem Rákosinak, hogy nem vagyok detektív, nem csinálom tovább a Péter-ügyet. Ekkor már megmondtam neki, hogy tőlük még a Titkárság tagjai is félnek. Talán valami okuk van rá, felelte. Azt tartóztattok le, akit akartok, Kádárt több mint egy éve lecsuktátok, és azt sem tudjuk, mire ítélték! Gondolod, hogy Sztálin megmondja? Farkas azt mondta: Pista, a saját nyakadra tetted a kötelet! Tíz nap múlva – 1953 február elején – Rákosi bejelentette a PB előtt: leváltanak, mert eltitkoltam, hogy a bátyám angol kém.

A pártvezetés három héttel Péter letartóztatása után, ezen a PB-ülésen hint hamut a fejére (megegyeznek: az egész szigorú párttitok). RM az eredetileg belőle, Farkas Mihályból és Nagy Imréből álló, a Péter-ügyet felügyelő bizottságot úgy fogadtatja el a PB-vel, mintha Gerő és Házi Árpád is benne lett volna. A titkárok szótlan tűrik ezt a sakkozást. Mivel Péter körül Farkas mellett Vég és Kovács tüsténkedik, egyértelmű: RM formálisnak tartja az egész bizottságosdít: sőt a Titkárság és PB szavát is. A legfontosabb vezetőtestületben, a nagy ütőerejű Politikai Bizottságban sosem volt *kérdést eldöntő* szavazás. Dénes Istvánnak ezt a közlését nem cáfolják a jegyzőkönyvek: nem is említik a szót, hogy szavazás. (A Központi Vezetőséget RM már régóta csak mezei hadként emlegeti, többször mondja: „Ideje összehívni a mezei hadakat!”)

– Mintha most lenne, úgy emlékszem a Péter-ügyet tárgyaló PB-ülésre – említette Hegedüs András (1922). – Rákosi és Farkas óriási önkritikát csapott, hogy megint Sztálinnak kellett bennünket éberségre tanítani, de utalást sem tettek arra, hogy itt valamiféle zsidó-perről lenne szó.

A Vég Béla vezette jegyzőkönyv nem őrizte meg RM bevezetőjét, csak a hozzászólásokat: helyzetjelentést a hamis tudat szüntelen megújulásáról, arról, hogy ki mit hitt el. Az első hozzászóló Farkas Mihály, aki most egy ideig egyszerre volt RM jobb- és balkeze. Szerinte Péter veszedelmesebb, mint Rajk, mert kémszervezete nyolc évig tartotta kézben az ÁVH vezetését. Elismeri, ő is felelős, hogy ezt a „*provokátort és többszörös imperialista kém*et” nem sikerült korábban leleplezni. Amikor feljelentéseket kaptak Péterről, Rákosi kijelentette: már benne sem lehet teljesen megbízni, mire ő védte, hogy Péternek lehetnek hibái, de ő párttű, becsületes kommunistának tartja, aki él-hal a pártért. Pedig egy sor provokátor és kém leleplezését szabotálta: Szücs és Kádár esetében is csak kényszerre intézkedett. S kimondja, hogy 1943-ban Péter Gábor részt vett a párt felosztásában. Másik bűne, hogy a felszabadulás idején Kádárral és Donáthtal együtt gyáván megbújtak: „Lényegében dezertáltak az osztályharc frontjáról.”

Kiss Károly elmondta: Vagy két éve kissé megrendült a bizalma az ÁVH-ban. „Megnéztünk néhány ügyet közelebbről, és azt láttuk, hogy az ÁVH-tól kapott vélemény nem igaz. Nem felel meg a valóságnak.” Piros László elismeri: „Ennek a banditának sikerült engem megtévesztetni, éberségemet elaltatni azzal is, hogy *állandóan a pártól és Rákosi elvtársról beszélt*... Az anyagokat, jelentéseket sokszor el sem olvasta, csak a pártól és a Rákosi elvtársról szóló részeket nézte meg. Ezt odáig vitte, hogy amikor parancsot adtunk ki valakinek a lefokozására – két-három sor az egész –, ebbe a parancsba is belevetette a párt és Rákosi elvtárs nevét.” Horváth Márton arról beszélt, hogy őt Rajk leleplezése jobban meglepte, mint Péter Gáboré.

Kovács István felidézte: 1944-ben Péter Gábor jelentette, hogy Kádár idegileg összeomlott, mert amikor a Contiban ült, bombáztak, s ez viselte meg. Kovács felvetette, hogy ez likvidátorság, de Péter védte Kádárt. Péter pártmegbízatás nélkül kezdte a politikai rendőrség szervezését. „Gyanús volt nekem az is, hogy Hetényit [horthysta főkapitány-helyettes – *P. Á.*] nem fogatta le... Hetényi tudta az összes rendőrbesúgók neveit.” Fölsorolta, hány detektív volt még Péter keze közt, s nem szedte ki belőlük, hogy az illegális pártból kik voltak a rendőrség besúgói. Elmondta, hogy Péter visszavonultan élt, s ő elfogadta a magyarázatát: sok piszkos ügygel foglalkozik, kell a kikapcsolódás stb.: „most sem tudom megmagyarázni, hogy miért voltam vele jóban, mikor gyanakodtam rá.”

Koczina Gyula (az ÁVH párttitkára) felidézte, hogy az ő csavargó öccsét három hónapra ítélték, amit azonnal jelentett Péternek. Ő később közölte vele: Rákosi elvtárs utasítására fel kell függeszteni az ítéletet, lehetőséget kell adni az öccsének, hogy visszatérjen a tisztességes emberek táborába. Ő hiába mondta, hogy nem kiengedni kell, hanem hosszú időre bezárni. Péter tetőtől talpig fel is öltöztette és visszahelyezte oda, ahol azelőtt dolgozott. Azóta újra eltűnt. „Péter Gábor ezzel is engem akart megfogni.” (Péter Gábor, 1957: „Rákosi utasítására kihoztuk az öccsét a börtönből, mert nem szép dolog az, hogy egy párttitkár öccse a börtönben van.”) „Azzal, hogy állandóan a pártról beszélt, megszédített engemet is. Nem vettem észre a *trockista* módszereket sem, amelyekkel dolgozott.”

Apró Antal: „Vannak vele dolgok, amelyek elgondolkoztatók. Mindig elegánsan járt... Rajkkal kapcsolatban megmondtam Péternek: Tudtommal ő javasolta Rajkot titkárnak és erről beszélnie kell. Ő erre csak legyintett. Én ezt hagytam, mert nekem mindig az volt az érzésem, hogy Péter a felszabadulás előtt kapcsolatban volt a Szovjetunióban lévő elvtársakkal.”

Rákosi Mátyás már úgy viselkedett, mintha nem is egy politikai párt, hanem egy magánnyomozó iroda élén állna: „Mindenki alaposan nézzen körül a saját munkaterületén, és *legyen gyanakvó*. Gondolják át a kérdést, és amit ezzel kapcsolatban tudnak, írják le.”

Brankov Péter Gáborról is tanúsította, hogy beszervezte – említette Vég Béla. Csapó Andor, az ÁVH gondnoka, szeretők kistafírozója, sok stikli bonyolítója – aki nem hős vöröskatona volt hajdan, hanem egyszerű kis sikkasztó –, bevallotta: ő az összekötő az angolokhoz.

Az ügy felnagyítására jött a tisztogatás, a letartóztatási hullám. RM nemcsak az ÁVH felső köreit tizedelte meg, hanem a velük személyes „kapcsolatba” hozott igazságügyet is. Az ÁVH korábbi hatodik embere, a jogi és börtönügyi főosztály vezetője, az ekkor igazságügy-miniszter dr. Décsi Gyula letartóztatása után RM javasolta a Titkárságnak: tisztítsák meg a minisztériumot az ellenséges elemektől, mivel a „felszámolás alatt álló ellenséges kémbanda ügyében folyó vizsgálat során ismeretessé váltak az Igazságügyi Minisztériumba Péter Gáborék által beépített ellenséges személyek”. Ezt lehet úgy is fogalmazni, hogy el akarta hallgattatni a tanúkat. De azt neki is tudnia kellett: az összes tanút nem lehet kiirtani. Egyébként az igazságügyben nem találtak egy beépített ellenséget sem, bár százakat küldtek el. Décsi után a kétéves gyorstalpalón hadbíróvá ütött Kovács Béla került a bársonyszékbe, ám fél évig sem túrték meg ott. A hajdani bányász megtudakolta Rákositól: Igaz-e, amit neki Barna Péter ÁVH-százados mondott, hogy bizonyos vádlottat 8 évre, a többieket ennél kevesebbre kell ítélni? Mert „az ÁVH által nyomozott ügyekben igen sok esetben azzal adják át a vádlottakat, hogy a büntetés kiszabására is, illetve annak mértékére javaslatot tesznek. Sokszor ez a javaslat eltérő a reálsan kiszabható büntetéstől... Az ÁVH minden esetben, mint pártvéleményt, így adja tovább ezeket a javaslatokat”. Kovács olyan utasításokat kér „amelyből kétséget kizáróan megállapítható, hogy az Rákosi elvtárs tudtával, a pártból ered”.

Az igazságügyiek vesszőfutása gerendákkal dúcolta alá a szándékot, hogy még könyörtelenebbül, még keményebben! Pedig 1950-től kezdve 1,2 millió esetben indítottak bírósági, s közel ennyi esetben kihágási eljárást. Bár a kipécézettek sorra kerültek többször is, irgalmatlanul nagyok ezek a számok a 4,5 millió felnőtt lakoshoz képest.

RM nem kímélte saját környezetét sem. Sorra vette a titkárnőket. B. Editnek (1930) elmondta: A Szabad Nép naponta ír az éberségről, mégsem vette észre, hogy Simon Jolán imperialista kém. Ha nem lenne ilyen fiatal, őt is felelősségre vonnák! Nem átalotta Simon Jolánt megvádolni azzal is, hogy homoszexuális, ezért vett maga köré fiatal nőket. Pedig ők a kádertanács javaslatára akkor kerültek a titkárságra, amikor Simon Jolán épp nem ott dolgozott. RM megkérdezte: Edit milyen ajándékot kapott Simon Jolántól. Mivel ő volt a házassági tanújuk, egy szőnyeget kaptak nászajándékba, s mindig hozott neki a szovjetunióbeli nyaralásból lepedőt, tollat. RM utasította Editet: Írja össze, ki mit kapott Simon Jolántól. Néhány nap múlva közölték vele, hogy nem dolgozhat tovább RM mellett, mert nem bízik benne. F. Mária elbocsátása februárra maradt, talán mert a KV-ülés jegyzőkönyvét írta. Amint végzett, a káderosztályon megkapta a szemrehányást ő is, s megkérdezték tőle: mivel foglalkoztak éjszakáig a titkárságon, s miért hagyta, hogy Simon Jolán ajándékokkal korrumpálja.

A közkedveltségnek örvendő Simon Jolánt, a XVI. rendű vádlottat végül két és fél évre ítélték (három hónappal többre, mint Horthy idején három nekirugaszkodásra). RM öt hónapon át bilincsben tartatta őt is. A kihallgatásokon és a tárgyaláson hosszasan csemegéztek a kereskedelmi iskolát végzett asszony és a négyelemis tábornok házaseletén, hogy Patakiné miatt 1949-ben rövid ideig külön is éltek. A 46 éves asszony bűnül rótták fel, hogy RM Szovjetunióba írt leveleinek tartalmát, a titkársági ülések ÁVH-t érintő témáit – párt- és államtitkokat közölt a férjével. További bűne a pazarlás, hogy a Gábor áron utca 36. szám alá költözéskor szétszedette a fűtőtesteket, hogy a függönyöknek szabad esése legyen, 3 szobát újra festetett, 3 ablakot

megnagyobbíttatott, a gömbölyű kilincseket szögletesre cseréltette, az úszómedencét átépíttette, hogy az utcára merőlegesen álljon, ne párhuzamos legyen vele. Bár „bűnös magatartását kemény önkritikával illette”, ő az egyetlen a 18 vádlottat felvonultató tárgyaláson, aki hallgat „Péter Gábor bűncselekményeivel kapcsolatban”. Pedig az asszonynak és a titkárnőnek joga, sőt kötelessége ezt tennie. Végül 20 hónap után szabadult, s 1956 nyarán felmentették a hamis vádak alól.

Ságvári Ágnes a munkatársa volt az ekkor letartóztatott KEB-titkárnak, Bárd Andrásnak. – Ha valakit letartóztattak, az ellen pártfegyelmet folytattak, s mind a fegyelmi, mind a személyzeti anyagából ki kellett szedni a vitatható részeket és át kellett küldeni az ÁVH-nak. Ezt végezte Bárd. Amikor Péter Gábort letartóztatták, Bárd csinált egy kimutatást arról, hogy milyen anyagokat küldött át neki. Hogy ez került-e Rákosi kezébe, vagy más, nem tudom. Hívatta Andrást, aki rém büszke volt, hogy nem a KEB elnökére, Kiss Károlyra, hanem rá van szükség. Többé nem került elő.

– Bárd Andrásra azért haragudott meg Rákosi, mert a Péter-ügyhöz kért tőle valamilyen anyagot, s a sorszámozott dossziéból hiányzott egy-két lap – említette Vég Béla. – Rákosi eljátszotta, hogy ez az ő tudatos félrevezetése, de lehetett érezni – ugyanis én végig jelen voltam –, hogy ez mondvacsínált ügy. Rákosi felszólította, hogy adja át a párttagkönyvét, majd Bárd tiltakozása után beszólította testőré, Bukor Kálmánt, és elvitette vele onnan, a főtitkári szobából.

A PB február 5-én vette tudomásul a KEB titkárának letartóztatását. Az indok: a KEB irattárából felhatalmazás nélkül 170 oldal anyagot kivett (s munkájának megfelelően feltehető, hogy kiszolgáltatta Péter Gábornak).

– Nyugdíjazása után Bárd a Népszabadság levelezési rovatában dolgozott – említette Vadász Ferenc. – Tőle tudom, hogy a Gyorskocsi utcában pont abba a zárkába tették, ahol Horthy alatt is ült. Szomorúan emlegette, ha el tudná zongorázni a kétféle bánásmód és a lelki állapota közötti különbséget!

Amikor Száberszky József öngyilkos lett, RM rögtön megérdeklődte, vajon a titkárnője, Lakos Éva nem rendőrspicli-e? S őrizetbe vetette. A Péter-ügy legmagasabb rangú vádlottja az igazságügy-miniszter dr. Décsi Gyula (IV. rendű vádlott). Egy 1956-os értékelés szerint a terhére rótt bűncselekményekért még jó néhány ÁVH-s vezető is elítélhető lett volna. Ilyenekért „hogy ismerőse részére útlevelet szerzett, hogy Péter Gábortól különböző anyagi juttatásban részesült; hogy nem ellenőrizte az útlevel osztály munkáját, valamint a disszidáltak lefoglalt holmijából bizonyos dolgokat elfogadott”. A perújításkor Rajk társai azt vallották, hogy Décsi többeket rábeszél, tegyenek hamis vallomást, fenyegetéssel, veréssel erre kényszerítette őket, amiért nem vonták felelősségre. Mégis „büntetése túl súlyosnak látszik”. Ítéletét 9 évről 8-ra csökkentették 1957-ben, s mivel büntetése feleződött, szabadult is. Az Akadémiai Kiadó szótárszerkesztőségének éléről ment nyugdíjba.

De hol vannak a cionisták? Nehezen boldogultak velük, pedig RM hetekkel a KV ülése előtt kezdte „beénekelni” magát – a járási titkárokon próbálta ki *a cionizmusról* szóló eszmefuttatást (a beszédre ráírta: „ellen nem őrzött szöveg”). Eszerint '45-ben a zsidóság többsége örült a felszabadulásnak, mert ha nem jön a szovjet hadsereg, kiirtják őket. Akkor a népi demokrácia hívei voltak. Amikor azonban kezdték szorongatni a tőkéseket, kereskedőket, nagyiparosokat, akiknek a jelentékeny része zsidó, rájöttek, hogy nekik nem olyan élvezet ez a népi demokrácia. Izraelbe azok mentek, „akik nem szeretik a szocializmust”, ezért kapott a választáson az Izraeli

Kommunista Párt csak 5 százalékot. Szóval a cionista: ellenség. Különösen nálunk kell figyelni rájuk, mert „az antikommunista SZDP”-n át ezek a „kispolgári csirkefogók, beszervezett kémek... belopóztak pártunkba”. Persze a „kipróbált zsidó származású káderekkel” semmi baj, viszont a „kispolgári elemekkel szemben sokkal élesebb kell, hogy legyen a szemünk”.

Az ellenségkergetés teóriáját jól megmagyarázta: „*a leghatalmasabb kémközpont kétségkívül a katolikus egyház... tekintettel arra, hogy a katolikusok aránylag kevesen vannak a Szovjetunióban vagy Bulgáriában, ellenben zsidók mindenütt vannak, a katolikus egyház mellett előtérbe került a cionizmus, mint kémszervezet.*”

„Most, amikor Csehszlovákiában felmerült a Slánský-ügy, utána pedig a Szovjetunióban a kilenc orvos ügye, természetes, hogy nálunk is felfigyeltünk erre... a Péter-ügy felgöngyölítésével kapcsolatban is kiderült, hogy... ezeknek a rendőrspicliknek a túlnyomó többsége vagy cionista volt, vagy aktív nyilas, Gestapo ember... Péterék egyik kártevő munkája abban merült ki, hogy elrejtették azokat a bizonyítékokat, amik a magyar cionistáknak a kémtevékenységére vonatkoztak, és amelyeket, ha eddig ismertünk volna, akkor előbb tudtuk volna őket leleplezni.”

„Annak idején, amikor mi az amerikai ügynök Mindszenty ellen felléptünk, akkor az ellenség azt mondta, keresztényüldözés, katolikusüldözés folyik Magyarországon és megpróbálta az antiszemitizmust velünk szemben mozgósítani... a katolikus tömegek antiszemitizmusát. Most pedig, amikor az amerikai ügynök cionisták ellen megyünk, most pedig mi lettünk antiszemiták.”

A KV-ülésen RM csak a vitazáró beszédben említette Kovács István és Vas Zoltán vétkét. Kovács Istvánnak 1947-ben Belgrádon keresztül visszatért az a testvére, aki a háború idején angol katona volt, s ő ezt a tényt csak a Péter-ügy leleplezése után jelentette. „Testvérét letartóztatták, és kiderült, hogy mint nyugdíjas angol hadviselt, kapcsolatot tartott a budapesti angol követséggel, hogy hazajövele előtt besúgó volt, és valószínűleg kémkedés címén küldték Magyarországra.” Rákosinak kapóra jött Vas rokonainak Tel-Avivban maradása, s az is, hogy a letartóztatott Péter nem talált semmit Kovács ártatlan testvérének a múltjában, s hogy ő maga nem tudott erről a nyomozásról. (Utólag Vas a származásával, Kovács István inkább politikai okokkal magyarázta kirúgását a PB-ből.)

1953. március 5-én 2 órakor és 4 órakor jelentést adtak ki Sztálin egészségi állapotáról. Ezek még meg sem jelentek a lapokban, amikor este 21 óra 50 perckor Sztálin meghalt. A Szabad Nép különkiadása egyetlen oldal: a másik felére nem mertek dicshimnuszokat sem nyomni.

A Titkárság rendkívüli ülése összehívja parlamentet. „Törvényben kell megörökíteni Sztálin érdemeit hazánk felszabadításában; a magyar dolgozó nép soha el nem múló háláját Sztálin elvtárs iránt” – mondja RM. A nemzeti gyászról majd a szovjet rendelkezések után döntenek.

– Megrendülten és tanácstalanul éltük meg a pártközpontban Sztálin halálát – említette Matusek Tivadar (1920), a moszkvai pártiskoláról idő előtt hazahívott „ifjú törökök” egyike. – Rengetegen sírtak, én is. Sejtettük, hogy nagy változás következhet. Voltak a pártközpontban nálam sokkal felkészültebb emberek, akik ráadásul hosszú időn át éltek a Szovjetunióban, és tudták, hogy ez az esemény milyen folyamatokat indíthat el. Tudtak a perekről, a szovjet társadalom félelméről. Az orvosperек idején az mondtam, úristen, megint vannak összeesküvések, újból élesedik az osztályharc! Aki kinn élt, az biztos azt mondta: úristen, megint kezdődnek a koncepciós perek! Közéjük tartozott mindenekelőtt Révai, akinek szinte ebben a percben jött meg a tartása. Azt hiszem, Farkasban nem volt semmi bizonytalanság; ő szellemileg lényegesen elmaradt társaitól.

– Március hatodikán a miniszterelnöki dolgozószobában Rákosi közölte, hogy Házi Árpád és én vele megyünk Sztálin temetésére Moszkvába – mondta Földvári Rudolf (1921), a néhány hónapja a budapesti első titkári székbe emelt pártmunkás, akit azért vitt Moszkvába, hogy lássák: fiatalít.
– Egy-egy nap volt az utazás, egy a temetés. Amíg együtt voltunk, Rákosi el volt foglalva a saját dolgával – a repülőgépen olvasgatott –, nem lehetett vele szót váltani, nem tudtuk, hol volt, mit csinált; talán tíz percig álltam díszőrséget vele, amiről a Pravda képet közölt. Kinn semmi említésre méltó dolog nem történt, azonkívül, hogy végignéztük a temetést. Házi Árpádot és engemet a melléktribünön helyeztek el a külföldi diplomaták társaságában. Hruscsov úgy sírt a ravatalnál, mint egy gyermek. Mi Házi-val nem sírtunk, és a köröttünk lévők sem. Nem tudni, Rákosi mennyire rendült meg. Hazafelé sem mondott semmi érdemlegeset, az arcán a szokvány kifejezés ült.

1953. március 8., gyászkeretes Szabad Nép: Sztálin temetésének időpontjában egyperces országos munkaszünet. Harmadnap fénykép a budapesti Sztálin-szobor előtti Sztálin térről: az utcán megállnak az emberek: *a gazda temetésekor megbénul az élet.*

(A Szovjetunióban a párt- és államapparátus csúcsán a munkarend az álmatlanságban szenvedő Sztálin napi beosztásához igazodott, aki éjszaka egy órára is képes volt megbeszéléseket összehívni. Ezt a szisztémát is kopírozták a csatlós államokban: egy ember álmatlan volt, s egy egész világrendszer kialvatlan. Halála után megtiltották, hogy a nyolcórás munkaidő után az emberek benn maradjanak.)

A börtönben Péter Gábor nem értesült Sztálin haláláról, de RM – vagy mert elégedetlen az egy helyben topogással, vagy megsejtette a változást –, áprilisban visszahívta az ÁVH-hoz unokahúga férjét, Dékán Istvánt a vizsgálat vezetésére. Dékán szerint a vizsgálatot a Rajk-utóperek mintájára kell folytatni, az újabb bűncselekményeknek a régiek „talaján *kell* kinőni”(ük). Ebből a televényből kinőhet az is, hogy Péter Gábor Rajk László embere...

Péter Gábor, 1957: „Egy második Rajk-ügy nyersanyaga már készen volt.” Piros László és Dékán István is azt mondta Farkas Vladimírnak: a cionistaper sokkal súlyosabb lesz, mint a Rajk-ügy. Ha igaz, amit Farkas Mihály állított, hogy Péter Gábor veszedelmesebb, mint Rajk, akkor természetesen a pere is súlyosabb. Csakhogy ez a két ember nem említhető egy napon: Rajk közéleti tényező, Péter nem. Az ő pere csak akkor lehet súlyosabb, ha valakivel „följavítják”. Jamrich Mihály ÁVH-s tisztnek – miért épp neki? – állítólag maga RM mondta, hogy nagyobb per következik, mint a Rajk-per, a vádlottja: Révai és Vas, esetleg Farkas is. RM fejében sok minden megfordulhatott, s az ő gondolatai könnyen forogtak ebben az irányban. Sztálini kartársaihoz hasonlóan neki sem a szó vagy az írás a legerőteljesebb kifejezési eszköze, hanem a politikai per. A véleményüket ők emberi sorsokra aggatták, kivégzésekkel kurziválták; az általuk celebrált perek emlékezetesebbek is, mint bármelyik beszédük, írásuk.

Révai letartóztatása már felvetődött a Rajk-per kapcsán. Vas Zoltánt – rokonai, barátai őrizetbe vételével, szeretője gyanúba keverésével – úgy bekerítették, hogy bármelyik pillanatban le lehetett volna fogni. Vas szerint *mellette* Révai és Horváth ült volna a vádlottak padján. A más súlycsoportba tartozó Révaira tehát Vas is számított. Horváth Mártont viszont egyedül ő említette, pedig tudhatta, hogy a köreikben ritka egyéniséggel RM intenzív kapcsolatot tart. Farkas Vladimír azt írja: „1953 júniusa után apámnak is az volt a rögeszméje, hogy ha nem hal meg Sztálin, akkor őt is, engemet is letartóztatnak... Sőt börtönbe csukták volna a pártvezetés majdnem minden zsidó származású tagját Rákosi, Gerő és talán Révai kivételével.”

Kovács István azt mondta: – Ha nem jön közbe a törvénytelenégeket elítélő 1953. júniusi KV, akkor engem ezen a nyáron elvisznek. Többek között Aczél Györgyöt is kihallgatták ellenem; az új perben én lettem volna az első rendű vádlott, s Szirmai és Mezőt állították volna mellém. – Kovács István azonban elismeri: – Semmi bizonyítékot sem találtam a per előkészítésére.

Lehet érvelni amellett, hogy RM – Sztálin szavára – újabb látványos perre készült, ám bizonyíték nincs rá. A Kádár-ügy megégette Rákosit. Foszladozott a vakhit. A Péter-ügy első hónapjai is megmutatták: a tagság, sőt a pártvezetés sem hisz már elég erősen a sátánban. Az egész PB-nek sem volt egy használható ötlete a Sztálin-bélyeges Péter Gábor ellen, s a kipróbált Kovács meg az ifjú Vég ki is húzta magát az ügyből. Pedig Vég Bélát netán azért is küldte oda, nehogy Farkas összejátsszon Péterrel. RM a Farkas helyére állított Gerővel és Dékánal, de Piros Lászlóval sem sokra ment. A múlt gúzsba kötötte valamennyiőjüket.

A cionistaper esélyeinek taglalásakor figyelembe kell venni, hogy RM a felszálló ágban sem nyúlt a Moszkvából jött vezetőtársakhoz. Miért tette volna ezt a bizonytalan egészségű Sztálin, majd halála után, a vezető nélküli, kiszámíthatatlan moszkvai Politbüro alatt? A Péter-ügybe nem is vetette bele magát annyira, mint a korábbi vizsgálatokba. Farkas perbe taszítása a Péter-ügynél is reménytelenebb és veszélyesebb lett volna a ki tudja hová vezető botlózsinórok miatt. Vas miatt pedig sokat kellett volna magyarázkodnia, hogy Horthy után ő is lecsukta, s amúgy sem volt Rajkhoz fogható súlya. Folyt a puhatolózás, a keresgélés, a találgatás, de 1953-ban már nem akarta(?), merte(?) rátenni a szálkeresztet egy igazán jelentős figurára. RM már a Kádár-perrel kapcsolatban is elismerte: *a Rajk-pert nemhogy fölülmúlni, megismételni sem lehet.* Nem olyan idők járnak. S milyen okosan tette, hogy kivárt! Májusban a Kremlben a gazdák új csapata fölszólította: ossza meg a vezetést – mondjon le a főtitkári vagy a miniszterelnöki pozícióról –, s fiatalítson. Sőt – talán csak célzásként – felvetődhetett, hogy az ő pozíciója sem örök. (Amint azt egy hónap múlva Berija a szemére vetette, mire az önmagát túlbecsülő RM azt felelte: „A nép nem fogja megérteni, ha őt felmentik a főtitkári funkció alól.”)

Vagyis Sztálin halála után a sorok rendezése volt napirenden, nem az ellenségkergetés. A Péterre vallomást tevő – majd azt visszavonó – Belkint is szélnek eresztették. RM egérfogóba került. Mihez kezdjen Péterrel, mihez kezdjen magával? Amíg Moszkvában nem dől el, ki az első ember, a gazdák inkább egymással lesznek elfoglalva, nem vele! Mint már említettük, júniusban mégis raportra rendelték a kiszemelt új vezérkart: Nagy Imrét, Rákosit és a többieket – de ez már új történet.

Farkas Vladimír úgy tudja, RM megkérdezte Moszkvában, hogy mi lesz a felelősséggel, és Vorosilov – aki egyébként jó viszonyban volt Péter Gáborral – javasolta, mivel Péterék úgyis le vannak tartóztatva, kenjenek rájuk mindent. Vorosilov azonban nem volt tagja az 1953 júniusában a magyar vezetőkkel tárgyaló kremlbeli csoportnak, ajánlata nem ekkor hangozhatott el (egyelőre később sem akadtunk nyomára). 1953-ban nem is mondhatott senki ilyesmit. 1953-ban még az egymással rivalizáló szovjet vezetők sem merészkedtek addig, hogy Sztálin elvtárs „és bandája” pereket csinált. A megbeszélésen csak Péter Gábor neve hangzott el, Rajké nem. Azt a szót, hogy rehabilitáció, ki sem ejtették. RM tisztára mosására csak 1955-ben, vagyis jóval később született meg a homeopátiás „Péter Gábor és bandája”-koncepció.

1949 nyarán mondták ki, hogy „Rajk és bandája ugyanúgy az ország függetlenségének és békéjének és demokráciánk vívmányainak megsemmisítésére tört, mint az imperialisták nem kommunista mezben fellépő ügynökei”. S a hasonszervi gyógymódnak megfelelően *1955-ben új bandát fogadtak*: „A jugoszlávokhoz való viszony további megromlásában és elmergesedésében

nagy szerepet játszott a Berija, Abakumov és magyar cinkosaik, Péter Gábor és bandája által konstruált Rajk-per.” (Abszurd ötlet, hogy a törvénytelenégeket Péter Gábor és bandája követte el, amikor a legnagyobb bűnöket nem olvasták a fejére. Nem tehették, még ha azt mondta is: „mindent elismertem, mert kínoztak”.)

A Sztálin utáni szovjet vezetésnek nem is tetszett a Péter-ügy kevergetése. Valószínű, hogy erről már májusban tárgyaltak Rákosival, hisz Moszkva „felmentő sereget” küldött Péterhez és társaihoz:

– Megjelentek a szovjetek, magyarul beszélő követségek is – mondta Farkas Vladimír –, s kijelentették: vonjanak vissza minden kényszerrel kiszedett beismerést. Megszűntek a tortúrák, emberséges bánásmódban részesültek, várták, hogy szabadulnak, akárcsak Belkin.

Dr. Tímár István, 1957: „Szovjet elvtársak jöttek, akik kihallgattak és a jugoszláv ügyet eltanácsolták.”

Markáns vélemény, hogy Sztálin halála akadályozta meg a magyar antiszemita kampány kibontakozását. Ez a kampány azonban Sztálin haláláig sem említhető egy napon mondjuk a trockistákkal, a szocdemekkel, az egyházzal stb. szemben folytatott kampányokkal.

Utólag *néhányan már-már megsértődtek, hogy RM nem csukatta le őket: ez kijárt volna nekik, voltak olyan jelentősek – és tiszták, és hősök!* A Nékosz vezetői is addig mondogatták, hogy per készült ellenük, amíg maguk is elhitték, pedig semmi bizonyíték nincs rá. Ehhez hasonló találgatás, hogy RM akart-e cionistapert csinálni, s hogy annak kik lettek volna a vádlottai. Ha Rákosiékat váltólázszerűen elkapta is, hogy a pártvezetésben sok a zsidó, ezen a Kovács és a Vas elleni trükkökkel sem tudtak alapvetően változtatni. 1953 májusában fölszólították Rákosit: „a magyarok közül” nevezze meg az első helyettesét. Képtelen volt rá, s akit említettek neki, mindegyik ellen volt kifogása. Hruscsov, Molotov, Berija nem hitték, hogy nem lehet magyarokból kiállítani „egy vezető kollektívát”. Emiatt is citálták júniusban az egész vezérkart a Kremlbe. (Májusban arra is figyelmeztették Rákosit, amint azt Szatmári István említette, hogy a tekintélyét külsőségekben is őriznie kell; nem engedheti meg magának, hogy a Római-parton rövidnadrágban jelenik meg.)

Péter Gábort Sztálin csukatta le, de RM állíttatta bíróság elé Moszkva ellenkezése dacára is, mert ha már elmondta mindennek, muszáj elítélni.

RM: „Pétert azért nem lehet felmenteni, mert vannak más bűnei.” Gerő: Törvénytelenések vannak, szadista módszereket alkalmaztak, összekeverték az állami és magánpénzeket, nagylábon éltek. Berija makacsnak mondta őket, s megemlítette: mielőtt RM elindult Moszkvába, magához hívatta azt a négy elvtársat, akiket ők – azaz Berijáék – a Péter-ügy kivizsgálására küldtek, s a kétórás „megbeszélésen” egy óra ötven percen át azt adta elő nekik: hogyan folytassák a vizsgálatot.

Ő *Berija ellenében is eltökélt volt*. Kínálkozott a cionista per. Több ezer kivándorló útlevél kiadásába könnyű lett volna belemagyarázni bármilyen szándékot. Az 1953. júniusi moszkvai „zsizózás” (vagy „magyarozás”) után úgy is okoskodhatott volna, hogy egy cionistaper javít a helyzetén. Nem gondolta így. S lett egy még „széttaposottabb felöntés”. Annyira taposta mégis, hogy a koncepciós perek első számú vádlottai közül a legszerényebb képességű Péter Gáborral szemben emelték a legtöbbféle vádat – kezdve a trockistától a fasisztán át egészen a közpénz prédálójáig –, őt mégis életben hagyták.

Péter Gábor többféle vádiratra számíthatott. Károlyi Márton VI. rendű vádlott 1957-ben azt vallotta, hogy „1953. június végéig, amíg az ügy mint cionista szervezkedés folyt, különböző fizikai és erkölcsi kényszert alkalmaztak”. (Éhségstrájkot akart kezdeni, s bár egy óra múlva meggondolta magát, gumicsövön át megetették babbal [?] Eszik ő magától, hajtogatta, egy óra múlva mégis ugyanígy kapott borsót, [?] s adtak neki egy liter infúziót is.) Aztán amikor „a szovjet elvtársak előtt az ún. cionista szervezkedés tisztázódott”, majdnem két hónapig feléjük sem néztek. Csak a tárgyalás előtt szedték elő azokat a jegyzőkönyveket, amelyekben a szovjetek szerint már nem szerepelt bűncselekmény, Károlyi mégis állítja: ezek képezték a vádpontokat.

A gondolkodónak nem nevezhető Péter Gábor, aki a politika egy különleges dimenziójában mozgott igazán otthonosan, 1956-ban is úgy tudta – vagy azt akarta elhíttetni –, hogy őt egy jó tettéért tartóztatták le, s nem habókra. A „Mi az igazság?” című, 1956-os beadványában is állítja, hogy RM egy (Belkin által?) Moszkvába küldött „óvó levél” miatt fogatta le, amit ő is aláírt. Ebben a levélben jelezte: „A Rajk-ügyben erőltetés folyik. (Szücs belekevert elvtelen dolgokat is.)” Szerinte a letartóztatása előtti napon kapta RM a levelet Berijától, s ezért fogatta őt le „a becsületes kommunista Simon Jolánnal együtt”. Mint már említettük, Péter egyetlen jó cselekedetének nincs bizonyítéka. RM nem a talán mégis létező levél miatt csukatta le. Aztán viszont dacból – magamentésből? – tartotta börtönben. Magamentésből állíttatta bíróság elé is, de közös bűneiknek egy kis hányadát tudta csak rátestálni. A „Péter Gábor és bandája” mesét már annak idején is kevesen hitték el. Péter mindennek ellenére úgy érezte: elégtételt kapott azzal, hogy a Szovjetunió nem hagyta el: „(volt) budapesti nagykövetének (Puskinnak) helyettese, Tyiskov tanácsos Moszkvából bejött hozzám a Konti utcai fogházba (erre még nem volt példa)... És jólesett az is, hogy Gerő Ernő bejött hozzám (mert erre sem volt még példa)”. Igaz, arra sem, hogy „saját” börtönében ül.

Péter Gábor és 17 társának a pere végül is kudarc lett. A Rajk-perhez képest tyúkper, nem politikai esemény. Nem is annak szánták: fölöttük a hadbíróság titokban mondta ki az ítéletet. A zárt tárgyalás anyagát, a szokássá vált módon még a párttestületek sem ismerhették meg.

Bűneinek többségét Péter folytatólagosan követte el.

„*Népellenes büntette*”: a horthysta detektív felszólítására, hogy írjon valamilyen szöveget, a következőket írta: „Aki beteg, ne vegyen részt a munkásmozgalomban.” Azt állítják: „Ezzel lényegében elárulta magát a nyomozók előtt.” A háború után a kezébe került gyávaságának ez a bizonyítéka és megsemmisítette. 1940-es lebukása során, verés hatására a felesége szemébe mondta, hogy „ő gépelte le a szóban forgó röpiratot”. De ezzel nem vallott ellene, nem feladta Simon Jolánt, hanem csupán a tudomására hozta: a gépelés már kitudódott, emiatt ne veresse magát.

„*Hűtlenség büntette*”: szoros kapcsolatot épített ki a „jugoszláv hírszerző szervek képviselőivel... Többek között jelentést adott... Nagy Ferenc és Mindszenty József ügyéről... Brankov az UDB központba küldött jelentéseiben Péter Gábort »Bogdán« fedőnévvel jelölte és jó hírforrásként jellemezte”. (Amiatt nem vádolták, hogy a jugoszlávoknak tömegesen adatott át magyar állampolgárokat, akik ott állítólag „háborús bűncselekményt követtek el”).

„*Halált okozó súlyos testi sértés büntette*”: utasítására beosztottai agyonverték a Szücs testvéreket. (Erre a sorsra jutott – többek között – az ÁVH-n épp ekkor Péter rokona, Lusztig Gyula is.)

„*Hivatali hatalommal való visszaélés büntette*”: tiszteletlen rendőrtisztek lecsukása; egy svájci polgárnak szép kocsija volt: internálták; a hatvani telefonközpontos vagy a lókúti robbantás ártatlan gyanúsítottjai is erre a sorsra jutottak stb.

„*Személyes szabadság megsértésének büntette*”: utasítást adott Bálint István orvos ezredesnek: dr. Janikovszky Béla ezredes volt feleségét szállíttassa elmeógyógyintézetbe, hogy ne zaklassa a volt férjét.

„*Külföldre szökés elősegítésének büntette*”: Szücs Ernő és Csapó Andor „398 tőkés és egyéb osztályidegen személy részére adtak ki útlevelet, akik ezért nagy összegű pénzt, ingatlanokat és egyéb értéktárgyakat bocsátottak az ÁVH rendelkezésére... 15 milliót kórházépítésre és egyéb hasznos célra fordítottak és kb. 3 milliót pedig személyes szükségletekre elpazaroltak”. (Nem került szóba, hogy Gerő és Vas utasítására a pénzből jutott ajándék a párt külföldi vendégeinek is.)

„*Társadalmi tulajdon elleni büntett*”: állami pénzből fényűző villaépítés magának, két villa Pataki Ferencnének. Ruhák és fogyasztási cikkek magának, ruhák és ékszerek a szeretőnek. (Villaépítés RM öccsének, Zoltánnak, s Vas Zoltán nővérének, szeretőjének stb.).

1953 decemberében Péter Gábort életfogytiglani börtönre ítélték annak megállapításával, hogy „elsősorban azért züllött el, mert nem támaszkodott a pártra... még a sajtót sem olvasta”. A Markó utcai fegyházban Princz Gyulával együtt kapott egy „lakosztályt”. Ügyében 1955 júliusában tartottak valami tárgyalásfélét (iratait nem ismerjük), ahol ő állítólag átadta a jelen lévő pártvezetőknek „Rákosi bűnei” című huszonnyolc oldalas írását. „Ezt Gerő Ernő elsikkasztotta.” (A „Mi az igazság?” egy évvel később íródott.) 1956. október elején kiderült: vitatható, hogy besúgó és kém (pedig ezért tartóztatták le). A forradalom napjaiban azt nyilatkozta a Magyar Honvédben: „Nem érzem magam bűnösnek, és várom az új tárgyalást.”

Az utolsó szó jogán az 1957-es perújításkor: „Ugyanez a bíróság rehabilitálta a feleségemet is, az a kérésem, hogy szeretnék a feleségemmel tovább együtt élni.” Bár valódi bűneihez közeledtek – például hamis vád 190 személy ellen –, mivel szűkült is a bűnlista, 14 évet kapott. Ez a Sztálin halála miatt négy évre elhúzódó „igazságszolgáltatás” a Péter Gábor fejére olvasott szörnyűségek ellenére is emlékeztet arra, amikor a keresztapát ittas vezetés miatt ítélik el.

Péter Gábor végül 7 és negyed év múltán, 1960 áprilisában szabadult – amnesztiával, s könyvtárosként dolgozott. Neki hosszú élet adatott: 87 esztendőt élt.

Az *ötvenes évek* 1962-ben felállított – nem teljes – leltára szerint a koncepciós ügyekben az ÁVH-n 249 személy dolgozott (közülük elítéltek vagy elbocsátottak harminchét személyt – cselekedetük miatt elbocsátottak kilencvenhetet; meghalt tíz – három öngyilkos lett, egyet fölakasztottak, egyet agyonvertek –, disszidált négy). Az igazságügyi hatóságoknál harmincöten foglalkoztak ezekkel az ügyekkel.

A nem egészen háromszáz ember „csinálta” a politikai pereket (is). Ezek 418 vádlottja közül huszonnyolcat kivégeztek, életfogytiglani ítélték hatvankilenc, tíz-tizenöt év börtönre száznyolc, öt-tíz év börtönre száznegyvennégy, ennél rövidebb időre hatvanöt vádlottat. Hatvanöt gyanúsított ellen megszüntették az eljárást, s nyolcat mentettek fel. Ketten öngyilkosok lettek, öten a vizsgálatok alatt vesztették az életüket, tizenöten a börtönben vagy az internálótáborban haltak meg. A koncepciós ügyek bizonyítására felhasznált személyek közül a saját tanúvallomásuk alapján kivégeztek négyet. A koncepciós ügyekben résztvevők közül öngyilkos lett két bírósági tanácselnök, két ÁVH-s tiszt s egy tanú.

A „leltárhoz” tartozik az is, hogy a koncepciós perekben hitvány, bűnös emberek is mártírrá magasztosultak, mert hamis vádak alapján ítélték el őket. Az áldozatok közé álnokok is keveredtek; olyan emberek, akiket talán igaz vádak alapján is el lehetett volna ítélni.

– Amikor 1953 februárjában nem mehettünk vissza Moszkvába a hároméves pártiskola utolsó félévére, sejthető volt, valami komolyabb feladatot kapunk – említette Matusek Tivadar (1920). – Velem közölték, hogy a KV párt- és tömegszervezeti osztályán leszek osztályvezető-helyettes (Kovács Istvánt akkor küldték le Miskolcra, Ács Lajos lett az osztályvezető, aki hamarosan PB-tag lett: érezhető volt, hogy a helyettség nem végállomás).

Már több PB-napirend tárgyalását végigültem előzőleg, amikor rám került a sor: először vittem a testület elé önálló jelentést. Amint az szokás volt, Rákosi bejelentette, hogy ez és ez a napirend következik, előadó Matusek Tivadar elvtárs. Ebben a pillanatban elkapott hasmenés, és kirohantam a PB-ülésről. Mire visszaértem, már a következő témát tárgyalták. Másnap magához hívott Rákosi, és amint beléptem, rögtön azt kérdezte: Ugye, hasmenése volt? Igen. Szokjon rá, hogy ezzel kezdi a napot, és magával ilyen nem fog soha többet előfordulni. De, Rákosi elvtárs, nekem nem kell reggel! Keljen fel idejében, és addig üljön rajta, amíg nincs valami; meglátja, két hét vagy egy hónap múlva úgy fog a bélrendszere működni, mint egy óra! Én rászoktattam magam, és nekem nincs ilyen gondom soha. Meg fogom próbálni, mondtam, de nem tettem, pedig 1953-ban az ember egy kicsit még csodálta őt.

FÜGGELÉK

OLVASMÁNYOK, FORRÁSOK

- Aczél Tamás, Méray Tibor: Tisztító vihar (Griff Kiadó, München, III. kiadás, 1982, 386 old.)
- Adibekov, G. M.: A Kominform és a háború utáni Európa, 1947–1956 (oroszul) (Moszkva, Rosszija Molodaja, 1994, 228 old.)
- A magyar forradalmi munkásmozgalom története 3. k. (Kossuth, 1970, 355 old.)
- A magyar népi demokrácia története (Szerk.: Balogh Sándor, Birta István stb. Kossuth, 1978, 383 old.)
- A magyar zsidóság és a hatalom. 1945–1955. (A dokumentumokat közli: Svéd László), Múltunk, 1993/2–3.
- A Mindszenty-per (A dokumentumkötetet összeállította, Mindszenty József életrajzát írta: Gergely Jenő és Izsák Lajos, Reform, 1989, 527 old.)
- A nagy példakép (Rajgyűlési anyagok úttörőcsapatok részére) (DISZ KV. 1953. Atheneum. 46 old.)
- A Rákosi-per (Szikra, 1950, 592 old.)
- A Rajk-per kéretlen tanúja (Társadalmi Szemle, 1992. 8–9. Hajdu Tibor)
- Argentieri, Federigo–Gianotti, Lorenzo: L'Ottobre Ungherese (Valeria Levi Editore, szamizdat)
- Balogh Margit–Knausz Imre: Ki volt a „rendező”? Puskalövés Pócspetriben. Magyar Nemzet, 1989. február 4.
- Barankovics István utolsó megbeszélése Rákosi Mátyással (közreadja Vámos Imre), Magyar Nemzet 1989. augusztus 9–17.
- Beiczner Éva: A nagyvezér alkalmassága. Mozgó Világ, 1992, 2. sz.
- Béládi László–Krausz Tamás: Sztálin (Láng Kiadó, é. n., 292 old.)
- Borsányi György: Kun Béla (Kossuth, 1979, 425 old.)
- Böhm Vilmos: Másodszor emigrációban... (Progresszió, 1990, 285 old.)
- Demény Pál: Én, Baruch Spinoza (kézirat, időközben megjelent)
- Dénes Béla: Ávós világ Magyarországon. Egy cionista orvos emlékiratai. Kossuth Könyvkiadó, 1994, 204 oldal.
- Egy nagy harcos életéből. Rádióbeszélgetés Rákosival 1945. október 4-én (Szikra, 1945, 14 old.)
- El nem égetett dokumentumok (Szabad Tér Kiadó, 1990, 112 old.)
- 1956 sajtója (Tudósítások Kiadó, 1989 old.sz. nélkül)
- „Én azt gondolom...” Beszélgetés Bognár József akadémikussal, Gellért Kis Gábor és Vida István interjúja. Kritika, 1987, 8. sz.

- Farkas és Kádár Rajknál. Az 1949. június 7-i beszélgetés hiteles szövege, Társadalmi Szemle, 1992. 4. (Közzéteszi, a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta: Hajdu Tibor)
- Farkas Mihály: Egy el nem mondott beszéd. (Közzéteszi: Szenes Sándor) Századvég, 1989. 1–2.
- Farkas Vladimír: Nincs mentség (Interart, Bp., 1990, 646 old.)
- Feitl István: A bukott Rákosi. (Politikatörténeti Alapítvány 1993. 88 old.)
- Fekete Sándor: A kamasz álma (Szépirodalmi, 1984, 370 old.)
- Feri Sándor dr. visszaemlékezései. Beszélgetések Kubinyi Ferencsel (kézirat, 1985, 434 old.)
- Field, N.: Visszaemlékezéseimből. Nagyvilág, 1961, 7. sz.
- Fodor Zoltán: A Pireneusoktól a Kárpátokig (Kossuth, 1982, 267 old.)
- Földes László: A második vonalban (Kossuth, 1984, 300 old.)
- Gadanecz Béla–Gadanecz Éva: A Weissshaus Aladár vezette szocialista népmozgalom története (1927–1945), Múltunk, 1993/2–3.
- Gati, Charles: Magyarország a Kreml árnyékában (Századvég Kiadó, 1990, 202 old.)
- Gibianszkij, Leonyid: Az 1948-as szovjet–jugoszláv konfliktus és a Kominform. Múltunk, 1994. 4. sz.
- Gosztonyi Péter: Az ÁVH és a forradalom. In: Tanulmányok a magyar forradalomról (szerk.: Borbándi Gyula stb. Aurora, München, 1966)
- Gosztonyi Péter: Találkozásom Rákosival, in: A magyar Golgota (Százszorszép Kiadó és Nyomda Kft. Bp. 1993. 296 old.)
- Gyilas, Milovan: Találkozások Sztálinnal (Magvető, 1989, 207 old.)
- Hajdu Tibor: A Rajk per háttere és fázisai, Társadalmi Szemle 1992.11.
- Hajdu Tibor: Károlyi Mihály (Kossuth, 1978, 612 old.)
- Hajdu Tibor: Kérdőjelek RM hiányzó portréjához. ÉS, 1983, 6. sz.
- Halas Lajos: Az R. gárdától a Munkásőrségig (Zrínyi, 1986, 243 old.)
- Háy Gyula: Született 1900-ban (Interart, Bp., 1990, 472 old.)
- Hegedüs András: A történelem és a hatalom ígézetében (Kossuth, 1988, 352 old.)
- Hegedüs András (Zsille Zoltán, Kasza Levente): Élet egy eszme szolgálatában (Bethlen Gábor Könyvkiadó, Budapest, 1989. 424 old.)
- Hegedüs B. András: Petőfi-kör – a reformmozgalom fóruma 1956-ban. Világosság, 1989, 1. sz.
- Horváth J. József–Kanyó András: Mindszenty-ügy. Igazságtétel. Magyarország 1990. 22–26.
- Hódos György: Kirakatperek. Sztálinista tisztogatások Kelet-Európában, 1948–1954. (Eötvös Kiadó, 1990. 228 old.)
- Horváth Márton: Holttengeri tekercsek (Magvető, 1970, 362. old.)
- Horváth Márton: A személytelenség statikus állapota, ÉS, 1987. jún. 19.
- Huszár Tibor: Bibó István, (Kolonel Kft., 1989. 372 old.)
- Illés Béla: Történelmi lecke (Művelt Nép, 1952, 204 old.)

- Itt a Bagoly – Egy ember, akit elfelejtettek (Győrffy Miklós, Szénási Sándor), 1988, Kossuth rádió
- Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez 1. Kúriai teljes ülések, ÁVH-s kihallgatások, „párt”-ítéletek, rehabilitációk, az 1956-os megtorlás iratai (KJK, Bp., 1992, 754 old.)
- Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez 2. Kúriai teljes ülések, vizsgálatok és vallomások, „párt”-ítéletek, elvi határozatok, az ’56-os megtorlás iratai (KJK, Bp., 1993, 896 old.)
- Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez 3. Kúriai teljes ülések, államvédelmi felülvizsgálatok, „párt”-ítéletek, törvényességi óvások, tárgyalási jegyzőkönyvek (KJK, Bp., 1994, 916 old.)
- Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez 4. Kúriai teljes ülések, népbíróági statisztikák, IM-állásfoglalások, kegyelmi előterjesztések, Nagy Imre és társai ügye 1989-ben. (KJK. Bp., 1995, 1071 old.)
- Jegyzőkönyv a szovjet és magyar párt- és állami vezetők tárgyalásairól (1953. június 13–16.)
Közli: T. Varga György. Múltunk 1992. 2–3. sz.
- Jelentés 1956-ból Farkas Mihály bűneiről, Társadalmi Szemle, 1990. 6. (Közreadja: Sipos Levente és T. Varga György)
- Jelentés Nagy Ferenc lemondásáról (Közli: Vida István). História, 1984. 3. sz.
- Kádár János Rajk Lászlóról, 1954. július. Társadalmi Szemle, 1993. 1. (Közvéstesi: Hajdu Tibor)
- Kádár János – Végakarát (Hírlapkiadó Vállalat, 1989, 277 old.)
- D. Kardos Éva: Üzennek az évek (Kossuth, 1986, 276 old.)
- Károlyi Mihály: Hit illúziók nélkül (Európa, 1982, 512 old.)
- Király Béla: Honvédségből Néphadsereg (A Magyar Füzetek és a Bessenyei György-kör kiadványa, Párizs–New Brunswick, 1986, 322 old.)
- Konkoly, Kálmán: Das Geheimnis des Mathias Rákosi (Rákosi Mátyás titka – Eduard Wancura Verlag, Wien–Köln, 1962, 294 old.)
- Kopácsi Sándor: A munkásosztály nevében (francia, SZER soksz.)
- Korom Mihály, dr.: A személyi kultusz néhány kérdése és az európai népi demokráciák (MSZMP Politikai Főiskola, Bp., 1987, kézirat, 112 old.)
- Kovács Imre: Magyarország megszállása (Vörösváry Publishing Company Ltd., Toronto, Canada, 400 old.)
- Khrushchev Remembers (Sphere Books Limited, 1971)
- Kun Béláné: Kun Béla (Magvető, 1969, 494 old.)
- Levendel Ádám: A Magyar Közvéleménykutató Intézet jelentései, 1945–48. Jel-Kép, 1983, 3. sz.
- Magyar írók Rákosi Mátyásról (Szépirodalmi, 1952, 336 old.)
- Magyarország, 1953–1956. Az „új szakasz” – egy megghiúsított kísérlet. Kerekasztal beszélgetés. Világosság, 1989, 1. sz.
- Major Ákos dr.: Népbíráskodás, forradalmi törvényesség (Minerva, 1988, 448 old.)
- Marosán György: Az úton végig kell menni (Magvető, 1972, 476 old.)

Marosán György: Nincs visszaút (ELTE Politikatudományi Füzetek, 1988, 340 old.)

Marosán György: Fel kellett állnom (Hírlapkiadó Vállalat, 1989, 336 old.)

Méray Tibor: Nagy Imre élet és halála (Újváry Griff kiadó, München, V. kiadás, 1983, 390 old.)

Mindszenty József: Emlékirataim (Szent István Társulat, 1989. 498 old.)

Moszkvának jelentjük. Titkos dokumentumok 1944–48. (Századvég Kiadó, Budapest, 1994. Szerkesztette és az utószót írta: Izsák Lajos, Kun Miklós., 293 old.)

Nagy Ferenc: Küzdelem a vasfüggöny mögött I–II (Európa–História, 1990, 456 és 272 old.)

Nagy Imre: Vitairatok és beszédek 1955–56 (A magyar füzetek kiadása – Párizs, 1984, 270 old.)

Nagy Vince: Októbertől októberig (Pro Arte Publishing Company, New York, 1962, 352 old.)

Nehéz esztendők krónikája, 1949–1953. Dokumentumok (Szerk.: Balogh Sándor, Gondolat, 1986, 512 old.)

Nemes János: Rákosi Mátyás születésnapja (Láng Kiadó, 1988, 148 old.)

Nógrádi Sándor: Új történet kezdődött (Kossuth, 1966, 242 old.)

Nógrádi Sándor: Történelmi lecke (Kossuth, 1970, 466 old.)

Ormos Mária: A leghűbb tanítvány és a hatalom. (Népszabadság, 1982. március 7.)

Piszkozat. Aczél György–Nógrádi Sándor beszélgetése Rákosival Krasznodarban, 1962. (Jegyzőkönyv) I. 132, II. 46 old. (Aczél-hagyaték)

Politikus pályák (Kossuth, 1984, 317 old.)

Rajk-per (Válogatta Paizs Gábor, Ötlet, 1989, 248 old.)

Rajk László és társai a népbíróság előtt (Szikra, 1949, 271 old.)

Rapcsányi László interjúja Rajk Júliával, 1988. december 11. Kossuth rádió, Vasárnapi Újság

Rákosi Mátyás: Építjük a nép országát (Szikra, 1949, 512 old.)

Rákosi Mátyás: A magyar jövőért (Szikra, 1950, 560 old.)

Rákosi Mátyás: Válogatott beszédek és cikkek (Szikra, 1950, 560 old.)

Rákosi Mátyás élete képekben (Szikra, 1952, 136 old.)

Rákosi Mátyás: A szocialista Magyarországért (Szikra, 1955)

Rákosi Mátyás: A Kommunisták Magyarországi Pártjának megalakulása és harca a proletárforradalom győzelméért. A Magyar Tanácsköztársaság (Szikra, 1954, 59 old.)

Rákosi Mátyás: A népi demokrácia néhány problémájáról, Szabad Nép, 1949. január 16.

Réti László: Rákosi Mátyás rövid életrajza (1951, kézirat)

Rónay György: A párdúc és a gödölye (Magvető, 1978, 381 old.)

Segédkönyv a Politikai Bizottság tanulmányozásához, Interart Stúdió (1989), 420 old. (Szerkesztette: Nyíró András)

Schiffer Pál: Vizsgálódások a totális diktatúra kérdéséről (1983. kézirat)

Schifferné Szakasits Klára: Fent és lent, 1945–1950 (Magvető, 1985, 363 old.)

- Schifferné Szakasits Klára: Holtvágányon, 1950–1956 (Könyvértékesítő Vállalat, 1987, 335 old.)
- Schöpflin Gyula: Szélkiáltó (IOS, Párizs, 1983)
- Sipos Levente: Hiányos leltár (I–II) MSZMP-domonumentumok „a személyi kultusz idején elkövetett törvénytisésekről”, Társadalmi Szemle, 1994. 11., 12. sz.
- Sipos Péter: Fegyencek vagy politikai foglyok? História, 1992/3.
- Soltész István: A Rajk-per, Magyar Nemzet, 1988. december 17.–1989. március 21.
- Sorshelyzetek. Emlékezések az ötvenes évekre (RTV-Minerva, 1986, 252. old.)
- Szabó Bálint: Az „ötvenes évek” (Kossuth, 1986, 432 old.)
- Szekeres József: Egy dokumentum története (Rákosi Mátyás rendőrségi és ügyészségi vallomásainak jegyzőkönyve), Történelmi Szemle, 1991/1–2.
- A személyi kultusz humora (Bényei József, Csokonai Kiadó, 1989, 216 old.)
- Tanulmányok a magyar forradalomról (Szerk.: Borbándi Gyula és Molnár József, Aurora, München, 1966.)
- A. Taraszov–Rodionov: Csokoládé, Monde Párizs, 1930. 249 old.
- Téglás E.: Rákosi Mátyás (A Szovjetunióban élő külföldi munkások kiadó vállalata, Moszkva, 1937, 118 old.)
- Tolnai Gábor: Szóbeli jegyzék. Róma, 1949–1950 (Magvető, 1987, 509 old.)
- Tóth Péter Pál: Végrehajtás után megsemmisítendő, Tekintet, 1992. 5. sz.
- Törvénytelen szocializmus. A Tényfeltáró Bizottság jelentése. (Zrínyi Kiadó–Új Magyarország, Budapest, é. n., 368 old.)
- Történelmünk fehér foltjai. A Magyar Nemzet szombati cikksorozata 1988–90
- Vándor Györgyi: A rémület éjszakái, (Dovin, Bp. 1990. 149 old.)
- Vásárhelyi Miklós: Ellenzékben (Szabad Tér Kiadó, 1989, 380. old.)
- Vas Zoltán: Akkori önmagunkról (Magvető, 1982, 694 old.)
- Vas Zoltán: Tizenhat év fegyházban (8. kiadás, Szikra, 1952, 319 old.)
- Vas Zoltán: Viszontagságos életem (Magvető, 1980, 756 old.)
- Vida István: Elfelejtett egyezmény. Az első lépés. Magyar Nemzet, 1988. december 31.
- Zinner Tibor: Adalékok a magyarországi koncepciós perekhez (História Klub Füzetek 3. Videoton József Attila Művelődési Ház és Könyvtár, Székesfehérvár, 1988, 55 old.)
- Zinner Tibor–Vámos György interjúja Lazar Brankovval (1987, kézirat)
1949. május 23-án este Farkas Mihály elvtárs kihallgatta Szőnyi Tibort, Mozgó Világ, 1993. 6. sz. (Hajdu Tibor)

A FONTOSABB DOKUMENTUMOK FEJEZETENKÉNT

A könyvem írásához felhasznált dokumentumok többsége a Magyar Országos Levéltár MDP–MSZMP-iratok osztályán (a későbbiekben MOL), illetve a Politikatörténeti Intézet levéltárában található (PIL).

ELŐSZÓ

Glatz Ferenc: Politika a forradalom nevében, História, 1992/3. Lengyel József noteszeiből 1955–1975, (Magvető, 1989, 684 old., 5. old.)

ELSŐ FEJEZET

I. Mintha nőne

Erényi Tibor: „Beszélgetés” Rákosi Mátyással, História 1992/7. MOL 276. fond (az MDP iratok tárolási helye) 54. csomag (titkársági jegyzőkönyvek) 3. és 4. őrzési egység: Titkársági ülés, 1948. július 1. és 8., illetve Szabad Nép (SzN), 1948. szept. 7. (Mivel az iratok túlnyomó többsége a MOL említett osztályán, sőt ebben a fondban található, ahol ezek hiányoznak, értelemszerűen a MOL 276-os fondja értendő.) Levendel Ádám: A Magyar Közvéleménykutató Intézet jelentései 1945–48, Jel-Kép, 1983. 3.

65/343. (Szabad Nép félórák), Böhm Vilmos i. m. 21–22. old., 52/10. 1950. febr., KV (Bismarck). Barankovics István utolsó megbeszélése Rákosi Mátyással, Br. Ullmann György naplójegyzete, Valóság 1993, 7. és Kéthly Anna levele Gosztonyi Péterhez Brüsszelből 1972. augusztus 3. Nagy Ferenc: The Struggle Behind the Iron Curtain (időközben megjelent magyarul is). Adibekov i. m. 68–76. old. (a Kominformról). SzN 1948. június 5. Dr. Feri Sándor Visszaemlékezései, ill. MOL 288 f. 5/73 PB-ülés, 1962. augusztus 3. Piszkozat, I. 76. old.

65/332. (Illés Béla), és (65/387) A Magyar Munkásmozgalom története 1914–25-ig, Nemes János i. m. 103. old. (beszéd az 1948. március 3-i funkcionáriusi értekezleten). Böhm Vilmos i. m. 185. old.

54/8. Titkárság, 1948. augusztus 25. (a tagrevízióról), 54/12. Titkárság 1948. szeptember 15. Horváth Márton: A személytelenség statikus állapota, ÉS, 1987. jún. 19.

Schifferné Szakasits Klára: Fent és lent, 259–262. oldal, Tolnai Gábor: Szóbeli jegyzék. Háy Gyula i. m. 159–60. old. Mi az igazság? Péter Gábor 1956. július 10-i beadványa. In: El nem égetett, 20. old., Halas Lajos: i. m. 152. old., PIL 867. f. (1) a–91 (Ádám Manóné visszaemlékezése), MOL 276. f. 68/2. (Szepesi-jelentés), 68/23. (nemzetiségi kérdés), Nemes i. m. 98–100. old., 68/2. (a Szabad Nép Csehszlovákiában), 67/19. (RM levele Barvihából)

Hódos György i. m. 58. old. Leonyid Gibianszkij i. m. SzN 1948. június 22. (A Tájékoztató Iroda határozata), SzN, 1948. július 3., ill. 67/121. (Vas Zoltán jelenti Farkasnak), 67/216. (kisgazdák Dobinál), PIL 720. f. 7. (RM-beszéd a KMP 30. évf.), D. Kardos Éva i. m. 232–33. old., 52/2. KV, 1948. június 30-án (a Tájékoztató Iroda határozatáról), ill. a SzN. 1948. szeptember 8. (Gomulka).

54/9. titkárság, 1948. szeptember 1, 54/4. Titkárság, 48. július 8., Fodor Zoltán, i. m. 254–56. old. Interjú Lazar Brankovval, ill. 65/390. (RM távirata Gottwaldnak és Sztálinnak), 66/35. (1948. október 24-i ÁVH-jelentés), Piszkozat I/128–129. old. 67/125. Belügyi jelentések (Tildy lemondásának nyugati visszhangja), Piszkozat, II/3–4. old. 53/4., 5., 6. a PB, 1948. július 30, 31., és aug. 4. ülése, 52/3. kibővített KV ülés 1948. július 31., 52/8. 1949. június 11. (Kádár a Rajk-ügyről), Böhm Vilmos:

i. m. 20., 101., 103., 195. old., 65/166. (Tildy levelei Rákosinak). Izsák Lajos: Többpártrendszerből – egypártrendszer. Magyarország, 1948–1949. História 1993. 7. SzN, 1948. július 31.

2. Egy és oszthatatlan!

Böhm Vilmos i. m. 18–19. old. (Dinnyés megvásárlásáról), 67/19. (Dinnyés, Szakasits feljegyzése), 53/755. PB-ülés, 1948. augusztus 26. (személyzeti) 54/11. Titkárság, 1948. szeptember 7. (Farkas miniszter). Böhm Vilmos i. m. 21–22. old. 66/20. (Veres Péterről), PIL 274. f. 3/135., ill. 53/764 PB-ülés, 1948. szeptember 10. (ÁVB).

65/79. (Szabó József utcai leltár).

54/4. Titkárság, 1948. július 8. (mg, MAORT), Nemes i. m. 73–75. old. (a túlzásba vitt egyéni gazdálkodás), 52/2. KV, 1948. június 30. (a Tájékoztató Iroda határozata, kolhoz), 52/4. KV-ülés, 1948. november 27. (a kolhozokról).

54/8. Titkárság, 1948. augusztus 25. (esküvői örlés), 54/14. 1948. október 14. (a traktorok államosítása), 68/55. (Tóth Emma levele), 54/9. Titkárság, 1948. szeptember 1. (államosítás helyett egységesítés). 53/771. PB, 1948. szeptember 23. (MAORT-ügy), A népi demokrácia ellen irányult?/MAORT-szabotázs, Srágli Lajos, MN, 1989. február 18.

3. Börtönhatás

MOL 274. f. 7/123. (a PB-tagok börtönéről), Borsányi György i. m. 316. old. (a börtönről), 274. f. 22/8. (RM: A magyar munkásmozgalom története, 1925–39, 1946. jún. 16.), Egy nagy harcos életéből, (Beszélgetés Rákosival 1945. október 4-én)

PIL 720. f. 8. (RM az egyesülésről), Piszkozat, II/10. old. Hajdu Tibor: Kérdőjelek RM. hiányzó portréjához, És, 1983. 6. Normai Ernő: Beatrice egyik apródja, 274. fond 760. R. H. Margham interjúja, 1946. január 5.

PIL 720. f. 4. (börtönlevelek), PIL 749. f. 7. Karikás Frigyes iratai. PIL 867. f. 2/h–64, Horváth (Horovitz) Jenőné (testvér), PIL 867. f. 1/ v–65, Dr. Weil Emil, PIL 867 f. (1) c–26, Csillag Miklós visszaemlékezése, Fegyencek vagy politikai foglyok? Sipos Péter, História, 1992/3. Leiszter Bálint (?) Demény Pál: Én, Baruch Spinoza (kézirat). 867. f. 2/sz–143. Szilágyi Jenő.

PIL 867 /1/ k–444, Körmendi (Häffner) Pál. Vértess György leveleit Aczél Györgyötől kaptam, a hagyatékában feltehetően megtalálhatók. 867. f. 2/p–183 Polyák János, 867 /1/ m–107 Matéczy János, 867 /1/ j–65 Juranovszky Béla, Vadász Ferenc trilógiája, 156. old. Rádió a Csillagbörtönben, SzN, 1951. február 25. PIL 720. f. 2., 3. (RM életrajz, börtöniratok)

A Rákosi-per, 539–540. old., PIL 867. f. 2/b–72. Bányai Zoltánné. MOL 276. f. 65/386. (Szélasiról 1956. IV. 10-én), MOL 274. 22/8., Réti László Rákosi Mátyás. Rövid életrajz (kézirat, 1952?), Dalos György könyve, PIL 867. f. 1/ c–26 Csillag Miklós, Kéthly Anna levele Gosztonyi Péterhez Brüsszelből, 1973. augusztus 15.

PIL 867. f/2/d–26. Dr. Domokos József. Borsányi György i. m. 254., 364., ill. 291. old., Piszkozat II/19. old. (RM a büntetéshosszabbításról). Gadanez Béla–Gadanez Éva: A Weisszhaus Aladár vezette szocialista népmozgalom története, Múltunk, 1993/2–3., PIL 867. f/2/d–26. Dr. Domokos József, 867. f/2 b–469. Bezák Ferenc; Szekeres József: Egy dokumentum története (Rákosi Mátyás rendőrségi és ügyészségi vallomásainak jegyzőkönyve), Történelmi Szemle, 1991/1–2., Háy Gyula i. m. 277. old., Piszkozat II/27. old. (RM a titkosszolgálatról), Jelentés 1956-ból Farkas...(tartsák Rajkon a szemüket)

Gosztonyi Péter: Találkozásom Rákossal, PIL 912. f. 3. Csrepka (Karlstein) Teréz levelei, Hajdu Tibor: Kérdőjelek..., PIL 731. f. 6. (Szántó Béla levelei Rákosinak), PIL 867 /1/ k–118 Kiss Károly, 2/b–72. Bányai Zoltánné, Rákosi-per, 514. old., Beiczer Éva: A nagyvezér alkalmassága. Mozgó Világ, 1992. 2. sz.

4. „Itt nem tetszik primás lenni!”

Iratok... 1. 151–58. old. Mindszenty József, in Mindszenty-per, 24. old. Gergely Jenő: Mindszenty József 134–35., 141. old. in Politikuspályák

65/397 (egyházi iratok, jelentések Mindszentyről), Böhm Vilmos i. m. 71. old., Horváth J. József–Kanyó András: Mindszenty-ügy. Igazságtétel. Magyarország 1990. 22. 274. f. 3/118., PB, 1947. nov. 8., Mindszenty József, in: Mindszenty-per 13–23. old.

Mindszenty i. m. 241., 256., 259., 266. és 268. old. (verés), ill. 229. és 255. old. (bádogtok, beismerés), 272. old. (saját kezű vallomása), 283–84. és 292. old. (az igazságügy-miniszternek küldött levél), 279. old., 313. old. (levél az amerikai követnek), ill. 286. és 298. old. (a hamisításokról)

Moszkvának jelentjük, 293. old., 274. f. 10/39. (jelentés Moszkvába) 68/103. (Mindszenty-nyilatkozat), Törvénytelen szocializmus 32. és 33. old. (papok letartóztatása, ill. Péter levél) Iratok... 3. 251. old. (próbamozgósítás)

52/3., 1948. július 31-i KV-ülés., 67/125., (belügyi jelentések). PIL 751. f. Münnich Ferenc visszaemlékezése, MOL 276. f. 67/214. (ÁVH-jelentések), 68/51. (egyházi iratok). 54/12. Titkárság 1948. szeptember 15. (a zalaegerszegi iskola-ügy). 68/103. (Courrier de Genève cikke, celldömölki Mária-napok). 54/14. 1948. október 14., Titkárság (Farkas a katolikus egyház elleni fellépésről), Kállai Gyula: Megkésett börtönnapló, 15. old., 67/19. 68/103. (bécsi kórus Szegeden)

67/215., ill. 65/352., 353., 354. (egyházi ügyek, ÁVH-jelentések, dr. Zakar stb. kihallgatásai, a bíbornok jogállása, MIOI Mindszenty letartóztatása mellett, kolostor), Törvénytelen... 52. old. (Baranyai Jusztin védője) 52/4. KV ülés 1948. november 27. (egyházi ügyekről), 68/103. (Czapik–Révai), 68/102. (letartóztatás januárban), 67/215 (egyházi ügyek, Farkas fennmaradt ÁVH-jelentései), Piszkozat, II/1. old. Igazságtétel, a Magyarország cikksorozata 1990. 23., 67/214. (RM a püspöki konferencián)

Iratok... 1/163–67. old. 65/352. Mindszenty-ügy (RM iratai), 67/215. (Péter-cetli), Barankovics István utolsó megbeszélése Rákosi Mátyással, Magyar Nemzet (MN), 1989. augusztus 15., 54./26. Titkárság, 1949. január 19. (a Mindszenty-per időpontja), 54/27. január 26. (püspöki fizetés). Mindszenty-per, 73–74. old. (levél az igazságügy-miniszternek), 68/6. (agit-prop.-jelentés), 68/103. (Nyugati Hírnök), 53/20. (a PB az ítélet időpontjáról, s Barankovics lapjáról), PIL 867. f. 2/b–281. (Bognár)

PIL 867. f. /1/b–286. (Balogh páter), Gergely Jenő: Főpapsorsok Kelet-Európában (1945–1956), Népszabadság, 1992. augusztus 29., 68/103. (külföldi visszhang)

67/215. (egyházi ügyek, visszahang), 68/37. (Borghese) 52/5. KV, 1949. március 5–6. (Mindszenty megtöréséről), Mindszenty József in: Mindszenty-per, 30. old. (a lehallgatásról), 54/42. Titkárság, 1949. május 11. (Mindszenty kicserélése), 52/7. 1949. május 31. KV-ülés (káplán a püspök ellen), 65/353. (eskü Horthyra). 68/27. (a Mindszenty-film), Böhm Vilmos i. m. 71., 72., 74., 79. old., Károlyi Mihály i. m. 375–76. old., Huszár Tibor i. m. 147. old.

5. Csuklógyakorlat

Nagy Imre: Vitairatok... 76. old., 53/766. PB, 1948. szeptember 10. (Nagy Imre), Méray Tibor i. m. 39–41. old., 53/767. PB-ülés, 1948. szeptember 10. (Vas Zoltán), Zsarnóczai Sándor: Nagy Imre agrárpolitikája (1945–1955) Múltunk, 1991/2–3

53/846. PB, 1949. április 21., 53/876. PB-ülés, 49. szeptember 1., 52/9. 1949. szeptember 3. KV-ülés, (a Nagy Imre-ügy), 68/55., ill. 53/775. PB, 1948. szeptember 23. (NÉKOSZ)

Milovan Gyilas i. m. 106. old., Rákosi Mátyás: Építjük... 320. old., 84/24., 27., 28., 29. (A katonai albizottság a példamutatásról, a pártszervezetek felosztatásáról, a szovjet főtanácsadó jelentéséről, a nyugati határsáv megerősítéséről), Király Béla i. m. 114. old., 54/14., 21., 41., 48., 52., 64., 1948. október 14., december 15., 1949. május 4., június 1., július 6., október 19., Titkárság (a sajtó „kézben tartása”), 67/19. (RM levele). 65/184. (Szent-Györgyi Albert)

PIL 720. f. VII., Rákosi Mátyás: A népi demokrácia néhány problémájáról, SzN, 1949. január 16., 68/38. (Külföldi jelentések), 84/31. (a katonai albizottság a gépirónók szociális összetételéről). 65/184. (határsértések, határátlépések) 68/108., 67/216. (ÁVH-jelentések Révainak és Farkasnak az FKGP-ről). 54/27. Titkárság, 1949. január 26. (A SZU kártérítési kérésének elutasítása), 54/41. Titkárság, 1949. május 4. (jugoszláv kereskedelem kiesésének pótlása), 54/13. Titkárság, 1948. szeptember 29. (az amnesztiáról), 53/817. PB, 1949. január 6. (rendőrtisztek minősítése), 53/20. PB, 1949. február 3. (származás szerinti kategorizálás), 52/5. KV, 1949. március 5–6. (a Népfrontról)

67/31. (kétlakiak, csurgói tagfelülvizsgálat), 65/343. (Csonka), 54/42. Titkárság, 1949. május 11., (Szívóst le kell tartóztatni), 54/36., 37. Titkárság, 1949. március 30., április 20. (rádió), 53/122., 1953. június 20. (Gerő a bizalmatlanságról), 66/42. (Gerő a jehovistákról). 52/6. KV-ülés 1949. április 2. (a választásról), 53/838 PB-ülés, 1949. március 17. (a megyei bizottságok átszervezése), 67/19. (Nagybudapest). Nemes György i. m. 87. old.

65/61. (a választás örömnép), 68/6. (választási félelmek, rémhírek)

54/37. Titkárság, 1949. április 6. (a választás menete). 65/174. (püspökök szavazása, anakronizmus). 52/7. 1949. május 31. KV-ülés (a választás, az ellenség), 67/19. („pártsovinizmus”). Piszkozat, I./101–102. old. (RM mentegetőzés). 65/377. (Ferenczy Noémi). Kálmán, Konkoly i. m. 23., 24., 34., 35., ill. 74. old., 65/57. (RM honorárium, aranytömbök), 65/71. (a mosónő bűne), 65/385. (Rákosi Jolán levele)

MÁSODIK FEJEZET

1. Rajk-per: „Gyanúsak a soványak”

Hajdu Tibor: A Rajk-per háttere és fázisai, Társadalmi Szemle, 1992. 11.

Iratok 1). 202. old., ill. 2. kötet 477. old. (Villányiról), 614. old. (Rajk ellenség), 211–212. old. (Kádár, Décsi vallomása Rajkról, a BM átszervezése), 213. old. (a honvédségi pártszervezetek felosztatása), 243. old. (Brankov Péterről), 266. old. (Farkas Rajkról), 485. old. (Péter gyűlölete), 3. 338. old. (Belkin aranyórái). Huszár Tibor: Bibó István, 97. old. Balogh Sándor: Találkozásaim Rákosi Mátyással, História 1992/3. Jelentés 1956-ból Farkas Mihály bűneiről, Társadalmi Szemle 1990. 6. (Farkas uszítja Pétert), Perújítási indítvány Péter Gáborék ellen, in: Iratok... 3. 442. old.; tárgyalás 494–95. old. Kádár – Végakarat 41. old. (Péterről). Kéthly Anna levele Gosztonyi Péternek 1972. augusztus 17-én Rajkról, Paul E. Zinner: Revolution in Hungary, Columbia University Press, New York, 380 oldal, 94. old.

Mi az igazság? 13–29. old., továbbá Iratok... 1. 170–270. old. PIL 720. f. 6. (RM és Rajk belgrádi útja), A Rajk-per kéretlen tanúja, Károlyi i. m. 381. old. (Szántó Rajkról).

Szász Béla i. m. 59. old., SzN. 1948. június 24., ill. Koltai Tamás: Major Tamás (A Mester monológja) Ifjúsági Lap- és Könyvkiadó. Bp. 1986. 83–84. old., 67/124.

Kádár János – Végakarat 40–41. old., Adibekov i. m. 150–171. old. PIL 867 f. 2/v–62. Vas Zoltán önéletírása 1979-ből. Kádár János Rajk Lászlóról, Farkas és Kádár Rajknál, Utolsó őszinte beszélgetés Rajk Lászlóval, SzN. 1956. okt. 5., Piszkozat, II/17. old. 67/217. („élet és halál ura”: Farkas)

Farkas Mihály: Egy el nem mondott beszéd, 65/60., 84/24., 67/121. (Farkas, az ÁVB és az ÁVH a pártszervezetek felosztatásáról), Király Béla i. m. 111. old. Tamás Aladár Látomástól a valóságig 421. old., ill. Szász Béla i. m. 52. old., 67/121. (a külügy disszidensei), 67/125. (Az ávó a kormányátalakításról). Rapcsányi László interjúja Rajk Júliával

Adibekov i. m. 150–171. old., Jelentés a Központi Bizottságnak, 9–10. old. (1962. augusztus 13. Aczél György–Nógrádi Sándor, Aczél-hagyaték), ill. Piszkozat II./38. old. és 7–8. old. (a Rajk-ügy okai), GE/9–10 (Gerő a Rajk-ügyről). 276. f. 67/154. (trockisták, Justus). Farkas Vladimír i. m. 159. old. 256. f. 58/7. (Szuszlov a Rajk-perről, 1956.) Hódos György i. m. 28. old., Károlyi Mihály i. m. 387., 383. old., Hajdu Tibor: A Rajk per háttere és fázisai, Társadalmi Szemle 1992. 11. sz. (alapvető információit annyi helyen felhasználom, hogy többször nem említem), Iratok 2. 427. old. (Rajk kaparintsa meg a pártvezetést), 3. 283. old. (Janikovszky a „nyomozásról”). Piszkozat, II./43., ill. I/39–41., meg I/45–46., 66., s II/38–39. old. A konkurálással kapcsolatban is az előbbi irat II./40., majd Rajk hibáiról a Piszkozat I/22. Csatári József: Rajk László és a „Rajk-ügy” a spanyol polgárháborúban, Hadtörténelmi Közlemények 1987. 3., PIL 876 f. /1/ f–44 Fodor Zoltán. Farkas Vladimír i. m. 630. old. („elhatározott Rajk letartóztatása”), ill. 195. old. (Platón). 65/187. (lap Rajk Jenőnek). 53/1016. PB, 1951. április 21. (RM, Caesar, soványság), Shakespeare összes 4. 230. old. Jelentés... 21–22.o (Sopronkőhida). Mi az igazság? El nem égetett... 24–25. old., Piszkozat II/4 (kém)

Károlyi i. m. 383–84. old. (Gerő Rajkról), Iratok... 1. 189. old. (RM–Rajk ellentét), 218. old. (Rajk a közvetítő szerepről), 212–13. old. (a rendőrség átszervezéséről), Moszkvának jelentjük. Kun Miklós utószava (Tito-kultusz), 293. old., Justus cikke utolsó beszélgetéséről Rajkkal, Népszava, 1956. október 14. Piszkozat I/61. old. (függése Sztálintól). Hódos i. m. 108. old. 243. old. (Brankov: Péter informátor), 65/187. (Rajk: ügynökei vagyunk?) Iratok... 3., 339. old. (Belkin informálódik Rákosiékról), 805. old. (Farkas az ellenség elleni harcról), 529. old. (Janikovszky-vallomás, 1957). PTI 867. f.2/d–139. Donáth Ferenc. Népszabadság, 1957. január 20. (Hruscsov-nyilatkozat). Károlyi Mihályné: A Rajk-per és Károlyi Mihály, História, 1983. 2.

Kádár János Rajk Lászlóról (ügynök a pártközpontban), Jelentés Szőnyi Tibor ügyében, 188–190. old., (Field, Janikovszky); Jelentés Noel Hevilland Field ügyében 174–178. old. in: Iratok... 1. 204., ill. 3. 230–33. old. (Field a titkos ügynök), 3. 789., ill. 806. old. (Farkas Fieldről, a két pofonról 1957-ben), 500. old. (Princz vallomása). 2. 614. old. (Farkas ítélet a svájci jelentésről, s a „Svejci” csoportról), 473–74. (Farkas Vladimír a verésről), 497–502. old. (Janikovszky a Rajk-ügyről, Szőnyiről), 279–80. old. (Péter Rajkról Belgrádban), 419. old. (a „relatív hatályú” titok) 3. 500–1. old. (Princz a verésről, a kínzásról); 2. 405. old. (az USA átadja kémeit a jugoszlávoknak), 410. old. (Szalai a pártok erőviszonyáról), 419. old. (a titokról), 1. 192., 219., ill. 2. 615. és 3. 823. és 445. old. (Cseresnyés „vallomásai”), 1. 204. old. (Szőnyi jugoszláv kapcsolata), végül 1. 194. old. (Rajk nem képviselő), Szász Béla i. m. 128., 130. oldal. Sipos Levente: Hiányos leltár (I.) MSZMP-dokumentumok „a személyi kultusz idején elkövetett törvénysértésekről”, Társadalmi Szemle, 1994.

11. (Gát Szőnyiről, Szücs Révairól), Piszkozat... I/9. o (Szőnyi), I/10–12. old. (a verésről), 56. old. (RM saját szerepéről), II/4. old. (RM az ÁVH-n), II/28. (RM a verésről). Jelentés 1956-ból Farkas Mihály bűneiről (Szőnyi kém, Kádár Farkasról), BM Történeti Irattár Rákosi Mátyás 1. (a verésről, Farkas és Field), El nem égetett... 19. old. (Field), Piszkozat... I/13–14. old. Egy el nem mondott beszéd. Századvég, 1989. 2. (Farkas–Szőnyi), 1949. május 23-án este Farkas Mihály elvtárs kihallgatta Szőnyi Tibort, Mozgó Világ, 1993. 6. (Hajdu Tibor), 288. f. 4/53. A KB 1962. augusztus 14-i ülésének anyaga (Farkas az ellenségről), 65/390. (Rajk a Kominform ülésére, RM május 23-i moszkvai távirata). Voproszi Isztorii 1992. 6–7. (Hruscsov – Idézi Hajdu Tibor in Kádár János Rajk Lászlónál)

Farkas Vladimír i. m. 190. old. (Rajk trockista), 193. old. (döntés Rajk letartóztatásáról), Jelentés 1956-ból Farkas Mihály bűneiről (Farkas és Belkin Prágában), Piszkozat I/33–34. és 58. old. (RM és a Kosztov-per), II/4. (elhitették vele Rajk bűnösségét). Adibekov i. m. 105–125. old. (Kosztov-beszéd), Iratok...1. 267. old. (Péter és Belkin Prágában, s Aligán), 2. 598. old. (RM Belkin és a SZU szerepéről a Rajk-perben). Hódos i. m. 37–45. old. (Kosztovról), Rapcsányi-interjú Rajk Júliával

288. f. 4/53. 1962. aug. (a személyi kultusz idején elkövetett törvénysértésekről), PTI 867. f.2/d–139. Donáth Ferenc. Jelentés 1956-ból Farkas Mihály bűneiről (Décsi), Piszkozat I/15. old. (Kádár szerepe), I/97–99. old. (a trojkáról). Károlyi i. m. 377. old. (Rajk a letartóztatás előtt). Rajk Júlia válasza Mód Aladárnak, Kortárs 1969. 6. BM Történeti Irattár, RM 1. (a trojka), Vándor Györgyi i. m. 31. old., Iratok 1. 203–204. old. ill., Iratok... 3. 286. old. (Faludi a 'kcoholásról', s az ígéretésekről), 442–43., 500., 510., 512. old. (a döntés, Rajk letartóztatása, kihallgatása, verése), 473. old. (a „dokumentumok”), 806. old. (Farkas az okokról), 1. 267. old. (Szücs a vizsgálat vezetője), 2. 458. old. (Péter az ellenségről), 482. old. (a párt ügye). 276. f. 53/1016. PB, 1951. április 21. (Rajk hetike), 52/7. 1949. május 31. KV-ülés, BM Történeti Irattár, RM 1. PIL 720. f./9. (RM cikk) 65/344. (szovjet ösztöndíjasok)

Piszkozat... I/48. old. (Rajk levele), 9., ill. 64. old. (RM Sztálin segítségét kéri), 13–14. old. (Aczél idézi: Farkas szerint RM „nagyon elégedetlen volt a kihallgatások eredményével”). Iratok... 1. 192–99. old. (a Rajk-ügy felülvizsgálata, szembesítés, „jugoszláv-vonal”), 232. old. (Boarov feljegyzése), 2. 602. old. (Farkas jelenléte a szembesítésen, Rajk június 8-i vallomása), 2. 410. old. (Rajk meglátogatja Szőnyit), Farkas és Kádár Rajknál (jegyzőkönyv, Rajk levelei), 3. 581. old. (Károlyi idegösszeomlása)

Piszkozat II/23. old. (RM a „kcoholásról”, Rajknéről), 18–19. old. (likvidálásukról). Iratok... 3. 616. old. (Mód Péter); 2. 474. old. (kapkodás). Farkas Vladimír i. m. 231. old. (kész vallomások), 54/49. Titkárság, 1949. június 8. (ÁVB) 52/8. KV-ülés, 1949. június 11-én a Rajk-ügyről. Kádár – Végakarat 43. old. (a KV-ülésről). 65/60., MDP funkcionáriusok értekezlete. 67/19. (gyanúsító levél), Földes László i. m. 175. old. (PB a káderekérdésekről), PIL 720 f. 8. (káderekről). 54/52. Titkárság, 1949. július 6. (agitáció, a párt és az ÁVH) Iratok 1. 218. old. (a vallomások összeigazítása), 3. 284–85. old. (Janikoszky a koncepcióról), 2. 531. old. (Pálffy vall). 65/390. RM és a pártközpont táviratai. (Visinszkij, Sztálin, Dej stb.), Piszkozat I/57. old. (RM Tito szerepéről), II/37–38. old. (Brankov „ferde”). I/16–17. old. (az a jugó...), I/42. old. (panasz egy szakértőre), II/24–25. old. (Pálffy letartóztatása). Adibekov i. m. 165. old. (Farkas az ítéletről). Iratok...1. 205. old. (Rajkék utolsó éjszakája), 3. 285. old. (a trojka legyilkolása), 443. old. (Péter Justusnak), 584. old. és 807. old. (Belkinék bekapcsolódása, Farkas a koncepcióról). A Rajk-ügy és a szovjet tanácsadók... Dokumentum. História 1991. 4. Közzéteszi: Zinner Tibor. (Belkin és Makarov közléseiből). Szász Béla előszava a Kék könyvhöz: idézi Soltész István: A Rajk-per. „Mi az igazság?” (Révai barvihai levele, ill. RM–Belkin veszekedések), Károlyi i. m. 383., ill. Schöpflin Gyula: Szélkiáltó

Interjú Lazar Brankovval, Brankov 1955-ös kihallgatási jegyzőkönyve, in: Iratok... 1. 260–62. old. (emigrálása, a Rajk–Rankovics összeesküvés, szerepéről), 248. old. (július 26-i jelentés Brankovról), 3. 279. old. (Péter „segít”). BM Történeti Irattár Rákosi Mátyás 1. (adatok a külföldiekről, a másik Field). Mi az igazság? (Brankov-jegyzőkönyv Rákosinál, Brankov kihallgatása, Péter Dejnél), Hódos György i. m. 59. old. Farkas Vladimír i. m. 237–238. old. (Gomulka). 84/18 ÁVB 1949. július 21., E. Fischer: Das Ende einer Illusion, Erinnerungen 1945–1955, Wien, 1973. 353. old. Adibekov i. m. 150–171. old. (Farkas: leleplezzük Lukács Györgyöt), 172–183. old. (Baranov)

Iratok... 3. 498. old. (Décsi a perekről), 806. old. (a vádirat), 1. 269. old. (kérdések a perhez), 1. 204., 207., 262., ill. 2. 435., 453., 476., 599., ill. 3. 250. és 510. old. (Paksról). 1. 254. old. (Alapy/Brankov), 3. 276–77. és 288. old. (Rosenfeld Edit). 65/390. (Távirat a vádiratról), Péter Gábor: Mi az igazság? (a pert rendező Rákosi). Vida István: Meg nem történt találkozó, História, 1987. 5–6. Dr. Major Ákos i. m. 424–425. old. Piszkozat I/67. old. (Rankovics), 16. old. (Sztálin és a vádirat), II/17. (RM a tárgyalás lelkiismeretes előkészítéséről), II/20. old. (Simon Mózes). 68/4. (a per propaganda terve), Iratok... 3. 445. old. (Vágival söt etettek), 444., 450., ill. 535–36. old. (Mátyás László, Ráth Károly). 52/9. 1949. szeptember 3. KV-ülés. Brankov-nyilatkozat (Rob Anton), Piszkozat I/7–8., 17. old., ill. Kádár János – Végakarat 53–54. old. (Paks)

Soltész István: A Rajk-per, (diplomáciai jelentések, nyugati visszhang), Magyarország 1980/46 (Ognyenovics). Iratok... 2. 429. old. (Rajk Abbáziában), 477. és 490. old. (Szebenyi–Villányi), 3. 498. és 622. old. („1949-es szemmel”), 284. old. (Rajkék bábok), 493. old. („szép ajándék”). 54/56. Titkárság, 1949. augusztus 3. (biztonsági intézkedések, őrség), 84/19. (óvóhelyek, kitüntetés). Huszár Tibor: Bibó István, 120. old. Fodor András: Kollégium (Magvető, 1991), 214. old. Iratok 2. 613. old. (az ellenség keze). Kék könyv 84. old. (Rajk a trockizmusról), 229. old. (Alapy a veszett kutyákról). Farkas Vladimír: Milyen hosszú volt a póráz? Magyar Hírlap, 1993. június 23., Adibekov i. m. (Sztálin fedőneve Filipov) 67/52. (külföldi visszhang), Iratok... 3. 288. old. (a tanúk internálása). Adibekov i. m. 165–171. old. Piszkozat, I/67. old. (beeszlő a tárgyalásba), I/16., 32., ill. II/29–30. (az ítéletről), I/131. old. (színpadi próbák) I/20., II/45–46. old. (megakadályozhatták volna?), II/44. old. (Kádár: Rajk ártatlan), I/115–117. és 120. old. (Kádárról, Sztálinról), I/89. old. (Károlyiról). PTI 720. f./13. (Táviratok a Rajk-banda halálra ítéeléséért). 65/387 (Kun Béláról). Mód Aladár: Ideológia és felelősség (Kortárs, 1969/5, s Rajkné válasza a 6. számban.) Mi az igazság? (RM az ítélet után). 54/62. Titkárság, 1949. szeptember 14. (jugoszláv jegyzék, Kék könyv). 67/52. (külföldi lapok a perről). Nemes János i. m. 83. old. 65/200 Károlyi és Rákosi levelezése, Károlyi i. m. 387–8. és 433. old., ill. Tolnai Gábor i. m. 216. old. 84/20. (ÁVB a déli határ műszaki lezárásáról)

Magyarország 1980/46. (Ognyenovics Milán), A Rajk-bandáról (RM Válogatott beszédek és cikkek. 468–92. old.), 65/390. (RM távirata Malenkovnak) Piszkozat I/24. old. (a per külföldi vonatkozásai), II/5–6. old. (a szovjet példa), II/24–25. old. (Pálffy apja). Nemes János i. m. 81–83. old. Paul E. Zinner 93. old., Kéthly levele Gosztonyi Péternek, 1972. augusztus 17-én, Iratok... 3. 242–259., s 272–290. old. (Pálffy és társai), 495. old. (Péter és Pálffy), 815. old. (Nagy Pál 12 év)

Adibekov i. m. 139–171. old. (III. tanácskozás), 182–189. old. (alapszabályzat), Marosán György: Nincs visszaút. 339 old., 85. old. (Galyatető) Kállai Gyula: Megkésztett börtönnapló (Kossuth, 1987), 55. old., Kádár János Rajk Lászlóról, Iratok 2. 616. old. (Farkas Mihály Rajknéről), Hódos i. m. 94. old. Iratok... 1. 204–5. old. (Réh a siralomházról), 3. 307. old. (a Lf. B. ülése). 54/52., 66., 69., 72., 74. Titkárság (a 70. születésnap), 68/2. (Örkényről), PTI 867. f.2/d–139. Donáth Ferenc

HARMADIK FEJEZET

I. „S vígan füttyölök én”

54/77. Titkárság, 1949. december 14. (karácsonyi prédikáció, Dunai Vasmű), 67/42. (Az államosítás utáni hangulat.), 65/239. (az ötéves terv irányszámái), 54/86. Titkárság 1950. február 15. (Népstadion), 54/94. Titkárság 1950. április 12. (pártmaximum), 65/65. (kulákügyek, vadászhistória), 67/31. (tervkölcsön), 54/71., 73., 76. Titkárság, 1949. november–december (szovjet kapcsolat), ill. 80. 1950. január 4. (tanya, aug. 20.), s 81. (Károlyi, Opera), 54/82. és 52/10. (lengyelkápornai gyilkosság, RM erről). 65/184. (RM és a Kiss Imre-gyilkosság). 54/88. (Kossuth-díj). PIL 720. f./9. (Szakasits–RM). 65/332. (Gáspár Margit levele). 65/351. (sakkozók). Iratok 2. 619–20., 622., ill. 3. 451–52. és 790. old. és a 65/390. (Deszkás-ügy), 3. 571., 574., 582. old. (Péter bűnlistája). 276. 65/258. (ipari jelentések: bölcs vezetésével...) Iratok 1. 273–84., ill. Törvénytelen... 68–71. old., ill. Piszkozat II./1. old. (Standard-ügy, RM erről). 54/104. (Davies/Vogeler), 65/184. (Zádorné, RM kérdései, részletes utasítása a tárgyalásra)

Borhi László: A szovjet térnyerés Magyarországon, Történelmi Szemle, 1993. 3–4. Iratok... 1. 185–86. old. (RM/Gottwald), 65/390. (RM és a Pártközpont táviratai, Reimannról is.). Adibekov i. m. 150–171. old., ill. Piszkozat I/28. old., II/20. old. (RM/Gottwald, s a testvérpártok, s az „együttműködés”) 54/90., 92. Titkárság (DISZ, ápr. 4., centralizáció), PIL 720. f./13. (Rákosi-per), 54/56. Titkárság, 1949. augusztus 3. (futárok), 65/369. (szabadkőművesek), 65/343. (Kende). 54/86. (Népstadion, Lenin, RM stb. képek) 54/54. Titkárság, 1949. július 20. (Rákosi Mátyás Páncélos Tiszti Iskola)

65/258. (sztrájk a MÁVAG-ban). 54/94. Titkárság 1950. április 12. (ápr. 4. ünnepségről, Vajdahunyad-vára, miniszteri fizetés, jugoszláv határvidék), 54/109., 110. Titkárság 1950. július 19., 26. (határvidék, kocsmá), 68/64. (a határ menti községben folyó felvilágosító munka), 54/51., 95., 97., 99., 104. (éberség, ÁVH Dunapentelén, a Kominform Titkárság ülése, az MDDSZ elsorvasztása). Iratok... 1. 296–301. old. (tiltott határátlépés), 308. old. (Dékán levele Abakumovnak), 84/21. az ÁVB 1949. december 24-i ülése az ÁVH átszervezéséről, 67/124. (Farkas beszéde az ÁVH-n), 84/23. ÁVB-ülés (az ávh-s vezetők felülvizsgálata), Piszkozat I./29–30. old. (Dékán levele). Iratok... 3. 464–65., 491., 511–12., 560–62. old. (ÁVH-s életképek, benne Hujberné), 65/381. (még Hujberné). 65/168. (RM Kossák „lemondásáról”). 53/914., 917. PB ülés (Ortutay, VKM), Jegyzőkönyv... 242. old. (Molotov Rákosiról). Hegedüs András 2. i. m. 163. old. Huszár Tibor i. m. 99. old.

2. Gajdeszba küldés

Kéthly Anna dátum nélküli (1972?) levele Gosztanyi Péternek (Szakasits), ill. 1972. augusztus 3-i levele (elítélése), Nagy Ferenc i. m. 238. old. Bibó i. m. 243. old. Schifferné Szakasits Klára könyvei: 325–26., ill. 174.–177., 286–288. old., PIL 867. f. 2/h–182. Haraszi Sándor, Piszkozat 20–21., 26., 71–73., 76 ill. 78–79. old. (szocdem-ügy). Segédkönyv 313–14. old., ill. 52/11. 1950. április 25. KV-ülés, Farkas Vladimír i. m. 265–68. old. (Szakasits), 274. old. (Ries). Schiffer Pál Vizsgálódások a totális diktatúra kérdéséről. 65/390. (táviratok Marosánról). 52/14. KV, 1950. október. 27. (Zilliacus-ügy). 54/108. Titkárság, 1950. július 12. (Gerő a SZU-ba utazna). Adibekov i. m. 150–171. old. Piszkozat II/43–44. old., ill. 288 f. 5/73 PB 1962. augusztus 3. (Kádár kételkedik). 65/40. (A párt 1943-as feloszlásával kapcsolatos vizsgálat) Nehéz esztendők... 257. old. (sajtókampány). Törvénytelen... 78. old. (pártiskolai beszéd). Schiffer-tanulmány. PIL 867. f. 2/k–259. Kisházi Ödön. Iratok... 3. 888. old. (téves halálos ítélet), 901. old. (Schiffer ítélete). Feri Sándor beszélgetései. Iratok... 3. 444–447. old. (a párt érdeke, Szakasits Kádárékra), 52/13. KV-ülés, 1950. augusztus 16. 66/96. (Gerő-beszéd), 276 f. 53/978. PB (tisztogatás az igazságügyben), 65/12. (gajdesz)

54/70., 99., 101., 103., 104., 105. Titkárság (legelő, Kútvolgyi, a Nógrádi-ügy, „Nincs kegyelem!”, Somogy, P. László), 60/94. (metszés), Marosán György: Nincs visszaút, 339 old., 72. old. (Nógrádi). 65/57. (pártalkalmazottak száma), 54/90. (hadseregfejlesztés), 52/12 (1950. májusi KV-ülés). Nógrádi Sándor: Új történet... 167–169., ill. 165. old. Iratok... 1. 290. old., ill. 3. 877. s 446. old. (Jándyné); 2. 616. old. (Pálffy vall. – Farkas ítélet). 58/7. („kelés az egészséges testen”) 65/387. (Tanácsköztársaság). Segédkönyv a PB... 111. old. (RM a szindikalizmusról). Iratok 1. 318–319. old. (Sólyom-ügy, Szücs, Zinner) Piszkozat I./10–12., 19–20., 29–30., II./2., 24–25. old. (RM a Sólyom-ügyről), Iratok 3. 510. old. (Károlyi a koncepciók ügyekről), 2. 512–14. old. (a „katonai vonal”), 532–33. és 543., 556–60. old. (Somogyi), 618–19. old. (Farkas szerepe), 1. 292–93. old. (Aranyi vallomása), 2. 548–553. old. (Sólyom ítélete, bűnei).

3. Magánélet, vikend

Hajdu Tibor: Kérdőjelek..., 65/390. (RM távirata Dejneke), 65/386. (üti a tüzet), 65/377. (elütött kutya), 65/379. (Kónya Lajos apja), 65/57. (narancsfák), 65/184. (ÁVH vadászati jelentések), Hegedüs András 2. i. m 113. és 169–161. old.

4. „Kedves Rákosi Elvtárs!”

Iratok 1. 312–315. old. (FM levele Rákosinak), 318. old. (Szücs „jelentése”). 84/21. (ÁVB 1949. december 24-i ülése), Demény Pál: Én, Baruch Spinoza (kézirat) 347. old., Sík Endre i. m. 239–241., 272., 280–281., 286., 377–80. old., 288 f. 5/73. PB, 1962. augusztus 3. (Szücs Ernő), Iratok 3. 628. old. (útlevelek ékszerért). Farkas Vladimír i. m. 312. old. (Pollitt). Szász Béla i. m. 40. old., 182. old. 199–200. old. (Szücs Ernő), 261–62. old. (Szücs Miklós). Iratok 3. 501., 503–5., 508., 511., 556., 580., 624. old. (vallomások Szücsék agyonveréséről), 41. old. (Paks, PG Szücsről). BM Történeti Irattár, RM 1., ill. Mi az igazság? (RM utasítása). Törvénytelen... 83. old. (Szücs-csoport), 54/224. Titkárság, 1952. december 24. (ÁVH-sok iskolázottsága) 54/177. Titkárság 1952. január 23. (Berlitz), Piszkozat 49–51. old. 288. f. 4/53. Jelentés a KB-nak a személyi kultusz idején elkövetett törvénysértésekről (Gerő Szücsről), 66/20. (Gerő/Szücsné)

5. „Meg voltunk lepetve”

54/57. 1949. augusztus 10. (szerzetes nővérek), 65/364. (egyházügyek, Ordass), 52/12. KV ülés 1950. május 31.–június 1. (Harc a klerikális reakció ellen). 65/353. (apácák, Irgalmas rend, kompromittáló anyagok, tárgyalás a püspökökkel), 67/42. (Szent Antal), 54/97. Titkárság, 1950. április 26. (békemozgalom), 65/367. (egyházügy, izrealiták), 54/106–112. Titkárság 1950. június 28.–augusztus 9. (tárgyalás a püspökökkel, s a többi), Gergely Jenő: Egyezmény, térdre kényszerülve, MN 1989. június 10. Iratok... 1. 312. old. (Farkas-levél)

65/332. (Gergely, Szabó Pál), 65/79. (Lenin és RM találkozása). 53/932. PB-ülés (a könyvkiadás 1951-es terve), Lukácsy Sándor interjú, És, 1995. ápr. 21. 54/16. (autók). 53/985. PB (művelt kádereket; a háborúról). PIL 720. 7. és 8. (RM inkognitóban, szolgálizmus, népieskedés). 65/386. (rábúgatás). 65/386. (megyetitkári értekezletek), Földes László i. m. 191. old. (Sztálin Vasmű). 65/209. (koreai kórház), 65/390. (RM és a pártközpont táviratai).

Bencze László Farkas Mihály hadserege, MN 1990. február 12., Pünkössti Árpád Visszarepülő, Népszabadság, 1992. június 20., Pogány Sára: 1956 – magyar hadtörténészek szemével, MH 1989. augusztus 12. (benne Révész Géza visszaemlékezése). Jegyzőkönyv... 242–43. old. (Bulganyin a tisztoogatásról, Farkasról), 267. old. (RM és Gerő Farkasról), 247. old. (Malenkov), 247. old. (Farkas jelentése Rákosinak). Bencze László: Tudatlan tábornokok, MN 1990. február 19., 95 f. 4/6. (RM beszéde a budapesti PB-n 1952. május 29-én: szocialista szakértelem)

54/122. Titkárság (Sztálin-szobor, pártfőiskola), 116., 124. (az MDP II. kongr. előkészítése), 138. (ávéhások a rendezőségben, képek május 1-jére). Pető Iván: „A Szovjetunióban ezt mindig így csinálják”, *História*, 1987. 5–6. (Gerő Vasnak). 65/6. (az SZKP meghívása, RM a behívás örömről), 65/8. (Kovács István feljegyzése), *Piszkozat* II./44. old. (Kádár köszönetet mond), 67/124. (MMI az ÁVH-nak)

65/40. (pártfelosztás), *PIL* 867. f. 2/h–182 Haraszi Sándor. Tóth Péter Pál: Végrehajtás után megsemmisítendő, *Tekintet*, 1992. 5. összegyűjti a Zöld-tragédia ellentmondásait (innen idézem a Zöld megfigyelését irányító Jávor Miklóst, Erdeinét). 54/139. Titkárság, 1951. április 18. (Jelentés a Budapesti Rendőrkapitányság munkájáról), *Piszkozat* I/44. és 99. old. (RM Kádár letartóztatásáról). *Iratok...* 3. 807. old. (Farkas a letartóztatásról), 2. 620. old. (Farkas ítélet), *Iratok...* 3. 528. old. (Schiffer), 803. old. (Péter barátja Kádár). Horváth Márton i. m. 116. old. Vas Zoltán: Viszontagságos életem 471–72. old. 53/1013., 1015. PB-ülés, 1950. április 19. *Iratok...* 3. 817., ill. 2. 620. old. (eligazítás az ÁVH-n). 822. old. (Kádár kémkedett). *Piszkozat...* I/43–44., ill. 99. old. (RM a Zöld- és a Kádár-ügyről, s Grösz). Kállai Gyula Megkésétt börtönnapló, 16. old., Hegedüs András: A történelem és a hatalom ígézetében 150–51. old. Farkas Vladimír i. m. 333–36. old. 53/1016. rendkívüli PB-ülés 1951. április 21. Péter Gábor Mi az igazság? Farkas: El nem mondott... (Zöld-ügy), 867 f. 2/v–62. Vas Zoltán önéletírása. 66/19. (Kádár levele a börtönből Rákosinak). 52/17. KV 1951. május 22. (a hármass bizottság jelentése), 53/1018. PB-ülés, 1951. május 3. (a büntető perrendtartásról), 53/1069. PB 1951. november 15., ill. 53/102. 1952. július 17. (jelentés a rendőrség munkájáról), *Piszkozat*, I/29–30. old. (RM Farkas, Péter kirugasáról)

NEGYPEDIK FEJEZET

I. „Széttaposott felöntés”

53/1031. PB, 1951. június 28. (papi pánik, kitelepítés, „széttaposott felöntés”). 65/386. (megyetitkári), ill. *PIL* 720. f. 7. (1952. április 20-i várpalotai büszkélkedés). *MOL* 276. f. 67/124. (hangulatjelentés), 54/146. Titkárság, 1951. május 30. és 65/183. (kitelepítés), 65/377. (nyudíjas levele), 65/354. (püspöki kar a kitelepítettekért). 65/381. (Casals). 65/367. (zsidó nyilatkozat). *PIL* 720. f./9. (RM cikkei). Póto János: Egy szimbólum születése, *História*, 1987. 5–6. sz. 65/351. (sportélet). 52/17. KV, 1951. május 22. (Grösz), 54/142. Titkárság, 1951. május 4. (egyházpolitika), 65/353. (Czapik Kossánál). 53/1059. PB-ülés, 1951. október 18. (áruellátás). 65/43. Jegyzőkönyv... 243. old. (Mikojan a fordulópontról), Hajdú Tibor: Kérdőjelek RM hiányzó portréjához, *És*, 1983. 6. Kádár Feljegyzés... (mondja ő). 52/18. KV, 1951. november 30. (a hármass bizottság másodszor), 53/1062. PB, 1951. október 18. (békelölcsönjegyzés), 54/172. (a párt nívója), 65/386. (az egész nép nő). 53/99. PB, 1952. május 22. (nemzeti jövedelem). 54/109., 123., 124., 209. Titkárság (áruhalmozás, jegyrendszer, felvásárlás), 53/101. PB, 1952. június 19. (A lakosság húsigényei...). 52/14 KV, 1950. október 27., *Iratok...* 1. 304. old. (borjú „tarifa”), 4. 601–603. old. (Szita Pálékon példát statuálnak). 54/103. Titkárság 1950. június 7. és 65/244. (normarendezés), 54/105., 116. Titkárság (ösztöndíj), 164. ill. 53/1071. PB, 1951. december 6. (jegyrendszer, áremelés). 65/184. (az ellenség: Amerika Hangja, a Lapkiadó, TÁKI, Sztopka, Vadász, Bíró stb.), Horváth Márton i. m. 94–96. old. 66/18. (Gerő: Délszláv Szövetség, tervcsalás). 65/79. (az MMI őrsege). 54/219. Titkárság, 1952. november 19. (karácsony másnapja nem munkaszünet)

54/224. (szénszünet), 67/42., ill. 65/386. (jegyrendszer és az ellenség). *PIL* 720. f. 7. (a nyereg). „Én azt gondolom...” Beszélgetés Bognár József akadémikussal. Gellért Kis Gábor és Vida István interjúja, *Kritika*, 1987. 8. 28. o. Törvénytelen... 100. old. (RM a nyilvántartásról). 54/158. Titkárság, 1951. augusztus 29. (RM 60). Sipos András Városnév születik, *História* 1987. 5–6. Földes László i. m.

191–92. old. SzN. 1951. október 28. (Sztálinváros). 66/18. (május elsejei dekoráció). 53/111. PB, 1952. december 11. (papírtékozlás). 65/13. KV-ülés (RM-cetli). 65/58. (RM titkárság levelei), ill. 65/382. (levelek Rákosinak). PIL 731. f. 6. és MOL 276. f. 65/79. (Szántó Béla). PIL 867. f. 2/v–62. Vas Zoltán önéletírása 1979-ből, MOL 276. f. 54/190. Titkárság 1952. április 23.

65/168. (alkotmánymódosítás), 54/172. Titkárság, 1951. december 12., ill. 60/260. SZB, 1952. január 2. (munkafegyelem), 65/385. (Gobbi). 65/343. (RM a műegyetemen). 65/345., ill. 54/194., Titkárság, 1952. május 21. (Ratkó). 53/108. PB, 1952. október 23. (népszaporodás). 54/192., 223., ill. 243. Titkárság, 1952 és 1953 májusa (televízió, vízierőmű). 54/200., 210., Titkárság, 1952. július 2., ill. szeptember 10.

2. Isten ajándéka

53/98. PB, 1952. május 8. (PB-tag szabadság). 65/388. (a 60. születésnap eseményei, ajándékai), 65/389., ill. Szekeres József: Egy dokumentum története, Történelmi Szemle, 1991/1–2. (RM életrajz, Réti), Nemes János i. m. 11–45. old. Béres Katalin Születésnapok anatómiája, História, 1987. 5–6. 65/379. (tanári notesz, „dadás”). 54/177. Titkárság, 1952. január 23. (RM Ruhagyár), 182. 1952. február 27. (Rákosi Mátyás-ösztöndíj). 65/385. (vezető értelmiségiek X.Y. kiszabadításáért), 68/93. (Déry). 54/219. Titkárság, 1952. november 19. (Marx-ünnep meghívottai). Pallas Lexikon, ÚML vipera címszava (rákosi vipera). Magyar írók... i. m. 63., 203., 278., 72., 139. old. Demény Pál: Én, Baruch Spinoza (azóta megjelent kézirat) 347. ill. 482–485. old. 65/79. (ajándékleltár). 65/184. (Péter Gábor köszönti). PIL 720. f. 7. ö. e. (Szeged díszpolgára). MOL 276. f. 54/58. Titkárság, 1949. augusztus 17., 65/276. (a Vár)

3. Rákosiné, a keramikus

Fodor Zoltán i. m. 240–41. old. Markó György, És, 1988/1. (Főtitkárné, titkárnő). D. Kardos Éva i. m. 232–33. old. (Fenya külföldön). A Rákosi-villa rejtélye, Mattheidesz Konrád, Reform, 1989/2. (kemence). Szabad Művészet, 1954. július, Weiner Mihályné: Herendi porcelán (Rákosiné készletéről).

4. Kommunista antiszemitizmus

65/391. (1952. július: RM Moszkvába utazik). Jegyzőkönyv... 245. old. („kezében a hatalom”). 54/205. Titkárság, 1952. augusztus 6. 53/104. PB, 1952. augusztus 12., 52/20. KV, 1952. augusztus 14. (önjelölés). 65/165. (miniszterelnök-választás). 65/168. (Gerő-javaslat). Nagy Imre i. m. 154. old. 54/213. Titkárság, 1952. október 1. (ifjú törökök)

52/5. KV, 1949. március 5–6., 53/846. PB, 1949. április 21. (Nagy Imre-ügy). 65/386., 54/37. Titkárság, 1949. április 6., 288. f. 4/53. KB-ülés 1962. augusztus 14., 84/21. ÁVB, 1949. december 24. (kulákok verése). PIL 867. f. 2/b–281. Bognár József (Dinnyés Lajos). 65/385. (B. Szabó István, 1951). 67/31. (kétlakiak). 67/30., 52/14. KV, 1950. október 27. (kölcsonjegyzés). 67/42. (hangulatjelentés), 68/6. (sárga karszalag). 65/381. (sertésvágási engedély). PIL 867. f. 2/t–64. Tisza József. Törvénytelen... 84–92. old. (a parasztság felszámolása, kuláklista). 65/65. (bűdös a trágya). 54/73. Titkárság, 1949. november 23. (kenyérfogyasztás). 53/1047. PB, 1951. szeptember 6. (több a kulák bűncselekmény). 53/918. PB, 1950. március 23. (jobboldali megye). 53/985. PB, 1950. november 23. (élethalálharc), 53/1004. PB, 1951. február 17. („jutatott kulák”). 54/112. Titkárság, 1950. augusztus 9. (hadmentességi adó), 54/217. Titkárság, 1952. november 5. (személyi igazolvány), 54/246. Titkárság, 1953. június 3. (kulákok munkakönyve). Jegyzőkönyv... 253. old. (Hidas: „nyúzzuk a parasztokat”). Feitl István i. m. 5. old. (Sztálin a szövetkezetesítésről). 65/258. (MÁVAG sztrájk), 54/232. Titkárság, 1953. február 25. (pályamesterek), PIL 720. f. 7. IV. k. (kulákok utépítéshez), MOL

276. f. 54/233 Titkárság, 1953. március 4. (kicsi az ország a kulákoknak, kuláklista), 54/231. Titkárság, 1953. február 18. (kiskörösi járás). 54/224. Titkárság, 1952. december 24. (tanácselnökök)

Epizódok M. F. tanár úr életéből. Filmvilág, 1988. 8. Mi az igazság? (Rajk védője). 65/8. („nürnbergiek”), 54/150. Titkárság, 1951. július 4. (Z.). Bognár József idézett interjúja. Bibó István: Válogatott tanulmányok II. 782–86. old. PIL 867. f./g–24. (Garasin Rudolf). Salamon Mihály A magyar zsidók a vész után, Találkozásunk Rákosi Mátyással. Új Kelet (Jeruzsálem), 1986. II. 28. 54/25., 77., 79. Titkárság, 1949. január 12., december 14. és 30., ill. 53/1031. PB, 1951. június 28. (zsidókérdés, cionisták), Dénes Béla i. m. 45., 56–57 old. (kivándorlás). Fekete Sándor i. m. 109. old. Törvénytelen... 106–113. old. Iratok... 3. 658. és 671. old. (cionista-ügyek, perek). 65/347. ill. 54/241. Titkárság, 1953. április 29. (feljelentők, Kútvölgyi)

53/767. PB, 1948. szeptember 10. (Vas, Kelemen). 53/100. PB, 1952. június 5. (OT káderek). 53/114., 115., 116. PB, 1953. február 5., 19., március 5. (Vas Zoltán, Kovács István, cionisták), 65/30. (RM a cionizmusról) 65/16. (Gerőék a beszédről), Vas Zoltán Viszontagságos életem, 512–518. old.

5. A büntethetetlen

65/347. (Péter beteg). Piszkozat... I/42–43. és 51. old., ill. El nem égetett 22–23. old. (Péter letartóztatása), 65/376. (fodrász jelentése). Törvénytelen... 110. old. (megszüntetett eljárások). 54/225. Titkárság, 1953. január 7., ill. 53/113. PB, 1953. január 22. („államvédelmi ügyek”). Iratok... 3. 569–570., ill. 587. old. (Juhász), 334–35. old. (kihallgatási kérdések RM céduláin), 658. old. (Károlyi a cionista szakasról), 526. old. (Koczina öccse). 334–35. old. (RM-cetlik). Farkas Vladimír i. m. 376. old. (Farkas rögeszméje). Iratok... 3. 361. old. (Péter magyarokat adat ki), 514., 520. old. (villák), 515–16. (Csapó Andor), Kádár János: Végakarat, 104. old., ill. Farkas: El nem mondott... (kinek higgyünk?). 54/233. Titkárság, 1953. március 4. (az IM tisztogatása), ill. Törvénytelen... 115–117. old. Jegyzőkönyv... 265. old. (1,2 millió bírósági eljárás). Iratok... 3. 659–60. old. (Péter Gábor és bandája), 351–353. old., 377–378., 627. és 895. old. (Péter Gáborné, Simon Jolán), 507., 514–15. old. (Patakiné), 419. old. (Décsi). PIL 720. f/7. V. kötet., ill. MOL 276. f. 52/23. KV, 1953. február 26. (RM-beszéd a cionizmusról) 54/234. Titkárság, 1953. március 6. (Sztálin halála). 639. old. (a svájci kocs). 54/233. Titkárság, 1953. március 4. (IM). Földes László i. m. 223. old. (Bárd) 53/114. PB, 1953. február 5. (Bárd András, Vas Zoltán és Kovács István). Iratok... 3. 680. old. (Dékán-terv, Kádár-büntetés). Jegyzőkönyv... 241. old. (RM felmentése), 244–45. old. (RM helyettese), 241., 248., 268. old. (RM, Gerő, Berija Péter Gáborról), Iratok... 3. 802. old., Mi az igazság?, továbbá Iratok... 3. 658., ill. 660. old. (Péter fogvatartása, bűnei). 54/52. Titkárság, 1949. július 6. (Rajk és bandája), 288. f. 5/73. PB 1962. augusztus 3. („leltár”, Péter Gábor és bandája), ill. Törvénytelen... 114–121. old. (Kovács Béla levele)

DÁTUMOK, ESEMÉNYEK RM ÉLETÉBEN

1892

március 9.: Adán megszületik Rosenfeld József és Léderer Cecília negyedik gyermeke, Mátyás

1894

a Magyarországi Szociáldemokrata Munkáspárt megalakulása

1898

október: Sopronba költözik a család, feltehetően az apa nélkül, aki csak egy év múlva követi őket

1901

szeptember: soproni Magyar Királyi Állami Főreáliskola

1903

augusztus 27.: a belügyminisztérium engedélyezi, hogy a Rosenfeld család Rákosira magyarosítsa a nevét

szeptember 11.: az apát januári kérvénye alapján még Rosenfeld József néven s baromfikereskedőként a soproni honosok lajstromába vették

1905

május: a család visszaköltözik Bácskába, Szabadkára

szeptember: a szegedi főreáliskolán folytatja a tanulást

1908

november 22-én (?): megalakul a baloldali Galilei-kör

1910

június 15.: RM jelesen érettségizik Szegeden (állítólag belép a Magyarországi Szociáldemokrata Pártba)

szeptember: elkezd tanulmányait a Keleti Akadémián (Bp.)

1911

az őszi szemeszterben a Galilei-kör diáktitkára

1912

május–június: az ellenzéki diákszövetség megalakítása

RM befejezi az Akadémiát, ösztöndíjjal Hamburgba utazik, és ott egy export-import vállalat levelezője

1913

közepe: továbbutazik Londonba; kereskedelmi levelező

belép az angol Munkáspártba (?)

1914

július: Londonból hazatér Szabadkára
bevonul katonának a 6. honv. gyal. ezredhez (háborús tiszti iskola)
december: hadapródjelölt

1915

április közepe: zászlóaljával együtt orosz fogságba esik (Antipina tiszti tábor)

1915–17

megtanul olaszul, oroszul, tanulóköröket szervez (?) fogolytársainak

1916

átkerül a csitai tiszti táborba

1917

ősz: a tiszti tábor átköltözik Daurijába

1918

február: megszökik a daurijai hadifogolytáborból
március: szentpétervári tiszti gyűjtőkórház (félrokkant)
április közepe: cseretranszporttal elindul haza
két hét a zsolnai megfigyelőállomáson
május: hazaér Szabadkára
hadifogoly-szabadság
augusztus közepe: irodai és kiképző szolgálat a 7. gyal. ezrednél
november 24.: megalakul a Kommunisták Magyarországi
Pártja; RM szervezi a pártot (Miskolc, Pápa, Veszprém,
Szeged)

1919

február 21.: letartóztatják a KMP vezetőit, köztük Rákosit is
március 21.: egyesül az MSZDP és a KMP; kiszabadítják őket a börtönből; kikiáltják a
Magyar Tanácsköztársaságot
március 22: RM helyettes kereskedelmi népbiztos, az intézőbizottság tagja
április 4.: egyike a hat szociális termelési népbiztosnak
április 7.: tanácsválasztás; a budapesti I. ker. képviselője
április: a frontra vezénylik, Ruszinszko teljhatalmú megbízottja
május 3–10.: egyik szervezője Salgótarján védelmének
május: egy déli határt védő ezred politikai megbízottja
június 13.: a pártkongresszuson a diktatúra mellett szól
június 14–23.: a Tanácsok Országos Gyűlése nem választja meg népbiztosnak, a vidéki
népgazdasági tanács tagja
július 20.: RM a Vörös Őrség parancsnoka
augusztus 1.: megbukik a Tanácsköztársaság,
augusztus 2.: menekülés Bécsbe, Karlsteinba, majd Steinhofba internálják őket

1920

április 4. (húsvétvasárnap): atropinos mérgezési kísérlet
éhségstrájk az internálás ellen
május 1.: szabadon bocsátásuk, felszólal az OKP nagygyűlésén; kitiltás Ausztriából
május vége: a Szovjetunióba utazik
július 19.–augusztus 7.: a Komintern II. kongresszusán RM tesz jelentést a
Tanácsköztársaság tapasztalatairól
augusztus: a Komintern VB munkatársa
Prágában a Komintern megbízottja

1920–24

szervezi az európai kommunista pártokat (Prága, Milánó, Róma, Párizs, Lyon, Berlin,
Frankfurt)

1921

január 21.: Livornóban RM asszisztálásával megalakul az OKP
február–május: részt vesz a német párt KB-ülésén, a cseh párt megalakításában
június 22.–július 12.: a Komintern III. kongresszusa vb-titkárrá választja Kuusinen és
Humbert-Droz társaságában
július 15–18.: a magyar pártvezetés nézeteltéréseinek kominternbeli tárgyalásán RM
frakción kívülként vesz részt
szeptember: sajtó alá rendezi a kongresszus jegyzőkönyvét

1922

október: újra Olaszországban
november 9.–december 5.: a Komintern IV. kongresszusa: RM titkárhelyettes, a titkárság
pótagja

1924

június 17.: a Komintern V. kongresszusa (Zinovjev: „a szociáldemokrácia a fasizmus egyik
szárnyává vált”)
augusztus: hathetes szabadság a Krímben
december: Bécsbe utazik, mert hazaküldik a pártmunkára
december 24.: Szentgotthárdnál átlépi a határt (Szücs néven?)
ki sem mozdul a budapesti Imperial Hotelből

1925

január 25.: Bécsbe utazik
február 15.: visszatér Budapestre (Kovács néven?)
március 7.: Bécsen át Moszkvába utazik
március 15.: Moszkvában részt vesz a Komintern olasz bizottságának ülésén
április 14.: megalakul a Magyarországi Szocialista Munkáspárt
május 8.: visszatér Budapestre Braun Vilmos néven, s felveszi a kapcsolatot az MSZMP
vezetőivel
július 11.: Bécsbe utazik szabadságra
augusztus 1.: visszatér Budapestre.
augusztus 13.: Bécsbe megy

augusztus 18–25.: egyik szervezője és előadója a KMP első kongresszusának Bécsben
szeptember: visszatér Budapestre
szeptember 22.: letartóztatják a KMP és az MSZMP negyven tagjával együtt, és statáriális bíróság elé állítják
szeptember 28.: kihallgatása során „a többi lefogott kommunistát kompromittáló adatokat mondott jegyzőkönyvbe”
október 16.: külföldi tiltakozások, parlamenti interpelláció a statáriális bírósági tárgyalás ellen
november 14–15.: statáriális bíróság előtt
november 16.: rendes bíróság elé utalják az ügyet

1926

január 6.: a törvényszék egyesíti Vágiék és Rákosiék perét
felmerül RM kicserélése a szabadságharc zászlóiért (Kun)
április 21.: a vád RM és ötvenhárom társa ellen a KMP szervezése
július 4.: Kun levele: Rákosiék ismerjék el kommunista voltukat, és propagálják a KMP céljait
július 12.–augusztus 4.: az első Rákosi-per cseh és német kommunista parlamenti képviselők jelenlétében (elnök: dr. Szemák Rezső, RM-beszéd az utolsó szó jogán: VII. 31.) Ítélet nyolc és fél évi fegyház (tárgyalás alatti magatartásáért összesen tizennégy napi fekvőhelyvonással és böjttel szigorított sötétzárka)
július 14.: tiltakozás a per ellen (Barbusse, Rolland stb.)
július 23.: RM-párti tüntetés a prágai magyar követség előtt

1927

január 13–15.: az ítéletábrá jóváhagyja a törvényszék ítéletét
július 28.: a váci fegyházba szállítják (fél évig magánzárka)

1928

január: kikerül a magánzárkából, írnok lesz a szabóműhelyben
április: az ügyvédi látogatás tilalma miatt éhségsztrájk (legfeljebb három napig)
december 4.: cellájában cikkvázlatot talál: háromhavi sötétzárka, 1 év kedvezményelvonás

1929

január 2–9.: éhségsztrájk Vácott: fegyelmiét megszüntetik
október 21.: a kommunista rabok országos éhségsztrájkja a börtönállapotok miatt
október: letartóztatják RM húgát és egy fegyőrt (levelezés)
november 4.: az éhségsztrájkot abbahagyják, börtönkórház
november 20.: magánzárka a sztrájkért

1930

január 11.: átkerül a szegedi Csillagba
szeptember 1.: munkásmegmozdulás Budapesten

1934

április 24.: letelik RM büntetése, de átszállítják a Markóba, és újból perbe fogják
május 10.: világmozgalmat indítanak RM kiszabadítására
május–július: tüntetések RM szabadon bocsátásáért

1935

január 21.–február 8.: a II. Rákosi-per (ismét Szemák): életfogytiglan
február: újból a Csillag börtön foglya
június 25.: hatvanezres francia tüntetés a spanyol forradalmárokért, Rákosiért, Thälmannért
június 27.–július 1.: a fellebbviteli tárgyalás jóváhagyja az életfogytiglani ítéletet
július 25.: a Komintern VII. kongresszusa (RM vb-tag)

1936

április 30.: a Kúria jóváhagyja a két ítélet egyesítését, így RM 1940-ben szabadulhat
június 25.: elutasítják RM perújrafelvételi kérelmét

1939

Polyák, Szekeres és Vértes vitája Rákosival a Csillagban

1940

október 30.: RM szabadul (Vas Zoltánnal együtt)
november 2.: Uzsoknál átlépi a magyar határt
november 6.: megérkeznek Moszkvába
december: beutaló a barviai szanatóriumba

1941

Magyarország megtámadja Jugoszláviát, majd hadat üzen a Szovjetuniónak, az USA-nak
július: RM kiszabadítja a börtönből Lukácsot és Rudast
szeptember: Moszkvában megalakul a Kossuth Rádió RM, Révai, Szántó Zoltán, Gerő, Farkas és mások részvételével

1942

házassága Fenya Fjodorovna Kornjilovával
február 1.: az illegális Szabad Nép – a második számától kezdve „Rákosi Mátyás lapja”
március 9.: Ufában ünneplik RM ötvenedik születésnapját
visszatelepülnek a hivatalok Moszkvába
megjelenik az Igaz Szó, a magyar hadifoglyok lapja (SZU)

1943

a II. magyar hadsereg pusztulása a Don-kanyarban
június 9.: a Komintern feloszlata (huszonhat párt)
június: megszűnik a KMP, megalakul a Békepárt
szeptember 7.: Ki a felelős? – RM-előadás, brosúra (Moszkva)

1944

március 19.: német megszállás; deportálás
szeptember 12.: megszűnik a Békepárt, és újjáalakul a KP

szeptember: a déli határra érkeznek a szovjet csapatok
 október 15.: Horthy bejelenti az ország kilépését a háborúból, Szálasi Ferenc nyilas vezér átveszi a hatalmat
 november 11.: Vörös János felhívása a Pravdában: Éljen a szabad, demokratikus Magyarország Horthy kormányzó vezetése alatt!
 november 30.: megjelenik az MKP programja (Néplap)
 december 1–5.: Sztálin és Molotov eligazítja Rákosiékat az itthoni teendőkről
 december 5.: a Szegeden megalakuló Függetlenségi Front demokratikus jogokat, földreformot és államosítást hirdet
 december 21.: összeül az Ideiglenes Nemzetgyűlés Debrecenben (Rákosit távollétében képviselővé választották)

1945

január 20.: Gyöngyösi János külügyminiszter aláírja a fegyverszüneti egyezményt, ami legalizálta a Szövetséges Ellenőrző Bizottság működését
 január 25.: rendelet a népbíróságok felállításáról
 január 30.: RM megérkezik Moszkvából Debrecenbe
 február 4.: az Oktogonon kivégzik a 401-es munkásszázad hőhérait
 február 4–11.: jaltai konferencia
 február 11.: RM első hazai nagygyűlése Debrecenben; Föld, kenyér, szabadság
 február 23–24.: Budapesten találkoznak a párt itthoni és Moszkvából hazatért vezetői: RM a párt főtitkára
 február 24–25.: az első kommunista nagygyűlések Budapesten (RM: „Mi ma a nemzet legfelelősebb pártja vagyunk!”)
 március 15.: Szeged díszpolgára
 március: néhány nap Moszkvában
 március 17.: életbe lép a földreformrendelet
 május 1.: az első szabad; „kolosszális” felvonulás
 május 5.: megjósolja a „kolosszális” választási sikert
 május 20–21.: MKP-pártértekezlet: pünkösdi konferencia
 július 18.: spanyolosok nemzetközi találkozója Budapesten; rendőrtüntetés
 július 20.: az FKGP határozata a parasztsztrájkokról
 július vége: Prágába és Belgrádba látogat
 augusztus 3.: RM: a választás harc a kommunisták és szocdemek között
 augusztus 7.: kéri Sztálint, hogy lépjen fel a szlovákiai magyarok kitelepítése ellen
 augusztus 16.: Mindszenty (Péhm) Józsefet esztergomi érsekké nevezik ki
 október 7.: budapesti törvényhatósági választás
 október: kérésére a család Biróra változtatja a nevét
 november 4.: szabad választás a Kiszgazdapárt abszolút fölényével (275 képviselő – SZDP 69, MKP 70, NP 23)
 november 15.: Tildy Zoltán koalíciós kormánya (7 kiszgazda, 4-4 szocdem, illetve kommunista, 1 parasztpárti miniszter)

1946

január 1.: államosítják a szénbányákat
 február 1.: a köztársaság kikiáltása (elnök: Tildy Zoltán, helyette miniszterelnök Nagy

Ferenc), Rajk László belügyminiszter

március 7.: munkástüntetés Budapesten: „Ki a nép ellenségeivel a koalícióból!”

március 11.: az FKGP elfogadja a Baloldali Blokk (MKP, SZDP, NP, Szakszervezeti Tanács) követelését

április 10.: az FKGP-ből kizárt képviselők megalakítják a Magyar Szabadságpártot (Sulyok Dezső)

május 8.: az MKP PB elfogadja a stabilizáció tervét: RM terjessze a kormány elé

június 1.: Népi demokráciáért! – előadás a Fórum Klubban

június 8–25.: kormányküldöttséggel az USA-ban, Angliában, Franciaországban

július 16.: megalakul a NÉKOSZ

július 21.: RM kétszázötvenezeres tömeg előtt Miskolcon a forintról és a közigazgatás megtisztításáról beszél

július 29.–október 15.: békekonferencia Párizsban

augusztus 1.: bevezetik az új pénzt, RM a „forint atyja”

szeptember 29.–október 1.: Az MKP III. kongresszusa: „Nem a tőkéseknek, a népnek építjük az országot!”

november 28.: államosítják a négy legnagyobb iparvállalatot

december 30.: letartóztatják a Magyar Közösség per ötvenöt vádlottját

1947

január 5.: BM-közlemény a köztársaságellenes összeesküvésről

január 18.: a munkáspártok összehoztatási ülésén a Sportcsarnokban kirohanást intéz az FKGP vezetői ellen

január 30.: RM nemzetközi sajtótájékoztatón ismerteti az MKP hároméves tervét

január 31. (?): RM üzenetével Farkas és Kádár Dimitrovnál

február 10.: párizsi békeszerződés; trianoni határok

február 16.: Békéscsabán követeli Kovács Béla bíróság elé állítását

február 19–25.: Rákosiék támadják, majd az oroszok a Szovjetunióba hurcolják a kiscgazdák főtitkárát, Kovács Bélát

május 11.: RM: „nyüzsögnek az összeesküvők, mint a kukacok”

május 14.: Nagy Ferenc Svájcba utazik szabadságra, a kormányt RM vezeti

május 30.: távollétében lemondadják Nagy Ferenc miniszterelnököt

július 28.: az MNDSZ választási nagygyűlésén megígéri, hogy az év végéig hazatér minden hadifogoly

augusztus 1.: indul a hároméves újjáépítési terv

Csepelen felveti a két munkáspárt egyesítését

augusztus 31.: („kék cédulás”) választások a Baloldali Blokk abszolút többségével (MKP 100 képviselő, kiscgazdák 68, szocdemek 67 – a Néppárt 60, a Függetlenségi Párt 49 – a Parasztpárt 36)

szeptember 15.: megszűnik a SZEB, a szovjet csapatok maradnak

szeptember 22–27.: kilenc párt Szklarska Porebában megalakítja a Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodáját (Kominform)

november 4–20.: összeesküvéssel vádolják Pfeiffer Zoltánt

november: a nagybankok és vállalataik államosítása

november–december: RM a SZU-ban tölti szabadságát (1953 kivételével minden évben)

december 6–8.: Tito Budapesten; az első barátsági szerződés

1948

január 11.: MKP-értekezlet: „Tiéd az ország, magadnak építed!”
január: magyar–román barátsági egyezmény
lemondásra kényszerítik Bán Antal szocdem minisztert
január 28.: a Pravda elítéli a konföderációt
február 18.: magyar–szovjet barátsági egyezmény
március 3.: RM: az SZDP beolvad a Kommunista Pártba
március 7.: az SZDP XXXVI. kongresszusán kizárják a pártból a „jobboldali” vezetőket (Bán, Kéthly stb.)
„A következő láncszem” című cikk a Szabad Népben a marxizmus–leninizmus kizárólagosságáról a pártban
március 14.: kiosztják az első Kossuth-díjakat
március 25.: a százfős és nagyobb ipari üzemek államosítása
Gerő és más MKP-vezetők Belgrádban
március: Sztálin első levele Titónak
március–április: RM beteg
április 18.: Szabad Nép: „A Párt: élcsapat”
június 12–14.: az MKP és az SZDP kongresszusa kimondja a két munkáspárt egyesülését; megalakul az MDP
június 13.: Farkas közli Péterrel „a belügy nincs a párt kezében”
június 16.: az iskolák államosítása
június 23.: Rajk László a Nemzeti Színház tiszteletbeli örökös tagja; az első és utolsó aranygyűrűs nem színész
június 27.: a Tájékoztató Iroda bukaresti ülése trockista renegátnak minősíti és kizárja soraiból a jugoszláv KP-t
július 2.: Tito-ellenes kirohanás a budapesti funkcionárius- értekezleten
július 6.: RM bíráló levelet küld Titónak
július 14.: sikertelen merénylet Togliatti, az olasz kommunisták parlamenti csoportjának vezetője ellen
július 30.: lemondatták Tildy Zoltán köztársasági elnököt, s nyolc éven át házi őrizetben tartják
július 31.: letartóztatják és halálra ítélik Tildy vejét, Csornoky Viktort
augusztus 3.: Szakasits Árpád az új köztársasági elnök
augusztus 5.: Rajk külügy-, Kádár belügyminiszter
augusztus 20.: paraszti sorsforduló; nagygyűlés Kecskeméten
szeptember: RM szabadságon a SZU-ban
szeptember 2.: tagfelülvizsgálat kezdődik az MDP-ben
szeptember 6.: megalakul az Államvédelmi Hatóság, de marad RM felügyelete alatt
szeptember 9.: Farkas honvédelmi miniszter
szeptember 19.: a NÉKOSZ „nacionalista, kispolgári szervezet”
október 7.: a kormány és a protestáns egyházak egyezsége
november 20.: harmincéves a KMP
november 26.: MAORT, Standard Oil vezetőinek pere
november 27.: KV-ülésen RM a „rég formák és intézmények” ellen
december 4–10.: kormányválság; Nyárádi Miklós pénzügyminiszter utóda Gerő Ernő; Dinnyés Lajos utóda Dobi István (miniszterelnök), RM továbbra is államminiszter,

miniszterelnök-helyettes
december 18.: rendelet a termelőszövetkezetek szervezéséről
december 26.: letartóztatják Mindszenty József hercegprímást

1949

január 16.: RM: a rendszer betölti a proletárdiktatúra feladatát (Szabad Nép: „A népi demokrácia néhány problémájáról”)
január 20.: hat baráti ország megalakítja a KGST-t
február 1.: megalakul a Népfront, titkára Rajk László, elnöke RM
február 3–8.: Mindszentyt életfogytiglani börtönre ítélik
február 4.: Barankovics István külföldre szökik
március 5.: RM: „Aki nincs velünk, az ellenünk van!” (KV)
március 10.: megalakul az ÁVH-n belül a párt- és kormányőrség
március 15.: Népfront-kongresszus; cél a pártok megszüntetése (RM: „A mi országunk nem rés, hanem erős bástya a béke frontján”)
március: a koncepciók perének első áldozata, a jugoszlávbarát Kocsi Dzodze albán belügyminiszter
április 3.: RM: „Nem az a baj, hogy a kulákot megverik.”
tavasz: RM le akarta váltani Péter Gábort (és Farkas Mihályt?), de Sztálin figyelmezteti: örüljön, hogy ilyen jó munkatársai vannak
május 14.: Rákosiék felköltöznek a Lóránt útra
május 15.: a népfront-lista kapja a szavazatok 96 százalékát
május 16.: Szőnyi Tibor és Szalai András letartóztatása
május 23.: Farkas Mihály kihallgatja Szőnyit
május 27.: Cseresnyés Sándort kihallgatják Rajkra
május 30.: Rajk László letartóztatása
június 8.: Szabad Nép: „A jugoszláv trockisták az imperializmus szabadcsapata”
június 11.: Kállai Gyula külügy-, Farkas Mihály honvédelmi, Révai József a népművelési miniszter
június 11., KV-ülés, RM: „Ha bajok vannak, lehetetlen, hogy ne legyen benne az ellenség keze.”
június 19.: Szabad Nép: kizárják a pártból Rajkot és Szőnyit, „idegen, imperialista hatalmak kémeit és trockista ügynököket”
június: RM utasítja Péter Gábort, szervezzen verőcsoporthoz
július 1.: RM „jugoszláv trockizmus” elleni cikke (Pravda)
július 2.: Dimitrov halála
július 5.: Farkas utasítja Pétert Pálffy letartóztatására
július: RM elkészíti a Rajk-ügy vádiratát
július 22.: RM Moszkvába repül
július–augusztus: „Lukács-vita”
augusztus 14–28.: Világifjúsági Találkozó Budapesten
augusztus 20.: új alkotmány; új címer; megszűnik a kenyérjegy
augusztus vége: dr. Alapi Gyula ügyész, dr. Jankó Péter és Péter Gábor per előtti látogatása RM (rég) lakásán
szeptember 16–24.: Rajk-per (három halálos ítélet)
szeptember 29–30.: a Szovjetunió majd Magyarország után az összes népi demokrácia

felmondja szerződéseit Jugoszláviával
 szeptember 30.: RM a Rajk-perről: „megvallom, sok álmatlan éjszakámba került, amíg a végrehajtás terve alakot öltött”
 október 15.: Rajk László és társai kivégzése
 október 20.: kitüntetik Péter Gábort és társait
 október 21–24.: halálra ítélik és kivégzik Pálffy és társait
 október vége: Társadalmi Szemle: „A Rajk-banda megsemmisítésének tanulságai...” (Feláll a trojka: RM, Gerő, Farkas)
 december 14.: Szófiában halálra ítélték Kosztovot
 december 15.: az Osztrák KP kéri a Rajk-per osztrákokra vonatkozó vallomásait (79 db)
 december 21.: Sztálin hetvenedik születésnapján a 70-es járattal megindul Budapesten a trolibuszközlekedés; az Andrássy út új neve Sztálin út
 december 28.: államosítják a tífősnél nagyobb üzemeket

1950

január 1.: megszüntetnek hat megyét
 január 2.: kezdődik az első ötéves terv
 február 21.: a Standard-perben a gyár amerikai és angol vezetőjét életben hagyják, a két magyart kivégzik
 március 1.: az önállósult ÁVH bekebelezi a Honvéd Határőrséget
 április 4.: a Csepel Művek (Weiss Manfréd) felveszi RM nevét
 április 24.: RM villájában letartóztatják Szakasits Árpádot
 május 20.: letartóztatják Sólyom László vezérkari főnököt és tábornok társait
 június 23.: Rónai Sándor az Elnöki Tanács elnöke, Kádár János helyett Zöld Sándor a belügyminiszter
 július 7.: letartóztatják Marosán Györgyöt, Ries Istvánt stb.
 augusztus 10.: halálos ítéletek a tábornokperben (Sólyom László)
 augusztus 30.: az állam és a katolikus egyház megállapodása
 szeptember 7.: felosztatják a szerzetesrendeket
 szeptember: elkezdik a Dunai Vasmű építését
 november 21.: agyonverik Péter Gábor helyettesét, Szücs Ernőt és testvérét, Miklóst
 november 28.: letartóztatják Haraszi Sándor újságírót

1951

február 15.: letartóztatják Donáth Ferenc KV-titkárt
 március 5.: letartóztatják Újhelyi Szilárd államtitkárt
 március 17.: letartóztatják Losonczy Géza újságírót, államtitkárt
 február 25.–március 2.: az MDP II. kongresszusa felemeli az ötéves terv célkitűzéseit
 március 10.: munkanappá nyilvánítják március 15.-t
 április 15.: bevezetik a kenyérfejadagot
 április 18.: a Titkárság bírálja Zöld Sándor belügyminisztert, s ő bejelenti a lemondását Rákosinak
 április 19.: Zöld Sándor zavaros magyarázkodása a PB-ülésen, ahol elfogadták lemondását a belügyminiszteri posztról
 április 20.: Zöld Sándor lemond a Minisztertanács ülésén, majd kiirtja a családját, s végez magával is

letartóztatják Kállai Gyulát és Kádár Jánost
május 12.: Kállai helyett Kiss Károly a külügyminiszter
május 21.–július 18.: ötezer fővárosi család vidékre telepítése
június 22–28.: Grósz József esztergomi érsek pere (15 év)
július 21.: felelszük a katolikus püspöki kar
szeptember: II. békekölcsön-jegyzés
október 3.: RM: „Az egyházi reakciónak a foga közé vertünk.”
december 2.: megszűnnek az élelmiszerjegyek – áremelés
december 18.: halálra ítélték Haraszi Sándort, életfogytiglani fegyházbüntetésre Kádár Jánost, 15 évre Kállai Gyulát és Donáth Ferencet
december 16.: felavatták a huszonkét méteres budapesti Sztálin-szobrot

1952

február 17.: államosítják a lakóházakat
február 19.: RM utólag beismeri a szalámitaktikát
március 9.: RM hatvanadik születésnapja
augusztus 14.: Dobi István az Elnöki Tanács elnöke (1967-ig), Rákosi Mátyás miniszterelnök (1953-ig)
október 5–14.: RM az SZKP XIX. kongresszusán

1953

január 2.: Sztálin levele: Péter Gábor áruló
január 3.: letartóztatják Péter Gábort, majd feleségét (RM lakásán) és munkatársait, Décsi Gyulát, Princz Gyulát, Tímár Istvánt
január 20.: Magyarország kifizeti a jóvátételt
február 6.: RM: „az ellenség rákapcsolt”
február 26.: a KV ülésén sürgeti a cionisták elleni fellépést
Kovács István, Vas Zoltán kimarad a PB-ből
március 5., 21 óra 50 perc: meghal Sztálin
május 17.: választás (Népfront-jelöltekre kilencvennyolc százalék)
május: az új szovjet vezetés tanácsolja Rákosinak, hogy váljon meg a miniszterelnöki beosztástól
június 13–14.: az SZKP PB Moszkvában javasolja a magyar pártvezetőknek a demokratizálást, az ésszerűbb gazdaságpolitikát, a politikai foglyok szabadon engedését stb.
június 17–18.: szovjet csapatok az NDK-beli tüntetések ellen
június 27–28.: a KV ülése a párt új irányvonaláról
június 28.: a Pravda a vezetők névsorából kihagyja a két nappal korábban letartóztatott Beriját
július 4.: Nagy Imre, az új miniszterelnök (1955. április 18-ig) ismerteti a kormány programját (RM kimarad a kormányból)
július 10.: Moszkvában bejelentik, hogy párt- és államellenes tevékenységért letartóztatták Beriját (kivégzése december 23-án)
július 11.: Rákosi kiigazítja Nagy Imre liberális nézeteit
július–augusztus: könnyítenek a mezőgazdaság terhein, feloldják a kitelepítéseket, részleges amnesztia

augusztus 28.: Jugoszláviával megszűnnek a határincidensek
szeptember 14.: tervmódosítás a fogyasztási cikkek javára

1954

január: RM moszkvai fejmosása a csöndes szabotálásért
március 13.: Péter Gábort életfogytiglani, Décsi Gyulát kilenc-, Tímár Istvánt tízévi börtönre ítélik
május 19.: PB-ülésen támadja Nagy Imrét
május: RM második moszkvai fejmosása
május 24–30.: az MDP III. kongresszusa
június–október: szabadlábon Donáth, Kádár, Losonczy stb.
július 4.: focitüntetés (vb-döntő: NSZK–Magyarország 3:2)
szeptember: bürokráciacsökkentő elbocsátások
október 1–3.: Nagy Imre ismét felülkerül a KV-ülésen
október: kilenchatalmi értekezlet
október 20.: Nagy Imre-cikk: „A KV ülése után” (Szabad Nép)
október 23–24.: újjáalakítják sokadszor is a Népfrontot (alelnök RM)
október: Nagy Imre-párti szerkesztőségi, írószövetségi viták
november 29.: RM hazatér közel két hónapos „szabadságáról” a Szovjetunióból
december 1.: RM támadást indít Nagy Imre ellen
december 9.: a PB RM mellé áll
december 17.: RM: a rehabilitáció „Érint 200 embert”
december 21.: tíz éve alakult meg az Ideiglenes Kormány

1955

január 7.: Nagy Imre fejmosása Moszkvában: jobboldali elhajló
január 22.: RM-beszéd a jobboldali elhajlás ellen
január 29.: RM: „Ne altassuk el az egészséges osztálytudatot.”
február 8.: Malenkov szovjet miniszterelnök lemond
március 2–4.: a beteg Nagy Imre elleni KV-ülés
március 9.: KV-határozat a nehézipar fejlesztéséről
március 19.: meghal Károlyi Mihály (Vence, Franciaország)
március 25.: a DISZ létrehozza a Petőfi-kört
április 3.: RM: „Megnőtt az ellenség bátorsága és aktivitása.”
április 14.: kizárják Nagy Imrét a pártvezetésből
április 18.: a miniszterelnök Hegedüs A. (1956. október 25-ig)
május 14.: megalakul a Varsói Szerződés
május 15.: aláírják az osztrák államszerződést
május 26.: szovjet vezetők Canossa-járása Belgrádban
június 4–6.: Bukarestben Hruscsovék tájékoztatója „a jugoszláv kérdés rendezéséről”
június 7–8.: KV-ülés: Rajk László „titkos” rehabilitálása
július 17.: Mindszenty házi őrizetbe kerül a börtönből
július 18–23.: négyes csúcstalálkozó Genfben
augusztus 5.: RM Csepelen: „Péter Gábor és bandája”
szeptember 6.: Kádár János a Pest megyei PB titkára
szeptember: szovjet–NSZK diplomáciai kapcsolatok

október: értelmiségi memorandum
november: „felelősség terhel bennünket” (KV-ülés)
„RM tömeggyilkos” (taggyűlési hozzászólás)
december 3.: Nagy Imrét kizárják a pártból
december 6.: „lincsakatva” az értelmiségiek (írók) ellen

1956

január 21.: magyar–jugoszláv határmegállapodás
február 14–25.: az SZKP XX. kongresszusa, Sztálin leleplezése
február 21.: az első megemlékezés Kun Béláról (Pravda, SZN)
március 12–13.: „az MDP fő irányvonala helyes” (KV-ülés)
március 25 (27.): RM Egerben: „a Rajk-per provokáción alapul”
március 29.–május: szabadlábbon Szakasits, Tildy, Marosán
április 5.: elkészett üdvözlő távirat Hruscsovéktól
április 10.: RM: „mégis erősödik az osztályharc”
április 17.: megszűnik a Kominform
május 10.: elkezdik a műszaki zár felszedését az osztrák határon
május 18.: RM a sportcsarnoki utolsó fellépésen: „hibás vagyok én magam is”
május 22.: közgazdászvita a Petőfi-körben
május 30.–június 1.: történészvita a Petőfi-körben
június 6.: Nagy Imre hatvanéves
június 9.: népi kollégisták vitája a Petőfi-körben
június 14.: Szuszlov megmenti Rákosit
június 14–15.: filozófiai vita a Petőfi-körben
június 18 és 27.: sajtóvita a Petőfi-körben
június 22–23.: RM részt vesz a szocialista országok első titkárainak moszkvai értekezletén
június 28.: a rendőrség leveri a poznani munkászavargásokat
június 30.: KV-ülés: „a Petőfi-kör a párt ellen támad”
július 18–21.: a KV felmenti Rákosi Mátyást, főtitkár: Gerő
július: Gerő kéri Hruscsovét, hogy Rákosiék gyógykezelésre a Szovjetunióba utazhassanak
július 26.: RM távozik; elkezdődik a második száműzetése
szeptember: a PB javasolja, RM maradjon a Szovjetunióban
szeptember vége: Hruscsov, Tito és Gerő találkozója Jaltán
október 6.: Rajk László és társainak temetése
október 13.: Nagy Imrét visszaveszik a pártba
október 22.: műegyetemisták tizenhat pontos programja
október 23.: kitör a forradalom, Nagy Imre miniszterelnök
október 24.: Budapestre érkezik Mikojan és Szuszlov
október 25.: Kádár János az első titkár; kormányátalakítás
október 28.: a leváltott vezetők is Moszkvába menekülnek
október 31.: Moszkvában döntenek a fegyveres beavatkozásról
november 1.: megalakul az MSZMP, első titkár Kádár János
november 3.: Mindszenty rádióbeszédében munkára hív
november 4.: a Vörös Hadsereg egységei elérik Budapestet
november 12.: az ENSZ napirendre tűzi a magyar kérdést

november 22.: Nagy Imréeket száműzik Romániába
december 2–5.: az MSZMP az „októberi események” okairól
december 11.: bevezetik a rögtönítélő bíraskodást

1957

január 19.: kivégzik az első fegyveres „ellenforradalmárokat”
február 9.: Portugáliában meghal Horthy Miklós
február 15.: RM levele Hruscsovnak
február 26.: KB: RM és Gerő öt éven belül ne térjen haza
március 20–28.: magyar és szovjet vezetők tárgyalásai, Kiss Károly átigazolja Rákosit az MSZMP-be, és kéri a szovjet vezetőket, száműzzék Moszkvából máshova
március 25.: Hruscsov telefonon összeszólalkozik Rákosival
április 18.: az SZKP KB: RM „visszaél a vendégszeretettel”
május 1.: felvonulás, Kádár-beszéd a Hősök terén
május 23.: életfogytiglani börtönre ítélik Bibó Istvánt
június 15.: ítéletek: Farkas Mihály nyolc, Péter Gábor hat év
július 15-ig Rákosiéknak Krasznodarba kell költözniük
július: RM kijelenti, megírja emlékiratait
augusztus(?): RM felajánlja, cikket ír a Népszabadságnak
október 22.: PB: a Népszabadságnak nem kell RM-cikk
november 13.: írók pöre: Déry Tibor kilenc, Háy Gyula hat, Zelk Zoltán három év
november 23.: PB: el kell szigetelni Rákosit

1958

január 24.: KB-határozat: RM „visszatérése sem kívánatos”
február: RM magyar útlevelet kér
április 2–10.: Hruscsov Magyarországon
június 9–16.: Nagy Imre, Maléter, Gimes, Szilágyi kivégzése
augusztus: Krasznodarban meglátogatják Rákosiékat Csillagék

1959

március: Krasznodarban imperialista kémnek hiszik
július: RM és felesége Gelendzsikben üdül
augusztus 31.: RM bejelenti, Moszkvába akar utazni
szeptember 10.: kéri az MSZMP KB-t, engedélyezze hazatérését
szeptember vége: RM elájul az utcán, elreped a térdkalácsa
október 24.: felszólítják, értékelje a saját szerepét
október 31.: a beteg RM válasza: Budapesten értékeli szerepét
november 10.: betegsége miatt leveszik a VII. kongresszus napirendjéről a Rákosi-ügyet, s elutasítják hazatérési kérelmét

1960

április 1.: közkegyelem Dérynek, Farkasnak, Péter Gábornak
nyár: RM részt kíván venni testvére budapesti temetésé
június 3.: Csernyikov, a krasznodari PB titkára közli Rákosival, hogy az MSZMP engedélye nélkül nem utazhat Moszkvába
június 15.: felesége kéri, hogy a Kreml orvosai vizsgálják meg a férjét

június 17.: legalább gyógykezelésre engedjék haza
június 25. (?): engedély nélkül Moszkvába utazik
augusztus 10.: Aczél György és Nógrádi Sándor tájékozódnak RM nézeteiről és egészségéről
október 3.: Kádár János felszólal az ENSZ-ben
november 25. (?): a PB szigorítja RM száműzetését, felfüggeszti párttagságát
december 12.: a KB kéri Andropovtól RM szanatóriumi kezelését

1961

augusztus 28.: Biró Zoltán kéri bátyja, Mátyás meglátogatását
szeptember 16.: a titkárság nyugdíjaztatja Biró Zoltánt

1962

január 2.–július 13.: a PB tagjainak tudtával „ellenőrzik” RM budapesti rokonainak levelezését
január 21.: kéri az MSZMP-t és az SZKP-t, hogy hazatérhessen
március 13.: magyar jelentés Andropovnak, RM felesége révén kijátssza a levelezési tilalmat
április 8.: RM választ kér, s panaszolja rokonai zaklatását
július–augusztus: a nyarat Abran-Dürszo faluban töltik
július 2.: Aczél György és Nógrádi Sándor elsősorban a törvénysértésekben érzett felelősségéről hét órán át beszélgetett Krasznodarban Rákosival
augusztus 17–18.: a KB kizárja Rákosit a pártból (és még huszonnégy tagot)
augusztus 19.: a Pravda is közli RM kizárását
szeptember (?): Rákosit és feleségét áttelepítik a kirgiziai Tokmakba, a kínai határ közelébe
október 11–12.: Marosán György lemond KB-titkári posztjáról
november 6.: RM a pártkongresszushoz fellebbez kizárása ellen
november 24.: a VIII. kongresszus elutasítja RM fellebbezését

1963

április 7.: magánlevél: „az idén otthon leszek”
augusztus: a világsajtót bejárja a hír, hogy RM meghalt

1964

január: RM nem utazhat Moszkvába „ügye” rendezésére
február: bejelenti, más szocialista országba akar települni
július 4.: Biró Ferenc kéri, hogy súlyos beteg testvérét, Mátyást emberibb körülmények közé telepítsék
július: Fenya Moszkvában kihallgatást kér Szuszlovtól, ezentúl ő sem hagyhatja el a száműzetés helyét
augusztus: beutalják a kiszlovodszki szanatóriumba

1965

január–március: RM panaszos levelei a kirgiz pártnak; kér mindenkit, mentsék ki a zord klímából
június: elutasítják, hogy felülvizsgálatra Frunzéba utazzon
augusztus: budapesti látogató, Biró Ferencné

augusztus 20.: Rákosiék szanatóriumba utaznak (Isszik-Kul)
október: a kirgiz első titkár távirata Brezsnyevnek, hogy RM Moszkvába akar szökni, nem bírnak vele
november 23.: az MSZMP PB hozzájárul, hogy RM jobb klímájú helyre költözzön

1966

április 26.: a szovjetek javallatára a PB hozzájárul, hogy Arzamaszba költözzenek
szeptember 20.: PB-döntés az RM-ügy vizsgálatára
október: áttelepítik Arzamaszba, Gorkijtól száz kilométerre

1967

február 7.: PB-határozat (Komócsin) RM hazahozataláról
március 22.: betegségére hivatkozva kéri hazaengedését
március-október: nyilatkozatot kérnek a testvérektől, hogy a hetvenöt éves RM itthon nem politizál
április 18.: RM sürgeti kérésére a választ
augusztus 11.: a kormányt is sürgeti, engedjék haza
szeptember 25.: egyre betegebb, engedjék haza
november 16.: Fock Jenőnek írja, szembaját ott nem kezelik
december (?): betegsége miatt átköltözhetnek Gorkijba

1968

január 10.: Aczél György és Sándor József egy Moszkva közeli dácában tárgyal Rákosival, aki megismétli, szeretne hazatérni
január 19.: PB-javaslat: ha minden jól megy, engedjék haza
január-február: öt hetet kórházban tölt (szürkehályog)
május 10.(?)–június 12.: újabb kórházi kezelés
június 13.: Biró Ferenc a legfőbb ügyész segítségét kéri bátyja „deportálásának” megszüntetésére
szeptember 26.–október 18.: a marjinói szanatóriumban

1969

május 5.: Brezsnyevtől kéri, érdemeiért engedjék haza
sürgető levél Fock Jenő miniszterelnöknek is
magánlevél: „egyedül már nem járkalhatok az utcán”
május 12.: ha nem engedik haza, nyugdíjügyét ügyvédre bízza
június 9.: levél volt titkárának: mennyi volt a fizetése?
június 20.: Sík Endre segítségét kéri a hazatéréshez
augusztus 8.–szeptember 2.: a marjinói szanatóriumban
szeptember 10.: RM: „megrendített Ho Si Minh halála”
november 1.: Pravda-kép: Petrográdban Lenin mellett RM sétál
november 11.: Terracini szerint RM rövidesen hazatérhet

1970

április 10.: RM: „a 25. évforduló megfelelő a hazatérésre”
április 16.: KB-határozat: RM hazatérhet
április 17.: a tv közli: RM nyugdíjasként él a Szovjetunióban

április 20.: Biró Ferenc levele: RM deportált, nem nyugdíjas
április: taggyűléseken ismertetik a határozatot
április 30.: a legfőbb ügyész megállapítja: Biró Ferenc levele „izgatás megállapítására alkalmas”
május 18.: RM nem egyezik bele az itthoni házi őrizetbe
május 22.: kéri, hazatérését ne kössék újabb feltételekhez
június: infarktussal kórházba kerül RM (és felesége is)
szeptember 17.: Szuszlov segítségét kéri
október 16.: RM: a KB miért nem teljesíti saját határozatát?
december 12.: válasz: „a feltételeket nem áll módunkban megváltoztatni” – de a kórházba már nem küldik el a levelet

1971

február 5.: Rákosi Mátyás hetvenkilenc éves korában, Gorkijban meghal
február 16.: Rákosi Mátyás temetése Farkasréten